

III-5050

BIBLIOTHECA
ARCHAEOLOGICA
IASIENSIS

ȚINUTUL ORHEIULUI ÎN SECOLELE XV-XVI

Ludmila Bacumenco

ȚINUTUL
JĂPUȘNA
Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“ Iași

Legenda

- așezări rurale
- limită de hotar
- râu

Academia Română-Filiala Iași
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE
BIBLIOTECA

COLEȚ: III-5050

Ludmila BACUMENCO

**Ținutul Orheiului
în secolele XV-XVI**

Ediderunt

VICTOR SPINEI et VIRGIL MIHAILESCU-BÎRLIBA

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Ioan CAPROȘU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași

Prof. univ. dr. Mircea CIUBOTARU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași

Volum apărut cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică

Redactor: Dana LUNGU

Tehnoredactor: Mihaela DANILUC

Coperta: Manuela OBOROCEANU

ISBN (10) 973-703-178-4; (13) 978-973-703-178-5

© EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”, 2006

700511 – IAȘI, STR. PĂCURARI NR. 9, TEL./FAX (0232) 314947

<http://www.editura.uaic.ro>

e-mail: editura@uaic.ro

<https://biblioteca-digitala.ro>

Ludmila BACUMENCO

Ținutul Orheiului în secolele XV-XVI

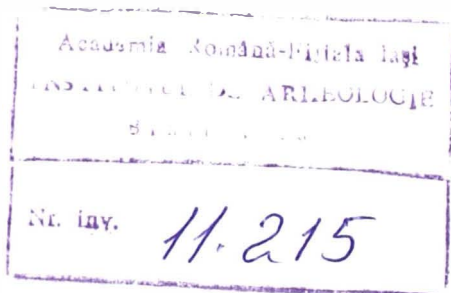
Cuvînt înainte

de

Victor Spinei

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
IAȘI – 2006

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BACUMENCO, LUDMILA

Ținutul Orheiului în secolele XV-XVI / Ludmila Bacumenco. –
Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2006

Bibliogr.

Indcx.

ISBN (10) 973-703-178-4: ISBN (13) 978-973-703-178-5

94(498)“14/15”

Cuprins

Cuvînt înainte (Victor SPINEI)	7
Introducere	9
Capitolul 1. Structuri geospațiale și elementul antropic	33
1.1. Geomorfologia regiunii și valențele sale	35
1.2. Clima	40
1.3. Rețeaua hidrografică	42
1.4. Solurile	46
1.5. Vegetația și fauna	47
1.6. Geografia așezărilor	56
1.7. Modelarea habitatului de către om	58
1.8. Formele geografice ale zonei și toponimia	60
Capitolul 2. Organizarea administrativ-teritorială	63
2.1. Ținutul Orheiului și reședința lui	63
2.1.1. Constituirea ținutului și evoluția sa	63
2.1.2. Hotarele ținutului	77
2.1.3. Cetatea și târgul Orhei	82
2.2. Așezările rurale	96
2.2.1. Cadrul natural și structura așezărilor	98
2.2.2. Așezările și stăpînitorii lor	100
2.2.3. Denumirea așezărilor	167
Capitolul 3. Economia	171
3.1. Agricultură	172
3.1.1. Cultivarea plantelor	172
3.1.2. Creșterea animalelor	175
3.2. Apicultura, vînătoarea și pescuitul	180
3.3. Meșteșugurile	183
3.4. Comerțul și circulația monetară	189
3.4.1. Schimburile comerciale	189
3.4.2. Circulația monetară	194

Capitolul 4. Viața religioasă	203
4.1. Considerații generale	203
4.2. Lăcașuri de cult	207
4.2.1. Biserici de mir	207
4.2.2. Mănăstiri rupestre	212
4.3. Ritualuri funerare	215
4.4. Obiecte de cult	219
4.5. Gesturi de pietate: stăpîniri orheiene și obiecte și cărți de cult închinat Bisericii	224
Capitolul 5. Puterea domnească și exercitarea ei	231
5.1. Privire de ansamblu	231
5.2. Forme ale puterii domnești	237
5.3. Reprezentanți ai puterii domnești în ținut	250
5.3.1. Pîrcălabii de Orhei și alți exponenți ai puterii domnești ...	250
5.3.2. Autoritățile satești și relația lor cu puterea centrală	270
5.4. Pretendentul la domnie <i>Ionașco</i> și orheienii	272
Capitolul 6. Tătari, turci și cazaci în ținutul Orheiului	279
Concluzii	291
Abstract	295
Abrevieri	303
Bibliografie	309
Indice	337
List of Illustrations	357

Cuvînt înainte

Așa cum pentru trăinicia edificiilor este indispensabilă soliditatea fiecărei pietre din temelie, consistența sintezelor asupra devenirii istorice a arealurilor extinse este în mod vital dependentă de calitatea studiilor consacrate micro-regiunilor. Fără cunoașterea entităților din structura întregului – adică aferente istoriei locale –, nici reconstituirea complexă și nuanțată a acestuia nu este realizabilă la un nivel înalt al dezideratelor științifice. Iată de ce o prospectare amănunțită și multifacetată a unei zone din cuprinsul voievodatului Moldovei, precum cea a Orheiului, întreprinsă cu multă râvnă și pasiune de către Ludmila Bacumenco, este binevenită, cu atît mai mult cu cît istoriografia românească nu beneficia de o astfel de monografie.

Stagiile îndelungate de participare la săpăturile cu caracter metodic de la Orheiul Vechi și la cercetările de suprafață din zonă au familiarizat-o pe autoarea cu problemele legate de istoria medievală a nord-estului Moldovei, de particularismele dezvoltării acestui teritoriu, de stadiul actual al cunoștințelor. Este și motivul pentru care și-a ales drept temă a lucrării de față investigarea structurilor specifice ținutului Orheiului. În acest sens, experiența dobîndită în calitate de membru al colectivului șantierului Orheiul Vechi, coordonat cu competență de profesorul Gheorghe Postică, s-a dovedit eficientă, întrucît cercetarea atentă a ambianței geografice a zonei i-a fost de mare ajutor pentru înțelegerea unor aspecte legate de evoluția comunităților locale.

Lucrarea înfățișează relativ detaliat izvoarele arheologice și scrise, de care autoarea s-a folosit prioritar, precum și literatura de specialitate mai importantă, supusă evaluării analitice. Se notifică faptul că numeroase lucrări elaborate în deceniile postbelice au fost contaminate de dominantele ideologice ale epocii, astfel că poartă amprenta anumitor atitudini subiective și tendențioase.

Volumul Ludmilei Bacumenco și-a propus să analizeze specificitatea cadrului natural local, raportul dintre structurile geospațiale și elementul antropic, componentele administrativ-teritoriale, compartimentele vieții economice, ansamblul vieții social-politice, rosturile confesionale, exercitarea puterii domnești, precum și derularea expedițiilor unor state și forțe străine ostile

în ținutul Orheiului. Din însăși enumerarea acestor aspecte rezultă complexitatea și dificultatea temei tratate, pentru că autoarea a trebuit să abordeze toate problemele esențiale legate de viața colectivităților din zona Orheiului. Meritul monografiei constă, între altele, și în faptul că tratarea chestiunilor aferente evoluției ținutului amintit nu s-a realizat izolat, ci în conexiune cu acelea proliferate în întreg spațiul românesc de la est de Carpații Orientali.

Un element pozitiv al lucrării rezidă în prezentarea documentată a trăsăturilor mediului geografic, scoțându-se în relief nu numai influența sa asupra factorilor demografici și social-economici, ci și asupra modelării treptate a habitatului prin activitatea umană. Argumentele etalate nu reflectă o alunecare spre concepțiile determinismului geografic, ci se integrează unei viziuni echilibrate, decurgînd dintr-o percepție pătrunzătoare a realităților oglindite de diverse categorii de izvoare atît din evul mediu, cît și din perioadele ulterioare. În mod convingător s-au prezentat circumstanțele istorice în care s-a conturat apariția ținutului orheian și a cetății Orheiului, ca și raporturile derulate în timp între așezarea urbană principală din ținut și satele din vecinătate.

De asemenea, au fost luate în discuție ocupațiile locuitorilor din ținut și specificul vieții religioase, urmărindu-se atît construcțiile cu caracter ecleziastic, cît și ritualurile funerare și circulația obiectelor de cult.

Ultima secvență majoră a monografiei vizează o problemă de natură politică: declanșarea și repercusiunile expedițiilor otomane și ale invaziilor tătarilor și ale cazacilor în cuprinsul ținutului orheian, autoarea procedând adecvat atunci cînd s-a preocupat nu numai de evocarea strictă a desfășurării acestor întreprinderi militare, ci și de conjunctura politică a epocii, de natură să le determine și să le decripteze cauzele.

Demersul întreprins, implicînd abordarea ambițioasă a unei palete largi și complexe de aspecte, a condus spre concluzii de substanță, grație apelului la un material informativ de reală vastitate, examinat cu acribie și fără nici cea mai mică încercare de escamotare a problemelor controversate, greu solvabile. În ansamblu, dincolo de mici inconveniente – inerente pentru cei aflați la început de drum pe făgașul deloc facil al istoriei evului mediu românesc –, se poate cota drept meritorie documentarea temeinică a lucrării, folosirea tuturor categoriilor de izvoare, analiza penetrantă a diverselor componente ale vieții colectivităților medievale din ținutul Orheiului, spiritul critic manifestat în raport cu opiniile mai vechi sau mai noi ale unor specialiști români și străini, receptivitatea față de viziunea înnoitoare de prospectare a ambientului medieval configurată în anii din urmă în istoriografia occidentală.

Victor SPINEI

Introducere

Reconstituirea evoluției istorice a ținuturilor moldovenești contribuie la elucidarea unui șir întreg de probleme ale istoriei Moldovei medievale. Un asemenea demers favorizează cunoașterea și o mai bună înțelegere a fenomenelor politice, a unor aspecte ale dezvoltării economice, sociale și culturale ale statului medieval est-carpatic. Elaborarea lucrării de față, axată pe istoria ținutului Orhei, alături de alte ținuturi moldovenești, a fost impulsionată de lipsa unui studiu cuprinzător în ansamblul articulațiilor sale specifice în istoriografia românească.

Scopul lucrării este de a oferi o imagine cât mai precisă asupra evoluției teritoriului circumscris ținutului Orhei în raport cu restul Moldovei medievale, în sensul reliefării structurilor politice, social-economice și religioase, aprofundând cunoașterea unor fenomene, dar și tratînd aspecte care au fost tangențial abordate sau chiar necunoscute cercetării românești anterioare.

Conținutul lucrării se referă la perioada secolelor XV-XVI, între aceste două limite cronologice fiind multe elemente care tind spre a contura o epocă și a justifica interesul pentru ea. Este perioada în care, favorizat de anumite condiții istorice, s-a cristalizat ținutul Orheiului; tîrgul/cetatea omonimă cunoaște apogeul dezvoltării sale în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și decăderea în domniile urmașilor săi; apoi strămutarea reședinței ținutului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Teritoriul supus cercetării în lucrarea de față a fost limitat la hotarele administrative ale ținutului Orhei, fapt care nu poate decît să îngăduie o cunoaștere în amănunt a izvoarelor și o sesizare mai exactă a mecanismelor de organizare și funcționare a statului moldovenesc vreme de secole, discursul de restituție a trecutului fiind potrivit imperativelor impuse de cercetarea actuală.

* * *

Evoluția istorică a ținuturilor moldovenești a reprezentat obiectul unui interes constant în istoriografia românească, acestei probleme fiindu-i consacrate mai multe lucrări valoroase¹.

¹ V. Lungu, *Ținuturile moldovenești pînă la 1711*, în „Cercetări istorice”, IV (1928), extras; A. V. Sava, *Tîrgul și ținutul Orheiului* (studiu introductiv), în *Documente privitoare la tîrgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, p. VII-XXXIV; V. Lungu, *Ținuturile moldovenești pînă la 1711 și administrarea lor*, în „Cercetări istorice”, XVII (1943), extras; D. Ciurea, *Organizarea administrativă a Moldovei, sec. XIV-XVII*, în AIIAI, II (1965), p. 143-235; I. Caproșu, *Structuri fiscale și*

Problema evoluției istorice a ținutului Orhei în secolele XV-XVI a fost abordată atât în lucrări generale privind istoria românilor, cât și în studii cu caracter special. Astfel, referiri în legătură cu această problemă au fost făcute în sintezele principale de istorie a românilor, elaborate de N. Iorga¹, C.C. Giurescu², precum și în tratatele *Istoria României*³ și *Istoria Românilor*⁴, editate de Academia Română. În aceste sinteze nu întâlnim decît date extrem de succinte referitoare la rolul și însemnătatea Orheiului în viața politico-militară și economică a țării, menționate lapidar pe parcursul tratării unor probleme generale privind istoria Moldovei medievale⁵. În paralel cu acestea au apărut și lucrări generale referitoare la Basarabia, precum cele scrise de N. Iorga, Al. Boldur, I.I. Nistor, care conțin considerații valoroase legate de istoria cetății și a târgului Orhei⁶.

Lucrările cu caracter general consacrate studierii anumitor domnii, precum monografia lui C. Cihodaru⁷ și cea a lui N. Grigoraș⁸, cuprind referințe importante

administrative într-un catastif moldovenesc de vistierie din 1606, în AIIAI, XXX (1993), p. 253-278; S. Iftimi, *Ținutul Iașilor în evul mediu (I)*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei” SN, II-III (1996-1997), Iași, 1998, p. 43-62; Idem, *Ținutul Iașilor în evul mediu (II). Indice de localități*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei” SN, IV-VII (1998-2001), Iași, 2002, Iași, 1998, p. 77-105; I. Gumenii, *Istoria ținutului Hotin*, Chișinău, 2002; C. Burac, *Ținuturile Țării Moldovei pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 2002.

¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, III-IV, București, 1937-1938.

² C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, II-III, București, 1937-1946; C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri*, I-II, București, 1974, 1976.

³ *Istoria României*, II-III, București, 1962-1964.

⁴ *Istoria românilor*, IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, coord. Șt. Ștefănescu, C. Mureșanu, București, 2001.

⁵ În acest sens, menționăm noul tratat de istorie a românilor în care găsim scrise fraze succinte, unele redactate fără a se face trimitere la sursele folosite, cum este în cazul celei referitoare la cetatea Orheiului: „O citadelă asemănătoare, dar de dimensiuni mai reduse, precedată de trei rînduri de valuri cu șanț, a fost întemeiată de Ștefan cel Mare la Orheiul Vechi, unde în 1470 apare menționat un pîrcălab” (*op. cit.*, p. 703).

⁶ N. Iorga, *Basarabia noastră*, Vălenii de Munte, 1912; Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, ed. V. Frunză (după ediția din 1937), București, 1992; I.I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923. Spre exemplu, la 1937 Al. Boldur în sinteza sa consacrată istoriei Basarabiei prezenta disputa istoriografică legată de amplasarea cetății și a târgului Orhei, atrăgînd atenția asupra unor mențiuni documentare referitoare la toponimul *Orhei*; de asemenea, stabilea succesiunea pîrcălabilor de Orhei ș.a.

⁷ C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun....*, p. 99-100. În paginile acestei lucrări, istoricul a făcut referire la Orhei, atunci cînd tratează problema constituirii și dezvoltării orașelor moldovenești, relevînd faptul că Orheiul era unul dintre orașele „formate pe lîngă cetăți sau în care s-au construit cetăți”. Referindu-se la contribuția cronicii lui Ulrich von Richental în stabilirea listei de orașe moldovenești care au trimis delegați la Conciliului de la Konstanz (în Baden) din 1415-1418, C. Cihodaru arată că localitatea *Ierho* este Orheiul (p. 101). Iar în capitolul consacrat „încurajării culturii și artei” autorul monografiei, indicate mai sus, releva descoperirea mormintelor din „vechea biserică de la Orheiul Vechi datînd din vremea lui Alexandru cel Bun”, în care au fost găsite, „pe lîngă resturile de stofe scumpe, la hainele bărbătești, agrafe din argint aurit, iar la femei s-au găsit cercei de aur și perle sfîrîmate” (p. 222). Elucidînd morfologia curții lui Alexandru cel Bun din Suceava, C. Cihodaru face următoarea afirmație: „dacă la Orheiul Vechi existau clădiri înzestrate cu băi, ele existau și aici” (p. 272).

⁸ N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982.

legate de istoria ținutului Orhei. De asemenea, monografia lui Gh. Pungă, închinată domniei lui Alexandru Lăpușneanu, conține afirmații relevante despre trecutul cetății și târgului Orhei¹, acestea fiind susținute și în alte publicații ulterioare².

Realizarea unei imagini de ansamblu privind organizarea administrativ-teritorială a Țării Moldovei, precum și urmărirea condițiilor în care s-a format ținutul Orheiului, alături de celelalte ținuturi moldovenești, au constituit obiectul cercetărilor ale lui C. Burac, căruia îi aparține și lista așezărilor moldovenești, inclusiv a celor orheiene, pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea³. De asemenea, lucrarea consacrată așezărilor Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare, întocmită de același autor, include date referitoare la atestarea documentară a așezărilor rurale orheiene din perioada ștefaniană⁴.

Cercetările axate în jurul descifrării problemelor legate de geneza și administrarea târgurilor și fortificațiilor moldovenești, întreprinse, între alții, de N. Grigoraș⁵, C.C. Giurescu⁶, V. Spinei⁷, M.D. Matei⁸, L. Chițescu⁹, M. Șlapac¹⁰, D. Floareș¹¹, au contribuit la reliefaarea condițiilor în care s-a creat cetatea/tîrgul Orheiului și administrarea lor.

Între primele referiri istoriografice legate de istoria ținutului Orhei se evidențiază mențiunea principelui Dimitrie Cantemir, potrivit căreia Orheiul, prima reședință a ținutului, era localizat: „pe malul apusean al lacului, printre pădurile plantate acum în jur se văd urmele unei vechi cetăți pe care locuitorii o

¹ Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994.

² Idem, A „risipit” Alexandru Lăpușneanu cetățile Moldovei?, în AȘUI, XXXVII-XXXVIII (1991-1992); Idem, *Au fost răscoale în Moldova veacului al XVI-lea?*, în Idem, *Studii de istorie medievală și de științe auxiliare*, I, Iași, 1999, p. 143-148.

³ C. Burac, *Ținuturile Țării Moldovei...*

⁴ Idem, *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare*, București, 2004.

⁵ N. Grigoraș, *Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiunile lor pînă la Regulamentul organic*, Iași, 1942; Idem, *Vechi cetăți moldovenești*, Iași, 1946.

⁶ C.C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, ed. a 2-a, București, 1997.

⁷ V. Spinei, *Comerțul și geneza orașelor din sud-estul Moldovei (secolele XIII-XIV)*, în „Analele Brăilei”, SN, I (1993), 1, p. 171-236; Idem, *La genèse des villes du sud-est de la Moldavie et les rapports commerciaux des XIIIe-XIVe siècles*, în „Balkan Studies”, 35 (1994), 2, p. 197-269.

⁸ M. D. Matei, *Geneza și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, Iași, 1997.

⁹ L. Chițescu, *Fortificațiile Moldovei în secolele XIV-XVI: cetăți voievodale și fortificații orășenești*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1972; Idem, *Cu privire la cetățile Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în RI, 28 (1975), nr. 10.

¹⁰ M. Șlapac, *Cetăți medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea)*, Chișinău, 2004.

¹¹ D. Floareș, *Fortificațiile Țării Moldovei din secolele XIV-XVII*, Iași, 2005.

numesc *Orheiul vechiu*. Se pare însă că după așezare ea răspunde Petrodavei din vechea Dacie”¹. Mai târziu, pe la mijlocul secolului XIX, C. Stamati, utilizând informația primită de la boierul Donici, stăpînul moșiei învecinate cu Orheiul Vechi, scria următoarele: „Nu departe de orașul Orhei, în pădure, unde în present se află moșia Brănești a boierului Donici... pe rîulețul Răut, s-au păstrat urmele unei mari cetăți a dacilor Petrodava, pe care locuitorii o numesc Orheiul Vechi”². Observăm că în aceste rînduri se întrevede influența scrierilor lui Dimitrie Cantemir. De asemenea, la începutul secolului XX, Z. Arbore arăta următoarele: „astăzi, la Brănești, de lîngă Orhei, se mai văd ruinele unor construcțiuni vechi, pe care locuitorii le numesc *Orheiul Vechi*”³.

Subiectul unor discuții purtate în perioada interbelică de cercetători de seamă, precum Șt. Ciobanu⁴, Al. Boldur⁵, A.V. Sava, îl constituie cel al locului amplasării cetății Orheiului. Acestuia din urmă îi datorăm editarea unei colecții impunătoare de documente referitoare la tîrgul și ținutul Orheiului, volum în care cunoscutul editor a publicat textul uricului din 10 mai 1574, în care se arată locul „la sfîrșitul Peșterii, din sus de vechiul Orhei, unde cade drumul Orheiului Vechi în Răut” (= *мѣсто на конецъ Пещерамъ по внише стараго Орхїа гдѣ упадаетъ дорога стараго Орхїа ѡ Ревта*)⁶, relevînd că „aceste date ca și alte numeroase documente ale satului Trebujeni, publicate în acest volum stabilesc fără posibilitate de controversă că vechiul Orhei s-a aflat lîngă Trebujeni *din jos*

¹ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. N. Stoicescu, București, 1973, p. 79: „in occidua lacus ripa, inter consitas iam sylvas, vestigia visuntur antiquae urbis, quam incolae antiquam *Orhei* appellant. Videtur autemsituatione respondere *Petrodavae* veteris Daciae”.

² C. Stamati, *O Бессарабии и ее древних крепостях*, în „Записки Одесского общества истории и древностей”, 2 (1850), p. 808; Idem, *Despre Basarabia și cetățile ei vechi*, în Idem *Scrieri*, trad. V. Ciocanu, Chișinău, 1993, p. 454.

³ Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 157.

⁴ Șt. Ciobanu (*Orașele*, în *Basarabia*, Chișinău, 1926, p. 87), referindu-se la amplasarea Orheiului Vechi, afirma la 1926 că ipoteza precum că Orheiul Vechi se află pe locul numit *Peștera*, lîngă comuna Trebujeni, cade, dacă luăm în considerare existența unui act dat de Ștefan cel Mare la 20 ianuarie 1497, în care era arătat un sat *Molești, lîngă Orhei (D.R.H., A, III, nr. 202, p. 363-365)*, sat care „fără altă dovadă decît asemănarea numelui, n-ar fi altul decît satul Mălăești, situat la cîțiva km mai sus de Orheiul de astăzi, pe Răut, ceea ce ar dovedi că în vremea lui Ștefan cel Mare, Orheiul era așezat pe locul unde se găsește și astăzi”.

⁵ În legătură cu cetatea Orheiului, Al. Boldur (*op. cit.*, p. 245-246) arăta într-o sinteză a istoriei naționale, publicată în anul 1937, că „nu se știe precis unde se afla ea. La sud-est de la actualul Orhei, la o depărtare de 18 km, lîngă comunele Trebujeni și Butuceni, în localitatea numită „Peștera”, s-au păstrat pînă acum urmele unei cetăți, valuri, cărămidă, piatră, în așa fel încît se vede unde erau situate biserica și cimitirul. Iar mai departe se văd ruinele unei băi. Întrucît această cetate e atît de aproape de Orheiul de astăzi, s-a presupus că tocmai în locul ruinelor acestei cetăți se afla cetatea veche a Orheiului”.

⁶ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18.

de Peșteră și din sus de Mașcăuți”¹. Acest lucru a fost confirmat mai târziu prin rezultatele unor ample cercetări arheologice de pe suprafața așezării. În afară de aceasta, în introducerea la volumul de documente orheiene, A.V. Sava a evidențiat, cu rigoare, datele cunoscute referitoare la evoluția ținutului Orhei pînă în epoca modernă, satele din ocolul Orheiului, pîrcălabii și sărdarii orheieni etc.

În perioada postbelică, concomitent cu lucrările cu caracter general, au apărut numeroase studii consacrate evoluției reședinței ținutului Orhei. Acestea au rezultat în urma cercetărilor arheologice de pe suprafața cetății și a ținutului Orhei și a unor așezări rurale orheiene, datorate lui G.D. Smirnov, P.P. Bîrnea, I. Hîncu, L.L. Polevoj, A.A. Nudel'man, T.F. Riaboj, E.A. Abyzova, Gh. Postică, A. Gorodenco.

În lucrările sale, publicate în anii '60 ai secolului trecut, arheologul G.D. Smirnov prezintă rezultatele cercetărilor arheologice axate în jurul unor construcții de zid de la Orheiul Vechi, precum cetatea medievală, „palatul” pîrcălabului, băile, „hanurile”, bisericile etc. Analizînd vestigiile descoperite, G.D. Smirnov evidențiază patru niveluri de locuire la Orheiul Vechi: 1) așezarea rurală din secolul XIII – începutul secolului XIV, 2) orașul Hoardei de Aur de la mijlocul secolului XIV, 3) așezarea Orhei din secolul XV – prima jumătate a secolului XVI și 4) ținutul/satul Peștera/Movilău din a doua jumătate a secolului XVI – prima jumătate a secolului XVII².

În urma săpăturilor arheologice de la Orheiul Vechi și din unele așezări rurale, P.P. Bîrnea, alături de T.F. Riaboj, E.A. Abyzova, L.L. Polevoj și A.A. Nudel'man, a publicat o serie de monografii, studii și articole³. Între acestea

¹ *Ibidem*, p. XI.

² G.D. Smirnov, *Археологические исследования Старого Орхей*, în КСИИМК, 56 (1954), p. 24-39; *Idem*, *Из истории Старого Орхей*, în Известия МФ АН СССР, 4 (1960), p. 77-87; *Idem*, *Декоративные кирпичи из молдавского города Старый Орхей*, în Известия МФ АН СССР, 4 (31), 1956, p. 67-73; *Idem*, *Производство красноглиняных изразцов и опыт реконструкции печей по материалам Старого Орхей*, în Известия МФ АН СССР, 4 (31), 1956, p. 75-87; G.D. Smirnov, L.L. Polevoj, I.A. Rafalovic, *Надгробие XV века из Старого Орхей со славяно-молдавской надписью*, în „Limba și literatura moldovenească”, V (1962), p. 45-50; G.D. Smirnov, *К вопросу о пашенном земледелии в Молдавии в связи с находкой клада сельскохозяйственных орудий XIV в.*, în Тезисы докладов и сообщений седьмой (Кишиневской) сессии симпозиума по аграрной истории Восточной Европы (октябрь, 1964 г.), Chișinău, 1964, p. 41-43.

³ P.P. Bîrnea, *Зарождение села, как основного типа поселения Молдавии в эпоху феодализма*, în Известия АН МССР, nr. 12 (1965), p. 33-43; *Idem*, *Основные признаки села как типа поселения Молдавии в эпоху феодализма*, în Известия АН МССР, nr. 1 (1965), p. 12-19; P.P. Bîrnea, E.D. Zilivinskaja, *Бани Старого Орхей*, în *Средневековые памятники Днестровско-Прутского междуречья*, Chișinău, 1988, p. 4-27; P.P. Bîrnea, *Из истории исследования Старого Орхей (1946-1958)*, în *Археологические исследования в Старом Орхее*, Chișinău, 1991, p. 5-43;

menționăm, în particular, monografia consacrată orașului medieval moldovenesc, care reprezintă o interpretare și generalizare a cercetărilor anterioare, folosind vestigiile descoperite la Orheiul Vechi¹. De asemenea, cercetătorului P.P. Bîrnea îi datorăm monografia care cuprinde rezultatele cercetărilor arheologice de pe suprafața așezărilor rurale moldovenești, inclusiv a celor orheiene².

Studierea ceramicii medievale a constituit obiectul cercetărilor efectuate de I. Hîncu, căruia îi datorăm monografii și studii valoroase în acest domeniu³. Cercetarea materialului ceramic descoperit în siturile medievale din Moldova, inclusiv în așezările rurale orheiene de la Pohârnîceni-Petruha, Lucașeuca-Cornul Blăjiei, Trebujeni, i-a permis elaborarea unor contribuții deosebite legate de terminologia și principiile esențiale în analiza oalelor de lut⁴. De asemenea, A. Gorodenco a întreprins o amplă și pertinentă cercetare a olăriei de factură locală, provenită din așezarea medievală de la Orheiul Vechi⁵. Activitățile specializate ale acestui meșteșug au constituit obiectul investigațiilor lui G.D. Smirnov⁶, P.P. Bîrnea și P.V. Batariuc⁷, care au scos în evidență, cu rigoare, realizările obținute în domeniul modelării ceramicii decorative în așezarea medievală de la Orheiul Vechi.

Construcțiile de zid din perioada moldovenească a existenței orașului medieval din valea Răutului au constituit un alt domeniu al preocupărilor arheologului I. Hîncu, care, alături de arhitecta T. Nesterov, și-a axat cercetarea din ultimii ani pe biserica din piatră și „palatul” pîrcălabului de la Orheiul Vechi, publicînd lucrări în care tratează cronologia și soluțiile planimetrice ale acestor edificii⁸.

P.P. Bîrnea, T.F. Riaboj, *Anexele gospodărești de la Orheiul Vechi din secolul al XV-lea și de la începutul secolului al XVI-lea*, în „Arheologia Medievală”, III (2000), p. 85-87.

¹ P.P. Bîrnea, *Молдавский средневековый город в Днестровско-Прустском междуречье*, Chișinău, 1984 (a se vedea și recenzia la lucrare, semnată de Al. Andronic și R. Popovici, publicată în AIIAI, XXIII (1986), 2, p. 954-957); Idem, *Orașul medieval în Moldova (secolul XV-primul sfert al secolului XVI)*, Chișinău, 1997.

² Idem, *Сельские поселения Молдавии XV-XVII вв.*, Chișinău, 1969.

³ I. Hîncu, *Молдавская народная керамика*, Chișinău, 1969.

⁴ Idem, *К вопросу о терминологии и основных принципах анализа глиняной бытовой посуды*, în *Известия АН МССР*, 12 (1965), p. 16-32.

⁵ A. Gorodenco, *Ceramica locală de la Orheiul Vechi în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2000.

⁶ G.D. Smirnov, *Декоративные кирпичи из молдавского города Старый Орхей*, în *Известия МФ АН СССР*, 4 (31), 1956, p. 67-73; Idem, *Производство красноглиняных изразцов и опыт реконструкции печей по материалам Старого Орхей*, în *Известия МФ АН СССР*, 4 (31), 1956, p. 75-87.

⁷ P.P. Bîrnea, P.V. Batariuc, *Cahle descoperite în Moldova dintre Prut și Nistru*, în *ArhMold*, XVII (1994); P.V. Batariuc, *Cahle din Moldova medievală secolele XIV-XVII*, Suceava, 1999.

⁸ I. Hîncu, T. Nesterov, *Orheiul Vechi*, în *Cronica cercetărilor arheologice. A XXX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice. Campania 1995*, Brăila, 1996, p. 85-86; Idem, *Rezultatele cercetărilor arheologice de la biserica cu pronaosul lărgit din Orheiul Vechi*, în „Tyragetia”, III

Cercetarea cronologiei, planimetriei cetății Orheiului, sistemul defensiv în general, precum și alte probleme fundamentale ale sitului, reprezintă linia directoare a cercetărilor arheologice ample, coordonate în anii 1996-2001 de profesorul Gheorghe Postică. Rezultatele acestora au contribuit la elaborarea unor consistente studii în care domnia sa își propune decriptarea stratigrafiei așezării medievale, originii cetății medievale, perioada edificării și evoluția istorică a acesteia, invalidând totodată, cu rigoare demonstrativă, anumite teorii tendențioase¹.

Analiza resturilor osteologice, recuperate din așezările medievale orheiene de-a lungul a câtorva decenii ale secolului XX, aparține lui A. David (Chișinău)². În ultimii ani, datorită activității laborioase a doamnei L. Bejenaru, conferențiar universitar la Facultatea de Biologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, au fost obținute date prețioase pentru elucidarea unor aspecte importante ale vieții economice din reședința ținutului Orhei, precum este alimentația locuitorilor și folosirea osului și cornului de către orheiieni în scopuri artizanale³.

Pentru stabilirea listei așezărilor rurale din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI au fost folosite câteva repertorii alcătuite fie pe baza vestigiilor arheologice, fie a surselor documentare. Între acestea menționăm primul repertoriu sistematic al așezărilor medievale de la est de Prut întocmit de L.L. Polevoj și P.P. Bîrnea⁴, listele de așezări, inclusiv orheiene, anexate la lucrările lui S. Tabuncic și C. Burac⁵. Repertoriul *Vetre strămoșești din Republica Moldova*, alcătuit de I. Hîncu, cuprinde descrierea siturilor arheologice⁶, reprezentînd însă o

(1996), p. 139-144; I. Hîncu, *Construcții monumentale de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin*, p. 18-19; T. Nesterov, *Bisericile de la Orheiul Vechi în contextul arhitecturii ecleziastice din Țara Moldovei*, în „Arta 2001”, p. 42-51; Eadem, *Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură*, Chișinău, 2003.

¹ Gh. Postică, *Precizări pe marginea cronologiei cetății medievale de piatră de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin*, p. 38-39; Idem, *Vestigii arheologice din perioada lui Ștefan cel Mare la Orheiul Vechi*, în *Ștefan cel Mare – personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate)*, Chișinău, 2005, p. 111-114; Idem, *Considerații privind „citadela de pămînt” de la Orheiul Vechi în lumina săpăturilor arheologice din anii 1996-2001*, în „Revista arheologică” SN, I (2005), p. 133-151; Idem, *Orheiul Vechi. Cercetări arheologice (1996-2001)*, Iași, 2006 (în curs de apariție).

² A. David, *Формирование териофауны Молдавии в антропогене*, Chișinău, 1982.

³ L. Bejenaru, L. Vacumenco, S. Stanc, *Date arheozoologice privind complexul Orheiul Vechi*, în „Tyragetia”, XII (2003), p. 85-91; L. Bejenaru și S. Stanc, *Archaeozoological data concerning the hunting of the deers in mediaeval Moldavia*, în „Studia Antiqua et Archaeologica”, X-XI (2004-2005), p. 191-200.

⁴ L.L. Polevoj, P.P. Bîrnea, *Средневековые памятники XIV-XVII вв.*, Chișinău, 1974.

⁵ S. Tabuncic, *Satele din răsăritul Țării Moldovei din secolele XIV-XV în lumina izvoarelor diplomatice interne*, în RIM, nr. 3-4 (43-44), 1998, p. 62-94; Burac, *Ținuturile Țării Moldovei...*, p. 547-558.

⁶ I. Hîncu, *Vetre strămoșești din Republica Moldova. Materiale arheologice informativ-didactice*, Chișinău, 2003.

contribuție modestă la stabilirea așezărilor rurale medievale din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI¹.

Contribuții relevante privind intensitatea circulației monetare din Moldova, respectiv a relațiilor economice dezvoltate pe teritoriul ținutului Orhei aparțin lui A.A. Nudel'man², E. Nicolae³ și A. Boldureanu⁴.

Reconstituirea aspectelor esențiale ale istoriei ținutului Orhei în perioada secolelor XV-XVI a determinat utilizarea unor categorii cât mai largi de izvoare. În aceste pagini, consacrate izvoarelor și istoriei ținutului Orheiului în secolele XV-XVI, nu vom înșira toate izvoarele utilizate în lucrare, ci doar pe cele mai importante pentru problemele în jurul cărora se axează cercetarea noastră. Între acestea menționăm izvoarele scrise (narrative și diplomatice) și arheologice (inclusiv cele epigrafice și numismatice).

Izvoarele narrative constituie grupul de surse în care au fost incluse diverse lucrări cu caracter istoric: cronici, însemnări ale călătorilor străini, descrieri geografice ș.a.

Între izvoarele narrative interne care conțin date directe sau indirecte referitoare la aspectele esențiale ale istoriei ținutului Orhei menționăm cronicile oficiale de curte, care apar în secolele XV-XVI⁵ și cele scrise în secolul următor de mari boieri, precum Grigore Ureche⁶, Miron Costin⁷ și fiul său Nicolae Costin⁸. Informațiile din cuprinsul acestora, deși foarte sumare, contribuie la relevarea unor anumite aspecte din lucrarea noastră. Spre exemplu, cronica lui Grigore Ureche conține puține, dar concludente, informații despre evenimentele legate de pretenția la domnie a lui Ionașco, numit și „Bogdan vodă”, în care au

¹ Spre exemplu, în fișa întocmită pentru localitatea Alcedar au fost notate următoarele: „După anul 1400, aici s-au format 2 sate, care au existat pînă în jurul anului 1700. Rămîne să admitem că tocmai locuitorii acestor așezări au fondat satul actual, atestat documentar din 7 iulie 1471” (*Ibidem*, p. 276). Data atestării documentare, arătată de autor, indică hrisovul acordat de Ștefan cel Mare unor „slugi credincioase” pentru cîteva posesiuni, inclusiv cea de la „Orcidar” (=Орчидаар), inclus în șirul actelor îndoienice (*D.R.H., A, II, nr. XVI, p. 446-447*).

² A.A. Nudel'man, *Топография кладов и находок единичных монет (Археологическая карта Молдавской ССР)*, 8, Chișinău, 1976.

³ E. Nicolae, N. Răileanu, *Aspri otomani falși descoperiți la Orheiul Vechi*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2002, p. 189-194; E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003.

⁴ A. Boldureanu, *Moneda otomană în Moldova (1512-1603)*, teză de doctorat, Chișinău, 2005.

⁵ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959.

⁶ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1955.

⁷ Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958.

⁸ Nicolae Costin, *Opere, I, Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711*, ed. C.A. Stoide și I. Lăzărescu, Iași, 1976.

fost implicați și orheiinii. Astfel, în paginile acesteia găsim următoarele referiri: „s-au ridicat orheiinii și sorocenii [1592] cu un domnișor cei zic *Ionașco*, pre carile îl alesese dintru dînșii cap și-i puseră nume Bogdan vodă”¹. Cronica lui Ureche prezintă și finalul acestui eveniment, care a fost următorul: „au spart Aron vodă pe viclenii săi”, iar „pre domnișoru încă l-au prinsu, și i-au tăiat nasul și l-au călugărit”². Între cronicile externe folosite menționăm pe cea a lui N. Brzeski³, din paginile căreia aflăm că în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu (la 1566) *Orheiul* făcea parte din cele 24 de ținuturi moldovenești, enumerat al șaselea în listă, după Vaslui și înainte de Soroca⁴.

Relatările călătorilor străini conțin atît date generale despre spațiul românesc, cît și unele mențiuni directe la ținutul Orheiului în secolele XV-XVI. Între acestea includem referințele din *Descrierea anonimă a Moldovei*, în care găsim scris următoarele: „se pot înșira pe nume cîteva locuri mai însemnate, adică cetăți și orașe din Moldova. Acestea sînt: Suceava, Hotin, Neamț, cetatea Nouă a Romanului, cetatea Iași, Vaslui, Soroca și Orhei, apoi tîrgul Huși, Trotuș, Bîrlad și tîrgul Roman și încă alte tîrguri și castele pe care nu am vrut să le mai înșirăm în ordine și să le descriem pentru a fi mai scurți”⁵. Analizînd textul relației, editoarea M. Holban a ajuns la concluzia că „această relație anonimă poate fi considerată ca primul nucleu al *Chorographiei Moldovei* publicată de Reicherstorfer în 1541”⁶. Aici trebuie să relevăm faptul că paginile culegerii de izvoare istorice, întocmită de Al. Papiu Ilarian, cuprind relația lui Georg Reicherstorfer din 1541, care este oarecum asemănătoare cu cea arătată mai sus: „acum să însemnăm cîteva localități, anume cetăți și orașe mai alese. Aceste sînt Suceava, Hotinul, Neamțul, Romanul nou, orașul Iași lîngă Bahlui, Vaslui, Soroca și Orhei. Asemenea Hușii, Trotușul, Bîrladul și Romanul și multe alte orașe și cetăți”⁷. Ambele relații indică Orheiul alături de Soroca, sugerînd astfel existența cetății la 1541. În această categorie de izvoare am inclus și raportul din 27 iunie 1592 al lui

¹ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 220-221.

² *Ibidem*.

³ N. Brzeski era ambasadorul polon, care, în anul 1566, trecînd prin Moldova spre Constantinopol, a fost oprit la curtea lui Alexandru Lăpușneanu, unde a prelucrat și completat o cronică a Țării Moldovei. N. Iorga considera că „încercatul” Nicolae Brzeski, solul regelui la Poartă, a fost reținut la curtea lui Alexandru Lăpușneanu în toamna anului 1566 din îndemnul lui Nicolae Sieniawski, voievod al Rusiei, „pentru bănuiala că se lucrează contra dăinuirii lui” (N. Iorga, *Istoria românilor*, V, *Vitejii*, ed. a 2-a, volum îngrijit de C. Rezachevici, București, 1998, p. 78).

⁴ Lista ținuturilor Țării Moldovei a fost anexată de către N. Brzeski la sfîrșitul cronicii (v. I. Bogdan, *Cronice inedite atîngătoare de istoria românilor*, București, 1895, p. 133; I. Minea, *Letopiseșele moldovenești scrise slavonește*, Iași, 1925, p. 5).

⁵ *Călători străini despre țările române*, I, ed. M. Holban, București, 1968, p. 198-199.

⁶ *Ibidem*, p. 189.

⁷ Al. Papiu Ilarian, *Tezauru de monumente istorice pentru Romania*, III, București, 1864.

Marco Zane către dogele Veneției, care comunica despre „răscoala moldovenilor”¹. De fapt, este vorba despre evenimentele din 1592 declanșate de pretența la domnie a lui Ionașco, în care erau implicați și orheiienii.

În categoria de *izvoare diplomatice* am inclus actele de stăpînire emise de cancelaria domnească de-a lungul secolelor XV-XVI. Acestea reprezintă rezultatul activității cancelariilor domnești, servicii specializate în emiterea actelor cu caracter oficial, care au fost constituite la sfîrșitul secolului al XIV-lea². Cel mai vechi document referitor la spațiul viitorului ținut al Orheiului a fost emis de cancelaria lui Alexandru cel Bun la 25 aprilie 1420, la Suceava, prin care domnul dăruia vornicului Oană mai multe sate moldovenești printre care și unele pe Bîcovăț, anume Țigănești, Sadova, arătîndu-li-se hotarul și, de asemenea, dîndu-i dreptul să întemeieze în același hotar cîte prisăci va putea³.

Din totalul documentelor cunoscute am utilizat 30 de acte de stăpînire, editate de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi și N. Ciocan în primele trei volume de documente ale colecției naționale *Documenta Romaniae Historica*. Acestea au fost emise pentru beneficiarii stăpînirilor orheiene de cancelariile lui Alexandru cel Bun (4), Iliăș și Ștefan (13), Alexandrel voievod (1), Petru Aron (2) și Ștefan cel Mare (10). De asemenea, în cercetarea noastră am folosit actele emise de cancelariile domnești de-a lungul secolului al XVI-lea, publicate în *Documente privind istoria României, Moldova în epoca feudalismului, Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, Documente basarabene, Documente bucovinene, Documente privitoare la tîrgul și ținutul Orheiului, Din tezaurul documentar sucevean etc.*

La ansamblul documentelor amintite mai sus se adaugă lista de mențiuni documentare a unor acte pierdute sau distruse, selectate din actele emise în perioada posterioară secolului al XVI-lea. Pierderea sau distrugerea unor acte de întăritură date de către domnii Țării Moldovei beneficiarilor stăpînirilor din ținutul Orheiului de-a lungul secolelor XV-XVI era provocată atît de modalitățile precare de păstrare a acestora, cît și de acțiunile devastatoare ale turcilor, tătarilor, cazacilor. Mențiunile au fost selectate din documentele care au fost publicate în

¹ *Hurmuzaki-Documente*, IV, partea a II-a (1600-1650), București, 1884, p. 161: „Di Bogdania vi son avisi di qualche rivolutione per le gravezze, et estorsioni grandissime, che patiscono quelle genti, ma li particolari vengono raccontati molto diversamente, che ne aspettero la certezza per referirli alla Serenita Vostra. Le diro solamente che il Beglierbei della Grecia ha havuto ordine di moversi per andar a quella volta, ne si vicinera cosi presto, che sara acquietato il romore, essendo li populi tanto esausti, che a pena possono contenersi in vita, ne hanno vicini, che fomentino la ribellione”.

² L. Șimanschi, G. Ignat, *Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc*, în AIIAI, IX (1972), p. 107-130 și X (1973), p. 123-149.

³ *D.R.H.*, A, I, nr. 47, p. 67-68.

cuprinsul colecțiilor naționale și tematice arătate mai sus. În această privință, întreprinderea noastră nu presupune un drum nou, ci merge pe unul mai vechi, pe care îl extinde. Astfel, recuperarea actelor pierdute cu referiri la așezările orheiene ne-a fost sugerată de demersurile anterioare, datorită cărora au fost scoase la iveală mărturiile ale existenței mai multor acte emise de cancelaria lui Alexandru cel Bun și cel puțin a 319 acte emise în domnia lui Ștefan cel Mare¹. Autorii „întregirilor documentare” din timpul lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare relevau faptul că referirile la uricele emise în timpul domnilor din secolele XV-XVI erau făcute din motive diferite, precum ar fi reconfirmarea unor stăpîniri, înstrăinarea ocinilor prin vînzare sau dăruire, pierderea vechilor „privilegii” etc. La rîndul nostru, examinînd numeroase documente publicate deja în volumele amintite mai sus am departajat numeroase acte, care prin mențiunile pe care le conțin semnaleză existența uricelor de stăpînire, emise de cancelaria domnească în secolele XV-XVI pentru stăpînirile din ținutul Orheiului.

Prezentăm în continuare lista mențiunilor inserate în actele emise de:

cancelaria lui Iliș și Ștefan

(<p. martie 1436 – p. 1 august 1442>)²

1. Ștefan întărește lui Steșco satul Beliești pe Ichel (*mențiune în uricul din 30 iunie 1522, prin care Ștefan dă uric de mărturie nepoșilor lui Steșco, care „și-ar fi pierdut acele dresuri, ce le-au avut moșul lor Steșcu de la unchii noștri de la Iliș vodă și de la Ștefan vodă, un sat anume Belieștii pe Ichel”*)³.

2. Iliș și Ștefan întăresc lui Stan Vărzar jumătate de sat de pe Nîrmoa, la gura Socilor, un alt loc de sat mai jos, la Puțul Husului, și jumătate de sat la Pitușca Seacă, la Fîntîna Varcei (*mențiune în uricul din 28 martie 1533, prin care Petru Rareș confirmă stăpînirea asupra moșiei arătate mai sus, nepoșilor lui Stan Vărzar, arătînd că „privilegiul de danie ce l-au avut ei de la înaintașii noștri, de la Iliș și de la Ștefan voievozi, și de la sfîntrăposatului părintele domniei mele, Ștefan voievod, [...] iar acele privilegii ei le-au pierdut, cînd au atacat tătarii țara noastră și cînd noi am fost în pribegie”*)⁴.

¹ M. Chelcu, *Mențiuni documentare privitoare la acte emise de cancelaria lui Alexandru cel Bun*, în *In honorem Ioan Caproșu*, volum îngrijit de L. Leuștean, M. M. Székely, M.-R. Ungureanu, P. Zahariuc, Iași, 2002, p. 110-130; C. Chelcu, M. Chelcu, „*Din uric de la bătrînul Ștefan Voievod*”. *Întregiri documentare*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, ed. P. Zahariuc și S. Văcaru, Iași, 2003, p. 107-161.

² Anii de domnie au fost preluați din anexa *Lista domnilor din Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVI)*, în Rezachevici, *Cronologia domnilor*, p. 801-805.

³ *M.E.F.*, I, nr. 13, p. 32-34.

⁴ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 329, p. 363-364. Subscriem însă întregirii documentului din 28 martie 1533, propusă de C. Cihodaru și a comentariilor pe marginea acestuia (v. C. Cihodaru,

3. Iliăș și Ștefan întăresc lui Hodco Crețovici satul Deteleva pe Cula (mențiune în uricul din 16 aprilie 1546, prin care Bîlco și fiii lui primesc întărire pentru „dreapta lor cumpărătură, jumătate de sat ce este pe Cula, anume Deteleva, jumătatea de sus, căci au plătit pe acea jumătate de sat (...) trei sute de zloși tătărăști, în mîinile Maricăi, fiica lui Ivanco pîrcălab”. Această jumătate de sat o cumpărase Ivanco pîrcălab de la Marena, fiica lui Hodco Crețovici și din privilegiul ce a avut acela de la străunchii noștri de la Iliăș și Ștefan voievozi, cînd au fost în pace”¹).

4. Iliăș și Ștefan întăresc lui Mihail Oțel două locuri în pustiu, unul dintre acestea fiind „peste Ichel, în gura Bezinului” cu heleșteu, și moară și fîntînă (mențiune în uricul din martie 1527, prin care Petru Rareș întărește lui Ieremia Oțel, fiul lui Avăr Oțel, nepotul lui Mihail Oțel, „drepte ocine moșii din uricul moșului său Mihăilă gramatic ce au avut de la unchiul său Iliăș și Ștefan voievod pe două locuri de sate în pustiu”, unul dintre acestea fiind „peste Ichel, în gura Bezinului” cu heleșteu, și moară și fîntînă)².

5. Iliăș și Ștefan dăruiesc lui Duma Uranie și Petru valea Peresecina (mențiune în actul din 29 aprilie 1602, din care aflăm că stăpînitorii din Peresecina, Toader, Ionaș și Nicolae, fiii Grăpinei, nepoții și „strănepoții lui Dulman și Petrică”³, păstrau „o carte de la domnul Iliăș voievod din anul <1436> 6944 mai 7”, iar alte documente „pe care le-au avut de la strămoșii lor, li s-au prăpădit în timpul unui pojar, care s-a întamplat noaptea, și de la care casa lor a ars cu totul, așa încît n-au putut scăpa nimic, rămînînd numai o carte domnească, care și aceea se află dincolo de Nistru, în Ucraina, la neamurile lor”)⁴.

Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504-1538, în AIIAI, XIV (1977), p. 113; Idem, *Acte false...*(III), p. 489). Astfel, pare a fi convingătoare varianta întregită de cunoscutul medievist: **а тѣмъ привиліи и вини изгнѣли коли воевали татарове нашѣ земли и коли ми <бѣ>ли <ви привѣ>гство**, adică: „iar acele privilegii ei le-au pierdut cînd au atacat tătarii țara noastră și cînd noi am fost în pribegie”, în loc de traducerea după o „copie slavă” (v. nota de la sfîrșitul documentului din *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, p. 364), copie făcută de M. Costăchescu și păstrată într-un manuscris al acestuia la Institutul de Istorie „N. Iorga” din București (v. C. Cihodaru, *Acte false...*(III), p. 489): „iar acele privilegii ei le-au pierdut cînd au lovit cu război tătarii țara noastră și noi <am lovit cu război> Litva” (v. *D.I.R.*, volumul citat, p. 363). Odată cu prezentarea variantei întregite a documentului, C. Cihodaru atrăgea atenția asupra faptului că informația istorică din textul acestuia „implică cercetarea evenimentelor istorice din timpul domniei lui Ștefan cel Țînăr, precum și din primii ani de domnie ai lui Petru Rareș”.

¹ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 421.

² *Ibidem*, nr. 201, p. 228.

³ Este vorba de frații Duma Uranie și Petru, beneficiarii uricului de danie din 4 mai 1436 (v. *D.R.H.*, A, I, nr. 149, p. 204-205).

⁴ *M.E.F.*, I, nr. 76, p. 176-179.

cancelaria lui Ștefan cel Mare

<12 aprilie 1457 – 2 iulie 1504>

6. Ștefan cel Mare miluiește la 3 martie 1470 pe Albul pîrcălab cu satul Măcicăuți¹.

7. Ștefan cel Mare dăruiește lui Maxim Bolcăș un loc de pustie pe Răut, la Chișinău, la capul Piscului Vătricii (*mențiune în uricul din 27 februarie 1573, prin care fiilor lui Maxim Bolcăș li se întărește „a lor dreaptă ocină, din dresă de danie ce are tatăl lor Maxim Bolcăș de la strămoșul nostru Ștefan vodă bătrînul un loc de pustie pe Răut, la Chișinău, la capul Piscului Vătricii”*. „Și dresurile ce au avut tatăl lor Maxin de danie de la strămoșul nostru Ștefan vodă li-ar fi prăpădit cînd au venit Alexandru vodă cu tătari în țară și zic ei că n-au de la nime nici o supărare sau pîră”)².

8. Ștefan cel Mare întărește lui Ioan Morozanul două locuri de pustie, între Ciuluce, și altul la Fîntîna Radului (*mențiune în uricul din 20 aprilie 1518, prin care Ștefan cel Tînăr întărește lui Ioan Morozanul locul „între Ciuluce, și încă și la Fîntîna Radului”*)³. Textul actului documentează că „privilegiul de miluire de la bunicul domniei mele, Ștefan voievod, pentru un loc de pustie între Ciuluce și încă și la Fîntîna Radului” a fost pierdut „cînd au atacat tătarii țara noastră”⁴.

9. Ștefan cel Mare întărește lui Mila călugărul trei seliști pe Măiatini: Bratcovo, „undî au fost Rujici”, Danilova și Vasileuții (*mențiune în suretul de pe uric sîrbesc din 5 martie 1535, prin care Petru Rareș întărea aceste seliști, drepte ocini și cumpărătură, nepoșilor lui Mila călugărul „ce-au avut el de la părintele domniei mele Ștefan voievod”*)⁵.

10. Ștefan cel Mare întărește lui Moruzan și Ion Papa jumătate din satul Tărciței (*mențiune în uricul din 20 mai 1604, prin care Apostol paharnic, și rudele sale, primește întărire pentru jumătate de sat, arătînd că „privilegiul ce l-au avut bunicii lor Moruzan și Ion Papa de la Ștefan voievod cel Bătrîn pe dreapta*

¹ *Ibidem*, nr. 134, p. 297-302; nr. 144, p. 324-327.

² *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 25, p. 19.

³ *Ibidem*, vol. I, nr. 117, p. 123-124. Aici și în continuare am folosit textul documentului reconstituit de C. Cihodaru (v. *Acte false...* (III), în AIIAI, XXV₁ (1988), p. 485-486). Renumitul istoric a atras atenția asupra actului, care, după părerea lui, „s-a păstrat numai sub forma unei traduceri confuze și incomplete, traducere care cu greu permite restabilirea textului original” și care a fost „întregit greșit de editori”. De aceea, cunoscutul editor de documente a restabilit textul actului cu datele ce se mai păstrasera în „traducerea confuză, ținînd seama de formularul documentelor ieșite din cancelaria lui Ștefan voievod cel Tînăr, precum și de ceea ce a mai rămas bun din cuprinsul ei”.

⁴ C. Cihodaru consideră că este vorba de o invazie a tătarilor din vremea lui Bogdan III (v. *Ibidem*, nota 230, p. 486).

⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 335, p. 370.

lor ocină și dedină, jumătate din satul Tîrciței, de la Sănză dinspre apus, în ținutul Orheiului, însă acel uric l-au pierdut...într-o groapă...din matca Dobrușei”¹.

11. Ștefan cel Mare întărește lui Stan Vârzar jumătate de sat de pe Nîrnova, la gura Socilor, un alt loc de sat mai jos, la Puțul Husului, și jumătate de sat la Pitușca Seacă, la Fîntîna Varcei (*mențiune în uricul din 28 martie 1533, prin care Petru Rareș confirmă stăpînirea asupra moșiei arătate mai sus, nepoșilor lui Stan Vârzar, arătînd că „privilegiul de danie ce l-au avut ei de la înaintașii noștri, [...], și de la sfintrăposatului părintele domniei mele, Ștefan voievod, [...], iar acele privilegii ei le-au pierdut, cînd au atacat tătarii țara noastră și cînd noi am fost în pribegie”*)².

12. Ștefan cel Mare întărește satul Ețcani pe Nistru, așezat „la hotarul Stodolna, mai jos de Matievțăști și cu sadnic în Nistru” și Lalova și Mativțăștii lui Șărb cel Bătrîn (*mențiune în suretul de pe un ispisoc din 3 aprilie 1520, prin care Tetiana și Tatar, fratele ei, nepoși lui Șărb cel Bătrîn, primesc întărire pentru a lor „din drepte danii, ci au avut bătrînul Șărbul de la cel mai înainte de domnie me, Alexandru voievod și din îndreptările danii și întăritură, ci au avut părintele lor Copiccea, de la moșul domniei mele, bătrînul Ștefan voievod”*)³.

13. Ștefan cel Mare întărește lui Mihul Magdiciu satul Măgdicești, la Bîc, cumpărat de la Șandru Onescul, fiul lui Ștefan Ungureanul (*mențiune din uricul din 9 martie 1529, prin care Petru Rareș voievod întărește lui Petre Magdiciu și frașilor lui, Andriica, Jurja și Brătîlă, fiii lui Mihul Magdiciu, satul de la Bîc*)⁴.

14. Ștefan cel Mare întărește lui Vlașin satul Sămășcani (*mențiune în actul din 17 decembrie 1613, prin care Ștefan II Tomșa întărea lui Nechifor Beldiman, mare logofăt, stăpînirea unor părți din satul Sămășcani, ținutul Orhei, cumpărate de la strănepoșii lui Vlașin*)⁵.

15. Ștefan cel Mare dăruiește lui Duma Ciochinescu o parte din satul Sămășcani sub Horodiște (*mențiune în mărturie boierească din 1 noiembrie 1614 pentru cumpărarea de către marele logofăt Nechifor Beldiman a unei părți din satul Sămășcani în ținutul Orhei de la urmașii lui Duma Ciochinescu*)⁶.

¹ *Ibidem*, XVII, vol. I, nr. 218.

² *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 329, p. 363-364; C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei...*, p. 113; *Idem*, *Acte false...* (III), p. 489.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 535, p. 592-593.

⁴ *Ibidem*, nr. 267, p. 300-301; Chelcu, *op. cit.*, p. 115.

⁵ *Ibidem*, XVII, vol. III, nr. 234, p. 148.

⁶ *D.I.R.*, A, XVII, vol. III, nr. 276, p. 181.

cancelaria lui Bogdan III

<30 iunie 1504 – 22 aprilie 1517>

16. Bogdan III dăruiește lui Toader Bubuiog, pe lângă altele două locuri, un loc pustiu pe Bîc, între Draganul și Purcel (*mențiune în uricul din 22 aprilie 1518, prin care Ștefăniță întărește lui Toader Bubuiog, pîrcălab de Cetatea Nouă, împreună cu altele două locuri, un loc pustiu pe Bîc*)¹.

cancelaria lui Petru Rareș

<20 ianuarie 1527 – 14 septembrie 1538 (I)

și a. 9 sau 16 februarie 1541– 2/3 septembrie 1546 (II)>

17. Petru Rareș întărește lui Petru Codău jumătate din satul Bezin (*mențiune în uricul din 20 decembrie 1602, prin care Ieremia Movilă întărește nepoșilor lui Petru Codău jumătate din satul Bezin și valea numită Lopatna, amintindu-se „privilegiul pe care l-a avut bunicul lor de la Petru și care a putrezit în pămînt, în zilele lui Răzvan voievod” rămînînd doar pecetea*)².

18. Petru Rareș dă privilegiu lui Toader Bubuiog pentru satul de pe Bîc (*mențiune în uricul din 20 aprilie 1555, prin care Alexandru Lăpușneanu întărea Magdalenei, fiica lui Ion, nepoata Marușcăi, fiica lui Balc Băișescul, seliștea pe Răut „pe pîrîul Iligaci la Fîntînile Tătărăști, mai sus de Hrinea”, care, în schimbul acestui loc împreună cu o altă seliște pe Răut, la gura pîrîului Iligaci, dădea mănăstirii Humor a opta parte din satul Băișești*)³.

19. Petru Rareș întărește nepoșilor lui Hodco Crețovici două locuri din pustiu pe Cula (*mențiune în cartea domnească din 8 aprilie 1547, prin care Iliș Rareș întărea nepoșilor lui Hodco Crețovici „a lor drepte ocine și moșii din privilegiul de întăritură, ce-au avut ei de la părintele domniei mele, Petru voievod, două locuri de la pustiul pe Cula, între Borșciare și între Deatlova, la Două Fîntîni, în Luncușoara de Jos, care acum se numesc Vepeva și Hluboca*)⁴.

20. Petru Rareș întărește lui Ponici cel bătrîn satul Leușeni pe Măiatini (*mențiune în actul din 16 august 1609, prin care Constantin Movilă întărește lui Chiriță Dumitrache Paleolog ocinile cumpărate, între care satul numit Leușenii pe Măiatini, în ținutul Orheiului, de la Todosia, soția lui Apostol ciașnic, fiica Nastasiei, nepoata lui Ponici cel bătrîn, iar privilegiile vechi, „pe care le-a avut bunicul ei, mai sus scrisul Ponici, de vislujenie de la fostul Petru voievod <...> au pierit pe vremea tătarilor lui Ioan vodă*)⁵.

¹ *Ibidem*, XVI, vol. I, nr. 119, p. 125-126.

² *Ibidem*, XVII, vol. I, nr. 97, p. 65-66.

³ T. Balan, *Doc. bucovinene*, I, nr. 21, p. 54-55; *Din tezaurul documentar sucevean*, nr. 89, p. 65-66.

⁴ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 493, p. 548-549; *M.E.F.*, II, nr. 90, p. 282-285.

⁵ *M.E.F.*, I, nr. 102, p. 234-242.

cancelaria lui Ștefan Rareș

<a. 24 mai 1551 – +1 septembrie 1552>

21. Ștefan Rareș întărește mănăstirii Căpriană stăpînirea asupra satului Alexinți pe Ciorna, danie de la Maria, fiica lui Spancioc (*mențiune în uricul de întăritură din 21 ianuarie 1617, potrivit căruia satul Alexinții, cu loc de mori și de puie pe Ciorna, a fost danie mănăstirii de la Maria, fiica lui Spancioc, pentru care au avut uric de la Ștefan voievod, „fiul lui Petru voievod cel Bătrîn”*)¹.

cancelaria lui Alexandru Lăpușneanu

<între 4 și 12 septembrie 1552– p. 30 noiembrie 1561 (I)
și între 20 februarie 1564 și 10 martie – 9 (+11) martie 1568 (II)>

22. Alexandru Lăpușneanu dăruiește lui Toader Biliciu și Ionașcu „un loc din pustiu, în Ciulița Mare, la Fîntîna Ciobanului, în gura pîrîului Adîncu și cu loc de moară în Ciuluc și cu loc de prisacă în Frasăni” (*mențiune în uricul din 13 aprilie 1586, prin care Petru Șchiopol judecă pricina dintre Toader Biliciu vătavul și Ionașcu cu frații lui „anumi Ignat și Grozav”, pentru „un loc din pustiu, în Ciulița Mare, la Fîntîna Ciobanului, în gura pîrîului Adîncu și cu loc de moară în Ciuluc și cu loc de prisacă în Frasăni, care acum se numește satul Beliciu”, pentru care au avut ispisoace de danie de la Alexandru Lăpușneanu, dar care „s-au prăpădit în zălile lui Ion vodă, cînd au prădat Tătarii, încă sîngur Ion vodă au pierit într-ace vremi”*)².

23. Alexandru Lăpușneanu întărește lui Nechita „giumătate loc din pustii pe Ichel din mijlocul văii, cu puțină pădure pi di iastă parte de Ichel pînă în rădiu undi sînt ponoară pi hotaru” (*mențiune în uricul din 4 aprilie 1617 prin care Radu Mihnea întărea cumpărătura stolnicului Rusul și soției sale, Antimia, pe lîngă părțile din Căpineștii pe Ichel, și unele părți din satul Bocsăști cu loc de moară în Ichel*)³.

24. Alexandru Lăpușneanu întărește pîrcălabului Căzan un loc pe Răut, partea dinspre răsărit în satul Căzânești, „cu loc de iaz și de moară pe Răut, fînațe și bălți în ținutul Orhei” (*mențiune în uricul din 20 iunie 1603, prin care Ieremia Movilă întărește lui Ureche, mare vornic al Țării de Jos, „un loc pe Răut, partea dinspre răsărit în satul Căzânești, cu loc de iaz și de moară pe Răut, fînațe și bălți în ținutul Orhei”, acestea fiind cumpărate de la Pătrașco, fratele său Nicoară și surorile Arvasia și Agapia, fii lui Căzan pîrcălabul, și alte rude ale lor cu 500 taleri de argint, cu privilegiu de danie și de întărire de la Alexandru vv.*)⁴.

¹ *Ibidem*, nr. 138, p. 311-313.

² *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 381, p. 316-317.

³ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-40.

⁴ *Cat. doc. mold. supl.* I, nr. 215, p. 94.

cancelaria lui Petru Șchiopul

< p. 11 iunie 1574 – a. 18 noiembrie 1577 (I),
31 decembrie 1577 – a. 9 februarie 1578 (II),
13 martie 1578 – 2 decembrie 1579 (III) și
17 octombrie 1582 – 9/19 august 1591 (IV)>

25. Petru Șchiopul întărește vătavului Căpegnia ocina sa din satul Căpinești pe Ichel (*mențiune în uricul de întăritură din 14 aprilie 1617 dat lui Rusul și soției sale, Antimia, pentru cumpăratura sa din satul Căpinești pe Ichel stăpînit prin uricul „ci au avut dila bătrînul Petre voievod” de Vascan, fiul lui Măriche, nepotul lui Căpegnia vătav, care vindea „di a triia parte a patra parte din satul Căpinești pe Ichel, cu loc de moară în Vatici și cu vii, și cu păduri și cu prisacă, și cu livezi, cari este în ținutul Orhei”*)¹.

26. Petru Șchiopul întărește lui Evstatie și Iorga Gore stăpînirea „peste a patra parte din Sămășcani, ținutul Orhei” (*mențiune în actul din 20 mai 1604, Suceava, prin care Ieremia Movilă întărește lui Simeon Jomir, mare șetrar, nepotul lui Evstatie Iorgul, căsătorit cu Anița, fiica lui Irimia hotnogul, sora Gaftonei și a Axanei, „în urma pricinii cu mănăstirea Probota” pe lîngă alte stăpîniri și „peste a patra parte din Sămășcani, ținutul Orhei”, moștenite de la bunicul său Evstatie și de la Iorga Gore cu act de la Petru vv.*)².

27. Petru Șchiopul întărește lui Iachim, fost vornic de Suceava, cumpărarea unui „loc de prisacă îngrădit cu gard și cu case și cu grădini ce este la Dereneu, în ținutul Orhei, pe Valea Dumii, mai jos de prisaca lui Holobici”, de la Dileu din Biliceni (*mențiune în uricul de întăritură din 31 martie 1615, unde era arătată închinarea locului de prisacă „îngrădit cu gard și cu case și cu grădini ce este la Dereneu, în ținutul Orhei pe Valea Dumii, mai jos de prisaca lui Holobici” mănăstirii Bistrița, consemnînd că Iachim dădea „în mîinile egumenului și întregului sobor de la sfînta mănăstire” și ispisocol de cumpărătură pe care îl avea de la Petru voievod „ca să-i fie de la noi sfîntei mănăstiri ocină și danie acea mai sus scrisă prisacă cu case și cu grădini și cu toate veniturile”*)³.

cancelaria lui Aron vodă

<a. 16 (26) decembrie 1591 – a. 15 iunie 1592 (I);
8 (18) octombrie 1592 – 25 (5) mai 1595 (II)>

28. Aron vodă întărește mănăstirii Căpriană stăpînirea asupra satului Alexinți pe Ciorna, danie de la Maria, fiica lui Spancioc (*mențiune în uricul de întăritură din 21 ianuarie 1617, potrivit căruia satul Alexinții, cu loc de mori și de*

¹ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-41.

² *Cat. doc. mold. supl. I*, nr. 218, p. 95.

³ *D.I.R.*, A, XVII, vol. III, nr. 310, p. 211.

puie pe Ciorna, a fost danie mănăstirii de la Maria, fiica lui Spancioc, pentru care au avut „și ispisoc de întăritură de la Aron voievod”¹.

cancelaria lui Iancu Sasul

<p. 9 decembrie 1579 – 2/5 septembrie 1582>

29. Iancu Sasul întărește lui Toma Brînză jumătatea de sus din satul Brînzești (mențiune din uricul de cumpărătură din 26 martie 1606 dat de Ieremia Movilă vistiernicului Toader Boul)².

30. Iancu Sasul întărește vistiernicului Solomon satul Chivărul (mențiune din uricul de întăritură din 1 septembrie 1635-31 august 1636, acordat de Vasile Lupu lui Iliș și Gheorghică, fiii lui Șeptelici și nepoții lui Solomon vistiernicul)³.

cancelaria lui Ieremia Movilă

<5 septembrie 1595 – 18 mai 1600 (I); septembrie 1600 – 10 iulie 1606 (II)>

31. Ieremia Movilă întărește lui Rusul și soției lui o parte din „satul Bocsăști pi Ichel cu locu di moară” cumpărată de la Antimia Vascăniasa (mențiune în uricul din 4 aprilie 1617, prin care Radu Mihnea întărea cumpărătura stolnicului Rusul și soției sale Antimia, pe lângă părțile din Căpineștii pe Ichel, și unele părți din satul Bocsăști cu loc de moară în Ichel, cumpărătură pentru care acesta din urmă avea ispisoc de la Ieremia Movilă)⁴.

32. Ieremia Movilă întărește lui Crîstea păhărnicele „a treia parte din partea Nastei din Corotceni și cu loc de iaz și de moară, care îi este cumpărătură de la Nastasia Oloaga, fiica Nastei, nepoata lui Josip” (mențiune în uricul de cumpărătură din 16 august 1609, acordat postelnicului Chiriță Dumitrache)⁵.

O categorie importantă de izvoare sînt cele *lingvistice* care relevă în ansamblul lor fenomenul interacțiunii elementelor mediului natural cu factorul antropic, manifestat prin crearea apelativelor pentru entitățile entopice.

Izvoarele cartografice constituie instrumente indispensabile pentru reconstituirea unor aspecte morfologice ale cadrului geografic (hidrografie, vegetație), resursele naturale și, de asemenea, facilitează localizarea așezărilor etc. În lucrarea noastră am folosit harta Moldovei, întocmită de Georg Reichersdorf în timpul domniei lui Petru Rareș, pe care a fost indicată localitatea Orhei (*Oryhow*) prin semnul unei cetăți cu trei turnuri⁶. De o deosebită valoare este harta princi-

¹ M.E.F., nr. 138, p. 311-313.

² *Ibidem*, vol. II, nr. 18, p. 17-18.

³ D.R.H., XXIII, nr. 225, p. 265.

⁴ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-40.

⁵ M.E.F., I, nr. 102, p. 234-242.

⁶ Al. Papiu Ilarian, *Tezauru de monumente istorice pentru Romania*, III, București, 1864.

pelui Dimitrie Cantemir, anexată la *Descrierea Moldovei*, considerată „prima hartă administrativă a Moldovei”¹. Acestea i se adaugă harta geografului Jean-Baptiste d’Anville², care este, de fapt, o copie a celei dintîi, utilizată, după cum observa T.G. Bulat, „conștiincios în operele sale cartografice, considerate ca cele mai perfecte ale secolului XVIII”³.

Conștienți de penuria materialului informativ aflat la dispoziția noastră și, prin urmare, pornind de la acest inconvenient major, ne-am străduit să punem în valoare valențele cercetărilor arheologice, lucru care în asemenea situație este de-a dreptul obligatoriu. Astfel, materialele recuperate datorită investigațiilor arheologice constituie o categorie deosebită de surse privind studierea structurilor teritoriale, economice și religioase din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI. În această grupă am inclus, de asemenea, materialele epigrafice și numismatice, deoarece provin din săpăturile arheologice.

Primele vestigii arheologice aparținînd secolelor XV-XVI identificate pe teritoriului ținutului Orhei provin din descoperiri întîmplătoare sau din sondaje arheologice. Acestea datează încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, după anexarea Basarabiei, cînd potrivit uzurilor țariste în toate guberniile Rusiei, inclusiv în Basarabia, trebuia să se efectueze săpături arheologice și să fie inventariate toate siturile istorice și bunurile culturale⁴. În asemenea circumstanțe, obiectele de interes istoric și cultural-artistic luau drumul Rusiei. Propunîndu-și elucidarea acestui fenomen, cercetătoarea E. Ploșniță a valorificat nenumărate dosare, care cuprind circulare, scrisori, dispoziții, ordine, primite în decursul secolului al XIX-lea, în fiecare an, pe adresa cancelariei guvernatorului, prin care se cerea colectarea antichităților și trimiterea lor în Rusia. Colectarea vestigiilor arheologice ia amploare în Basarabia la mijlocul secolului al XIX-lea, și, mai ales, după constituirea Comisiei Imperiale de Arheologie (1859), instituție care a mijlocit înstrăinarea numeroaselor obiecte de valoare istorică⁵.

Cercetările arheologice sistematice ale așezărilor cuprinse în ținutul medieval al Orheiului în perioada secolelor XV-XVI au început în anul 1947 și au continuat, cu unele intermitențe, pînă în prezent. Majoritatea investigațiilor arheologice au fost axate în jurul primei reședințe a ținutului Orhei, mai ales, a

¹ G. Vîlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în AARMSI, s. III, VI (1926), mem. 9, p. 193-212.

² G. Vîlsan (*op. cit.*, p. 208) scria despre J.-B. d’Anville că acesta a fost „cel mai mare geograf francez al vremii sale, care se distingea prin rigurozitatea și spiritul critic fin și just întrebuițat în scrierile și hărțile sale, rămase și acum cu o mare valoare documentară, și care s-a ocupat de aproape și cu simpatie de poporul nostru și de țările noastre”.

³ T.G. Bulat, *Moldova dintre Prut și Nistru după harta geografului francez J.-B. d’Anville*, în „Arhivele Basarabiei”, I (1929), nr. 4, p. 1-6.

⁴ E. Ploșniță, *Muzeul basarabean în fluxul istoriei*, Chișinău, 1998, p. 23.

⁵ *Ibidem*, p. 29.

cetății Orheiului. De-a lungul mai multor decenii, la Orheiul Vechi au fost organizate circa 50 de campanii arheologice, coordonate de către G.D. Smirnov (1947-1963), P.P. Bîrnea (1968-1991), I. Hîncu (1993-1995) și Gh. Postică (1996-2001). La cercetarea arheologică a Țîrgului și cetății Orheiului și-au adus contribuția L.L. Polevoj, G.F. Cebotarenco, A.A. Nudel'man, E.A. Abyzova, T.F. Riaboj, N.D. Russev, A. Gorodenco etc.

În timp ce G.D. Smirnov a efectuat săpături arheologice pe suprafața cetății și a împrejurimilor acesteia, descoperind situri cu caracter monumental: incinta cetății medievale din piatră, așa-numitul „palat” al pîrcălabului de Orhei, sistemele defensive din preajma cetății, băile, bisericile, P.P. Bîrnea și-a concentrat atenția asupra cercetării aspectelor proprii activităților cotidiene ale locuitorilor orașului medieval. Arheologul P.P. Bîrnea a studiat zeci de locuințe, anexe gospodărești, cuptoare, necropole ș.a. Eforturile lui I. Hîncu au fost axate în jurul bisericii din piatră și a „palatului pîrcălabului”, acestea fiind sprijinite de T. Nesterov. În anii 1996-2001, pe suprafața Orheiul Vechi au fost realizate ample cercetări arheologice în incinta cetății Orheiului și *extramuros*, coordonate de profesorul Gh. Postică, astfel contribuind la dezvăluirea unor aspecte esențiale referitoare la cetatea medievală.

O deosebită importanță pentru reconstituirea istoriei ținutului Orheiului o au vestigiile arheologice obținute datorită săpăturilor sistematice de pe suprafața așezărilor rurale, datate în secolele XV-XVI, săpături care au început în anul 1956. Acestea sînt legate, în mare parte, de numele lui P.P. Bîrnea și I. Hîncu. Celor doi arheologi le datorăm cercetarea așezărilor medievale de la Brănești, Lucașeuca, Poiana, Trebujeni ș.a.

Deosebit de prețioase pentru elucidarea unor aspecte ale vieții economice din ținutul Orheiul sînt vestigiile arheozoologice, recuperate atît din așezările rurale, cît și de pe suprafața cetății și a Țîrgului Orhei. Prelucrarea materialului osteologic, descoperit în așezările orheiene, a fost realizată de A. David (Chișinău) și, în ultimii ani, de L. Bejenaru (Iași). Astfel, registrul resturilor osteologice recuperate din așezările medievale orheiene au permis stabilirea speciilor de păsări și animale domestice și sălbatice folosite în economia orheiienilor. Prin urmare, acestea contribuie la conturarea unei imagini complete a condițiilor de relief și a resurselor economice oferite de mediul natural al acestei zone.

Din categoria *izvoarelor epigrafice* descoperite la Orheiul Vechi și care prezintă interes pentru cercetarea noastră menționăm piatra de mormînt care acoperea locul de veci al lui Cristian, fratele lui Galeș¹. Aceasta a fost recuperată

¹ G.D. Smirnov, L.L. Polevoj, I.A. Rafalovič, *Надгробие XV века из Старого Орехя со славяно-молдавской надписью*, în „Limba și literatura moldovenească”, V, 1962, p. 45-50.

din interiorul bisericii de lemn și servește drept dovadă că lăcașul funcționa deja anii 1472-1481.

Izvoarele numismatice au fost utilizate pentru deciptarea unor aspecte ale vieții economice din ținutul Orheiului, acestea reprezentând o colecție vastă de monede moldovenești, europene, otomane. Creșterea volumului de descoperiri monetare sub forma unor tezaure sau a unor monede izolate și intensificarea în ultimele decenii a cercetărilor numismatice au contribuit la elucidarea unor aspecte importante din viața economică a Țării Moldovei, furnizînd date relevante în legătură cu circulația banilor din zonă, economia perioadei în care a fost emisă sau tezurizată moneda, prin urmare, reflectînd traficul de mărfuri și folosirea unor anumite căi comerciale.

Formularea unor concluzii de ordin istoric privind istoria acestui ținut în secolele XV-XVI este condiționată de volumul redus al cercetărilor arheologice desfășurate pe suprafața așezărilor orheiene și de nivelul sumar de valorificare a vestigiilor provenite din săpături. Totodată, nu toate izvoarele scrise (mai ales actele de proprietate) s-au păstrat pînă astăzi sau cel puțin nu sînt cunoscute, multe din acestea fiind distruse în timpul incursiunilor turco-tătare. De asemenea, menționăm că literatura istorică privind evoluția ținutului Orhei în secolele XV-XVI este vastă, concentrînd contribuții valoroase. Unele lucrări, însă, au fost contaminate de dominantele ideologice ale epocii, astfel că poartă amprenta anumitor atitudini subiective.

* * *

Lucrarea de față a avut drept punct de pornire teza de doctorat susținută în ședința publică din 4 martie 2006, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, sub îndrumarea științifică a domnului prof. univ. dr. Victor Spinei, m.c. al Academiei Române, avînd ca referenți oficiali pe domnul prof. univ. dr. Mircea Ciubotaru (Iași), domnul prof. univ. dr. Gheorghe Postică (Chișinău) și regretatul prof. univ. dr. Claudiu Paradais (Iași).

Structura și dimensiunile capitolelor cuprinse în lucrarea noastră au fost determinate atît de cantitatea și calitatea informației, inevitabil inegală, cît și de problemele specifice pe care le ridică.

În capitolul I, *Structuri geospațiale și elementul antropic*, ne-am propus să ilustrăm însușirile teritoriului circumscris ținutului medieval al Orheiului cu posibilitățile sale, care au căpătat valoare sub acțiunea omului. În acest sens, am prospectat structurile geospațiale (relief, climă, rețea hidrografică, soluri, vegetație și faună) și raporturile acestora cu elementul antropic, finalitățile acestora relevîndu-le în următoarele subiecte: geografia așezărilor, modelarea habitatului prin activitatea umană și formele geografice ale zonei și toponimia.

Capitolul II, **Organizarea administrativ-teritorială**, are ca obiect de studiu *ținutul* ca unitate administrativ-teritorială și *cetatea/tîrgul* Orhei ca reședință și, bineînțeles, problemele implicite acestor structuri: condițiile în care s-a format și evoluția istorică a ținutului, hotarele acestuia, întemeierea cetății/tîrgului Orhei, cronologia și planimetria cetății, topografia tîrgului, ocolul cetății/tîrgului Orhei ș.a.

În acest capitol ne-am propus, de asemenea, cercetarea așezărilor rurale existente în secolele XV-XVI în hotarele ținutului Orhei, ca elemente constitutive ale acestuia, folosind atât izvoarele scrise, cât și vestigiile arheologice descoperite în zonă și publicate în literatura de specialitate. Metoda de lucru a impus întocmirea, la început, a unor liste cu așezările care au format eșantionul luat în studiu. După numeroase verificări, coroborări și rectificări, datele adunate din izvoare au fost clasate. Fișa alcătuită pentru fiecare așezare, ca și materialul investigat, variază de la o localitate la alta. Totuși cîteva puncte sînt comune în prezentarea fiecărei așezări: a) identificarea; b) localizarea; c) prima atestare; d) primul stăpîn sau organizator al satului; e) transmiterea stăpînirii; f) valoarea în bani a unui sat întreg sau a unei părți din el; g) infrastructura așezării și activitățile economice. Totodată, ne-am propus evidențierea specificului cadrului natural și a structurii așezărilor rurale, pe baza surselor documentare, folosite prioritar, și a vestigiilor arheologice, luînd pentru studiu cîteva cazuri, unul dintre acestea fiind așezarea Poiana, cercetată arheologic și totodată menționată și în documente. În structura acestui capitol am inclus și subiectul care tratează denumirile așezărilor orheiene.

Capitolul III, **Economia**, este consacrat studierii evoluției vieții economice în așezările orheiene, în care am optat pentru relevarea activităților tradiționale, care au fost hotărîtoare pentru evoluția așezărilor din ținut, contribuind la stabilirea nivelului de dezvoltare a populației de aici. Pentru conturarea acestora am urmărit în paginile capitolului de față prezentarea structurilor economice (mori, vii, livezi, pășuni, heleșteie și iazuri, prisăci), existența lor fiind dovedită de numeroasele mențiuni documentare. O atenție specială am manifestat pentru datele arheologice, care, alături de cele scrise, permit o apreciere mai exactă a nivelului de dezvoltare atins de activitățile agricole, de îndeletnicirile meșteșugărești, de evoluția comerțului ș.a.

În capitolul IV, **Viața religioasă**, ne-am propus cercetarea aspectelor legate de viața spirituală a locuitorilor din ținut, atrăgînd atenția asupra lăcașurilor de cult (biserici de mir și mănăstiri rupestre), ritualurilor funerare și a obiectelor de cult. De asemenea, am optat pentru abordarea subiectului legat de fenomenul proprietății bisericesti, și anume, închinarea unor sate și alte stăpîniri orheiene Bisericii, deoarece credem că prin asemenea cercetări pot fi rezolvate unele probleme cum ar fi: domeniul mănăstiresc din limitele unui ținut, cauzele creșterii

acestui sau, dimpotrivă, imposibilitatea creșterii domeniul bisericesc, ponderea daniilor domnești și a celor boierești către Biserică etc.

Capitolul V, *Puterea domnească și exercitarea ei în ținut*, are ca obiect de studiu formele puterii domnești („mila domnului” și „puterea de a lua viața”) și reprezentanții puterii domnești (pîrcălabii de Orhei și alți exponenți ai puterii domnești, autoritățile satești). Tratarea acestor subiecte este precedată de un expozeu referitor la ideologia medievală a puterii și componentele principale ale acesteia (mitul *naturii divine a domniei* și protecția voinței divine), care, de fapt, legitimitau puterea domnească. În continuarea acestei idei, considerăm necesară urmărirea procesului de acordare a daniilor domnești „pentru dreaptă și credincioasă slujbă” marilor dregători și boierilor fără dregătorie, vitejilor, diecilor etc., care din mila domnului au primit în stăpînire sate, locuri pustii, prisăci, mori, bălți ș.a. în ținutul Orheiului în secolele XV-XVI; și, dimpotrivă, manifestarea de către domn a puterii pentru „a lua viața” unor supuși ai săi răzvrățiți împotriva domniei. De asemenea, am manifestat interes pentru problemele legate de pretendentul la domnie Ionașco de la sfîrșitul secolului XVI și implicarea orheienilor.

În ultimul capitol, *Tătari, turci și cazaci în ținutul Orhei*, ne-am propus tratarea impactului incursiunilor devastatoare ale unor populații străine, în special cele întreprinse de tătari, turci și cazaci, asupra locuitorilor din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI.

Figurile grafice cuprinse în lucrare, între care unele realizate de către d-ra Diana Condurache (desenatoare la Institutul de Arheologie din Iași), contribuie într-o măsură considerabilă la conturarea unor concluzii ale noastre. Hărțile ce o ilustrează au fost elaborate cu ajutorul drd. Radu Pîrnău și drd. Bogdan Roșca (Facultatea de Geografie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași), cărora le aduc mulțumiri și pe această cale.

Închei această introducere în speranța că lucrarea va contribui la suplinirea unei absențe privind istoria ținutului Orhei în secolele XV-XVI.

* * *

Consider ca o datorie să exprim un semn de grațitudine și respectuoasă afecțiune profesorilor de care am avut șansa să fiu îndrumată. În primul rînd, prof. univ. Victor Spinei, m.c., care a avut bunăvoința și răbdarea să mă îndrume cu competență deosebită și să-mi încurajeze activitatea de cercetare de-a lungul stagiului de doctorat. Totodată, am în vedere pe prof. univ. dr. Gheorghe Postică, prof. univ. dr. Ioan Caproșu și prof. univ. dr. Mircea Ciubotaru, de al căror sprijin constant am beneficiat, care mi-au dat informații prețioase de specialitate și au parcurs conținutul lucrării cu multă acribie și profesionalism, îndatorîndu-mă într-un mod aparte. Unele sugestii oferite în cadrul discuțiilor și în referatele asupra lucrării de doctorat au fost încadrate în textul lucrării de față.

Mulțumesc, de asemenea, și altor profesori și colegi, care cu mult altruism m-au ajutat și mă susțin în continuare. Închin sentimentele mele de grațitudine domnului dr. Victor Cojocaru (Institutul de Arheologie din Iași), pentru sprijinul constant și atitudinea plină de grijă, de bunăvoință și de prietenie. Mulțumesc în chip deosebit doamnei conf. dr. Luminița Bejenaru și domnișoarei dr. Simina Stanc (Laboratorul de Morfologie Animală din cadrul Facultății de Biologie a Universității „Al. I. Cuza” (Iași) pentru disponibilitatea și sollicitudinea arătată la fiecare realizare.

Mulțumirile mele pentru sprijinul și bunăvoința arătată se îndreaptă spre colegii de la Institutul de Arheologie și Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași, Institutul de Arheologie și Muzeul Național de Istorie a Moldovei din Chișinău, Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Complexul Național Muzeal „Moldova” Iași, Facultatea de Istorie din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Facultatea de Istorie din cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova și a Facultății de Istorie din cadrul Universității de Stat din Moldova.

Îmi exprim întreaga și perpetua mea recunoștință prietenilor și familiei, celor care au fost totdeauna alături de mine.

Închei prin a mulțumi tuturor celor care au făcut posibilă apariția cărții de față.

CAPITOLUL 1

Structuri geospațiale și elementul antropic¹

Prin dimensiunea sa structural-funcțională², cadrul geografic influențează multilateral activitățile umane. De aceea, reconstituirea „personalității” unui anumit mediu geografic contribuie la relevarea caracterului de interacțiune a geosistemului asupra evoluției comunităților umane. Or, peisajul, alături de componenta predominant naturală, a încorporat în evoluția sa și dimensiunea activității umane³. Aceste două componente s-au întrepătruns sub forma unor realități spațial-istorice deosebit de complexe. Astfel, activitatea antropică, avînd ca bază structuri și funcționalități fondate pe legi proprii (sociale), se materializează prin amenajarea și utilizarea suportului geoecologic, a comunităților vegetale și animale, constituind un peisaj sistemic⁴. Nu întîmplător s-a afirmat că „aproape toate peisajele noastre sînt creații ale omului, atît de intim legate de el, încît de foarte multe ori reprezintă chiar o oglindă a activităților omenești, de aceea fiecare peisaj are o istorie”⁵.

Cadrul geografic al ținutului Orhei reprezintă o unitate armonioasă a suitei de elemente geografice: relief, climă, hidrografie, vegetație, faună. Acestea sînt structuri geospațiale complexe care, în procesul de interacțiune continuă cu elementul antropic, au determinat, prin intercondiționare, anumite realități spațial-temporale. De aceea, în acest demers ne propunem relevarea modalităților și intensității de interacțiune a acestor componente ale cadrului geografic cu locuitorii

¹ Conținutul capitolului de față reprezintă materia publicată în *Arheologia Moldovei* (XXVI) (2005), p. 179-194) asupra căreia am considerat necesar să revin pentru a face modificări (eliminări, îndreptări, nuanțări și completări importante), menite să amelioreze textul.

² Al. Roșu, *Geografia fizică a României*, București, 1980, p. 11.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 13.

⁵ P. Bonnefous, *Omul sau natura*, București, 1976, p. 152.

acestui teritoriu pe parcursul evului mediu¹.

¹ Date importante despre teritoriu și oamenii care îl locuiesc găsim încă în operele din antichitate, abundența și diversitatea informațiilor fiind explicabilă chiar prin conținutul primar al conceptului de *geografie*. Autorii antici, animați de tentația de a însoți cu explicații de esență geografică relatarea fenomenelor istorice, au configurat preludiul relevării geodeterministe a raportului dintre mediul natural și om (v. Herodot, *Istoriei*, trad. A. Piatkovski, F. Vanț-Ștef, București, I, 1961; II, 1964; Thucydides, *Războiul peloponeziac*, trad. N. I. Barbu, București, 1966; Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, trad. R. Hîncu, Vl. Iliescu, București, 1981; Strabon, *Geografia*, trad. F. Vanț-Ștef, București, 1974). Ideea superiorității propriului popor favorizat de mediul geografic, înaintată de greci și romani, a fost preluată după derularea secolelor de lucrările medievale și renaștentiste. Epoca *marilor descoperiri geografice* marchează, prin excelență, cercetarea influenței mediului asupra societății, prin cunoașterea mai amănunțită a unor spații geografice și civilizații variate. În această prolifică epocă, spiritele vremii raționează asupra caracterului influenței factorului climatic, asupra opoziției nord-sud, combinată cu cea de est-vest, asupra raportului munte-cîmpie, asupra influenței vînturilor, calității solurilor și a altor factori geografici în evoluția popoarelor. Astfel, J. Boden, „cu toată rigiditatea schemelor sale, era totuși conștient de complexitatea evoluției sociale, de succesiunea mai multor tipuri de societate în unul și același mediu natural” (v. L. Boia, *Probleme de geografie istorică*, București, 1985, p. 25). Ch. Montesquieu, tributar epocii sale dominată de aspirația către legile precise, tratează problema influenței cadrului geografic (climă, sol) asupra istoriei în spiritul geodeterminismului propriu antecedentilor săi. Multiple sînt exemplele de determinism geografic în explicarea istoriei, dezvoltate de remarcabile spirite ale științei geografice: Al. von Humboldt, K. Ritter, Fr. Ratzel, S. Mehedinți etc. Spre exemplu, opera lui Fr. Ratzel, întemeietorul antropogeografiei, este un studiu sistematic al interdependențelor *societate-mediul geografic*, în care nu este ignorată influența omului asupra factorilor naturali, dar se insistă mai cu seamă asupra înfrîurii pe care aceștia din urmă o exercită asupra grupărilor umane (v. *Ibidem*, p. 53). S. Mehedinți, influențat într-o oarecare măsură de Fr. Ratzel, a deschis el însuși o cale nouă în geografie (v. V. Tufescu, *Bazele teoretice ale operei geografice a lui S. Mehedinți*, în S. Mehedinți, *Opere alese*, București, 1967, p. 23), relevînd importanța activității omului ca agent modulator al planetei, prin aplicările antropogeografice în sfera etnografiei, a istoriei și altor științe învecinate (v. S. Mehedinți, *Pămîntul ca operă a voinței omenesci*, în Idem, *Opere complete*, I, București, 1943, p. 160). În această lucrare ilustrul geograf afirma următoarele: „cu cît ne apropiem de bătrînețea popoarelor, adică de civilizațiile înaintate, cu atît istoria - cel puțin cu privire la fenomenele cultural complexe - se depărtează de geografie”). Însă, în decursul secolelor, aplicațiile geografice au evoluat în explicarea fenomenului istoriei universale de la determinismul geografic spre formula posibilistă, elaborată de P. Vidal de la Blache, preluată și dezvoltată de discipolii săi, printre care un merit deosebit îi aparține lui L. Febvre. Astfel, teoria posibilismului geografic, în opoziție cu geodeterminismul, este centrată pe ideea că mediul natural oferă anumite condiții din care fiecare comunitate umană își alege componentele necesare evoluției sale. Deci, omul este un factor geografic activ și pasiv totodată, opera de transformare fiind în puterea lui (v. P. Vidal de la Blache, *Principes de géographie humaine*, Paris, 1922, p. 12-13, 15). În acest context, J. Brunhes afirma că mai întîi de toate omul trebuie considerat ca un adevărat factor geografic, la fel ca ghețarii sau cursurile de apă. Cercetătorul mai relevă că în centrul agenților de esență fizică ale căror acțiuni pot fi rațional explicate, analizate este un alt factor modificador al suprafeței terestre, care îi depășește pe toți ceilalți prin modul său de operare, prin mijloacele subtile de adaptare la acțiunea proprie în diferite cadre naturale (v. J. Brunhes, C. Vallaux, *La géographie de l'histoire*, Paris, 1921, p. 20-21). La rîndul său, L. Febvre valorifică ideile lui P. Vidal de la Blache nu în termeni de influențe, ci de interdependențe, de raporturi reciproce, relevînd că natura creează un cadru și oferă posibilități pe care societățile umane le utilizează în mod diferit, potrivit nevoilor și idealurilor. Deci, în opinia istoricului, singura problemă

Teritoriul ținutului Orhei a constituit obiectul cercetărilor geologice, geografice, arheologice, soldate cu numeroase studii științifice. Conținutul acestora însă nu reflectă complexitatea „personalității” acestei regiuni, rămânând a fi încă o movilă de plăcuțe care așteaptă conexarea lor la scara ansamblului pentru a da viață unui mozaic istoric. Pentru a scoate în evidență corelațiile conjuncturale ale mediului natural-comunități umane, stabilite în decursul secolelor, am valorificat diverse categorii de izvoare (*scrise*, cum ar fi actele de stăpânire¹, însemnările călătorilor străini, descrierile geografice; *cartografice*, *lingvistice*, *arheologice*), în speranța că rezultatele obținute după corelarea lor vor atenua penuria de surse scrise pentru perioada secolelor XV-XVI. Izvoarele utilizate pentru reconstituirea cadrului geografic al ținutului Orhei și a conexiunilor lui cu factorul antropic reflectă doar o realitate cu un caracter reprezentativ de la care pornim. Prin urmare, informațiile selectate nu pot fi primite așa cum se oferă, deoarece ele nu sînt totdeauna expresia netulburată a realității², presupunînd o anumită marjă de incertitudine și subiectivism.

1.1. Geomorfologia regiunii și valențele sale

Pentru a releva individualitatea geografică a spațiului circumscris ținutului Orhei, vom insista asupra unor elemente geospățiale definitorii în descrierea peisajului orheian, deoarece, după cum scria George Vîlsan, idealul descrierii geografice este să caracterizezi astfel o regiune, încît să nu poată fi confundată cu nici o altă regiune de pe fața pămîntului³.

Teritoriul ținutului Orhei reprezintă una dintre secvențele spațiului carpatodunărean (Pl. I), apartenență care îi asigură însușirile și valențele proprii pămîntului românesc. Este vorba despre „personalitatea” peisajului geografic românesc, caracterizat prin ordonarea *simetrică* a orografiei (munte, deal, cîmpie), *armonioasă* (prin modalitatea în care se întîlnește peisajul de munte cu cel de deal și de cîmpie) și *proporțională* (fiecăreia dintre cele trei unități de relief, revenindu-i în jur de o treime din suprafața țării)⁴. Această complexitate, care conferă „persona-

geografică este aceea a utilizării posibilităților (v. L. Febvre, *La terre et l'évolution humaine. Introduction géographique à l'histoire*, Paris, 1938). Astăzi, însă, se pledează pentru conceperea omului și mediului ca elemente ale unui sistem.

¹ Pentru problema arătată mai sus au fost folosite și izvoarele scrise din secolul al XVIII-lea, deoarece pînă la începutul epocii moderne nu au avut loc transformări substanțiale ale geosistemului, care să influențeze radical evoluția istorică a populației (v. V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 13).

² M. Florian, *Introducere în filosofia istoriei*, București, 1996, p. 11.

³ G. Vîlsan, *Pămîntul românesc și frumusețile lui*, București, 1940, p. 62.

⁴ Al. Roșu, *Geografia fizică a României...*, p. 16. Această particularitate a spațiului românesc a fost abordată în studiile de geografie a României începînd cu deceniul al doilea al secolului al XX-lea și

litate” peisajului geografic românesc, a fost determinată, în opinia cercetătorilor, de diversitatea structurii geologice (vîrste și tipuri de roci diferite) și a reliefului (munte, deal, cîmpie) în sinteză cu alți factori geografici la fel de importanți¹. Reluăm, astfel, o caracterizare actuală și astăzi referitoare la structura și evoluția geologică a României întregite, în care se constata că, în linii generale, alcătuirea geologică a spațiului geografic românesc „se reduce la o serie de unități structurale, grupate de o parte și de alta a zonei carpatice care constituie ea însăși unitatea cea mai importantă și axul structural și morfologic al pămîntului românesc”².

Una dintre unitățile structurale ale peisajului extracarpatic este *Podișul Moldovei* care cuprinde în extensiunea estică a ariei sale geologice și teritoriul ținutului Orhei. Astfel, în evoluția sa, țesutul geologic al acestei zone a participat la manifestările tectonice și orogenice ale podișului, a cărui unitate geomorfologică „este întinsă – releva Gh. Macovei – din Carpați pînă peste Nistru și foarte ușor înclinată spre Dunăre și mare, suportînd depozite siluriene, cretacice și neogene, așezate orizontal”³. Relieful, care are însușirea deosebită de a conserva, în funcție de condițiile cronotopice, etapele formării peisajului geografic, reprezintă o sinteză a structurilor geografice care funcționează într-o anumită conexiune și se condiționează reciproc. Este vorba de fundamentul geologic, unități structural-tectonice, factori climatici⁴ etc., la care „se asociază subordonat și ciclic rolul denudației, concretizat în formarea platformelor de eroziune”⁵.

Preocupîndu-se de delimitarea regiunilor naturale ale României după morfologia învelișului geografic, T. Porucic ajunge la concluzia că teritoriul ținutului Orhei poate fi inclus în regiunea naturală *Codrii Centrali*. Aria acesteia cuprinde așa-numiții *Codrii Nistrului* sau *Codrii mici*, amplasați între Răut și Nistru, în județul Orhei, și o parte din *Codrii Bîcului*, zona care include bazinele rîurilor Bîc, Ichel, Cula, Ișnovăț și Ivancea⁶. Autorul acestor delimitări geografice

dezvoltată pînă în prezent de reprezentanți de seamă ai școlii geografice românești (v. I. Simionescu, *Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă*, București, 1938, p. 27-32; *Enciclopedia geografică a României*, III, București, 1939, p. 30; V. Tufescu, *România. Natură. Om. Economie*, București, 1974, pp. 23-24; Al. Roșu, *op. cit.*; *Enciclopedia geografică a României*, coord. E. Posea, București, 1982; V. Nimigeanu, *România. Geografie umană*, Iași, 1996, p. 13), apoi preluați și în sintezele de istorie a românilor (v. *Istoria României*, I, coord. C. Daicoviciu, E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ștefan, M. D. Matei, București, 1960; C. C. Giurescu și D. C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri*, I, București, 1974; *Istoria românilor*, I, coord. M. Petrescu-Dâmbovița, Al. Vulpe, București, 2001).

¹ Al. Roșu, *op. cit.*, p. 16.

² *Enciclopedia României*, III, București, 1939, p. 30.

³ *Ibidem*, p. 34.

⁴ Al. Roșu, *op. cit.*, p. 60.

⁵ M. David, *Considerațiuni geopolitice asupra statului român*, Iași, 1939.

⁶ T. Porucic, *Regiunile naturale ale României în centrul și la răsărit de Prut*, Cluj, 1930, p. 27.

afirma că aceștia „altădată se numeau Codrii Orheiului, fiindcă se aflau în întregime în județul Orhei [ținutul Orheiului], cu limitele lui din vechime”¹.

Aspectul peisagistic al teritoriului ținutului Orhei se datorează fenomenelor de denudare, a căror acțiune dinamică a creat o arie de multiple forme de relief, proprii ca origine și structură *zonelor codrilor deluroși*², numite de V. Tufescu *ținuturi deluroase*³, care se caracterizează prin frecvența dealurilor și văilor, cuprinzătoare de alte forme de microrelief: bolduri, cazane, coaste, culmi, hârtoape, vâlcele etc. Caracterizând „ținuturile deluroase” ale României, V. Tufescu constata următoarele: „există o anumită înrudire a tuturor regiunilor deluroase, anumite trăsături comune”⁴. Totodată, G. Vîlsan, într-o notă de diferențiere a dealurilor de munți, cu trimitere la valențele lor umane, afirma următoarele: „culmi, coaste, văi, toate sînt mai mici și mai apropiate de măsura omenească. Sculptura pămîntului este mai fină, mai plină de grație și de armonie împlînzită, [...] văile sînt mai largi și au terase pe care se aștern ogoarele”⁵. În același context, T. Porucic, referindu-se la peisajul geomorfologic al ținutului Orhei, reliefa că „o mulțime de văi taie și scrijelează uscatul în toate direcțiile, transformîndu-le într-o rețea de creste, spinări, culmi și vîrfuri care cu deosebire sînt dezvoltate în zona codrilor deluroși”⁶.

Dealurile. Apele curgătoare de pe teritoriului ținutului Orhei, „lucrînd” la crearea formelor variate de relief, au transformat înălțimea primară a podișului într-o mulțime de dealuri, care erau descrise de către Gh. Rașcu în felul următor: „frumos ondulate, adesea în lanțuri paralele, avînd o mare asemănare în ce privește succesiunea straturilor, fenomen confirmat prin prezența acestor straturi depuse orizontal pe ambele părți ale văilor”⁷. Profilul orografic al regiunii documentează prezența unui peisaj de dealuri ce variază între 200 și 350 m, cu văi mai mari și mai mici pînă ce se ajunge în valea mai largă a Răutului, de unde spre est se ridică iarăși dealuri ceva mai înalte, care despart bazinul Răutului de cel al Nistrului, apoi terenul coboară spre valea Nistrului, ca să se ridice din nou în forme mai puțin pronunțate, trecînd în vastul platou al Podoliei⁸.

Sistemul de culmi individualizează peisagistic acest spațiu, cele mai mari dintre ele purtînd denumirea apelor curgătoare care le-au creat⁹. Acestea sînt

¹ *Ibidem*, p. 27.

² *Ibidem*, p. 22-28.

³ V. Tufescu, *op. cit.*, p. 129.

⁴ *Ibidem*, p. 131.

⁵ G. Vîlsan, *Pămîntul românesc...*, p. 41.

⁶ T. Porucic, *Relieful teritoriului dintre Prut și Nistru*, București, 1929, p. 6.

⁷ Gh. Rașcu, *Geografia fizică a Basarabiei*, în Șt. Ciobanu, *Basarabia*, ed. a 2-a, Chișinău, 1993, p. 10.

⁸ C. Filipescu, E. Giurgea, *Basarabia. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*, Chișinău, 1919, p. 63.

⁹ T. Porucic, *op. cit.*, p. 265.

culmile Dobrușei, Ciulucului Mare, Ciulucului Mijlociu, Ciulucului Mic, Culei, Ichelului, Solonețului, Vaticiului, Ivancei etc., ultimele două fiind derivate din culmea Ichelului.

Dealurile poartă marca antropice. Acestea au constituit vreme de secole remarcabile zone agricole cu soluri fertile și pășuni, cu importante resurse forestiere și faunistice, valorificate intens de către locuitorii zonei. În ceea ce privește alte funcții, M. David remarcă una de esență geostrategică, afirmând că dealurile „au format prin îmbrăcăminte cea bogată a codrilor (vestiții codrii ai Bîrladului, ai Orheiului, ai Lăpușnei, ai Chigheciului etc.), un adevărat bastion împins de masa carpatică spre stepa nesfîrșită a cîmpiilor Ponto-Caspice”¹.

Văile. Teritoriul ținutului Orhei se caracterizează prin frecvența și varietatea văilor, forme simple de relief, alcătuite, după cum arăta V. Mihăilescu, „dintr-un șes alungit și șerpuit (fundul văii, numit după funcțiune *luncă*, adică fundul pe care curge apa) și din două povîrnișuri neîntrerupte pe verticală, cînd valea este unică, și întrerupte de trepte corespunzătoare vechilor funduri de văi (terase), cînd riul s-a adîncit în suprafața cîmpiei în etape”². Aceste forme de relief, caracterizate prin asimetrie pronunțată și mare dinamism, a căror morfologie conservă modificările de esență climatică sau tectonică³, reflectă fiecare în parte *cicluri mici*⁴ de evoluție a reliefului.

Principalele văi care făceau parte din ținutul Orhei sînt Bîcul, Ichel și Răut, toate trei dînd în valea largă a Nistrului.

Valea Bîcului, pe o lungime de 130 km⁵, cuprinde văile Bîcovăț și Răcătău (în vechime *Cunila*). La rîndul său, valea Bîcovățului are o lungime de 27 km⁶, din stînga unindu-se cu valea Răcătăului, care, de la obîrșia sa pînă intră în valea Bîcovăț, are lungimea de 22 km⁷.

În **valea Ichelului** pe o lungime de 86 km⁸ din stînga dau văile Cobîlca și Teleșeu. Anume, de această vale sunt legate cele mai vechi mențiuni documentare ale unor văi orheiene, care datează din al doilea sfert al secolului XV. Astfel, la 4 mai 1436, voievozii Iliăș și Ștefan dăruiau boierului Duma Uranie și fratelui său Petru locuri pustii în bazinul rîului Ichel, și anume văile „*Cobîlca*, de la obîrșie pînă la gură, și *Bezinul*, de la obîrșie pînă la gură, și *Sabolna*, și *Teleșeul*, de la

¹ M. David, *op. cit.*, p. 30.

² V. Mihăilescu, *Termeni geografici populari*, în BSRRG, 56 (1937), p. 378.

³ Al. Roșu, *op. cit.*, p. 62.

⁴ V. Băcăuanu, C. Martiniuc, *Concepția geomorfologică a lui Mihai David*, în „Memoriile Secțiilor Științifice. Academia R.S.R.”, seria IV, X (1988), nr. 1, p. 328.

⁵ Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 29.

⁶ *Ibidem*, p. 28.

⁷ *Ibidem*, p. 169.

⁸ *Ibidem*, p. 122.

obârșie pînă la gură, și *Peresecina*, de la obârșie pînă la gură” (Кобылка, от вѣрха до ѱстіе, и Безинова, от вѣрха до ѱстіе, и Саболна, от вѣрха до ѱстіе, и Телешева, от вѣрха до ѱстіе, и Пересечена, от вѣрха до ѱстіе)¹. Despre valea Cobîlca, Z. Arbore menționează că aceasta are o lungime de 6 km, pe fundul ei curgînd pîriul Cobîlca, care se varsă în rîul Ichel². În ceea ce privește valea Teleșeu³, se arată că are o lungime de 13 km⁴, din dreapta dă în ea valea Lopatna (11 km)⁵, iar din stînga Sămănanca (5 km)⁶.

Valea Răutului pe o lungime totală de 230 km⁷ dezvoltă o rețea largă de văi, între care cele mai mari sînt următoarele: Cula (40 km)⁸, Ciulucul Mare (35 km)⁹, Mijlociu (40 km)¹⁰ și Mic (30 km)¹¹ din dreapta, parte în ținutul Orheiului, și Cogîlnic din stînga (cca 35 km)¹². De asemenea, în partea de nord a ținutului sînt văile Dobrușa (cca 26 km)¹³ și Ciorna.

Văile orheiene repetă cu fidelitate fenomenul general de formare și dezvoltare a reliefului, fenomen analizat într-un relevant studiu de G. Vîlsan¹⁴. Acestea sînt, de cele mai multe ori, largi și cu fundul neted, cu multe izvoare¹⁵. T. Porucic observa faptul că „unde coastele văilor sînt formate din calcare, acolo găsim renumitele iaruri, adică albiu canioane, cum este valea Răutului, mai ales între Orhei și Nistru, la fel [...] și văile altor afluenți ai lor din această zonă”¹⁶. La rîndul său, I. Simionescu remarcă văile din această zonă. Referindu-se la „frumoasele văi strîmte ale Răutului și Ichelului ca și ale Nistrului pînă la Dubăsari”, el arăta că acestea „se datoresc adîncirii lor în placa de calcar sarmatic”¹⁷.

Secvențele peisagistice ale cadrului geografic orheian, participînd la individualizarea acestuia, nu se lasă supuse fenomenului analogiilor. Relevante în

¹ D.R.H., A, I, nr. 149, p. 204-205.

² Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 70.

³ În dicționarul geografic, întocmit de Z. Arbore, lipsesc informații referitoare la valea Bezin și Sabolna.

⁴ *Ibidem*, p. 207.

⁵ *Ibidem*, p. 135.

⁶ *Ibidem*, p. 191.

⁷ *Ibidem*, p. 172.

⁸ *Ibidem*, p. 82.

⁹ *Ibidem*, p. 67.

¹⁰ *Ibidem*, p. 68.

¹¹ *Ibidem*, p. 67.

¹² *Ibidem*, p. 71.

¹³ *Ibidem*, p. 90.

¹⁴ G. Vîlsan, *Văile. Originea și evoluția lor*, în BSRRG, 37 (1916-1918), p. 333-353.

¹⁵ C. Filipescu, E. Giurgea, *op. cit.*, p. 66.

¹⁶ T. Porucic, *Relieful...*, p. 6.

¹⁷ I. Simionescu, *op. cit.*, p. 185.

acest sens sînt peisajele din valea Răutului, îndeosebi peisajul splendid care se deschide la hotarul dintre localitățile Brănești și Trebujeni. Este vorba de canionul cu meandre, săpat de apa Răutului, care are forma unei farfurii cu marginile înalte de cca 100 m, și fundul concav, formînd promontoriul *Peștere*. Cadrul acestei microzone sugerează impresia unei fortificații naturale, fapt sesizat și de locuitorii acesteia, care au numit locul *Orhei*, în traducere din limba maghiară însemnînd *cetate*¹. Condițiile economice și, mai ales, cele strategice ale acestui spațiu au fost valorificate de locuitorii săi, dovadă fiind în acest sens vestigiile descoperite ale vechilor civilizații. Alegerea acestui loc ca reședință pentru una dintre căpeteniile Hoardei de Aur, iar mai tîrziu pentru importanta pîrcălăbie de la marginea estică a Țării Moldovei se explică, mai ales, prin însușirile cadrului geografic de aici.

Numeroasele mențiuni inserate în actele de stăpînire documentează varietatea structurilor de relief de pe teritoriul ținutului Orhei. Este vorba despre apelativele care apar în descrierea hotarelor stăpînirilor orheiene. Cele mai frecvente entopice sînt următoarele: *dealul, hîrtopul, lunca, peștera, stîncă, valea, vilceaua* etc. Astfel, hotarul moșiei lui Mihail Oțel de la gura Lopatnei, anume Lopatna de Jos, vîndută de urmașii acestuia la 1500 lui Duma Poșescul și Manei, trecea prin „vîrfurile *dealului*”². Vornicul Ion Rusul din Greblești cumpără de la Aftimia, nepoata lui Pătrașcu vătavul din Cobîlca, partea acesteia din sat și dintr-un heleșteu care se afla în „gura *văii Cociornii*”³. Potrivit mărturiei hotarnice din 29 aprilie 1602, hotarul ocinei Persecina se ridica pe „creasta *dealului* dinspre partea Micleștilor”, iar de aici, spre „*ripele Persecinii*”⁴. Ana Golăiasa stăpînea pe Răut un loc la „capătul *peșterilor*, mai sus de Orheiul Vechi (...) în *vad*, pe din sus de chișinăul din *stîncă*”⁵. La 8 aprilie 1547, Iliăș Rareș întărea nepoților lui Hodco Crețovici „două locuri (...) pe Cula [...] în *luncușoara* de jos”⁶.

1.2. Clima

Clima este unul dintre elementele geografice cu influență considerabilă asupra mediului natural și, respectiv, cu reverberații perceptibile asupra evoluției economice, sociale, demografice etc. a comunităților omenești. Activitățile omului sînt influențate de variații ale climei atît cele pe termen scurt cît și cele de

¹ A. Eremia, *Nume de localități*, Chișinău, 1970, p. 49, 116; Idem, *Graiul pămîntului*, Chișinău, 1981, p. 82. Pentru altă opinie referitoare la etimologia oiconimului *Orhei* vezi I. Dron (*Enigma toponimului Orhei*, în „Destin românesc”, 1999, nr. 1-2, p. 3-8).

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 3, p. 9; *D.R.H.*, A, III, nr. 250, p. 449-451.

³ *D.R.H.*, A, XXV, nr. 61-62, p. 65-66.

⁴ *M.E.F.*, I, nr. 76, p. 176-179.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 19.

⁶ *M.E.F.*, II, nr. 90, p. 282-285.

durată lungă¹. Aceasta a determinat necesitatea studierii evoluției cliimei și a impactului său considerabil asupra vieții agrare și, prin extensiune, asupra condițiilor de trai ale oamenilor și modificărilor de ordin demografic în evul mediu. Cercetările referitoare la impactului climatic asupra societății au evoluat de la conceperea acestuia în spiritul determinismului geografic² pînă la o abordare bazată pe „înregistrarea în detalii a variațiilor climatice, detectate în decursul istoriei, extrăgînd date oferite de cercetările interdisciplinare”³.

Cercetările au stabilit că tipul de climat al unei regiuni este determinat de intensitatea participării radiației solare, circulației generale a atmosferei, transportul de căldură și umiditate⁴, altitudinea și morfologia suprafeței. Spațiul românesc, cuprins între 43° și 45° latitudine nordică, are temperatură tipică zonei cu climă temperată, iar influența ei se resimte în tot cuprinsul țării⁵. În spațiul românesc clima a evoluat în contextul tendințelor climatice europene pentru care au fost delimitate două perioade caracteristice de evoluție climatică: așa-numitul *mic optim climatic* (anii 750/800–1250/1300), cînd clima este într-o perioadă de încălzire, condiționînd ierni blînde și veri foarte fierbinți, perioadă care culminează în Europa între anii 1100-1300⁶. Această perioadă a fost urmată de *mica eră glaciară* (anii 1540/50–1840/50), cu reverberații din Scoția pînă în Italia și Balcani, cînd iernile deveniseră foarte friguroase și cu înghețuri persistente. Pentru societatea medievală românească sînt de o deosebită importanță datele referitoare la evoluția cliimei europene după anul 1200⁷. Un remarcabil studiu asupra variațiilor climatice din anul 1000 pînă în anul 1425, elaborat în baza surselor narative și meteorologice din Europa occidentală⁸, ne oferă analiza nuanțată a datelor din istoria cliimei pentru Europa medievală. Rezultatele acestor cercetări le nuanțează pe cele obținute anterior de istoricii cliimei legate de limitele cronologice ale fluctuațiilor survenite în evul mediu. Cercetătorul francez P. Alexandre a stabilit că *optimul climatic medieval* se termină spre anul 1300; secolul al XIII-lea fiind departe de a reprezenta o epocă de tranziție meteorologică. Dimpotrivă, aceasta constituie faza finală care precede cu puțin degradarea climatică bruscă din secolul al XIV-lea, preludiu al *micii ere glaciare* în Europa⁹.

¹ I. C. Drăgan, Șt. Airinei, *Geoclima și istoria*, București, 1993, p. 24.

² Montesquieu., *Despre spiritul legilor*, București, 1964, p. 283-286; F. Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, trad. Adrian Riza, București, 1984, p. 42-44.

³ P. Cernovodeanu, C. Binder, *Cavalerii Apocalipsului*, București, 1993, p. 11.

⁴ I. C. Drăgan, Șt. Airinei, *op. cit.*, p. 18.

⁵ I. Simionescu, *op. cit.*, p.179.

⁶ I. C. Drăgan, Șt. Airinei, *op. cit.*, p. 254.

⁷ P. Cernovodeanu, C. Binder, *op. cit.*, p.14.

⁸ P. Alexandre, *Le climat en Europe au Moyen Age*, Paris, 1987.

⁹ *Ibidem*, p. 808.

Pe suprafața teritoriului inclus în ținutul Orheiului temperatura medie anuală este de $+9^{\circ}\text{C}$, medie de iarnă -4°C , medie de vară de $+21,3^{\circ}\text{C}$ și cantitatea medie de precipitații de 460-500 mm. Se observă că media temperaturilor și a cantității de precipitații este tipică pentru zonele de dealuri¹. Microclimatul acestuia era condiționat de șirul de dealuri cu direcția generală de la sud-vest spre nord-est care străbat de-a curmezișul regimul hidrologic al acestuia, împiedicând anumiți curenți de nord și nord-est de a scădea prea mult temperatura aerului. Totuși, dacă extindem datele de esență eco-climatică cunoscute referitoare la spațiul român, în particular Moldova medievală², atunci se conturează următoarea situație valabilă pentru ținutul Orheiului: locuitorii acestui teritoriu au cunoscut multiple fenomene anormale: ierni aspre sau prea blânde, veri excesiv de reci sau toride, mari inundații etc. Aceste *anormalități* climatice, conjugate cu altele de ordin entomozoologice (ciumă, invazia lăcustelor, cărăbușilor sau a șoarecilor de câmp) și cele istorice (invaziile străinilor) au avut efecte dezastruoase asupra populației cu un caracter predominant agrar, ce rămânea, probabil, adesea fără hrană și trăia în condiții de sănătate precară. Din păcate, lipsa referințelor directe legate de ținutul Orheiului nu permite stabilirea nuanțată a caracterului și intensității impactului factorului eco-climatic asupra evoluției societății orheiene decât la un nivel reprezentativ.

1.3. Rețeaua hidrografică

Importanța plurivalentă a apelor pentru dezvoltarea unei civilizații, a unei regiuni sau a unei anumite așezări a fost remarcată din cele mai vechi timpuri. În lucrarea clasică referitoare la interacțiunea geografiei cu istoria, J. Brunhes și C. Vallaux relevau că apele constituie baza existenței umane, mai ales a celei rurale. Ele își conservă importanța de prim ordin în toate zonele temperate, unde distribuirea și concentrarea apei corespunde unei maniere exacte a dispersării și concentrării populației agricole³.

„Arhiva” terminologiei geografice populare românești conține diverse apelative ale structurilor hidrografice, atribuite în decursul utilizării permanente a apelor, oamenii simțind necesitatea delimitării funcționalității lor printr-un anumit apelativ. Astfel, prin apelativul *rîu* se înțelege o apă mare curgătoare, prin *pîrâu* se înțelege o apă curgătoare mică, pe care ușor o treci cu piciorul, prin *iaz* se înțelege un lac format artificial de către om prin oprirea apei curgătoare, iar prin apelativul *heleșteu* se înțelege un lac cu pește, mlăștinos pe la margini⁴.

¹ V. Tufescu, *op. cit.*, p. 88.

² P. Cernovodeanu, C. Binder, *op. cit.*, p. 11-65.

³ J. Brunhes, C. Vallaux, *op. cit.*, p. 177.

⁴ T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici*, extras din „Arhivele Basarabiei”, II (1930).

Regimul hidrografic al ținutului Orhei este tributar reliefului, ale cărui linii principale de înclinare determină originea, cursul, morfologia apelor curgătoare. Acest sistem complex include râuri, pîraie, iazuri, heleșteie etc.

Potrivit mențiunilor documentare cunoscute nouă, teritoriul ținutului Orhei era irigat de următoarele ape curgătoare:

- *Bezin* (**БЕЗИН**), pîrîu confluent cu Lopatna, atestat la 4 mai 1436¹;
- *Bîcovăț* (**БЫКОВЦИ**), pîrîu, afluent al râului Bîc, atestat la 25 aprilie 1420²;
- *Ciuluc* (**ЧУЛУК**), pîrîu, afluent al râului Răut, atestat la 20 aprilie 1518³;
- *Ciorna* (**ЧОРНА**), pîrîu, afluent al Răutului, atestat la 11 aprilie 1560⁴;
- *Cogîlnic* (**КОГЫЛНИК**), pîrîu, afluent al Răutului, atestat la 11 martie 1502⁵;
- *Cula* (**КУЛА**), pîrîu, afluent al Răutului la Morozeni, atestat la 17 iulie 1436⁶;
- *Cunila* (*Conelia*) (**КОНЕЛА**), pîrîu, azi Răcătău, afluent al Bîcovățului, atestat la 25 aprilie 1420⁷;
- *Dobrușa* (**ДОБРОУША**), pîrîu, afluent al Răutului la Țânțăreni, atestat la 20 decembrie 1437⁸;
- *Ichel* (*Itchil*) (**ИТКЫЛ**), rîu, afluent al Nistrului, atestat la 6 februarie 1431⁹;
- *Iligacea* (**ИЛИГАЧА**), pîrîu, afluent al Răutului, atestat la 1 martie 1507¹⁰;
- *Ivancea* (**ИВАНЧА**), pîrîu, afluent al Răutului, atestat la 28 iunie 1576¹¹;
- *Jelcova* (**ЖЕЛКОВА**), pîrîu, afluent al Bâcului la Tuzora, atestat între ianuarie 1432 și 4 februarie 1433¹²;
- *Lopatna* (**ЛОПАТНА**), pîrîu, afluent al Teleșeului la Poșești, confluent cu Bezinul; atestat la 31 iulie 1431¹³;

¹ *D.R.H.*, A, I, nr. 149, p. 204-205, 439. Pînă în anul 1500 (v. *D.R.H.*, A, III, nr. 250, p. 449-451, 566) nu se cunosc alte mențiuni documentare ale pîrîului Bezin.

² *Ibidem*, I, nr. 47, p. 67-68.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 117, p. 123-124; C. Cihodaru, *Acte false...* (III), p. 485-486; Chelcu, *Din uric de la bătrînul Ștefan Voievod*, p. 111.

⁴ *M.E.F.*, I, nr. 29, p. 74-76.

⁵ *D.R.H.*, A, III, nr. 270, p. 484-485.

⁶ *Ibidem*, I, nr. 157, p. 451. Hidronimul *Cula* este cunoscut și ca apelativ entopic, definit în terminologia geografică populară românească „vale cu coaste repezi și bine înirbate”, fapt care reflectă conexiunea cauzală dintre o apă curgătoare și vale, prima fiind cauza, iar a doua urmarea (v. T. Porucic, *Lexiconul termenilor...*, p. 28).

⁷ *D.R.H.*, A, I, nr. 47, p. 67-68.

⁸ *Ibidem*, nr. 175, p. 245-248, 454.

⁹ *Ibidem*, nr. 101, p. 150-151.

¹⁰ *M.E.F.*, I, nr. 10, p. 24-26.

¹¹ *Ibidem*, nr. 36, p. 92-93.

¹² *D.R.H.*, A, I, nr. 108, p. 159-160.

¹³ *Ibidem*, nr. 104, p. 154-155.

- *Lucacevca* (ЛѸКАЧЕВКА), afluent al Răutului, atestat la 28 iunie 1576¹;
- *Măiatini* (МАІАТИНЕ), afluent al Culei la Hirova, atestat la 17 martie 1495²;
- *Molovateț* (МОЛОВАТЕЦЪ), afluent al Teliței, atestat la 22 februarie 1446³;
- *Ohrincea* (ОГРИНЧА), afluent al Răutului, atestat la 14 aprilie 1435⁴;
- *Peresecina* (ПЕРЕСЕЧЕНА), afluent al pîrîului Ivancea, atestat la 4 mai 1436⁵;
- *Pitușca* (ПИТОУШКА), afluent al Bâcului la Bâcovăț, atestat la 25 aprilie 1420⁶;
- *Răut* (РЕУТЪ), rîu, afluent al Nistrului, atestat la 17 iulie 1436⁷;
- *Rezina* (РЕЗИНА), afluent al Nistrului, atestat la 20 decembrie 1437⁸;
- *Sadova* (САДОВА), afluent al Bâcovățului, atestat la 25 aprilie 1420⁹;
- *Sagala* (САГАЛА), pîrîu, afluent al Răutului la Clisova, atestat la 28 februarie 1507¹⁰;
- *Teleşeu* (ТЕЛЕШЕВ), pîrîu, afluent al Ichelului, atestat la 4 mai 1436¹¹;
- *Vatice* (ВАТИЧЕ), pîrîu, afluent al Răutului la Seliștea, atestat la 27 mai 1443¹²;
- *Zăharna*, pîrîu, afluent al Nistrului la Saharna, atestat la 24 ianuarie 1495¹³.

Hidronimia a rămas în mare parte neschimbată din evul mediu pînă în zilele noastre. Acest fapt se datorează continuității de locuire și, mai ales, contribuției cancelariei domnești. Între apele aceastei zone, atît cele mari, cît și cele mai mici, și-au păstrat forma lor hidronimică următoarele: *Bîc*, *Bîcovăț*, *Ciorna*, *Ciuluc*, *Cogîlnic*, *Cula*, *Drăghinici*, *Ichel*, *Răut*, *Vatici* ș.a.

Axul hidrografic al regiunii este rîul Răut, afluent al bazinului inferior al fluviului Nistru¹⁴. Dintre afluenții pe care îi are Nistrul, rîul Răut este cel mai de

¹ M.E.F., I, nr. 36, p. 92-93.

² D.R.H., A, III, nr. 189, p. 343-345. Toponimul *Măiatini* este atestat la 20 decembrie 1437 (v. *Ibidem*, I, nr. 175, p. 245-248).

³ *Ibidem*, I, nr. 264, p. 372-375.

⁴ *Ibidem*, nr. 139, p. 193-194.

⁵ *Ibidem*, nr. 149, p. 204-205.

⁶ *Ibidem*, nr. 47, p. 67-68.

⁷ *Ibidem*, nr. 158, p. 218-220.

⁸ *Ibidem*, nr. 175, p. 245-248.

⁹ *Ibidem*, nr. 47, p. 67-68.

¹⁰ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 4, p. 10-12.

¹¹ D.R.H., A, I, nr. 149, p. 204-205.

¹² *Ibidem*, nr. 232, p. 327-328.

¹³ *Ibidem*, III, nr. 175, p. 318-319.

¹⁴ Idem, *Relieful...*, p. 278-279; V. Tufescu, *Valoarea economică a rîurilor moldovenești*, în BSRRG, 59 (1940), p. 482.

seamă prin debit și presiune¹. Răutul izvorăște din Platoul Moldovei de Nord la altitudinea de 146 m, „de prin hârtoapele văii Rădiul Mare”², după ce își adună apele, râul străbate o lungime de circa 230 km. Curge spre sud pînă la Bălți, după aceea își schimbă cursul în direcția latitudinală pînă la Florești, de unde se îndreaptă spre sud-est. Lîngă Orhei, Răutul „ferăstruiește” un șir de meandre. Aici, după N. Dăscălescu, „rîul este extrem de frumos. Valea lui îngustă aici și adîncă, asemănătoare cu un canion, șerpuieste printre straturile de calcar sarmatic, formînd meandre”³. T. Porucic observa că Răutul face parte dintre cele patru râuri care își încep istoria hidrografică după epoca sarmatiană, relevînd faptul că „numai văile Nistrului, Răutului, Prutului și a Siretului poartă urmele tuturor epocilor de la meotien încoace; numai ele țin minte evenimentele ce s-au desfășurat pe acest teritoriu, poartă urmele glaciațiunii de pînă și după”⁴. Această epocă a influențat puternic formarea văii lui largi. Răutul are un curs sărac în apă, un curent repede, un bazin larg dezvoltat și foarte ramificat⁵. În cursul său Răutul colectează mai multe ape însemnate. În legătură cu aceasta, încă principele Dimitrie Cantemir a arătat că Răutul colectează apele Solonețului, Ciulucului Mare, Mijlociu și Mic, Dobrușei, Culei, Cogîlnicului⁶. Cele descrise de marele savant sînt excelent ilustrate de harta anexată la lucrare⁷, în care găsim și precizarea că Răutul se varsă în Nistru și „aproape de Orhei formează o insulă deosebit de încîntătoare”⁸.

Numeroși afluenți ai râului Răut, uneori chiar și cei mai neînsemnați, erau menționați în actele de stăpînire pentru a se preciza locul unde erau amplasate satele dăruite, confirmate, vîndute sau împărțite.

Între hotarele ținutului Orhei erau amenajate numeroase structuri hidrografice de esență antropică: iazuri, heleșteie, fîntîni ș.a., folosite în mod judicios pentru completarea resurselor de trai. Astfel, potrivit mențiunii din 20 decembrie 1437, unul dintre numeroasele iazuri se găsea la Cornul Bagului, stăpînit de către Mihail de la Dorohoi⁹; alte iazuri și o fîntînă era în posesia lui Nicoară din Tuzara¹⁰; la 13 martie 1495 în valea Ichelului, la Pășcani, urmașii lui Hodco

¹ I. Simionescu, *op. cit.*, p. 208.

² Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 174.

³ N. Dăscălescu, *Regiunea Codrilor Basarabiei*, Chișinău, 1936, p. 7.

⁴ T. Porucic, *Relieful...*, p. 271.

⁵ *Ibidem*, p. 272.

⁶ *Ibidem*, p. 67: „In Reut se effundunt Solonez, Czuluk maior, minor et medius, Dobrusze, Cula et Coglinik”.

⁷ G. Vîlsan, *Harta Moldovei...*; Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 377-385.

⁸ *Ibidem*, p. 67.

⁹ *D.R.H.*, I, nr. 175, p. 245-248.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 203, p. 288-289.

Pașcan stăpîneau „un heleșteu la fîntînă”¹; la 1500, moștenitorii lui Mihail Oțel erau beneficiarii „iazului de sud” de la Lopatna de Jos²; la 1507 era menționată fîntîna Pietroasa³. Potrivit mărturiei hotarnice din 29 aprilie 1602, unul din semnele de hotar ale ocinei Peresecina era un „stîlp vechi la capătul iezerului vechi”⁴. La 2 mai 1609 se atestă „iezătura care au fost făcută încă pe vremea lui Alexandru voievod, și de atunci au trecut mai mult de 55 de ani”⁵. Acest iaz nu este altul decît „lacul Orhei” despre care, în preajma anului 1716, Dimitrie Cantemir afirma că este unul dintre cele cinci lacuri ale Moldovei medievale care merită să fie amintite, arătînd că „este format din rîurile Răut și Cula și este lung de șase mile și lat de două. Lățimea și lungimea lui le-a mărit o terasă pe care a înălțat-o domnitorul Vasile Albanezul, ca să oprească apa și să construiască mori aducătoare de mare cîștig”⁶.

Studiind valoarea economică a rîurilor moldovenești, V. Tufescu ajunge la concluzia că administrarea judicioasă a apelor curgătoare în vechime de către comunitățile umane din spațiul românesc ilustrează abilitatea lor în a pune în valoare „tot ce natura le putea oferi, creînd o tehnică empirică care ne umple și astăzi de admirație, arătînd prin aceasta nu numai o străveche viețuire pe aceste locuri, dar și o desăvîrșită cunoaștere a lor”⁷. Este și cazul locuitorilor ținutului Orhei, care au știut să valorifice vocațiile economice ale regimului hidrografic, pescuind pește pentru completarea resurselor de hrană și folosind energia apelor pentru construirea numeroaselor mori ș.a.

1.4. Solurile

Pe lîngă alte elemente ale cadrului geografic, solurile – în funcție de calitatea lor (fertilitate sau sterilitate) – avantajează sau defavorizează viața economică a unei comunități umane. Departate de a împărtăși ideile determinismului geografic⁸, vom atrage atenția doar la posibilitățile oferite de calitatea solurilor locuitorilor din ținutul Orheiului. Astfel, solurile acestei zone, formate prin participarea unui complex de factori pedogenetici: rocă, climă, vegetație ș.a., care

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 3, p. 5; *D.R.H.*, III, nr. 181, p. 328-329.

² *D.R.H.*, III, nr. 250, p. 449-451.

³ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 4, p. 10-12.

⁴ *M.E.F.*, I, nr. 76, p. 176-179.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 31, p. 42-43; *M.E.F.*, I, nr. 101, p. 230-233.

⁶ Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 69.

⁷ V. Tufescu, *Valoarea economică...*, p. 516.

⁸ Montesquieu, *op. cit.*, p. 347: „sterilitatea pămînturilor îi face pe oameni harnici, sobri, rezistenți la muncă, curajoși, buni pentru război; căci ei trebuie în adevăr să-și procure ceea ce nu le dă pămîntul. Fertilitatea unei regiuni le aduce odată cu îndestularea, moleșală și o anumită aplecare de a-și păstra viața”.

au determinat structura și varietatea lor, sînt caracteristice pentru zonele Dealurilor Moldovei. Tipurile de soluri se succed conform legității zonalității orizontale, adică de la nord spre sud. Dacă urmărim schema pedologică, observăm că primele soluri sînt cele cenușii de pădure. Urmează, în majoritate, solurile cernoziomuri levigate, care sînt potrivite pentru livezi, cultivarea sfeclei de zahăr și a cerealelor. De-a lungul Răutului se găsesc cernoziomurile tipice sau obișnuite. La nord-vest este o fișie îngustă de cernoziomuri calcaroase. La gura Răutului și a altor ape din zonă sînt soluri aluviale și de fineață, adesea sărăturate, care favorizează cultivarea fructelor, legumelor și a altor culturi furajere, fapt documentat de numeroasele mențiuni referitoare la *pomături*¹, *livezi*², *vii*³, *loc de grădini*⁴, *cîmp* și *finaf*⁵ ș.a.

1.5. Vegetația și fauna

Covorul vegetal, unul din elementele structurale ale cadrului geografic românesc, constituit în funcție de formele reliefului și de condițiile pedoclimatice, se caracterizează prin varietate și diferențieri zonale. În cadrul acestuia, pădurea este formațiunea vegetală cea mai reprezentativă pentru o mare parte a peisajului geografic românesc din vechime pînă la începutul epocii moderne⁶. Mediul codrului sau imediata lui vecinătate a oferit comunităților umane variate posibilități de subzistență și dezvoltare: hrană, adăpost, materie primă și inspirație în domeniul meșteșugurilor etc. Aceste însușiri ale codrului au condiționat anumite preocupări pentru stabilirea etimologiei cuvîntului *codru*. În accepțiunea populară românească *codru* presupune o regiune acoperită cu păduri mari și bătrîne. De altfel, una dintre multele reconstituiri etimologice a fost elaborată de enciclopedistul B.P. Hasdeu, care afirma că regiunea codrilor reprezintă trecerea de la munte la cîmpie, iar aceste două structuri geografice: *munte* și *codri* denotă mărturia comuniunii dintre ele. În opinia savantului acest termen entopic aparține unui grup exclamativ, reprezentînd formațiunea sanscrită *ka+dru*, adică *ce mulțime de arbori!* Deci, *codru* semnifică o pădure mare – *sylva grandis*⁷.

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 30, p. 41-42.

² *Ibidem*, nr. 43, p. 55, nr. 58, p. 65.

³ *Ibidem*, nr. 30, p. 41; nr. 43, p. 55.

⁴ *Ibidem*, nr. 94, p. 102.

⁵ *Ibidem*, nr. 18, p. 30; nr. 21, p. 33; nr. 58, p. 65; nr. 65, p. 73.

⁶ Aceasta l-a determinat pe C. Petrescu să-i califice pe români ca popor al codrului (C. Petrescu, *Codrul în literatură*, în *Pădurea în proza românească*, antologie, prefață și note de V. Dinu, București, 1989, p. 153.

⁷ B. P. Hasdeu, *Viața de codru în Dacia*, în Idem, *Scrieri istorice*, București, 1973, p. 34. În paginile acestei lucrări autorul constată că din Europa „numai albanezii și românii posedă termenul *codru* ca derivațiune eminentamente tracică cu înțelesul originar de munte-pădure, care identifică ideea de munte cu cea de arbore”.

Peisajul ținutului Orhei a fost individualizat, prin excelență, de răspîndirea codrului. Acest fapt a favorizat, într-o anumită măsură, crearea în istoriografie a sintagmei *Codrii Orheiului*¹. Forma genitivală a determinantului din această formulă arată apartenența lor la teritoriul unității administrativ-teritoriale orheiene. Astfel, aria convențională a așa-numiților *Codrii Orheiului* este cuprinsă în hotarele administrative ale ținutului Orhei, cu rețușările necesare dictate de repartizarea solurilor, faunei, proprii unei zone de păduri, mențiunile documentare etc.

Izvoarele medievale scrise mărturisesc existența unei zone de codri, drept dovadă fiind următoarele entopice: *codru, pădure, poiană, rădiu* ș.a. Astfel, hotarul părții vîndute din satul Nișcani pe Bîc la 1599 de către Georghîță, fiul Dviceanului din Ghetilova, lui Căzacu, cuprindea și *poiana Răcila*². Potrivit mărturiei din 29 aprilie 1602, hotarul ocinei Peresecina trecea pe la un „stîlp vechi la marginea *rădiului Sămănanca*”, apoi „pe povîrnișul Trestinețului și prin *pădure spre răsărit*”, „și pe lîngă *rădi* spre rîpele Peresecinii”³. La 20 ianuarie 1603, Ieremia Movilă hotăra ca păhărnicelel Pîntea și diaconul Isac să stăpînească, pe lîngă partea de jos din satul Bravicea, așezat pe Cula, și „jumătatea de *Poiana, la codru pe Ichel*”⁴.

La 1 noiembrie 1614 Nechifor Beldiman primea uric de întăritură pentru partea de sub *pădurea Horodiștei*⁵. Potrivit mărturiei hotarnice din 12 octombrie 1616, hotarul Măcicăuților ajungea „prin pădure pînă la Huceșca”⁶. Prin uricul din 14 aprilie 1617, Radu Mihnea întărește stăpînirea stolnicului Rusu și a soției sale „asupra unei pătîrni din a treia parte din moșia Căpiniciul cu loc de moară în Vatici, cu vii, *păduri*”⁷. Mărturia hotarnică din 5 octombrie 1631 documentează că pentru despărțirea satelor Hogineștii și Bravicea, „ca hotar au pus stîlpă în *păduri*”⁸. Uricul de întăritură din 5 octombrie 1638, acordat de Vasile Lupu lui Andrei Donici, arată hotarul moșiei Ivancea „de la un loc ce să chiamă Dobrian *Poiana Ivancii*”⁹. La 13 iulie 1639 Drăgan și cu frații săi vînd lui Mateiaș Sturza a patra parte din partea lui Stan din moșia Sămășcani „din vatra satului și din țarini

¹ Se consideră că *Codrii Orheiului* „au constituit în evul mediu o formațiune militaro-politică locală – Țara Orheiului, cu tradiții istorice străvechi, ce a contribuit în mod substanțial la perpetuarea vieții românești în aceste ținuturi” (Gh. Postică, *Prefață* la V. Stavilă, *Mereni. Monografia unui sat răzeșesc*, Chișinău, 2004, p. 7).

² *D.R.H.*, A, XXIII, nr. 142, p. 179.

³ *M.E.F.*, I, nr. 76, p. 176-179.

⁴ *Ibidem*, nr. 81, p. 188-190.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 41, p. 53-54.

⁶ *M.E.F.*, I, nr. 134, p. 297-302.

⁷ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 43, p. 55.

⁸ *Ibidem*, nr. 61, p. 68.

⁹ *Ibidem*, nr. 67, p. 73-74.

și din finați și din heleșteie și din *poeni*¹. În anul 1645 Gheorghe sulgerul și Apostol pîrcălabul de Orhei despart hotarul satului Isacova de acela al tîrgului Orhei „să vină hotarul satului Isacovii din drumul tîrgului la deal, spre Rublinca, pînă în muchia dealului în Hirtop și așa merge tot înainte pînă intră drumul în *pădure*”². La 20 martie 1648 era dăruiată „partea din ocină din sat din Veprova ce să chiamă acum Puțintei sub *pădure*”³. Actul de vînzare din 4 februarie 1670, la întocmirea căruia a participat în calitate de martor, printre alți oameni buni și bătrîni, și „Vasile, feciorul lui Neculai de *Braniște*”⁴, sugerează existența unei braniști, într-o perioadă anterioară amplasării acestei așezări care, probabil, și-a luat numele de la acest entopic. În actul de hotărnicire din 28 iulie 1724 găsim scrise următoarele: „și iarăși în parte din jos tot prăvalu apei prin *păduri* în jos pînă în capul Cornului unde să împreună cu hotarul *Brăneștilor*”⁵. La 2 septembrie 1736, Grigorie Ghica întărește marelui vornic Sandu Sturza stăpînirea din valea Culei în hotare bine delimitate: „și dacă treci Cula, tot muchia pînă în *Codru* și aici iarăși au fost piatră [...] și peste *Codru* pînă în matca Ichelului, unde se chiamă gura Răcili. Și din *poiană* intră în *Codru* și treci pînă la Meleşani”⁶.

La 1587 o solie unguerească, în drumul său spre „pămîntul Rusiei”, a trecut „rîul (Prut), străbat pădurea și ajung cu bine peste Nistru”. Această mărturie sugerează existența unei mari păduri, „poate cea de la miazăzi de Hotin, poate codrii Orheiului” – scrie istoricul C.C. Giurescu⁷. Solia unguerească ar fi putut merge de la Suceava spre Rusia pe drumul Orheiului, cunoscut și „bătătorit” în decursul secolelor de negustorii care-și vămuiiau mărfurile la Orhei, treceau Nistrul printr-un vad, continuîndu-și drumul spre marea piață a Orientului. În aceeași lucrare consacrată istoriei pădurii românești, citată mai sus, C.C. Giurescu menționează două hărți, una tipărită la Paris în anul 1664, care marchează „codrii Orheiului și Lăpușnei la vest de Orhei și de Tighina”. Pe cea de-a doua hartă, tipărită la Amsterdam în anul 1683, „codrii Orheiului apar la est-nord-est de Iași”⁸.

Deși Dimitrie Cantemir nu menționează codrii Orheiului în textul lucrării sale, harta anexată atestă prezența lor prin marcarea unei zone cu semne în formă de arbori⁹. Harta lui F.G. Bawr, tipărită la 1781, care prin calitatea informațiilor

¹ *Ibidem*, nr. 70, p. 76-77.

² *Ibidem*, nr. 79, p. 84.

³ Boga, *Doc. basarabene*, VI, nr. 1, p. 197.

⁴ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 121, p. 126

⁵ *Ibidem*, nr. 195, p. 192.

⁶ *Ibidem*, nr. 206, p. 206.

⁷ C.C. Giurescu, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri*, București, 1976, p. 78.

⁸ *Ibidem*, p. 167, cf. *Atlas Dimăncescu*, f. 87, 91.

⁹ G. Vilsan, *Harta Moldovei...*, p. 11.

furnizate se apropie de realizările cartografice contemporane, documentează prezența pădurilor în ținutul Orheiului.

Datele relative la pădurile din ținutul Orheiului, fără a fi exhaustive, au rostul de a dezvălui „personalitatea” geografică a teritoriului și de a reduce marja ignoranței în ceea ce privește această problemă.

Paginile numeroaselor lucrări, apărute în prima jumătate a secolului al XX-lea, abundă în referințe despre existența și valențele pădurilor din această zonă fără a se indica, însă, sursele scrise care le confirmă aserțiunile, lăsînd doar impresia unei tradiții legendare transmise despre *uriașii codri ai Orheiului* și nu a unei realități istorice. Spre exemplu, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, tipărit la 1904, conține următoarele referințe despre spațiul forestier al județului Orhei: „colinele dealurilor și multe din văile Basarabiei au mai păstrat ceva din majestoasele sale păduri de altă dată... aceste rămășițe ale vechilor codri sînt aproape distruse”¹. La 1919, autorii considerațiilor generale legate de Basarabia remarcău că județul Orhei „a fost caracterizat în vechime prin așa-numiții codri ai Bîcului și Nistrului, care formau păduri virgine și seculare, astăzi aproape în totalitate tăiate”². Gh. Rașcu, în capitolul său de geografie fizică a Basarabiei, inclus în monografia *Basarabia*, apărută la 1926, menționa „codrii Orheiului și Bîcului cunoscuți din vremurile cele mai vechi”³. Despre acele păduri seculare din județul Orhei scrie P. Cazacu la „zece ani de la unire”, constatînd că „aici se află renumitele păduri ale codrilor Orheiului și Bîcului cu arbori seculari de stejar pur sau în amestec cu frasin și paltin, material de cea mai bună calitate excelent pentru industrie”⁴. La 1936, într-o monografie dedicată regiunii codrilor Basarabiei, N. Dăscălescu scria că sub denumirea de codrii Orheiului „nu se înțelege numai dealuri și văi păduroase, ci soluri cu anumite caracteristici care sînt în mare parte lipsite de înveliș foios fie din cauza defrișării, fie din cauze naturale. În vechime însă regiunea a fost toată acoperită cu păduri”⁵. După o călătorie din anul 1921, M. Sadoveanu a rămas impresionat de *uriașul codru al Orheiului și urmașii codrenilor*, lăsîndu-ne următorul tablou: „trecem printr-un sat mare și frumos de răzeși și străbatem codri mereu suind și coborînd pripoare de munte. E o regiune frămîntată și sălbatică această parte a Orheiului, o rămășiță din vechiul codru al cronicii, cu stîncose poteci de zimbru... E sălașul acelor

¹ Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 16.

² C. Filipescu, E. Giurgea, *op. cit.*, p. 39.

³ Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 14: „regiunea aceasta a fost acoperită în toate vremurile de codrii deși în care mai găsim și azi stejari sau goruni contemporani cu Mihai Viteazul și groși că abia îi cuprind cu brațele trei oameni”.

⁴ P. Cazacu, *Zece ani de la Unire: Moldova dintre Prut și Nistru (1918-1928)*, București, 1928, p. 85.

⁵ N. Dăscălescu, *op. cit.*, p. 83.

codreni care săreau cei dintâi pe cai sirepi la năvala tătarilor”¹. N. Antonovici a încercat în studiul său reconstituirea unor fenomene istorice românești în baza surselor scrise, fără a menționa, însă, vreun izvor concret când consemnează în șirul „pădurilor dese și întinse care acopereau ținuturile Dorohoiului, Botoșanilor, Iașilor, Vasluiului” și pe cele din ținuturile Lăpușnei și Orheiului, „toate așezate pe culmi și dealuri înalte”, ceea ce este confirmat, spune autorul, în numeroasele documente locale moldovenești cuprinse între anii 1374 și 1850, publicate de M. Costăchescu, Gh. Ghibănescu, preot Ioan Antonovici, T. Codrescu².

Hotarele convenționale ale regiunii de codri ai Orheiului pot fi stabilite folosind hărțile elaborate de geografii români, care includ această zonă în cea a predominării pădurilor. Menționăm *Harta întinderii probabile a pădurilor în vechea Dacie și evul mediu*, întocmită după hărțile solurilor, vegetațiunii și aceea a indicelui de ariditate³; *Schița sinoptică a tipurilor de sol din România estică și sudică* elaborată de N. Cernescu⁴; *Harta întinderii pădurilor în România*, realizată de D.A. Sburlan⁵; harta lui V. Mihăilescu a repartiției zonelor pastorale, forestiere și agricole în România⁶ etc.

Structura arboristică a codrilor Orheiului este proprie ținuturilor deluroase, reprezentată prin esențele etajului pădurilor de foioase care coboară de la altitudinea de 300 m și care este tipică pentru formațiunea forestieră central-europeană, relativ pretențioasă ca umiditate și ca fertilitate a solurilor⁷. Menționăm fagul, stejarul și esențele lui înrudite ca element silvic principal în această zonă⁸, gorunul, carpenul, frasinul⁹, paltinul, ulmul etc.

Arborii serveau la marcarea hotarului unei moșii. Acest lucru se documentează prin numeroase mențiuni. Astfel, hotarul satului Lopatna de Jos, la 1500, trecea prin „vîrful dealului, la un stejar” (НА ВРЪХЪ ДЪЛА, НА ДЪБЪ)¹⁰; hotarul seliștei Stojiște era trasat la 1576 pe la obîrșia Ivancii „în dreptul locului de sub făget” (У ПРОТИВ МЪСТУ ПОД БУКВИНОУ)¹¹. Potrivit mărturiei hotarnice din 29 aprilie 1602, hotarul ocinei Peresecina ajungea pînă la „gurmazul Vaticiului, pînă

¹ M. Sadoveanu, *Orhei și Soroca*, Chișinău, 1923, p. 105.

² N. I. Antonovici, *Codrii și numele de Prut și Argeș în continuarea românilor din S-E Carpaților*, în BSRRG, 56 (1937), p. 278.

³ M. David, *Considerațiuni...*, p. 13, fig. 2.

⁴ N. I. Antonovici, *op. cit.*, p. 272.

⁵ I. Simionescu, *op. cit.*, fig. 2.

⁶ L. Someșan, *Le sol roumain*, Sibiu, 1944, p. 38, fig. 4.

⁷ V. Tufescu, *România. Natură...*, p. 246.

⁸ C. Filipescu, E. Giurgea, *op. cit.*, p. 73.

⁹ Gh. Postolache, *Vegetația Republicii Moldova*, Chișinău, 1995; M. Gh. Tudoran, *Fondul forestier al Republicii Moldova*, Cluj- Napoca, 2000, p. 18-20.

¹⁰ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 3, p. 9; *D.R.H.*, A, III, nr. 250, p. 449-451.

¹¹ *M.E.F.*, I, nr. 36, p. 92-93.

la un copac, care face colț, pe care îl numesc din vechime toți (...) copacul lui Tulbure”, apoi pînă „lîngă un stejar cu bour”¹. Actul de împărțite a satelor Hoginești și Bravicea arăta că hotarnicii „au pus stîlpă [...] și în deal în capătul prilogului lui Gavril și în dreptul locului pînă la ulmi”².

Universul variat al posibilităților oferite de pădure prin exercitarea funcțiilor sale multiple³ (funcția climatică⁴, de protecție a solului și asigurare a stabilității terenului⁵, funcția hidrologică, manifestată prin protecția și acumulările surselor de apă⁶; funcția de asanare, adică de purificare a atmosferei⁷; funcția economică și strategică, adică asigurarea hranei, materiei prime și, nu în ultimul rînd, adăpost și apărare) a determinat frecvente evocări, adeseori apologetice, de către cercetători al rolului codrului în relația sa cu omul. Autorii francezi ai geografiei istoriei afirmău că pădurea, ca și marea, este educatoare de energie, este fecundă în resurse, ca și marea provoacă creșterea grupurilor umane, prin bogăția de efort și prin recompensele pe care le promite⁸. Pădurea cu materialele sale inepuizabile, continuă autorii, oferă omului elementele casei sale, le stabilizează, provoacă stabilirea așezărilor⁹. În același sens, M. David remarcă faptul că pădurea a constituit „cel mai bun educator al omenirii”¹⁰, continuînd că în perioada cînd „neamurile rătăcitoare duceau o viață nomadă de păstori, cutreierau cîmpurile stepice fără sfîrșit spre răsărit, în imenșii codri ai bastionului carpatic, populațiile trecuse demult la o viață agricolă, sedentară”¹¹. P. Deffontaines releva în lucrarea sa incomensurabilele resurse economice ale pădurii, constituind prima zonă pentru pășune, furaj, fructe hrănitoare, de care a beneficiat omul¹².

Pădurea a asigurat resursele de hrană ale comunităților umane, mai ales prin fauna care-i popula spațiul. Mediul natural al ținutului Orheiului, prin cumularea influențelor central-europene și euroasiatice, a determinat bogăția lumii animale, tipică pentru ținuturile deluroase, acoperite cu păduri¹³. Majoritatea speciilor de

¹ M.E.F., I, nr. 76, p. 176-179.

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 61, p. 68.

³ Gh. Popescu, *Pădurea și omul*, București, 1985.

⁴ *Pădurile României*, București, 1981, p. 79.

⁵ *Ibidem*, p. 76.

⁶ *Ibidem*, p. 68.

⁷ *Ibidem*, p. 81.

⁸ J. Brunhes, C. Vallaux, *op. cit.*, p. 171.

⁹ *Ibidem*, p. 172.

¹⁰ M. David, *Considerațiuni geopolitice...*, p. 9.

¹¹ *Ibidem*, p. 9.

¹² P. Deffontaines, *L'homme et la forêt*, Paris, 1933, p. 37.

¹³ L. S. Berg, *Bessarabija. Strana-Liudi-Chozjajstvo*, Chișinău, 1993, p. 31-32; V. Tufescu, *România. Natura...*, p. 248; *Pădurile României*, p. 142 și urm.; *Enciclopedia sovietică a RSSM*, Chișinău, 1986, p. 43-48; V. Spinei, *Realități etnice și politice*, p. 32.

animale erau vîinate de către om pentru asigurarea resurselor de hrană, blănuri, materie primă pentru activitățile de artizanat etc. De un real folos în atestarea speciilor variate care locuiau pădurile din zonă și erau utilizate în economia orheienilor în secolele XV-XVI sînt vestigiile osteologice, colectate din siturile arheologice medievale. Loturile de vestigii arheozoologice n-au fost lucrate, însă, sistematic și exhaustiv, fapt care permite doar stabilirea componenței pe specii și nu tabloul real al densității speciilor de animale. Astfel, în siturile medievale de la Brănești, Lucașeuca, Orheiul Vechi, Pohorniceni-Petruha etc. au fost descoperite resturile osteologice ale următoarelor specii de animale: cerbul (*Cervus elaphus*)¹, căpriorul (*Capreolus capreolus*), bourul (*Bos primigenius*), ursul brun (*Ursus arctos*), zimbrul (*Bizon bonasus*), lupul (*Canis lupus*), vulpea (*Vulpes vulpes*), mistrețul (*Sus scrofa*), iepurele de cîmp (*Lepus europaeus*), bursucul (*Meles meles*), jderul (*Martes martes*) etc. Potrivit datelor statistice, în așezările medievale din ținutul Orheiului abundă resturile osteologice ale cerbului, căpriorului și mistrețului². Tabelul de mai jos ilustrează ponderea resturilor de animale sălbatice în complexele arheologice de la Orheiul Vechi, cercetate în anii 1997-2001:

Secolele XIV-XVII					
<i>Cervus elaphus</i>	<i>Capreolus capreolus.</i>	<i>Dama dama</i>	<i>Sus scrofa</i>	<i>Bos primigenius</i>	<i>Ursus arctos</i>
72	14	3	7	2	1

Resturile de animale sălbatice, deși identificate într-un număr redus în cadrul eșantionului analizat, dau totuși informații importante privind existența unor păduri întinse în zona Orheiului. Între speciile de mamifere sălbatice identificate predomină, ca frecvență a resturilor, cerbul (*Cervus elaphus*) cu 72,72 %, urmat de căprior (*Capreolus capreolus*) – 14,14 %, apoi de mistreț (*Sus scrofa*) – 7,07 %. Alte specii apar sporadic: cerbul lopătar (*Dama dama*) – 3,03 %, bourul (*Bos primigenius*) – 2,02 % și ursul brun (*Ursus arctos*) – 1,01 %. Din punct de vedere ecologic, lista mamiferelor vîinate sugerează exploatarea unui anumit biotop. Mamiferele sălbatice identificate au fost grupate potrivit afinităților ecologice în specii de pădure (cerbul, mistrețul, cerbul lopătar, ursul) și specii de lizieră (căpriorul și bourul). Așadar, pentru perioada secolelor XIV-XVII, cînd

¹ În legătură cu răspîndirea unor specii de cervide pe teritoriul Moldovei medievale și, implicit, în zona de care ne ocupăm, a se vedea un interesant studiu, datorat L. Bejenaru și S. Stanc, *Archaeozoological data...*, p. 191-200.

² I. Hîncu, *Поселения...*, p. 50; A. David, *op. cit.*, tab. 15, p. 45 și tab. 16, p. 46; L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *op. cit.*, p. 85-91.

practicarea vânătoarei este mai bine reprezentată, apar predominante speciile de pădure, cu 83,83 %¹. Același lucru reiese și din datele publicate anterior de către A. David², potrivit cărora ponderea speciilor de pădure (cerb, mistreț) din grupul animalelor vâinate atinge valoarea de 92,87 %³. Astfel, datele arheozologice confirmă existența unor păduri întinse, documentate și prin numeroasele mențiuni din actele de stăpînire.

Bourul, acest animal astăzi stins ca specie⁴, apare printre resturile osteologice din secole XV-XVI descoperite la Orheiul Vechi⁵, fiind astfel o prezență asemănătoare cu cea semnalată arheozologic la vest de Prut, adică la Baia și Siret (secolele XIV-XV)⁶. Se știe că bourii și alte animale ale pădurii obișnuiau să coboare în văi, mai aproape de terenurile cultivate în căutarea hranei, făcînd vara „pagube cîmpurilor vecine pădurii”⁷. Acest lucru ne tentează adesea să facem legătură între bour-animal și denumirea anumitor locuri. Spre exemplu, raportul privind hotărnicirea satelor Hoginești și Bravicea, întocmit la 5 octombrie 1631 de către vornicul de gloată Toader Bîrsan, cuprinde mențiunea potrivit căreia linia de hotar dintre cele două sate ajungea pînă „în gura Văii Bourilor”⁸. Se pare că în acest caz toponimul indică semnele de hotar, numite *bouri*, și de aici – *Valea bourilor*. În general, toponimul *Bour* și derivatele lui (*Bourilor*, *Boura*) presupun o bivalență care provoacă incertitudini⁹.

Hidronimul *Sagala*, atestat în uricul din 28 februarie 1507¹⁰, și mai tîrziu, la 13 ianuarie 1786, *topos-ul Valea Sagala*¹¹, păstrează, probabil, amintirea animalului saiga (*Saiga tatarica*), dispărut astăzi din fauna locală, care a populat pînă în secolele XV-XVIII în turme de mii de indivizi regiunea Nistrului și a

¹ *Ibidem*, p. 87

² A. David, *op. cit.*, tab. 16, p. 46.

³ L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *op. cit.*, p. 87.

⁴ A. Filipașcu, *Sălbăticiuni din vremea strămoșilor noștri*, București, 1969; Gh. Nedici, *Istoria vânătoarei*, București, 2003, p. 84-93.

⁵ L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *op. cit.*, p. 87.

⁶ L. Bejenaru, *Studiul anatomo-compar al resturilor faunistice descoperite în siturile arheologice de secole XI-XVII, de pe teritoriul României (arheozoologia secolelor XI-XVII pentru teritoriul României)*, Teză de doctorat, Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, 2000, p. 179.

⁷ A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 38. Referindu-se la modul de viața al bourilor, Gh. Nedici arăta următoarele: „pare că în general prefera locurile deschise, dar nu avea totuși vreo predilecție deosebită pentru o anumită altitudine, fiind înțilnit atît în luncile cursurilor inferioare ale fluviilor și în stepe, cît și pe podișuri înalte neîmpădurite” (Gh. Nedici, *op. cit.*, p. 49).

⁸ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 61, p. 68.

⁹ G. Vîlsan, *Distribuția în România a trei animale azi dispărute*, în BSRRG, 57 (1938), p. 27, 31; M. Ciubotaru, *Oronimia și hidronimia din bazinul superior al Bîrladului*, Iași, 2001, p. 45.

¹⁰ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 4, p. 10-11.

¹¹ *Ibidem*, nr. 277, p. 307.

Niprului, stepele Ucrainei, pînă în Polonia¹. Aici avem un exemplu de interacțiune între factorul geografic (fauna) și omul, cînd se termină cu dispariția unei specii de animale.

Valoarea lemnului oferit de pădurile românești a fost relevată în repetate rînduri de lucrările cercetătorilor care au susținut opinia prezenței unei *adevărate civilizații a lemnului* la români², C.C. Giurescu accentuînd că este o „civilizație ce a cuprins întreaga viață a înaintașilor, începînd cu locuința și mobilierul, continuînd cu uneltele, armele și mijloacele de comunicație”³. Locuitorii ținutului Orhei dispuneau la fel de abilități deosebite, utilizînd lemnul în economia gospodăriilor lor. Din păcate, perisabilitatea lemnului nu permite de obicei conservarea lui, făcînd dificilă înregistrarea lemnului de cercetările arheologice. Însă sistemul de construcții, existența unor unelte destinate prelucrării lui confirmă practicarea acestui meșteșug⁴.

Rolul pădurii românești în apărarea țării ca loc de refugiu în timpurile de restriște a fost evocat de către cronicari⁵, călători străini⁶ și cercetători ai trecutului românesc. N. Iorga scrie o adevărată glosă pădurii în prefața unei cărți, rînduri care califică pădurea ca „adăpost de vremuri grele. Ascunzătoare de bejenari și loc de pîndă al străjerilor, capcană pentru străinii dușmani care nu-i cunosc drumurile. Fără pădure, continuă istoricul, nu se poate închipui neamul nostru de odinioară și sufletul nostru de azi ar rămîne sărac și sterp fără duioasa și profunda inspirație a codrilor mari și a pădurilor tinere”⁷. În studiul său citat mai sus, N. I. Antonovici rezerva pagini însemnate importanței pădurilor medievale din Moldova și așa-numitelor *locuri tari* ca mijloc de apărare. Autorul afirma că „mai în toate luptele de apărare, strămoșii noștri s-au folosit de aceste întărituri naturale”⁸. Argumentele sale pentru susținerea acestei idei referitoare la vocația

¹ A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 191.

² M. David, *Considerațiuni geopolitice...*, p. 12: „preferința și aptitudinea de a lucra în lemn este predilecția românilor carpatici, lucru confirmat în arta plastică populară, reușind să îmbrace stilul gotic bisericesc în acele minunate bisericuțe de lemn, abilitatea lor se vede în construcția carului etc.”; L. Someșan, *op. cit.*, p. 47; C.C. Giurescu, *Pădurea în viața și istoria poporului român*, în *Pădurile României*, p. 16.

³ C.C. Giurescu, *Istoria pădurii...*, p. 340 și urm.

⁴ D.Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d. Chr.*, Iași, 1996, p. 62-64.

⁵ *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI, publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 21; Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în Idem, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 146; Ioan Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. G. Ștrempel, București, 1982, p. 11-12.

⁶ *Călători străini despre țările române*, III, ed. M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1975, p. 525-526, 528-529.

⁷ *Pădurea...*, p. 65.

⁸ N.I. Antonovici, *op. cit.*, p. 283.

strategică a pădurii românești au fost selectate atît din acte de proprietate, însemnări ale călătorilor străini, cît și din cronici. Autorul constată că *locurile tari* erau în poiene, departe de drumuri, fiind cunoscute numai de către băștinași, care se ascundeau acolo în caz de primejdie. Printre asemenea locuri din pădurile Moldovei, N.I. Antonovici le indică și pe acelea din vestul Orheiului. Mai tîrziu, cercetătorul L. Someșan afirma că pădurea românească a fost un factor de consolidare etnică și politică, un loc de refugiu și o bază de ofensivă contra nomazilor¹.

C.C. Giurescu contribuie la dezvoltarea concepției despre rolul pădurii ca adăpost și strategie în apărarea țării, concepție departe de a fi nouă la mijlocul anilor '70 ai secolului al XX-lea, atunci cînd istoricul impune prin sintagma *nu retragerea la munte, ci retragerea la pădure*². Acordînd o valoare deosebită acestei sintagme, istoricul lucrează la edificarea teoretică a ideii continuității elementului autohton în spațiul carpato-dunăreano-pontic, ceea ce nu l-a absolvit, după unele opinii noi, de utilizarea „într-un mod defectuos a argumentului toponimic în demonstrația istorică”³ a acestei idei.

În ce măsură aceste funcții ale pădurii (adăpost, apărare a țării) pot fi extinse și asupra teritoriului orheian nu știm. Lipsa mărturiilor scrise care ar putea dezvălui dimensiunile acestei probleme ne sugerează prudență, rămînd eventual, pînă la completarea instrumentelor de lucru, la nivelul avansărilor ipotetice, în baza paralelismelor istorice cu alte regiuni românești.

1.6. Geografia așezărilor

Așezările umane constituie una dintre finalitățile fenomenului de interacțiune a omului cu mediul geografic. Prin crearea acestor structuri economico-geografice, cadrul geografic încetează de a mai fi pur și simplu un *element brut al geografiei fizice*.

Tendențele de întemeiere ale așezărilor orheiene sînt cele proprii geografiei așezărilor românești⁴. Potrivit mențiunilor documentare, satele erau întemeiate pe fundul sau pe terasele văilor, în apropierea imediată a apelor curgătoare și a resurselor de trai, cu loc de cîmp, loc de țarină, cu poiene de fînațuri, cu loc de iaz, cu loc de grădini, de prisăci, cu loc de moară, la adăpostul pădurilor în caz de

¹ L. Someșan, *op. cit.*, p. 48.

² C.C. Giurescu, *Istoria pădurii...*, p. 30; Idem, *Nu „retragerea la munte”, ci retragerea la pădure*, în „Muzeul Național”, III (1976), p. 13-16.

³ M. Ciubotaru, *Revizuirea toponimice: Vlașca și Vlășia*, în „Studii și cercetări de onomastică”, Craiova, V (2000), p. 80.

⁴ V. Cucu, *Geografia populației și așezările omenești*, București, 1981.

invazie a străinilor, adică în *locurile* care însumează condiții favorabile pentru trai. Astfel, la 19 aprilie 1481, Ștefan cel Mare dăruiește lui Ivașco Andronic un loc în pustietate pe Răut în Capul Briahnei, „cu baltă Briahnova ca să-și facă acolo sat și iaz și moară în matca Răutului și un loc de țarină lângă Pilișeoani”¹. Prin uricul din 13 martie 1495 Ștefan cel Mare întărește satele Pășcani pe Ichel, cu heleșteu la fîntînă, și o seliște sub Poroseci, între drumuri, cu fîntînă și prisacă”². La 28 februarie 1507, Bogdan III dăruiește lui Ion și nepoților săi un loc în pustie, pe Sagala, pentru ca să își așeze sat³. Același domn, la 1 martie 1507, dăruiește diecilor Nicoară și Ion Cîrceiu un loc din pustie, pe Răut, „în dreptul gurii Iligacei”, hotarul acestuia urmînd să fie „cît poate folosi de ajuns un sat”⁴. Asemenea mențiuni sînt frecvente în cuprinsul actelor de cancelarie.

În perimetrul ținutului Orhei există trei mari bazine hidrografice, pe apele cărora, captate de fluviul Nistru, au fost întemeiate satele orheiene. Este vorba de rîurile Bîc, Ichel și Răut.

În valea Bîcului existau în secolele XV-XVI următoarele sate: Săpoteni, Tuzara, Divice, Nișcani, Păulești, Pitușca Seacă, Tătărești, Poroseci, Măgdicești, Fîntîna Mare, Draganul, Purcel, Bubuiogi, Mereni, Soltan, Murașa, Davida (numită mai tîrziu Gura Bîcului). Pe apele afluentului său, Bîcovăț, erau așezate satele Sadova și Țigănești, iar pe Cunila (azi Răcătău), pînă la confluența sa cu Bîcovățul, satele Belești, Cîndrești, Pîrjolteni și Hrișani.

În valea Ichelului au fost întemeiate următoarele așezări: Cobîlca, Piatra, Peresecina, Drăgușeni, Biliiești, Pașcani, Bocsăști, Căpinești, Poiana și Ișnovăț. În văile afluate ale acestuia: din stînga, pe apa Voinovii a fost întemeiat satul Tutovinești; din dreapta, pe Teleșeu, era așezat satul Teleșeu, iar la gura de vărsare a Lopatnei, afluentul acestuia, erau așezate satele Pocșești și Lopatna de Jos.

În valea Răutului erau așezate satele Brînzeni, Căzănești, Tîrzieni, Breanova, Pilișoani, Bugaiciouți, Chișinău, Golăești (Trebujeni), Mihăilașa, Macicăuți, Fîntîna Albă, Cozărăuți, Procopeni, Molești, Moara, Vadul Pietrii, Pogor, Stîncă, Ustia; Izbiște. În văile afluate Răutului: pe apa Dobrușei erau așezările „unde este cneaz Simion” (mai tîrziu Recești), și Tîrșiței; pe Ciulucul Mare erau satele Biliceni și Fîntîna Radului (Verejeni); pe apa Sagalei era satul Pietroasa; pe Malovateț au fost întemeiate satele Leușeni, Corotceni și Ghermănești; pe Cogîlnic, de la obîrșie spre gura de vărsare în Răut, erau așezate satele Horbinești, Trifești, Cogîlniceni, Ocna. În valea Culei și a afluenților săi au fost întemeiate următoarele sate: Grișani, Hirova, Bratcovo, Dereneu, Vovinești,

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 1, p. 5; *D.R.H.*, II, nr. 236, p. 360.

² Boga, *Doc. basarabene*, I, p. 92; *D.R.H.*, III, nr. 181, p. 328-329.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 51, p. 55.

⁴ *M.E.F.*, I, nr. 10, p. 24-26.

Bravicea, Săseni, Cornul Bagului (Danilova), Deteleu, Două Fîntîni (Hluboca), Veprova (Puținței), Borșciari, Dișcova, Grabăuți (Vasileuți), Morozeni. Pe apa Vatici, afluent din dreapta al Răutului, era așezat un sat omonim. Satele Lucacevca și Stojiște erau așezate pe apa Lucacevcăi, afluent din dreapta al Răutului. În valea pîrîului Drăghinici, afluent din stînga al Răutului, au fost întemeiate satele Pohrebeni, Șircani, Bineva, Chiperniceni, Bulăești, Bereza (Berezlogi), Poroseacica; satul Brănești era așezat pe apa Ivancii, iar pe apa Ohrincei, afluent din dreapta al Răutului au fost întemeiate satele Miclești, Rîșcov, Ohrincea.

Pe Nistru erau așezate satele Mateuți, Rizina, Sinașeuți, Zăharna, Echimăuți, Horodiște, Lalova, Cobăleni, Mocșie, Oxintia, Molovata, Mărcăuți, Stodolna, Ețcani, Horilcani, Telița. În văile afluențe ale Nistrului, precum Jidauca, era așezat satul Minceni; în valea Ciornei au fost întemeiate satele Olișcani și Alexiști; iar în valea Rezinei era așezat satul Sămășcani.

1.7. Modelarea habitatului de către om

Omul, prin activitățile sale, proprii unei vieți cotidiene organizate, dar, mai ales, prin amploarea utilizării excesive a resurselor naturale în ultimele două secole, a devenit o nouă forță în modelarea peisajului natural, un factor esențial în modificarea învelișului geografic, alături de alți agenți modelatori ai scoarței¹. Astfel, modelarea peisajului de către om a fost realizată prin despăduriri, prin extinderea agriculturii, prin pășunat și vînat excesiv. Omul a învățat să niveleze neregularitățile morfologice ale zonei în cadrul căreia a creat sate și drumuri. Numeroase așezări au fost stabilite pe locuri curățate sau la marginea pădurilor, astfel, încît a acționat asupra lor simultan, atît din exterior, cît și din interior.

Fenomenul frecvent care a determinat modelarea peisajului de către om a fost despădurirea. Pădurile au pierdut din întinderea lor în confruntarea cu nevoile de existență ale omului. Nevoia de produse cerealiere a condiționat defrișarea unor mari terenuri care ofereau condițiile necesare practicării agriculturii. Unul dintre cercetătorii interacțiunii om-pădure observa ironic că primul serviciu pe care omul l-a cerut pădurilor a fost ca ele să dispară și să cedeze locul pășunilor și ogoarelor². Astfel, intervenția antropică a produs modificări de proporții în peisaj prin transformarea solurilor naturale în pămînturi de culturi agricole în care au fost schimbate radical condițiile pedologice, solul prelucrat devenind corp străin în mediul natural dinaintea prelucrării agricole³. De aceea, odată cu dezvoltarea agriculturii, ecosistemele unor vaste teritorii s-au modificat fundamental⁴. Un

¹ V. Tufescu, *Modelarea naturală a reliefului și eroziunea accelerată*, București, 1966, p. 537.

² P. Deffontaines, *op. cit.*, p. 37.

³ V. Tufescu, *Modelarea...*, p. 539.

⁴ Al. Roșu, I. Ungureanu, *Geografia mediului înconjurător*, București, 1977, p. 10.

foarte bun cunoscător al pădurii, Emil Pop, afirma că pământul românesc trebuie să fi fost acoperit altădată în proporție de 60-70 % cu păduri¹. Încă de la începutul epocii moderne structura și întinderea fondului forestier sînt afectate prin defrișările în zonele de șes sau de deal pentru a se obține teren de cultură agricolă, de pășune și fineață. Cercetătorul observă că pe lîngă lenta despădurire istorică au fost stîrpite imensele zone de stejeriș care acopereau dealurile și colinele moldovene și muntene acum 150-200 ani, manifestîndu-se aici trăsătura românului întotdeauna risipitor de lemn². Conform datelor concludente în acest sens din întinderea totală a Basarabiei de 4.563.880 ha pădurile ocupau în anul 1850 – 365.150 ha, în anul 1881 – 287.760 ha, în anul 1890 – 216.113 ha, iar în anul 1921 – 205.268 ha. Așadar, timp de 71 ani suprafața de împădurire s-a micșorat cu 159.882 ha, vegetația forestieră fiind redusă cu 59% datorită unei exploatari necumpătate. Remarcăm că la 1928 procentul de împădurire al arealului județului Orhei era de 9,8 %, ocupînd locul trei după județul Lăpușna (13,2%) și județul Hotin (10,8%)³. Astfel, fenomenul despăduririlor excesive în secolul al XIX-lea, dezlănțuit în această regiune, a fost semnalat de majoritatea cercetătorilor, care observau că din acele păduri „au rămas astăzi numai părți care invocă reminiscența trecutului”⁴.

Una dintre mărturiile relevante ale procesului de interacțiune dintre om și mediul natural constituie și sistemul de fortificație de la Orheiul Vechi, alcătuit din citadelă, valuri și șanțuri. De asemenea, numeroasele complexe de cult, amenajate în malurile stîncioase ale râului Răut și a fluviului Nistru. Astfel, au fost atestate grupuri de locuințe-chilii, schituri și biserici, complexe funerare⁵.

La modelarea peisajului a contribuit și crearea rețelei de drumuri locale. Problema căilor de comunicație a fost rezolvată în vremurile vechi în funcție de nevoile regiunii și, mai ales, de posibilitățile de schimburi comerciale, care se puteau efectua între produsele diferitor regiuni naturale ale spațiului românesc⁶. Majoritatea drumurilor care aveau la origine interese de ordin comercial au facilitat circulația mărfurilor pe cunoscutele drumuri ale *Sării, Peștelui, Mierii și Cerii*⁷.

¹ E. Pop, *Pădurile și destinul nostru național*, București, 1942, p. 18.

² *Ibidem*, p. 19-20.

³ P. Cazacu, *op. cit.*, p.85.

⁴ C. Filipescu, E. Giurgea, *op. cit.*, p. 93.

⁵ I. Hîncu, *Străvechi monumente...*; E. Bîzgu, *Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru-artere de răspîndire a creștinismului*, în „Sud-est”, 1997, nr. 4 (30), p. 10-19; Gh. Postică, *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 2000 de la Orheiul Vechi*, Chișinău, 2001, în Arhiva Ministerului Culturii al RM.

⁶ M.N. Popp, *Drumuri și ocupațiuni vechi în țările românești*, în BSRRG, 57 (1938), p. 271.

⁷ *Ibidem*.

Firește, locuitorii ținutului Orhei s-au preocupat de amenajarea și utilizarea drumurilor. Mențiunile cuprinse în actele de stăpînire documentează existența acestora. Despre un „drum mare” care „merge la Nistru” aflăm din uricul emis de cancelaria lui Ștefăniță la 20 aprilie 1518, prin care lui Ioan Morozanul i se întăresc două locuri în pustie: unul „între Ciuluci” și altul la „Fîntîna Radului”¹. În actul din 10 mai 1574 se arată că Ioan vodă întărește lui Ion Golăi și Ieremia stăpînirea asupra a două locuri în pustie „unde cade *drumul vechiului Orheiu* în Răut, în vad”². Acesta este, probabil, un segment al drumului comercial pe care circulau mărfurile „de la Liov prin Hotin și de aici, pe valea Nistrului, prin Soroca-Orhei și Tighina, mergea la Cetatea Albă sau la Caffa”³.

Movilele, apărute prin intervenție antropică, au devenit elemente ale peisajului. Acestea au fost ridicate în diferite perioade, din motive diverse: unele în scop ritual, altele ca puncte de supraveghere și semnalizare prin focuri în caz de primejdie în timpul invaziilor⁴. Menționăm în acest context cîteva toponime care au păstrat mărturia intervenției antropice în modelarea peisajului prin ridicarea movilelor. Dovadă în acest sens este uricul din 19 aprilie 1481 prin care Ștefan cel Mare dăruiește lui Ivașco Andronic „loc în pustietate pe Răut, în capul Brahnei, la *Movila Săpată*”⁵. În uricul din 2 aprilie 1569, prin care Bogdan Lăpușeanu „întărește un loc pustiu pe Răut, la Puțul Tătăresc” sînt menționate *Movilele Îngemănată*⁶. Potrivit mărturiei hotarnice din 29 aprilie 1602, unul din numeroasele semne de hotar ale ocinei Peresecina erau și *movilele tătărești*⁷.

Deci, locuitorii acestui teritoriu au determinat modelarea peisajului prin întemeierea așezărilor și amenajarea drumurilor locale, valorificarea extensivă a solurilor, pășunilor și a unor resurse naturale, folosite în ansamblul activităților cotidiene.

1.8. Formele geografice ale zonei și toponimia

În procesul de interacțiune continuă a cadrului natural cu omul care își desfășura activitatea în mediul formelor geografice s-a declanșat un fenomen cu finalitate bivalentă. Oamenii, pentru orientarea lor în natură și identificarea anumitor detalii de planimetrie geografică, au creat nume topice și apelative

¹ D.I.R., vol. I, nr. 117, p. 123-124; C. Cihodaru, *Acte false...*(III), p. 485-486.

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 19.

³ Al.I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, ed. I. Caproșu, București, 1989, p. 43.

⁴ V. Baican, *op. cit.*, p.37.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 1, p. 5.

⁶ *Ibidem*, nr. 7, p. 14.

⁷ M.E.F., I, nr. 76, p. 176-179.

corespunzătoare, iar elementele învelișului geografic, prin detaliile morfologice cu un caracter de relativă durabilitate, au sugerat oamenilor nume pentru așezările stabilite de ei în această arie. Formele geografice ale teritoriului ținutului Orhei au condiționat crearea nomenclaturii topice a acestui teritoriu. Acele elemente ale cadrului geografic care au impresionat mai puternic la început sufletul locuitorilor și au inspirat durabilitate au fost valorificate „în scopul desemnării detaliilor de nivelment și planimetrie”¹, mai târziu unele transformându-se în oiconime. Astfel, constatăm prezența oiconimelor, care reflectă elementele geografice în forma lor proprie sau prin derivarea apelativelor. Anumite caracteristici ale locului au determinat, de asemenea, crearea unor toponime. Cele afirmate mai sus se documentează prin numeroasele mențiuni documentare cuprinse în actele de stăpânire a moșiilor orheiene. Între acestea menționăm următoarele:

Element geografic/caracteristică a locului	Toponime	Data atestării	Sursa
adânc	<i>Hluboca</i>	8 aprilie 1547	<i>M.E.F.</i> , II, nr. 90, p. 282-285.
corn	<i>Cornul Bagului</i>	20 decembrie 1437	<i>D.R.H.</i> , I, nr. 175, p. 216-218.
deal	<i>Dealul Derenului</i>	20 iulie 1440-1441	<i>D.R.H.</i> , I, nr. 203, p. 288-289.
fântină	<i>Două Fântini</i>	17 iulie 1436	<i>D.R.H.</i> , I, nr. 157, p. 216-218.
	<i>Fântina Albă</i>	17 iulie 1436	<i>Ibidem</i> , nr. 158, p. 218-220.
	<i>Fântina Radului</i>	20 aprilie 1518	<i>D.I.R.</i> , A, XVI, vol. I, nr. 117, p. 123-124.
	<i>Fântina Varcei</i>	28 martie 1533	<i>Ibidem</i> , nr. 329, p. 363-364.
gură (a râului)	<i>Ustia</i>	15 aprilie 1618	<i>Tezaur sucevean</i> , nr. 196.
	<i>Gura Bîcului</i>	?	G. Vîlsan, <i>Harta Moldovei...</i>
luncă	<i>Luncușoara de Jos</i>	17 iulie 1436	<i>D.R.H.</i> , I, nr. 157, p. 216-218.
movilă	<i>Movila Săpată</i>	19 aprilie 1481	<i>Ibidem</i> , II, nr. 236, p. 360.
	<i>Movilele Îngemănite</i>	2 aprilie 1569	Sava, <i>Doc. Orhei</i> , nr. 7, p. 14.
ocnă	<i>Ocna</i>	17 iunie 1559	<i>D.I.R.</i> , A, XVI, vol. II, nr. 117, p. 124.
peșteră	<i>Peștere</i>	16 aprilie 1628	<i>D.R.H.</i> , XIX, nr. 344, p. 479.
pietros	<i>Pietroasa</i>	28 februarie 1507	Sava, <i>Doc. Orhei</i> , nr. 4, p. 10-12.

¹ N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, I, ed. I. Popescu-Sireteanu, f.1., 1996, p. 66.

poiană	<i>Poiana</i>	20 ianuarie 1603	<i>M.E.F.</i> , I, nr. 81, p. 188-190.
	<i>Poiana Ivancii</i>	5 octombrie 1638	Sava, <i>Doc. Orhei</i> , nr. 67, p. 73-74.
rîpos	<i>Rîposul</i>	12 octombrie 1616	<i>M.E.F.</i> , I, nr. 134, p. 297-302.
seacă	<i>Pitușca Seacă</i>	28 martie 1533	<i>D.I.R.</i> , A, XVI, vol. I, nr. 329, p. 363-364.
stîncă	<i>Stîncă</i>	20 decembrie 1437	<i>D.R.H.</i> , I, nr. 175, p. 216-218.
vad	<i>Vadul Pietrii</i>	20 decembrie 1437	<i>D.R.H.</i> , I, nr. 175, p. 216-218.
vale	<i>Valea Bourilor</i>	5 octombrie 1631	Sava, <i>Doc. Orhei</i> , nr. 61, p. 68.

Acestea sînt doar cîteva exemple din lista cuprinzătoare a toponimelor din ținutul Orheiului care poartă amintirea unui anumit element al cadrului geografic individualizat prin implicarea spiritului de observație al omului.

În concluzii, mediul geografic al ținutului Orhei a asigurat locuitorilor variate posibilități pentru supraviețuire și desfășurarea activităților economice, iar aceștia au contribuit la modelarea peisajului prin întemeierea așezărilor și amenajarea drumurilor locale, valorificarea extensivă a solurilor, pășunilor și a unor resurse naturale, folosite în activităților cotidiene, construirea unor sisteme de fortificații, a lăcașurilor de cult rupestre ș.a.

CAPITOLUL 2

Organizarea administrativ-teritorială

2.1. Ținutul Orheiului și reședința lui

2.1.1. Constituirea ținutului și evoluția sa

Cercetările arheologice arată că la începutul mileniul I, pe teritoriul în care, ulterior întemeierii Țării Moldovei, a fost organizată unitatea administrativă a Orheiului, existau forme de organizare teritorială a locuitorilor acestui spațiu. Astfel, prin săpăturile arheologice au fost descoperite urmele unor locuințe, anexe gospodărești, ateliere meșteșugărești, cimitire, monede, diverse obiecte de podoabă și de uz casnic, arme și armament etc. Toate acestea sugerează prezența unor comunități care practicau anumite activități economice, își petreceau morții în lumea „de dincolo” după rituri și ritualuri consfințite, își apărau de străini existența. Numeroasele articole și studii, publicate de-a lungul deceniilor ca rezultat al cercetării vestigiilor din secolele XI-XIV, confirmă cele arătate mai sus¹. Credem că este necesar să menționăm în acest context câteva descoperiri

¹ G.V. Fedorov, *Население Пруто-Днестровского междуречья...*; G.V. Fedorov, G.F. Sebotarenco, *Памятники древних славян (Археологическая карта Молдавской ССР)*, 6, Chișinău, 1974; P.P. Birnea, *К вопросу о керамике галицкого типа на территории Молдавии*, în *Далекое прошлое Молдавии*, Chișinău, 1969, p. 91-101; P.P. Birnea, I.A. Rafalovič, *Проблема местного населения Днестровско-Прутского междуречья X-XII вв. и Балкано-Дунайская культура*, în *Известия АН МССР*, 2 (1978), p. 67-75; P.P. Birnea, I.A. Rafalovic, *Проблемы этнической истории Днестровско-Карпатских земель в конце I - начало II тысячелетия н.э.*, în *Славяно-молдавские связи и ранние этапы этнической истории молдаван*, Chișinău, 1983, p. 79-98; G.F. Sebotarenco, *Население центральной части Днестровско-Прутского междуречья в X-XII вв.*, Chișinău, 1982; I. Hîncu, *К вопросу о соотношении восточнославянской и балкано-дунайской культур лесостепной Молдавии*, în *Тр. ГИКМ*, 1 (1968), p. 106-120; Idem, *Памятники балкано-дунайской культуры X-XIX вв. лесостепной полосы Молдавии*, în *Археология, этнография и искусствоведение Молдавии*, Chișinău, 1968, 105-125; Idem, *Поселения...*; Idem, *Молдавская народная керамика*, Chișinău, 1969; Idem, *Археологические памятники X-XIV вв. в Ганчеитских и Орзеевских кодрах Молдавии*, în *Actes du premier congres international des études balkaniques et sud-est européennes*, II (1970), p. 561-569; Idem, *Керамика славян Поднепровья в X-XII вв.*, în *Известия*

semnificative din această perioadă. Dintre acestea relevăm cimitirul biritual de la Brănești (secolele X-XI)¹, care este unul dintre cele trei necropole mari cercetate din Moldova centrală. Prin săpăturile sistematice, efectuate de G.B. Fedorov în anii 1962-1963, au fost descoperite 98 de morminte, dintre care 95 sînt de înhumare și 3 de incinerare (M 79, 80 și 81). Rezultatele cercetărilor cuprind date importante în ceea ce privește modificările survenite în sfera vieții spirituale a comunității de aici, relevînd totodată nivelul de difuzare și de acceptare de către populație a ritului creștin de înmormîntare. Argument al organizării teritoriale a locuitorilor acestui spațiu este existența resturilor unor așezări întărite. Este vorba de cetățuile de la Alcedar², Echimăuți³ și Lucașeuca⁴, în jurul cărora gravitau, probabil, satele din împrejurimi⁵. De asemenea, se consideră că în perioada

МФ АН СССР, 2 (1971), p. 80-92; Idem, *Памятники балкано-дунайской культуры (X-XIV вв.)*, în *Древняя культура Молдавии*, Chișinău, 1974, p. 127-150; Idem, *Этнические черты в жилищах населения Молдавии (X-XIV вв.)*, în *Проблемы истории и культуры/Балканские исследования*, Moscova, 1976, p. 224-231; E.A. Rikman, I.A. Rafalovic, I. Hîncu, *Очерки истории культуры Молдавии (II-XIV вв.)*, Chișinău, 1971; A.A. Nudel'man, *Топография кладов...*; Idem, *Некоторые наблюдения над находками византийских монет в Карпато-Днестровском регионе*, în АИМ 1977-1978, Chisinau, 1982, p. 27-53; Idem, *Очерки истории монетного обращения в Днестровско-Прутском регионе (с древнейших времен до образования феодального Молдавского государства)*, Chișinău, 1985; Gh. Postică, *Раскопки средневекового поселения у с. Бутучены*, în АО 1983, Moscova, 1985, p. 358-359; Idem, *Satul medieval Petruha - argument al continuității românilor din Moldova*, în *Procesele etnoculturale și etnosociale la finele mileniului I î.e.n. - prima jumătate a mileniului I e.n. în sud-vestul U.R.S.S. și teritoriile limitrofe (tezele referatelor sesiunii a III-a a școlii seminare)*, 27-29 noiembrie 1991, Chișinău, 1991, p. 66-68; Idem, *Civilizația veche românească din Moldova*, Chișinău, 1995; Idem, *Permanență și continuitate în spațiul pruto-nistrean în evul mediu timpuriu*, în „Destin românesc”, București-Chișinău, 1996, nr. 4; Idem, *Agricultura medievală timpurie în spațiul pruto-nistrean*, în *Studia in honorem Ion Niculiță*, Chișinău, 1999, p. 268-279; V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985; Idem, *Moldova...*; D.Gh. Teodor, *Rituri și ritualuri funerare la est de Carpați în secolele V-XI*, în MMS, LXIV (1988), nr. 3, p. 70-82; Idem, *Creștinismul la est de Carpați de la origini pînă în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991; I. Tentiuc, *op. cit.*; M. Ciocanu, E. Nicolae, *Un tezaur de monede bizantine descoperit la Alcedar, jud. Orhei*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2003, p. 163-166.

¹ G.B. Fedorov, G.F. Cebotarenco, M.S. Velikanova, *Бранештский могильник X-XI вв.*, Chișinău, 1984.

² G.B. Fedorov, G.F. Cebotarenco, *Памятники древних славян*, Chișinău, 1974, nr. 269; I. Hîncu, *Cetăți antice și medievale timpurii din Republica Moldova*, Chișinău, 1993, p. 124; Idem, *Străvechi monumente...*, p. 35-36; Idem, *Vetre strămoșești...*, p. 276; V. Haheu, *Repertoriul monumentelor arheologice din Republica Moldova. Raionul Șoldănești*, manuscris păstrat în Arhiva Ministerului Culturii din RM.

³ G.B. Fedorov, *Городище Екимаяцы*, în КСИМК, 50 (1953), p. 110-113; Idem, G.F. Cebotarenco, *op. cit.*, nr. 284; I. Hîncu, *Cetăți antice și medievale...*, p. 95; Idem, *Străvechi monumente...*, p. 31-32; Idem, *Vetre strămoșești...*, p. 291-292.

⁴ G.B. Fedorov, G. F. Cebotarenco, *op. cit.*, nr. 286; I. Hîncu, *Поселения...*, p. 6; Idem, *Cetăți antice și medievale...*, p. 85; Idem, *Străvechi monumente...*, p. 31-32; Idem, *Vetre strămoșești...*, p. 302.

⁵ G.B. Fedorov, *Посад Екимаяцкого поселения*, în *Культура древней Руси*, Moscova, 1966, p. 272-277; Gh. Postică, *Civilizația veche românească...*, p. 77; I. Hîncu, *Cu privire la cultura*

secolelor X-XIII în partea superioară a promontoriului *Peștere* a fost construită o fortificație semiovală din pământ, care era înconjurată de un val de pământ cu palisadă și șanț. Partea fortificată avea două segmente ale marginii priporoase a Răutului. Vestigiile acesteia au fost semnalate în anii '50 ai secolului trecut de către G.D. Smirnov și cercetate arheologic de către P.P. Bîrnea (1986-1987), Gh. Postică și I. Hîncu (1996-1998)¹.

În legătură cu așezările rurale din valea cursului inferior al Răutului menționăm descoperirea unor vestigii arheologice, care arată într-o oarecare măsură locuirea acestei zone în perioada secolelor XI-XIV. În acest sens, ne este util repertoriul așezărilor medievale timpurii, întocmit de profesorul Gheorghe Postică². Astfel, ca rezultat al cercetărilor sistematice și a unor sondaje arheologice pe suprafața următoarelor situri au fost descoperite vestigii datate cu secolele XI-XIV: Brănești – Valea Budăi³, Brănești – Moțca⁴, Brăviceni – Movila de cărămizi⁵, Ivancea – Cotul iazului⁶, Ivancea – Fundul Văii⁷, Ivancea – Livadă⁸,

materială a românilor din Moldova în evul mediu timpuriu, în „Thraco-dacica”, București, XVII (1996), nr. 1-2, p. 218-221.

¹ Gh. Postică, *Repertoriul monumentelor...*, p. 58-59.

² *Ibidem*, p. 54-63.

³ Situl *Brănești-Valea Budăi* se află la distanța de 0,5 km spre nord de satul actual Brănești, în valea Budăi, pe pîrîul Moțca (Ivancea), la 2,5 km spre sud-vest de locul confluenței pîrîului cu riul Răut. Aici au fost efectuate săpături arheologice în anul 1958-1959 de către G.B. Fedorov și P.P. Bîrnea, care au scos la iveală fragmente de vase din lut, tipice secolelor X-XII, XII-XIII și perioadei Hoardei de Aur (mijlocul secolului al XIV-lea), două monede din aramă emise de Janibek, un cuptor de ars oale din prima jumătate a secolului al XIV-lea (v. Gh. Postică, *Repertoriul monumentelor...*, p. 55).

⁴ Se află la 0,1 km spre sud de satul actual Brănești, pe ambele părți ale pîrîului Moțca. În anii 1962-1963 arheologii G.B. Fedorov și I. Hîncu au descoperit urmele unei locuințe și cimitirul așezării (secolele X-XI) (*Ibidem*, p. 55-56).

⁵ Se găsește la 3,5 km distanță spre est de sat, în locul numit *Movila de cărămizi* și la 0,5 distanță spre vest de drumul Orhei-Bălți. Este cunoscut prin descoperirea aici a unui complex funerar, interpretat ca mausoleu din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Cercetările arheologice din anul 1956 au contribuit la descoperirea a două cavouri, ambele avînd cîte două morminte, atribuite perioadei Hoardei de Aur (*Ibidem*, p. 56).

⁶ Se află la 0,3 km distanță spre sud-est de satul actual Ivancea, în valea pîrîului Moțca (Ivancea). Pe suprafața sitului, atestat în anul 1947 de către G.D. Smirnov, dar cercetat prin săpături arheologice abia în anul 1981 de către I. Vlasenco, au fost găsite o locuință adîncită, fragmente de vase din lut și alte obiecte, date cu secolele X-XII (*Ibidem*, p. 56).

⁷ Situl se află la 1,3 km distanță spre nord de satul actual Ivancea, pe fundul unei văi derivate a pîrîului Moțca, la marginea de sud a pădurii. Aici au fost descoperite în anul 1993 fragmente de vase din lut de tipul Petruha-Lucașeuca (secolele X-XII) (*Ibidem*, p. 56-57).

⁸ Pe suprafața acestuia au fost descoperite în anul 1959 de către P.P. Bîrnea și G.F. Cebotarenco fragmente de vase de lut de culoare gălbuie-roșiatică, care este tipică pentru secolul al XIV-lea. Aceste vestigii au fost găsite la 2,5 km spre vest de satul Ivancea, pe panta din stînga pîrîului Moțca, la 1,0 km spre est de drumul Chișinău-Orhei (*Ibidem*, p. 57).

Lopatna¹, Lucașeuca – Cornul Blăjiei², Lucașeuca – Pecina³, Mana⁴, Mîrzești⁵, Orheiul Vechi – Butuceni⁶, Orheiul Vechi – Trebujeni⁷, Peresecina – Moțca⁸, Pohorniceni – Petruha⁹, Pohrebeni – Suleni¹⁰, Seliște – Vaticii¹¹,

¹ Se află la 0,1 km spre sud-est de satul actual, pe malul Nistrului, în partea de sud situl este traversat de drumul Lopatna-Jora de Sus. Pe suprafața sitului, atestat în anul 1952 și cercetat prin săpături arheologice în anul 1953 de către G.B. Fedorov, au fost descoperite diferite obiecte din fier, sticlă, fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII (*Ibidem*, p. 57).

² Situl se găsește la 2,0 km distanță spre sud-vest de satul actual Lucașeuca, pe panta dreaptă a pîrîului Vaticii, în punctul numit *Cornul Blăjiei*. Pe suprafața sitului, acoperit în partea de sud de pădure, au fost descoperite prin săpături metodice resturile unei fortificații de pămînt, datată cu secolele X-XII, în apropierea căreia au fost găsite urmele unei locuințe de suprafață, cinci locuințe-tip bordei, prevăzute cu cuptoare din piatră, o anexă gospodărească, un cuptor din lut, o groapă menajeră, trei morminte umane, de asemenea, diferite obiecte, inclusiv, fragmente de vase de lut, caracteristice secolelor X-XIII (*Ibidem*, p. 57).

³ Se află la 1,0 km distanță spre vest de satul actual Lucașeuca, în punctul Pecina, în valea unui afluent al pîrîului Vaticii. Pe suprafața sitului au fost descoperite, prin săpăturile efectuate de E.A. Rikman (1953) și R. Vulpe, M. Romanovska ja și I. Hîncu (1957-1959), fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII și „gâlbuie-roșiatică” de tipul Hoardă de Aur (secolul XIV) (*Ibidem*, p. 58).

⁴ Se găsește la 0,6 km distanță spre vest de satul actual Mana și la 0,9 km spre vest de cetățuia Lucașeuca-Cornul Blăjiei. Pe suprafața sitului au fost descoperite, prin săpăturile efectuate de G.B. Fedorov (1953), fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII și „gâlbuie-roșiatică” de tipul Hoardă de Aur (secolul XIV), zgură de fier etc. (*Ibidem*, p. 58).

⁵ Se află la 0,5 km distanță spre vest de satul actual Mîrzești și 2,5 km de la Nistru. Pe suprafața sitului au fost descoperite, prin săpăturile efectuate de G.B. Fedorov (1952), fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII (*Ibidem*, p. 58).

⁶ Se consideră că în partea superioară a promontoriului în perioada secolelor X-XIII a fost construită o fortificație de pămînt, care era înconjurată de un val de pămînt cu palisadă și un șanț. Pe suprafața acesteia au fost descoperite urme de locuințe, anexe gospodărești, cuptoare metalurgice, diferite obiecte și fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele XII-XIV (*Ibidem*, p. 58-59).

⁷ Situl se află în partea de est a promontoriului *Peștere*, în apropierea podului de pe Răut spre Trebujeni. Acesta a fost descoperit în anul 1996 de Gh. Postică și cercetat prin sondaj arheologic în anul 1997 de G. Bodareu, pe suprafața acestuia fiind descoperite fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII (*Ibidem*, p. 59-60).

⁸ Se află la 1,3 km distanță spre nord-vest de satul actual Peresecina, pe panta de sud a pîrîului Moțca. Pe suprafața sitului au fost descoperite de către G.B. Fedorov (1950) fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII (*Ibidem*, p. 60).

⁹ Situl se află la 4,0 km distanță spre sud-est de satul actual Pohorniceni, în punctul numit *Petruha*. Pe suprafața acestuia, în timpul săpăturilor efectuate de I. Hîncu (1961-1962), Gh. Postică și V. Cavruc (1988), au fost descoperite urmele a cinci locuințe, un cuptor, trei cuptoare de redus minereu de fier, două gropi menajere, inclusiv, obiecte din fier, bronz, argint, os, fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XIV (*Ibidem*, p. 60).

¹⁰ Se află la nord de satul actual Pohrebeni, în locul numit *Suleni*, pe ambele pante ale unei văi. Pe suprafața sitului au fost descoperite de către O. Levițki (1987) fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII (*Ibidem*, p. 60).

¹¹ Situl se găsește la nord de satul actual Seliște, în valea pîrîului Vaticii. Datorită cercetărilor arheologice, efectuate de Isac Rafalovič și V. Lăpușnean (1969-1970 și 1972-1973), au fost descoperite urme de locuințe, un cuptor din lut, diferite obiecte și fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII (*Ibidem*, p. 60-61).

Seliște – Sat¹, Slobozia – Izvorul Cucului², Trebujeni – Fîntîna Joiei³, Trebujeni – Gura Selitrei⁴, Ustie – Cogîlnic⁵.

Din cele prezentate mai sus constatăm predilecția oamenilor pentru locuire în văile unor pîraie și adesea în apropierea sau în locurile acoperite de pădure, spații care asigurau condiții bune de trai. Totodată, vestigiile unor așezări, simple sau fortificate (locuințe, anexe gospodărești, cuptoare de lut pentru ars oale și cele pentru redus minereu de fier, resturi de palisade, cimitire), descoperite pe suprafața siturilor arătate mai sus, indică un anumit nivel de locuire și de organizare a acestui teritoriu. De asemenea, descoperirea obiectelor bizantine la Trebujeni (Orheiul Vechi), datate cu secolul al XII-lea⁶, la Slobozia Hodorozea (c. Biești)⁷, a tezaurului de monede bizantine schifate în apropierea fortificației de la Alcedar, îmbogățesc nivelul de cunoaștere a situației economice și politice a regiunii la sfîrșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea, acestea alăturîndu-se descoperirilor care invocă „puternica influență economică și spirituală a Imperiului Bizantin”⁸.

În urma mării invazii mongole din anul 1241-1242, spațiul de care ne ocupăm a fost ocupat de aceștia pentru o perioadă îndelungată. Spre sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, teritoriul subordonat hanilor tătari se restrînge, astfel încît la mijlocul secolului al XIV-lea dominația acestora se extindea asupra părții de la est de Siret, a sudului Bahluiului, gurilor Dunării și asupra cursului inferior al Răutului⁹. Se presupune că zona Orheiului,

¹ Se află la marginea satului actual Seliște, pe partea dreaptă a pîrului Vatici. Pe suprafața sitului au fost descoperite de către Gh. Postică și O. Levițki fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XI (*Ibidem*, p. 61).

² Se găsește la 1,70 km distanță spre est de marginea de nord a satului Slobozia, în locul numit *Izvorul Cucului*. Pe suprafața acestuia au fost descoperite fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII (*Ibidem*, p. 61).

³ Acesta a fost descoperit la 2,50 km spre nord de satul Trebujeni, în locul numit *Fîntîna Joiei*. Ca rezultat al săpăturilor arheologice, efectuate de V. Marcheveci (1954), P.P. Bîmea (1959), G.B. Cebotarenco (1961), au fost descoperite fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII și fragmente de vase din lut de culoare gălbuie-roșiatică, tipică pentru Hoarda de Aur (secolul XIV) (*Ibidem*, p. 62).

⁴ Situl se află la 1,5 km distanță spre nord-vest de satul Trebujeni, pe malul drept al rîului Răut. Pe suprafața acestuia au fost descoperite de către S. Musteață, Gh. Postică (1998) un cuptor de redus minereu de fier, zgură de fier și fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII (*Ibidem*, p. 63).

⁵ Se găsește la 1,5 km distanță spre sud de satul Ustie, în valea pîrului Cogîlnic, în apropierea drumului Orhei-Bălți. Pe suprafața sitului au fost descoperite fragmente de vase din lut, tipice pentru secolele X-XII (*Ibidem*, p. 63).

⁶ A. A. Nudel'man, *Топография кладов...*, nr. 19, p. 84.

⁷ *Ibidem*, nr. 12, p. 82.

⁸ M. Ciocanu, E. Nicolae, *Un tezaur de monede bizantine...*, p. 164.

⁹ V. Spinei, *Moldova*, p. 232.

adică partea inferioară a văii Răutului, a fost condusă direct de reprezentanții hanului de la Saraj¹. În acest caz, o așezare urbană putea fi organizată în valea Răutului, în jurul sau la adăpostul curții, unde exista un centru politic, care oferea atât protecție, cât și piață de desfacere pentru produsele necesare stăpînului și slugilor sale, stimulîndu-se, astfel, schimburile economice. Prin urmare, pare a fi firesc faptul că la mijlocul secolului al XIV-lea în această zonă exista așezarea cunoscută în istoriografie ca *Yangi-şehr/Şehr al-Djedid* (= *Oraşul Nou*). Vestigiile acestui oraş au fost descoperite pe promontoriul *Peştere* în timpul săpăturilor arheologice, desfășurate începînd cu anul 1947 și continuate și în prezent. Acest promontoriu, format de cel mai mare meandru al Răutului, era înconjurat de albia rîului, constituind un canion riveran de o configurația rară. Așadar, oraşul *Şehr al-Djedid* a fost întemeiat în valea cursului inferior al Răutului, astăzi între localitățile Trebujeni și Butuceni, la circa 18 km de oraşul judeţean Orhei și la circa 10 km de revărsarea Răutului în Nistru. Datorită investigațiilor arheologice au fost dezvelite numeroase construcții de zid (moschee, mausoleu, caravan-seraiuri, băi publice), locuințe și anexe gospodărești, ateliere meșteșugărești, băi, cimitire, astfel fiind posibilă stabilirea topografiei oraşului, coordonatele economiei, elemente ale cotidianului și ale vieții spirituale². Spre deosebire de alte orașe cuprinse mai tîrziu între hotarele Țării Moldovei, spre exemplu, Cetatea Albă, oraşul *Şehr al-Djedid*, era stituat într-o regiune cu o însemnată concentrare

¹ Idem, *Comerțul și geneza orașelor din sud-estul Moldovei (secolele XIII-XIV)*, în „Analele Brailei”, SN, I (1993), 1, p. 171-172.

² G.D. Smirnov, *Археологические исследования Старого Орхья*, în КСИИМК, 56 (1954), p. 24-39; E.N. Abyzova, P.P. Birnea, A.A. Nudel'man, *Древности Старого Орхья (золотоордынский период)*, Chișinău, 1981; E.N. Abyzova, *Неполивная керамика XIV в. из Старого Орхья* în *Археологические исследования средневековых памятников в Днестровско-Прутском междуречье*, Chișinău, 1985, p. 38-46; Eadem, *Комплекс сооружений усадьбы XIV в. в Старом Орхее*, în *Археологические исследования средневековых памятников в Днестровско-Прутском междуречье*, Chișinău, 1985, p. 153-160; E.N. Abyzova, P.P. Birnea, *Топография и культурная стратиграфия Старого Орхья*, în АИМ в 1982, Chișinău, 1986, p. 115-126; P.P. Birnea, *Каменное сооружение I в Старом Орхее*, în *Археологические исследования средневековых памятников в Днестровско-Прутском междуречье*, Chișinău, 1985, p. 24-35; P.P. Birnea, N.D. Russev, *Гончарный комплекс XIV в. из Старого Орхья*, în *Средневековые памятники Днестровско-Прутского междуречья*, Chișinău, 1988, p. 122-130; P.P. Birnea, E.D. Zilivinskaja, *Бани Старого Орхья...*, p. 4-27; P.P. Birnea, *Из истории исследования Старого Орхья (1946-1958)*, în *Археологические исследования в Старом Орхее*, Chișinău, 1991, p. 11-12; P.P. Birnea, E.N. Abyzova, *Platoul de bronz de la Orheiul Vechi*, în „Tyragetia”, IV-V (1994-1995), p. 147-148; P.P. Birnea, T.F. Riaboj, *Obiecte de proveniență orientală la Orheiul Vechi*, în „Tyragetia”, IV-V (1994-1995), p. 149-159; P.P. Birnea, *Топография золотоордынского города в Старом Орхее*, în *Vestigii arheologice din Moldova*, Chișinău, 1997, p. 267-282; Idem, *Железные изделия XIV века из Старого Орхья*, în *Ibidem*, p. 282-299; Idem, *Культовые памятники золотоордынского времени в Старом Орхее*, în „Revista Arheologică”, 2 (1998), p. 87-95; T.F. Riaboj, *К вопросу о «больших» домах из Старого Орхья*, în *Средневековые памятники Днестровско-Прутского междуречья*, Chișinău, 1988, p. 112-121.

demografică. Dezvoltarea acestuia se datorează, în mare parte, legăturilor de schimb cu numeroasele așezări rurale din împrejurimi, de unde erau procurate alimentele și în care erau comercializate unelte agricole, ceramică și alte produse artizanale de proveniență atât locală, cât și din alte regiuni ale Hoardei de Aur¹. Se pare că dezvoltarea așezării a fost favorizată de trecerea unor căi comerciale în imediata apropiere a orașului; una dintre artere fiind cea care lega Orheiul Vechi de Baia, centrul formațiunii politice de pe valea Moldovei². Numărul mare de monede recuperate, circa 900, reflectă rolul important al orașului în cadrul tranzacțiilor comerciale³. Mai târziu, pe aici trecea drumul care făcea legătura între Liov și Cetatea Albă⁴, sau între Soroca și Isaccea prin Lăpușna⁵.

Istoria orașului oriental din valea Răutului a durat circa o jumătate de secol (1313-1368)⁶. Se consideră că acesta a cunoscut două perioade de înflorire⁷. Cronologia vestigiilor numismatice presupune că așezarea cu caracter oriental și-a continuat existența și după înfrîngerea de la Sinie Vodî (1362-1363)⁸. Monedele emise în această așezare, datate 1363-1365, cu legenda *Yangi-şehr* (*Orașul Nou*) și *Abdallah-han*⁹ indică asupra faptului că, în perioada respectivă, în orașul de pe Răut se afla hanul Abdallah, conducătorul posesiunilor apusene ale Hoardei de

¹ V. Spinei, *La genèse des villes médiévales de Moldavie*, în „Archaeology and History of the Middle Ages”, ed. R. Francovich, G.P. Brogiolo, S. Gelichi, R. Hodges, H. Steuer, Forlì, 1996, p. 58-59.

² V. Neamțu, *Istoria orașului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Iași, 1997, p. 116-117, unde autorul observa următoarele: „coroborată cu monedele maghiare, deja amintite, descoperite la Baia, Costești și Orheiul Vechi, ceramica de import, asupra căreia ne-am îngăduit să stăruim aici, sprijinîndu-se ideea existenței unui drum care ducea spre sud și a unor negustori care-l frecventau”.

³ V. Spinei, *op. cit.*, p. 58.

⁴ I. Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhundert*, Cernăuți, 1912, p. 19; Al. I. Gonța, *Legăturile economice...*, p. 43.

⁵ C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1974, p. 237.

⁶ V. Spinei, *Moldova*, p. 192-194; 201, 204-209, 211, 214-216, 218 și 220-222.

⁷ În literatura de specialitate se afirmă că prima înflorire a orașelor de tip Hoarda de Aur din această zonă, inclusiv Cetatea Albă, a avut loc la începutul anilor '50 ai secolului al XIV-lea (v. E.N. Abyzova, P.P. Bîmea, A.A. Nudel'man, *op. cit.*, p. 84; N.D. Russev, *Городские центры Днестр-Дунайских земель и Золотая Орда*, în *Молдавский феодализм. Общее и особенное*, Chișinău, 1991, p. 42-43). Cea de-a doua înflorire a orașului Şehr al-Djedid a avut loc după bătălia de la Sinie Vodî, continuînd pînă la sfîrșitul anilor '60 ai secolului al XIV-lea. Fenomenul este legat de retragerea în această zonă a curții hanului Abdallah, care și-a bătut monedă proprie. Emisiile monetare din perioada acestuia și din următorii trei ani, adică din 1363/1364 pînă în 1367/1368, au fost caracterizate ca tipuri jucide inedite (v. P.P. Bîmea, *Из истории молдавского Белгорода – Четатя Албэ*, p. 108-109).

⁸ Pentru confruntarea de la Sinie Vodî și consecințele acesteia a se vedea studiul istoricului Ș. Papacostea, *Drumurile comerciale internaționale și geneza statelor românești în viziunea lui Nicolae Iorga și în istoriografia zilelor noastre*, în SMIM, XVIII (2000), p. 49.

⁹ S.A. Janina, „Новый город” (*Янги-шехр=Шехр ал-Джедид*) – монетный двор Золотой Орды и его местонахождение, în „Труды ГИМ”, 49, „Нумизматический сборник ГИМ”, V (1977), nr. 1, p. 193-213.

Aur, care încerca, probabil, să mențină pozițiile în acest teritoriu¹. Începînd însă cu anul 1366, legenda monedelor emise a suportat însemnate modificări. Varianta turcică a denumirii orașului a fost înlocuită cu una în limba arabă (*Şehr al-Djedid=Orașul Nou*), iar numele hanului omis, fiind înlocuit cu formula *șeih* pe monedele datate 1367-1368 și *amir/emir* pe cele datate 1368-1369²; ultima emisie „Orașului Nou” (1368-1369) fiind pusă pe seama prezenței aici a lui „Demetrius, princeps Tartarorum”³. Identificarea „emirului” de pe monedele de la Orheiul Vechi cu Dimitrie se raportează și la cronologia citadelei de piatră⁴. Potrivit vestigiilor arheologice, așa-numitul „palat”, înconjurat de ziduri de piatră, este considerat drept centrul militaro-politic al lui Dimitrie⁵.

În același context, numismatul E. Nicolae aduce considerații convingătoare în favoarea ideii că reședința principelui Dimitrie era la *Şehr al-Djedid*⁶. El pune pe seama lui Dimitrie, ca successor al lui Kutlubuga, continuarea noii atitudini politice care urmărea reafirmarea „tendințelor centrifuge mai vechi ale regiunilor occidentale de sub dominația Hoardei de Aur, în care populația creștină locală, ca și populațiile turcice instalate mai demult, creștinate sau nu, au deținut de timpuriu un rol politic și economic determinant”. Pare interesantă și concluzia potrivit căreia procesul arătat mai sus se va finaliza în 1369-1370 prin „alungarea trupelor lui Abdallah, risipirea comunităților oriental-islamice protejate de acesta și desprinderea definitivă de imperiul oriental, moment în care încetează și activitatea atelierului monetar al Orașului Nou”⁷.

Ulterior acestei perioade și pînă în a doua jumătate a secolului XV, nu cunoaștem evoluția așezării. Între ipotezele relative la soarta orașului din valea Răutului se distinge cea potrivit căreia așezarea a fost distrusă „în circumstanțe politice încă nelimepezite”, determinate de schimbările survenite prin destrămarea Hoardei de Aur, începînd cu a doua jumătate a secolului XIV⁸.

¹ Gh. Postică, *Цитадель золотоордынского города Шехр аль-Джедид (Старый Орхей, Молдова)*, în „Российская археология”, 2005, nr. 2, p. 154.

² *Ibidem*; E. Nicolae, *Monedele de cupru bătute în Orașul Nou (Şehr al-cedid)*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2003, p. 167-168.

³ P.P. Birnea, *op. cit.*, p. 109. În literatura de specialitate există părerea precum că reședința lui Dimitrie era la Orhei. Despre această problemă vezi: G.I. Brătianu, *Demetrius, princeps Tartarorum*, în RÉR, IX-X (1965), p. 45-46; V. Spinei, *Moldova*, p. 274-278; Ș. Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum și stat*, în Idem, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988, p. 184-185; V. Demciuc, *Petru I Mușat (1375-1391)*, București, 1988, p. 54; V. Neamțu, *op. cit.*, p. 144, nota 329.

⁴ Gh. Postică, *Цитадель золотоордынского города...*, p. 154.

⁵ *Ibidem*.

⁶ E. Nicolae, *op. cit.*, p. 168.

⁷ *Ibidem*, p. 176.

⁸ C. Cihodaru, *Formarea hotarului dintre Moldova și Țara Românească în secolul al XV-lea*, în *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, ed. N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1982,

În ceea ce privește evoluția teritoriului care urma să fie încadrat ținutului Orhei, a fost înaintată opinia potrivit căreia „populația băștinașă, rămasă fără ocrotirea stăpînirii tătare, iar cea a voievozilor de la Suceava era departe și la începuturile consolidării ei”, a amenajat „fortificații pomenite mai tîrziu în documentele păstrate sub formă de *movile*, pe pîrîul Ichel, *piscul*, *holmuri*, *horodiști*, ca locuri de adăpost și de apărare împotriva cetelor de prădători”¹. Credem că menționarea termenilor entopici, precum cei arătați mai sus, constituie dovezi prea puțin convingătoare pentru susținerea unei asemenea ipoteze. Mai multe păreri au fost exprimate în legătură cu sistemul medieval de fortificație de la Orheiul Vechi. Se consideră că în a doua jumătate a secolului XIV pe locul orașului de pe Răut exista o cetate, poate cea rămasă de pe vremea stăpînirii tătare și renovată în timpul domniei lui Petru I Mușat sau a lui Alexandru cel Bun². În perimetrul viitoarei reședințe a ținutului Orhei a fost ridicată o fortificație din piatră, care, după G.D. Smirnov, autorul săpăturilor din incintă, a suprapus o cetățuie mai veche, construită din pămînt și lemn, atribuită secolelor XII-XIII³. În acest sens, profesorul Gheorghe Postică, analizînd vestigiile descoperite în ultimii ani, conchide că cetățuia de pămînt este „anterioară perioadei de dominație mongolă în ținut, ea fiind suprapusă de stratul de cultură al Hoardei de Aur din secolul XIV (...); cetatea de piatră de la Orheiul Vechi a fost edificată în perioada dominației Hoardei de Aur. În acest sens se pronunță stratigrafia și complexele arheologice (două cuptoare enorme de ars var pentru pregătirea mortarului pentru cetate și cîteva gropi auxiliare date cu material ceramic și monede din secolul XIV)

p. 82; V. Spinei, *Comerțul și geneza orașelor...*, p. 214; Șt.S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p. 207; Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 178.

¹ *Ibidem*, p. 179. În cuprinsul acestei afirmații se întrevăd semnele unei contaminări ca urmare a lecturii monografiei consacrate satului medieval moldovenesc, scrisă de Al.I. Gonța (v. *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, 1986). Istoricul C. Burac constată prezența acestor „locuri întărite, pomenite în documente sub formă de horodiști-gorodiști, *movile*, *perecopuri*, *măguri*, *bîtce*, *holmuri*” (v. Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 220) pe teritoriul ținuturilor Iași (p. 142 și notele 66-67), Lăpușna (p. 194-195: „izvoarele documentare de după 1400 pomenesc existența unor locuri întărite, (...) cele de pe Călmățui, pe Bujor, pe Ceahorn și pe Botna, *piscurile*, *perecopurile* și *horodiștile*”), Orhei (p. 179), Soroca (p. 174: „mai multe *movile*, *piscuri* și *horodiștile* de pe pîrîul Căinari și de pe Ciuhur”), Tecuci (p. 158: „satul Piscu, Movila cea Mare (...)\”, Tigheci (p. 199: „întăriri pentru apărare, a căror dăinuire peste timp a fost înregistrată sub numele de *movile*, *perecopuri* și *horodiști*”). Credem că ideea existenței unor fortificații menționate în actele de stăpînire sub forma de *holmuri*, *horodiști*, *măguri*, *movile*, *perecopuri*, *piscuri* etc. în „regiunile care alcătuiau unitățile teritorial-administrative” trebuie tratată cu mai multă prudență, deoarece nu avem certitudinea că aceste locuri (*holmuri*, *măguri*, *movile*, *perecopuri*, *piscuri*), arătate de către autor, în afară de *horodiști*, desemnau neapărat fortificații folosite de către locuitori pentru adăpost și apărare, ci ar putea reprezenta forme simple de relief.

² C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun...*, p. 99, 211.

³ G.D. Smirnov, *Из истории Старого Орхья...*, p. 77-87.

din preajma cetății”¹. Din cele prezentate mai sus, reiese că demersurile reconstituirii istoriei acestui teritoriu în perioada de pînă la atestarea lui documentară ne pune în dificultate. De aceea, rămînem la părerea că situația politico-administrativă a regiunii în această epocă trebuie considerată încă incertă, chiar dacă se poate admite, la nivel de ipoteză, exercitarea în teritoriu a autorității voievozilor moldoveni începînd cu ultimul sfert al secolului XIV, timp în care au fost refăcute, probabil, construcțiile de zid de la Orhei, rămase de pe vremea stăpînirii tătare, și folosite de cei stabiliți aici cu traiul. În acest sens, cercetările arheologice din ultimul deceniu al secolului XX, coordonate de profesorul Gheorghe Postică, în cadrul cărora am participat în calitate de responsabil de sector, au scos la iveală dovezi noi în ceea ce privește problema tranziției de la orașul oriental Şehr al-Djedid la orașul moldovenesc. Astfel, vestigiile descoperite vin în defavoarea ipotezei promovate de P.P. Bîrnea, potrivit căreia între orașul Hoardei de Aur și cel moldovenesc a existat o ruptură cronologică de circa 50 de ani. Dimpotrivă, recente săpături arheologice de pe suprafața sitului de la Orheiul Vechi atestă un nivel de locuire și practicarea activităților economice cotidiene în așezarea de pe Răut, vestigiile recuperate fiind datate începînd cu ultimii ani de dominație a Hoardei de Aur în regiune și nu din anii '30 ai secolului XV, potrivit unor aserțiuni anterioare². De asemenea, cercetările numismatice recente au identificat printre monedele descoperite la Orheiul Vechi și unele emise în timpul lui Petru I Mușat³. Aceste vestigii, precum și altele, sugerează încadrarea văii Răutului între hotarele Țării Moldovei, prin această „achiziție” statul moldovenesc făcînd un pas semnificativ spre hotarul său natural: Nistru.

Pentru a înțelege procesul de formare a ținutului Orhei trebuie să luăm în considerare atît epoca anterioară constituirii statului medieval moldovenesc, cît și situația politico-administrativă de aici după întemeierea Țării Moldovei. În acest context, relevăm faptul că premisele constituirii ținutului Orhei în limitele administrative de mai tîrziu se cristalizează, probabil, în perioada de pînă la integrarea acestui spațiu în componența statului medieval moldovenesc, cînd teritoriul din dreapta Nistrului era parte a unei importante unități administrative a Hoardei de Aur. Pentru perioada de după întemeierea statului moldovenesc, în istoriografie a fost vehiculată ideea organizării locuitorilor „pe case și curți”⁴, întrucît actele emise de cancelariile domnești arată stăpîniri vechi, formula

¹ Gh. Postică, *Cu privire la cronologia cetății medievale de piatră de la Orheiul Vechi*, în *Știința universitară în serviciul progresului uman. Conferința științifico-didactică anuală. Rezumatele comunicărilor, 22-23 mai 1998*, Chișinău, 1998, p. 14-15.

² Gh. Postică, *Orheiul Vechi. Cercetări arheologice (1996-2001)*, Iași, 2006.

³ E. Nicolae, comunicare la Simpozionul de numismatică din 2002, Chișinău; apud T. Nesterov, *Situl...*, p. 16.

⁴ Al. Gonța, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, 1986, p. 42, 47.

obișnuită sub care apar acestea fiind următoarea: „unde este (a fost) curtea (ДВОР) lui-lor”¹. Aceste stăpîniri sunt considerate contemporane cel puțin cu domnia lui Petru I (1375-1391)².

Ipoteza organizării locuitorilor „pe case și curți” pare verosimilă, cu marja de incertitudine firească în asemenea situații. Pentru teritoriul care va forma viitorul ținut al Orheiului, uricele domnești din prima jumătate a secolului al XV-lea indică în calitate de stăpîni vechi pe Rosomac, Rujici, Cosco, Radul etc. Astfel, „dvorîștea” lui *Rosomac* era pe Măiatini <azi c. Hirova, r. Călărași>³. În apropiere, sub Măiatini <azi ?, r. Călărași sau Ungheni>⁴ stătea *Rujici*⁵. *Cosco* și fiii lui au stat la Cornul Bagului <azi s. Bahu, c. Săseni, r. Călărași>⁶. *Radul* „a șezut” la capătul de sus al Culișăului <azi c. Văsieni (?), r. Telenești>⁷. Toți aceștia își aveau *curțile* sau *casele* pe valea Culei. Credem că pînă la începutul secolului al XV-lea în spațiul de care ne ocupăm existau și alte *curți* și *case*, în jurul cărora se întemeiau, probabil, așezări, chiar dacă nu sînt menționate, creînd aparența că acestea lipsesc. Drept dovadă sînt frecvențele mențiuni ale hotarelor de ocine „pe unde din veac au umblat” (Я хотар тѣмь селомъ да бѣдетъ (ь) по старому хотару кудя ажнвають из вѣка), cel puțin pentru așezările atestate în prima jumătate a secolului al XV-lea. Relevantă în acest sens este situația din valea cursului inferior al râului Răut. De-a lungul unei întinderi mari existau satele Procopinți, Măcicăuți, Cozarăuți, Fîntîna Albă ș.a., dăruite în anul 1436 lui Oancea logofăt⁸. În valea Răutului se găseau și o parte din așezările care, prin uricul din 20 decembrie 1437 erau întărite lui Mihail de la Dorohoi, intrînd în posesia acestuia „cu toate hotarele lor vechi, pe unde au folosit din veac”. Este vorba de „satul pe Răut, unde este Vadul Pietrei”, și „mai sus de Vadul Pietrei, tot pe Răut, la capătul Stîncii”, „încă satele pe Răut, unde este moara”. Logofătului îi erau întărite și „satul lui Oleșco, sub Caragine”, „satul la obîrșia Rezinei, unde șade Țigan”, încă satul de la Moiatinul de Jos, unde este Nichita, și satul unde șed Grabăuții, la capătul de sus al Culișăului” și „încă seliștea unde este iazul, la

¹ Gh. Diaconu, *Despre rolul curților boierești în organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV-XV*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, București, 1954, p. 552. Autorul tratează rolul curților boierești ca centre întărite, care dispuneau de o „gamizoană formată din slujitori înarmați, conduși de căpetenii cu titlul de dvornici-vornici”. Potrivit lui Gh. Diaconu, acestea aveau un rol deosebit în organizarea militară a Moldovei medievale (*op. cit.*, p. 551-571).

² Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 179.

³ *D.R.H.*, A, I, nr. 123, p. 175; *D.R.H.*, A, III, nr. 189, p. 343-345.

⁴ Al.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 217) a localizat această așezare lângă Cornova, r. Călărași (corect: r. Ungheni).

⁵ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, nr. 158, p. 218-220; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 12, p. 26.

Cornul Bagului”¹. Vechi erau satele de pe Cunila (Belești, Cîndrești)² și pe Bîcovăț (Sadova, Țigănești)³ etc. Așezările de pe cursul inferior al Răutului, menționate mai sus, și din văile afluenților de dreapta (Ciuluc, Malovateț, Cula, Vatici, Ohrincea) și de stînga (Dobrușa, Sagala, Cogîlnic, Drăghinici), precum și din alte văi afluențe ale Nistrului (Bîc, Ichel, Rezina) au fost incluse, fără a ști cu precizie cînd, într-o unitate administrativă complexă, numită după tîrgul de reședință *ținutul Orheiului*⁴. Reședința ținutului avea o poziția exocentrică (marginală), ceea ce nu înseamnă însă că unitatea administrativă orheiană s-a format mai tîrziu decît ținuturile limitrofe. Teritoriul circumscris acestuia reprezenta unul din centrele de putere ale domniei, a cărui amplasare la marginea de răsărit a țării îi conferea o mare valoare strategică.

Referindu-se la ținuturile moldovenești, V. Lungu arăta că „Moldova, în evoluția hotarelor sale, a fost o țară cîștigată prin cuceriri de teritorii”⁵, lucru care a determinat afit specificul organizării ținuturilor, cît și morfologia lor. În ceea ce privește formarea ținuturilor, în istoriografie este impusă așa-numita teorie a „decalajelor temporale”⁶. În susținerea acesteia, D. Ciurea afirmă următoarele: „în privința Moldovei, ținuturile s-au constituit treptat, de la sfîrșitul secolului XIV și începutul secolului XV, și au fost organizate în funcție de orașe, curțile domnești și cursurile apelor”⁷. D. Moldovanu consideră că în favoarea „decalajelor temporale” pledează configurația vechilor ținuturi⁸.

Se cunoaște faptul că ținuturile moldovenești s-au cristalizat în funcție de nucleul inițial al statului medieval moldovenesc, adică teritoriul din nord-vestul Moldovei cu centrul la Baia, apoi la Siret și, mai tîrziu, la Suceava. Potrivit unei analize atente și aplicate, delimitarea administrativ-teritorială a Țării Moldovei este posterioară domniei lui Petru I Mușat, care și-a avut capitala la Suceava⁹. Primele mențiuni documentare ale ținuturilor din partea de sud a Țării Moldovei,

¹ D.R.H., A, I, nr. 175, p. 245-248.

² *Ibidem*, nr. 84, p. 125-126.

³ *Ibidem*, nr. 47, p. 67-68.

⁴ Ținuturile și ocoalele moldovenești erau denumite, oficial, potrivit vechiului sistem denominativ maghiar, funcțional în Transilvania și în Moldova medievală, după numele tîrgurilor sau a orașelor de reședință (M. Ciubotaru, *Introducere, în Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, partea a 3-a, *Toponimia Moldovei în documente scrise în limbi străine (exclusiv slavona)*. 1332-1850, Iași, 2004, p. IX). Vezi și V. Lungu, *Ținuturile moldovenești...*, p. 102.

⁵ V. Lungu, *Ținuturile moldovenești pînă la 1711*, în „Cercetări istorice”, IV (1928), nr. 2, p. 105.

⁶ S. Iftimi, *Ținutul Iașilor în evul mediu (I)*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei” SN, II-III (1996-1997), Iași, 1998, p. 44.

⁷ D. Ciurea, *Organizarea administrativă a Moldovei, sec. XIV-XVII*, în AIIAI, II (1965), p. 155.

⁸ D. Moldovanu, *Prefață*, în *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988)*, partea 1, A. Unități simple (Localități și moșii), A-O, București, 1991, p. XII.

⁹ *Ibidem*, p. XIII.

cum ar fi Vaslui, Tutova, Bîrlad, Covurlui, Tecuci, le găsim în uricul din 1 septembrie 1435, prin care Iliș voievod anunța reconcilierea cu fratele său Ștefan și apanajul teritorial creat al acestuia¹. La această dată era constituit, probabil, ca unitate administrativ-teritorială, și ținutul Iași, deoarece acesta se afla între spațiul-nucleu statal și ținuturile arătate mai sus². Certificarea documentară a statutului de unitate administrativă a ținutului Iași prin termenul respectiv de *volost* (ВОЛОСТИ ИСКОН) datează din 8 ianuarie 1473³. Atragem atenție asupra acestui fapt, deoarece ținutul Iași era în hotar dinspre est cu ținutul Orheiului. Alte două ținuturi moldovenești, în hotar cu Orheiul, ținutul Soroca și ținutul Lăpușna, au fost atestate documentar abia în uricele din 1529, respectiv, 1535. Pornind de la faptul că data atestării ținuturilor limitrofe cu Orheiul nu poate fi încă definitivă, mențiunile documentare arătate mai sus rămân la nivel de constatare, fără a încerca conturarea unei anumite realități istorice în baza acestora.

Ținutul Orheiului ca unitate administrativ-teritorială este atestat documentar la 7 martie 1531. Este vorba de uricul acordat la Vaslui de către Petru Rareș fostului logofăt Gavril Troțușanul, prin care acestuia i se întăreau ocinele și cumpărăturile, între care satul „anume Iasnovețul, în ținutul Orheiului” (ИАСНОВЕЦЪА У Орхенскон держави)⁴. Însă V. Lungu susținea, după o informație primită de la M. Costăchescu, că acesta a fost menționat pentru prima dată într-un hrisov original din 7 martie 1527⁵. Totuși, menționarea pîrcălăbiei de Orhei la 1 aprilie 1470 indică vechimea mai mare a ținutului, decît amintirea acestuia în documente⁶. Se cunoaște că indicarea satelor moldovenești se făcea în funcție de ape sau de regiuni naturale sau de tîrguri din imediata apropiere, ca abia în secolul XVII să se generalizeze în documente uzul indicării ținuturilor sau ocoalelor de care depindeau satele⁷.

Alte mențiuni documentare ale ținutul Orhei se regăsesc în scrisoarea lui Iliș Rareș către Sigismund, din 14 iulie 1547, în care se arată că sultanul „a trimis un ceauș, ca domnul să trimită oameni din patru ținuturi: Soroca, Orhei, Lăpușna și Tigheci, pentru a repara Oceakovul și să ridice o cetate la Balaklei”⁸.

¹ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 156-157; S. Iftimi, *op. cit.*, p. 44.

² *Ibidem*.

³ D.R.H., A, II, nr. 189, p. 281-284.

⁴ T. Balan, *Doc. bucovinene* VII, nr. 9, p. 23-27.

⁵ V. Lungu, *Ținuturile moldovenești pînă la 1711 și administrarea lor*, în „Cercetări istorice”, XVII (1943), p. 18. Același autor arătase la 1928 că ținutul Orheiului se găsește amintit în trei documente: două urice emise de Petru Șchiopul (1579 și 1586) și unul de la Ieremia Movilă (1602) (v. *Ținuturile moldovenești...*, p. 105).

⁶ Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți*, p. 263.

⁷ D. Ciurea, *Evoluția așezărilor...*, p. 127.

⁸ Corfus, *Documente*, I, nr. 68, p. 139-141. În notițele la documentul în cauză editorul arată că „Balaklei <era o> cetate situată la vărsarea pîrului Sucha în Ciapciaklej, afluent al Bugului, pe teritoriul polon, în Cîmpiile Sălbătice”.

De asemenea, în scrisoarea lui Alexandru Lăpușeanu către regele polon, în care îi aduce mulțumiri regelui și senatorilor poloni și lituanieni pentru instalarea în scaunul Moldovei, prezentată la Vilna de solia condusă de Avram Bănilă „moldoveanul” în luna decembrie 1555, domnul se plîngea de uneltirile lui Negrilă și ale mitropolitului la Poartă: „încît s-au adunat destul de mulți dușmani și dau împăratului turcesc o mare bucată de țară de la munți de la granițele Ungariei pînă la Nistru și ținuturile Orheiului și Lăpușnei și ținutul Tigheciului. Iar popor din aceste ținuturi, cînd merge la război, iese 20.000 de oameni”¹.

Potrivit informațiilor prezentate în cronica lui N. Brzeski, în timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu, la 1566, *Orheiul* făcea parte din cele 24 de ținuturi moldovenești, fiind indicat al șaselea în listă, după Vaslui și înainte de Soroca².

Ținutul Orheiului cuprindea o regiune de margine a Țării Moldovei, care se termina la Nistru, la hotarul cu Polonia și cu teritoriul de unde erau declanșate incursiunile turco-tătare. Mai tîrziu, după anul 1538, era în proximitatea Bugeacului păzit de cetatea Tighinei, care le asigura turcilor controlul deplin al țărmului moldovean al Mării Negre, asupra gurilor Dunării și permitea legătura terestră cu tătarii din Crimeea³. Poziția strategică a ținutului Orheiului reiese din scrisoarea lui Petru Rareș către Sigismund I <1542>, în care domnul Moldovei arăta intențiile turcilor de a construi o cetate: „iar pe Nistru voiesc să aleagă un loc pentru cetate, ori în fața Orheiului, ori în fața Sorocei, și unde le va place locul, acolo vor face cetatea. Și așa, dacă vor face cetatea, nimeni altul nu va putea s-o dărîme decît numai Dumnezeu”⁴. De aceea, ținutul Orheiului a ocupat un loc deosebit atît în sistemul defensiv, cît și în organizarea administrativă a țării. Hotarele acestuia încadra o cetate, reîntărită de către Ștefan cel Mare, probabil, la sfîrșitul deceniului al șaptelea al secolului XV, la numai cîțiva ani după cea de la Roman (1466)⁵. În acest sens, cunoscutul editor de documente referitoare la ținutul și tîrgul Orheiului, Aurel V. Sava, arăta că însăși denumirea de *Orhei* (= *loc păzit*) relevă „din cele mai vechi timpuri predestinația utilizării localității pentru scopuri militare”⁶. Astfel, el constata că cetatea Orheiului „a fost

¹ *Ibidem*, III, nr. 17, p. 33-38.

² I. Bogdan, *Cronice inedite atîngătoare de istoria românilor*, București, 1895, p. 133; I. Minea, *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, Iași, 1925, p. 5; V. Lungu, *Ținuturile moldovenești...*, p. 98.

³ E. Denize, *Petru Rareș și Moldova dintre Prut și Nistru*, în RI, VIII (1997), nr. 7-8, p. 482.

⁴ I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, secolul al XVI-lea*, I, București, 1979, nr. 42, p. 72-73.

⁵ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 619-120; L. Chițescu, *Cu privire la cetățile Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în RI, 28 (1975), nr. 10, p. 1536. Se consideră că anume Ștefan cel Mare „sesizînd corect direcția pericolului ce avea să se abată asupra Moldovei, a acordat Orheiului un loc deosebit în sistemul de apărare de pe Nistru” (v. Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 180).

⁶ A.V. Sava, *Doc. Orhei*, p. VII. Acest lucru se confirmă și prin instituirea tîrzie a dregătoriei de *serdar*, care, după cum arăta Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*, era „comandant de cîmp <...>, comandă

organizată de către marele voievod spre a servi Moldovei drept bastion de apărare împotriva invaziilor tătărăști din ce în ce mai amenințătoare, Hotinul și Cetatea Albă fiind așezate la o prea mare distanță una de cealaltă pentru a apăra singure, în bune condiții, întreaga frontieră răsăriteană a Moldovei”¹. Prin această construcție era dezvoltat sistemul de apărare de pe Nistru, care avea și rolul de protecție a drumului comercial moldovenesc, traseul căruia străbătea această zonă². De aceea, dovada existenței ținutului Orhei iese mai bine în evidență odată cu intensificarea incursiunilor de pradă ale tătarilor, precum și cu apropierea pericolului otoman de hotarele Țării Moldovei. Primul comandant atestat al cetății Orhei a fost Radu Gangur, lucru pe care îl aflăm din uricul din 1 aprilie 1470³. În legătură cu data numirii lui Radu Gangur, Nicolae Iorga afirmă că acesta a fost desemnat ca pîrcălab de Orhei din octombrie 1469, îndată după înfrîngerea tătarilor în lupta de la Lipnic (august 1469)⁴. Despre Gangur se cunoaște că era unul dintre boierii de seamă, cu multă experiență. Din sursele documentare aflăm că el îndeplinise funcția de spătar încă în timpul domniei lui Petru Aron⁵, apoi a făcut parte din sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, fără dregătorie⁶, pentru ca puțin mai târziu să fie ridicat la rangul de pîrcălab de Orhei. Această funcție boierul Gangur a îndeplinit-o pînă la sfîrșitul lunii august 1480⁷. În continuare, pîrcălabia de Orhei a fost încredințată altor boieri de seamă, unii dintre ei fiind chiar rude ale marelui voievod, precum Vlaicul și fiul său Duma; unchiul și vărul lui Ștefan cel Mare⁸.

2.1.2. Hotarele ținutului

Hotarele ținutului Orhei, de altfel ca și în cazul altor ținuturi moldovenești, au fost stabilite în timp, atît în funcție de configurația ținuturilor mai vechi limitrofe, cît și de factorul geografic, evoluția evenimentelor și a tradiției care evoca centrul de administrație stabilit în timpul stăpînirii tătare⁹.

călăreții din ținuturile Lăpușnei, Orheiului și Sorocăi și apără teritoriul dintre Prut, Nistru și Basarabia împotriva năvălirilor tătarilor din Crimeia și din Bugeac” (v. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 203).

¹ Sava, *Doc. Orhei*, p. VII.

² D. Dragnev, *Zona de apărare din ținuturile de est („de margine”) ale Moldovei*, în *Ștefan cel Mare – personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate)*, Chișinău, 2005, p. 16.

³ *D.R.H., A, II*, nr. 163, p. 241-243.

⁴ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, I, ed. a 2-a, București, 1929, p. 445.

⁵ *D.R.H., A, II*, nr. 48-61, p. 67-93.

⁶ *Ibidem*, nr. 141, p. 202-204; nr. 162, p. 239-241.

⁷ T. Balan, *Vornicia în Moldova*, în „Codrii Cosminului”, Cernăuți, VII (1932), p. 171; I. Bogdan, *Documentul Rîzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV*, în *AARMSI*, s. II, XXX (1908), p. 368; Sava, *Doc. Orhei*, p. XXXV; *D.R.H., A, II*, nr. 227, p. 345-346; Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 180.

⁸ Sava, *Doc. Orhei*, p. VIII; Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 180.

⁹ Șt. Ștefănescu, *Întemeierea statului moldovenesc...*, p. 207-208; Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 16.

Ținutul Orheiului sugerează, prin configurația sa, o expansiune, declanșată dinspre reședință, care avea o poziție marginală, spre est, dar nu poate trece Nistrul, deoarece acesta constituia însăși granița de est a statului medieval moldovenesc. În schimb, hotarul orheian avansează în mod deosebit, spre nord, oprindu-se la hotarul ținutului Sorocei, care făcea parte din teritoriul de expansiune estică a Țării de Sus¹. În direcție inversă, spre sud, ținutul Orheiului se lungește pînă la gura de vărsare a Bîcului în Nistru. De aici, nemaiputînd trece râul, pornește spre vest, de-a lungul Bîcului, învecinîndu-se cu ținutul Lăpușnei. Spre vest se lățește pînă la culmile Nîrnovei, unde se hotăra cu ținutul Iași, cu care se afla pe aceeași linie.

În ceea ce privește rolul factorului geografic în stabilirea hotarelor ținutului Orhei, trebuie să evidențiem importanța celor două cursuri de ape: fluviul Nistru și râul Bîc. Pornind de la anumite descifrări etimologice², istoricul C. Burac ajunge la unele concluzii care nu pot fi valabile, între care cea, potrivit căreia „pîriul Bîc a constituit limita dinspre apus a întinderii dominației Hoardei de Aur, prima barieră, unde trebuiau să plătească taxa vamală, <numită> *bîc* cei care doreau să treacă înspre „părțile tătărăști” de la care se trage și numele apei”³. Această explicație este inacceptabilă, deoarece sistemul formării numelor de ape (îndeosebi ale celor mari) din spațiul românesc nu cunoaște un asemenea mod de denotație, cu atît mai mult există derivatul diminutival *Bîcovăț*, care este evident de origine slavă și impune aceeași etimologie și pentru numele de bază *Bîc*, cf. rus. бѣк (= „fag”), și care se integrează perfect în seria de hidronime și hyleonime *Bucov*, *Bucovina* ș.a. De altfel, numele *Bîc* și *Bîcovăț* sînt incluse într-o rețea de hidronime și toponime slave indiscutabile, precum *Lăpușna*, *Ișnovăț*, *Lopatna*, *Răut*, *Ustia*, *Bereza*, *Derenul*, *Horodiște*, *Sadova*⁴.

Revenind la problema hotarelor ținutului Orhei, remarcăm faptul că acestea n-au suferit modificări în perioada secolelor XV-XVI, păstrînd o configurație endocentrică în aria Țării de Jos⁵. Chiar dacă era dificilă administrarea acestui

¹ D. Moldovanu, *op. cit.*, p. XIII.

² Istoricul C. Burac (*Ținuturile Țării Moldovei*, p. 24) atrage atenția asupra faptului că *bîc* „desemna o taxă cutumiară, tributul pe care trebuiau să-l plătească guvernatorii provinciilor hanilor tătari, taxă vamală pe mărfurile de tranzit, taxa de circulație, taxa de căruță”. În legătură cu etimologia hidronimului *Bîc*, A. Popescu (*Supraviețuiri bizantine în sistemul fiscalității comerciale otomane (secolul al XVI-lea)*, în SMIM, XVII (1999), p. 131) arăta într-un studiu referitor la anumite supraviețuiri bizantine în sistemul fiscal otoman, că acesta provine din „forma aplatizată, adoptată de turco-otomani, a cuvîntului persan *bîzh*, termen polisemantic, prin care se desemnau dări și impozite terogene: vama, dijma, chiar haraciul”.

³ C. Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 24-25. În aceste pagini autorul relevă faptul că în apropierea confluenței Bîcului cu Nistrul se găsea Tighina, „veche localitate vamală”.

⁴ Soluția etimologică și argumentarea documentată a acesteia a fost prezentată în referatul oficial asupra lucrării noastre de doctorat de profesorul Mircea Ciubotaru, căruia îi aducem mulțumiri cordiale și pe această cale.

⁵ D. Moldovanu, *op. cit.*, p. XIII.

teritoriu din Orhei, totuși locul reședinței n-a fost schimbat de-a lungul timpului, decît la 18 km distanță din considerente încă necunoscute nouă.

Reconstituirea hotarelor ținutului Orhei a fost încercată atît după informațiile excerptate din documentele emise de cancelaria domnească, cît și după harta principelui Dimitrie Cantemir, anexată la *Descrierea Moldovei*, întrucît aceasta este considerată „prima hartă administrativă a Moldovei” și limitele ținuturilor au fost trasate „cu deosebită atențiune”¹. Astfel, după cum am arătat și cu altă ocazie, ținutul Orheiului era în hotar dinspre nord cu ținutul Soroca, dinspre vest cu ținutul Iași, dinspre sud cu ținutul Lăpușna și Tighina și dinspre est fluviul Nistru îl delimita de Regatul polon (Pl. II).

Punctul de pornire în care se hotărniciau ținuturile Orhei și Soroca era locul de confluență a pîrîului Ciorna cu Nistrul. În această zonă era cunoscută pădurea Rezinei, care forma, probabil, și spațiul de delimitare a celor două ținuturi². Între așezările întemeiate în această parte a ținutului Orhei menționăm sate precum Mateuți³, Alexinți⁴, Ețcani⁵, Stodolna⁶, Rezina⁷. De aici, linia de hotar merge spre apus, pe cursul pîrîului Ciorna, spre obîrșia acestuia, pînă la satele Cobîlea⁸ (Orhei) și Cotiujeni⁹ (Soroca), ajungînd la cumpăna dintre izvoarele pîraielor afluate ale Răutului, precum Rezina, Cogîlnic și Sagala, și apele pîrîului Dobrușa. În această parte erau așezate satele orheiene, precum Oleșcani¹⁰, Sămășcani¹¹ pe Rezina, Pecistul¹² pe Cogîlnic, Ignăței¹³ pe Sagala ș.a. În locul unde se învecinau satele Tîrciței¹⁴ (Orhei) și Vlădeni¹⁵ (Soroca) linia de hotar trece peste pîul Dobrușa, avansînd spre apus, intersectînd rîul Răut, în locul numit *Vadul de Piatră*¹⁶, unde se învecinau satele Căzânești¹⁷ și

¹ G. Vîlsan, *Harta Moldovei...*, p. 193-212. Acestea i se adaugă harta geografului Jean-Baptiste d'Anville, care este, de fapt, o copie a celei dintîi, utilizată „conștiincios în operele sale cartografice”, considerate ca cele mai bune hărți ale secolului XVIII (*Ibidem*; T. G. Bulat, *Moldova dintre Prut și Nistru...*, p. 1-6).

² N. Iorga, *Însemnătea ținuturilor de peste Prut pentru istoria românilor și pentru folclorul românesc*, în AARMSI, XXXIV, p. 1035; apud Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 365.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 535, p. 592-593.

⁴ *M.E.F.*, I, nr. 29, p. 74-77; nr. 138, p. 311-313.

⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, *doc. cit.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ *D.R.H.*, III, nr. 179, p. 325-327.

⁸ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 284, p. 318.

⁹ *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 218.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 703.

¹¹ *Ibidem*, nr. 218.

¹² *D.R.H.*, A, II, nr. VIII, p. 429-431.

¹³ *Ibidem*, nr. 56, p. 54.

¹⁴ *D.I.R.*, A, XVII, vol. I, nr. 218, p. 153.

¹⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 24.

¹⁶ Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 364.

¹⁷ *Catalogul doc. moldovenești*, I, nr. 215, p. 94.

Brînzeni¹ (Orhei) cu Ordășei² și Pistrueni³ (Soroca). Punctul „terminus” între ținutul Orhei și Soroca se află în zona de pe cumpăna dintre izvoarele pârului Iligacea și apele Ciulucului Mare și ale Solonețului, unde cele două ținuturi se hotărâneau și cu ținutul Iași. În acest loc se întâlnesc satele Bălășești⁴ (Orhei) cu Drăgănești și Verbca⁵ (Soroca) și Chirileni⁶ (Iași).

Punctul de plecare al liniei de hotar dintre ținutul Orhei și ținutul Iași era, după cum am arătat mai sus, în zona obârșiei pârului Iligacea, unde se învecinau satele Cubeciani (azi Copăceni?) (Orhei) și Sîngerei (Iași), apoi traversa apele Ciulucului Mare și Mijlociu în dreptul satelor orheiene Cozești și Ciulucani. Lîngă satul Flămînzani (Iași) trecea peste pârul Ciulucul Mic, al cărui curs despărțea satele Cucioaia și Biliceni (Orhei) de satele din ținutul Iași, precum Dumbravița, Bobleteci și Măgur. Apoi urma o linie care avansa spre sud, spre apele pârului Cula. Peste apa Culei, linia de hotar despărțea localitatea Condrătești (Orhei) de satul Hîrcești (Iași). De aici, linia de hotar dintre ținuturi avansa pînă la cumpăna apelor dintre izvoarele pîraielor Ichel, Bîc și Bîcovăț și afluenții râului Prut, precum Delea, Brătuleni, Trestiana și Nîrnova. De-a lungul acestei cumpene de ape, au fost așezate sate, precum Cornova⁷, Hîrjăuca⁸, Săpoteni⁹, Volcineț¹⁰, Căbești¹¹, Pîrjolteni și Ciorești¹² în ținutul Orheiului, iar pe de altă parte a cumpenei de ape erau situate sate, precum Milești¹³, Ciutești¹⁴, Vărzărești pe Nîrnova¹⁵ în ținutul Iași.

Punctul de pornire dintre ținuturile Orhei și Lăpușna era zona de pe cumpăna apelor dintre pârul Bîcovăț, afluent al Bîcului, și pârul Nîrnova, afluent al Prutului, unde așezarea orheiană Ciorești se hotărânea cu satele Vărzărești (Iași) și Volcănești pe Ișnovăț din ținutul Lăpușna¹⁶. De aici hotarul ținutului

¹ *D.I.R.*, A, XVII, vol. II, nr. 18, p. 17-18.

² *M.E.F.*, VII, p. 362.

³ *D.I.R.*, A, XVII, vol. II, *doc. cit.*

⁴ I. Caproșu, *O condică de documente a familiei Donici I*, nr. 11, p. 76-77.

⁵ *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 183, p. 144-146.

⁶ *Catalog documente – Iași*, nr. 1495, p. 541.

⁷ *D.I.R.*, A, XVI, vol. II, p. 239-240.

⁸ Sava, *Doc. Lăpușna*, nr. 42, p. 62-63.

⁹ *M.E.F.*, VIII, nr. 169, p. 208-209.

¹⁰ *M.E.F.*, III, nr. 52, p. 111-113; *Documente – Iași*, III, nr. 156 A și B, p. 138-141.

¹¹ Satul *Căbești* se hotărânea cu satul Ciutești din ținutul Iași, lîngă apa Bîcului, în ținutul Orhei, pe culmea dealului acoperită de pădure, care forma și culmea apelor dintre pîraiele Nîrnova și Bîc (v. *M.E.F.*, I, nr. 152, p. 345-347; Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 312-313).

¹² *M.E.F.*, I, nr. 152, p. 345-347.

¹³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. IV, nr. III, p. 308-309.

¹⁴ *M.E.F.*, I, nr. 152, p. 345-347.

¹⁵ Sava, *Doc. Orhei*, p. 76; *D.R.H.*, A, XXII, nr. 43, p. 45-47.

¹⁶ *D.R.H.*, A, XXIII, nr. 389, p. 435-445.

Orhei urma cursul pârului Bîcovăț pînă la confluența acestuia cu pârul Bîc, cuprinzînd satele Pîrjolteni¹, Tuzara² și Sadova³ în ținutul Orhei, iar satele Miclăușeni⁴, Lozova⁵ în ținutul Lăpușna.

Apoi, linia de hotar urma cursul râului Bîc pînă în apropierea satelor orheiene Mereni, Purcel în stînga și Todireni (Lăpușna) în dreapta râului Bîc. De aici și pînă la vărsarea acestuia în Nistru, ținutul Orheiul se hotărîcea cu ținutul Tighinei, situație modificată odată cu formarea raialei. Astfel, satul Davida din stînga Bîcului făcea parte din ținutul Orhei⁶, iar satele Pășcani, Bulboaca ș.a. erau incluse în ținutul Tighina⁷.

Dinspre est ținutul Orhei era delimitat de Regatul polon de fluviul Nistru, hotarul fiind de la gura Bîcului, spre nord, pînă în dreptul satelor Rezina (Orhei) și Ciorna (Soroca). De-a lungul hotarului erau așezate satele Davida, Telița, Șerpeni, Bilacău, Chivărul, Ustia, Horilcani, Mărcăuți, Molovata, Oxintia, Mocșie, Jora, Mîrzești, Lopatna, Lalova, Horodiște, Saharna, Echimăuți, Rezina ș.a.

Din analiza hotarelor ținutului Orhei rezultă că două cursuri de ape au avut un rol important în stabilirea morfologiei ținutului Orheiului. Aici avem în vedere fluviul Nistru și riul Bîc. Firește, rolul important al fluviului reiese din faptul că reprezenta însăși granița de est a statului medieval moldovenesc. Bîcul constituia linia de hotar dintre ținutul Orheiului și cel al Lăpușnei. Se pare că acest lucru indică o anumită realitate istorică existentă înainte de constituirea Țării Moldovei, lucru asupra căruia atrage atenția istoricul C. Burac. Descifrarea etimologiei hidronimului *Bîc*⁸ a contribuit la stabilirea anumitor conotații istorice ale termenului. Așadar, C. Burac ajunge la concluzia precum că „pârul Bîc a constituit limita dinspre apus a întinderii dominației Hoardei de Aur, prima barieră, unde trebuiau să plătească taxa vamală, <numită> *bîc* cei care doreau să treacă înspre «părțile tătărăști» de la care se trage și numele apei”⁹.

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 224, p. 226-227; *M.E.F.*, VII, p. 93.

² *D.R.H.*, A, I, nr. 108, p. 159-160.

³ *Ibidem*, nr. 47, p. 67-68.

⁴ *D.R.H.*, A, I, nr. 47, p. 67-68.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 371, p. 303-305.

⁷ Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 370.

⁸ Istoricul C. Burac (*Ținuturile Țării Moldovei*, p. 24) atrage atenția asupra faptului că *bîc* „desemna o taxă cutumiară, tributul pe care trebuiau să-l plătească guvernatorii provinciilor hanilor tătari, taxă vamală pe mărfurile de tranzit, taxa de circulație, taxa de căruță”. În legătură cu etimologia hidronimului *Bîc*, A. Popescu arăta într-un studiu referitor la anumite supraviețuiri bizantine în sistemul fiscal otoman, că acesta provine din „forma aplatizată, adoptată de turco-otomani, a cuvîntului persan *bîzh*, termen polisemantic, prin care se desemnau dări și impozite eterogene: vama, dijma, chiar haraciul” (A. Popescu, *Supraviețuiri bizantine în sistemul fiscalității comerciale otomane (secolul al XVI-lea)*, în SMIM, XVII (1999), p. 131).

⁹ Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 24-25. În aceste pagini autorul relevă faptul că în apropierea confluenței Bîcului cu Nistrul se găsea Tighina, „veche localitate vamală”.

Revenind la problema hotarelor ținutului Orhei arătate mai sus, remarcăm faptul că acestea n-au suferit modificări în perioada secolelor XV-XVI. Configurația ținutului, precum și stabilirea reședinței acestuia pe locul fostului oraș oriental *Şehr al-Djedid*, la extremitatea estică a ținutului, ne determină să presupunem că hotarele ținutului, care includeau teritoriul stăpînit anterior de mongoli, au fost stabilite în funcție de tradiția care evoca centrul de administrație din timpul stăpînirii acestora cu spațiul aferent și de condițiile istorice. Chiar dacă era dificilă administrarea acestui teritoriu din Orhei, totuși locul reședinței n-a fost schimbat de-a lungul timpului, decît la 18 km distanță din considerente încă necunoscute nouă.

2.1.3. Cetatea și tîrgul Orhei

Cetatea și tîrgul Orhei au fost întemeiate, după cum am arătat mai sus, pe promontoriul *Peștere* (Pl. III), unde au fost localizate ruinele fostului oraș oriental *Şehr al-Djedid*. Locul existenței acestora este cunoscut astăzi datorită atît cercetărilor arheologice, cît și a surselor scrise. Acum jumătate de veac, însă, locul amplasării cetății Orheiului era un subiect controversat. La începutul secolului XX, Zamfir Arbore scria următoarele: „astăzi, la Brănești, de lîngă Orhei, se mai văd ruinele unor construcțiuni vechi, pe care locuitorii le numesc Orheiul Vechi”¹. Dimpotrivă, Ștefan Ciobanu, referindu-se la amplasarea Orheiului Vechi, afirma în 1926 că ipoteza precum că Orheiul Vechi se află pe locul numit *Peștera*, lîngă comuna Trebujeni, cade, dacă luăm în considerare existența unui act dat de Ștefan cel Mare la 20 ianuarie 1497, în care era arătat un sat *Molești*, lîngă Orhei², sat care, „fără altă dovadă decît asemănarea numelui, n-ar fi altul decît satul Mălăești, situat la cîțiva km mai sus de Orheiul de astăzi, pe Răut, ceea ce ar dovedi că în vremea lui Ștefan cel Mare, Orheiul era așezat pe locul unde se găsește și astăzi”³. În legătură cu cetatea Orheiului, Alexandru Boldur arăta într-o sinteză a istoriei naționale, publicată în anul 1937, că „nu se știe precis unde se afla ea. La sud-est de la actualul Orheiu, la o depărtare de 18 km, lîngă comunele Trebujeni și Butuceni, în localitatea numită «Peștera», s-au păstrat pînă acum urmele unei cetăți, valuri, cărămidă, piatră, în așa fel încît se vede unde erau situate biserica și cimitirul. Iar mai departe se văd ruinele unei băi. Întrucît această cetate e atît de aproape de Orheiul de astăzi, s-a presupus că

¹ Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 157.

² Aici este vorba de uricul din 20 ianuarie 1497, în care se arată că Ilca, fiica lui Stan, vinde „ocina ei dreaptă, din dreptul ei uric, din uricul tatălui ei Stan, jumătate din satul Molești, sub Orhei, partea de jos, și a vîndut acea jumătate de sat slugii noastre, panului Neagul Călmățui, pentru 90 de zloți tătărești” (v. *D.R.H.*, A, III, nr. 202, p. 363-365).

³ Șt. Ciobanu, *Orașele*, în *Basarabia*, Chișinău, 1926, p. 87.

tocmai în locul ruinelor acestei cetăți se afla cetatea veche a Orheiului”¹. În același context, Aurel V. Sava publicînd textul documentului din 10 mai 1574, în care se arată locul „la sfîrșitul Peșterii, din sus de vechiul Orhei, unde cade drumul Orheiului Vechi în Răut” (= *мѣсто на конецъ Пещерамъ по више старого Орхія гдѣ упадаетъ дорога старого Орхія ѿ Ревта*)² releva că „aceste date ca și alte numeroase documente ale satului Trebujeni, publicate în acest volum stabilesc fără posibilitate de controversă că vechiul Orhei s-a aflat lângă Trebujeni *din jos de Peșteră și din sus de Mașcăuți*”³.

Prima mențiune cunoscută a Orheiului pare a fi cea din uricul emis de cancelaria domnească la 1 aprilie 1470, prin care Ștefan cel Mare întărea mănăstirii Neamțului „prisaca lui Chiprian, la Botne, cu mănăstirea de la obîrșia Vișnevățului”⁴. În textul actului de danie era consemnată credința boierului Gangur „de Orhei” (= *вѣра пана Гангоура Орхенскаго*), martor al gestului voievodal alături de ceilalți boieri ai sfatului domnesc. Credem însă că așezarea Orhei exista cu mult înainte de această dată.

Trebuie să menționăm că în lista târgurilor moldovenești, alcătuită după cronicile rusești⁵, lipsește menționarea orașului din valea Răutului, fapt interpretat ca mărturie sigură a decăderii orașului în categoria satelor⁶. În ceea ce ne privește, considerăm că, în perioada redactării listei orașelor cunoscute pe teritoriul Țării Moldovei (1388-1391)⁷, așezarea de pe Răut își continua existența, fără a avea însă însemnătatea economică sau politico-militară a altor târguri și cetăți incluse în listă, precum Iași, Roman, Neamț, Suceava, Siret, Baia, Hotin ș.a.

Etimologia maghiară a denumirii orașului din valea Răutului indică asupra unei vechimi însemnate a așezării. Potrivit reconstituirii etimologice a lui I. Iordan, oiconimul *Orhei* derivă din *Várhelly*, ceea ce înseamnă „loc al cetății”. Astfel, cunoscutul lingvist afirma următoarele: „Orheiul face parte din șirul toponimelor, toate provenind (...) din substantivul *oraș*, în maghiară *varos*, (...) sinonime cu *cetatea*”⁸.

Obîrșia maghiară a denumirii orașului Orhei a fost stabilită încă în perioada interbelică⁹. În acest sens, Șt. Ciobanu deriva toponimul *Orhei* din *örhely*, adică

¹ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei...*, p. 245-246. V. și C. Stamati, *О Бецарабуу...*, p. 806.

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18.

³ *Ibidem*, p. XI.

⁴ *D.R.H.*, II, nr. 163, p. 241-243.

⁵ Al. Andronic, *Orașele moldovenești în secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica”, XI (1965), p. 216.

⁶ Burac, *Ținuturile Țării Moldovei*, p. 178.

⁷ Al. Andronic, *op. cit.*, p. 216.

⁸ I. Iordan, *Toponimia românească. București*, 1963, p. 310.

⁹ Preocupările cercetătorilor legate de proveniența denumirii orașului Orhei au fost impulsionate, probabil, de atestarea termenului entopic *orhei* de către T. Porucic (v. *Lexiconul...*, p. 55) cu sensul de „veche gospodărie mare boierească, părăsită și ruinată cu totul”.

„cetate de pază”¹; A.V. Sava considera că termenul, provenit din aceeași limbă, însemna „loc păzit”²; Al. Boldur împărtășea aceeași opinie³. Mai târziu, Al. Graur și A. Eremia au susținut etimologia maghiară a oiconimului *Orhei* de la *várhelly* (= *loc păzit* sau *loc al cetății*)⁴. Un asemenea nume nu putea fi dat decît de către reprezentanții unei populații de sorginte ardeleană, așezați cu traiul pe ruinele fostului oraș oriental *Şehr al-Djedid* sau în imediata apropiere a acestuia. În favoarea acestei ipoteze, cu anumite rezerve, vine și toponimul *Chișinău* (= *Kisjenö*), adică „Ieno cel Mic”⁵, atestat la 27 februarie 1573 în uricul de întăritură dat de Ioan vodă copiilor lui Maxim Bolcăș, prin care acestora li se întărea locul „pe Răut, la Chișinău, la capătul Vatricii”⁶. La 10 mai 1574, așezarea Chișinău era arătată în hotar cu stăpînirea lui Ion Golăi și a pîrcălabului Ieremia, adică cu „locul de la capătul Peșterei, din sus de vechiul Orhei, unde cade drumul vechiului Orhei în Răut, în vad”⁷. Observăm aici că atît denumirea locului (*Kisjenö*), cît și numele stăpînitorului (*Bolcos*) au rezonanță maghiară. Această situație onomastică se integrează celei generale din Moldova. Un toponim *Chișinău*, mai exact *Cheșenăul Roșu* (Червленый Кешенев), era arătat la 6 iunie 1455 ca punct de hotar, la confluența Botnei cu Nistrul, cînd Petru Aron întărește mănăstirii Bistrița hotarul ei pe Botna, cu toate iezeretele, gîrlele, prisăcile și cu cele două vaduri cu vamă⁸. Trei ani mai târziu, la 7 aprilie 1458, și Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița stăpînirea de pe Botna și același toponim *Cheșenăul Roșu* reapare ca punct de hotar⁹, astăzi lîngă localitatea Chițcani¹⁰. Alt loc numit *Chișinău* se afla pe Bîc, astăzi în orașul omonim¹¹. Aici avem în vedere mențiunea dintr-o traducere a uricului din anul 1466, cînd Ștefan cel Mare dăruiește unchiului său Vlaiicul seliștea de „la Chișinău, la Fîntîna Albișoara”¹². Din seria numelor de localități cu nume ungurești situate în relativa apropiere a așezării Orhei face parte și localitatea de pe Nistru, *Cioburciu*. Continuarea în viitor a

¹ Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 87.

² Sava, *Doc. Orhei*, p. VII.

³ Al. Boldur, *op. cit.*, p. 245-246.

⁴ Al Graur, *Nume de locuri*, București, 1972, p. 59; A. Eremia, *Elemente lexicale vechi în toponimia moldovenească*, în *Социально-историческая обусловленность развития молдавского национального языка*, Chișinău, 1983, p. 30-31.

⁵ Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 78; M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I *Documente interne. Urice (ispisoace), surete, regeste, traduceri (1374-1437)*, Iași, 1931, p. 465.

⁶ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 9, p. 16-17.

⁷ *Ibidem*, nr. 10, p. 18-21.

⁸ *D.R.H.*, II, nr. 46, p. 64-66.

⁹ *Ibidem*, nr. 69, p. 101-102.

¹⁰ *Ibidem*, p. 472.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, nr. 131, p. 187.

cercetării în amănunt a toponimiei, corelată cu datele antroponimice, atât din împrejurimile Orheiului, precum și din toată Moldova, va contribui, credem noi, la sporirea argumentelor în susținerea ipotezei anunțate mai sus.

Revenind asupra problemei atestării documentare a Orheiului și a vechimei lui, este necesar să revedem datele cuprinse într-un izvor de factură externă, potrivit cărora la lucrările Conciliului de la Konstanz (în Baden) din 1415-1418¹ au participat reprezentanți ai orașelor din Moldova, între care și cei din localitatea *Ierho*². Luînd în considerare asemănarea între forma „Ierho” și „Orhei” am putea cădea ușor în capcana concluziilor pripite, mai ales că în majoritatea cazurilor denumirile târgurilor din Moldova și Muntenia au fost denaturate; pentru orașul Iași a fost folosită forma de „Iosmarkt”, pentru Suceava – „Sorscha”, pentru Tîrgul Neamț – „Mencz”, pentru Bîrlad – „Burlat”³. Totuși, ne este greu să credem că reprezentanții localității Orhei au fost prezenți la lucrările Conciliului de la Konstanz. Acest fapt ar indica existența în primul sfert al secolului al XV-lea a unui târg sau a unei comunități religioase însemnate în valea Răutului, ceea ce nu poate fi afirmat în lipsa unor dovezi mai concludente în acest sens, precum ar fi atestarea localității în izvoarele interne din perioada respectivă. Lipsa mențiunilor referitoare la așezarea orheiană în sursele interne cunoscute nouă pentru perioada primei jumătăți a secolului al XV-lea nu ne împiedică însă să presupunem că localitatea *Ierho* din codexul *Ettenheim-Münster II* poate fi târgul *Orhei* într-o perioadă mai târzie. Însuși editorul lui Ulrich von Richental, C.I. Karadja, menționa că textul cronicii a fost tipărit pentru prima oară „aproape șaptezeci de ani mai târziu decît evenimentele pe care le relatează și patruzeci și șase de ani după moartea autorului <mort 1437>”⁴.

În rîndul atestărilor documentare a târgului-cetate *Orhei* se înscrie și mențiunea acesteia sub forma de *Oryhow* pe harta Moldovei, întocmită de Georg Reichersdorf în timpul domniei lui Petru Rareș, fiind arătată în șirul celorlalte cetăți cunoscute de pe Nistru (Hotin, Soroca, Tighina, Ciubărciu, Cetatea Albă)⁵.

¹ C.I. Karadja, *Delegații din țara noastră la Conciliul din Constanța (în Baden)...*, p. 59-85. Este vorba despre unul din manuscrisele cunoscute ale cronicii lui Ulrich von Richental, așa-numitul codex *Ettenheim-Münster II*.

² *Ibidem*, p. 62.

³ În legătură cu datele pe care le conțin copiile după cronică lui Ulrich von Richental, Karadja scria următoarele: „multe greșeli de copiere și de tipar s-au strecurat într-acest text (...). Orașele noastre de pildă, pe care le înșirăm mai jos, sînt uneori prea sucit scrise ca să se poată recunoaște. Aceste greșeli se explică cu atât mai ușor, cu cît este știut că Ulrich von Richental își scrisese cronică în limba latină, pe cînd Anton Sorg o tipări tradusă în dialectul de la Augsburg (Schwäbisch)” (*op. cit.*, p. 60).

⁴ *Ibidem*.

⁵ Al. Papiu Ilarian, *Tezaurul de monumente...*

Rezultatele cercetărilor arheologice, desfășurate pe parcursul mai multor decenii, au contribuit la elucidarea locului amplasării și a istoriei târgului-cetate Orhei. Așadar, datorită cercetărilor arheologice au fost descoperite resturi ale sistemului defensiv, fundațiile cetății Orheiului, locuințe ale orășenilor, ateliere meșteșugărești, biserici, cimitire (Pl. IV).

Se consideră că sistemul defensiv al Orheiului era alcătuit atît din construcții din lemn, cît și din piatră. Datorită faptului că așezarea a fost întemeiată pe o suprafață apărată natural din partea de nord, est și sud de malurile abrupte ale Răutului, aceasta rămînea vulnerabilă doar în partea de vest. Anume aici au fost construite două linii de apărare¹. Prima linie era alcătuită din valul de pămînt, ridicat de la nord-est spre sud-vest, pe o distanță de circa 300 m, apoi acesta cotea spre sud, continuînd pe o distanță de 100 m. Valul, ridicat pe un loc îngust al promontoriului, se termina în ambele capete în depresiunea formată de cursul meandric al Răutului. De-a lungul valului era construită o palisadă din bîrne groase, dispuse vertical, susținute din ambele părți de două rînduri de stîlpi. La anumite distanțe unul de altul erau adosate turnuri circulare, construite din pari înfiți în pămînt². În partea superioară a turnurilor erau amenajate, probabil, platforme pentru supraveghere și luptă. În fața palisadei, la 4,0 m distanță, era săpat un șanț adînc de 2,30 m și lat de 8,0 m în partea superioară și 5,0 m la fundul lui. A doua linie defensivă era ridicată în locul cel mai îngust al promontoriului, la 200 m spre est de la prima linie. Aceasta a fost orientată de la nord spre sud, pe o lungime de 200 m, care se termina, de asemenea, cu ambele capete în depresiunea formată de cursul Răutului. Ea era alcătuită dintr-un val ridicat din piatră de calcar, acoperită cu pămînt tasat. În locul unde se întîlneau valul cu șanțul de apărare au fost amenajate o treaptă din piatră de calcar, care avea rolul de consolidare a celor două elemente ale liniei de apărare³.

Cetatea era principalul sediu al puterii centrale în ținutul Orheiului. Acest spațiu fortificat adăpostea pe cei care exercitau voința domnului: pîrcălabul și alți exponenți ai puterii domnești, asigurînd, de asemenea, prezența unei garnizoane militare sau, mai mult, a unei populații importante, fie ea permanentă sau temporară. Printre caracteristicile generale ale fortificațiilor medievale, stabilite de către Gabriel Fournier, valabile și pentru spațiul românesc, era „apărarea lor, în esență, de către natură: un platou înconjurat de stînci, faleze înalte; uneori un șanț larg și o întăritură de pămînt, pentru a interzice accesul etc.”⁴. Amplasarea cetății Orheiului se subscie caracteristicii arătate mai sus. Aceasta a fost edificată pe

¹ P.P. Bîtea, *Молдавский средневековый город...*, p. 82-83, fig. 1 / 9.

² *Ibidem*. În această lucrare autorul a propus o reconstrucție a acestor turnuri (v. *op. cit.*, fig. 3, p. 83).

³ *Ibidem*, p. 83.

⁴ J.-M. Pesez, *Castelul*, în Le Goff, Schmitt, *Dicționar*, p. 90.

promontoriul *Peștere*, care era delimitat de cursul meandric al râului Răut și înconjurat de stânci înalte și abrupte. Astfel, a fost folosit destul de ingenios relieful natural al acestei zone. Despre poziția cetății Orheiului, M. Berza înregistrează în repertoriul monumentelor și obiectelor de artă următoarele: „cetatea Orhei (Orheiul Vechi) s-ar fi găsit acolo, între satele Trebujeni și Butuceni, într-o poziție prielnică apărării. Peninsula era traversată de un val de zidărie și două de pământ, care închideau limba de pământ spre uscat; din celelalte trei părți, adâncimea albiei Răutului și conformația rîpoasă a malului înalt puneau cetatea la adăpost de atac”¹. Pe marginea rostului cetății Orheiului s-au pronunțat numeroși istorici, relevînd, în general, că cetatea Orheiului constituia una dintre componentele esențiale ale sistemului de apărare, edificat de-a lungul Nistrului, adică la hotarul de răsărit al Moldovei medievale², asigurînd domniei și controlul asupra unor puncte de acces și partea drumului comercial pe care circulau mărfurile „de la Liov prin Hotin și de aici, pe valea Nistrului, prin Soroca-Orhei și Tighina, la Cetatea Albă sau la Caffa”³.

Cetatea Orheiului, construită din piatră de calcar, legată cu mortar din nisip și var, avea o formă trapezoidală în plan, cu zidurile lungi de: nord – 127,08 m, sud – 121,86 m, vest – 106,97 m și est – 92,26 m și late de 1,70-1,86 m (Pl. V). Colțurile construcției erau consolidate cu turnuri pline de formă circulară cu diametrul de 3,0-3,20 m⁴. Pentru curtea interioară au fost stabilite următoarele dimensiuni: zidul de nord avea 124,30 m, de sud – 118,19 m, de vest – 103,34 m și de est – 88,66 m⁵. Latura de nord a cetății era întărită cu două contraforturi trapezoidale. Suprafața cetății alcătuiă mai mult de 1 ha⁶. Poarta cetății îndeplinea funcția de circulație, dar și de supraveghere și oprire. Accesul principal în cetatea Orheiului se făcea printr-o poartă aflată în partea de sud a fortificației. În ceea ce privește tipul porții, arhitecta M. Șlapac a înaintat o ipoteză ingenioasă, dar încă

¹ M. Berza, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 225.

² În acest sens, N. Iorga, în istoria consacrată armatei românești, afirma că, în comparație cu cetatea Hotinului, cea a Orheiului a fost construită „mai înăuntru, îndreptat împotriva tatarilor” (*Istoria armatei românești...*, p. 63).

³ Al. I. Gonța, *Legăturile economice...*, p. 43.

⁴ Gh. Postică, *Цитадель золотоордынского города...*, p. 152. În paginile care cuprind descrierea construcțiilor de la Orheiul Vechi, I. Hîncu (*Construcțiile monumentale de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin*, p. 16) indică următoarele dimensiuni pentru laturile cetății: 127 m, 121, 90 m, 107 m și 92, 50 m.

⁵ *Ibidem*.

⁶ G.D. Smirnov, *Археологические исследования...*, p. 31; P.P. Birnea, *Молдавский средневековый город...*, p. 83-84; Idem, *Из истории Старого Орхья (1946-1958 гг.)*, în *Археологические исследования в Старом Орхее*, Chișinău, 1991, p. 11; M. Șlapac, *Porțile cetăților medievale din Moldova*, în „Arta'97”, Chișinău, 1997, p. 73; Idem, *Porțile cetăților medievale din Moldova*, în „Historia Urbana”, VII (1999), nr. 1-2, p. 31.

lipsită de o dovadă arheologică veritabilă. Potrivit acesteia „poarta de intrare e bine gândită și e construită conform unei logici arhitecturale excepționale”, reprezentînd „o poartă «cotită» prin care se intra făcînd o întoarcere sub un unghi de 90°. Atît coridorul întunecat, cît și această frîngere a traseului rectiliniu îngreunau pătrunderea invadatorilor în interior”¹.

În perimetrul cetății au fost descoperite ruinele unei construcții, adosată la zidul de nord al cetății. Aceasta a fost construită din cărămidă, de o formă neregulată, cuprinzînd circa 10 încăperi de diferite dimensiuni². Intrarea se făcea prin partea de sud a construcției³, care era, probabil, locuința principală din acest spațiu fortificat, considerată de către cercetători drept reședința conducătorului cetății, numit *palatul pîrcălabului* (Pl. VI)⁴.

Cronologia cetății reprezintă un subiect controversat în literatura de specialitate. Potrivit opiniei lui P.P. Bîrnea, atît cetățuia din pămînt, cît și cea din piatră au fost edificate în timpul domniei lui Alexandru cel Bun și, respectiv, în timpul lui Ștefan cel Mare⁵, chiar dacă G.D. Smirnov, autorul cercetărilor arheologice de la Orheiul Vechi în anii 1952-53, afirmă că cetățuia de pămînt a fost anterioară perioadei de dominație a mongolilor în ținut, ea fiind suprapusă de nivelul de cultură al Hoardei de Aur de la mijlocul secolului al XIV-lea. Prin urmare, cetatea de pămînt a fost datată cu secolele XII-XIII și atribuită populației autohtone de pînă la venirea mongolilor, iar cealaltă din piatră considerată opera lui Ștefan cel Mare⁶. Subscriem însă ipotezei profesorului Gh. Postică, potrivit căreia citadela de piatră a fost edificată în perioada dominației Hoardei de Aur. Conturarea acestei păreri a fost posibilă datorită cercetărilor arheologice din ultimii ani, efectuate în incintă și în zona *extramuros*. Rezultatele acestor investigații au permis coborîrea cronologiei citadelei medievale de piatră în secolul al XIV-lea, dovezi convingătoare constituind stratigrafia și complexele arheologice (două cuptoare enorme de ars var pentru pregătirea mortarului pentru ziduri și cîteva gropi auxiliare, datate cu material ceramic și monede din secolul al XIV-lea), descoperite în preajma cetății⁷, care, fără îndoială, a fost reamenajată și folosită mai tîrziu în perioada secolelor XV-XVI⁸.

¹ M. Şlapac, *op. cit.*, p. 31.

² Numărul încăperilor, indicat de către cercetători, este diferit: P.P. Bîrnea (*Молдавский средневековый город...*, p. 44, 84) arată 10 încăperi, I. Hîncu (*op. cit.*) – 26 de încăperi.

³ I. Hîncu, *op. cit.*, p. 16.

⁴ P.P. Bîrnea, *Молдавский средневековый город...*, p. 44, 84; I. Hîncu, *op. cit.*, p. 16 etc.

⁵ P.P. Bîrnea, *op. cit.*, p. 82-85.

⁶ G.D. Smirnov, *Из истории Старого Орхеля*, în *Известия МФ АН СССР*, 4 (1969); Gh. Postică, *Precizări pe marginea cronologiei cetății medievale de piatră de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin*, p. 38-39.

⁷ *Ibidem*, p. 38-39.

⁸ Idem, *Cercetările arheologice de la Orheiul Vechi în anii 1996-1998*, în *Orheiul Vechi. Buletin*, p. 32.

În ceea ce privește topografia incintei, G.D. Smirnov arăta că în perimetrul cetății au fost descoperite locuințe și anexe gospodărești, urmele unor ateliere meșteșugărești: de prelucrare a fierului, prelucrarea osului și de confecționarea unor detalii de arhitectură din cărămidă pentru decorarea ferestrelor sau a diferitor nișe. Ca rezultat al săpăturilor arheologice din anul 1958, din umplutura locuințelor au fost colectate diferite obiecte de uz casnic, vase de lut etc¹.

Tîrgul Orhei face parte din categoria așezărilor a căror dezvoltare a fost impulsionată de funcționarea unei fortificații. În acest sens C. Cihodaru includea Orheiul în categoria orașelor „formate pe lângă cetăți sau în care s-au construit cetăți”². Evoluția tîrgului este legată, fără îndoială, și de amplasarea lui în apropierea Nistrului, pe unde trecea drumul comercial, numit *drumul moldovenesc*, care venea de la Liov prin Hotin, și de aici pe valea Nistrului, prin Soroca, Orhei, Tighina, mergînd la Cetatea Albă și *Caffa*³. Citadela Orheiului, în preajma căreia a evoluat orașul omonim, îndeplinea rolul de apărare a populației urbane și a celei din ocolul său. Cadrul natural al localității nu permitea extinderea vetrei orășenești, lucru firesc în lipsa unor ziduri, ceea ce a conferit topografiei construcțiilor și a străzilor, probabil, trăsăturile unui spațiu închis (străzi înguste, construcții aglomerate etc.).

Așezarea de la Orhei ocupa o suprafață de circa 700 m², centrul fiind în partea nord-vestică a acestuia, unde se găsea cetatea cu curtea pîrcălabului și, probabil, încăperile ocupate de garnizoană, slugi, meșteșugari etc.⁴ În general, vatra orașului era ocupată de construcții cu caracter public, de casele elitei orășenești și a populației înstărite. Pe suprafața vetrei orășenești se găseau, de asemenea, casele orășenilor, atelierele meșteșugărești, prăvăliile negustorilor. În preajma acestora erau amenajate anexe gospodărești și alte spații auxiliare (pivnițe, fîntîni, gropi menajere etc.)⁵.

Din structura tîrgului Orhei făceau parte, de asemenea, biserica de mir și cimitirul din preajma ei, amplasate la est de zidul cetății. Fundațiile acestui lăcaș de cult au fost descoperite și cercetate inițial în timpul săpăturilor arheologice din

¹ G.D. Smirnov, *Из истории Старого Орхеля*, în Известия МФ АН СССР, 4 (1960), p. 83.

² C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun...*, p. 100. Anticipîndu-l, N. Grigoraș (*Dregătorii tîrgurilor moldovenești și atribuțiunile lor pînă la Regulamentul organic*, Iași, 1942, p. 12) scria următoarele: „așezările urbane au luat naștere sub ocrotirea cetăților. În ele trăia o garnizoană, care avea nevoie de hrană și de o sumedenie de obiecte, care trebuiau aduse din alte părți. Lîngă cetăți, sub supravegherea și siguranța garnizoanei, se făceau schimburi periodice, în caz de primejdie atît zidurile cetăților, cît și garnizoanele făceau siguranță”.

³ Al. Gonța, *Legăturile economice...*, p. 43.

⁴ L.L. Polevoj, *Деревянное и каменное гражданское строительство в городах Молдавии в XIV-первой половине XVI вв.*, în *Этнография и искусство Молдавии*, Chișinău, 1972, p. 47; P.P. Birnea, *op. cit.*, p. 88.

⁵ *Ibidem*, p. 88.

anul 1958, coordonate de G.D. Smirnov. Apoi, în anii 1994-1995 au fost efectuate „cercetări de precizare” de către I. Hîncu¹. Astfel, a fost posibilă stabilirea cronologiei, planimetriei bisericii, a materialului folosit la construcția ei etc.

Țirgul-cetate avea, probabil, cel puțin o baie publică (Pl. VI), cea de pe malul Răutului, lângă vad, cu intrarea dinspre vest, pe unde trecea strada principală a orașului. Aceasta avea două compartimente: pentru bărbați și pentru femei, fiind asigurată cu aducțiune de apă prin țevi, încălzită datorită sistemului de *hipocaust*². Despre această baie este vorba în uricul din 4 august 1588, prin care Petru Șchiopul confirma împărțirea făcută între soția logofătului Golăi și cea a pîrcălabului Ieremia, potrivit căruia „în partea jupînesei Ierimiei a căzut jumătatea de sat din Golăești (Trebujeni), partea de jos, și cu moară în Răut în dreptul *Feredeilor*”³. Din rezultatele arheologice publicate de către G.D. Smirnov și P.P. Bîrnea nu se poate desprinde ideea funcționării în perioada secolelor XV-XVI a unei băi publice, dintre cele patru descoperite la Orheiul vechi, toate fiind atribuite perioadei Hoardei de Aur. Atunci cum se explică mențiunea locului în actul de stăpînire de la sfîrșitul secolului XVI, cînd nu mai exista așezarea urbană, sau topos-ul *Feredeu* (=baie), cunoscut și astăzi, dacă nu prin funcționarea relativ îndelungată a acestei băii și în perioada moldovenească a așezării orheiene.

Înainte de a încheia acest compartiment, se cuvine să ne oprim asupra ocolului cetății și a țărgului Orhei. În legătură cu această problemă C.C. Giurescu considera că ocolul Orheiului cuprindea următoarele sate: Molovata, Ustia, Ivancea, Lucaceuca, Movilova; ultimul, transformat în țărg pentru o scurtă perioadă, avea, de asemenea, ocolul său (Horilcani, Macicăuți ș.a.)⁴. Firește, ocolul Orheiului reprezenta o suprafață considerabilă, cuprinzînd mai multe sate din jurul țărgului și a cetății. Acesta a fost format, probabil, din stăpînirea care a rămas domniei, după numeroasele danii domnești de locuri pustii în secolul XV și începutul lui XVI⁵. El a evoluat pe aceeași linie caracteristică și celorlalte așezări urbane ale Țării Moldovei⁶: aici stăpînirea domnească a existat pînă pe la sfîrșitul

¹ I. Hîncu, *Construcțiile monumentale...*, p. 18-19.

² G.D. Smirnov, *op. cit.*, p. 85; T. Nesterov, *Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură*, Chișinău, 2003, p. 58.

³ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 12, p. 23-24.

⁴ Giurescu, *Țirguri sau orașe și cetăți*, p. 265-266.

⁵ P.P. Panaitescu (*Alexandru cel Bun. La cinci sute de ani de la moartea lui*, București, 1932, p. 31) definea *locul pustiu* ca „proprietate domnească, adică locuri unde nu erau sate și locuințe și unde domnul putea să așeze pe cineva ca să desțelenească pămîntul, făcînd bun de arătură”. De asemenea, P.P. Panaitescu arăta că „în multe locuri ale țării în vremea lui Alexandru a pătruns pentru prima oară plugul în pămînt”.

⁶ S. Ifțimi, *Evoluția ocolului domnesc al orașului Iași*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei”, SN, I (1995), Iași, 1995, p. 63-74; M. Lutic, *Hotarul și ocolul curții domnești de la Țirgu Frumos (secolele XV-XVII)*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei”, SN, II-III (1996-1997), Iași, 1998, p. 39-42.

secolului al XVI-lea, perioadă când începe epoca daniilor succesive ale domniei, majoritatea stăpînirilor trecînd în posesia boierilor și a mănăstirilor. Se consideră că renunțarea domniei la propriile ei domenii, la satele organizate din punct de vedere administrativ în ocoale și legate în ceea ce privește prestațiile de bani și muncă, a fost determinată de generalizarea plății impozitelor în bani asupra majorității locuitorilor din țară din a doua jumătate a secolului XVI¹.

Nu se cunosc mențiuni directe ale unor sate care au făcut parte din ocolul cetății și tîrgului Orhei. Însă existența unor locuri pustii și sate vechi din preajma cetății și a tîrgului Orhei, care abia la sfîrșitul secolului XVI au fost dăruite de domnie slujitorilor și boierilor săi, ne determină să presupunem că acestea făceau parte din ocolul Orheiului. Cu atît mai mult că această perioadă, indicată mai sus, coincide cu scăderea importanței locului odată cu strămutarea reședinței ținutului Orhei.

Credem că din ocolul cetății/tîrgului Orhei au făcut parte satul așezat pe Răut, în apropierea noii reședințe a ținutului Orhei, cunoscut la mijlocul secolului XVI sub denumirea de *Ocna* <azi s. Ocnița-Răzeși, c. Zorile, r. Orhei>. Acesta era inclus, probabil, de către domnie în fondul de danii de locuri sau sate unor mănăstiri, deoarece la 1559 Alexandru Lăpușeanu îl închina Patriarhiei Ierusalimului pentru „chiverniseala acelor sfînte locuri cu tot venitul”².

Din ocolul cetății și a tîrgului Orhei au făcut parte, probabil, cele „două locuri în pustiu” dăruite prin hrisovul domnesc din 10 mai 1574 de către Ioan vodă fraților Ion Golăi și lui Ierimia cu soția sa Tudora. Este vorba de locul „la capătul Peșterii, din sus de vechiul Orhei, unde cade drumul vechiului Orhei în Răut, în vad, din sus de Chișinău”, adică satul *Golăești*, numit apoi *Trebujeni* <azi c. Trebujeni, r. Orhei> și *Oxintia* <azi c. Oxentea, r. Dubăsari>, satul pe Nistru, între Molovata și între Mocșie. În schimbul acestor două locuri, domnia a primit opt cai buni și patru sute de zloți tătărești³. Acest tip de înstrăinare de sate în schimbul unor cai sau a unor cai și bani nu era nou pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea⁴.

¹ C. Cihodaru, *Acte false în colecția „Documente privind istoria României”, seria A. (Moldova)* (I), în AIIAI, XXIII₁ (1986), p. 420.

² D.J.R., A, XVI, vol. II, nr. 117, p. 124; P. Mihail, *Documente inedite ale cancelariei moldovenesti din veacul al XVI-lea (din arhiva metocului Sf. Mormint din Constantinopol)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, XVII (1964), nr. 2, doc. nr. 3, p. 340-341. Constatăm că actul de danie a fost întocmit la Orhei la 17 iunie 1559.

³ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21.

⁴ Cu decenii în urmă, C. Cihodaru arăta că daniile de sate domnești în schimbul unor cai încep să apară în timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu, exemplificînd prin dania făcută de domn la 19 aprilie 1560 celor trei familii („șase părți din șapte ale satului Bălănești pe Pereschiv, sat pe care nimeni nu avea vreun document”) pentru „șase cai buni” (C. Cihodaru, *Acte false... (I)*, p. 420, nota 10).

Selișteea *Stojiște* <azi s. Seliște ?, c. ~, r. Orhei>, așezată „la răsărit în fața acelor sate, care se numesc Golăești, unde merge locul spre Lucacevca și unde cade Lucacevca în Răut, și în fața Lucacevcăi, la gura Ivancii”, era întărită prin uricul din 28 iunie 1576, de către Petru Șchiopul lui Ion Golăi. Aceasta era cumpărată de la însuși domnul pentru patru cai buni și 400 zloți tătarești¹. Mai târziu, selișteea, împreună cu alte stăpîniri ale lui Ion Golăi din această parte a țării a fost închinată, probabil, mănăstirii Golia, deoarece în secolul XVII făcea parte din domeniul acestei mănăstiri².

Se pare că și satul *Ivancea* <azi c. Ivancea, r. Orhei> făcea parte din ocolul Orheiului, deoarece acesta abia în timpul domniei lui Ieremia Movilă a fost dăruit vornicului Donici. Acest fapt se confirmă prin mențiunea târzie din actul de întăritură dat de Vasile Lupu la 15 octombrie 1638 lui Andrei Donici, fiul vornicului, „pre a lui dreaptă ocină și danii și miluire din diresă de danie și miluire ce-au avut părintele său Donici, ce-au fost vornic, de la Irimie vodă”³.

Satul *Molovata* pe Nistru <azi c. Molovata, r. Dubăsari>, menționat încă la 1574 în hotar cu Oxentia⁴, a fost pînă în anul 1602 „drept domnesc și ascultător de tîrgul Orhei”⁵. Acest sat a făcut parte, probabil, din ocolul primei reședințe a ținutului Orhei și păstrat și în ocolul celei de-a doua reședințe. Însă la 13 iunie 1602 Ieremia Movilă dăruia satul Molovata lui Cărăiman, mare paharnic, pentru merite deosebite, rămînînd apoi în stăpînirea urmașilor acestuia⁶.

Într-un uric acordat de Radu Mihnea mănăstirii Solca la 15 aprilie 1618, satul *Ustia*, așezat în gura Răutului <azi c. Ustia, r. Dubăsari>, era arătat ca și „fost drept domnesc, ascultător de ocolul Orheiului”⁷.

Cele relevate mai sus constituie doar cîteva cîmpeie considerate mărturii indirecte ale satelor care făceau parte din ocolul cetății/tîrgului Orhei. Remarcăm faptul că lipsesc atît datele privitoare la unitatea terenului păstrat pentru ocolul acestora, cît și cele care ar arăta că ocolul cetății era diferit de cel al tîrgului, prin urmare avea o structură unitară.

¹ *D.I.R.*, XVI, II, nr. 36, p. 92-93.

² Acest lucru se confirmă prin actul din 20 mai 1662 prin care erau întărite hotarele mănăstirii Golia, care erau împresurate de Gheorghe Catargiu, proprietarul moșiei Peștera (v. Sava, *Doc. Orhei*, nr. 106, p. 113-115).

³ *Ibidem*, nr. 67, p. 73-74.

⁴ *Ibidem*, nr. 10, p. 18-21; nr. 15, p. 26-27; *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 36, p. 36-37.

⁵ *Ibidem*, XVII, vol. I, nr. 75, p. 50; v. și nr. 132, p. 92-93.

⁶ *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 119, p. 83; v. și vol. V, nr. 244, p. 178. Despre urmașii lui Cărăiman aflăm din uricul din 2 ianuarie 1623 prin care lui Dumitru Buhuș și surorii lui Saftii, fiicei lui Cărăiman, și soției sale, Nastasia, li se întăreau trei sate, printre care și satul Molovata pe Nistru, „ce-au fost în ocolul tîrgului Orhei”.

⁷ *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, p. 266.

Se pare că ocolul Orheiului nu avea un caracter compact, satele acestuia fiind răsfirate; unele dintre ele erau așezate chiar dincolo de Nistru. De asemenea, nu cunoaștem care era numărul satelor destinate ocolului cetății și târgului Orhei. Totuși presupunem că ocolul Orheiului cuprindea cel puțin următoarele sate: Golăești, Oxintia, Ivancea, Stojiște, Molovata, Ocna, Ustia. În acest sens, ne este utilă mențiunea din cartea domnească din 13 mai 1612, prin care Ștefan Tomșa întoarce mănăstirii Golia satele Oxintia pe Nistru și Golăești pe Răut, luate de Ieremia Movilă pentru a face ocol cetății: „cînd au fostu în zilele răposatului Ieremia Movilă, au avut gînd ca să facă cetate la Peștire pe apa Răutului și atuncea multe sate boierești di prin pregiurul Peșterilor le-au fost luoat și le-au făcut să fie ocol aceii cetăți și au vrut să le dea lor <stăpînilor deposedați> alte sate. Ce întru aceia n-au putut să facă acele schimburi, căci l-au apucat moartea și atuncea s-au fost luat și aceste sate Oxentie și Golăeștii pe Răut”¹. Din această mențiune observăm că satele luate pentru ocolul cetății, pe care Ieremia Movilă vroia să o refacă, coincid în mare parte cu acele care erau dăruite sau vîndute de către domnie în a doua jumătate a secolului al XVI-lea cînd scade importanța strategică a cetății Orheiului. Insistăm asupra ideii că, în lipsa unor mărturii directe, nu putem decît presupune că aceste sate au aparținut ocolului cetății/tîrgului Orhei.

Distrugerea cetății/tîrgului Orhei a fost pusă de către unii cercetători pe seama invaziilor repetate ale tătarilor din Crimeea din anul 1499, apoi din anul 1510². Considerăm că lipsește certitudinea unei mari devastări a Orheiului ca urmare a invaziei hoardelor lui Beti Ghirei, fiul hanului, deși cronicile relatează că în anul 1510 „fără veste cu multă mulțime de tătari pe trei locuri au intrat în țară, de au prădat de la Orheiu până la Dorohoiu și pre Prut în sus, de multă pradă și robire de oameni au făcut și plean de dobitoace au luat”³. Cronicarul nu s-a referit, credem, neapărat la cetatea/tîrgul Orhei, ci, mai degrabă, la devastarea teritoriului cuprins între ținutul Orhei și Dorohoi etc. Alți cercetători susțin ideea distrugerii cetății în timpul celei de a doua domnii a lui Alexandru Lăpușeanu, fiind influențați, probabil, de un mic capitol din letopisețul lui Grigore Ureche cu titlul *Cînd au risipit Alexandru vodă cetățile din Țara Moldovei*⁴. Referindu-se la cauza strămutării vetrei orășenești, C.C. Giurescu afirmă următoarele: „se crede că ea ar fi distrugerea cetății respective, potrivit ordinului turcesc, de către Alexandru Lăpușeanu, în a doua domnie a sa (1563-1568). Dar faptul însăși al distrugerii

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 37, p. 48-49.

² P.P. Bîrnea, *op. cit.*, p. 46.

³ Grigore Ureche, *Letopisețul...*, p. 141.

⁴ *Ibidem*, p. 191: „Alexandru vodă vrîndu să între în voia turcilor, precum să făgăduisă înaintea împăratului că va risipi toate citățile din Țara Moldovei... făcîndu pre cuvîntul împăratului, umplîndu toate cetățile de lemne, le au aprinsu de au arsu și s-au risipit”.

cetății nu este sigur...Poate că acești orășeni nu erau mulțumiți cu locul vechi, stîncos, unde se afla cetatea”¹. Pentru nesiguranța teorii distrugerii cetății Orheiului în această perioadă a pledat și Gh. Pungă, care releva următoarele: „Alexandru Lăpușeanu a întreprins unele lucrări în apropiere de vatra Orheiului Nou, fapt care ne face să presupunem că noua așezare exista încă din acești ani. Mai mult chiar, nu este exclus ca acest domn sau poate fiul său să se fi îngrijit de refacerea cetății: așa ne explicăm de ce, chiar de la începutul domniei lui Ion vodă (1572), pîrcălabii de Orhei sînt trecuți, pentru prima dată în secolul al XVI-lea, ca membri ai divanului”². Urmărind această idee, Gh. Pungă observa următoarele: „însăși demantelarea cetății de la Orheiul Vechi în acești ani nu este sigură”, iar unele lucrări de amenajare în apropiere de vatra Orheiului nou constituie un fapt „care ne face să presupunem că această așezare exista deja”³. Credem că dispariția cetății Orheiului nu trebuie legată doar de invaziile devastatoare ale turcilor și tătarilor, chiar dacă cronicile și unele acte de cancelarie certifică distrugerii nemaipomenite la sfîrșitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea.

Se cunoaște că în vara anului 1559 Alexandru Lăpușeanu se afla în reședința ținutului, la Orhei. Astfel, la 5 iunie 1559, domnul trimitea din Orhei la Bistrița 70 de boi creșcuți în scutăria de la Zăvadine, de pe valea Răutului, ca să i se cumpere în schimb fier⁴. De asemenea, aflîndu-se la Orhei, domnul Țării Moldovei a emis uricul de danie din 17 iunie 1559, prin care închina Patriarhiei Ierusalimului satul „ce se cheamă Ocna”⁵. Credem că la data arătată mai sus stabilirea unei noi reședințe de ținut la circa 18 km nord-est de cea veche era, probabil, un fapt împlinit, aceasta păstrînd aceeași denumire de *Orhei*. De aceea, Alexandru Lăpușeanu se îngrijește de amenajarea spațiului din preajma Orheiului nou. Este vorba despre iezirea unui lac în anul 1554. Acest lucru îl aflăm din uricul dat de Constantin Movilă la 1 mai 1609, în care se arăta că domnul miluiește mănăstirile Dragomirna și Secul „cu un iaz cu iezătură pustiu lîngă tîrgu Orhei pe apa Răutului pe care să-și păzască și să-și facă și mori, cari iaz mai înainte era iezit încă de Alixandru voievod și din vreme aceia, sînt trecuți 55 ani pînă la domnia noastră și nîmi din domni nu l-au fost înnoit după ci s-au rupt și au stătut părăsit și pustiu, fără folosul nimănu”⁶. Despre acest lac, în jurul

¹ Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți*, p. 264-265.

² Gh. Pungă, *A „risipit” Alexandru Lăpușeanu cetățile?...*, p. 257.

³ Idem, *Țara Moldovei...*, p. 157.

⁴ *Hurmuzaki-Documente*, XV₁, nr. 1003, p. 546; Al.I. Gonta, *Legăturile economice...*, p. 147.

⁵ P. Mihail, *Documente inedite ale cancelariei moldovenești din veacul al XVI-lea...*, doc. 3, p. 340-341.

⁶ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 31, p. 42-43. Acest gest al domnului nu favorizează pentru multă vreme soarta lacului. În acest sens este relevantă mențiunea din actul datat cu 15 iunie 1741, potrivit căruia „heleșteul cel mare, ce iaste în apa Răutului la tîrgul Orheiului, care dînceput au fost iezit de răposatul Alexandru vodă și după ce s-au rupt acea iezitură au stătut pustiu pînă în zilele lui

anului 1716 Dimitrie Cantemir afirma că este unul dintre cele cinci lacuri ale Moldovei medievale care merită să fie amintite. Fiind „format din râurile Răut și Cula”, lacul este „lung de șase mile și lat de două. Lățimea și lungimea lui le-a mărit o terasă pe care a înălțat-o domnitorul Vasile Albanezul, ca să oprească apa și să construiască mori aducătoare de mare câștig”¹. Așadar, lacul de la Orhei, al cărui întii stăpînitor a fost Alexandru Lăpușeanu, constituie o mărturie relevantă că suprafața unui ocol era organizată în așa mod ca să poată deservi necesitățile economice ale tîrgului. În acest sens, Gh. Pungă menționa că iazul a fost construit „la cîțiva zeci de kilometri în sudul scutăriei”². Credem că iezierea unui mare lac lîngă noua reședință, de altfel, și organizarea unei importante scutării pe Răut³ în timpul lui Alexandru Lăpușeanu se subscriu interesului deosebit al acestuia pentru vînzările și cumpărăturile domnești la iarmarocul de la Hotin⁴ și nu numai.

În reședința nouă a ținutului Orheiu, actele de cancelarie documentează existența următoarelor instituții: șoltuzul cu cei 12 pîrgari, biserici, dintre care una domnească, vamă etc. Astfel, în zăpisiul de vînzare-cumpărare, întocmit în Orhei, la 25 iulie 1599, prin care ocina din satul Nișcani și cu poiana Răcila erau vîndute de către moștenitorii Diviceanului lui Căzacul, fiul Hanțului de la Sferja, pentru 120 de taleri, erau arătați martorii acestei tranzacții. Între aceștia erau vameșii mari Neculai și Dan, fostul vornic Măriuța, căpitanul Petre Trufașul⁵, șoltuzul Orheiului cu cei 12 pîrgari, preotul domnesc Istratii, și preoții Necoară, Vasile,

Constantin Moghila vodă și atunce Constantin vodă au socotit folosul acestor 2 mănăstiri Dragomirna și Săcul și l-au dat miluire la amîndouă mănăstirile ca să-și facă șie hăleștiu și mori, să fie de hrana și de folosul sfîntilor mănăstiri, care neputîndu călugării să-l iezască, l-au iezit mai pe urmă răposatul Vasilie vodă, iar după ce s-au surpat au stătut iarăși neiezit pînă la vreme domniei noastre”. În continuare, uricul consemnează că acest heleșteu a fost întărit hatmanului Constantin Ipsilanti, care, de asemenea, n-a fost în stare să-l iezască. De aceea, domnul Grigore Ghica decide să-l întărească iarăși călugărilor celor două mănăstiri „precum le-au fost lor danie de la vechii domni” (*op. cit.*, nr. 214, p. 214).

¹ Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 69.

² Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 67-68.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 490, p. 392-395; Gh. Pungă, *O scutărie domnească din vremea lui Alexandru Lăpușeanu*, în *AȘUI*, XXX (1984), p. 43-49; Idem, *Țara Moldovei...*, p. 63-67; A. Popovici, *Din istoricul unor sate din valea Răutului (sec. XVI-XVIII)*, în *RIM*, 1995, nr. 2, p. 57-62.

⁴ În monografia sa referitoare la istoria ținutului Hotin, istoricul I. Gumenii prezintă considerații valoroase despre importanța iarmarocului de la Hotin atît pentru economia Moldovei medievale, cît și pentru relațiile moldo-polone din timpul lui Alexandru Lăpușeanu (v. I. Gumenii, *op. cit.*, p. 96-97).

⁵ Mai tîrziu, în timpul domniei lui Vasile Lupu, Petre Trufașul va îndeplini funcția de pîrcălab al Orheiului. Acest lucru îl aflăm din actul alcătuit la Orhei la 7 iunie <cca 1636>, care consemnează pricina dintre Roman și Rusul din Măcicăuți pentru un cal turcesc „cu șea cu tot, ce-au fost furat” (*D.R.H.*, A, XXIII, nr. 429, p. 492-493).

Sinchetru, vameșii Chiriac și Cîrste, Drăghinici, negustorul Mane și vătavul de sinețari Radul, fiul lui Stoica¹. Actul era întărit de pecetea orașului.

De-a lungul secolului XVII, târgul Orheiului, noua reședință a ținutului omonim, trăiește o perioadă de înflorire politică și economică, mai ales în timpul domniei lui Vasile Lupu, din partea căruia s-a bucurat de o atenție deosebită.

Pe locul vechiului Orhei au fost întemeiate noi așezări, între care Movilova și Peștere, fapt documentat în actele de stăpînire. Descoperirea recentă a tiparului sigilar al pecetii târgului *Peștere*² contribuie la o mai bună cunoaștere a istoriei spațiului în care a existat prima reședință a ținutului, loc cunoscut mai tîrziu ca *Orheiul Vechi*.

2.2. Așezările rurale

Pămîntul este originea averii și constituie sursa puterii și semnul prosperității, formînd cadrul vieții în societatea medievală³. Prin urmare, satul, în toate formele pe care le poate căpăta, reprezintă „nucleul societății”, care „nu există cu adevărat decît din momentul cînd se organizează în jurul unor nuclee de regrupare, fixîndu-se pentru mai multe secole în centrul unei suprafețe de teren luate în stăpînire și al unor drumuri care-l irigă”⁴.

Așezările rurale existente în hotarele ținutului Orhei în secolele XV-XVI ilustrează o evoluție caracteristică întregii Țării Moldovei⁵, de aceea, vom

¹ M.E.F., I, nr. 70, p. 162-163.

² S. Andrieș-Tabac, *Sigiliul târgului Peștere*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2003, p. 213-221.

³ R. Fossier, *Pămîntul*, în Le Goff, Schmitt, *Dicționar*, p. 594.

⁴ *Ibidem*, p. 601-602. În numeroase lucrări ale medievistilor occidentali, între care cele mai relevante aparținînd lui M. Bloch (*Les Caractères originaux de l'histoire rurale française* [1931], Paris, 1988), G. Duby (*L'Économie rurale et la vie des campagnes*, Paris, 1962), J. Chapelot și R. Fossier (*Le Village et la maison au Moyen Âge*, Paris, 1980; *Paysans d'Occident (X^e-XIVe siècle)*, Paris, 1982), M. Bourin și R. Durand (*Vivre au village au Moyen Âge*, Paris, 1984), satul a fost tratat ca „ultim fenomen legat de pămînt” cu importante implicații în societatea medievală.

⁵ Cercetătorii satului din spațiul românesc s-au preocupat de trăsăturile fundamentale ale acestuia ca tip de așezare medievală, de dreptul de succesiune ș.a. (v. Gh. Ghibănescu, *Organele administrative rurale*, în „Arhiva”, XII (1901), nr. 7-8, p. 289-300; R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, I, București, 1907; A. Rădulescu, *Viața juridică și administrativă a satelor*, București, 1927; V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1957; P.V. Sovetov, *К истории наследственного права феодальной Молдавии (до XIX в.)*, în *Известия МФ АН СССР*, 56 (1959), nr. 2, p. 3-37; P.P. Panaitescu, *Обștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, 1964; C.C. Giurescu, *Caracteristici ale vechiului sat românesc*, în „Ramuri”, 1965, nr. 3, p. 20-21; P.P. Bîtea, *Основные признаки села как типа поселения Молдавии в эпоху феодализма*, în *Известия АН МССР*, 1 (1965), p. 12-19; *Idem*, *Зарождение села, как основного типа поселения Молдавии в эпоху феодализма*, în *Известия АН МССР*, nr. 12 (1965), p. 33-43; D. Ciurea, *Evoluția*

continua cu interpretarea documentelor referitoare la satele orheiene în contextul istoric cunoscut, fără să invocăm generalități, care ar putea fi de prisos. Pentru completarea informațiilor documentare relative la așezările orheiene am făcut apel la vestigiile arheologice¹. Reconstituirea așezărilor orheiene din perspective istorice a fost însoțită, nu o dată, de dificultăți. Demersul a fost mai facil în cazul unor localități care apar bine individualizate încă de la primele mențiuni documentare, chiar dacă, de-a lungul timpului, și-au schimbat denumirea sau plasamentul. Situații complicate se conturează în cazul așezărilor, ale căror începuturi apar sub o formulare vagă, care presupune dreptul anumitor beneficiari de a întemeia sate într-o zona destul de întinsă. Asemenea situații sînt frecvente în actele de stăpînire din prima jumătate a secolului XV, între ele figurînd și uricul domnesc din 4 mai 1436, cînd voievozii Iliș și Ștefan dăruiau boierului Duma Uranie și fratelui său Petru locuri pustii în bazinul rîului Ichel, și anume văile Cobîlca, Bezinul, Sabolna, Teleșeu și Peresecina. Hotarul posesiunilor dăruite era rînduit „să fie atît, cît satele ce vor fi, acel loc să poată folosi îndestul”².

Pentru identificarea așezărilor au fost utilizate rezultatele obținute de autorii colecției naționale *Documenta Romaniae Historica* (volumele I-III). De asemenea, am folosit *Indicele numelor de locuri*, întocmit de Al.I. Gonța. Acestea au fost coroborate cu datele care apar atît în *Dicționarul geografic* al lui Z. Arbore, cît și în volumele *Localitățile Moldovei*, alcătuite de Vl. Nicu. Neconcordanțele scoase la iveală sînt numeroase, acestea fiind determinate fie de modificările administrativ-teritoriale care au avut loc în ultimele decenii, fie de necunoașterea suficientă a zonei de către autorii identificărilor³. De un real folos ne-a fost harta topografică *Республика Молдова. Топографическая карта*, scara 1: 200.000⁴; *Harta*

așezărilor și a populației rurale din Moldova în secolele XVII-XVIII, în AIIAI, XIV (1977), p. 123-155; M.D. Matei și E.I. Emandi, *Habitatul medieval rural din valea Moldovei și Șomuzul Mare (sec. XI-XVII)*, București, 1982; Idem, *Habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (sec. XVI-XVI)*, Suceava, 1982; Al. Gonța, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, 1986; vezi și recenzia la această lucrare, semnată de M. Ciubotaru, *Între istorie și ficțiune*, în AIIAI, XXIV₁ (1987), p. 535-554.

¹ P.P. Вігnea, *Сельские поселения Молдавии XV-XVII вв.*, Chișinău, 1969; I. Hîncu, *Молдавская народная керамика...*

² D.R.H., A, I, nr. 149, p. 204-205.

³ Astfel, localitatea *Vatici* din raionul Orhei este comună, nu sat, și nu face parte din unitatea administrativă Morozeni. Satul *Camencea* și *Pocșești* fac parte din c. Donici (r. Orhei) și nu din c. Teleșeu. Localitatea *Berezlogi* este comună, dar nu sat inclus în c. Susleni. Satul *Drăgușeni* face parte din c. Rădeni, r. Strășeni. *Văsieni* este comună, nu sat din c. Suhuluceni. Localitatea *Piatra*, a cărei denumire a fost schimbată pentru o anumită perioadă în *Lazo*, a revenit la denumirea veche și este comună etc.

⁴ Această hartă a fost pregătită pentru tipar în anul 1998 de Institutul militaro-cartografic din Kiev (*Киевская военно-картографическая фабрика*).

teritorial-administrativă a RM, scara 1:400.000, întocmită de Institutul „Ingecad”, ediția a 2-a, revăzută în baza materialelor anului 2000 și, nu în ultimul rînd, nomenclatorul localităților inclus în *Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova (nr. 764-XV, 27 decembrie 2001)*, care cuprinde ultima repartizare a acestora pe raioane¹.

Așezările rurale au fost prezentate din punctul de vedere al acestora ca structură (instituție) și organizare și al relațiilor lor cu domnia. Principiul ordonator, cel alfabetic, pentru care am optat în prezentarea acestor așezări, permite căutarea optimă pentru cei interesați a unor date despre o anumită localitate orheiană din secolele XV-XVI.

Convențiile folosite au fost preluate după indicele colecției de documente *Documenta Romaniae Historica*: „*” – așezări dispărute ; „< >” – identificări ale așezărilor, preluate din indicii volumelor de documente sau aparțin autorului; „~” – semn care înlocuiește denumirea localității de referință.

2.2.1. Cadrul natural și structura așezărilor

Satele din ținutului Orhei scot în evidențiată tendințe de stabilire proprii geografiei așezărilor românești, răspîndindu-se în funcție de posibilitățile economice, de adăpost și de apărare, oferite de cadrul natural². Satele erau întemeiate pe cursurile de ape, fie la obîrșia, fie la vărsarea lor, pe fundul sau pe terasele văilor, adeseori la adăpostul pădurilor pentru a se proteja de incursiunile de pradă ale străinilor, dar neapărat cu *loc de cîmp* și de *țarină*, cu *poiene de fînațuri*, cu *loc de iaz*, cu *loc de grădini*, de *prisăci*, cu *loc de moară*, adică în locurile care însumează condițiile favorabile pentru trai, realitate documentată de informațiile recuperate din actele de stăpînire. Astfel, uricul din 19 aprilie 14<8>1, acordat de Ștefan cel Mare lui Ivașco Andronic consemnează întărirea unui loc în pustietate pe Răut în Capul Briahnei, „cu balta Briahnova ca să-și facă acolo sat și iaz și moară în matca Răutului și un loc de țarină lîngă Pilișeoani”³. De asemenea, uricul din 1 martie 1507, dat de Bogdan III diecilor Nicoară și

¹ *Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova (nr. 764-XV, 27 decembrie 2001)* în „Monitorul oficial al Republicii Moldova”, IX, nr. 16 (901) din 29 ianuarie 2002, p. 2-24.

² În legătură cu aceasta, D. Ciurea (*Evoluția așezărilor și a populației rurale din Moldova în secolele XVII-XVIII*, în AIIAI, VI (1969), p. 124) arăta că „vechile așezări sătești au fost fixate, după refluxul nomadismului, în mod constant, pe cursurile de ape, element vital, fixate mai ales la obîrșia sau vărsarea lor, cum se specifică frecvent în documente, la fîntîni, la drumuri și vaduri, la locuri cu sare. Erau preferate mici platouri sau depresuni, locuri greu accesibile, distante de drumurile mari, mai ferite de invazii, văile înguste ale pîraielor din zonele de munte”.

³ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 1, p. 5; *D.R.H., A, II*, nr. 236, p. 360.

Cîrceiu, arată dăruirea de către domn a unui „loc din pustie, ce este pe Răut <...>, în dreptul Iligacei, pentru ca să-și așeze sat”¹.

Configurația terenului, culmile dealurilor și cursurile apelor au impus un anumit plasament al vetrelor de sate. Mențiunile documentare conturează, în linii mari, cadrul natural al unei așezări. Potrivit datelor, acesta îmbina elemente ale căror asociere confereau destul farmec teritoriului. Este vorba de luciul de apă (pîrîu, iaz, heleșteu), geana de pădure, spațiul locuit, care cuprindea, firește, locuințele și anexele gospodărești, fîntîni, mori, prisăci; spațiul sacru, adică biserica și cimitirul, spațiul destinat cultivării plantelor și creșterii animalelor și drumurile. Toate acestea erau cuprinse în limitele unui hotar. Așadar, hotarul, marcat prin diferite semne (arbori, stîlpi, pietre, movile, „bouri” etc.), constituia indiciu principal al existenței unei așezări, cuprinzînd atît vatra, cît și pășuni, fînețe, livezi, grădini, mori, prisăci, iazuri. Despre aceste componente ale cadrului unei așezări aflăm din actele de cancelarie, atunci cînd acestea devin obiectul unei întăriri, vînzări-cumpărări, fiind descris și hotarul moșiei. Astfel, satul Chiperceni era așezat într-o vale și avea în hotarul său, evident, vatra satului, mori, heleșteie, pomături, vii, prisăci². Cadrul natural al satului Bezin reiese din uricul emis în luna martie 1527, prin care Petru Rareș întărește lui Ieremia Oțel, fiul lui Avăr Oțel, nepotul lui Mihail Oțel, „drepte ocine din uricul moșului său Mihăilă grămătic ce au avut de la unchiul său Iliăș și Ștefan pe două locuri de sate în pustiu”, unul dintre acestea fiind „peste Ichel, în gura Bezinului” cu heleșteu, și moară și fîntînă. În acest uric sînt arătate și hotarele care includeau cele două sate întărite lui Ieremia Oțel, și anume, Bezin și Lopatna de Jos, acestea fiind următoarele: „în sus la obîrșenia piscului unde merge... și Bezinul pe amîndouă părțile Pîrîului Glodului și heleșteu și moară, încă la fîntînă, iar din drum vechiu și din Glod, valea Ichelului și a Bezinului, pînă la movilele mari ce sîntu pe țarmurile Ichelului, împotriva ce cătră răsărit spre pîrîu Sârnaucăi în Movilele Tătărești, ce sîntu pe vîrful dealului de cătră pîrîul Peresecinii și a pîrîului Sârnaucăi, pe amîndouă laturile și lunca la Vadul Petrii din gios de Pișcău”³.

De un mare folos pentru stabilirea structurii și topografiei așezărilor sînt cercetările arheologice. Însă, din păcate, de-a lungul deceniilor au fost întreprinse săpături arheologice sistematice doar pe suprafața a cîtorva sate din ținutul Orheiului, fără a fi cercetat complet măcar unul dintre acestea. De aceea, există doar cîteva așezări rurale din ținutul Orheiului cunoscute atît din izvoarele scrise, cît și ca rezultat al cercetărilor arheologice, contribuția arheologică fiind destul de modestă. În acest context menționăm vestigiile de pe suprafața satului Brănești.

¹ *M.E.F.*, I, nr. 10, p. 24-26.

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 30, p. 41-42.

³ *D.I.R.*, A, veacul XVI, I, nr. 201, p. 228.

Aici avem posibilitatea de a corela rezultatele cercetărilor arheologice cu datele surselor scrise. Așadar, am stabilit că din cadrul natural al acestui sat făceau partea pădurea¹, pîriul Moțca (Ivancea), drumuri locale și drumul mare care ducea spre Orheiul Vechi. De asemenea, locuitorii satului foloseau cuptoarele de lut, vasele de ceramică de culoare cenușie².

Descoperirile arheologice de pe suprafața localității actuale *Poiana* (r. Șoldănești) sînt mai consistente. În legătură cu situl de la Poiana, autorii repertoriului vestigiilor arheologice din secolele XIV-XVII, L.L. Polevoj și P.P. Bîrnea, arătau că acesta era o așezare de dimensiuni mari de tip riveran („приречного типа”), fiind întemeiată pe primele două terase ale Nistrului. Ca rezultat al dezvelirii unei suprafețe de 4000 m², au fost descoperite urmele a cinci locuințe. Acestea au fost construite pe panta terasei în două rînduri, adică două străzi. Între acestea două era o distanță de 9 m. Pe prima stradă erau dispuse locuința 1 și 3, între ele fiind o distanță de 43,0 m. Pe a doua stradă au fost construite locuințele 2, 4 și 5. Locuința 2 și 4 erau la o distanță de 10,0 m una de cealaltă. Spre est de locuința 4 se găsea locuința 5. Mai jos, pe panta teraselor au fost descoperite izolat resturi de cărbune de lemn, cuptoare din lut cu boltă, vestigii care, după părerea autorilor, constituie mărturii ale altor construcții locative³. Astfel, datorită săpăturilor arheologice a fost stabilită planimetria cu caracter liniar al satului medieval de pe suprafața localității actuale Poiana. Menționăm faptul că aici sursele scrise nu atestă existența unui sat în secolele XV-XVI, ceea ce nu înseamnă, însă, că acesta nu exista, mai ales că documentele tîrzii conțin date despre locul numit *Poiana Uricului*, care era la Nistru, în hotar la 1778 cu moșia Cogîlniceni, Cuizăuca, Trifești etc.⁴, adică pe suprafața actualei localități Poiana.

2.2.2. Așezările și stăpînitorii lor

Așezările rurale din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI au devenit cunoscute datorită atît rezultatelor cercetărilor arheologice, cît și a analizei actelor de stăpînire emise de cancelaria domnească. Corelarea celor două categorii de izvoare au contribuit la obținerea datelor referitoare la denumirea, locul amplasării așezării, hotarul ei și ce structuri economice cuprindea acest hotar, stăpînitorii și respectiv, curgerea proprietății, valoarea în bani etc. De asemenea, a fost posibilă uneori stabilirea în linii mari a planimetriei și topografiei așezărilor, tipologia locuințelor și a anexelor gospodărești, activitățile economice ale locui-

¹ M.E.F., I, nr. 134, p. 297-302; nr. 144, p. 324-327.

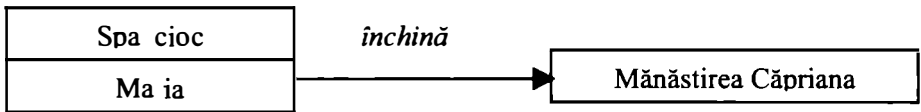
² L.L. Polevoj, P.P. Bîrnea, *Средневековые памятники...*, p. 59.

³ *Ibidem*, p. 55.

⁴ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 257, p. 271-274.

torilor și viața spirituală a lor. Drept rezultat al unei cercetări atente a fost stabilită o listă cuprinzătoare de așezări existente în secolele XV-XVI în ținutul Orheiului, pe care le înșirăm mai jos în ordine alfabetică.

Alexinți, sat pe Ciorna <azi c. Parcani, r. Șoldănești>, care și-a luat denumirea de la antroponimul *Alexe*, *Alexei*, poate, Alexa Rîșcov, care avea în posesia sa satul de la obârșia Ohrincei, afluent al Nistrului, în partea de sud a ținutului Orhei¹. Potrivit mențiunii din documentul emis de cancelaria lui Radu Mihnea, așezarea exista în timpul lui Ștefan Rareș, „fiul lui Petru voievod cel Bătrîn”, de la care mănăstirea Căpriană avea uric de întăritură². De asemenea, la 11 aprilie <1560>, mănăstirea primea uric de întăritură de la Alexandru Lăpușneanu, prin care domnul întărea mănăstirii Căpriană mai multe sate, inclusiv satul Alexinți³. Același document din 12 ianuarie 1617 cuprinde informații potrivit cărora mănăstirea păstra ispisoc de întăritură de la Aron vodă și „Ștefan voievod” (probabil Ștefan Tomșa), iar satul Alexinți, cu loc de moară, era danie de la Maria, fiica lui Spancioc, care „ea însăși se află îngropată acolo în acea sfântă mănăstire”⁴. Observăm faptul că mănăstirea, spre care se îndreptase gestul de devoțiune al fiicei lui Spancioc, purta hramul Adormirii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, Pururea Fecioara Maria.

Belești, sat pe Cunila⁵, <azi probabil lângă c. Pîrjolteni, r. Călărași>, care, împreună cu alte sate de pe cursul acestuia, era dăruit de Alexandru cel Bun la 10 februarie 1429 soției sale, Marena și „iubitului nostru Petru și altor fii și fiice a noastre care vor fi din cneaghina Marena”⁶. Potrivit uricului, satul avea o anumită vechime la data dăruirii lui de către domn, lucru adevărat prin indicarea hotarului,

¹ *D.R.H., A.*, I, nr. 139, p. 193-194.

² *M.E.F.*, I, nr. 138, p. 311-313.

³ *Ibidem*, nr. 29, p. 74-77.

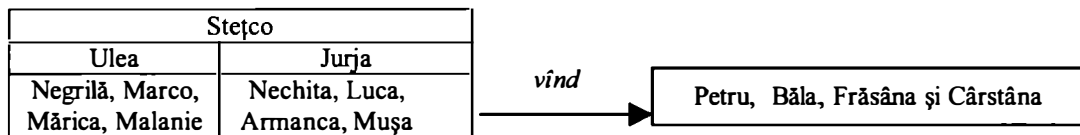
⁴ *Ibidem*, nr. 138, p. 312.

⁵ *Cunila* este denumirea veche a pîrîului Răcătău, care în cursul său urmează valea Răcătăului, vărsîndu-se în pîrîul Bîcovăț. La începutul secolului al XX-lea, *Z. Arbore (Dicționarul geografic*, p. 169) arăta că pîrîul Răcătău avea o lungime de 22 km, primind din dreapta pîrîul Cobac, iar de la satul Cunila <azi Căbăiești> începea valea Răcătăului.

⁶ „Cneaghina Marena (Marina), sora boierului Bratul”, a fost a treia soție a lui Alexandru cel Bun (v. C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 109). Istoricul C. Rezachevici consideră că Marena era a patra soție a lui Alexandru cel Bun (Rezachevici, *Cronologia domnilor*, p. 499), Petru fiind întîiul născut (1422), apoi Alexandru, mort de tînră, și Cneajna sau Chiajna, care a trăit pînă în anul 1479.

care rămînea cel vechi, „pe unde au folosit din veac”. Pentru a proteja această întărire după moartea domnului, erau puși sub mare blestem toți cei care „s-ar încumeta să clintească dania <noastră> sau ar sfătui să se clintească”¹.

Beliești (*Beliești, Biliești*) <azi s. Drăgușeni, c. Rădeni, r. Strășeni>² este satul așezat pe Ichel, întărit lui Stețco în timpul domniei asociate a lui Iliăș și Ștefan, adică între anii 1436 și 1442. Acest lucru reiese din actul emis de cancelaria lui Ștefăniță la 30 iunie 1522, când Negrilă și fratele său Marco și surorile lor Mărica și Malanie, copiii Ulii, și rudele lor, nepoți lui Stețco, au vîndut ocina lor lui Petru și surorilor acestuia pentru 80 de zloți tătărești³. Ei aveau act de mărturie de la Ștefăniță, precum că „și-ar fi pierdut acele dresuri, ce le-au avut moșul lor Stețco de la unchii noștri, de la Iliș vodă și de la Ștefan vodă pe un sat anume Belieștii pe Ichel”. Lipsa informațiilor nu permite încă stabilirea unei anumite legături între stăpînitorii satului Biliești de pe Ichel și cei ai satului omonim de pe Cunila, cu toate că omonimia așezărilor sugerează un întemeietor comun.

Bereza <azi c. Berezlogi, r. Orhei> seliște atestată într-un uric din 6 iunie 1436 de la Iliăș vodă și Ștefan, rezumatul căruia era trecut în izvodul documentelor din 5 ianuarie 1778 și în altul din 17 august 1790, care includea moșiile din ținutul Orheiului ale Sandei, fiica hatmanului Ene Drăghinică⁴. Acest izvod nu conține numele stăpînitorului seliștii din anul 1436. Însă în mărturia

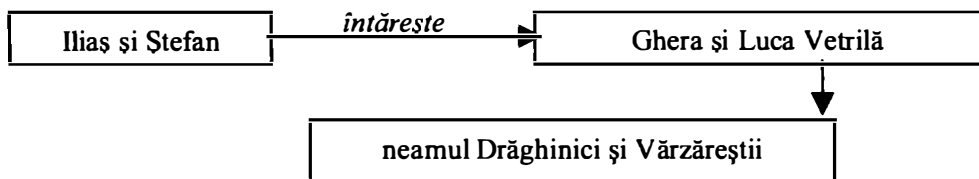
¹ *D.R.H.*, A, I, nr. 84, p. 125-126.

² În fișa bibliografică referitoare la localitatea Drăgușeni din r. Strășeni, VI. Nicu (*Localitățile Moldovei*, I, p. 318) arată că satul a fost atestat la 10 februarie 1429 cu denumirea de *Belești*. De fapt, la această dată a fost atestat *Belieștii* de pe Cunila (în comuna actuală Pîrjolteni, r. Călărași), și nu satul omonim de pe Ichel (vezi și notița lui Iurie Colesnic în a doua ediție a *Dicționarului geografic* al lui Z. Arbore (2001), potrivit căreia satul *Biliești*, așezat în valea Ichelului = *Belești*, din anul 1965 se numește *Drăgușeni* (v. p. 28).

³ *M.E.F.*, I, nr. 13, p. 32. Repertoriul așezărilor orheiene, alcătuit de C. Burac (*Ținuturile Țării Moldovei*, p. 547), arată că satul Beliești a fost atestat la 26 martie 1742. Localitatea exista înainte de această dată. La 1641 Iosif din seliștea Beliești participa în calitate de martor, împreună cu alți oameni buni, „bătrîni de frunte” la judecata pentru stăpînirea unui iaz pe Bezin, la gura Lopatnei, între satele Tulburești și Popșești (v. *D.R.H.*, A, XXVI, nr. 307, p. 255-257). La 26 martie 1742 satul Biliești pe Ichel era întărit Mariei, soția răposatului stolnic Lupu, căreia i se dădea carte de stăpînire și pentru satele Țigănești și Șoldănești pe Nistru în ținutul Orheiului (Mihordea, *Documente*, nr. 184, p. 232).

⁴ *D. R. H.*, A, I, nr. 153, p. 210.

hotarnică din 21 octombrie 1781, referitoare la moșia Porosiacica i Beriasca, „ce se numesc acum Berezlogi (ținutul Orhei)” era arătat un ispisoc de la Iliăș și Ștefan, potrivit căruia „au miluit pe sluga domniei sale Ghera și pe fratele său Luca Vetrilă cu două seliști pustii la ținutul Orheiului”¹. De asemenea, în aceeași mărturie hotarnică este indicat un ispisoc din 20 iunie 1558, prin care Alexandru Lăpușneanu îi întărea vătavului Vasile Drăghinici ocina sa. Este evidentă asemănarea toponimică dintre „Bereza” din 1436, „Beriasca” și „Berezlogi” din 1781, ceea ce vine în favoarea ipotezei că așezarea *Bereza* din timpul lui Iliăș și Ștefan este aceeași cu *Bereasca* și *Berezlogi* de mai târziu, stăpînită de neamul Drăghinici². În a doua jumătate a secolului XVIII, moșia Berezlogi mergea pe patru bătrîni, dintre care Constantin Drăghinici stăpînea trei bătrîni, al patrulea rămînînd în stăpînirea Vărzăreștilor³.

Bezîn <azi c. Donici, r. Orhei>⁴, loc din pustie „de cealaltă parte a Itchilului”, menționat în uricul din 4 mai 1436, care, împreună cu alte văi ale pîraielor din zonă, era dăruit „de la obîrșie pînă la gură”⁵ de Iliăș și Ștefan lui

¹ Boga, *Doc. din Basarabia* II, nr. XXXIX, p. 107-113.

² C. Burac (*Ținuturile Țării Moldovei*, p. 547) prezintă *Bereza* și *Berezlogi* ca două așezări diferite, arătînd că localitatea *Berezlogi* a fost atestată la 22 martie 1470, dată care indică un document din seria falsificatelor basarabene de la începutul secolului al XIX-lea (v. *D.R.H.*, A, I, nr. VII, p. 428), de aceea lipsit de relevanță pentru atestarea așezării înainte de cel puțin secolul al XVIII-lea.

³ *Tezaur sucevean*, nr. 1484, p. 488. O parte din moșia Berezlogi era în stăpînirea neamului Drăghinici și mai târziu. Astfel, la 20 iunie 1804, Nicolae Drăghinici împreună cu frații săi dădeau „de zestre” Mariei, sora lor, un sfert din moșia Berezlogi din ținutul Orhei (*op. cit.*, nr. 1610, p. 522).

⁴ Satul *Bezîna* sau *Stanca*, așezat, după cum arăta Z. Arbore (*Dicționarul geografic*, p. 27), „într-un hîrtop din stînga văii Teleșăului”, astăzi este c. Donici, învecinată cu c. Teleșeu, r. Orhei. Menționăm că A.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 32) identifică seliștea cu „Bezîna sau Stanca, r. Orhei” preluînd datele, probabil, după dicționarul lui Arbore. Editorii volumului III din colecția *D.R.H.* localizează seliștea Bezîn la Pocșești, c. Teleșeu, r. Orhei (v. p. 566). Credem că locul dăruit nu poate fi la Pocșești, deoarece în uricul de întăritură era indicat ca fiind „de cealaltă parte a Itchilului” (v. *op. cit.*, nr. 149, p. 204), adică, de cealaltă parte față de poziția Vasluiului, unde a fost dat uricul, respectiv, pe partea stîngă a pîrîului, dar satul Pocșești este pe partea dreapta a acestuia.

⁵ Este vorba de valea pîrîului Bezîn, afluent al Teleșeului.

Duma Uranie și fratelui său Petru pentru a-și întemeia sate, „cîte vor putea să așeze”. Hotarul acestora urma „să le fie atît cît satele ce vor fi acel loc să poată folosi îndestul”¹. Între satele întemeiate în această vale este satul omonim, așezat la obîrșia pîriului cu același nume. Drept mărturie în acest sens este mențiunea din documentul emis în martie 1527. La această dată, Petru Rareș întărește lui Ieremia Oțel, fiul lui Avăr Oțel, dreptul de stăpînire a acestuia asupra celor două locuri de sate în pustiu, între care unul era „peste Ichel, în gura Bezinului”, cu heleșteu, moară și fîntînă, în virtutea uricului lui Mihail grămătic, primit de la Iliăș și Ștefan². Erau arătate și hotarele moșiei lui Ieremia Oțel, care cuprindeau două sate, Bezin și Lopatna de Jos. Urmărirea hotarului ne face să presupunem că stăpînirea lui Mihail Oțel se hotărîcea cu cea a lui Duma Uranie și a lui Petru³. Trebuie să menționăm faptul că la 1500 satul Lopatna de Jos fusese înstrăinat de Iacob, fiul lui Mihail Oțel, și surorile lui, Crestina și Anușca, fiind vîndut lui Duma Poșescul și Manea pentru 220 de zloți tătărești⁴.

Evoluția așezării Bezin poate fi urmărită datorită informațiilor pe care le cuprinde uricul emis de cancelaria lui Ieremia Movilă la 20 decembrie 1602. Potrivit acestuia, boierul Negrea dăruia slugilor sale Giurgea și Bahrin o parte din satul Bezin și valea Lopatnei, fapt întărit prin uricul lui Ștefan cel Mare. La rîndul lor, Giurgea și Bahrin vînd acea parte din sat lui Danciul, fost pîrcălab de Ciceu, apoi fiii acestuia vînd o parte din satul Bezin lui Petru Codău pentru opt sute de zloți tătărești. Cumpărătura lui Petru Codău era întărită prin uricul de la Petru Rareș. Partea de sat din Bezin rămîne în posesia neamului lui Codău, deoarece nepoții acestuia în timpul lui Ieremia Movilă „s-au jeluît cu mare plîngere și cu mare mărturie”, spunînd că privilegiul de cumpărătură, pe care l-a avut bunicul lor de la „Petru voievod cel Bătrîn a putrezit în pămînt, în zilele lui Răzvan voievod”. Astfel, la 1602, „jumătate de sat din Bezin și cu iazuri și cu mori la Bezin și <...> o vale cu fînețe care se numește Lopatna, pe amîndouă părțile acelei văi, pînă unde se unește cu hotarul Popșeștilor, în ținutul Orheiului” era în posesia fiicelor lui Simion, Axinia și Anghelina, pe de o parte, și a Ștefaniei, fiica altei Anghelina, pe de altă parte, toate nepoate ale lui Petru Codău⁵.

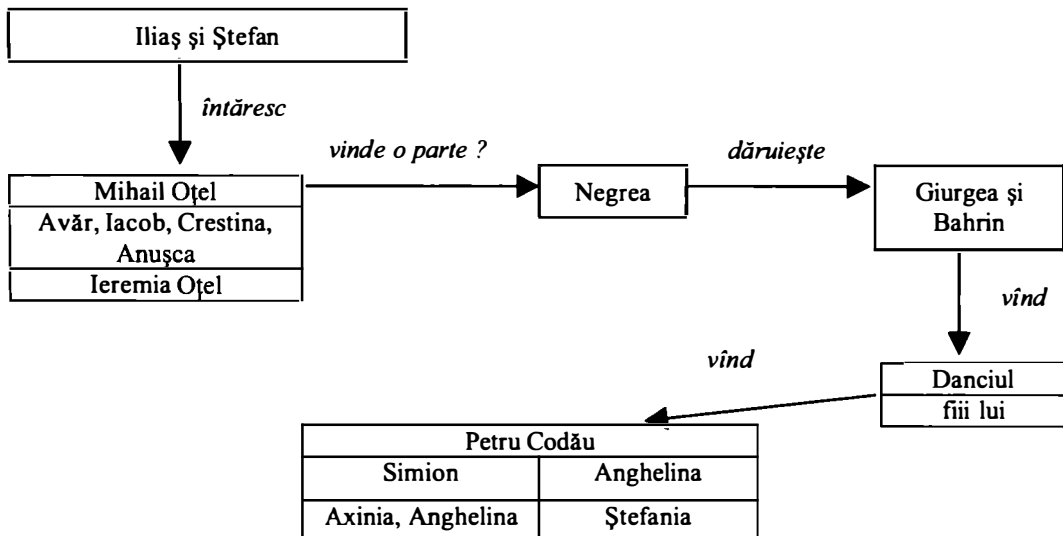
¹ *D.R.H.*, A, I, nr. 149, p. 204-205.

² *D.I.R.*, A, XVI, I, nr. 201, p. 228.

³ *D.R.H.*, A, I, nr. 149, p. 204-205.

⁴ *Ibidem*, nr. 150, p. 449-451.

⁵ *D.I.R.*, A, XVII, vol. I, nr. 97, p. 65.

Biliceni <azi c. Biliceni Vechi, r. Sîngerei>, sat așezat în valea Ciulucului Mare¹, fapt arătat în uricul din 13 aprilie 1586². Potrivit actului, Petru Șchiopul judecă pricina dintre vătavul Toader Biliciu și Ionașcu cu frații lui „anumi Ignat și Grozav”, pentru „un loc din pustiu, în Ciulița Mare, la Fîntîna Ciobanului, în gura pîrîului Adîncu și cu loc de moară în Ciuluc și cu loc de prisacă în Frasăni, care acum se numește satul Beliciu”, pentru care au avut ispisoace de danie de la Alexandru Lăpușneanu, dar care „s-au prăpădit în zălile lui Ion vodă, cînd au prădat tătarii, încă sîngur Ion vodă au pierit într-ace vremi”. Astfel, prin voința domnească locul pustiu, numit Beliciu, era stăpînit „în două”: jumătate era în posesia lui Toader Beliciu, iar cealaltă jumătate lui Ionașcu, împreună cu frații lui Ignat și Grozav. Hotarele rămîneau cele vechi „care au umblat din vechiu”³. Mai tîrziu, la 20 august 1588, „satul lui Beliciu (Beliceni), la vîrfurile Sîngereilor” era arătat în hotar cu satul Zăvadinelor din ținutul Soroca, întărit de către Petru Șchiopul lui Andrei hatman⁴.

Bineva <azi c. Biești, r. Orhei> sat așezat pe cursul pîrîului Drăghinici, atestat la 20 decembrie 1437, cînd era întărit, împreună cu multe alte locuri din

¹ Acest lucru a fost menționat de către Z. Arbore (v. *op. cit.*, p. 28).

² Este evident că prima mențiune a satului Biliceni este la 13 aprilie 1586, și nu 20 august 1588, dată arătată de C. Burac (*Ținuturile Țării Moldovei*, p. 547).

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 381, p. 316-317; *Catalog documente - Iași* nr. 1275, p. 473. Două decenii mai tîrziu, la 31 octombrie 1606, satul Beliceni era în atenția domnului. Astfel, Simeon Movilă dădea carte domnească de judecată slugilor sale Viscan și Ponici pentru o parte din acest sat la care pretindeau Gheorghe și Iurașco Bașotă cu rudele lor (v. *M.E.F.*, III, nr. 16, p. 47).

⁴ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 490, p. 392-395.

valea Răutului lui Mihail de la Dorohoi. Hotarul așezării trebuia să fie „pe unde au folosit din veac”¹.

Bocsăști <azi s.?, r. Orhei> sat așezat pe Ichel de către un anume Bocșa, a cărui nepoată, Antimia Vascăneasca, vinde partea ei din sat cu loc de moară pentru 50 taleri de argint stolnicului Rusul și soției sale, Antimia, fapt întărit prin uric de către Ieremia Movilă². Același Rusul cumpăra pentru aceeași sumă de bani „a patra parte giumătate din satul Bucșăști cu loc de moară în Ichel” de la Erhan, Danschi și Ioan Cioache, nepoții Vasilcăi.

Bocșa			
Văscan ?	Vasilca	?	?
Antimia Vascăneasca	?	?	?
	Erhan și fratele lui Danschi și Ioan Cioache, nepoți Vasilcăi	?	?

→ *vînd* →

Stolnicului Rusu și Antimiei

***Borșciari**, sat pe Cula, <azi lângă s. Vîprova, c. Puținței, r. Orhei>, atestat în uricul din 17 iulie 1436, prin care lui Hodco al lui Crețu i se întăreau anumite locuri din pustie pe Cula, acestea fiind în hotar cu așezarea de la Borșciari³. Mult mai târziu, în aprilie 1547, satul era în hotar, de asemenea, cu stăpînirile urmașilor lui Hodco, cînd Iliăș Rareș confirmă împărțirea ce și-au făcut aceștia, textul uricului arătînd „cele două locuri din pustii pe Cula între Borușcioara și între Detelova, în lunca de gios, în două fîntîni Vepreva și Holboca”⁴. Din păcate, doar acestea sînt datele cunoscute despre așezarea Borșciari.

¹ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248. Evoluția acestei așezări poate fi legată, probabil de neamul Beești, care stăpînea satul Ciohorăni, între care Miron Scurtu și cu frații lui, în pricină la 10 mai 1760 cu neamul Dînguleștilor pentru „moșia la sat la Ciohorăni” (Boga, *Doc. din Basarabia*, II, nr. XXII, p. 52-54), acesta învecinîndu-se cu satul Biești. Repertoriul lui C. Burac (*Ținuturile Țării Moldovei*, p. 547) indică data de 22 martie 1470 ca prima mențiune a satului Biești, folosind ca sursă în acest sens un document din seria falsificatelor basarabene de la începutul secolului al XIX-lea (*D.R.H.*, A, I, nr. VII, p. 428), irelevant pentru atestarea așezării pînă în secolul al XVIII-lea. Ca rezultat al hotărnicirii părților, neamul Biești primea „de toată partea lor din sus dispre săliște lor”. Seliștea menționată în această mărturie hotarnică ar putea fi așezarea Bineva din actul datat la 1437, părăsită mai târziu din motive necunoscute nouă acum. Satul Biești, așezat împreună cu alte sate „pe apa Pogrubenilor, care se numește și Drăgonicea”, a fost menționat și în documentele false datate în perioada anilor 1465-1471 (v. comentariile la documentele cu nr. VI și VII din *D.R.H.*, II, p. 425-429). Seliștea menționată în această mărturie hotarnică ar putea fi așezarea Bineva din actul datat la 1437, părăsită mai târziu din motive necunoscute nouă acum.

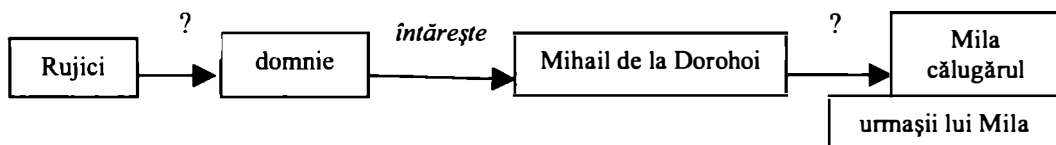
² Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-40. Din acest uric emis de Radu Mihnea aflăm că stolnicul Rusul împreună cu soția lui Antimia au mai cumpărat la aceeași dată de la Nastasia, fiica lui Albu, nepoata lui Nechita, aceștia avînd cumpărătură de la Alexandru Lăpușneanu, și „giumătate loc din pustii pe Ichel din mijlocul văii, cu puțină pădure pi di iastă parte de Ichel pînă în rădiu undi sînt ponoară pi hotaru”.

³ *D.R.H.*, A, I, nr. 157, p. 216-218.

⁴ Boga, *Doc. Veprova-Puținței*, în „Arhivele Basarabiei”, VI (1934), nr. 1, p. 195-196.

Braniște, sat <azi Brănești, c. Ivancea, r. Orhei>, care exista încă în vechime, fapt ce se confirmă prin informațiile păstrate în actele de stăpînire. Astfel, în cartea de întăritură dată de Radu Mihnea la 12 octombrie 1616 și apoi în mărturia hotarnică a satului Măcicăuți din 2 august 1617, întocmită pentru strănepoții lui Neculai Golăi, Mașcul și a pîrcălabului Albu, era menționată și „ocina Brăneștii”. De asemenea, la hotărnicirea ocinei Măcicăuți participau în calitate de „oameni buni și bătrîni” Mihălache „cel bătrîn din Brănește” și Neculai Hucicul din Brănești¹.

Bratcovo <azi lîngă Hirova, c. ~, r. Călărași>², seliște pe Măiatini „undi au fost Rujici”, fapt menționat la 5 martie 1535, cînd Petru Rareș întărea seliștea, împreună cu altele două, nepoților lui Mila, al căror bunic avusese privilegiu de la Ștefan cel Mare³. Vechimea stăpînirii se documentează prin uricul din 20 decembrie 1437, prin care domnia întărea lui Mihail de la Dorohoi, pe lîngă alte locuri din această zonă și „seliștea de sub Măiatini unde șade Rujici <...> cu toate hotarele lor vechi, pe unde au folosit din veac”⁴.

Bravicea, sat pe Cula <azi c. Bravicea, r. Călărași>⁵, atestat în cartea de judecată din 20 ianuarie 1603, emisă în timpul domniei lui Ieremia Movilă. Potrivit acesteia, păhărnicelel Pîntea și Isac, fratele lui, diacon din Dișcova, se judecau cu șoltuzul Alexa din Iași și cu Ivașco Doble pentru jumătate din satul Bravicea și din Poiana, pe care au cumpărat-o de la Sora și Sofiica, rudele lor, vîndută de acestea fără știrea lor drept 570 de zloți tătărăști. De aceea, domnul hotărăște după „legea țării” să fie întorși banii plătiți de către Alexa și Ivașco Doble pentru această cumpărătură, iar Pîntea și Isac să stăpînească acea jumătate de sat din Bravicea⁶.

¹ *M.E.F.*, I, nr. 134, p. 297-302; nr. 144, p. 324-327. Într-un zăpis din 4 februarie 1670, scris la Pupezeni, era menționat un anume Vasile, fiul lui Neculai de Braniște, care participa în calitate de martor la vînzarea unor părți de moșie din satul Pupezeni de către Enache, fiul Ștefăni, nepotul Micului Buză Neagră, fostului paharnic Ilie Sturzea (Sava, *Doc. Orhei*, nr. 121, p. 126).

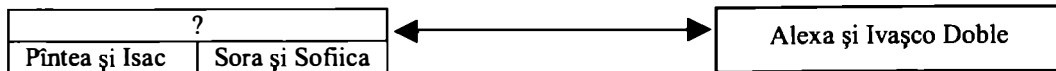
² Identificarea îi aparține lui A.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 41-42) cu mențiunea noastră că *Hirova* se află astăzi în r. Călărași, nu în r. Telenești.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 335, p. 370.

⁴ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248.

⁵ Despre acest sat, dicționarul lui Z. Arbore (*Dicționarul geografic*, p. 35-36) arată că este „așezat într-un hîrtop din dreapta văii Cula”, în vecinătatea s. Săseni. Detalii în legătură cu așezarea geografică a satului Bravicea găsim în monografia consacrată acestei localități (v. A. Moraru, N. Pruteanu, *Istoria satului Bravicea*, Chișinău, 1997).

⁶ *M.E.F.*, I, nr.81, p. 188-189.

<**Breanova**>, sat așezat în valea Răutului <azi Breanova, c. Morozeni, r. Orhei>, a fost întemeiat la circa 19 aprilie 1481, de către Ivașcu Andronic în „locul de pustietate de pe Răut, în capul Briahnii, la Movila Săpată, și cu balta Briahnova”, avînd și loc de iaz și moară „în matca Răutului, într-aceiași hotar”. Toponimul *Breanova* vine, probabil, de la *Breahnă*¹ – numele unui stăpîn anterior al locului. De asemenea, hotarul „acelui loc di pustietăți, di pi Răut, în capul Briahnii” era stabilit „să fie pi de amîndouă părțile de Răut și în cît să va putea hrăni din destul un sat”. Toate aceste au fost consemnate în rezumatul unui ispisoc dintr-o mărturie hotarnică din 1811 referitoare la moșiile Tîrzieni, Braviceni și Mălăești².

Brînzei, sat pe Răut <azi s. Brînzanii Vechi, c. Brînzanii Noi, r. Telenești>, a cărui istorie începea, probabil, la 1 martie 1507, cînd Bogdan al III-lea dădea uric de întăritură slugilor sale Nicoară și Ion Cîrceiu, dieci, pentru a stăpîni „un loc din pustie ce este pe Răut, însă de cea parte a Răutului, în dreptul gurii Iligacei, pentru ca să-și așeze sat”. Astfel, partea de sus a locului urma să fie a lui Nicoară și a urmașilor săi, iar cea de jos a lui Ion Cîrceiu și a urmașilor săi³. Evoluția stăpînirii asupra acestui sat reiese din uricul de cumpărătură din 26 martie 1606 dat de Ieremia Movilă vistiernicului Boul⁴. Acesta cumpărase jumătatea de jos, „dintr-un loc de pustie pe Răut la vadul de piatră dinspre răsărit de Răut, în fața sloboziei lui Parea, între Moreni și între Pistrueni, unde a fost casa lui Nica<oară> și Cîrceiu, care acum se numește Brînzanii și cu loc de mori” de la Stan, fiul lui Cioban, și Ilea, cumnatul lui, și nepoții lor, Sîrghie și fratele lui Marco și Ștefan, fiii lui Dumitru, și Magda, și fiica ei, Sora, pentru 300 de taleri de argint. Jumătatea de sat, arătată mai sus, le-a fost vîndută acestora din urmă de Vlădoaia, nepoata lui Ungurul, și de sora ei Anghelina, fiicele Anușchăi, nepoatele lui Nica<oară> și Cîrceiu, „din privilegiul de mărturie pe care l-a avut

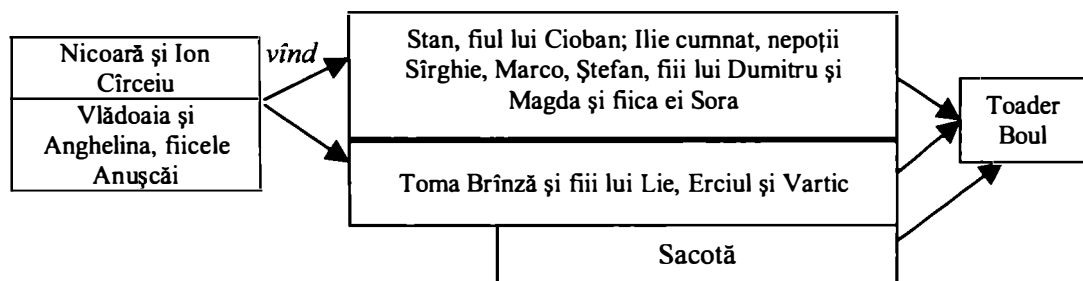
¹ În acest sens, A. Eremia (v. *Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească*, Chișinău, 1970, p. 79) arăta că numele *Breahnă* era cunoscut în Moldova; un *Breahnă* din satul orheian Gorești era menționat la 1680, altul – Ioniță *Breahnă* – la 1791.

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 1, p. 5; *D.R.H.*, A, II, nr. 236, p. 360.

³ *Ibidem*, nr. 10, p. 24-26.

⁴ Se știe că familia lui Toader Boul, marele vistiernic al lui Ieremia Movilă (+1615), a cunoscut o adevărată ascensiune prin căsătoria fiicei sale Safta cu Gheorghe Ștefan, domnul Țării Moldovei, și căsătoria nepoatei sale, Balașa, fiica Maricăi și a stolnicului Niculachi Ralli, cu domnul muntean Constantin vodă Șerban (v. Șt.S. Gorovei, *Nicolae (Milescu) spătarul. Contribuții biografice*, în Idem, *Între istoria reală și imaginar. Acțiuni politice și culturale în veacul XVIII*), Iași, 2003, p. 17-18).

de la Bogdan voievod”. De asemenea, vistiernicul cumpărase pentru 50 de taleri de argint a cincea parte din jumătatea de sus de la fiii lui Toma Brînză, tatăl cărora avea ispisoc de cumpărătură de la Iancu Sasul¹. Uricul dat de Ieremia Movilă arată și pe vătavul Sacotă, care a făcut mori și iazuri în satul Brînzei pentru care primește de la vistiernic 50 de taleri de argint². Prin urmare, așezarea și-a luat denumirea de la unul dintre stăpînitorii săi, și anume Toma Brînză, care a cumpărat în timpul lui Iancu Sasul jumătatea de sus din sat de la urmașii diacului Cîrceiu.

Bubuiogi (*Boboiugi, Bobuiogi, Bubuiugi*), loc pustiu pe Bîc între satele Draganul și Purcel <azi c. Bubueci, mun. Chișinău>³, dăruit de Bogdan III și apoi întărit la 22 aprilie 1518 de către Ștefăniță, pe lângă altele două locuri, lui Toader Bubuiog, pîrcălab de Cetatea Nouă⁴. Mai tîrziu, la moartea sa, logofătul, lăsa danie, pe lângă alte stăpîniri, și acest sat, cu mori pe Bîc, mănăstirii Humor, ctitoria sa. Astfel, mănăstirea, la rîndul ei, își întărea stăpînirea în anii 1554-1555 prin uricul de la Alexandru Lăpușeanu⁵. La 13 decembrie 1582 „un sat pe Bîc și cu mori la Bîc, anume Bubuiugii” era întărit Anei, „jupanița credinciosului nostru Ion Golăi, fost mare logofăt și copilul lui Mihail și fiica lui Cîrstina” de către Petru Schiopul ca „dreaptă ocină și cumpărătură”⁶.

¹ Un anume Brînză a făcut parte din sfatul domnesc a lui Petru Șchiopul în anii 1575-1579 (v. C.C. Giurescu și D.C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 308).

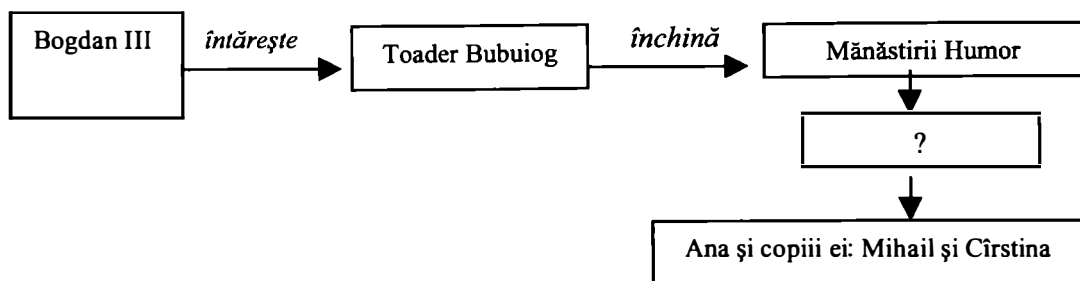
² *D.I.R., A, XVII*, vol. II, nr. 18, p. 17-18.

³ Această așezare, localizată „într-un hîrtop, din stînga avînd valea Bîcului”, este trecută greșit în dicționarul lui Arbore (*Dicționarul geografic*, p. 38) ca *Bubnegi*, în loc de *Bubueci* (*Bubuegi*). Al.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 44) o localizează în r. Criuleni, iar Vl. Nicu (*Localitățile Moldovei*, I, p. 95) în r. Anenii-Noi.

⁴ *D.I.R., A, XVI*, vol. I, nr. 119, p. 125-126.

⁵ Balan, *Doc. bucovinene* I, nr. 2, p. 59; *D.I.R., A, XVI*, vol. II, nr. 41, p. 40-41; *M.E.F.*, II, nr. 94, p. 294; *Tezaur sucevean*, nr. 87, p. 64.

⁶ *D.I.R., A, XVI*, vol. III, nr. 253, p. 197. Din cele prezentate mai sus, este evidentă greșeala lui C. Burac (*Ținuturile Țării Moldovei*, p. 547), care arată că satul Bubuiogi a fost atestat la 13 septembrie 1654. La 16 iulie 1620 Gașpar voievod întărea prin uric tocmeala dintre diacul Petrea și

***Bugaiciouți**, sat pe Răut <azi ?>, întărit de Ștefan II, la 26 ianuarie 1446, lui Ostapco Ogorilcu ca ocină, „unde a fost casa lui ~”, hotarul căruia „să fie cu toate hotarele sale vechi, pe unde au folosit din veac”¹.

Bulăești sat <c. Bulăiești, r. Orhei>², menționat în uricul de întărire din 16 august 1609, prin care Constantin Movilă îi întărea lui Chiriță Dumitrache Paleolog stăpînirea asupra părților de ocini cumpărate, printre care și cele din Bulăești. La această dată satul era împărțit în cinci părți. Astfel, Ștefana, fiica lui Baciul, nepoata lui Bosiioc, a vîndut ocina sa, a cincea parte din satul Bulăești lui Chiriță Dumitrache pentru 80 de taleri de argint”. De asemenea, păhărnicelel Purdul vindea pentru aceeași sumă lui Chiriță Dumitrache partea sa din ocină, a cincea parte din satul Bulăești, care i-a fost lui danie de la un nepot al lui, numit Vasile, fiul lui Gaua, nepotul lui Mihail³. Documentele de cancelarie consemnează date importante referitoare la evoluția acestei așezări pînă în secolul al XIX-lea⁴.

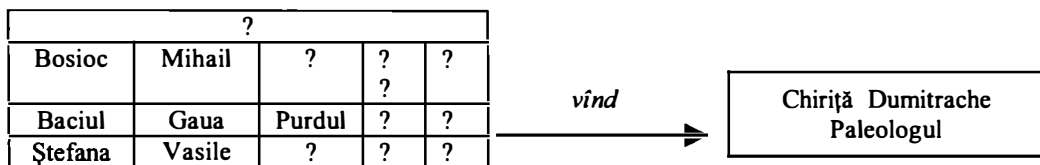
uricarul Nicoară „să hie Mălăeștii dreptu Bubuiogi vîndzare” (*D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 620, p. 488). Observăm că Al.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 44) considera acest *Bubuiogi* drept satul de pe Bîc, cu toate că textul uricului nu arată care dintre cele trei sate omonime era schimbat cu Mălăeștii, singurul indiciu în favoarea acestei identificări ar putea fi doar mențiunea unei mori legată de așezarea indicată mai sus.

¹ *D.R.H.*, A, I, nr. 261, p. 370; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 30, p. 34. În legătură cu toponimul *Bugaiciouți*, M. Costăchescu arăta că în documentele vechi sînt întîlnite denumiri ca *Buhai*, *Buhaice* (*Bugaice*). Spre exemplu, toponimul *Buhai* (*Buhaice*) este numele unui pîrîu „care izvorăște chiar din pădurea Dersca” și al unui deal și sat din județul Dorohoi (v. comentariile la documentul nr. 57 din 30 martie 1515, referitor la hotarul satului Dersca în M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Bogdan voievod (1504-1517)*, București, 1940, p. 364-365).

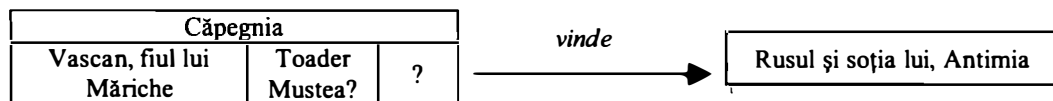
² Autorul dicționarului geografic al Basarabiei scria că satul Bulăești este așezat în valea Voloaca, spre sud de satul Mîrzești (Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 39).

³ *M.E.F.*, I, nr. 102, p. 234-242.

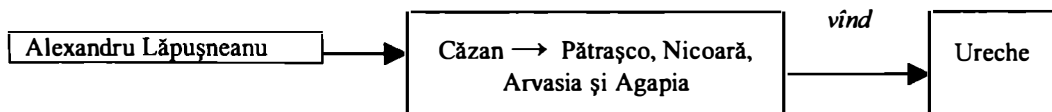
⁴ Dintr-un ispisoc din timpul domniei lui Radu Mihnea aflăm că satul Bulăești era întărit lui Vasile Grămadă, care a fost sulger (Sava, *Doc. Orhei*, nr. 50, p. 61). De asemenea, din zapisul de vînzare al lui Ionașco Pilat, fost căpitan, cu alți răzeși ai săi, aflăm că la 27 februarie 1670 satul Bulăești era împărțită în cinci părți, o jumătate din a cincea parte fiind vîndută postelnicului Iani (*op. cit.*, nr. 122, p. 127). Mult mai tîrziu, moșia a fost întregită sub o singură stăpînire, fapt consemnat în

Capeneți (Căpinești) sat așezat pe Ichel <azi s. ?, r. Orhei>, care și-a luat numele de la vătavul Căpegnia, stăpînit de acesta prin uricul „ci au avut dila bătrînul Petre voievod”. Mai tîrziu, satul era împărțit în trei părți, fapt care reiese din uricul de întăritură din 14 aprilie 1617. Astfel, din conținutul acestuia aflăm că în timpul domniei lui Ieremia Movilă, Vascan, fiul lui Măriche, nepotul lui Căpegnia, vindea „di a triia parte a patra parte din satul Căpinești pe Ichel, cu loc de moară în Vatici și cu vii, și cu păduri și cu prisacă, și cu livezi, cari este în ținutul Orhei” lui Rusul și soției lui, Antimia, pentru 300 de zloți tătărești¹.

Căzânești, sat pe Răut, amplasat „între Sărăteni și Mălăești”, <azi c. Căzânești, r. Telenești>. Această așezare și-a luat denumirea de la stăpînitorul ei, Căzan. Astfel, uricul din 20 iunie 1603 arată că Ieremia Movilă întărește lui Ureche, care era mare vornic al Țării de Jos, „un loc pe Răut, partea dinspre răsărit în satul ~, cu loc de iaz și de moară pe Răut, fînațe și bălți în ținutul Orhei”, acestea fiind cumpărate de la Pătrașco, Nicoară, fratele său, și Arvasia și Agapia, surorile lor, copiii părcălabului Căzan, și alte rude ale lor cu 500 taleri de argint, cu privilegiul de danie și de întărire de la Alexandru Lăpușneanu².

izvodul de zestre din 23 august 1820, pe care îl dă căminarul Tudorache Ciurea fiicei sale Nastasia la căsătoria ei cu Iordache von Vîrnav (*op. cit.*, nr. 381, p. 482).

¹ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-41. Din alte urice de întăritură vom observa că moștenitorii stolnicului Rusul, Ionașco Rusul și fratele lui Bosăi, se vor strădui să întregescă moșia Căpinici, cumpărînd părți de ocini de la vechii stăpînitori ai satului în timpul lui Ștefan Tomșa (*v. op. cit.*, nr. XXXIX, p. 41-42) și al lui Vasile Lupu (*v. Sava, Doc. Orhei*, nr. 77, p. 82; *D.R.H.*, A, XXVI, nr. 400, p. 333).

² *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr.215, p. 94.

Chivărul, sat pe Nistru, <azi c. Criuleni?, r. Criuleni >, stăpînit de Solomon, vistiernic al lui Iancu Sasul¹. Satul a revenit, probabil, ca zestre Tofanei, căsătorită a doua oară cu hatmanul Șeptelici, deoarece în timpul domniei lui Vasile Lupu (între 1 septembrie 1635 și 31 august 1636), Iliăș și Gheorghită, fiii hatmanului, nepoții vistiernicului Solomon, primeau uric de întăritură pentru această ocină². Moștenitorii satului Chivărul au arătat domnului „diresse și urice ce au avut de la Iancul voievod” și alții.

* **Cîndrești**, sat pe Cunila <azi lîngă c. Pîrjolteni, r. Că!ărași>, dăruit împreună cu alte sate în februarie 1429, de către Alexandru cel Bun soției sale, Marena, și lui Petru și „altor fii și fiice a noastre care vor fi din cneaghina Marena”, hotarul acestuia stabilindu-se după cel vechi, „pe unde au folosit din veac”³.

Chiperчені (Piperceni), sat așezat în valea ~ <azi c. Chiperчені, r. Orhei>. Denumirea și-a luat-o de la Tomșa Piperciu. Buzdugan, fiul acestuia, primește întărire de la Ieremia Movilă pentru stăpînirea satului⁴. Din ispisoaace și zapise reiese că satul Chiperчені era împărțit în două jumătăți. O jumătate de sat era stăpînită de spătarii Simion și fratele său, Damian, vistiernicul Condrea, Ana și Orza, iar cealaltă jumătate de sat era în posesia nepoților lui Vlașco Bășcul, Vlașin și Ursul, ginerele lui Vighian⁵. Existența satului în secolul XVI se documentează prin mențiunea din zăpisele de vînzare, întocmit în anul 1612, de către Surița, fiica Nastei din Drăgușeni, care vindea un bătrîn de moșie lui Petru și Ionașcu, fiii Milei din Stolniceni. În calitate de martori erau prezenți mai mulți oameni buni și bătrîni, între care și un anume Ion, Vasile Buza și Dumitrașco Coceală, toți trei fiind din Chiperчені⁶. Din documentul emis la 22 noiembrie 1617, în timpul domniei lui Radu Mihnea, aflăm că Ana, fiica lui Buzdugan, nepoata lui Tomșa Piperciu, și cu fiii ei, a vîndut „sămînțiiilor sale”, Simion și

¹ În dicționarul său, N. Stoicescu (*Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1971) arăta că Ion Solomon a fost căsătorit cu Marica, nepoata de fiică a lui Luca Arbore, avînd copii pe Irina (+ 1582), Tofana = Dumitrașco și cu Șeptelici hatman și Samfira. Între 20 martie 1580 și 8 martie 1582 a fost mare vistiernic. La 1 mai 1584 era fost logofăt. De la „darea din ținutul Sucevii”, pe care a strîns-o, a rămas dator lui Petru Șchiopul cu 70 000 de aspri (v. p. 325).

² *D.R.H.*, XXIII, nr. 225, p. 265.

³ *D.R.H.*, A, I, nr. 84, p. 125-126.

⁴ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 46, p. 58.

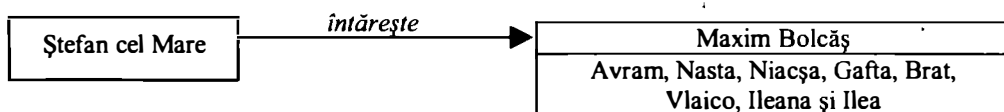
⁵ *Ibidem*, nr. 38, p. 49-50. Cartea domnească emisă în numele lui Constantin Movilă, la data de 8 aprilie 1609 (publicată în *loc. cit.*, nr. 30, p. 41-42), prin care Simion, Damian și cu toți razeșii lor erau împuterniciți să-și stăpînească satul lor, Chiperчені, este considerată falsă de către C. Cihodaru (*Acte false...* (II), în AIIAI, XXIII₂ (1986), p. 883). Renumitul istoric remarca faptul că „e curios că razeșii, despre care este vorba, aveau vecini în acel sat. Nu se menționează nici un proces cu Vasile Lzenschi. Documentul a fost rupt, probabil, cu ocazia unei judecăți”. V. *M.E.F.*, VIII, nr. 43.

⁶ *Idem*, *Doc. Lăpușna*, nr. 24, p. 42.

Damian, a opta parte din jumătate de sus din sat, iar din cealaltă jumătate de jos toată partea lui Buzdugan care se va alege, pentru 62 de taleri de argint¹.

?		
?	Tomșa Piperciu	Vlașco Bășcul, Vlașin, Ursul
Simion, Damian, Condrea, Ana, popa Orza	Ana, fiica lui Buzdugan	Pavăl și Ion Rusulei, Nechifor, Pavăl, Nanciu, Ion Tașinco, Gherman, Marcu, Ștefan și alți răzăși ai lor

Chișinău, sat pe Răut, <azi c. Trebujeni?, r. Orhei>, menționat în documentul din 27 februarie 1573, potrivit căruia fiii lui Maxim Bolcăș primeau întărire pentru ocina lor, și anume locul pustiu pe Răut, la Chișinău, la capul Piscului Vătricii, dăruit de Ștefan cel Mare². Dresurile de danie pe care le-a avut tatăl lor, Maxim, „li-ar fi prăpădit când au venit Alexandru vodă cu tătari în țară”³. Mai târziu, la 10 mai 1574, locul, numit „Chișinău”, era arătat ca fiind în hotar cu locul de la capătul Peșterei, mai sus de „vechiul Orhei, unde cade drumul vechiului Orheiu în Răut, în vad”, dăruit lui Ion Golăi și lui Ieremia cu soția sa Tudora⁴.

Cobilca, loc din pustie, pe valea pârului Cobilca, afluent al Ichelului <azi c. Codreanca, r. Strășeni>⁵, întărit la 4 mai 1436 „de la obârșie pînă la gură” lui Duma Uranie și fratelui său Petru pentru a-și întemeia sate, „cîte vor putea să așeze”⁶. Numele *Cobilca* a fost dat satului așezat în valea pârului omonim atestat în mai multe hrisoave și zapise din anii 30 ai secolului XVII, acestea dezvăluind cel puțin două generații de stăpînitari⁷. Astfel, în această perioadă din satul

¹ Idem, *Doc. Orhei*, nr. 46, p. 58.

² În comentariile pe marginea acestui document, Aurel V. Sava (*Doc. Orhei*, p. 17) arăta că este vorba de „viitorul sat Bolcășești”. Satul *Bolcășești* de pe apa Răutului era menționat într-un suret de pe alt zăpis de danie din 18 octombrie 1670, când Partenie, fiul lui Grigore Bene, nepotul lui Avram Matei, dăruiește Ifimiei, fiica lui Miron, pe care a botezat-o, partea sa de moșie din Bolcășești (v. *op. cit.*, nr. 125, p. 128-129).

³ *D.I.R., A, XVI*, vol. III, nr. 25, p. 19. Dresurile au fost pierdute, probabil, în timpul invaziei tătarilor din anul 1564, în a doua domnie a lui Alexandru Lăpușeanu.

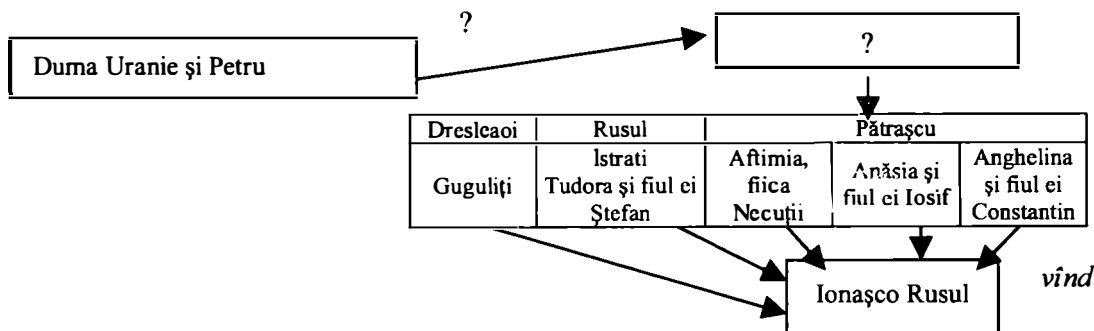
⁴ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21.

⁵ Autorii indicelui de nume al volumului I din *D.R.H.* au identificat această localitate cu satul Cobilca, r. Strășeni (v. p. 447).

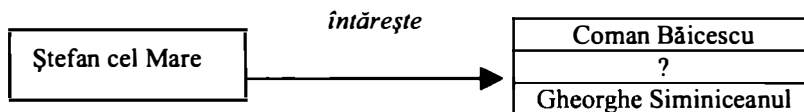
⁶ *D.R.H., A, I*, nr. 149, 204-205.

⁷ P. Mihail, *Alte acte românești de la Constantinopol (IV) (1596-1860)*, în *AlIAI*, XII (1975), doc. nr. 34, p. 268-270.

Cobîlca aveau părți în stăpînire Guguliți, fiul lui Dresleoai din Dresliceni, și urmașii Rusului din Cobîlca. De asemenea, urmașii lui Pătrașco, vătavul din Cobîlca, stăpîneau fiecare a cincea parte dintr-un heleșteu din gura văii Cociomii: Aftimia, fata Necuții din Cobîlca, nepoată lui Pătrașcu vătav; Anășia Dumitrășcoia din Cobîlca, fiica lui Pătrașcu, și cu fiul ei Iosif; Anghelina Irimicioaia din Morozeni și a fiul ei Constantin, nepot lui Pătrașcu. Toți aceștia, împreună cu un anume Istrati, „fior Rusului și cumnatul său Condre zăt Rusul din Cobîlca”, își vindeau partea lor lui Ionașco Rusul¹.

***Cobăleni**, sat pe Nistru, în hotar cu Mateuții <azi r. Rezina>, „întemeiat în țelină, în cîmp”, menționat la 12 martie 1617, cînd Radu Mihnea întărește lui Gheorghe Siminiceanul „dreptele lui ocini și dedine din privilegiul pe care l-a avut bunicul lui, Coman Băicescul, de la Ștefan voievod cel Bătrîn”².

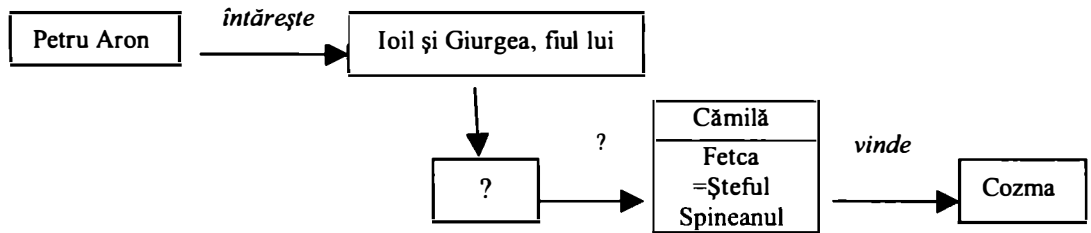

Cobîlia, sat pe Nistru <azi Cobîlnea Veche, c. Cobîlnea, r. Șoldănești>, care încă în timpul domniei lui Petru Aron, la 18 februarie 1456 era întărit

¹ Acest lucru reiese din hrisoavele și zapisele consemnate mult mai tîrziu în cartea de judecată din 25 februarie 1810 de la Divanul Moldovei privitoare la moșiile Cobîlca și Greblești. Astfel, în anii '30 ai secolului al XVII-lea Ionașco Rusul cumpăra mai multe părți din satul Cobîlca, în afară de partea lui Dresleoai, un rîvnic în sat de la popa Vasile; toată partea de ocină a surorii lui Ionașcu Rusul, și anume Tudora, fata Sorcăi din Cobîlca, și a fiului ei Ștefan; partea Necuții, dreapta ocină și moșie toată partea lor dintr-un heleșteu din gura văii Cociomii a cincea parte, vîndută de Guțul și femeia lui Aftimia, fata Necuții din Cobîlca, nepoata lui Pătrașcu vătavul de Cobîlca; încă partea unei Anășia Dumitrășcoia din Cobîlca, fata lui Pătrașcu, vătavul de acolo și cu fiul ei Iosif, toată partea lor din heleșteul din gura văii Cociomii a cincea parte; încă a cincea parte din acest heleșteu vîndută de Anghelina Irimicioaia din Morozeni și a fiului ei Constantin, nepot lui Pătrașcu; încă a cincea parte din acest heleșteu vîndută de Istrati și frații lui.

² D.I.R., A, XVII, vol. IV, nr. 152, p. 111-113.

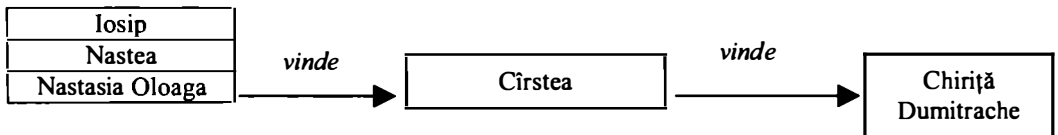
protopopului Ioil și fiului său, Giurgea, care era grămatic, pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”¹. Același sat era menționat la 15 aprilie 1482 în uricul de cumpărătura, potrivit căruia ușarul Cozma primea întărire pentru „Cobîlia, pe Nistru, ocina Fetcăi, fiica lui Cămilă, din uricul ei drept și propriu”, vîndut de către Șteful Spineanul, soțul Fetcăi, cu 160 de zloți tătărești².

<*Cogîlniceni*>, loc din pustietate, „parte ci-i din Cogîlnic, să se așăzi un sat” <azi c. Cogîlniceni, r. Rezina>, dăruit de către Ștefan voievod la 11 martie 1502 slugilor sale Duma Hurdescu și fraților lui Iurie, și Drăguși, și Cupce, „pentru a lor credincioasă slujbă”. Iar hotarul acestui sat „să fie pe cît să va pute hrăni din destul un sat de douăzeci de case”³. Existența satului spre sfîrșitului secolului XVI este documentată de uricul din 25 februarie 1604, potrivit căruia Ieremia Movilă întărește ocina Minceni, care era în hotar cu satul Cogîlniceni⁴.

Cornul Bagului (vezi *Danilova*)

Corotceni, sat pe Malovateț <azi c. Coropceni, r. Telenești>, menționat la 10 mai 1604, cînd Ieremia Movilă întărea stăpînirea sulgerelului Cristea asupra unei treimi din partea de sat a Nastei din Corotceni, treime cumpărată de la Nastasia Oloaga⁵. Prin uricul de cumpărătură din 16 august 1609 i se întărea lui Chiriță Dumitrache partea de ocină cumpărată de la păhărnicelel Cristea, pe care o stăpînea prin ispisocul de cumpărătură de la Ieremia Movilă pentru „a treia parte din partea Nastei din Corotceni și cu loc de iaz și de moară, care îi este cumpărătură de la Nastasia Oloaga, fiica Nastei, nepoata lui Iosip”⁶.

¹ *D.R.H.*, A, II, nr. 56, p. 81-83.

² *Ibidem*, nr. 244, p. 371-373.

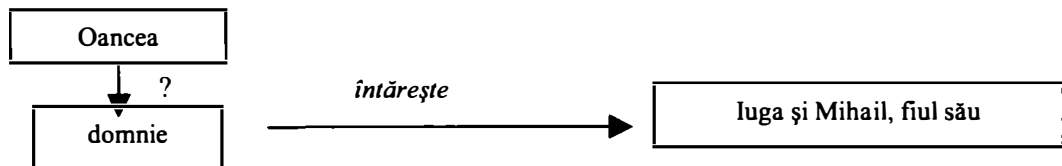
³ *Ibidem*, III, nr. 270, p. 484-485.

⁴ *M.E.F.*, I, nr. 85, p. 199-200.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 23, p. 35.

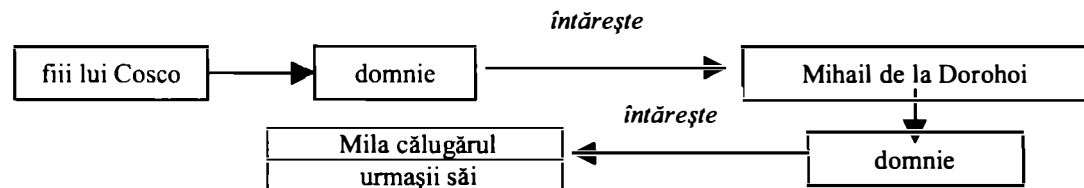
⁶ *Ibidem*, nr. 29, p. 40; *M.E.F.*, I, nr. 102, p. 234-242.

Cozarăuți, sat pe Răut <azi lângă Măscăuți, c. ~, r. Criuleni>, situat la confluența acestuia cu Ohrincea, era întărit la 17 iulie 1436 pentru „dreaptă și credincioasă slujbă” logofătului Oancea¹. Același sat era dăruit la 2 iulie 1439 protopopului Iuga și fiului său Mihail, hotarul acestuia fiind stabilit după cele vechi „pe unde au folosit din veac”².

Cubieciani, sat pe Ciulucul Mare <azi probabil Copăceni, r. Telenești>, situat „mai sus de Țuțurmac și pe ceea parte unde a fost Cobac”, dat la schimb de către Alexandru Lăpușeanu strănepoșilor lui Balc Băișescul pentru satul Băișești. Potrivit uricului de întăritură din 12 august 1569, acordat de către Bogdan Lăpușeanu urmașilor lui Balc Băișescul, satul era ocină domnească, avînd în hotare un heleșteu și o moară³.

Danilova, seliște pe Măiatini <azi probabil s. Bahu, c. Săseni, r. Călărași>, atestată cu această denumire la 5 martie 1535 într-un suret de pe uric de la Petru Rareș, prin care așezarea era întărită nepoșilor lui Mila călugărul „ce-au avut el de la părintele domniei mele Ștefan voievod”. Din suretul păstrat, aflăm că seliștea era în locul „undi-i iazul supt Cornul Bagului, undi au șăzut ficiorii lui Coscov” cu „hotarele vechi, pe unde au umblat din veci”⁴. Vechimea seliștii este probată prin mențiunea inserată în uricului de întăritură din 20 decembrie 1437, acordat lui Mihail de la Dorohoi, în care se arată că seliștea era pe locul „unde este iazul, la Cornul Bagului, unde au șezut fii lui Cosco”⁵. Denumirea seliștii din secolul al XVI-lea ne sugerează stăpînirea ei de un anume *Dănilă* sau *Daniil*.

¹ D.R.H., A, I, nr. 158, p. 218-220; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 12, p. 26.

² D.R.H., A, I, nr. 196; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 16, p. 28.

³ Balan, *Doc. bucovinene* VII, doc. nr. 18, p. 46-48.

⁴ D.I.R., A, XVI, vol. I, nr. 335, p. 370.

⁵ D.R.H., A, I, nr. 175.

Davidova (*Davidă*), sat așezat la gura Bîcului <azi probabil c. Gura Bîcului, r. Anenii-Noi>¹, cu iezele în Nistru. Reieșind din denumirea așezării, primul stăpîn al acesteia a fost un anume David. Observăm că în fișa bibliografică referitoare la localitatea Gura Bîcului, Vl. Nicu arăta că satul a fost atestat la 22 februarie 1446 cu denumirea de *Davidouși*². Așezarea indicată de cercetător era pricut al satului Ripiceni, amplasat la Botne <azi lângă Rădenii Vechi, c. Rădenii Vechi, r. Ungheni>³ și nu are nimic comun cu așezarea *Davidă* de care ne ocupăm. Se cunoaște că atît satul, cît și iezelele în Nistru care aparțineau acestuia au fost dăruite la 1554-1555, împreună cu alte stăpîniri, mănăstirii Humor de către logofătul Toader Bubuiog, ctitorul mănăstirii⁴. Între altele, se cunoaște un document, datat cu 26 februarie 1586, potrivit căruia Dumitru Movilă, mare vâtag de ținutul Sucevei, și a soția sa Lupa, și cu copiii lor, au făcut danie satul *Davidă* mănăstirii Sucevița⁵. De asemenea, era stabilit „să aibă a le face lor pomenire <lui Dumitru Movilă și soția lui Lupa și copiilor lor>, din an în an, în luna iunie 24, în ziua nașterii cinstutului și măritului Mare Prooroc, Înaintemergătorul și Botezătorul lui Hristos, Ioan”, întărindu-se printr-un blestem. Nu știm sub ce formă satul *Davidă* trece, și dacă trece cu adevărat, de la mănăstirea Humorului, unde a fost închinat de ctitorul ei Toader Bubuiog, în stăpînirea lui Dumitru Movilă⁶. Totodată, este curios faptul că în actul de întăritură tocmai unde era indicat de la cine este privilegiul, numele bunicului lui Dumitru Movilă, dar și a voievodului care l-a întărit este „loc alb în original”. Blestemul lung, care punea sub protecția divină dania către mănăstire, cuprinde o formulă mai puțin obișnuită pentru această perioadă. Toate acestea ne arată că hrisovul de mai sus face parte, probabil, din seria falsificatelor parțiale ale Moveștilor.

¹ Acest sat și-a păstrat denumirea de *Davidă* pînă tîrziu. Astfel, mărturia hotarnică a moșiilor Ciumeșeni și Păduchenii (ținutul Orhei) din 27 martie 1700 era semnată de un Vasile vornicel „nemesnic ot *Davidă*” (v. Sava, *Doc. Lăpușna*, nr. 199, p. 257). Însa la începutul secolului al XIX-lea, cînd generalul Catargi căpătă satul de la guvernul rus după anexarea Basarabiei la Rusia, acesta se numea deja *Gura Bîcului* (Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 107).

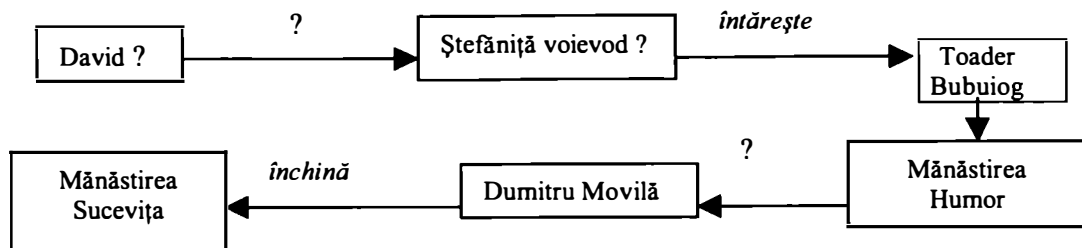
² Nicu, *Localitățile Moldovei*, I, p. 401.

³ *D.R.H.*, A, I, p. 453.

⁴ Balan, *Doc. bucovinene* I, nr. 2, p. 59; *D.I.R.*, A, XVI, vol. II, nr. 41, p. 40-41; *M.E.F.*, II, nr. 94, p. 294; *Tezaur sucevean*, nr. 87, p. 64.

⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 371, p. 303-306.

⁶ O situație similară legată de stăpînirea lui Dumitru Movilă, fiul lui Vascan Movilă, fost pîrcălab, și nepotul lui, Iașco Hudici, asupra unei părți a satului Stăniilești din ținutul Hotin, a fost semnalată și de istoricul I. Gumenii în studiul său referitor la proprietatea bisericească din ținutul Hotin (v. *Proprietatea bisericească în ținutul Hotin pînă la 1715*, în *SMIM*, XIX (2001), p. 23-29).

Dereneu <azi lângă s. Hirova, c. Dereneu, r. Călărași>¹, loc de sat „unde este Dealul Derenului, la fântină, și iazuri, și mori pe Bîc și prisacă în același hotar”, dăruit la 20 iulie 1440-1441 lui Nicoară de la Tuzara, hotarul acestuia fiind „cît vor putea folosi îndestul pe vechile hotare”². Mai târziu, uricul, emis la 17 martie 1495, prin care era întărită cumpărătura lui Toader, fiul lui Miclea Bălcescu și Dragotă Vulpescu; arăta așezarea Dereneu în hotar cu satul Hirova, vîndut de Nastea, fiica lui Rosomac, pentru 55 de zloți tătărești³. Aproape timp de un veac lipsesc datele despre satul Dereneu și abia într-un uric din 31 martie 1615 era arătată cumpărarea unui „loc de prisacă îngrădit cu gard și cu case și cu grădini ce este la Dereneu, în ținutul Orhei pe Valea Dumii, mai jos de prisaca lui Holobici”, de către Iachim de la Dileu din Biliceni, probabil, în timpul lui Petru Șchiopul. Astfel, în anul 1615 acestea erau închinat mănăstirii Bistrița. Iachim, fost vornic de Suceava, dădea „în mîinile egumenului și întregului sobor de la sfînta mănăstire” și ispisocul de cumpărătură, pe care îl avea de la „Petru voievod”, „ca să-i fie de la noi sfîntei mănăstiri ocină și danie acea mai sus scrisă prisacă cu case și cu grădini și cu toate veniturile”⁴. Nu cunoaștem legătura dintre Dileu din Biliceni și alți moștenitori ai satului Dereneu, anume Ionică și surorile lui, Mărica și Odochia, fiii Diniului, fiul Anghelinei, nepoții Micului, care vindeau jumătatea de jos a satului Dereneu și din Prehodiște, a șasea partea, cu loc de iaz și de moară și cu loc de cosit finaț și cu livezi și cu tot venitul, fapt consemnat într-un document din 24 iunie 1628⁵.

Deteleu (Deateleu, Deteleva, Ghetilova), sat pe Cula <azi Ghetlova, c. ~, r. Orhei>⁶, atestat la 17 iulie 1436, cînd lui Hodco al lui Crețu i se întăreau anumite

¹ Z. Arbore (*Dicționarul geografic*, p. 88) arăta satul Dereneu „așezat într-o vale ce se deschide din dreapta în valea Culei”.

² *D.R.H.*, A, I, nr. 203, p. 288-289.

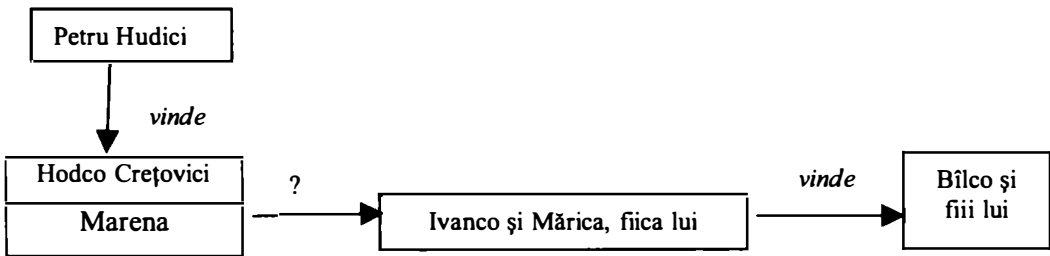
³ *D.I.R.*, A, XV, vol. II, nr. 231, p. 248-249; *D.R.H.*, A, III, nr. 189, p. 343-345.

⁴ *D.I.R.*, A, XVII, vol. III, nr. 310, p. 211.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 58, p. 65-66; *D.R.H.*, A, XIX, nr. 371, p. 516-517.

⁶ C. Burac (*Așezările Țării Moldovei...*, p. 220), preluînd, probabil, datele de la Al.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 82), fără a le verifica, localizează Ghetlova în r. Călărași, ceea ce nu este corect (Nicu, *Localitățile Moldovei*, I, p. 378; *Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova*, p. 16).

locuri din pustie pe Cula, acestea fiind în hotar cu așezarea de la Deteleu¹. La 2 iulie 1435, vomicul Petru Hudici era miluit, pe lângă alte sate, și cu două locuri din pustie, unul dintre acestea fiind la prisaca lui Detelea. Acesta era, probabil, primul stăpîn al locului de la care satul și-a luat denumirea. Hotarul acestora urma să fie „cît vor putea să folosească trei sate îndestul”². Mai tîrziu, la 16 aprilie 1546, Bîlco și fiii lui, Nichifor și Simeon, primesc întărire pentru „dreapta lor cumpărătură, jumătate de sat ce este pe Cula, anume Deteleva, jumătatea de sus”, cumpărată de la Marica, fiica lui Ivanco, cu 300 de zloți tătărăști. Ivanco cumpărase satul de la Marena, fiica lui Hodco Crețovici³. Din zăpăsul de vînzare-cumpărare, întocmit în Orhei la 25 iulie 1599, în prezența a mai multor „oameni bătrîni și tineri orășeni”, aflăm că ocina din satul Nișcani, și cu poiana Recila, aparține lui Gheorghîță, fiul Diviceanului „de la Ghetilova”, și Malence, sora Diviceanului⁴. Acest document confirmă existența satului Deteleva (Ghetilova) la sfîrșitul secolului XVI, în care stăpîneau, probabil, Diviceanul și sora lui Malence, apoi și fiul lui, Gheorghîță.

Dișcova (Dîșcova), sat pe Cula <azi s. Dîșcova, c. Pușintei, r. Orhei>⁵, care a fost cumpărat de Bainschi și întărit în timpul domniei lui Petru Șchiopul. Mai tîrziu, Mărica, fiica fostului pîrcălab de Orhei, vindea jumătatea din partea de sus a satului și cu moară pe Cula și cu morile pe Vatici, lui Isac Morozeanul pentru 130 de taleri, cumpărătură întărită lui Morozenul la 30 martie 1582⁶. În această așezare funcționa, probabil o biserică, deoarece cartea de judecată din 20 ianuarie 1603 dată de Ieremia Movilă îl arată pe Isac ca și „diaconul din Dișcova”, care împreună cu păhărnicelel Pîntea, fratele lui, se judecau pentru jumătate din satul Bravicea pe Cula și din Poiana cu Alexa, șoltuzul din Iași, și cu Ivașco Doble⁷.

¹ D.R.H., A, I, nr. 157, p. 216-218.

² *Ibidem*, nr. 139, p. 193-194.

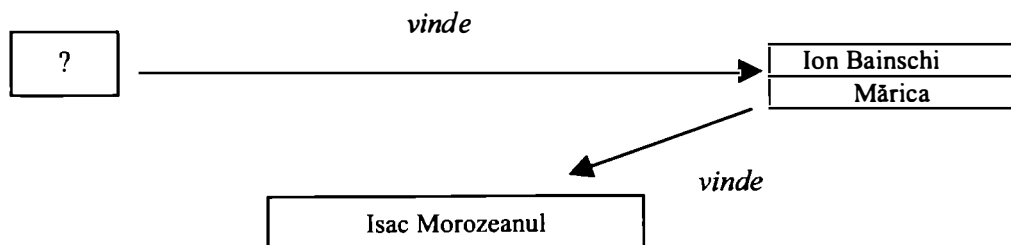
³ D.I.R., A, XVI, vol. I, nr. 421, p. 465-466; M.E.F., II, nr. 87, p. 274-278.

⁴ M.E.F., nr. 70, p. 162-163.

⁵ Despre acest sat, Z. Arbore (*Dicționarul geografic*, p. 35-36) indica următoarele: „este așezat într-un hîrtop din dreapta văii Cula”, în vecinătatea s. Săseni.

⁶ M.E.F., I, nr. 48, p. 118-119.

⁷ *Ibidem*, nr. 81, p. 188-189.

Două Fînfîni (vezi Hluboca).

Drăgușeni, sat <azi probabil c. Rădeni, r. Strășeni>, care și-a luat numele de la un anume Drăguș (Dragoș). Așezarea exista, probabil, încă în secolul al XVI-lea. Se cunosc cîteva sate cu denumirea de *Drăgușeni*, dintre care unul era situat în ținutul Orhei¹, altul în ținutul Lăpușna². Din lipsa unor repere geografice sau genealogice, este dificil să stabilim care dintre acestea două era indicat la 1612 cînd era întărită vînzarea unui bătrîn de moșie „din vatra satului” de către Surița, fiica Nastei din Drăgușeni, lui Petrea și fratelui său Ionașcu, fiii Milii din Stolniceni, drept 20 de lei bani gata³. În zăpisiul din 18 mai 1641, prin care Axănia Boldușoaia, fiica lui Gherasim, dăruia nepotului său Gavril, fiul lui Toader din Voinova, toată partea sa, „ce i să va alege din partea Condreștilor⁴, a patra parte din sus, din satul Drăgușani”⁵ este vorba de așezarea din ținutul Orhei.

Draganul, sat pe Bîc <azi probabil în m. Chișinău> a cărui denumire sugerează existența unui fost stăpîn a așezării cu numele de Drăgan. La începutul secolului al XVI-lea, localitatea Draganul era în hotar cu locul pustiu de pe Bîc, mai tîrziu satul Bubuiogi, dăruit de Bogdan III și, apoi, întărit la 22 aprilie 1518, la Hîrlău, de către Ștefăniță lui Toader Bubuiog⁶. În anii 1554-1555, cînd Alexandru Lăpușneanu dădea uric de întăritură mănăstirii Humor pentru același sat Bubuiogi, așezarea Dragan era menționat ca fiind în hotar cu satul închinat⁷.

¹ La 18 septembrie 1651, Cătălina Avrămoaia, nepoata Marichii, „vinde a sa dreaptă ocină și moșie partea a șase, frați ce sînt dintr-un bătrîn din satul Drăgușeni, ce-i în ținutul Orheiului, din vatra satului și din cîmp și din tot venitul, care acele părți i-au fost ei dreaptă danie și dăruire de la mătusa ei Marica călugărița” (v. Boga, *Doc. basarabene*, VIII, nr. 6).

² Gavril și soția sa Varvara, fiica lui Gheorghe diac din Voloseni, dăruiau în primăvara anului 1640 lui Darie și Ghiniei, copiii lui Cărăbăț pîrcălabul, părți din satele Ciuculeni, Voloseni, Drăgușeni ș.a. (v. Sava, *Doc. Lăpușna*, nr. 33, p. 51). Mai tîrziu, la 12 martie 1667, Alexandru Iliăș îi întărește spătarului Darie stăpînirea asupra a 13 sate, între care și Drăgușeni din ținutul Lăpușna (v. Sava, *Doc. Lăpușna*, p. 52).

³ Sava, *Doc. Lăpușna*, nr. 24, p. 41.

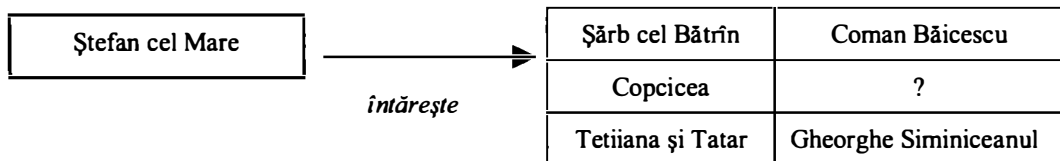
⁴ Partea de sat a *Condreștilor* ar putea fi aceeași cu așezarea orheiană *Cindrești* din prima jumătate a secolului al XV-lea (*D.R.H.*, A, I, nr. 84, p. 125-126).

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 76, p. 81; *D.R.H.*, XXVI, nr. 120, p. 119.

⁶ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 119, p. 125-126.

⁷ Balan, *Doc. bucovinene* I, nr. 2, p. 59; *D.I.R.*, A, XVI, vol. II, nr. 41, p. 40-41; *M.E.F.*, II, nr. 94, p. 294; *Tezaur sucevean*, nr. 87, p. 64.

Ețcani, sat pe Nistru <r. Rezina>, „la hotarul cu Stodolna, mai jos de Matievțaști și cu sadnic în Nistru”, menționat în suretul din 3 aprilie 1550. Potrivit documentului, Tetiana și Tatar, fiii lui Copcicea, nepoți lui Șărb cel Bătrîn, primeau întărire pentru satele moștenite, între care și Ețcani. Astfel, ei moșteneau în virtutea privilegiului obținut de bunicul lor de la Alexandrul cel Bun și a uricului de întăritură dat de Ștefan cel Mare lui Copcicea, tatăl lor¹. Mai târziu, la 12 martie 1617, Radu Mihnea întărea seliștea Ețcani lui Gheorghe Siminiceanul, care invocase privilegiul pe care l-a avut bunicul lui, Coman Băicescul, de la Ștefan cel Mare². Din aceste două documente rezultă că satul Ețcani exista încă din timpul lui Ștefan cel Mare.

***Fîntîna Albă**, sat pe Răut <azi probabil lângă s. Bălășești, c. Jevreni, r. Criuleni>, care era întărit la 17 iulie 1436, împreună cu alte sate, logofătului Oancea pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”³. Același sat era întărit în timpul domniei lui Alexandru II, la 20 iunie 1453, ca „dreaptă ocină” logofătului Mihail, precum și fraților lui, Duma și Tador⁴. Bălășeștii pe Răut era stăpînit mai târziu de neamul lui Donici.

Fîntîna Mare, sat pe Bîc <azi inclus în Visterniceni, m. Chișinău>⁵, menționat la 12 februarie 1525. La această dată Ieremia, fost vistiernic, închina mănăstirii Moldovița „jumătate de sat, pe cealaltă parte a Bîcului, în dreptul Băii lui Albaș, la Fîntîna Mare, jumătate de sus și cu balta și cu moara pe Bîc”, pe care el a cumpărat-o de la Iacob, fiul lui Oțel, și de la nepotul acestuia, Avăr. Aceștia din urmă stăpînise moșia în virtutea dreptului avut „din privilegiul bunicului lor Oțel pisar ce a avut el de la străunchii noștri, de la Iliăș și de la Ștefan voievozi”⁶.

***Fîntîna Radului**, loc din pustie <azi probabil c. Verejeni, r. Telenești>, în același hotar cu alt loc din pustie, între Ciuluci, ambele fiind întărite de Ștefan cel

¹ D.I.R., A, XVI, vol. I, nr. 535, p. 592-593.

² *Ibidem*, XVII, vol. IV, nr. 152, p. 111-113.

³ D.R.H., A, I, nr. 158, p. 218-220; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 12, p. 26.

⁴ D.R.H., A, II, nr. 33; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 37, p. 37.

⁵ Gonța, *Indicele numelor de locuri*, p. 100.

⁶ D.I.R., A, XVI, vol I; nr. 198, p. 224-225; M.E.F., nr. 81, p. Un sat *Fîntîna Mare*, numit și Bubuiogi, era cunoscut în ținutul Tigheci (v. T. Balan, *Doc. bucovinene*, I, nr. 21, p. 54-59; *Tezaur sucevean*, nr. 87, p. 64; nr. 89, p. 65-66).

Mare lui Ioan Morozanul¹. Stăpînirea asupra acestor două locuri era confirmată printr-un nou hrisov, acordat de Ștefăniță voievod la 20 aprilie 1518, deoarece cel vechi, „de la moșul domniei mele Ștefan”, a fost pierdut cînd au atacat tătarii „țara noastră”². Date prețioase legate de istoria acestei așezări s-au păstrat într-un document tîrziu de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea³. Potrivit acestuia, locul întărit la 1518⁴ era cunoscut ca *Fîntîna lui Radu Enachi*, iar Isai (Ioan) Morozanul, beneficiarul acestei ocini din timpul domniei lui Ștefăniță, era considerat „strămoșul lor”, adică a răzeșilor din satul Verejăni: Vasile Popăscu, Postolachi Enachi, Dumitrachi Popăscu, Ioan Enachi și „alte neamuri ale lor”. Aceștia arătau că „vatra satului a fost în vechime lîngă Ciuluc, la Fîntîna lui Radul Enachi”. Denumirea veche a locului și numele unora dintre răzeșii satului (Postolachi Enachi, Ioan Enachi) ne face să credem că Ioan (Isai) Morozanul făcea parte din neamul lui Enachi și că moșia, numită mai tîrziu Verejăni, a fost păstrată de a lungul secolelor în familie.

<*Ghermănești?*>, sat pe Malovateț <azi lîngă Germănești(?), c. Suhuluceni, r. Telenești> arătat „la Moiatinul de jos”⁵, „unde este Nichita”. Acesta din urmă era, probabil, vătămă în satul care se va numi mai tîrziu Ghermănești, de la un arume Gherman. Astfel, la 20 decembrie 1437, acest loc era întărit, pe lîngă altele din zonă, lui Mihail de la Dorohoi⁶. Actele de stăpînire conțin date, potrivit cărora, la începutul secolului al XVII-lea, satul Ghermănești era în stăpînirea diacului Sava Ghermănescu și a rudelor sale: stolniceii Onciul și Simion, Ileana și alte rude, urmașii lui Gavril, Lupșa și Ion⁷. Aceștia aveau uric de mărturie de la Ieremia Movilă pentru cumpărătura părinților lor, în care, însă, nu era indicat de la cine și cînd a fost cumpărată moșia. Din cele prezentate mai sus, rezultă cel puțin

¹ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 117, p. 123-124; C. Cihodaru, *Acte false...* (III), p. 485-486; Chelcu, *Din uric de la bătrînul Ștefan Voievod*, p. 111.

² *Ibidem*.

³ Este vorba de raportul boierilor hotarnici către domnie din 7 noiembrie 1796 privind cercetarea pricinii de hotar moșia răzășească Verejăni, pe Ciuluc, în ținutul Orhei, și moșia Leucușăni a mănăstirii Dancu din Iași (v. *Documentele românești din arhiva mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos*, catalog editat de Fl. Marinescu, Ioan Caproșu, P. Zahariuc, Iași, 2005, nr. 503A, p. 239).

⁴ În documentul indicat mai sus este arătat ca dovadă a dreptului de stăpînire asupra locului de la *Fîntîna Radului (Fîntîna lui Radu Enachi)* un ispisoc datat cu 8 aprilie 1519, iar ca beneficiar – Isai Morozanul.

⁵ La începutul secolului al XVII-lea, cînd era întărită stăpînirea lui Dumitrache Chiriță asupra jumătății de sat, „la capul Culișăului, unde se împreună văile ce se numesc Ghermăneștii”, nu mai era amintit toponimul „Moiatinul de Jos” (v. Sava, *Doc. Orhei*, nr. 26, p. 38), atestat în anul 1437 (v. *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 247-248).

⁶ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248.

⁷ Este vorba de zapisul lui Sava Ghermănescu și a rudelor sale, întocmit la 10 februarie 1607 și uricul de întăritură din 24 februarie 1607 acordat de Simion Movilă marelui postelnic Dumitrache Chiriță pentru cumpărătura sa (Sava, *Doc. Orhei*, nr. 25-26, p. 37-38).

două generații ca stăpîni ai locului de pe Molovateț. În februarie 1607, jumătatea din locul de sat, „pe din gios, la capul Culișăului, la capul Piscului, unde se împreună văile ce sînt pe Culișău și cu loc de iazuri și de moară la Molovateț”, era vîndută de către neamul Ghermănești marelui postelnic Dumitrache Chiriță pentru două sute de taleri de argint¹.

Golăești (Trebujeni), sat <azi c. Trebujeni, r. Orhei>, atestat ca unul din cele „două locuri în pustiu” în hrisovul domnesc din 10 mai 1574, dat de Ioan vodă marelui logofăt Ion Golăi și pîrcălabului Ieremia cu soția sa Tudora. Acest loc era „la capătul Peșterii, din sus de vechiul Orhei, unde cade drumul vechiului Orhei în Răut, în vad, din sus de Chișinău”². Cele două locuri au fost cumpărate de la însuși domnul Țării Moldovei cu opt cai buni și patru sute de zloți tătărești. Mai tîrziu, Ana, soția lui Ion Golăi, și copiii ei, Mihail și Cristina, primesc întărire de la domnia lui Petru Șchiopul pentru „un sat pe Răut și cu mori în Răut, care se numește acum Golăeștii”, menționîndu-se în uricul de întăritură că acest loc l-a avut Ion Golăi „cu ispisoc de danie și de cumpărătură de la Ion voievod”³. La 4 august 1588, Petru Șchiopul confirma împărțirea făcută între soția lui Golia și cea a lui Ieremia. Golăieseii îi erau întărite jumătatea de sat din Golăești pe Răut și jumătatea de sat din Oxintia, o moară la Mihăilașa și cu Stuhucinile și loc de folosință acestei mori⁴. Din cealaltă jumătate de sat, care revenise familiei pîrcălabului, în anul 1591 ieromonahul Gavril, egumenul Sfintei mănăstiri Bistrița, vindea a treia parte din partea de sus din sat, cu a treia parte de moară la Feredeu, aprodului Gorciul pentru șapte sute de zloți tătărești⁵. Cumpărătura aprodului era întărită la 27 decembrie prin hrisovul lui Aron vodă⁶. În timpul domniei lui Ieremia Movilă, la 11 august 1593, era reînnoit hrisovul de la Ioan vodă, cel vechi fiind furat din casa popii Drăgan din Suceava⁷. Astfel, Anei Golăiasa cu copiii săi și Frăsinei, fiica Ieremieii, le erau reîntărite Oxintia și „locul de la capul Peșterii, din sus de vechiul Orhei, mori în Răut, precum și patru mori de ceia parte a Nistrului, în gura Iahurlucului”⁸. În timpul aceleiași domnii, soția lui Golia

¹ *Ibidem*. Menționăm faptul că la 20 februarie 1627, locul cumpărat la Ghermănești era dăruit de către Maria Chirițoiaie, soția răposatului Dumitrachi, lui Mardarii, fiul Tomei, „ce-au fost vornic în Botășeni, mi-au slujit cu dreptul dentru pruncia sa și-n țară străină, în Țara Leșască, pînă și l-am înșurat den casa noastră” (*D.R.H.*, A, XIX, nr. 151, p. 182).

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21.

³ *Ibidem*, nr. 11, p. 21-22.

⁴ *Ibidem*, nr. 12, p. 23-24. Relevăm faptul că locul pustiu de la capătul Peșterii, dăruit în anul 1574 celor două familii, s-a numit în întregimea lui *Golăești*, chiar dacă jumătate aparținea soției pîrcălabului Ieremia.

⁵ În acest document apare denumirea satului de *Trebujeni*.

⁶ *Ibidem*, nr. 14, p. 26.

⁷ *Ibidem*, nr. 15, p. 26-27.

⁸ *Ibidem*.

primește întărire pentru a treia parte din partea de sus din Trebujeni, partea călugărului Gavril, fiul lui Ieremia, pe care a cumpărat-o de la Gorciul¹. Prin urmare, soția lui Golia face încercări pentru întregirea stăpînirii de la capul Peșterii.

Grabăuți (= *Vasileuți, Văsieni*), sat „unde stau Grabăuții, la capătul de sus al Culișăului, unde a șezut Radul” <azi c. Văsieni (?), r. Telenești>², întărit la 20 decembrie 1437, împreună cu multe alte locuri din zonă, lui Mihail de la Dorohoi, hotarul cărora urma „să fie...pe unde au folosit din veac”³. Nu știm cum s-a transmis stăpînirea asupra acestui sat. Cu certitudine, însă, înainte de a fi stăpînit de Mila călugărul, satul a fost în posesia unui anume *Vășian* sau *Vasile*, de la care și-a luat denumirea nouă⁴. Astfel, la 5 martie 1535 Petru Rareș dădea uric de întăritură nepoților călugărului Mila: Ilca, Anușca, Fedca, Maria și Marghita, fiicele Nastii, și nepoatelor lor, Agafia, fiica lui Toader croitorul, și Anghelina, fiica lui Lazor Crasniș, pentru cîteva siliști, printre care „anumi Vasileuții, în capătul Colisovii de Sus, unde au fost Radul”, ca fiind „a lor drepte ocini și cumpărătură a moșului lor Mila călugărul, ce-au avut el de la părintele domniei mele Ștefan voievod <...>, ce-au fost cumpărat de la Șandre Cortolocico”⁵. Același lucru îl arată și uricul din 27 mai 1546, cu deosebirea că Agafia, fiica lui Toader croitorul, apare în calitate de vară a Ilcăi și surorilor ei⁶. Constatăm că la mijlocul secolului al XVI-lea, localitatea apare în actele de cancelarie ca seliște,

¹ *Ibidem*, nr. 19, p. 31-32.

² Editorii volumului I din colecția națională *D.R.H.* au identificat satul Grăbăuți cu localitatea actuală „Văsieni (?), c. Suhuluceni, r. Orhei” (v. p. 462-463), iar A.I.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 113) cu Clișova, r. Orhei. A. Apostol (*Văsienii*, Chisinau, 2003), originar din această comună și, probabil, un bun cunoscător al locului, a scris că satul Grabăuți din prima jumătate a secolului al XV-lea era situat pe teritoriul actual al localității Văsieni, r. Telenești. Într-o anumită perioadă, „locuitorii au deplasat vatra satului la o mică distanță de cea veche, mai sus, la un loc ferit” (*Ibidem*, p. 7). În această lucrare se încearcă și descifrarea etimologiei denumirii satului. Astfel, A. Apostol conchide că „din document nu e prea clar, e vorba de un toponim sau de o familie de rezidență sau de proprietari ai locului. Înclinăm sa credem că e vorba mai degrabă de numele satului și că el provine, după părerea noastră, din radicalul slav *grab* – carpen, care crește din abundență în jur. Imaginația populară îl explică însă de la *greabămul, ghebul* acestor dealuri” (v. *Ibidem*, p. 7-8).

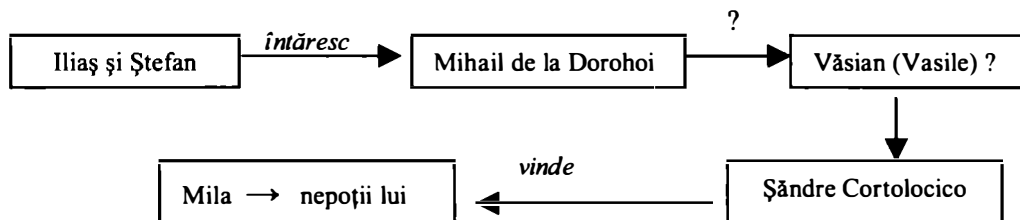
³ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248.

⁴ Autorul istoriei satului Văsieni menționează o legendă populară cunoscută de bătrîni satului, potrivit căreia „fiind satul prădat și ars din temelie de turci, vine un boier, Vasile, care l-a reclădit și i-a dat și numele său” (v. A. Apostol, *op. cit.*, p. 9).

⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 335, p. 370; *Catalog documente – Iași*, nr. 614, p. 252.

⁶ *Catalog documente – Iași*, nr. 700, p. 283. În acest uric, ca și în altele, date în a doua domnie a lui Petru Rareș, spre exemplu, în cel pentru satul Detelev, se arată „dacă se va găsi careva privilegiu de la acel Ștefan voievod, numit Lăcustă, să nu aibă nici o putere în fața privilegiilor noastre” cu toate că la sfîrșitul uricului nu lipsește tradiționala formulă: „Iar după a noastră viață cine va fi domn... să nu-i strice a noastră danie și întăritură, ... le-am întărit pentru că le-am dat și le-am întărit, pentru a lor dreaptă slujbă și pentru că și-au cumpărat pe lor drepti bani” (v. *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 421, p. 465-466).

cea ce înseamnă că a fost părăsită sau risipită¹, schimbându-și, probabil, ulterior, vatra din anumite considerente. La începutul secolului al XVII-lea, satul Văsieni era o așezare aleasă pentru popas domnesc și în care la 4 decembrie 1603 Ieremia Movilă dădea uric de întăritură pităreilor Ioachim și Onciul asupra părții de moșie din Mihăilașa (ținutul Orhei), cumpărată de către aceștia de la Văscan, fiul Dodoșei².

Grișani (Hrișanii), sat pe Măiatini <azi c. Hirișeni, r. Telenești>³, arătat la 17 martie 1495 ca fiind în hotar cu satul Hirova, pe care Nastea, fiica lui Rosomac, îl vindea lui Toader, fiul lui Miclea Bălcescu, și lui Dragotă Vulpescu pentru 55 de zloți tătărești⁴.

Hirova, sat pe Măiatini <azi c. Hirova, r. Călărași>, atestat în unul din hrisoavele date de Ștefan II la 1434, în care era arătată, alături de alte stăpîniri, și „dvorîștea lui Rosomac”⁵. La 17 martie 1495, cancelaria lui Ștefan cel Mare emitea uricul potrivit căruia Nastea, fiica lui Rosomac, a vîndut ocina ei dreaptă „un sat pe Măiatini, anume Hirova, între Dereneu și Grișani, unde a fost casa tatălui ei, Rosomac”, lui Toader, fiul lui Miclea Bălcescu, și Dragotă Vulpescu pentru 55 de zloți tătărești. Hotarul acestui sat urma să fie după cel vechi „pe unde

¹ Sachelarie, *Instituții feudale*, p. 433.

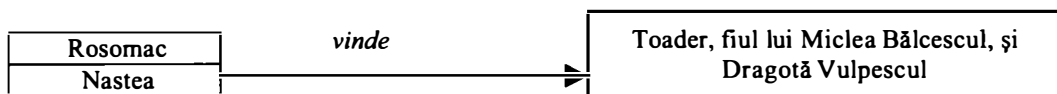
² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 22, p. 34. În notița la acest document, Aurel V. Sava a relevat prezența domnului în aceeași localitate în preajma sărbătorilor de Crăciun, și anume la 21 decembrie 1603.

³ Atît A.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 114), cît și Vl. Nicu (*Localitățile Moldovei...*, p. 381) localizează așezarea Grișani (Hrișani) cu o anumită marjă de incertitudine la Ghiliceni, r. Telenești, iar editorii volumului III din *D.R.H.* au identificat această așezare cu Chiliceni, c.~, r. Lazo (v. p. 590). În „Lista așezărilor rurale din Moldova de la răsărit de Prut din secolele XIV-XV menționate în izvoarele diplomatice interne (pînă în 1504)” satul „Grișani” este arătat lîngă Hirova, făcînd parte din unitatea administrativ-teritorială Ghiliceni, r. Telenești (v. D. Dragnev, I. Cașu, E. Dragnev, V. Pîslariuc, *Ștefan cel Mare și Sfînt în contextul epocii sale și al posterității*, Chișinău, 2004), ceea ce este incorect, deoarece Hirișeni este comună, respectiv, nu face parte din comuna Ghiliceni (v. *Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova*, p. 20).

⁴ *D.R.H.*, A, III, nr. 189, p. 343-345.

⁵ *Ibidem*, I, nr. 123, p. 175.

au folosit din veac”¹. Se cunoaște, de asemenea, că jumătatea de sat, adică partea de sus, „unde au fost casele lui Rosomac”, i-a revenit lui Dragotă, fapt consemnat la 23 martie 1529 în uricul de întăritură, acordat de către Petru Rareș lui Dragotă și surorilor sale pentru a lor „dreaptă ocină și moșie”².

Hluboca (*Gluboca*) <azi Hulboaca, c. Ghetlova, r. Orhei>³, sat cunoscut în prima jumătate a secolului al XV-lea sub denumirea de *Două Fîntîni* ca loc din pustie pe Cula, situat între Borșciari și Deteleu, care la 17 iulie 1436 era dăruit de către Iliș și Ștefan lui Hodco al lui Crețu pentru sat⁴. Același lucru era înscris și în cartea domnească de întăritură de la Iliș Rareș din 8 aprilie 1547, potrivit căreia nepoții lui Hodco cereau împărțirea între dînșii „a lor drepte ocine și moșii din privilegiul de întăritură, ce-au avut ei de la părintele domniei mele, Petru voievod, două locuri de la pustiul pe Cula, între Borșciare și între Deatlova, la Două Fîntîni, în Luncușoara de jos, care acum se numesc Vepreva și Hluboca”. Astfel, satul Hluboca, ca și Veprova, era împărțit în trei părți: o parte, partea de jos, revenea lui Fădor și fraților săi, Cristea și Jurja, copiii lui Micula și nepotului lor Roman; altă parte, partea de sus, era dată lui Mihul, Ieremia, Ghinda și Dobra, copiii Pancăi și a treia parte, cea din mijloc, „a căzut” lui Pîntea, Albul, Tudora, Ileana și Marușca, copiii lui Toader Iațco⁵. Din uricul emis la 20 mai 1604, aflăm că „a patra parte din Hulboca cu vad pe Cula” revenise hotnogului Ieremia, fiul lui Panco. De aceea, marele șetrar Simeon Jomir, nepotul lui Evstatie Iorgul, căsătorit cu Anița, fiica lui Ieremia, sora Gaftonei și a Axanei, primea întărire de la Ieremia Movilă „în urma pricinii cu mănăstirea Probota” pe lîngă alte stăpîniri și pentru „a patra parte din Hulboca cu vad pe Cula, rămasă de la ruda sa Ilișescu”⁶.

¹ *D.I.R., A, XV, vol. II, nr. 231, p. 248-249; D.R.H., A, III, nr. 189, p. 175.* În lucrarea sa despre ținutul Iașilor în evul mediu, S. Iftimi arată satul Hirova ca făcînd parte din acest ținut (*Ținutul Iașilor în evul mediu* (II). *Indice de localități*, în „Ioan Neculce”, SN, II-III (1996-1997), Iași, 1998, p. 91).

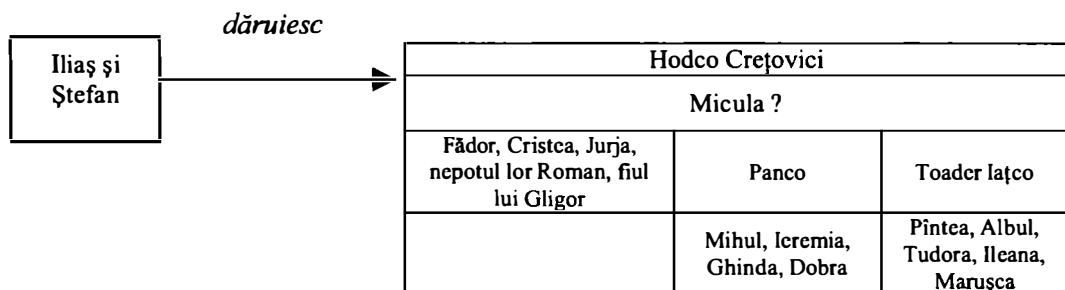
² *D.I.R., A, XVI, vol. I, nr. 280, p. 314.*

³ *Ibidem*, p. 455.

⁴ *Ibidem*, nr. 157, p. 216-218.

⁵ *D.I.R., A, XVI, vol. I, nr. 493, p. 548-549; M.E.F., II, nr. 90, p. 282-285.*

⁶ *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 218, p. 95. Este vorba, probabil, de „ruda sa Irimescu”, adică de la Irimia, tatăl Aniței, dar nu „Ilișescu”.

Horbinești, sat „ce este la vârful Cogîlnicului” <azi c. Gordinești?, r. Rezina>, așezat „pe amîndouă părțile Cogîlnicului pînă la fîntînă cea de piatră, unde au fost locuit Horbiianu”. Prin urmare, Horba (Horbiian) a fost unul dintre stăpînii locului, de la care așezarea și-a luat denumirea. De asemenea, se cunoaște că la începutul secolului al XVII-lea stăpînitori ai satului Horbinești erau fiii lui Stepan Calinic, al lui Andrei, a Meluhăi, a lui Bratul, a lui Pancu, a lui Zorea, a lui Mihnea, a lui Ignat și a lui Sîrghie. Aceștia arătau că au avut „ispisoc de întăritură și răscumpărare de la Ștefan voievod pentru acest sat, pe care l-au răscumpărat de la Groza, fiica Măricăi”. Ispisocul „ce l-au avut ei de la Petru voievod” s-a pierdut „în vremea tătarilor din mîna mai sus numitului Bratu în vreme cînd au robit tătarii Napadova în zilele lui Constandin voievod”¹.

Horilcani, sat pe Nistru <azi c. Holercani, r. Dubăsari>, care „a fost domnesc, ascultător de ocolul Movilăului”², probabil, în timpul domniei lui Ieremia Movilă. Mai tîrziu, acesta era dăruit de către Simion Movilă lui Dumitrache Chiriță, fapt care reiese din hrisevul emis la 15 octombrie 1607 de cancelaria lui Mihai Movilă și altul emis la 26 noiembrie 1608 de Constantin Movilă³.

Horodiște, sat pe Nistru <azi c. ~, r. Rezina>, menționat la 1 august 1466 în suretul de pe un ispisoc vechi din timpul lui Ștefan cel Mare, prin care așezarea „cu toate poienile di supt codru, ci să numește Bozleşcoiu”⁴ era întărită, împreună cu alte stăpîniri, Marușcăi, fiica lui Mihail Misici, acestea fiind „ocinile ei și

¹ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. V, p. 9-10.

² *D.I.R., A, XVII*, vol. II, nr. 245, p. 185-186.

³ Mihail, *Documente și zapise moldovenești*, nr. 4, p. 13. Aici uricul de la Constantin Movilă a fost arătat ca fiind emis la 27 noiembrie 1609, spre deosebire de cel publicat în colecția națională de documente (v. *D.I.R., A, XVII*, vol. II, nr. 245, p. 185-186). Din alte urice ulterioare aflăm că satul Holercani a fost dăruit de Maria (Marica), soția postelnicului Chiriță, mănăstirii Sf. Sava (v. Mihail, *Documente și zapise moldovenești*, nr. 18, p. 28-29).

⁴ La începutul secolului al XVII-lea această pădure era cunoscută cu denumirea de *Horodiște* (v. *D.I.R., A, XVII*, vol. III, nr. 276, p. 181).

cîștigare din slujbă a părintelui ei”¹. Mai tîrziu, la 24 ianuarie 1495, satul Horodiște, „unde au fost Jaza vătămănu” era întărit nepoților lui Sima Rugină².

***Hrișanii** <azi mai jos de Pîrjolteni, c. ~, r. Călărași>³, sat „la gura Cunilei”, întărit la 10 februarie 1429 de către Alexandru cel Bun, împreună cu alte posesiuni, soției sale Marena, fiului său Petru și „altor fii și fiice ale noastre”⁴.

Ișnovăț (Iasnovet) <azi c. Ișnovăț, r. Criuleni>, sat dăruit de Ștefan cel Mare boierilor Anjinca și Gavril Trotușan. Mai tîrziu, la 7 martie 1531, fostul logofăt Gavril Trotușan primea uric de întăritură de la Petru Rareș pentru toate moșiile sale, în lista cărora era inserat și satul Iașnovăț⁵. Denumirea satului sugerează o oarecare legătură cu Lașcu din Ișnovăț, stăpîn a trei sate pe pîriul Ișnovăț. Despre acesta aflăm dintr-o traducere a unui ispisoc vechi din 30 mai 1528, potrivit căruia Petru Rareș întărea nepoților lui Lașcu din Ișnovăț, și anume lui Luca și rudelor sale, „a lor dreaptă ocină și moșie din uric de întăritură, ci au avut moșul lor Lașcu din Ișnovăț di la strămoșul nostru Iliăș voievod”⁶.

Izbiște (Izbiștea), sat <azi r. Criuleni>, întărit la 20 iunie 1453, în timpul domniei lui Alexandru II, împreună cu alte sate, logofătului Mihail⁷. Satul era așezat în valea Răutului, avînd în hotarul său mai multe prisăci. Vechimea așezării este sugerată de formula inserată în actul de stăpînire: „iar hotarul să fie după hotarul vechi, pe unde au folosit din veac”⁸. Doi ani mai tîrziu, la 2 iulie 1455, Petru Aron întărea aceleași stăpîniri ca ocină dreaptă „de la înaintașii noștri” logofătului Mihail, între care și satul Izbiște, care era indicat ca locul „unde sînt Danilo și Budul”⁹. Aceștia din urmă erau, probabil, vătămăni satului. La 24 iunie 1634 satul era în stăpînirea urmașilor vornicesei Chirena Zberoaia, care își întăreau la domnie „împărțirea satelor Izbiștea, ținutul Orhei, Pietrosul și Slobozia, ținutul Lăpușna și a două fâlci de vie de la Huși”¹⁰. Astfel, moșia satului Izbiște, care a fost păstrată intactă pînă la această dată, era împărțită în două: jumătate revenea fiilor și nepoților Agahiei, iar cealaltă jumătate fiilor și nepoților lui Fătul, toți nepoți și strănepoți vornicesei Chirena¹¹.

¹ *D.R.H.*, A, II, nr. 139, p. 199.

² *M.E.F.*, I, nr. 65, p. 205-207; *D.R.H.*, A, III, nr. 175, p. 318-319.

³ *D.R.H.*, A, III, p. 465.

⁴ *Ibidem*, I, nr. 84, p. 124-126.

⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 294, p. 326-328; T. Balan, *Doc. bucovinene* VII, nr. 9, p. 23-27.

⁶ *M.E.F.*, I, nr. 15, p. 37.

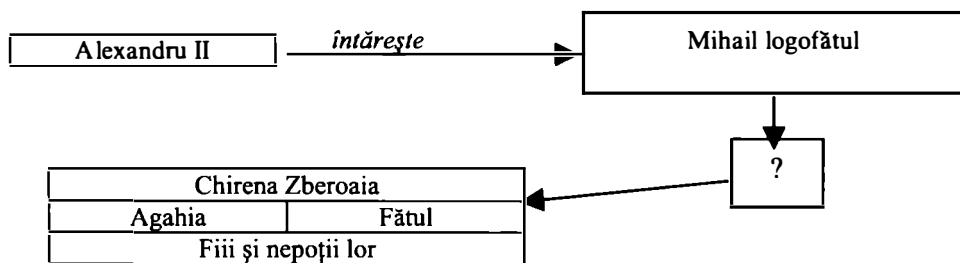
⁷ *D.R.H.*, A, II, nr. 33, p. 44-47; *M.E.F.*, II, nr. 42, p. 137-141; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 37, p. 37.

⁸ *Ibidem*.

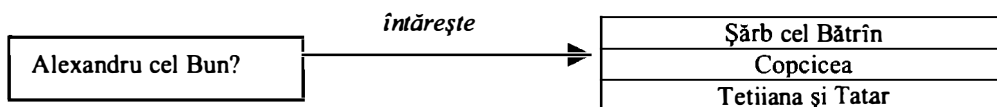
⁹ *D.R.H.*, A, II, nr. 48, p. 67-69.

¹⁰ *Ibidem*, XXII, nr. 167, p. 189-190.

¹¹ *Ibidem*.

Lalova, sat pe Nistru <c. Lalova, r. Rezina>, așezat „mai sus de Stodolna, pe un mal abrupt și stîncos”¹. Toponimul *Lalova* reprezintă un derivat cu suf. *ov(a)* din antroponimul *Lalo*, hypocoristic de la *Lazăr*. Această așezare² era menționată la 3 aprilie 1550, când Tetiana și Tatar, fratele ei, nepoții lui Șărb cel Bătrîn, primeau întărire pentru împărțirea moșiei lor, „drepte danii, ci au avut bătrînul Șărbul de la cel mai înainte de domnie me, Alexandru voievod și din îndreptările danii și întăritură, ci au avut părintele lor Copcicea, de la moșul domniei mele, bătrînul Ștefan voievod”. Potrivit actului, satul Lalova, împreună cu alte proprietăți, rămînea în posesia lui Tatar³.

Leușeni, sat pe Măiatini <c. Leușeni, r. Telenești>, atestat în hrisovul din 16 august 1609, prin care Constantin Movilă îi întărea lui Chiriță Dumitrache Paleolog moșiile cumpărate, între care „un sat, numit Leușenii⁴, pe Măiaten în ținutul Orheiului” pentru 400 de „bani ungurești”⁵. Satul aparținuse Todosiei, soția paharnicului Apostol, fiica Nastasiei și nepoata lui Ponici cel bătrîn⁶. Actul de întăritură, acordat marelui postelnic, consemna faptul că privilegiile vechi moștenite de Todosia, „pe care le-a avut bunicul ei, mai sus scrisul Ponici, de

¹ Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 131.

² A. Eremia, *op. cit.*, p. 88-89.

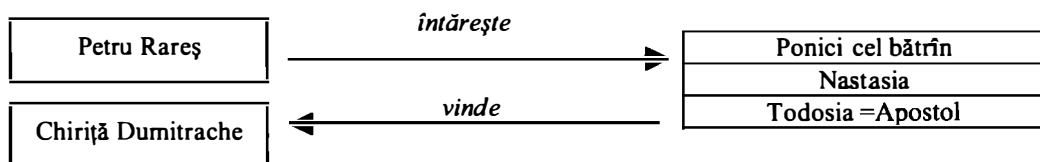
³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 535, p. 592-593.

⁴ Un boier pe nume *Leu* (Lev), alături de fratele lui, Hodco al lui Marmure (din Mărmureni), apare în sfatul domnesc din 13 decembrie 1421 (*D.R.H.*, I, nr. 48, p. 69-72) și este prezent în continuare în sfatul domnesc al lui Alexandru cel Bun, apoi al lui Iliăș și Ștefan, ultima dată fiind menționat la 24 februarie 1437 (*D.R.H.*, I, nr. 168, p. 235-237). Fiii boierului Leu apar menționați doar în câteva rînduri: Alexandru (Șandru) face parte din sfatul domnesc al lui Ștefan voievod, întrunit la 18 mai 1443 (*Ibidem*, nr. 230, p. 324-325), apoi în cel din 8 iunie 1443 (*Ibidem*, nr. 237, p. 335-336); și Vasco este menționat în calitate de hotarnic la 22 februarie 1446 (*Ibidem*, nr. 264, p. 372-375).

⁵ *M.E.F.*, I, nr. 102, p. 234-242.

⁶ *Ibidem*.

vislujenie de la fostul Petru voievod <...> au pierit pe vremea tătarilor lui Ioan vodă”¹.

Lopatna de Jos, seliște pe Lopatna <azi s. Pocșești, c. Teleșeu, r. Orhei>. Potrivit unei mențiuni târzii, grămăticul Mihail Oțel a primit uric de la Iliăș și Ștefan, „pe două locuri de sate, în pustiu, pe lature Ichelului”, între care unul era „în gura Lopatnii”². Pe acest loc a fost întemeiat satul Lopatna de Jos, fapt care reiese din uricul emis la 1500, prin care seliștea Lopatna de Jos era vîndută de către Iacob, fiul lui Mihail Oțel, și surorile lui, Crestina și Anușca, lui Duma Pocșescul și Manea pentru 220 de zloți tătărești³. În actul de stăpînire înscris mai sus, era arătat hotarul seliștii de la gura Lopatnei, „unde cade în Bezin, la iaz, la Iuzna, începe de la Dola (?) la stîlp..., la vîrf dealului, la un stejar <...> și pe vîrf dealului <...> la drum, și pe același drum și tot pe Lopatna la obîrșia Dolei (?), unde am început dintîi. Acesta este tot hotarul acelei seliști”⁴, învecinate cu satul Bezin⁵, întemeiat și stăpînit, de asemenea, de Mihail Oțel și urmașii acestuia. La începutul secolului al XVII-lea această moșie era cunoscută ca făcînd parte din „hotarul Popșeștilor”, stăpînită de Popșești. Astfel, la 20 decembrie 1602 nepoților lui Petru Codău le erau întărite următoarele ocine și dedine: „jumătate de sat din Bezin <...> și pentru o vale cu finețe care se numește Lopatna, pe amîndouă părțile acelei văi, pînă unde se unește cu hotarul Popșeștilor, în ținutul Orheiului”⁶. Prin urmare, așa-numitul „hotarul Popșeștilor” includea, probabil, ambele sate: Popșești și Lopatna de Jos. Acestea s-au contopit, mai tîrziu, într-o singură așezare, care și-a păstrat pînă astăzi denumirea de Popșești. Pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, satul Popșești și seliștea Lopatna de Jos, cea

¹ M.E.F., documentul citat *supra*.

² D.I.R., A, XVI, vol. I, nr. 201, p. 228; Chelcu, *Din uric de la bătrînul Ștefan Voievod*, p. 135.

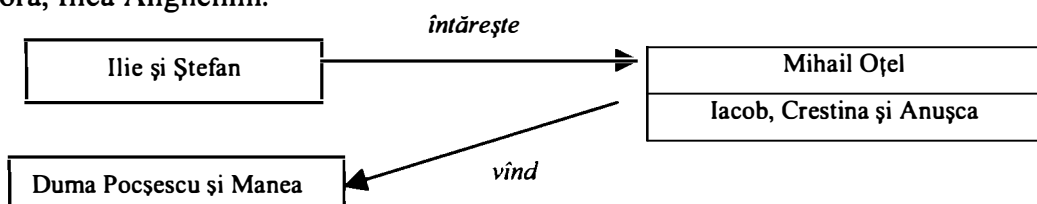
³ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 3, p. 7-10. În comentariile de la sfîrșitul acestui document, editorul arăta următoarele: „localitatea la care se referă documentul este desigur Pocșești, așezată la gura Lopatnei. De la ea își are numele Duma Pocșescul, cel care o cumpără de la Mihail Oțel. O dovadă că seliștea exista în veacul al XV-lea”. Cu toate acestea, cert este că seliștea cumpărată la 1500 de Duma Pocșescu și Manea de la Mihail Oțel se numea *Lopatna de Jos*, fiind așezată la gura Lopatnei.

⁴ D.R.H., III, nr. 250, p. 449-451.

⁵ D.I.R., A, XVI, vol. I, nr. 97, p. 65-66.

⁶ *Ibidem*. Se pare că același lucru îl indică și uricul din 13 decembrie 1641, emis după judecata pricinii pentru stăpînirea unui iaz pe Bezin, la gura Lopatnei, între satele Tulburești și Popșești la care participă „mulți oameni, bătrîni de frunte <...> care cu dreptate au mărturisit că acel iaz, ce este în seliștea Popșești, este din Bezin, unde se varsă Lopatna în Bezin, și este pe pîrîul Bezin din timpurile străvechi” (v. D.R.H., XXVI, nr. 307, p. 255-257).

cumpărată de Duma Poșșescu și Manea la 1500, erau două localități separate. De aceea, la 18 ianuarie 1647, Vasile Lupu întărea cumpărătura diacului Vasile și soției sale Anisiei a unei părți din satele Popșăști și Lopatna, ținutul Orhei, de la Sora, fiica Anghelinii.

Lucacevca, sat <azi s. Lucășeuca, c. Seliște, r. Orhei>. Toponimul *Lucacevca* derivă de la antroponimul *Lucaci*, *Lucaș*, diminutivul lui *Luca*¹. Satul este atestat la 28 iunie 1576, când Petru Șchiopul întărea lui Ion Golăi seliștea Stojiște. Lucacevca era în hotar cu seliștea Stojiște, care era așezată „la răsărit în fața acelor sate, care se numesc Golăești, unde merge locul spre Lucacevca și unde cade Lucacevca în Răut, și în fața Lucacevcăi, la gura Ivancii”².

Macicăuți, sat cu prisacă și vaduri de moară <azi c. Mașcăuți, r. Criuleni>, care și-a luat denumirea de la Macico Rusul, care a stăpînit, după cum arătau razeșii de pe jumătatea de jos a satului, vadul vechi de moară, „vadul cel din jos, unde au fost moara lui ~”³. Satul cu prisacă, împreună cu alte locuri de pe Răut, era întărit la 17 iulie 1436 de Iliăș și Ștefan logofătului Oancea pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”. Hotarul acestuia era stabilit după cele vechi „pe unde au folosit din veac”⁴. Mai târziu, la 3 martie 1470, satul Macicăuți era întărit de Ștefan cel Mare, fapt consemnat în mărturia hotarnică din 2 august 1617 care îi arăta pe strănepoții lui Nicolae Golăi și rudele sale, strănepoții lui Mașcul și strănepoții pîrcălabului Albul, ca „jăluitori” cu carte de la Radu Mihnea pentru a merge la ocina din satul lor Mașcăuți „spre a le hotări și în mijloc între dîșșii să le despărțim precum le va scri uricul cel au”. Era vorba de uricul păstrat la Gligoraș, fiul lui Isachii Albul, adus „la această cercetare” și din care „s-au văzut după jalubele lor, precum și după mărturisirea oamenilor, de sus scris, numele și porecele lor, străbunilor săi uric de miluire de la bătrînul Ștefan voievod”⁵.

¹ A. Eremia, *op. cit.*, p. 89.

² *D.I.R.*, XVI, vol. II, nr. 36, p. 92-93. Hotarul acestei ocini era valabil și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, lucru confirmat prin actul din 20 mai 1662 prin care erau întărite hotarele mănăstirii Golia, care erau împresurate de Gheorghe Catargiu, proprietarul moșiei Peștera (v. Sava, *Doc. Orhei*, nr. 106, p. 113-115).

³ *D.I.R.*, XVII, vol. IV, nr. 281, p. 220-221.

⁴ *D.R.H.*, I, nr. 158, p. 218-220, 473; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 12, p. 26.

⁵ *M.E.F.*, I, nr. 144, p. 324-327. Uricul de miluire dat de Ștefan cel Mare era menționat în actul de stăpînire din 12 octombrie 1616 dat de Radu Mihnea strănepoților lui Nicolae Golăi, Lașcu (spre deosebire de Mașcu din mărturia hotarnică) și a pîrcălabului Albul (v. *Ibidem*, nr. 134, p. 297-302).

Actele de stăpînire conțin date valoroase despre răzeșii de pe jumătatea de jos a satului, probabil, urmașii lui Macico Rusul, stăpînitori pe parcursul secolului al XVI-lea. Menționăm aici pe Ionuță și fiii acestuia, Roman și Toader; pe Voicu și fiul lui Ciurlea; pe Todica și fiii ei Zlatul și Ionașcu; pe Voicu și fiii lui Vasile Șutul, Iacob, Gavril Tunsul, Banca (Băncea) și Deliu¹; pe Stoica, pe Crăciun și fiica lui Varvara, diacul Verbea și fiul lui Frățian² ș.a. Unii dintre urmașii acestora își zălogeau părțile lor³ sau le vindeau⁴, probabil din cauza sărăciei, principali moștenitori ai acestor părți cumpărate și cumpărători la rîndul lor fiind Lupul al treilea logofăt și soția lui Antemia, fiica lui Simion Ciucul, nepoata stolnicului Poroseci⁵.

¹ *D.I.R.*, XVII, IV, nr. 281, p. 220-221.

² *Ibidem*, V, nr. 423, p. 319. Din acest ispisoc aflăm că Lupul a cumpărat de la neamurile sale, de la Tudosca și sora ei Agafia și de la fiul ei Gheorghîță, fiicele lui Frățian, nepoatele diacului Verbea, toată partea lor de ocină din jumătate de sat, din partea cea din jos a cincea parte din Măcicăuți, drept 50 de taleri batuți.

³ O parte din ocina Măcicăuților îi revenea Băncei, al cărei fiu, Ursu, prin zălogul din 23 noiembrie 1607-1609 a pus-o zălog „fratelui nostru” Roman, fiul lui Ionuț, care i-a plătit capul cu douăzeci și doi de taleri „bani numărați” (*Ibidem*, XVII, vol. II, nr. 162, p. 132).

⁴ O altă parte din Măcicăuți era a Varvarei, fiica lui Crăciun, pe care ea, împreună cu fiul ei Straton și cu copiii lor, o vindea lui Ieremia și soției lui Măricuța pentru 15 taleri bani buni, tocmeală înștiințată prin zălogul din 22 ianuarie 1608-1609, la care era prezent și Roman din Măcicăuți (*Ibidem*, XVII, nr. 181, p. 143-144).

⁵ Din două urice aflăm că a cincea parte din jumătatea de jos a satului Măcicăuții era a lui Stoica, obținută prin schimb. Astfel, despre un uric de schimb de la Alexandru Lăpușneanu se consemnează în uricul dat de Ștefan Tomșa din 15 martie 1615 (v. *Ibidem*, vol. III, nr. 298, p. 199). Din păcate, documentul arătat mai sus nu indică cine a făcut schimb cu Stoica pentru această parte de sat. Stoica vinde această parte lui Cîrstea, fratele lui Poroseci. Și Cîrstea vinde aceeași parte de sat lui Bratăh. Astfel, din uricul de cumpăratură din 15 martie 1615 constatăm că Ana Răfeiasa vinde partea de ocină, cumpărată de fratele ei, Bratăh, de la Cîrstea, lui Simion Ciucul Poroseci și soției acestuia, Mărica, pentru cincizeci de taleri (*Ibidem*, nr. 298, p. 199). Remarcăm aici faptul că partea de ocină cumpărată de la Ana Răfeiasa era întărită Maricăi, soției lui Ciucul și fiilor ei, pe care-i are împreună cu Ciucul. Această parte îi revine cu doi ani mai tîrziu Antemiei, fiica Ciucului Porosăci, căsătorită cu Lupul al treilea logofăt). Din uricul din 20 martie 1617 aflăm că această Ana era soția lui Răfei (*Ibidem*, IV, nr. 160, p. 123). Un anume Răfei, slugă domnească, era trecut alături de mai mulți boieri care au dat zălog de mărturie lui Lupul al treilea logofăt și soției lui, Antemia, fiica Ciucului, nepoata lui Porosăci (*Ibidem*, nr. 245, p. 198). De asemenea, Răfei, vătaman din Pocișeni, era martor la judecarea pricinii pentru vadul de moară de la Măcicăuți (v. izvodul de oameni din 7 decembrie 1617 în *D.I.R.*, XVII, IV, nr. 272, p. 214). Aceeași parte de ocină era întărită prin carte de stăpînire dată cu doi ani mai tîrziu, la 20 martie 1617 lui Lupul, fost pîrcălab, pentru „a ține și a opri partea de ocină a lui Stoica din satul Măcicăuți <...> pe care a cumpărat-o socrul lui Ciucul, fiul lui Porosăci, de la Ana, femeia lui Răfei, și, de asemenea, partea lui Andronic Roșca pe care a cumpărat-o iarăși Ciucul, a cincea parte din jumătatea de jos de la el” (*Ibidem*, nr. 160, p. 123). La numai cinci luni, adică la 15 august 1617, era dat un alt uric, prin care lui Lupul și soția lui, Antemie, fiica Ciucului, nepoata lui Porosăci, aceștia avînd zălogul de mărturie de la mai mulți boieri, era întărită a cincea parte „din cotunul de jos a satului Măcicăuții”, partea lui Stoica, „din vatra satului, din cîmpu

În legătură cu jumătatea de sus a acestui sat avem mai puține date. Astfel, a patra parte din această jumătate de sat a fost stăpînită de Salomia, sora lui Poroseci, și a lui Cîrstea, fapt care reiese din uricul emis la 18 aprilie 1618. Potrivit acestuia, Lupul și soția lui Antemia au cumpărat din jumătatea de sus a patra parte, jumătatea de la Hilimon și surorile lui, Dorda și Sora, copiii Anușcăi, și de la Armeniia, Agafia și Tona, fiicele Nastei, nepoatele Anușcăi, strănepoatele Salomiei, ocină care era din „uric de schimbătură ce l-au avut de la Alexandru voievod”¹. Vadul de moară de la Măcicăuți era stăpînit, de asemenea, de stolnicul Poroseci și frații lui, „fiind schimbătură” cu Alexandru Lăpușneanu, mențiune inserată în suretul din 20 octombrie 1617. La această dată nepoții lui Porosăci, și anume Antimia cu soțul său Lupul și verii lor Mieruță și Stanca primesc uric de întăritură de la domnie pentru acest vad de moară, avînd mărturia a „mai mulți boieri și ostași de frunte”².

În timpul domniei lui Ieremia Movilă, satul Măcicăuți a fost inclus în ocolul Movilăului. Astfel, potrivit uricului din 15 noiembrie 1609, sulgerul Toader „s-a jeliuit cu mare plîngere” domnului că Ieremia Movilă i-a luat satul Măcicăuții și l-a dat sub ascultarea Movilăului, promișîndu-i alt sat în loc, pe care nu l-a primit. De aceea, Toader primește satul înapoi pentru că îi era „dreaptă moștenire”³. Acest Toader era, probabil, fiul lui Ionuță și fratele lui Roman din Măcicăuți, stăpînitori pe jumătatea de jos a satului.

Mateuți, sat pe Nistru <azi c. Mateuți, r. Rezina>, în hotar cu Ețcani. La 3 aprilie 1550 Tetiana și Tatar, fratele ei, își împărțeau satele moștenite de la Șărb cel Bătrîn, întărite acestuia încă în timpul domniei lui Alexandru cel Bun; iar tatăl lor, Copcicea, avea întărire de la Ștefan cel Mare. Mateuții, împreună cu alte sate, rămînea în posesia lui Tatar⁴. Mai tîrziu, în timpul domniei lui Ieremia Movilă, satul era vîndut lui Gheorghe Siminiceanul⁵.

și din apa pe de amîndouă părțile Răutului”, vîndută de Ana Proțoia și fratele Haimezcului și Volenco lui Ciucul Porosăci (*Ibidem*, nr. 245, p. 198-199).

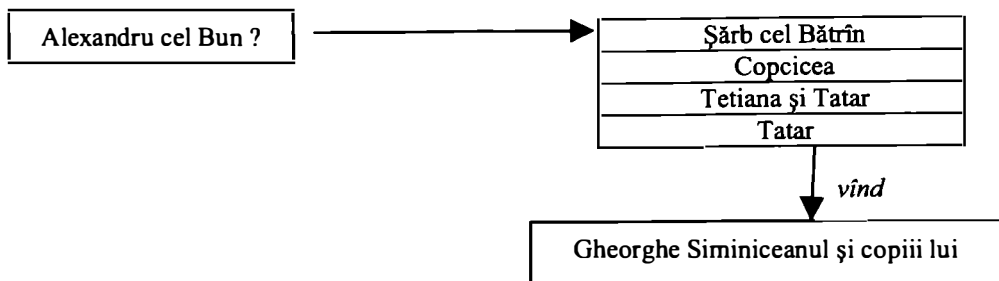
¹ *Ibidem*, nr. 325, p. 271.

² *Ibidem*, nr. 262, p. 208. Pricina, legată de acest vad de moară între nepoții lui Poroseci și răzeșii de pe jumătatea de jos a satului, a continuat. De aceea, la 7 decembrie 1617 se făcea izvod de oameni care au mărturisit că moara era „danie de la Alexandru vodă lui Poroseaci însuși, usebi de alți frați ai săi”, iar răzeșii care erau pe acea jumătate de sat din jos „ei n-au ținut nice odinioară într-acea moară, nu știm, din zilele lui Ștefan vodă, cu ce tocmală au intrat de-au făcut mori pe acel vad de moară” (*Ibidem*, nr. 272, p. 214-215). Același lucru reiese și din ispisocul din 14 ianuarie 1618 de la Radu Mihnea, potrivit căruia Lupul și soția lui, Antemia, fiica Ciucului Poroseci, erau îndreptățiți să stăpînească vadul de moară (*Ibidem*, nr. 281, p. 220).

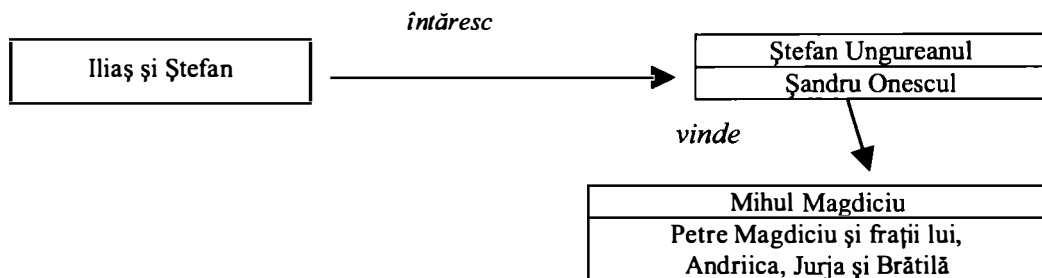
³ *Ibidem*, vol. II, nr. 344, p. 264.

⁴ *Ibidem*, vol. I, nr. 535, p. 592-593.

⁵ Acest lucru îl aflăm dintr-un uric de întăritură din 4 aprilie 1636, emis de cancelaria lui Vasile Lupu pentru Gheorghe Roșca, potrivit căruia fostului vistiernic i se întăreau, împreună cu alte

Măgdicești, sat <azi c. Măgdăcești, r. Criuleni>, atestat la 9 martie 1529 în uricul prin care Petru Rareș întărește lui Petre Magdiciu și fraților lui, Andriica, Jurja și Brătilă, fiii lui Mihul Magdiciu, satul „ce este împotriva Ichilului de la Bîc, pe din gios de fintînă”, cumpărat de tatăl lor Mihul Magdiciu în zilele domniei lui Ștefan cel Mare de la Șandru Onescul, fiul lui Ștefan Ungureanul, cu privilegiu de la Iliș și Ștefan¹.

Mărcăuți, sat <c. Marcăuți, r. Dubăsari>, care exista cel puțin din secolul XVI. Mărturie în acest sens este mențiunea inserată în zăpăsul pîrcălabului Aslan, potrivit căreia, la 25 iulie 1602-1603, Șimoș din Mărcăuți era martor, între alți oameni buni și bătrîni, „conștiințioși din vecinătate”, la hotărnicirea satelor Trebujeni pe Răut și Oxentia pe Nistru, ale mănăstirii Golia². De asemenea, la 2 august 1617, Andronic și Neculai Cucin din Mărcăuți au participat ca „oameni buni și bătrîni, știutori de neam și de moșie” la hotărnicirea satului Măcicăuți³.

Mereni, sat pe Bîc <azi c.~, r. Anenii Noi>, a cărui denumire derivă de la antroponimul de origine slavă *Mirea*⁴. Satul este atestat la 25 septembrie 1475,

stăpîniri, satul Mateuți, pe Nistru, în ținutul Orheiului, „care i-a fost lui schimb cu Ionașco și fratele lui, Gavrilaş, și Coste, și Ștefan, și sora lor Varvara Lupăneasa, și Nastasia, copiii lui Gheorghe Siminiceanul, din ispisocul de cumpărătură pe care l-a avut Siminiceanul de la Eremia Moghila voievod” (v. Boga, *Doc. basarabene*, VIII, nr. II, p. 2-9; *M.E.F.*, III, nr. 169, p. 342-356; *D.R.H.*, A, XXIII, nr. 389, p. 435-445).

¹ *D.I.R.*, XVI, I, nr. 267, p. 300-301; Chelcu, *Din uric de la bătrînul Ștefan Voievod*, p. 115.

² *M.E.F.*, III, nr. 2, p. 16-18.

³ *Ibidem*, I, nr. 144, p. 324-327.

⁴ A. Eremia, *op. cit.*, p. 90.

datorită păstrării unei mențiuni târzii, care indică un ispisoc de la Ștefan cel Mare pentru satul Mereni¹.

Miclești, sat <c. Miclești, r. Criuleni>. Toponimul derivă de la antroponimul *Miclea*, hipocoristicul lui de la *Miclăuș* (*Micloș*) din ung. *Miklos*, adică Nicolae². Satul era menționat la 26 mai 1619 în suretul de la Gaspar Grațiani acordat aprodului Nițu, căruia i se întărea cumpărătura: „o parte de ocină de satul Popovca, ci să cheamă acum Miclești, din jumătate de sat, partea din gios”. Această parte de ocină a fost vîndută pentru 100 de taleri aprodului Nițul de Iosif și fratele lui Simion, fiii lui Tomșa, și Nicoară cu soția lui Sora, fiica lui Luca, toți nepoți ai lui Popăscul. Pentru această parte de ocină, Luca avea ispisoc de la Petru Rareș?, potrivit căruia era cumpărătură de la Mărica, fiica lui Mihăilă Popăscu³. Prin urmare, satul a existat cu denumirea de Popovca cel puțin pînă în timpul lui Petru Rareș?, stăpînit de neamul Popăscul, ulterior fiindu-i schimbată denumirea în *Miclești*. De asemenea, dintr-o mențiune târzie aflăm că o altă parte de ocină a fost stăpînită de Cozma Stravoe, nepotul lui Miclici⁴, care avea dres de la „bătrînul Alexandru voievod <Lăpușeanul>”. Și acesta a vîndut pentru patruzeci de taleri jumătate din partea lui de ocină lui Mogîldea, a cărei fiice, Ileana și Alexandra, o vînd medelnicerului Ursu⁵.

Mihăilașa, sat <c. Trebujeni, r. Orhei>, așezat pe ambele părțile ale râului Răut, „pînă unde a hotărnicit Bucium, marele vornic, și pînă unde au folosit din veac”. Cunoscuta formulă „au folosit din veac” indică vechimea așezării din valea Răutului. Potrivit uricului din 11 iulie 1603, vatra satului era spre răsărit de satul Golăești (mai târziu Trebujeni), iar moara „numită de la Mihăilașa” era spre asfințit⁶.

Minceni, sat pe Jidauca <c. Mincenii de Jos, r. Rezina>, a cărei denumire derivă de la antroponimul *Minco*⁷. Satul este atestat la 25 februarie 1604 în cartea de întăritură dată de Ieremia Movilă lui Iațco Frățiță, fiul lui Bogdișor, pentru întreaga ocină Minceni din ținutul Orhei „unde este casa lor, livezile, pădurile și locurile pentru mori în apa Jidaucăi”⁸. Pentru toate acestea jeluitorii aveau

¹ *D.R.H.*, A, II, nr. 204, p. 310.

² A. Eremia, *op. cit.*, p. 89.

³ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 49, p. 60-61.

⁴ Miclici este, probabil, acel stăpînitor de la care satul își ia denumirea de *Miclești*.

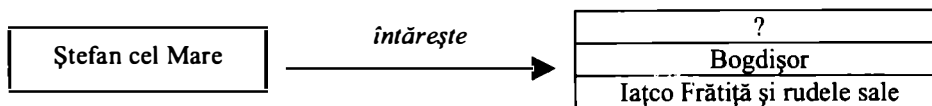
⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 56, p. 63-64. Este vorba de uricul de înătritură din 18 mai 1612, acordat de Ștefan Tomșa medelnicerului Ursu pentru o parte de ocină din satul Miclești, din ținutul Orheiului, și anume jumătate din cumpărătura pitarului Mogîldea de la Cozma Stravoe, pe care Ursul a cumpărat-o de la Ileana și Alexandra, fiicele lui Mogîldea. Menționăm că Ursul avea ispisoc de mărturie și cumpărătură și de la Radul Mihnea.

⁶ *M.E.F.*, I, nr. 83, p. 195-196.

⁷ A. Eremia, *op. cit.*, p. 90.

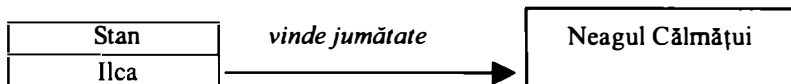
⁸ *M.E.F.*, I, nr. 85, p. 199-202. În comentariul la uricul din 1 august 1466, dat de Ștefan cel Mare Marușcăi, fiica lui Mihail Misici, I. Bogdan (*Doc. Ștefan cel Mare*, I, p. 109) afirma că

„mărturii drepte din partea boierilor ocolăși și a megieșilor”, precum că moșul lor <..> a avut „urice de la Ștefan voievod cel Bătrîn”, care au fost pierdute în Soroca, când au năvălit acolo cazacii zaporojeni. Hotarul moșiei urma să fie după hotarul vechi, despărțindu-l de satul Echimăuți, Gordinești, Trifești, Cogălniceni, Horodiște, Suleanica, Cuizăuca și Pohrebeni.

Mocșie, sat pe Nistru <azi c. Vișcăuți, r. Orhei>, în hotar cu Oxintia, întărit la 10 mai 1574 lui Ion Golăi și lui Ieremia cu soția sa Tudora¹. Despre satul Mocșie aflăm mai multe din uricul dat de Alexandru Iliăș la 8 martie 1633, potrivit căruia logofătului Ionașco Ghenghea i se întărea a cincea parte din jumătate din satul Mocșie, „ce se numește acum Vășcăuții, în ținutul Orhei, și cu parte din vadul de moară la Nistru cu tot venitul”. Această parte de ocină era cumpărată cu 60 de taleri de la Todosia, fiica lui Simenașco și a Măliții, parte a bunicului ei Miron².

Molești, sat lângă Orhei <Orheiul Vechi> <azi lângă Trebujeni, c. ~, r. Orhei> menționat la 20 ianuarie 1497, când Ilca, fiica lui Stan, vinde „ocina ei dreaptă, din dreptul ei uric, din uricul tatălui ei Stan”, jumătate din sat, partea de jos, boierului Neagul Călmățui, pentru 90 de zloți tătărești³.

Molovata, sat pe Nistru <azi c. Molovata, r. Dubăsari>, arătat la 10 mai 1574 în hotar cu satul Oxintia⁴. În timpul domniei lui Ieremia Movilă satul Molovata a fost „domnesc și ascultător de târgul Orhei”⁵. La 13 iunie 1602, domnul îl dăruia marelui paharnic Cărăiman pentru merite deosebite, rămânând apoi în stăpînirea urmașilor săi⁶. Din zăpăsul întocmit de pîrcălabul Orheiului

Mincenii de Sus, „din jos de Echimăuți” sînt *Mihucenii*, unul din cele trei sate din ținutul Orheiului stăpînite de Misici.

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21; v. și nr. 15, p. 26-27.

² *D.R.H.*, A, XXI, nr. 309, p. 397-399.

³ *Ibidem*, III, nr. 202, p. 363-365, p. 611.

⁴ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21; v. și nr. 15, p. 26-27; *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. nr. 36, p. 36-37. I. Bogdan credea că satul Molovata „ar putea să fie identic cu Moleștii vechi”.

⁵ *D.I.R.*, A, XVII, vol. I, nr. 75, p. 50; v. și nr. 132, p. 92-93.

⁶ *Ibidem*, vol. IV, nr. 119, p. 83; v. și vol. V, nr. 244, p. 178. Despre urmașii lui Cărăiman aflăm din uricul din 2 ianuarie 1623, potrivit căruia Dumitru Buhuș și sora lui Safta, fiica lui Cărăiman, și

Aslan la hotărnicirea satelor Trebujeni pe Răut și Oxintia pe Nistru, care aparțineau mănăstirii Golia, aflăm că „din partea Molovatei e luat mult pământ mănăstiresc, câteva brazde de pământ”, astfel fiind „vinovată în fața pomenitei mănăstiri”¹.

<**Morovaia**>, sat pe Răut, „unde este Moara” <azi Morovaia (?), c. Trebujeni, r. Orhei>, întărit de Iliș și Ștefan la 20 decembrie 1437, pe lângă alte locuri din această zonă, lui Mihail de la Dorohoi. Hotarul acestuia urma „să fie... pe unde au folosit din veac”².

Morozeni, sat așezat în valea Culei <azi c. Morozeni, r. Orhei>, care exista ca așezare la începutul secolului XVI, deoarece la 20 aprilie 1518 Ștefăniță (re)confirma stăpînirea lui Ioan Morozanul asupra celor două locuri în pustie, unul între Ciuluci și altul la Fîntîna Radului³. Hrisovul cel vechi, cu privilegiul de la Ștefan cel Mare, a fost pierdut cînd au atacat tătarii „țara noastră”⁴. Beneficiarul acestui privilegiu își avea, probabil, casa în satul Morozeni⁵, toponim care indică asupra unui antroponim de origine slav *Moroz*.

***Murașa**, sat pe Bîc <azi lângă Floreni, c. ~, r. Anenii Noi>, arătat în hotar cu un „loc în pustie, la Vișneuți, pe amîndouă părțile Vișneuțului”. Astfel, la 1 martie 1502, locul din pustiu care „este la Bîc, valea în fața lui Soltan și a Murașei ca să-și întemeieze sat”, era întărit de către Ștefan cel Mare lui Malesco și Dragoș, fratele lui, și lui Cozma Rizeanul⁶.

<**Nișcani**>, sat „unde este cneaz Onică”, localizat între Bîc și Ichel, <azi c. Nișcani, r. Călărași>, dăruit la 4 ianuarie 1432 – februarie 1433 februarie lui Staia, „acestei adevărate slugi a noastre”. Hotarul satului era după vechile hotare, „pe unde au folosit din veac”⁷. Satul Nișcani exista în secolul XVI, fapt documentat de uricul dat de Petru Rareș la 1545 mănăstirii Căpriană pentru

soția sa Nastasia, primeau întărire pentru trei sate, printre care și satul Molovata pe Nistru, „ce-au fost în ocolul tîrgului Orhei” (v. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, p. 99).

¹ *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 242, p. 195-196; *M.E.F.*, III, nr. 2, p. 16-18.

² *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248, 479.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 117, p. 123-124; C. Cihodaru, *Acte false...*(III), p. 485-486; Chelcu, *Din uric de la bătrîmul Ștefan Voievod*, p. 111.

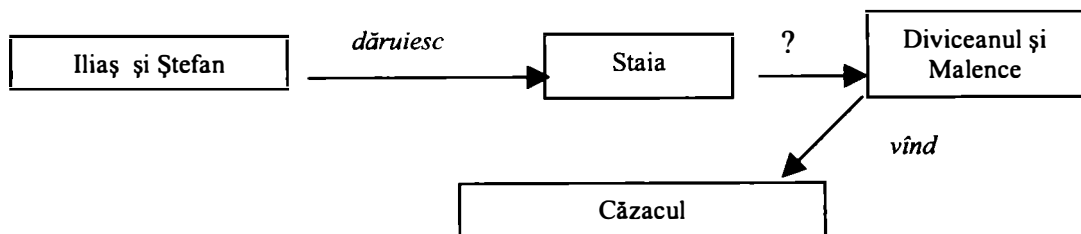
⁴ *Ibidem*.

⁵ Cercetătorul Vl. Nicu (*Localitățile Moldovei*, II, p. 60-61) arată actul din 20 aprilie 1518 drept atestare a localității Morozeni, probabil, crezînd că satul Morozeni a fost întemeiat pe locul pustiu dintre Ciuluci, stăpînit de Ioan Morozanul. Aici este vorba însă de o altă așezare care a fost în stăpînirea lui Ioan Morozanul și a urmașilor săi. Satul Morozeni se afla la o distanța apreciabilă de valea Ciulucilor, unde era arătat locul din pustiu. Cunoaștem, de asemenea, că urmașii lui Ioan Morozanul stăpîneau și satul Tirciței pe Dobrușa, încă din timpul „bătrînului Ștefan voievod” (v. Sava, *Doc. Orhei*, nr. 24, p. 36-37).

⁶ *D.R.H.*, A, III, nr. 265, p. 475-477, 612.

⁷ *Ibidem*, I, nr. 108, p. 159-160, 484.

confirmarea hotarului moșiei acesteia¹. Se știe că pînă la 25 iulie 1599 ocina Nișcani și cu poiana Recila au fost stăpînite de neamul Divicenilor². La această dată, Ghiorghită, fiul Diviceanului „de la Ghetilova”, și Malence, sora Diviceanului, înstrăinau ocina Nișcani, vînzînd-o lui Căzacul, fiul Hanțului de la Sferja, pentru 120 de taleri bani buni³.

Ocna, sat <azi s. Ocnița-Răzeși, c. Zorile, r. Orhei>⁴, menționat într-un act de danie de la Alexandru Lăpușneanu din 17 iunie 1559, prin care domnul închina Patriarhiei Ierusalimului să fie pentru „chiverniseala acelor sfinte locuri cu tot venitul”⁵. Acest sat mai era în stăpînirea mănăstirii Sfîntul Sava la sfîrșitul secolului al XVIII-lea⁶.

<**Ohrincea**>, sat și prisacă la gura Ohrincei, amplasat la confluența Răutului cu Ohrincea <azi c. Cruglic, r. Criuleni>, dăruit la 2 iulie 1439, protopopului Iuga și fiului său Mihail. Hotarul satului era stabilit „după vechile hotare, pe unde au

¹ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 11, p. 605-607.

² Neamul Divicenilor își avea casa, probabil, în satul Divice pe Bîc (Orhei), învecinat cu satul Săpoteni (v. *M.E.F.*, IX, nr. 109, p. 147).

³ *M.E.F.*, I, nr. 70, p. 162-163.

⁴ Vl. Nicu (Nicu, *Localitățile Moldovei*, II, p. 91-92) a arătat că satul Ocna, identificat de Al. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 178) cu localitatea actuală Ocnița, r. Orhei, este același cu așezarea Brăviceni, atestat la 19 aprilie 1447. Constatăm, însă, că nu se cunoaște nici un act de stăpînire cu această dată (v. *D.R.H.*, I), iar satul Brăviceni, care la 2 aprilie 1569 a fost cumpărat de la fiicele pîrcălabului Ivanca (v. Sava, *Doc. Orhei*, nr. 7, p. 14-15), era, probabil, în hotar cu satul Ocna, închinat cu zece ani mai înainte mănăstirii Sf. Sava și sub a cărei stăpînire a rămas pînă tîrziu (v. mai jos). Prin urmare, nu poate fi vorba de același sat, mai ales că și astăzi sînt cunoscute două localități distincte, care sînt în hotar: Brăviceni și Ocnița-Țărani (r. Orhei) (v. *Harta teritorial-administrativă a RM*).

⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. II, nr. 117, p. 124; P. Mihail, *Documente inedite ale cancelariei moldovenești din veacul al XVI-lea...*, doc. nr. 3, p. 340-341.

⁶ Acest lucru îl aflăm din cartea domnească din 3 martie 1776 de la Grigore Alexandru Ghica, prin care omul mănăstirii era rînduit „să fie volnicu cu carte domnii mele a stăpîni moșia mănăstirii, anume Ocna de la ținutul Orheiului, după ispisocul gospod de la măriia sa răposatul Alexandru vv. ce mănăstirea are din leat 7067 iunie 17” (v. Mihail, *Documente și zapise moldovenești*, nr. 73, p. 100-101).

folosit din veac”¹. Mai târziu, acest sat era ocina a familiei Nădăbaicilor la 25 iulie 1719, Ohrincea era în posesia vornicului Nădăbaico, tatăl lui Mihalcea Durac, și bunicul Feantii, soția lui Apostol Mihuleț².

<**Olișcani**>, satul lui Oleșco sub Caragine <azi c. Olișcani, r. Șoldănești>, întărit la 20 decembrie 1437 pe lângă multe alte locuri din această zonă lui Mihail de la Dorohoi. Hotarul acestuia urma „să fie cu toate hotarele lor vechi, pe unde au folosit din veac”³. Dintr-un zăpis târziu, datat cu 20 martie 1652, aflăm că satul Olișcani era stăpînit în secolul XVI de un anume Dragoș, ai cărui strănepoți vindeau, pe lângă alte părți de moșii din ținutul Soroca, și jumătate din satul Olișcani lui Vasile Mîrzacul, fost căpitan de Soroca⁴.

Oxintia, sat pe Nistru <azi c. Oxentea, r. Dubăsari>, atestat la 10 mai 1574, cînd Ioan vodă întărea lui Ion Golăi și Ieremia cu soția sa Tudora „două locuri în pustiu, unul pe Nistru, care se numește Oxintia, între Molovata și între Mocșia” și cu loc „pentru patru mori de ceea parte a Nistrului, pe pîrîu, la gura Iahurlucului”⁵, unde se varsă în Nistru și alt loc la capătul Peșterei”⁶. Hotarul stăpînirii acordate trebuia să „meargă pînă în Nistru așa încît să poată trăi două sate îndestul”. Aceste două locuri au fost cumpărate de la Ioan vodă cu opt cai buni și patru sute de zloți tătărești. La 4 august 1588, Petru Șchiopul confirma împărțirea făcută între soția logofătului Golia și soția pîrcălabului Ieremia, întărind Golăiesei jumătatea de sat din Golăești pe Răut și jumătatea de sat Oxintia, o moară la Mihăilașa și cu Stuhucinile, loc de folosință acestei mori⁷. De asemenea, cancelaria lui Petru Șchiopul dă un hrisov la 4 iulie 1589 pentru hotărnicirea ocinei soției lui Ion Golăi din satul Oxintia, poruncă încredințată slugilor domnești, vătavilor Donici și Pistruiul⁸. În timpul domniei lui Ieremia Movilă, la 11 august 1593 era reînnoit hrisovul de la Ioan vodă, furat din casa popii Drăgan din Suceava, întărind Anei și fiilor săi Mihai, Cristina și a fiului ei, Ștefan, și Frăsinei, fiica Ieremie, Oxintia și

¹ D.R.H., A, I, nr. 196, p. 276-278; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 16, p. 28. În această ediție traducerea referitoare la satul Ohrincea este următoarea: „la gura Ohrincei, cu prisăcile și cu așezarea la Nistru cu orice ascultă de aceste sate (se are în vedere și satul Cozareuți pe Răut)”.

² M.E.F., VIII, nr. 23, p. 42-44.

³ D.R.H., A, I, nr. 175, p. 245-248.

⁴ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 88, p. 95-96.

⁵ Despre acest pîrîu, Aurel V. Sava arăta că este „un pîrîu transnistrean care nu odată este pomenit în cronicile moldovenești, în special, datorită faptului de a fi slujit de hotar între Polonia și Ucraina Hanului, iar mai târziu, după cum voiu arăta mai jos, între moscali și turci” (v. A.V. Sava, *Documente moldovenești privitoare la românii de peste Nistru*, extras din „Moldova nouă”, II (1942), nr. 1-3, p. 5).

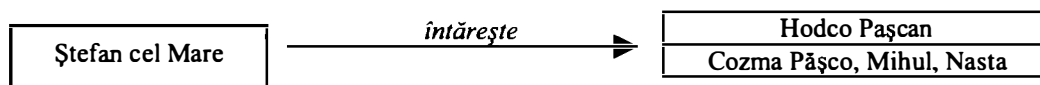
⁶ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21.

⁷ *Ibidem*, nr. 12, p. 23-24.

⁸ M.E.F., I, nr. 59, p. 144-145.

locul „de la capul Peșterei, din sus de vechiul Orhei”, mori în Răut, precum și patru mori dincolo de Nistru¹.

Pășcani, sat pe Ichel <azi c. Pășcani, r. Criuleni>² întărit ca „dreaptă ocină” prin uricul din 13 martie 1495, emis de Ștefan cel Mare lui Cozma Pășco și fratelui său Mihul și surorii lor Nasta, copiii lui Hodco Pașcan³, și anume „partea de jos... cu heleșteu la fîntînă”, hotarul acestuia fiind stabilit „pe unde au hotărît pan Moghila paharnic și cu megieșii și după vechiul hotar, unde din veac au fost”⁴. Dintr-un act de stăpînire de la începutul secolului al XVIII-lea aflăm despre un anume Jirebia, unul dintre urmașii acestora, probabil, care stăpînea a șasea parte din sat. Astfel, la 20 februarie 1709 Vlasiu Stoian vindea lui Darie Donici partea „ce s-ar alege din parte bătrînului Jirebea, pol de bătrîn, cari să vine a șasea parte din satul Pășcani cu vad de moară în Ichel”⁵.

Păulești, sat <c. Păulești, r. Călărași>, a cărui denumire păstrează, probabil, numele primului stăpîn Paul, era menționat la 3 aprilie 1550, cînd Tetiana și Tatar, fratele ei, nepoții lui Șărb cel Bătrîn, primesc întărire pentru a lor „din drepte danii, ci au avut bătrînul Șărbul de la cel mai înainte de domnie me, Alexandru voievod și din îndreptările danii și întăritură, ci au avut părintele lor Copcicea, de la moșul domniei mele, bătrînul Ștefan voievod”⁶. Satul Păuleștii era arătat și în uricul din 1545 emis de Petru Rareș prin care era indicat hotarul sfintei mănăstiri Căpriana⁷.

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 15, p. 26-27.

² Autorii volumului III din colecția națională de documente *D.R.H.* au identificat acest sat cu localitatea actuală Pohrebeni din r. Orhei (v. *Pogrebeni* la p. 620), ceea ce nu poate fi adevărat, căci cursul pîrului Ichel curge la o mare distanță de localitatea Pohrebeni.

³ Menționăm existența unui anume Pașco vataman în satul de pe Voinova, sat pentru care a fost dat act de stăpînire în timpul lui Ștefan cel Mare. Acesta ar putea fi aceeași persoană cu Hodco Pașca, arătat mai sus (v. *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 278, p. 312-313).

⁴ *D.R.H.*, A, III, nr. 181, 328-329. În ceea ce privește hotarnicul, M. Costăchescu credea că Movilă păharnic „trebuia să fi avut moșie prin apropiere” (v. M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, p. 203).

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 169, p. 162-163.

⁶ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 535, p. 592-593.

⁷ *Ibidem*, nr. 11, p. 605-607.

<**Peresecina**>, loc din pustie pe vale <azi s. Peresecina, c.~, r. Orhei>, întărită „de la obîrșie pînă la gură” lui Duma Uranie și fratelui său Petru la 4 mai 1436 pentru a-și întemeia sate, „cîte vor putea să așeze”¹. Credem că denumirea văii de *Peresecina*, provine de la antroponimul *Pereseci* (*Poroseci*), chiar dacă pare atractivă legătura făcută de către M. Costăchescu între denumirea satului Peresecina și verbul **пересѣчь**, adică *a tăia*, considerînd că acesta „ne arată începutul tăierii de păduri în codrii de la Orhei, pentru așezările oamenilor”². În această vale, pe pîrîul cu același nume, era situată seliștea sub Poroseci, „între drumuri, la fîntînă, și prisacă”³. La 29 aprilie 1602, cancelaria lui Ieremia Movilă emitea un hrisov, potrivit căruia stăpînitorii Peresecinei, Toader, Ionaș și Nicolae, fiii Grăpinei, nepoții și strănepoții lui Dulman și Petrică⁴, păstrau „o carte de la domnul Iliăș voievod din anul <1436> 6944 mai 7”, iar alte documente „pe care le-au avut de la strămoșii lor, li s-au prăpădit în timpul unui pojar, care s-a întîmplat noaptea, și de la care casa lor a ars cu totul, așa încît n-au putut scăpa nimic, rămînînd numai o carte domnească, care și aceea se află dincolo de Nistru, în Ucraina, la neamurile lor”⁵.

<**Piatra**>, sat pe Ichel <azi Camencea, c. Donici, r. Orhei>, situat „între Crotolci, mai jos de unde stă Piatră, mai sus de locul lui Oșel”. Acest sat, împreună cu alte așezări din valea Răutului, la 17 iulie 1436, era întărit de către Iliăș și Ștefan logofătului Oancea ca „vislujenia lui”, în uricul de întăritură fiind relevat faptul că „a slujit mai înainte sfintrăposatului părintelui nostru cu dreaptă și credincioasă slujbă, iar astăzi ne slujește nouă cu dreaptă și credincioasă slujbă”⁶.

***Pietroasa**, sat pe Sagala <azi lîngă Ignăței, c. Ignăței, r. Rezina>, dăruit la 1507 de Bogdan III lui Ivan și nepoților lui, Lupșa și Latii, ca „loc pustiu, pe Sagala, jumătate de fîntînă, ce se cheamă Pietroasa, partea de jos, jumătatea de sat”⁷. Potrivit actului de danie, hotarul moșiei cuprindea loc îndestul pentru un sat. Același lucru este documentat și de mărturia hotarnică a moșiei Pietrosul din 17

¹ *D.R.H.*, A, I, nr. 149, p. 204-205.

² M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, p. 441.

³ Această seliște, împreună cu satul Pășcanii pe Ichel, era întărită prin uricul dat de Ștefan cel Mare la 13 martie 1495, fiilor lui Hodco Pașcan, hotarul acestuia fiind stabilit „după vechiul hotar, unde din veac au fost” (*D.R.H.*, A, III, nr. 181, p. 328-329). Prin urmare, această seliște exista cu mult înainte. Seliștea de sub Poroseci se afla în apropierea satului Pășcanii, unde Hodco Pașcan și-a avut curtea și care era, probabil, satul de origine al urmașilor săi.

⁴ Este vorba de frații Duma Uranie și Petru, care au primit uric de danie de la Iliăș și Ștefan pentru valea Peresecina la 4 mai 1436 (v. mai sus).

⁵ *M.E.F.*, I, nr. 76, p. 176-179.

⁶ *D.R.H.*, A, I, nr. 158, p. 218-220.

⁷ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 51, p. 55; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 70, p. 55.

ianie 1786, când răzeșii Timofte Volovei, Gligoraș Lața, Toader Bînzare și alții au arătat suretul de pe ispisocul de la Bogdan III din 28 februarie 1507¹.

***Pilișoani**, sat <azi probabil lângă Tîrzieni, c. Mălăiești, r. Orhei>, atestat la 19 aprilie 1481. La această dată Ivașcu Andronic primea întărire pentru un loc de țarină lângă Pilișoani, cumpărat de la Mihai Purcărescu și de la fratele acestuia, Ion Purcărescu, pentru un cal, echivalent cu 25 de zloți tătărești. Hotarul acelui loc de țarină era „pîră la stîlpul pe unde au hotărit pan Boldur”².

Mihai Purcărescu și Ion Purcărescu

vînd

Ivașcu Andronic

Pitușca Seacă, sat la Fîntîna Varcei³ <azi c. Pitușca, r. Călărași>, care și-a luat denumirea, probabil, de la valea Pitușca, fiind așezat pe fundul acestei văi. Astfel, la 25 aprilie 1420, Alexandru cel Bun dăruia vornicului Oană sate așezate pe Bîcovăț, hotarul cărora începea de la mănăstirea lui Vărzar, trecînd pe lângă mai multe stăpîniri „și către Poroseci, și de la Poroseci la gura Pitușcâi”⁴. Așezarea de pe fundul văii Pitușca a fost stăpînită, probabil, de Stan Vărzar. De aceea, în uricul din 28 martie 1533, prin care Petru Rareș întărește o parte din acest sat nepoților lui Stan Vărzar, arătînd că „privilegiul de danie ce l-au avut ei de la înaintașii noștri”, de la Iliăș și Ștefan, de la Ștefan cel Mare, „acele privilegii ei le-au pierdut, cînd au atacat tătarii țara noastră și cînd noi am fost în pribegie”⁵.

¹ M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan voievod (1504-1517)*, București, 1940, p. 88. În mărturia hotarnică din 1786 se mai arăta că jumătate din moșie era a răzeșilor, iar cealaltă jumătate a mănăstirii Bărboiului din Iași. Atît M. Costăchescu (v. *op. cit.*), cit și A.V. Sava fac legătura între „locul pustiu, pe Sagala, jumătate de fîntînă, ce se cheamă Pietroasa, partea de jos, jumătatea de sat” cu „jumătatea de sat ce-i pe Pietroasa, unde au fost casa moșului lor Manole ușeriu” din actul de vînzare-cumpărare din 15 martie 1569, păstrat în condica de documente a mănăstirii Bărboi (v. *Doc. Orhei*, nr. 6, p. 13-14). Potrivit acestuia, Neagul, Ionașcu și Bunata, copiii lui Isai, nepoții lui Manole ușeriu, vindeau ocina lor, pentru care bunicul lor Manole a avut întărire de la Iliăș și Ștefan, iar „moșul lor Isai” (probabil, este vorba de o greșală de lectură) de la Ștefan cel Tînăr, lui Stoica, Nicoară și Nichita pentru 240 de zloți tătărești.

² *D.R.H.*, A, II, nr. 236, p. 360.

³ Locul *Fîntîna Varcei* a fost trecut de către C. Burac (v. *Așezările Țării Moldovei...*) la „sate menționate după Ștefan cel Mare, dar existente și înainte de domnia acestuia” (p. 221). Din textul actului reiese însă că cei care l-au moștenit pe Stan Vărzar primesc întărire „pe jumătatea <de sat> la Pitușca Seacă, la Fîntîna Varcei”, adică toponimul din urmă nu indică neapărat o așezare separată.

⁴ *Ibidem*, I, nr. 47, p. 67-68.

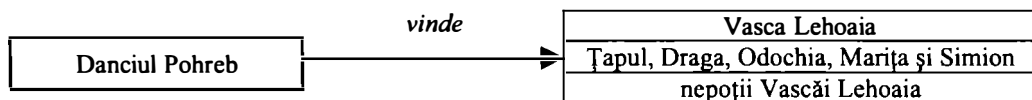
⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 329, p. 363-364; C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei...*, p. 113; Idem, *Acte false...* (III), p. 489. Un alt uric, din 1545, dat de Petru Rareș mănăstirii Căpriana, care arăta hotarul stăpînirii sfintei mănăstiri trecînd „prin talpa casei lui Stan Vărzarului <...> și porcede alături, spre hotarul Pitușcâi” a fost trecut la documente îndoielnice (v. *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 11, p. 606-607).

Iliaș și Ștefan				
↓				
Stan Vârzar				
Mihul	Petru	Marta	Cerna	Ilca
Gavril, Nasta	Nastea, Magda	Onicică, Nastea	Ion, Toader, Deva, Erena, Ileana	Maxim, Anușca

Pocșești (Popșești), sat <azi Pocșești, c. Donici, r. Orhei>, care exista deja la sfârșitul secolului XV, deoarece în uricul din anul 1500, Ștefan cel Mare întărea lui Duma Pocșăscul și Manei o seliște lângă Lopatna, cumpărată cu 220 de zloți tătrești de la Iacob, Cristina și Anușca, copiii lui Mihail Oțel grămatic¹ (vezi și Lopatna de Jos).

Pogor, sat pe Răut <azi s. Pohorniceni, or. Orhei, r. Orhei>, atestat la 16 aprilie 1527, când Petru Rareș întărea mănăstirii Probata stăpînirea asupra satului Dobrușa din ținutul Soroca și asupra unor „mori pe Răut, la Pogor și cu tot venitul”². De asemenea, la 20 mai 1604, Ieremia Movilă întărea mănăstirii Probata „să stăpînească 117 stînji la Pogor, cu mori în Răut”³.

Pohrebeni, sat <azi c. Pohrebeni, r. Orhei> atestat la 12 aprilie 1603, dat de Ieremia Movilă nepoților Vascăi Lehoia pentru a patra parte din sat. Această parte a fost cumpărată în timpul lui Iliș voievod de Vasca Lehoia de la Danciul Pohreb. Mai tîrziu, în timpul domniei lui Ieremia Movilă nepoții acesteia erau în pricină pentru moșia moștenită. De aceea, a fost stabilit prin uric ca acea parte de moșie să fie ținută „în patru părți: o parte Sacotă, de vreme ce-au cumpărat partea lui Toader drept 24 ughi, iar o parte, fiii Mariiții și o parte, fiii Odochiei, și o parte fiii lui Simion, toți nepoți Vascăi Lehoae”⁴.

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 3, p. 7-10; *D.R..H.*, III, nr. 250, p. 449-451.

² *D.I.R., A*, XVI, vol. I, nr. 215, p. 243-244. Al.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 196) a identificat locul arătat la Pogor cu localitatea actuală Pohorna, r. Florești (corect: Pohoarna, r. Șoldănești). Observăm că locul menționat în acest uric, dar și în cel de mai jos, poate fi localizat atît la Pohorniceni, r. Orhei; cît și la Pohoarnă, r. Șoldănești, ambele așezări fiind la Răut, cu mențiunea că satul Pohoarna a fost așezat la o anumită distanță de Răut, în apropierea satului Dobrușa. Cu toate acestea, la nivelul actual de cunoaștere, optăm pentru identificarea așezării arătate mai sus cu localitatea actuală Pohorniceni din r. Orhei, care era situat chiar pe riul Răut și, respectiv, beneficia de locuri pentru mori.

³ *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 218, p. 95. Autorii acestui catalog au identificat locul de la Pogor cu c. Pohorniceni, r. Orhei (v. p. 95).

⁴ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 20, p. 32-33; *D.I.R., A*, XVII, vol. I, nr. 125, p. 86-87.

Poiana, sat pe Ichel <azi r. Călărași>¹, atestat la 20 ianuarie 1603, în cartea de judecată emisă de Ieremia Movilă. Din aceasta aflăm că Pîntea păhărnicele și fratele lui Isac diaconul din Dișcova se judecau cu Alexa șoltuzul din Iași și cu Ivașco Doble pentru jumătate din satul Poiana, „la codru pe Ichel” pe care au cumpărat-o de la Sora și Sofiica, rudele lor, vîndută de acestea fără știrea lor pentru 570 de zloți tătărăști. De aceea, voievodul hotărăște după „legea țării” să fie întorși banii plătiți de către Alexa șoltuz și Ivașco Doble pentru această cumpărătură, iar Pîntea păhărnicele și Isac diaconul să stăpînească acea jumătate de sat din Poiana².

Poroseci, sat <azi lîngă Bîcovăț, c.~, r. Strășeni>, arătat în uricul din 25 aprilie 1420, dat de Alexandru cel Bun lui Oană vornic, prin care acestuia îi era întărită dania de sate așezate pe Bucovăț. Astfel, hotarul satelor dăruite vornicului începea de la mănăstirea lui Vărzar, trecînd pe lîngă mai multe stăpîniri „și către Poroseci, și de la Poroseci la gura Pitușcăi, la seliștea lui Tigomir”³. Considerăm că satul își avea denumirea de la stăpînitorul lui, de la un anume Poroseci, care se pare avea mai multe stăpîniri în această regiune.

Poroseacica, seliște <azi lîngă Bolohan, c.~, r. Orhei>, care era arătată alături de seliștea Bereza <azi Berezlogi, r. Orhei> în uricul de la Iliăș și Ștefan vodă din 6 iunie 1436, fapt consemnat în izvodul documentelor moșiiilor din ținutul Orheiului ale Sandei, fiica hatmanului Ene Drăghinici, din 5 ianuarie 1778 și în alt izvod din anul 17 august 1790⁴.

Procopeni (Procopinți), sat pe Răut <azi lîngă Mășcăuți, r. Criuleni>⁵, atestat în uricul din 17 iulie 1436, prin care logofătului Oancea îi erau întărite pentru „dreaptă și credincioasă slujbă” mai multe stăpîniri, printre care și satul Procopinți, „unde au fost Procop și Vasile vătămăni”⁶. Denumirea așezării a fost preluată, probabil, de la Procop vătămăni, care nu era doar un „alergător și cu strînsul banilor și purtător de grijă”⁷ a satului, ci și un stăpînitor al lui. Nouă ani mai tîrziu, la 15 iulie 1445, Ștefan II îi întărea lui Oancea stăpînirile sale, inclusiv satul Procopeni pe Răut⁸. Pentru același sat Alexandru II dădea uric de miluire, la

¹ Despre acest sat, Z. Arbore (*Dicționarul geografic*, p. 35-36) consemnează că este „așezat într-un hîrtop din dreapta văii Cula”, în vecinătatea s. Săseni.

² *M.E.F.*, I, nr. 81, p. 188-189.

³ *D.R.H.*, A, I, nr. 47, p. 67-68.

⁴ *Ibidem*, nr. 153, p. 210. Acest loc a fost identificat de către editorii volumului I din *D.R.H.* ca fiind situat pe valea pîrului Porosăci, azi „lîngă Bolohani, c. Lazo, r. Orhei” (v. p. 489).

⁵ Vl. Nicu (*Localitățile Moldovei*, II, p. 202) a localizat această așezare la Răculești (sat inclus în c. Jevreni, r. Criuleni), situat lîngă Mășcăuți, r. Criuleni.

⁶ *D.R.H.*, A, I, nr. 158, p. 218-220; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 12, p. 26.

⁷ Sachelarie, *Instituții feudale*, p. 496.

⁸ *D.R.H.*, A, I, nr. 255, p. 360-361.

20 iunie 1453, logofătului Mihail¹. La 2 iulie 1455, Petru Aron (re)întărea lui Mihail logofăt satul Procopeni cu moara și prisaca care asculta de acesta ca ocină dreaptă „de la înaintașii noștri”².

***Purcel**, sat pe Bîc <azi lângă Bubueci, r. Orhei>, despre care se cunoaște că era în hotar cu satul Bubuiogi dăruit în 1554-1555, împreună cu alte stăpîniri, mănăstirii Humor de către logofătul Toader Bubuiog³.

Puținței (vezi și **Vîprova**) sat <azi c. Puținței, r. Orhei>, menționat în uricul din 20 mai 1604, potrivit căruia Ieremia Movilă întărește marelui șetrar Simeon Jomir, nepotul lui Evstatie Iorgul, căsătorit cu Anița, fiica hotnogului Ieremia, sora Gaftonei și a Axanei, „în urma pricinii cu mănăstirea Probota” pe lângă alte stăpîniri și a cincea parte din Puținței, rămasă de la rudele Irimescu⁴.

Rîșcov, „unde este Alexa ~”, loc, prisacă, la obîrșia Ohrincei <azi c. Rîșcova, r. Criuleni>, dăruit de către Ștefan II prin uricul din 14 aprilie 1435, vornicului Petru Hudici pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”⁵.

Rizina, sat pe Nistru <azi or. Rezina, r. Rezina>, situat la gura pîrîului Rizinei, „unde a fost Alexa vătămă”. La 5 februarie 1495, Donea, fiica Nastei, nepoata Marinei, vindea satul „cuenit ei din ocinile străbunicului ei, pan Negrea” pisarului Toader, vărul ei, cu 70 de zloți tătărești⁶. În comentariile pe marginea acestui act de vânzare-cumpărare, M. Costăchescu atrăgea atenția asupra vechimii denumirii și implicit a existenței satului în secolul al XIV-lea⁷. În secolul XVI, satul Rezina a fost stăpînit de diacul Boldur, probabil urmașul lui Toader pisar, ca apoi să fie moștenit de fiica acestuia, Candachia⁸. Astfel, din cartea de judecată, emisă de cancelaria lui Radu Mihnea la 8 mai 1618, aflăm că fiica lui Boldur a vîndut „a patra parte din seliștea Rezina, care se află pe Nistru în ținutul

¹ *Ibidem*, II, nr. 33, p. 44-47; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 37, p. 37.

² *D.R.H.*, A, II, nr. 48, 67-69.

³ Balan, *Doc. bucovinene* I, nr. 2, p. 59; *D.I.R.*, A, XVI-II, nr. 41, p. 40-41; *M.E.F.*, II, nr. 94, p. 294; *Tezaur sucevean*, nr. 87, p. 64.

⁴ *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 218, p. 95.

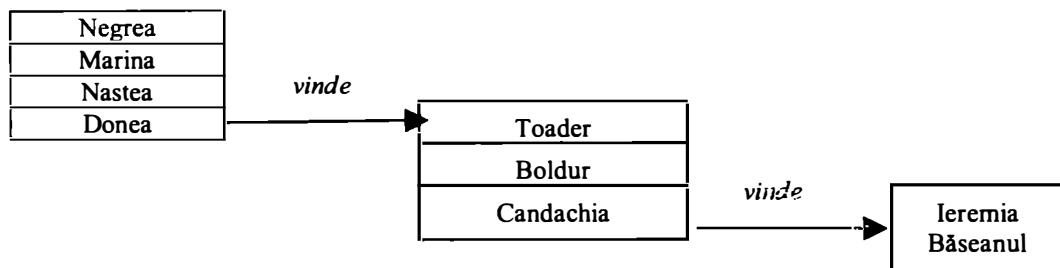
⁵ *D.R.H.*, A, I, nr. 139, p. 193-194.

⁶ *Ibidem*, III, nr. 179, p. 325-327. În studiul său referitor la scriitorii de acte din cancelaria domnească din timpul domniei lui Ștefan cel Mare, S. Văcaru arăta că unii dieci aveau posibilitatea să-și cumpere moșii cu banii obținuți din prestarea muncii, relevînd exemplul pisarului Toader: „urmașii panului Negrea, rude îndepărtate cu Toader, vindeau acestuia din urmă satul Rezina, pe Nistru, cu 70 de zloți, Sinașeuți cu 80 de zloți, pentru ca apoi diacul să cumpere satul Mălinești pe Bîrlad, de la nepoții lui Giurgiu Stravici” (v. *Scriitorii de acte din cancelaria domnească a lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, ed. P. Zahariuc și S. Văcaru, Iași, 2003, p. 101).

⁷ M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare...*, p. 201.

⁸ Un argument în favoarea ipotezei că Boldur diac ar fi urmașul lui Toader pisar este și faptul că în neamul lui Boldur diac se repetă numele de *Toader*, *Tudora*. Astfel, sora lui se numea *Tudora*, iar nepotul lui de frate era Toader, fiul sulgerului Moga (v. *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 152, 111-113).

Orheiului”, lui Ieremia Băseanu, fost vornic. Acesta „s-a plîns și a pîrît de față slugile noastre Morozeanu și Avram dieci”, precum că ei au cumpărat celelalte trei părți din sat, dar „au pus dresele lor și acea parte a lui, pe care a cumpărat-o el”. De aceea, sfatul care „i-au judecat după legea țării” a hotărît ca „să fie volnic Băseanu orișicînd să le întoarcă banii pentru acele trei părți, pe care ei le-au cumpărat, pentru că el a fost întiul cumpărător și el s-a îndreptat și și-a pus ferie”¹.

Sabolna, loc din pustie, între văile Bezin și Teleșeu <azi lângă Camencea, c. Donici, r. Orhei>, loc dăruit și întărit la 4 mai 1436 lui Duma Uranie și fratelui său Petru pentru a-și întemeia sat, al cărui hotar să fie atît cît „să poată folosi îndestul”².

Sadova, sat <azi c. Sadova, r. Călărași>, întemeiat într-o vale care se deschide în valea Bîcovățului³, alături de Pîrjolteni. La 25 aprilie 1420, satul Sadova, împreună cu alte locuri din această zonă, era dăruit de Alexandru cel Bun vornicului Oană pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”⁴. De asemenea, erau întărite „hotarele vechi, pe unde au folosit din veac”. În timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu, prin uricul din 1 aprilie 1559, satul era închinat mănăstirii Căpriana⁵.

<**Sămășcani**>, sat <azi c. Sămășcani, r. Rezina>, arătat în uricul de întăritură din 20 decembrie 1437, prin care lui Mihail de la Dorohoi i se întăreau mai multe stăpîniri în această regiune, printre care și locul de „la obîrșia Rezinei, unde șade Țigan”. În acest uric de întăritură era consemnat faptul că satele erau stăpînite de marele logofăt din privilegiul pe care i l-a dat „sfîntrăposatul părintele

¹ M.E.F., I, nr. 149, p. 338-340. Mai tîrziu, această stăpînire era întărită Varvarei Hohulea, soția vornicului Băseanu (v. D.I.R., A, XVI, vol. III, nr., p. 465; *Ibidem*, XVII, vol. IV, nr., p. 149).

² D.R.H., A, I, nr. 149, p. 204-205.

³ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, I Documente interne. Urice (ispisoace), surete, regeste, traduceri (1374-1437)*, Iași, 1931, p. 139. În ceea ce privește denumirea satului, M. Costăchescu credea că este în legătură cu termenul slav **садъ**, adică *grădină*.

⁴ D.R.H., A, I, nr. 47, p. 67-68.

⁵ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 139.

nostru”, adică Alexandru cel Bun. De aceea, hotarul urma „să fie cu toate hotarele lor vechi, pe unde au folosit din veac”¹. Din mențiunile uricelor date mai târziu, constatăm că satul Sămășcani a fost întărit de Ștefan cel Mare lui Duma Ciochină, ai cărui urmași de la începutul secolului al XVII-lea, și anume, Antemia, soția visternicelului Pătrașco, și sora ei, Nastasia, fiicele lui Văscan, nepoatele Dodoșei și răstrănepoatele lui Duma Ciochină, vindeau lui Nechifor Beldiman dreapta lor ocină și dedină din jumătatea de jos a satului, a patra jumătate din jumătate, „ce se află sub pădurea Horodiștea, pînă la fîntînă și cu loc de iaz și de moară pe pîriul satului” pentru 80 de taleri de argint². Totodată, alte mențiuni tîrzii îi arată ca stăpînitori în satul Sămășcani și pe urmașii lui Vlașin. Aceștia vindeau, după ce „au umblat mai înainte de ș-au întreat ei ruda lor, carii sînt mai aproape, să li plătească, iară dintru ruda lor nici unul n-au vrut să plătească”³, aceluiași Nechifor Beldiman „a lor dreaptă ocină și moșii dintr-a lor drepte dresuri de cumpărătură ce-au avut strămoșul lor Vlașin de la „bătrînul Ștefan <Ștefan cel Mare>, din jumătate de sat Sămășcani, a opta parte” pentru 80 de taleri de argint⁴. Prin urmare, marele vornic Nechifor Beldiman este acela care, în primul sfert al secolului al XVII-lea, încearcă prin cumpărarea mai multor părți să întregească stăpînirea asupra moșiei satului Sămășcani. Alți stăpînitori în satul Sămășcani din secolul al XVI-lea erau Evstatie și Iorga Gore. Astfel, în uricul din 20 mai 1604, prin care Ieremia Movilă întărește lui Simeon Jomir, nepotul lui Evstatie Iorgul, căsătorit cu Anița, fiica lui Ierimia hotnogul, sora Gaftonei și a Axanei, „în urma

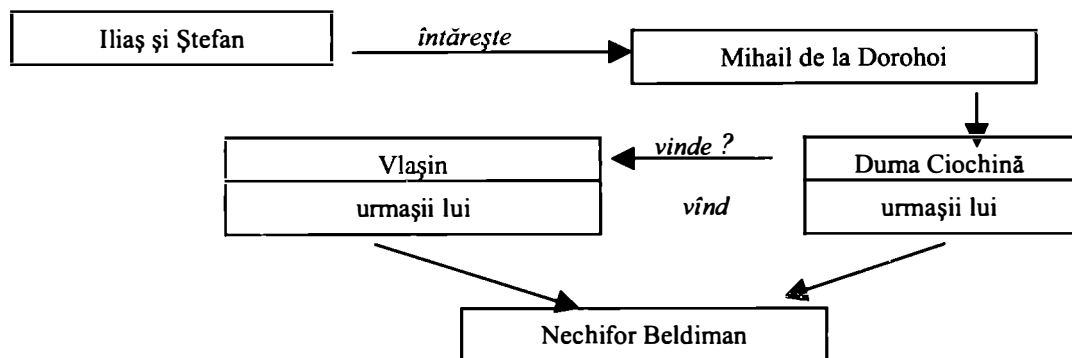
¹ D.R.H., A, I, nr. 175, p. 244-248.

² D.I.R., XVII, III, nr. 276, p. 181. Cumpărătura marelui logofăt Nechifor Beldiman era confirmată atît prin mărturia boierească, întocmită la cumpărarea unei părți din satul Sămășcani, cit și de uricul lui Ștefan Tomșa, ambele fiind datate la 1 noiembrie 1614 (v. *op. cit.*, nr. 277, p. 182).

³ *Ibidem*, nr. 22, p. 14-15. În acest zapis din 27 martie 1611, Mihilaș, întocmit de Pavăl și fratele lui Toader, fiii Armancăi, și „așăjdere sămînțiile lor”: Vasile, fiul lui Dumitru, nepotul Armancăi, și Nastasăia și Mihăilă, fiii Măricăi, nepoți Armancăi, și Iachim, fiul Anghelinei, de asemenea, nepot Armancăi, se arată că „aceștea toți ce-s mai sus scriși” vindeau vornicului Beldiman „ce să va alege partea lor a douăsprezecea parte din jumătatea de sat, din jumătate de sat sînt patru părți, dintr-una de aceia a treia parte, dintr-aceasta a treia, cinci părți” drept 70 de taleri de argint. Acest document conține un exemplu de respectare a dreptului de protimisis în ținutul Orheiul, la fel ca și în restul Țării Moldovei.

⁴ D.I.R., XVII, III, nr. 234, p. 148. Aici este vorba de uricul de întăritură din 17 decembrie 1613, emis de Ștefan II Tomșa lui Nechifor Beldiman, în care era arătat neamul lui Vlașin: Pavel și fratele lui Toader, fiii Armancăi, și rudele lor Vasile, fiul lui Dumitru, și rudele lor Mihail și sora lui Nastasăia, fiii Maricăi, și rudele lor Iachim, fiul Anghelinei, și rudele lor Nastea și Agafia, fiicele Tudosii, toți nepoți Armencii, strănepoți lui Vlașin. Remarcăm o neconcordanță între datele de mai sus și cel din 23 august 1611, dat de Constantin Movilă în baza zapisului de mărturie de la boieri și oameni buni în care se arăta că nepoții Armancăi au vîndut lui Nechifor Beldiman „toată parte lor cită se va alege din sat din Sămășcani, din vatra satului, din apă, și din tot venitul” cu 70 de taleri (v. *op. cit.*, nr. 48, p. 30-31).

pricinii cu mănăstirea Probota” pe lângă alte stăpîniri și „a patra parte din Sămășcani, ținutul Orhei”, moștenite de la bunicul său Evstatie și de la Iorga Gore cu uric de la Petru Rareș?¹.

Săpoteni, sat pe Bîc² <c. Sipoteni, r. Călărași>, în care în anul 1603 se găsea Ieremia Movilă, acordînd la 9 noiembrie uric de întăritură soției lui Golia pentru stăpînirea ocinei Colacul din ținutul Lăpușna³. Prin urmare, satul Săpoteni era o localitate importantă, fiind „prielnică popasului domnesc și chiar oștirilor”⁴. Despre stăpînitorii satului aflăm din uricul dat la 20 mai 1604, prin care Ieremia Movilă întărește lui Simeon Jomir, nepotul lui Evstatie Iorgul, căsătorit cu Anița, fiica hotnogului Ieremia, „în urma pricinii cu mănăstirea Probota” stăpîniri și „la Săpoteni”⁵.

Simeon, („unde este ~ cneaz”), sat sub Caragine, la obîrșia Dobrușei <azi s. Recești, c. Dobrușa, r. Șoldănești>, loc întărit la 20 decembrie 1437 lui Mihail de la Dorohoi. Hotarul acestuia urma „să fie cu toate hotarele lor vechi, pe unde au folosit din veac”⁶.

Sinașeuți, sat pe Nistru <azi c. Cinișeuți, r. Rezina>, întărit la 5 februarie 1495 pisarului Toader, care l-a cumpărat de la vara sa Fedca și rudele sale cu 80

¹ *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 218, p. 95.

² Satul Săpoteni se afla pe Bîc, în ținutul Orheiului, fapt arătat în actul numit *Însemnare de curgerea neamului pitarului Grigore Săpoteanul* din 5 mai 1807 (Sava, *Doc. Orhei*, nr. 346, p. 416). Din textul acestuia aflăm că neamul Jărdăneștilor se trăgea din Gavril Săpoteanul, fiul lui Grigore Săpoteanul.

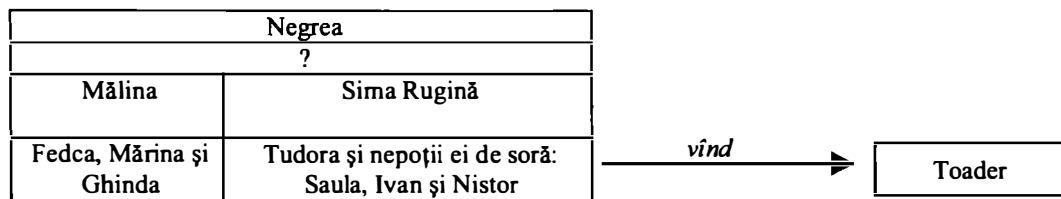
³ Sava, *Doc. Lăpușna*, nr. 20, p. 32-33.

⁴ Acest fapt era relevat de Aurel V. Sava (*Doc. Lăpușna*, p. 33), care indica următorul argument în favoarea constatării sale de mai sus: „Prin 1563 în Săpoteni a fost și tabăra domnului Ștefan Tomșa înainte de a porni să alunge din domnie pe Despot voievod. Aici se pare că au fost omorîți soldații nemți credincioși lui Despot vodă”.

⁵ *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 218, p. 95.

⁶ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248.

de zloți tătărești. Din același uric aflăm că „acel sat s-a cuvenit iarăși în partea lor din ocinile străbunicului lor, pan Negrea”¹.

***Soltan**, sat pe Bîc <azi lângă Floreni, c. ~, r. Anenii Noi>, menționat în uricul din 1 martie 1502, potrivit căruia satul Soltan era în hotar cu un loc pustiu de pe Vișneuți². Din păcate, nu cunoaștem stăpînitorii satului.

***Sînca**, sat pe Răut, „la capătul Stîncii” <azi lângă Pohorniceni, or. Orhei, r. Orhei>, mai sus de Vadul Pietrii, care, împreună cu alte locuri din această zonă, era întărit prin uricul din 20 decembrie 1437, lui Mihail de la Dorohoi. Hotarul acestuia urma „să fie cu toate hotarele lor vechi, pe unde au folosit din veac”³.

Stodolna, sat pe Nistru <azi r. Rezina>, indicat mai sus de satul Mateuți la 3 aprilie 1550, în posesia Tetianei și lui Tatar, fratele ei, copiii lui Copcicea și nepoții lui Șărb cel Bătrîn. La această dată ei își împărțeau satele moștenite de la bunicul lor, ocine primite de la Alexandru cel Bun, apoi (re)întărite de tatăl lor în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. După împărțirea satelor, Stodolna revenea în posesia lui Tatar⁴. La 12 martie 1617, seliștea Stodolna pe Nistru era întărită de Radu Mihnea lui Gheorghe Siminiceanul⁵.

Stojiște, seliște <azi s. Seliște?, c. ~, r. Orhei>, atestată la 28 iunie 1576, în uricul de întăritură acordat de Petru Șchiopul lui Ion Golăi. Potrivit acestuia, seliștea Stojiște era așezată „la răsărit în fața acelor sate, care se numesc Golăești, unde merge locul spre Lucacevca și unde cade Lucacevca în Răut, și în fața Lucacevcai, la gura Ivancii”, hotarul moșiei continuînd „de acolo spre asfințit, și de acolo la obîrșia Ivancii, și de la obîrșia Ivancii în dreptul locului de sub făget,

¹*Ibidem*, III, nr. 179, p. 324-327. Din traducerea uricului din 5 februarie 1495, publicată în *M.E.F.* reiese că Tudora, fiica lui Sima Rugină, era nepoata Fedcâi și a surorilor ei, și vara cu Saula, Ivan și Nistor, toți nepoții lui Sima Rugină (v. *M.E.F.*, II, nr. 66, p. 207-211).

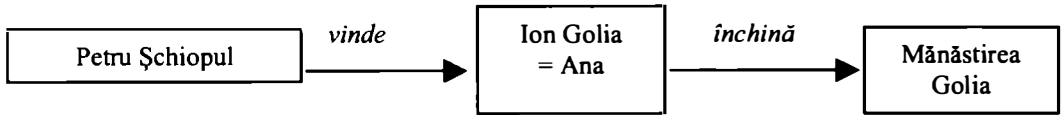
² *D.R.H.*, A, III, nr. 265, p. 475-477. În baza acestui uric, C. Burac (*Ținuturile Țării Moldovei*, p. 370) arată că satul Soltan făcea parte din ținutul Lăpușna, ca apoi să revină într-o lucrare ulterioară, situîndu-l în limitele ținutului Orheiului (v. *Așezările Țării Moldovei...*, p. 219).

³ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248. Editorii acestui volum de documente localizează așezarea „la confluența cu pîrîul Bolohani; azi lângă Pohorniceni, c. Slobodca, r. Orhei” (v. *op. cit.*, p. 498), iar A.I.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 240) arată locul „lîngă Brînzei, r. Telenești”.

⁴ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 535, p. 592-593.

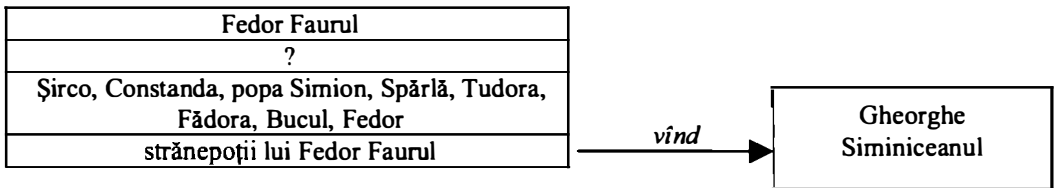
⁵ *Ibidem*, XVII, vol. IV, nr. 152, 111-113.

și de acolo pe sub făget la vale, unde se împreună hotarul cu Macicăuții dinspre asfințit, cu loc de moară, unde se numește moara lui Mihailaș”. Ocina era cumpărată de la însuși domnul pentru patru cai buni și 400 de zloți tătărești¹. Mai târziu, seliștea, împreună cu alte stăpîniri ale lui Ion Golai din această parte a țării, a fost închinată, probabil, mănăstirii Golia, deoarece în secolul XVII făcea parte din domeniul acestei mănăstiri².

Suleanica, sat <azi probabil, la sud de Horodiște, r. Rezina>³.

Șircani, sat <azi Șercani, c. Pohrebeni, r. Orhei>, a cărui denumire derivă de la antroponimul Șirco. Fiul acestuia, Nistor, și verii lui, toți strănepoți ai lui Fedor faurul, stăpîneau satul Șircani din uricul pe care l-au avut de la Alexandru Lăpușeanu? Mai târziu, Gheorghe Siminiceanu arăta stăpînirea sa asupra unor „părți de ocină din satul Șircani, din jumătatea de jos și de sus și cu iaz la pîrîul satului, care este în ținutul Orheiului” din ispisocul de cumpărătură de la Ștefan Tomșa? Acest fapt a fost consemnat în uricul de întăritură din 12 martie 1617, dat de Radu Mihnea fostului vornic Gheorghe, pentru părțile din satul Șircani, „din jumătatea de jos și de sus și cu iaz la pîrîul satului”, cumpărate de la strănepoții lui Fedor Faurul⁴.

Tărciței, sat pe Dobrușa <c. Tîrșiței, r. Telenești>, menționat în uricul din 20 mai 1604, potrivit căruia Ieremia Movilă întărește lui Apostol și rudelor sale jumătate de sat, arătînd că „privilegiul ce l-au avut buncii lor Moruzan și Ion Papa” de la Ștefan cel Mare pe dreapta lor ocină și dedină, jumătate din satul

¹ *Ibidem*, II, nr. 36, p. 92-93.

² Acest lucru se confirmă prin actul din 20 mai 1662, prin care erau întărite hotarele mănăstirii Golia, împresurate de Gheorghe Catargiu, proprietarul moșiei Peștera (v. Sava, *Doc. Orhei*, nr. 106, p. 113-115).

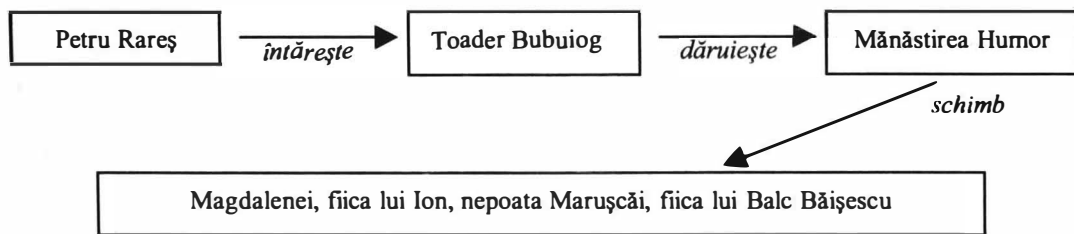
³ Apud S. Tabuncic, *Importanța actelor interne din perioada Movileștilor pentru reconstituirea relațiilor demografice din răsăritul Țării Moldovei în veacul al XV-lea*, în RIM, 2005, nr. 1-2(61-62), p. 15.

⁴ *D.I.R., A, XVII*, vol. IV, nr. 152, p. 111-113.

Tărciței, de la Sănză dinspre apus, l-au pierdut „într-o groapă din matca Dobrușei”¹. Prin urmare, satul Tărciței exista încă din timpul lui Ștefan cel Mare.

<**Târzieni**>, sat <s. Tîrzieni, c. Mălăiești, r. Orhei>, așezat în valea Răutului care a fost întemeiat în vecinătatea bălții Briahnova, dăruită de către Ștefan cel Mare lui Ivașcu Andronic și întărită împreună cu alte stăpîniri ale acestuia prin uricul din 19 aprilie 1481². Un argument în favoarea celor relatate mai sus sînt datele conținute în ispisocul din 11 martie 1640, care consemnează pricina dintre răzeșii din Tîrzieni și cei din Brăviceni pentru balta Briahnova. Astfel, Apostol Grăjdanu și Grigore și Parvana și alte rude ale lor, răzeși din Tîrzieni, au arătat un dres de la Ștefan cel mare, iar judecata domnească a hotărît că acea baltă Briahnova este moșie din hotarul Tîrzienilor³.

<**Tătărești** ?>, seliște <azi c. Tătărești, r. Strășeni>, situată „pe pîrîul Iligaci la Fîntînile Tătărești, mai sus de Hrinea”⁴, întărită la 20 aprilie 1555, de Alexandru Lăpușeanu Magdalenei, fiica lui Ion, nepoata Marușcăi, fiica lui Balc Băișescu, care, în schimbul acestui loc împreună cu o altă seliște pe Răut, la gura pîrîului Iligaci, dădea mănăstirii Humor a opta parte din satul Băișești. Această seliște a fost dăruită mănăstirii de Toader Bubuiog cu privilegiu de la Petru Rareș⁵. Despre aceeași așezare este vorba, probabil, și în uricul din 1 martie 1528, acordat de Petru Rareș pentru satul Tutovinești, a cărei moșie ajungea pînă la „hotarul Tătărăștilor”⁶.

¹ *Ibidem*, vol I, nr. 218, p. 153.

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 1, p. 5 (v. comentariile de la această pagină); *D.R.H.*, A, II, nr. 236, p. 360.

³ Acest ispisoc din timpul lui Vasile Lupu a fost extras din hotarnica vornicului Manolache Dimachi din mai 1811 (v. Sava, *Doc. Orhei*, nr. 74, p. 80).

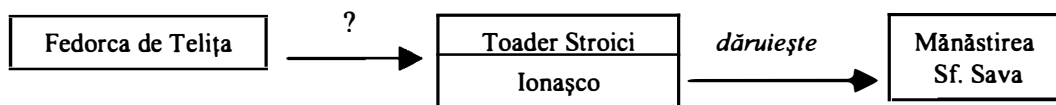
⁴ La 5 martie 1681 era emis un act de stăpînire, care arăta că Macovei din Tătărești cu soția sa vînd postelnicului Nicolae, fiul clucerului Constantin, partea sa de moșie, a treia parte din *bătrînul Hrinco* <Hrinea> din sat din Tătărești (v. Sava, *Doc. Orhei*, nr. 149, p. 149).

⁵ Balan, *Doc. bucovinene* I, nr.21, p. 54-55; *Tezaur sucevean*, nr. 89, p. 65-66.

⁶ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 220, p. 249.

Teleșeu, loc din pustie <azi r. Orhei>, care era dăruit pe vaea pîrîului Teleșeu¹, „de la obîrșie pînă la gură” de către Iliăș și Ștefan lui Duma Uranie și fratelui său Petru, stăpînirea fiind întărită prin uricul din 4 mai 1436, pentru a-și întemeia sate, „cîte vor putea să așeze”. Hotarul acestora „să le fie atît cît satele ce vor fi acel loc să poată folosi îndestul”².

Telița, sat <azi c. Telița, r. Anenii Noi>, exista, probabil, în secolul al XV-lea, deoarece salv-conductul din 20 martie 1448, emis la Genova, menționa pe Fedorca de Telița, boier moldovean, care căpăta dreptul de stabilire, împreună cu familia, slujitorii și bunurile sale, fie la Genova, fie în oricare din posesiunile sale orientale, în primul rînd la Caffa, Pera, Famagusta sau Chios³. Date despre curgerea proprietății de la Telița se conțin în uricul din 2 februarie 1616, prin care Ionașco, fiul lui Stroici, mare logofăt, dăruiește mănăstirii Sf. Sava satul Telița și trei fâlcii de vie la Cotnari. Din acest uric aflăm că satul era situat „în ținutul Orhei, aproape de Nistru, care este dreapta ocină și moșie de la tată-meu Toader pîrcălabul”, la această dată fiind inclus „în uricele Drujeștilor, care sînt la mănăstirea Pobrata”⁴.

Trifești, sat <azi c. Trifești, r. Rezina>, arătat în hotar cu satul Minceni la 1604⁵. Era stăpînit de un neam pe parcursul a cîtorva generații. Așadar, dintr-un uric de întăritură dat de Gheorghe Ghica la 13 iunie 1659 fostului vistiernic Ramandi, nepotul postelnicului Chiriță, reiese că în perioada de care ne ocupăm ocina Trifești era stăpînită pe mai multe părți de urmașii unei familii numeroase. O parte dintre aceștia, în timpul domniei lui Constantin Movilă, vînd părți din părțile lor postelnicului Chiriță. Astfel, acesta cumpăra a șaptea parte de sat jumătate de la Gliga, fiul lui Ion, cu 30 de taleri; jumătate din a șaptea parte de sat de la fiii Magdei, nepoții lui Ivanuci și de la fiii Sorchii, strănepoți lui Ivanuci, cu 34 de taleri; a șaptea parte din tot satul de la fiii lui Iachim cu 80 de taleri și din a

¹ Pîrîul Teleșeu este afluent al Ichelului; azi de la Teleșeu, c. Teleșeu pînă la Zamoși, c. Rădeni, r. Orhei (v. *D.R.H.*, A, I, p. 503).

² *Ibidem*, nr. 149, p. 204-205.

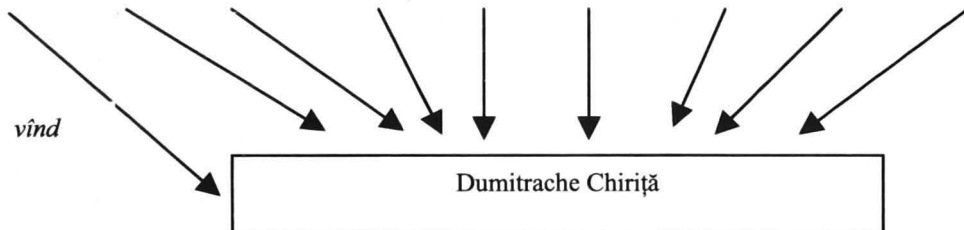
³ Șt. Andreescu, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVII)*, București, 2001, p. 80-88; idem, *Date noi despre „Teodorcha de Telicha”*, în *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, volum îngrijit de I. Cîndea, V. Sîrbu, Marian Neagu, Brăila, 2004, p. 625-634.

⁴ *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 5, p. 3-4.

⁵ *M.E.F.*, I, nr. 85, p. 199-200.

șaptea parte a cincea parte de la fiii Isăianii, nepoții Lorii, drept 20 de taleri; și a cincea parte din a șaptea de la fiii lui Firtat drept 30 de taleri; și a șaptea parte din a șaptea parte de la Toader, fiul lui Iachimaș, cu 18 taleri; și a patra parte din a șaptea parte de la Mihail și de la Ionașco drept 40 de taleri, și a șaptea parte din tot satul de la fiii Ruscăi, nepoți Sămii, și de la fiii Ștefei drept 100 de taleri¹.

Ion	Ivanuci	Iachim	Lori	Firtat	Iachimaș	?	Săma	Ștefa
Gliga	Magda	Toader, Bălan	Isăiana	Condra, Vasăianu, Mărica	Toader	Mihail, Ionașco	Rusca	Florc, Sava, Magda, Fitina, Cerbul, Banza, Țițul, Anușca și Sora
	Grozava, Toader, Roman, Alexa, Istratie, Maria, fiii Sorchii		Driașani, Giurgiu				Costin, Năstăsăia, Mărica	

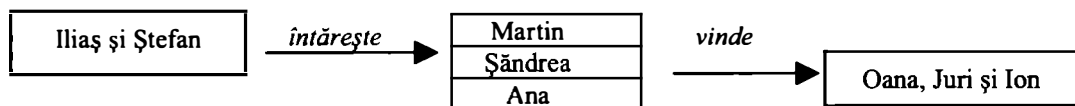
***Tutovinești (Tutoveni)**, sat pe Voinova <azi lângă Tătărești, c. ~, r. Strășeni>², care era menționat în uricul din 1 martie 1528, potrivit căruia Petru Rareș întărea cumpărarea unei părți de pământ din hotarul satului Tutovinești de către Oana și frații ei Juri și Ion de la sora lor Ana, fiica Șandrei, nepoata lui Martin, pentru 120 de zloți tătărești. Ana stăpînea dreapta sa ocină din uricul bunicului ei și din ispisoc pe care l-a avut „moșul ei Martin” de la Iliăș și Ștefan. În acest act de stăpînire era arătat și hotarul acelei părți de pământ cumpărate, care urma să înceapă „din capătul pîrîului a matcii țarinii pînă la capul pîrlogului din vale, di acolo la deal pînă la hotarul Tătărăștilor”³. Din aceeași ocină, în timpul lui Alexandru Lăpușneanu, era vîndută a patra parte de sat. Astfel, uricul din 17 martie 1560 arată că Andreica și soția lui Naste au vîndut dreapta moșie și ocină din uric de cumpărătură „ce au avut Ion Jigora de la Petru voievod, a patra parte de sat din Tutoveni din partea din gios a patra parte, aceia au vîndut-o lui Anton și

¹ Mihail, *Documente și zapise moldovenești*, nr. 37, p. 49-51; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 760, p. 246.

² Vl. Nicu a identificat satul Tutovineti (Tutoveni) cu localitatea actuală Gălești, r. Strășeni (Nicu, *Localitățile Moldovei*, I, p. 370).

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 220, p. 249.

surorii lui Saftii, fiii lui Ghine drept o sută de zloți tătărești”¹. Mai târziu, acest sat s-a numit Cărbășeni. Despre denumirea nouă a satului Tutoveni aflăm din actul de proprietate datat cu 1622-1623, prin care erau hotărnicite satele Mărtinesti, Tutoveni, „care acum se cheamă Cărbășeni”, și Cirești cu locuri de heleșteie pe Voinova din ținutul Orhei². Acest act de proprietate este considerat neautentic³, ceea ce nu înseamnă însă că nu documentează schimbarea denumirii vechi a satului luat aici în discuție.

Tuzara, sat la obârșia Jelcovei <azi în Tuzara, c. ~, r. Călărași>, dăruit de către Iliș voievod lui Staia, și întărit acestuia prin uricul din 4 ianuarie 1432-februarie 1433. Hotarul acestei stăpîniri urma „să fie după vechile hotare, pe unde au folosit din veac”. La acea dată în satul Tuzara era cneaz un anume Nicoară⁴, care a fost miluit „cu deosebită <...> milă” din partea domniei „pentru dreaptă și credincioasă slujbă”, întărindu-i-se la 20 iulie 1440-1441, „un loc, anume Tuzara, pe pîriul Bîc, mai jos de un stejar, și prisacă în același hotar”, „cît vor putea folosi îndestul pe vechile hotare”⁵. Cu un veac mai târziu, stăpînitori în satul Tuzara era Fîrtat, care avea uric de la Alexandru Lăpușneanu, de asemenea, Manoileasa și Drăgan. Nu cunoaștem relația dintre Nicoară de la Tuzara, Fîrtat, Manoileasa și Drăgan. Cu certitudine, însă, moșia a rămas în stăpînirea urmașilor acestora pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, cînd au fost vîndute părți din sat. Date despre înstrăinarea unei jumătăți de sat, partea din jos, „din vatra satului, și cu pomeți, și din cîmp, și din heleștei, și din pădure, și din tot venitul” se conțin în suretul din 5 aprilie 1642 dat de Vasile Lupu jitnicerului Mihail Săpoteanu. Acesta cumpărase a patra parte din satul Tuzara de la Toader Averchii și de la soția lui, Anghelina,

¹ *Ibidem*, vol. II, nr. 121, p. 127-128.

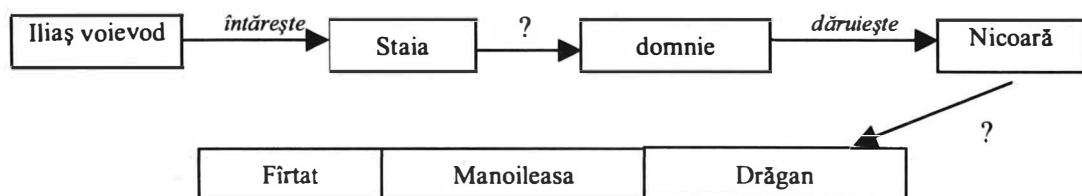
² *Ibidem*, XVII, vol. V, nr. 227, p. 162-163.

³ C. Cihodaru, *Acte false...*(III), în AIIAI, XXV₁ (1988), p. 484. În legătură cu grupul de documente neautentice, între care și cel arătat mai sus, cunoscutul istoric și editor de documente arăta următoarele: „Falsificatorii nu știau că în cazul unor procese, hotarnicii nu întocmeau acte de dispoziție, ci numai un raport asupra celor constatate, înaintat marelui logofăt. Acesta îl informa pe domn care convoca părțile împincinate și dădea hotărîrea cuvenită. Actul analizat pretinde că este un «suret», adică a fost redactat în limba slavă. Termenul constituie un alt argument în defavoarea autenticității, căci, în general, în primele decenii ale socolului XVII, hotarnicii, aleși dintre mărunții dregători locali nu știau limba slavă și-și redactau rapoartele către domn sau marele logofăt în limba română”.

⁴ *D.R.H.*, A, I, nr. 108, 159-160.

⁵ *Ibidem*, nr. 203, p. 288-230.

fiica lui Andronic, sora Ciomîrtănesii, nepoata lui Fîrtat, „din uric ce-au avut moșul lor de la Alexandru vodă cel bătrîn, ce-au rămas lor de împărțire de către alți frați ai lor” pentru 60 de taleri. De asemenea, Mihail Săpoteanul a cumpărat a patra parte din satul Tuzora de la Avram din Lucăceni și de la fiii lui Cîrstian și Toderășco, nepoții Manoilesii, pentru 60 de taleri. În acea a patra parte a lui Avram era inclusă și partea nepoților diacului Drăgan, strănepotul lui Faraon, pe care o plătise după tocmeală, „și au rămas toată partea lor la mîna lui Avraam”. Cealaltă jumătate de sat din satul Tuzara rămînea „celorlalți răzeși, carii țin cea jumătate de sat, partea din sus”¹.

Țigănești, sat pe Bîcovăț² <azi lângă Bucovăț, c. ~, r. Strășeni>, menționat la 25 aprilie 1420 în uricul de întăritură emis de cancelaria lui Alexandru cel Bun pentru vornicul Oană, prin care îi întărea ocina dăruită pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”. Vornicul urma să stăpînească după „hotarele vechi, pe unde au folosit din veac”³. Două secole mai târziu, un locuitor din Țigănești, un anume Țanpa, era martor în calitate de „om bun și bătrîn” la cumpărarea unei părți din satul Călinești și a unui loc de prisacă în satul Cobîlca de către Ionașcu Rusul și fratele său Bosăi⁴.

<Ustia>, sat <azi probabil c. Ustia, r. Dubăsari>, atestat în uricul din 2 iulie 1439, inițial ca loc și grădină la Nistru, aparținînd de Ohrincea. Acest loc și grădina erau dăruite de Iliș și Ștefan protopopului Iuga și fiului său Mihail, hotarul fiind „după vechile hotare, pe unde au folosit din veac”⁵. De asemenea, prisaca „pe Nistru, anume a lui Bileac, cu gîrla și iezerul și cu tot venitul lui”, indicată în uricul de întăritură din 2 iulie 1455, dat de Petru Aron logofătului Mihail⁶, a fost identificată cu aceeași stăpînire de la Ustia, arătată mai sus⁷.

¹ *Ibidem*, XXVI, nr. 410, p. 345-347.

² Satul era situat pe Bîcovăț, la confluența acestuia cu riul Bîc.

³ *Ibidem*, I, nr. 47, p. 67-68, p. 505.

⁴ *M.E.F.*, III, nr. 78, p. 156-157.

⁵ *D.R.H.*, A, I, nr. 196, p. 276-278, 482.

⁶ *Ibidem*, II, nr. 48, p. 67-69, 466.

⁷ *Ibidem*, p. 466 și Anexa 3. *Lista așezărilor rurale din Moldova de la răsărit de Prut din secolele XIV-XV menționate în izvoarele diplomatice interne (pînă în 1504)*, în D. Dragnev, I. Cașu, E. Dragnev, V. Pislariuc, *Ștefan cel Mare și Sfînt...*, p. 195, nr. 276.

Credem că este valabilă identificarea cu o anumită marjă de incertitudine. Din păcate, datele din documentele păstrate sînt insuficiente pentru stabilirea curgerii proprietății în satul Ustia. Din mențiunile tîrzii cunoaștem că satul a fost cumpărat de banul Iani și dăruit mănăstirii Rîșca. Totodată, același document tîrziu din timpul lui Vasile Lupu arată pricina dintre mănăstirea Rîșca și „niște oameni anume”: Dumitru Ciochină, Condre Oiște, și Enachi și Tudora, și Iurga și Gheorghiuță, fiul lui Ciochină, pentru satul Ustia „ce este în gura Răutului în ținutul Orheiului”. Aceștia au arătat un uric de la Iliăș Rareș și cărți domnești de la Aron vodă și Ieremia Movilă. Călugării de la mănăstirea Rîșca „au răspuns precum că, acel mai sus scris sat Ustia este danie și miluire sfintei mănăstiri Rîșca de multă vreme, de la banul Iani, iar acelaia boieriu i-au fost dreaptă cumpărătură”, arătînd un ispisoc de la Petru Șchiopul?, zicînd că alte documente și dresuri le-a luat de la ei Ștefan Tomșa, cînd a dăruit satul mănăstirii Solca. De aceea, sfatul domnesc a hotărît că „acel sat Ustia, din vremile vechi este dreaptă ocină și danie sfintei mănăstiri Rîșca”¹. Din cele prezentate mai sus constatăm că satul Ustia exista cu certitudine în secolul al XVI-lea, cumpărat în timpul domniei lui Petru Șchiopul ? de banul Iani și dăruit de acesta mănăstirii Rîșca.

Vudul Pietrei, („unde este ~”), sat pe Răut <azi Piatra (?), c. ~, r. Orhei>, menționat în uricul de întăritură din 20 decembrie 1437, dat de Iliăș și Ștefan lui Mihail de la Dorohoi. Prin acest uric acestuia i se acordau pentru „dreaptă și credincioasă slujbă” mai multe stăpîniri, printre care și cea asupra locului de la Vadul Pietrii, întărindu-i „hotarele vechi, pe unde au folosit din veac”². Cu aproape două secole mai tîrziu, în uricul de întăritură din martie 1527 acordat de Petru Rareș, era arătată „lunca la Vadul Petrii din gios de Pișcău” ca parte a stăpînirilor lui Mihail Oșel gramatic, moștenite de nepotul lui Avăr Oșel³.

Vasileuții, seliște pe Măiatini <azi c. Văsieni, r. Telenești> (vezi **Grabăuți**).

Vatice, sat la ~, („unde au fost Ștefan Răspop”) <azi c. Vatici, r. Orhei>, atestat în uricul din 27 mai 1443, dat de Ștefan II acestui „adevărat sluga noastră și credincios boieriu, giupînul Gherei” pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”, prin care îi întărea mai multe stăpîniri, printre care și satul de la Vatice, cu „hotarele cele vechi, pînă unde au apucat din veci”⁴.

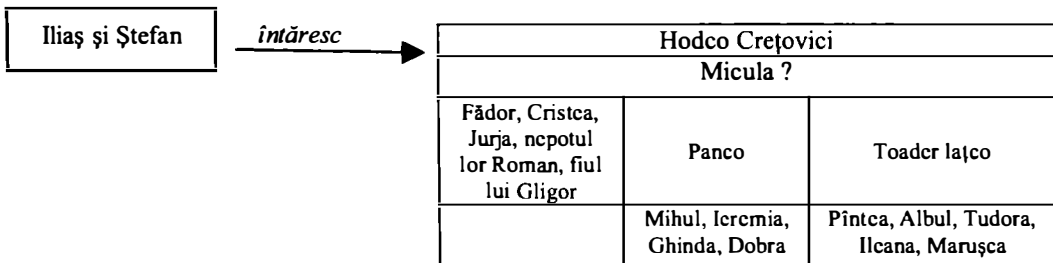
¹ Mihail, *Documente și zapise moldovenești*, nr. 30, p. 40-42; *D.R.H.*, A, XXVI, nr. 381, p. 313-317. Documentele tîrzii consemnează pricina dintre mănăstirea Rîșca și mănăstirea Solca pentru stăpînirea asupra satului Ustia. Astfel, din uricul de întăritură din 15 aprilie 1618, dat de Radu Mihnea „<în baza direșelor și ispisocelor de la Ștefan Tomșa>”, aflăm că la începutul secolului XVII satul „Ustia, ținutul Orhei, <unde cade Răutul în apa Nistrului, fost sat domnesc ascultător de ocolul Orheiului>” era în stăpînirea mănăstirii Solca (v. *Tezaur sucevean*, nr. 196, p. 104). Apoi, la pîra călugărilor, satul Ustia revine în stăpînirea mănăstirii Rîșca.

² *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 201, p. 228.

⁴ *D.R.H.*, A, I, nr. 232, p. 327-328.

Veprova, sat <azi Vîprova, c. Puținței, r. Orhei>, întemeiat de Hodco al lui Crețu pe unul din cele două locuri din pustie pe Cula, între Borșciari și Deteleu¹, întărite acestuia prin uricul dat de către Iliș și Ștefan la 17 iulie 1436². Mai târziu, din cartea domnească de întăritură de la Iliș Rareș din 8 aprilie 1547, aflăm că Fădor și frații săi, Cristea și Jurja, copiii lui Micula, și nepotul lor Roman, fiul lui Gligor, și nepotul lor Mihul, și fratele său Ieremia, și surorile lor Ghinda și Dobra, copiii lui Panco, și nepoții lor Pîntea, și fratele său Albul, și surorile lor Tudora, Ileana și Marușca, copiii lui Toader Iațco, toți nepoții lui Hodco Crețovici, cereau împărțirea între dînșii „a lor drepte ocine și moșii din privilegiul de întăritură, ce-au avut ei de la părintele domniei mele, Petru voievod, două locuri de la pustiul pe Cula, între Borșciare și între Deatlova, la Două Fintîni, în Luncușoara de jos, care acum se numesc Vepreva³ și Hluboca”⁴. Așadar, satul Veprova, ca și Hluboca, era împărțit în trei părți: partea de jos revenea lui Fădor și fraților săi, Cristea și Jurja, copiii lui Micula și nepotului lor Roman; partea de sus era dată lui Mihul, Ieremia, Ghinda și Dobra, copiii Pancăi și a treia parte, cea din mijloc, „a căzut” lui Pîntea, Albul, Tudora, Ileana și Marușca, copiii lui Toader Iațco⁵. În vecinătatea stăpînirii arătate mai sus era poiana Vepreva și un loc de moară pe pîrîul Vaticii, care erau întărite lui popa Simeon de către Ilieș voievod la 21 martie 1548. Beneficiarul acestei întăriri arăta că privilegiile lui ce le-a avut de danie de la Petru Rareș „s-au pierdut cînd au venit împăratul turcesc cu toată puterea lui și cu tătarii și au prădat țara, pâr dincolo de Suceava”⁶.

¹ Satul *Deteleu* (Deteleva) era, de asemenea, ocina lui Hodco al lui Crețu, cu privilegiu de la Iliș și Ștefan, vîndut mai târziu de Marena, fiica acestuia, pîrcălabului Ivenco (v. *M.E.F.*, II, nr. 87, p. 274-278).

² *D.R.H.*, A, I, nr. 157, p. 216-218.

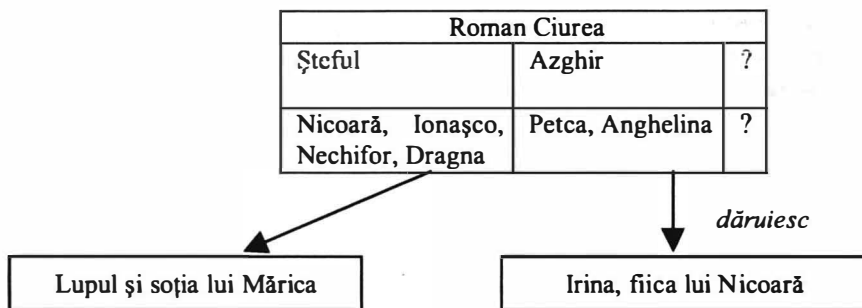
³ Toponimul *Veprova* este atestat în uricul din 1 mai 1406, ca loc pustiit deasupra Saratii, dăruit de domnie lui Vlad Dolhici (v. *D.R.H.*, A, I, nr. 20, p. 28). Editorii acestui volum de documente identifică acest loc din pustie mai la nord de Sărata Galbenă (?), fostul raion Kotovsk (R. Moldova).

⁴ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 493, p. 548-549; *M.E.F.*, II, nr. 90, p. 282-285.

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem*, nr. 507, p. 567.

Vovinești, sat pe Cula <azi c. Hoginești, r. Călărași>¹, atestat în actele de stăpînire de la începutul secolului XVII. Cu toate acestea, satul a fost întărit încă în domnia lui Ștefan cel Mare lui Roman Ciurea, moștenit apoi de urmașii acestuia. Astfel, la 10 martie 1607, Simion Movilă întărea Măricăi, soția lui Lupu, cîteva părți de ocină, printre care și a treia parte, partea de sus, din satul Vovinești, cumpărată de acesta de la Nicoară, Ionașco, Nechifor și Dragna, fiii lui Șteful, nepoții lui Roman Ciurea². Din același act de stăpînire aflăm că două părți de ocină din satul Vovinești au fost întărite Irinei, fiica lui Nicoară, părți dăruite nepoatei lor de Petca și sora ei, Anghelina, fiicele lui Azghir, nepoatele lui Ciurea, pentru că ele „n-au avut copii din trupul lor <...>, ci ele au avut numai o nepoată, cu numele Irina” și ea „să aibă a intra pe toată averea lor”.

Zăharna, sat pe Nistru, la gura Zăharnai <azi Saharna, c. Saharna Nouă, r. Rezina>, atestat într-un suret de pe ispisocul vechi de la Ștefan cel Mare din 24 ianuarie 1495, potrivit căruia „satul anumi Zăharna” era întărit nepoților lui Sima Rugină³.

În concluzii la cele prezentate mai sus, în ținutul Orheiului de-a lungul secolelor XV-XVI au existat următoarele așezări rurale (v. tabelul de mai jos: *Așezările rurale din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI* (după actele de stăpînire)⁴.

¹ Identificarea așezării medievale *Vovinești* de pe Cula cu localitatea actuală *Hoginești*, r. Călărași îi aparține lui Al.I. Gonța (*Indicele numelor de locuri*, p. 282). În mod asemănător au identificat-o și autorii listei de așezări rurale din Moldova de la răsărit de Prut din secolele XIV-XV (v. D. Dragnev, I. Cașu, E. Dragnev, V. Pislariuc, *Ștefan cel Mare și Sfînt*, nr. 42, p. 205).

² *D.I.R.*, A, XVII, vol. II, nr. 110, p. 92-93.

³ *D.R.H.*, A, III, nr. 175, p. 318-319.

⁴ **Semne convenționale folosite:** ♪ = indică existența așezării, * = indică așezările dispărute, ~ = indică repetarea numelui precedent sau a celui din titlu.

Nr. d/o	Denumirea așezării		Atestarea așezărilor în secolele XV-XVI		
	Denumirea veche a așezării	Identificarea/localizarea așezării	I jumătate a sec. al XV-lea	Ștefan cel Mare și urmașii lui	II jumătate a sec. al XVI-lea
1.	Alexinți	azi c. Parcani, r. Șoldănești		▶	▶
2.	Belești (Biliești) pe Cunila	azi c. Pîrjolteni, r. Călărași	▶	▶	
3.	Biliești (Belești) pe Ichel	azi s. Drăgușeni, c. Rădeni, r. Strășeni	▶	▶	▶
4.	Bereza	azi c. Berezlogi, r. Orhei	▶		
5.	Bezin	azi c. Donici, r. Orhei	▶	▶	▶
6.	Biliceni	azi c. Biliceni Vechi, r. Singerei			▶
7.	*Bineva	azi c. Biești, r. Orhei	▶		
8.	Bocsăști	azi c. ?, r. Orhei			▶
9.	*Borșciari	azi lângă s. Vîprova, c. Puținței, r. Orhei	▶	▶	
10.	Brașiște	azi Brănești, c. Ivancea, r. Orhei		▶	▶
11.	Bratcovo	azi lângă Hirova, r. Călărași	▶	▶	
12.	Bravicea	azi c. Bravicea, r. Călărași			▶
13.	<Breanova>	azi s. Breanova, c. Morozeni, r. Orhei		▶	
14.	Brînzani	azi s. Brînzanii Vechi, c. Brînzanii Noi, r. Telenești		▶	▶
15.	Bubuiogi (Bubuiugi) pe Bîc	azi c. Bubueci, mun. Chișinău		▶	▶
16.	*Bugaiciouți	azi?	▶		
17.	Bulăești	azi c. Bulăești, r. Orhei			▶
18.	Capenești (Căpinești)	azi s.?, r. Orhei			▶
19.	Căzănești	azi c. Căzănești, r. Telenești			▶
20.	Chivărul	or. Criuleni?, r. Criuleni			▶
21.	*Cîndrești	azi c. Pîrjolteni, r. Călărași	▶		
22.	Chiperceni	azi s. Chiperceni, c.~, r. Orhei			▶
23.	*Chișinău	azi r. Orhei		▶	▶
24.	Cobilca	azi c. Codreanca, r. Strășeni	▶		▶
25.	*Cobăleni	azi r. Rezina		▶	▶
26.	Cobilia	azi Cobilnea Veche, c. Cobilnea, r. Șoldănești	▶	▶	
27.	<Cogîlniceni>	azi c. Cogîlniceni, r. Rezina		▶	
28.	Cornul Bagului (Danilova)	azi s. Bahu, c. Săseni, r. Călărași	▶	▶	
29.	Corotceni	azi c. Coropceni, r. Telenești		▶	▶
30.	*Cozărăuți	azi lângă Mășcăuți, c. ~, r. Criuleni	▶		

31.	Cubieciani	azi c. Copăceni, r. Telenești			▶
32.	Davidova (Davida)	azi probabil c. Gura Bîcului, r. Anenii-Noi		▶	▶
33.	Dereneu	azi lângă Hirova, c. Dereneu, r. Călărași	▶	▶	▶
34.	Deteleu	azi s. Ghetlova, c. ~, r. Orhei	▶	▶	▶
35.	Dîșcova	azi s. Dîșcova, c. Puținței, r. Orhei			▶
36.	Două Fîntîni (Hluboca)	azi lângă Hulboaca, c. Ghetlova, r. Orhei	▶		
37.	Drăgușeni	azi c. Rădeni, r. Strășeni			▶
38.	Draganul	azi probabil în mun. Chișinău		▶	▶
39.	Ețcani	azi lângă Stodolna, r. Rezina		▶	▶
40.	*Fîntîna Albă	azi probabil lângă s. Bălășești, c. Jevreni, r. Criuleni	▶		
41.	Fîntîna Mare	azi Visterniceni, mun. Chișinău	▶	▶	
42.	*Fîntîna Radului	azi probabil c. Verejeni, r. Telenești		▶	
43.	Ghermănești	azi lângă s. Germănești(?), c. Suhuluceni, r. Telenești	▶	▶	▶
44.	Golăești (Trebujeni)	azi c. Trebujeni, r. Orhei			▶
45.	Grabăuți (Vasileuți)	azi c. Văsieni(?), r. Telenești	▶	▶	▶
46.	Grișani	azi s. Hirișeni, c. ~, r. Telenești		▶	
47.	Hirova	azi c. Hirova, r. Călărași	▶	▶	
48.	Horbinești	azi c. Gordinești ?, r. Rezina		▶	▶
49.	Horilcani	azi c. Holercani, r. Dubăsari			▶
50.	Horodiște	azi c. Horodiște, r. Rezina		▶	▶
51.	Hrișanii	azi Pîrjolteni, c. ~, r. Călărași	▶		
52.	Ișnovăț (Iașnoveț)	azi c. Ișnovăț, r. Criuleni	▶	▶	
53.	Izbiște (Izbișcea)	azi r. Criuleni	▶	▶	▶
54.	Lalova	azi c. Lalova, r. Rezina		▶	▶
55.	Leușeni	azi c. Leușeni, r. Telenești		▶	▶
56.	Lopatna de Jos	azi s. Pocșești, c. Donici, r. Orhei	▶	▶	▶
57.	Lucacevca	azi s. Lucășeuca, c. Seliște, r. Orhei			▶
58.	Macicăuți	azi c. Mașcăuți, r. Criuleni	▶	▶	▶
59.	Mateuții	azi c. Mateuți, r. Rezina		▶	▶
60.	Măgdicești	azi c. Măgdăcești, r. Criuleni	▶	▶	
61.	Mărcăuți	azi c. Mărcăuți, r. Dubăsari			▶
62.	Mereni	azi c. Mereni, r. Anenii Noi		▶	
63.	Miclești	azi c. Miclești, r. Criuleni			▶
64.	Mihăilașa	azi c. Trebujeni(?), r. Orhei			▶
65.	Minceni	azi c. Mincenii de Jos, r. Rezina		▶	▶

66.	Mocșie	azi c. Vășcăuți, r. Orhei			▶
67.	*Molești	azi c. Trebujeni, r. Orhei		▶	
68.	Moara („unde este Moara”) <Morovaia>	azi Morovaia(?), c. Trebujeni, r. Orhei	▶		
69.	Molovata	azi c. Molovata, r. Dubăsari			▶
70.	Morozeni	azi c. Morozeni, r. Orhei		▶	▶
71.	*Murașa	azi lângă Floreni, c. ~, r. Anenii Noi		▶	
72.	<Nișcani> („unde este cneaz Onică”)	azi c. Nișcani, r. Călărași	▶	▶	▶
73.	Ocna	azi s. Ocnîța - Răzeși, c. Zorile, r. Orhei			▶
74.	<Ohrincea>	azi c. Cruglic, r. Criuleni	▶		
75.	<Olișcani>	azi c. Olișcani, r. Șoldănești	▶	▶ ?	▶
76.	Oxintia	azi c. Oxentea, r. Dubăsari			▶
77.	Pășcani	azi c. Pășcani, r. Criuleni		▶	
78.	Păulești	azi c. Păulești, r. Călărași		▶	▶
79.	<Peresecina>	azi s. Peresecina, c.~, r. Orhei	▶	▶	▶
80.	<Piatra>	azi s. Camencea, c. Donici, r. Orhei	▶		
81.	*Pietroasa	azi lângă Ignăței, c. Ignăței, r. Rezina		▶	
82.	*Pilișoani	azi lângă Tîrzieni, c. Mălăești, r. Orhei		▶	
83.	Pitușca Seacă	azi c. Pitușca, r. Călărași	▶	▶	▶
84.	Pocșești	azi Pocșești, c. Donici, r. Orhei		▶	
85.	Pogor	azi s. Pohorniceni, or. Orhei, r. ~		▶	▶
86.	Pohrebeni	azi c. Pohrebeni, r. Orhei		▶	▶
87.	Poiana	azi r. Călărași			▶
88.	Poroseci	azi lângă Bucovăț, c. ~, r. Strășeni	▶		
89.	Poroseacica	azi lângă Bolohan, c.~, r. Orhei	▶		
90.	*Procopeni (Procopinți)	azi lângă Mășcăuți, r. Criuleni	▶		
91.	*Purcel	azi lângă Bubueci, r. Orhei			▶
92.	Puținței	azi c. Puținței, r. Orhei			▶
93.	<Rîșcov> („unde este Alexa ~”)	azi c. Rîșcova, r. Criuleni	▶		
94.	Rizina	azi or. Rezina, r. Rezina		▶	▶
95.	Sabolna	azi lângă Camencea, c. Donici, r. Orhei	▶		
96.	Sadova	azi c. Sadova, r. Călărași	▶	▶	▶
97.	<Sămășcani> („unde șade Țigan”)	azi c. Sămășcani, r. Șoldănești	▶	▶	▶
98.	Săpoteni	azi c. Săpoteni, r. Călărași			▶

99.	*Simion („unde este ~ cneaz”)	azi s. Recești, c. Dobrușa, r. Șoldănești	▶		
100.	Sinașeuți	azi c. Cinișeuți, r. Rezina		▶	
101.	*Soltan	azi lângă Floreni, c. ~, r. Anenii Noi		▶	
102.	Stînca	azi lângă Pohorniceni, or. Orhei, r. Orhei	▶		
103.	Stodolna	azi r. Rezina		▶	▶
104.	Stojiște	azi s. Seliște ?, c. ~, r. Orhei			▶
105.	Suleanica	azi la sud de Horodiște, r. Rezima			▶
106.	Șircani	azi s. Șercani, c. Pohrebeni, r. Orhei		▶	▶
107.	Tărciței	azi c. Tărciței, r. Orhei		▶	▶
108.	<Tîrzieni>	azi s. Tîrzieni, c. Mălăiești, r. Orhei		▶	▶
109.	<Tătărești>	azi c. Tătărești, r. Strășeni		▶	▶
110.	Teleșeu	azi r. Orhei	▶		
111.	Telița	azi c. Telița, r. Anenii Noi		▶	▶
112.	Trifești	azi c. Trifești, r. Rezina			▶
113.	*Tutovinești	azi lângă Tătărești, c. ~, r. Strășeni		▶	▶
114.	Tuzara („unde este cneaz Nicoară”)	azi c. Tuzara, r. Călărași	▶	▶ ?	▶
115.	Țigănești	azi lângă Bucovăț, or. Strășeni, r. Strășeni	▶	▶ ?	▶
116.	<Ustia>	azi c. Ustia, r. Dubăsari	▶	▶ ?	▶
117.	Vadul Pietrei	azi c. Piatra?, r. Orhei	▶	▶	
118.	Vatice („unde au fost Ștefan Răspop”)	azi c. Vatici, r. Orhei	▶		
119.	Veprova	azi s. Vîprova, c. Puținței, r. Orhei	▶	▶	▶
120.	Vovinești	azi c. Hoginești, r. Călărași		▶	▶
121.	Zăhama	azi Saharna, c. Saharna Nouă, r. Rezina		▶	

Ca rezultat al analizei surselor cunoscute, am stabilit că în perioada secolelor XV-XVI au existat circa 120 de așezări (Pl. II). Pentru prima jumătate a secolului XV au fost atestate 50 de așezări (Pl. VII), pentru perioada domniei lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi – 72 de așezări¹ (Pl. VIII) și pentru a doua jumătate a secolului XVI – 77 de așezări (Pl. IX). Pentru comparație, pe harta întocmită de principele Dimitrie Cantemir, între hotarele ținutului Orhei au fost fixate 56 de localități, numărul reflectînd, în linii mari, situația demografică de la începutul

¹ Potrivit tabelului de la pagina 10 a lucrării lui C. Burac (v. *Așezările...*), în actele de proprietate apar date doar despre 37 de sate și șase seliști existente în ținutul Orheiului de-a lungul domniei lui Ștefan cel Mare.

secolului XVIII (în ținuturile limitrofe: Soroca – 14, Iași – 38, Lăpușna – 40)¹. Dintre cele 118 așezări existente în secolele XV-XVI, 18 sate au existat de-a lungul întregii perioade. Cu atât mai mult, majoritatea lor probează principiul durabilității, adică și-au păstrat pînă astăzi denumirea, uneori ușor schimbată în timp, și, probabil, în aceleași hotare. Aici avem în vedere satele *Biliești* pe Ichel (din 1965 numit Drăgușeni², c. Rădeni, r. Strășeni), *Bezin* (c. Donici, r. Orhei), *Dereneu* (c. Dereneu, r. Călărași), *Deteleu* (c. Ghetlova, r. Orhei), *Ghermănești* (c. Suhuluceni, r. Telenești), *Vasileuți (Văsieni)* (c. Văsieni, r. Telenești), *Macicăuți* (c. Mășcăuți, r. Criuleni), *Nișcani* (c. Nișcani, r. Călărași), *Olișcani* (c. Olișcani, r. Șoldănești), *Peresecina* (c. Peresecina, r. Orhei), *Sămășcani* (c. Sămășcani, r. Șoldănești), *Tuzara* (c. Tuzara, r. Călărași), *Ustia* (c. Ustia, r. Dubăsari), *Vepruva* (c. Puținței, r. Orhei) etc. Numărul de așezări arătat pentru perioada secolelor XV-XVI nu presupune o cifră de rigoare absolută, ci, mai degrabă, una cu caracter estimativ. Aprecierea a fost determinată de faptul că nu toate așezările au constituit subiectul unor acte de stăpînire. Totodată, nu toate actele de proprietate s-au păstrat pînă astăzi, sau cel puțin nu sînt cunoscute; multe din acestea fiind distruse în timpul incursiunilor turco-tătare și cazăcești, lucru confirmat adesea de însăși textul unor documente. Firește, estimarea numerică actuală a așezărilor din secolele XV-XVI din ținutul Orheiului va suporta modificări ulterioare, ca rezultat al unor viitoare săpături arheologice, care pot scoate la iveală resturile unor sate medievale.

În acest context trebuie să relevăm faptul că numeroase așezări din ținutul Orheiului sînt mult mai vechi decît data înscrisă pe actele care le atestă. Vechimea așezărilor reiese din menționarea în document a hotarelor satelor „pe unde *din veac* au umblat” (я хотар тѣмь селомъ да бѣдетъ (ь) по старому хотару кѹда ѡживають из вѣка). Un alt argument pentru vechimea satelor stabilite în acest ținut ne-a fost sugerat de profesorul Mircea Ciubotaru. Este vorba despre originea slavă (de est) a numelor multor sate care conservă denumiri vechi de pîraie, păduri, diverse alte locuri, precum *Bereza*, *Breanova*, *Dereneu*, *Hulboca*, *Ișnovăț*, *Izbiște*, *Lopatna*, *Rășcov*, *Sadova*, *Stodolna*, *Stojiște*, *Ustia*, *Zăharna*. În seria oiconimelor de origine slavă se disting și satele, relativ mai recente, de proveniență antroponimică, precum *Alexinți*, *Bugaiciouți*, *Cozarăuți*, *Danilova*, *Macicăuți*.

După cum indică sursele scrise, majoritatea așezărilor erau întemeiate pe cursurile de apă, iar altele în hîrtoape sau pe platforme. De aceea, după cum observa D. Ciurea pentru toată Moldova, în documentele cancelariei domnești satele erau indicate pînă în secolul XVII „în funcție de ape, sau de regiuni

¹ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 382.

² Arbore, *Dicționarul geografic*, p. 28.

naturale sau de târguri din imediata apropiere”¹. Dintre satele orheiene așezate la obârșia sau „gura” apelor indicăm următoarele: Bezin – „în gura Bezinului”², Biliceni – „în gura pîrîului Adîncu”³, Brînzei – „în dreptul gurii Iligacei”⁴, Davida – în gura Bîcului⁵, Lopatna de Jos – „în gura Lopatnii”⁶, <Ohrincea> – în gura Ohrincei⁷, Pitușca Seacă – la gura Pitușcăi⁸, <Rîșcov> – la obârșia Ohrincei⁹, Rizina – la gura Rizinei¹⁰, <Sămășcani> – „la obârșia Rezinei, unde șade Țigan”¹¹, satul „unde este Simeon cneaz” – „la obârșia Dobrușei”¹², Ustia – „în gura Răutului”¹³, Zăharna – la gura Zăharnei¹⁴ etc.

Prin sondaje și cercetări arheologice sistematice s-a încercat stabilirea suprafeței așezărilor rurale. Astfel, L.L. Polevoj și P.P. Bîrnea considerau că așezările rurale cuprindeau o suprafață de la 2 ha la 15 ha, în care locuiau între 50 și 300 de oameni¹⁵. Sursele documentare indică întărirea unor locuri pentru sat cu un număr de 20 de case. Astfel, la 11 martie 1502, Ștefan cel Mare dăruia slugilor sale Duma Hurdescu și fraților lui Iurie, și Drăguși, și Cupce, „pentru a lor credincioasă slujbă” un loc din pustietate, „parte ci-i din Cogîlnic, să se așazi un sat” <azi c. Cogîlniceni, r. Rezina>. Hotarul satului urma „să fie pe cît să va pute hrăni din destul un sat de douăzeci de case”¹⁶.

Despre stăpînirea satelor, autorii sintezei asupra vieții feudale în țările române considerau că aceasta era obținută de către boierii și slujitorii militari prin sistemul de danie domnească, cotropind „cu forța obștea satească” și uzurpînd astfel „dreptul de stăpînire al ei”, avînd ca urmare suprapunerea ordinii și dreptului lor¹⁷. Pentru ilustrarea acestui proces erau prezentate mențiunile despre satele cu cneji, vătămani din secolul al XV-lea, care, după părerea lor, arătau „cum peste obștea satească liberă, condusă de cneaz, s-a suprapus noua ordine

¹ D. Ciurea, *op.cit.*, p. 127.

² *D.I.R., A, veacul XVI, I, nr. 201, p. 228.*

³ *Ibidem*, vol. III, nr. 381, p. 316-317; *Catalog documente – Iași*, nr. 1275, p. 473.

⁴ *M.E.F.*, I, nr. 10, p. 24-26.

⁵ *D.I.R., A, XVI, vol. III, nr. 371, p. 303-306.*

⁶ *Ibidem*, vol. I, nr. 201, p. 228.

⁷ *D.R.H., A, I, nr. 196; Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 16, p. 28.

⁸ *Ibidem*, nr. 47, p. 67-68.

⁹ *Ibidem*, nr. 139, p. 193-194.

¹⁰ *Ibidem*, III, nr. 179, p. 325-327.

¹¹ *Ibidem*, I, nr. 175, p. 244-248.

¹² *Ibidem*.

¹³ Mihail, *Documente și zapise moldovenești*, nr. 30, p. 40-42; *D.R.H., A, XXVI, nr. 381*, p. 313-317.

¹⁴ *Ibidem*, III, nr. 175, p. 318-319.

¹⁵ L.L. Polevoj, P.P. Bîrnea, *op.cit.*, p. 56-57.

¹⁶ *D.R.H., A, III, nr. 270.*

¹⁷ V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală...*, p. 112.

feudală, întruchipată în noul stăpîn al satului”¹. În legătură cu aceeași problemă, D. Ciurea arăta că „stăpînirea feudală a boierimii în secolele XIV-XV s-a instituit asupra locurilor defrișate și populate, ulterior întărite de domnie, și a unor sate, foste obști țărănești libere, cu juzi, cnezi sau vătămăni, și a locurilor „pustii” trecute pe seama domniei. A urmat cumpărarea, schimbul și acordarea de sate și locuri fără stăpîni sau confiscate de domnie. În prima jumătate a secolului XV se remarcă o frecvență în obținerea privilegiului domnesc de stăpîni de sate pentru o proprietate de origine incertă, consolidată astfel. Privilegiul domnesc deschidea pentru unii stăpîni de sate și calea dregătoriei. Expresia „pentru slujire” din majoritatea documentelor din secolele XV și XVI se referea la fidelitatea boierului față de domnie și era urmată de alta, ce făcea aluzie la confiscarea în caz de infidelitate”². Fără îndoială, situația ilustrată atît de bine de istoricul D. Ciurea este valabilă și pentru ținutul Orheiului.

Femeile aveau drepturi egale la moștenirea stăpînirilor între hotarele Țării Moldovei. Preocupîndu-se de problema obîrșiei acestor în Moldova, Al.I. Goņa ajunge la concluzia că acest obicei „s-a format în urma prestării și de către femei a unor servicii pentru cauza apărării”³. Pentru a demonstra vechimea acestui obicei, istoricul prezintă mărturii, preluate din lumea germanică, fapt care ne pare inadecvat⁴.

Potrivit dreptului de *protimisis*, oricare dintre beneficiarii moșiilor orheiene, aveau posibilitatea „să întoarcă prețul” străinului cumpărător, aceasta fiind o modalitate de apărare împotriva străinilor. Numai moșiile obținute prin danie, act de transmitere a proprietății, nu erau supuse dreptului de *protimisis*. Astfel, la 1495 Ștefan cel Mare întărea lui Toader satul Rezina „pe Nistru, la gura Rizinei, unde a fost Alexa vătămăni”, sat cumpărat cu 70 de zloți tătărăști de la vara sa Donea, fiica Nastei, nepoata Marinei, „care acel sat s-a convenit ei din ocinile străbunicului ei, pan Negrea”⁵. Se cunosc încercări de ocolire al acestui drept, fapt care provoca numeroase judecăți între cei care înstrăinau și beneficiar. Astfel, dintr-o carte de judecată din 20 ianuarie 1603, dată de Ieremia Movilă, aflăm că păhărnicele Pîntea și fratele lui Isac, diacon în Dișcova, se judecau cu Alexa și Ivașco Doble pentru jumătate din satul Bravicea și din Poiana, pe care au cumpărat-o de la Sora și Sofiica, rudele lor, vîndută de acestea fără știrea lor drept

¹ *Ibidem*, p. 113.

² D. Ciurea, *op.cit.*, p. 131.

³ Al.I. Goņa, *Femeia și drepturile ei la moștenire în Moldova, după „obiceiul pămîntului”*, în AIIAI, XVII (1980), p. 601.

⁴ În ceea ce privește, drepturile de moștenire ale femeii în lumea germanică, concluzia istoricului este următoarea: „datorită serviciilor prestate în lupte alături de bărbați, femeile au fost îndreptățite la privilegiu egalitate nu numai la împărțirea bunurilor agonisite din război, dar și la moștenirea pămîntului”⁴.

⁵ *D.R.H.*, A, III, nr. 179, p. 324-327.

570 de zloți tătărești. De aceea, voievodul hotărăște, după „legea țării”, să fie întorși banii plătiți de către șoltuzul Alexa și Ivașco Doble pentru această cumpărătură, iar Pîntea și Isac să stăpînească acea jumătate de sat din Bravicea¹.

Așezările orheiene cunosc regimul tipic satelor boierești, stăpînirea transmițîndu-se fără incidente mari urmașilor direcți sau colaterali, razeșii menționați în secolul XVIII fiind urmașii decăzuți ai unor mari familii boierești². Astfel, razeșii din Moldova, documentați spre sfîrșitul secolului XVI³, sînt moștenitorii stăpînitorilor din secolele XV-XVI și copărtași la stăpînirea acestora. Acest fapt este ilustrat în nenumărate acte de stăpînire. De exemplu, satul Chiperceeni era stăpînit pe două jumătăți: o jumătate din sat aparținea spătarilor Simion și Damian și razeșilor săi, adică vistierului Condrea, Ana și popa Orza, nepoții lui Tomșa Piperciu, iar cealaltă jumătate aparținea lui Pavel, Ioan Rusulei, Nichifor, altui Pavel, Nanciu, Ioan Tașinco, Gherman, Marcu, Mărica și Ștefan și alți razeși ai lor, toți nepoți lui Vlașco Bășcul, Vlașin și Ursul⁴.

Actele de stăpînire cuprind informații potrivit cărora ținutul Orhei cuprindea sate și dincolo de Nistru, acestea fiind sub jurisdicția domnilor Țării Moldovei. Spre exemplu, satul Oxintia, situat pe Nistru, era menționat în hrisovul domnesc din 10 mai 1574, prin care Ioan vodă dăruia lui Ion Golăi lui Irimia cu soția sa Tudora, „două locuri în pustiu, unul pe Nistru, care se numește Oxintia, între Molovata și între Mocșia” și cu loc „pentru patru mori de ceea parte a Nistrului, pe pîrîu, la gura Iahurlucului, unde se varsă în Nistru și alt loc la capătul Peșterei, din sus de vechiul Orhei, unde cade drumul vechiului Orhei în Răut, în vad, din sus de Chișinău, sub stîncă de cealaltă parte a Răutului, spre Nistru”⁵. Aici este vorba de un caz de înrudire prezumată, care se trage din coproprietatea celor doi titulari ai documentului, Ion Golăi și Ieremia. Mai tîrziu, Petru Șchiopul, Aron voievod și Ieremia Movilă au dat hrisoave pentru întărirea și hotărnicirea stăpînirii de peste Nistru, exercitîndu-și, astfel, autoritatea domnească asupra satelor de peste Nistru, prin intermediul slugilor sale⁶. Totodată, existau relații de

¹ M.E.F., I, nr. 81, p. 188-189.

² M. Ciubotaru, *O străveche așezare de pe valea Bîrladului*, p. 320. În legătură cu acest fenomen, A.V. Sava (*Documente moldovenești privitoare la românii de peste Nistru*, extras din „Moldova nouă”, II (1942), nr. 1-3, p. 7) scria că „răzășia presupune deci, neapărat, trecerea cîtorva generațiuni, fiindcă subiectul dreptului de proprietate răzășească este o colectivitate mai întinsă decît familia: semînția curgătorilor din unul sau mai mulți ascendenți comuni, numiți în Moldova bătrîni. Dar cuvîntul *bătrîn* nu are numai un înțeles biologic, genealogic, ci și unul teritorial. În adevăr, prin *bătrîn* nu se înțelege numai strămoșul din care curge un neam întreg, ci și întinderea de pămînt, moștenită de la acesta”.

³ Idem, *Intre istorie și ficțiune...*, p. 549.

⁴ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 30, p. 41-42; nr. 38, p. 49-50; nr. 46, p. 58.

⁵ *Ibidem*, nr. 10, p. 18-21.

⁶ *Ibidem*, nr. 11-15, p. 21-27. Spre exemplu, cancelaria lui Petru Șchiopul dă un hrisov la 4 iulie 1589 pentru hotărnicirea ocinei soției lui Ion Golăi din satul Oxintia, poruncă încredințată slugilor domnești, vătavilor Donici și Pistruil (M.E.F., I, nr. 59, p. 144-145).

rudenie, legături de razeșie între satele de pe ambele maluri ale Nistrului. Menționăm, în acest sens, mărturia hotarnică a ocinei Peresecina din 29 aprilie 1602, alcătuită în timpul domniei lui Ieremia Movilă, potrivit căreia stăpînitorii din Peresecina, Toader, Ionaș și Nicolae, fiii Grăpinei, „nepoții și strănepoții lui Dulman și Petrică”, păstrau „o carte de la domnul Ilieș voievod din 7 mai 1436”, iar alte documente, „pe care le-au avut de la strămoșii lor, li s-au prăpădit în timpul unui pojar, care s-a întamplat noaptea, și de la care casa lor a ars cu totul, așa încît n-au putut scăpa nimic, rămînînd numai o carte domnească, care și aceea se află dincolo de Nistru, în Ucraina, la neamurile lor”¹.

În prezentarea așezărilor rurale am arătat, în cazurile în care era posibil, curgerea proprietății pînă la începutul secolului al XVII-lea. Prin aceasta am încercat să atragem atenția asupra situației create spre sfîrșitul perioadei de care ne ocupăm, care va avea repercusiuni grave începînd cu secolul al XVII-lea, cînd vechii stăpîni, deveniți mici proprietari, vor fi amenințați cu acapararea ocinilor lor de către marea boierime.

2.2.3. Denumirea așezărilor

În articolul referitor la toponimie ca argument al durabilității, profesorul Ioan Caproșu scria următoarele: „concentrînd evoluția complexă a unei colectivități umane, istoria sa <a satului românesc> este bogată în fapte și semnificații care, dincolo de documentele istorice, se reflectă de atîtea ori în chiar numele său”². Subscriem afirmației de mai sus și aducem drept confirmare acesteia exemplele satelor din ținutul Orheiului. Mai întîi de toate, relevăm faptul că unele așezări au fost denumite după anumite elementele geografice: *Hluboca*³, *Ocna*⁴, *Pietroasa*⁵, *Pitușca Seacă*⁶, *Poiana*⁷, *Stîncă*⁸, *Ustia*⁹, *Vadul Pietrii*¹⁰ etc. De asemenea, din analiza toponimiei așezărilor orheiene am stabilit că denumirile unor sate din secolele XV-XVI, care inițial purtau numele văilor în care au fost așezate, au fost schimbate treptat, fiind numite după numele noului stăpîn. Spre exemplu, satul *Lopatna de Jos*, așezat la gura Lopatnii, a fost numit mai tîrziu,

¹ *Ibidem*, nr. 76, p. 176-179.

² I. Caproșu, *Toponimia – argument al durabilității* (I), în „Cronica”, XII (1977), nr. 36 (606), p. 2.

³ *D.I.R., A, XVI*, vol. I, nr. 493, p. 548-549; *M.E.F.*, II, nr. 90, p. 282-285.

⁴ *D.I.R., A, XVI*, vol. II, nr. 117, p. 124; P. Mihail, *Documente inedite ale cancelariei moldovenești din veacul al XVI-lea (din arhiva metocului Sf. Mormînt din Constantinopol)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, XVII (1964), nr. 2, doc. nr. 3, p. 340-341.

⁵ *D.I.R., A, XVI*, vol. I, nr. 51, p. 55; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 70, p. 55.

⁶ *D.R.H., A, I*, nr. 47, p. 67-68.

⁷ *M.E.F.*, I, nr. 81, p. 188-189.

⁸ *D.R.H., A, III*, nr. 175, p. 247, 498.

⁹ Mihail, *Documente și zapise moldovenești*, nr. 30, p. 40-42; *D.R.H., A, XXVI*, nr. 381, p. 313-317.

¹⁰ *D.R.H., A, III*, nr. 175, p. 247, 506.

după 1500, dar înainte de 1602, *Pocșești*, de la Duma Pocșescu, care l-a cumpărat de la Iacob Oțel gramatic și surorile acestuia¹. Alte sate au păstrat totuși denumirea împrumutată de la numele pîrîului în preajma căruia au fost întemeiate. Este cazul satului lui Sima Rugină de la gura Zăharnei <azi Saharna, c. Saharna Nouă, r. Rezina>, atestat la 24 ianuarie 1495².

Numeroase sate din ținutul Orheiului, ca de altfel și toată Țara Moldovei³, și-au luat numele de la primii organizatori (vătămani, cnezi) sau stăpînitori (boieri) ai așezării. Astfel, la 17 iulie 1436 logofătului Oancea îi era întărit satul Procopinți, „unde au fost Procop și Vasile vătămani” pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”⁴. La 13 aprilie 1586 Petru Șchiopul judecă pricina dintre vătavul Toader Biliciu și Ionașcu cu frații lui, care au avut ispisoace de danie de la Alexandru Lăpușeanu, pentru „un loc din pustiu, în Ciulița Mare, cu loc de moară în Ciuluc și cu loc de prisacă în Frasăni, care acum se numește satul Beliciu”⁵. Seria așezărilor cu nume derivate de la întemeietori sau stăpîni poate fi continuată cu următoarele exemple: Bubuiogi (Toader Bubuiog logofăt)⁶, Brînzei (Toma Brînză)⁷, Căpinești (Căpegnia vătav)⁸, Căzânești (Căzan pîrcălabul)⁹, Chiperceni (Tomșa Piperciu)¹⁰, Deteleva (Deteleu)¹¹, Golăești (Ion Golăi)¹², Macicăuți (Macico Rusul)¹³, Măgdicești (Mihul Magdiciu)¹⁴, <Nișcani> (cneaz Onică)¹⁵, <Olișcani> (Oleșco)¹⁶, Pășcani (Hodco Pașcan)¹⁷, <Piatra> (Piatră)¹⁸, Pohrebeni (Danciul Pohreb)¹⁹, <Rîșcov> (Alexa Rîșcov)²⁰, Șircani (Șirco)²¹. În alte cazuri derivarea denumirii așezării de la numele stăpînului este un lucru evident, chiar dacă nu sînt cunoscute mențiuni documentare legate de

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 3, p. 7-10; *D.R.H.*, III, nr. 250, p. 449-451.

² *D.R.H.*, A, III, nr. 175, p. 318-319.

³ D. Ciurea, *Evoluția așezărilor și a populației rurale...*, p. 126.

⁴ *D.R.H.*, A, I, nr. 158; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 12, p. 26.

⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 381, p. 316-317.

⁶ Balan, *Doc. bucovinene* I, nr. 2, p. 59; *D.I.R.*, A, XVI, vol. II, nr. 41, p. 40-41; *M.E.F.*, II, nr. 94, p. 294; *Tezaur sucevean*, nr. 87, p. 64.

⁷ *D.I.R.*, A, XVII, vol. II, nr. 18, p. 17-18.

⁸ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-41.

⁹ *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 215, p. 94.

¹⁰ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 46, p. 58.

¹¹ *D.R.H.*, A, I, nr. 139, p. 193-194.

¹² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 11, p. 21-22.

¹³ *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 281, p. 220-221.

¹⁴ *Ibidem*, XVI, vol. I, nr. 267, p. 300-301; Chelcu, *Din uric de la bătrînul Ștefan Voievod*, p. 115.

¹⁵ *D.R.H.*, A, I, nr. 108, p. 159-160, 484.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 175, p. 245-248.

¹⁷ *Ibidem*, III, nr. 181, 328-329.

¹⁸ *Ibidem*, I, nr. 158, p. 218-220.

¹⁹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 20, p. 32-33; *D.I.R.*, A, XVII, vol. I, nr. 125, p. 86-87.

²⁰ *D.R.H.*, A, I, nr. 139, p. 193-194.

²¹ *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 152, p. 111-113.

aceasta. Menționăm aici următoarele sate: Alexinți pe Ciorna¹, Belești pe Cunila² și Beliești pe Ichel³, Bocsăști pe Ichel⁴, Bulăești⁵, Cîndrești pe Cunila⁶, Corotceni pe Malovateț⁷, Danilova pe Măiatini⁸, Davida⁹, Drăgușeni¹⁰, Draganul pe Bîc¹¹, Ețcanii pe Nistru¹², Ghermănești¹³, Vasileuți (Văsieni)¹⁴, Grișani pe Măiatini¹⁵, Hirova pe Măiatini¹⁶, Horbinești pe Cogîlnic¹⁷, Hrișanii pe Cunila¹⁸, Lalova pe Nistru¹⁹, Leușeni pe Măiatini²⁰, Lucacevca²¹, Mateuții pe Nistru²², Mărcăuți²³, Mereni²⁴, Miclești²⁵, Minceni²⁶, Morozeni²⁷, Păulești²⁸, Pocșești (Popșești)²⁹, Poroseci³⁰, Poroseacica³¹, Purcel³², Sadova³³, Sămășcani³⁴, Sinașeuți³⁵, Soltan³⁶ etc.

-
- ¹ *M.E.F.*, I, nr. 29, p. 74-77.
² *D.R.H.*, A, I, nr. 84, p. 125-126.
³ *M.E.F.*, I, nr. 13, p. 32.
⁴ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-40.
⁵ *M.E.F.*, I, nr. 102, p. 234-242.
⁶ *D.R.H.*, A, I, nr. 84, p. 125-126.
⁷ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 23, p. 35.
⁸ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 335, p. 370.
⁹ Balan, *Doc. bucovinene* I, nr. 2, p. 59; *D.I.R.*, A, XVI-II, nr. 41, p. 40-41; *M.E.F.*, II, nr. 94, p. 294; *Tezaur sucevean*, nr. 87, p. 64.
¹⁰ Boga, *Doc. basarabene*, VIII, nr. 6.
¹¹ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 119, p. 125-126.
¹² *Ibidem*, nr. 535, p. 592-593.
¹³ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 25-26, p. 37-38; *D.R.H.*, A, XIX, nr. 151, p. 182.
¹⁴ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 335, p. 370; *Catalog documente – Iași*, nr. 614, p. 252.
¹⁵ *D.R.H.*, A, III, nr. 189, p. 343-345.
¹⁶ *D.I.R.*, A, XV, vol. II, nr. 231, p. 248-249; *D.R.H.*, A, III, nr. 189, p. 175.
¹⁷ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. V, p. 9-10.
¹⁸ *D.R.H.*, A, I, nr. 84, p. 124-126.
¹⁹ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 535, p. 592-593.
²⁰ *M.E.F.*, I, nr. 102, p. 234-242.
²¹ *D.I.R.*, XVI, II, nr. 36, p. 92-93.
²² Boga, *Doc. basarabene*, VIII, nr. II, p. 2-9; *M.E.F.*, III, nr. 169, p. 342-356; *D.R.H.*, A, XXIII, nr. 389, p. 435-445.
²³ *M.E.F.*, III, nr. 2, p. 16-18.
²⁴ *D.R.H.*, A, II, nr. 204, p. 310.
²⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 49, p. 60-61.
²⁶ *M.E.F.*, I, nr. 85, 199-202.
²⁷ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 117, p. 123-124; *Catalog documente – Iași*, nr. 459, p. 191.
²⁸ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 535, p. 592-593.
²⁹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 3, p. 7-10; *D.R.H.*, III, nr. 250, p. 449-451.
³⁰ *D.R.H.*, A, I, nr. 47, p. 67-68.
³¹ *Ibidem*, nr. 153, p. 210.
³² Balan, *Doc. bucovinene* I, nr. 2, p. 59; *D.I.R.*, A, XVI-II, nr. 41, p. 40-41; *M.E.F.*, II, nr. 94, p. 294; *Tezaur sucevean*, nr. 87, p. 64.
³³ *D.R.H.*, A, I, nr. 47, p. 67-68.
³⁴ *D.I.R.*, XVII, vol. III, nr. 276, p. 181.
³⁵ *D.R.H.*, A, III, nr. 179, p. 324-327.
³⁶ *Ibidem*, nr. 265, p. 475-477.

CAPITOLUL 3

Economia

Reconstituirea istoriei unei societăți pe parcursul unei perioade determinate și în anumite zone geografice nu poate fi pe deplin realizată fără a efectua atente analize ale diverselor ei aspecte. De aceea, în lucrarea de față ne-am propus studierea vieții economice din ținutul Orheiului, deoarece acest lucru permite formularea unor aprecieri despre nivelul de dezvoltare a populației din această zonă. Structura capitolului, și respectiv, subiectele abordate rezidă din faptul că evoluția vieții economice este rezultatul progreselor realizate în domeniile ce o compun, a dezvoltării principalelor sectoare de activitate: agricultura, meșteșugurile, rețeaua de drumuri, circulația monetară și, implicit, negoțul. Aici subscriem ideii anterior enunțate, precum că evoluția vieții economice trebuie văzută „ca un proces continuu, cu rădăcini adânci în secolele anterioare, dar și ca un fenomen ce își are analogii în veacuri recente, cunoscute mai bine pe baza izvoarelor istorice existente”¹.

Dezvoltarea economică a așezărilor din ținutul Orheiului, ca de altfel și din alte ținuturi moldovenești, a fost determinată de evoluția politică, economico-demografică atât din întreaga Țara Moldovei, cât și din regiunile învecinate, al căror nivel de dezvoltare și-a găsit, mai totdeauna, reflectare în zona de care ne ocupăm. Firește, de-a lungul secolelor XV-XVI, viața economică a așezărilor din ținutul Orheiului n-a cunoscut o linie continuă ascendentă, lucru explicabil în mare parte de perioadele de secetă și epidemii, de distrugerile produse de invaziile și expedițiile de pradă ale turcilor, tătarilor și cazacilor. Mențiunile documentare se refereau la anii de secetă și foamete care au fost în Moldova în anii 1512, 1553, 1574-1575, 1585. Însă, în anul 1588 era „abundență” în produse². În anii 1512, 1522-1553, 1588, epidemiile de ciumă au făcut mii de victime în rândurile populației agricole a țării, evidențiindu-se lipsa mâinii de lucru în agricultură³.

¹ A. Paragină, *Habitatul medieval la curbura exterioară a Carpaților în secolele X-XV*, Brăila, 2002, p. 47.

² D. Ciurea, *Evoluția așezărilor și a populației...*, p. 135.

³ *Ibidem*.

Dezastrele invaziilor din 1538, 1564, 1574 și 1595 au condiționat în mod nefast situația economică a ținutului. Cu toate acestea, practicarea continuă a activităților economice tradiționale a fost hotărâtoare pentru evoluția așezărilor din ținut, contribuind la stabilirea unui nivel adecvat de dezvoltare a populației.

Pentru conturarea evoluției vieții economice în așezările orheiene, am urmărit relevarea structurilor economice, dintre care menționăm morile, viile, livezile, pășunile, heleșteiele și iazurile, prisăcile etc. În lipsa unor mărturii arheologice legate de aceste structuri economice, izvorul scris rămâne sursa unică care conține date în acest sens. Prezența structurilor economice în așezările din ținut pot fi stabilite numai în cazul când acestea deveneau obiect de vânzare-cumpărare și schimb, acestea fiind arătate în actele de stăpînire. Stabilirea practicării anumitor îndeletniciri de către locuitori se poate face și pe baza mărturiilor indirecte, precum cele legate de prestarea dărilor obligatorii către domnie, acestea constituind veniturile țării. Avem în vedere aici următoarele dări: ilișul¹, finăritul², oieritul³ ș.a. De asemenea, datele arheologice permit, alături de cele scrise, o apreciere mai exactă a nivelului de dezvoltare atins de activitățile agricole, de îndeletnicirile meșteșugărești, de evoluția comerțului ș.a.

3.1. Agricultura

3.1.1. Cultivarea plantelor

Agricultura sub toate aspectele ei – cultura cerealieră, viticultura, pomicultura, grădinăritul, creșterea animalelor – a constituit baza de producție a ținutului Orhei, ca și în majoritatea ținuturilor moldovenești. Astfel, un bun cunoscător al acestei zone afirma că aici agricultura se poate face pe o scară largă, fiind rentabilă cultura tuturor cerealelor, pomilor fructiferi și creșterea vitelor mari și mici, a păsărilor, albinăritului, această fiind zona nesfîrșitelor podgorii cu livezi de vișini, cireși, prune, mere, pere etc.⁴

Practicarea agriculturii înainte de întemeierea statului medieval moldovenesc pe teritoriului viitorului ținut al Orheiului se confirmă prin descoperirea

¹ Se consideră că termenul *iliș* este de origine maghiară și se traducea în latina medievală ardeleană cu *annonna* ceea ce însemna „darea pe cereale în favoarea regelui” (V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală...*, p. 360). Această dare corespundea cîblăritului din Țara Românească, în legătură cu etimologia căruia A. Cazacu arăta următoarele: „darea se ia în natură din cereale, dar fiind percepută cu anumite unități de măsură numite *cîble* sau *găleți*, ea se numește *cîblărit* sau *găletărit*” (*op. cit.*, p. 358).

² Obligația de a cosi fîn este atestată pentru Moldova în privilegiile lui Ștefan cel Mare din anul 1466, prin care se scutește un sat din Roman de această obligație (*Ibidem*, p. 362).

³ Pentru Moldova prima mențiune asupra oieritului o avem în socoteala de toată gorștina de oi făcută de Petru Șchiopul la 1591 (*Ibidem*, p. 363).

⁴ T. Porucic, *Regiunile naturale...*, p. 51-52.

unor valoroase vestigii arheologice. Între descoperirile reprezentative în acest sens se înscrie depozitul de unelte agricole recuperat la Orheiul Vechi în anul 1963, datat la mijlocul secolului al XIV-lea¹. Acest depozit cuprindea circa 120 de piese, dintre care 68 de brăzdare, 42 de cuțite de plug, întăritoare de fier pentru părțile lemnoase ale plugului, un otic, o ramă metalică pentru lopată de lemn, o săpăligă, o coasă și unelte pentru cultivator². În legătură cu semnificația descoperirii acestui depozit profesorul Victor Spinei arăta că „prin dimensiunile sale, depozitul de unelte destinate agriculturii de la Orheiul Vechi reprezintă, după cunoștințele noastre, cea mai mare descoperire de acest gen din întreaga Europă Răsăriteană, atestând pentru epoca respectivă un nivel destul de evoluat al tehnicii agricole”³. Așadar, încă la mijlocul secolului al XIV-lea în zona Orheiului pentru prelucrarea pământului era folosit plugul de tip evoluat, cu brăzdar asimetric, drept dovadă fiind faptul că din totalul brăzdarelor numai patru erau simetrice, în timp ce restul erau asimetrice⁴. La Orheiul Vechi au mai fost descoperite într-o groapă două brăzdare asimetrice și un cuțit de plug, alături de alte obiecte din metal, dateate, de asemenea, la mijlocul secolului al XIV-lea⁵. Prin urmare, în această perioadă exista tendința înlocuirii brăzdarelor simetrice, care aveau randament mai scăzut, cu cele asimetrice⁶. Între cerealele cultivate în zona Orheiului erau grâul, orzul, secara, ovăzul, meiul, sorgul, mazărea, lucru confirmat prin analize paleobotanice⁷. Totodată, descoperirea unor săpi, cosoare reflectă practicarea legumiculturii, pomiculturii și a viticulturii⁸.

Mărturiile ale cultivării cerealelor în secolele XV-XVI de către locuitorii ținutului Orhei au fost scoase la iveală datorită cercetărilor arheologice. Astfel, la Orheiul Vechi au fost găsite seceri, folosite la colectarea spicoaselor⁹. În umplutura locuințelor și anexelor gospodărești din târgul Orheiului au fost descoperite boabe de grâu, orz, ovăz, mazăre, mei ș.a.¹⁰

Cultivarea cerealelor se confirmă și prin răspândirea morilor pentru măcinatul produselor agro-alimentare (de aici și termenul folosit pentru moară – *млинъ* –

¹ G.D. Smirnov, *К вопросу о пашенном земледелии...*, p. 41-43.

² *Ibidem*; Spinei, *Moldova*, p. 247. Menționăm faptul că P.P. Bîrnea, T.F. Riaboij, autorii lucrării consacrate celor două depozite descoperite la Orheiul Vechi, tipărită în anul 2000, au rectificat datele prezentate de G.D. Smirnov, arătând că depozitul cuprindea 124 de piese, dintre care 66 și nu 68 de brăzdare, 41 și nu 42 de cuțite de plug (P.P. Bîrnea, T.F. Riaboij, *Два клада...*, p. 10).

³ Spinei, *Moldova*, p. 247.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*; P.P. Bîrnea, T.F. Riaboij, *op. cit.*, p. 70.

⁶ Spinei, *Moldova*, p. 247.

⁷ Z.V. Ianușevici, P.P. Bîrnea, *Из истории земледелия...*, p. 267-276.

⁸ Spinei, *Moldova*, p. 248.

⁹ P.P. Bîrnea, *op. cit.*, p. 128, fig. 19.

¹⁰ Z. V. Ianușevici, P. P. Bîrnea, *op. cit.*, p. 267-276.

în actele de cancelarie, fiind derivat de la verbul slav „a măcina”), care era acționată hidraulic și, respectiv, făcea parte din seria „instalațiilor mecanice dezvoltate”¹. Acestea erau compuse dintr-o roată, care era izbită de șuvoiul de apă, punând în mișcare o altă roată dințată și aceasta, cu ajutorul unei alte roți dințate care se îmbina cu prima, făcea să se miște pietrele de moară. De aceea, ele erau construite pe brațele râurilor, în așa fel încât să utilizeze în scop productiv energiile naturale. Cercetările legate de aspectele de civilizație materială rurală arată că fenomenul generalizării morii de apă pe plan european, care a avut loc în secolele XII-XIII, s-a manifestat în aceeași perioadă și în satul românesc². Această instalație tehnică, care înlocuia „vechea și rudimentara rîșniță”, dădea o producție mult mai mare și superioară calitativ³. Astfel, în Transilvania moara a fost atestată în secolul XII (1169), în Dobrogea în aceeași perioadă, prin vestigiile complexului hidraulic de la Păcuiul lui Soare, în Țara Românească în secolul XIII (2 iunie 1247) și apoi în documentul din 1385 de la Dan I prin care acesta dăruia o moară a sa din Bistrița. Folosirea morii hidraulice în Moldova se confirmă prin mențiunea din documentul datat cu anul 1402⁴. Prima mențiune despre utilizarea morii în viața economică din ținutul Orheiului este cea din uricul din 17 iulie 1436, prin care Iliș și Ștefan îi întăreau logofătului Oancea mai multe moșii, printre care și „satul Procopinți cu moara”⁵, aceasta fiind întărită și mai târziu, la 20 iunie 1453⁶ și la 2 iulie 1455⁷, când era în stăpînirea lui Mihail de la Dorohoi și a fraților săi. De asemenea, la 20 decembrie 1437, lui Mihail de la Dorohoi îi erau întărite „încă satele pe Răut, unde este moara”⁸, azi probabil satul Morovaia (c. Trebujeni, r. Orhei). În unul din actele de stăpînire, emise în anii '40 ai secolului XV, erau menționate mori pe Bîc, care erau întărite, împreună cu satele Tuzara cu prisacă și Dereneu cu fîntînă, iazuri, prisacă lui Nicoară de la Tuzara⁹. La 19 aprilie 1481, Ștefan cel Mare întărea lui Ivașcu Andronic un loc „ca să-și

¹ Z. Mihail, *Aspecte de civilizație materială rurală românească în secolele XIV-XV pe baza cercetărilor etnolingvistice*, în RI, IX (1986), nr. 9, p. 872.

² *Ibidem*.

³ C.C. Giurescu, *Vechimea morii de apă la români*, în Idem, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 132-133. Cunoscutul istoric arată că în spațiul românesc moara de apă a fost folosită încă în epoca daco-romană, pornind de la „o primă constatare: moara de apă era cunoscută în imperiul roman încă în primul secol înaintea erei noastre” (v. p. 133) și ajungînd la următoarea concluzie: „moara de apă nu constituie un împrumut străin al secolelor VIII-XII, ci o moștenire a epocii daco-romane, fapt dovedit de terminologia ei esențială și de considerente de alt ordin” (v. p. 137).

⁴ Z. Mihail, *op. cit.*, p. 872.

⁵ D.R.H., A, I, nr. 158, p. 218-220.

⁶ *Ibidem*, II, nr. 33, p. 44-47.

⁷ *Ibidem*, nr. 48, p. 67-69.

⁸ *Ibidem*, I, nr. 175, p. 245-248.

⁹ *Ibidem*, nr. 203, p. 288-289.

facă acolo sat, și iaz, și moară, în matca Răutului”¹. Această mențiune constituie dovada că domnul Țării Moldovei încuraja construirea morilor. În acest sens, relevăm și mențiunea târzie potrivit căreia Petru Rareș i-a întărit vătavului Căpegnia un loc pe Ichel, care va fi cunoscut ulterior ca satul Căpinești, cu loc de moară în Vatici cu păduri și cu livezi². Totodată, Petru Rareș i-a întărit în anul 1527 lui Ieremia Oțel, fiul lui Avăr Oțel, nepotul lui Mihail Oțel, satele Bezin și Lopatna de Jos, cu heleșteu, și moară³. În timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, pîrcălabul Căzan primea uric de întăritură pentru două locuri din pustiu, cu loc de iaz și de moară pe Răut⁴. Mai târziu, la 1572, Ioan vodă întărea armășelului Dumitru și fraților săi o bucată de loc din pustiu la gura Boșcanei, unde se varsă în Ichel pînă la gura Ichelului, cu loc de moară⁵. Același domn, în anul 1574 dădea uric marelui logofăt Ion Golăi și lui Irimia pentru „două locuri în pustiu, Oxintia, cu loc „pentru patru mori și alt loc la capătul Peșterei”⁶. Din cele înșirate mai sus, reiese folosirea morii hidraulice în ținutul Orheiului în secolele XV-XVI și, implicit, cultivarea cerealelor.

Actele de stăpînire conțin referiri și despre țarini. Astfel, la 1481 Ivașcu Andronic primea uric de întăritură pentru un loc de țarina, cumpărat de la Mihai Purcărescu și fratele acestuia „drept un cal ca de 25 zloți tătărăști”⁷.

Atestarea documentară a unor grădini în ținutul Orheiului datează de la începutul secolului al XV-lea. Despre o grădină este vorba în uricul de întăritură din 2 iulie 1439, acordat de Iliăș și Ștefan lui Iuga și fiului său Mihail⁸. Despre existența unor livezi la Căpinești aflăm dintr-o mențiune târzie, potrivit căreia urmașilor lui Căpegnia li se recunoștea privilegiul primit de moșul lor de la Petru Rareș⁹. Din păcate, sînt rare mențiunile în legătură cu existența unor grădini, livezi, pomături, vii în actele emise de cancelariile domnești în secolele XV-XVI, ceea ce nu înseamnă că acestea erau puține sau lipseau, ci doar că n-au devenit obiect de vînzare-cumpărare și schimb.

3.1.2. Creșterea animalelor

Din cercetările orientate spre reconstituirea ponderii creșterii animalelor în perioada de pînă la întemeierea statului moldovenesc rezultă că economia bazată

¹ *Ibidem*, II, nr. 236, p. 360.

² Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-41.

³ *D.I.R.*, A, XVI, I, nr. 201, p. 228.

⁴ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, Iași, 1914, p. 32, 34; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 215, p. 94.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 8, p. 15-16.

⁶ *Ibidem*, nr. 10, p. 18-21

⁷ *D.R.H.*, A, II, nr. 236, p. 360.

⁸ *Ibidem*, I, nr. 196, p. 276-278.

⁹ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-41.

pe creșterea animalelor „egala probabil în amploare economia agricolă”¹, cele două ramuri ale agriculturii „întregindu-se reciproc”². Această „întregire reciprocă” este valabilă și pentru secolele XV-XVI. Reieșind din informațiile cuprinse în izvoarele scrise (acte de stăpînire, privilegii comerciale, relații ale călătorilor străini³), precum și din vestigiile arheologice, se poate afirma că creșterea animalelor, alături de cultivarea plantelor, a constituit una dintre ocupațiile de bază pentru locuitorii Țării Moldovei. Această ramură a agriculturii a înregistrat o pondere majoră, gospodăriile medievale fiind axate pe creșterea bovinelor, porcinelor și ovicaprinelor⁴. De asemenea, rezultatele cercetărilor arheozoologice arată că „gospodărirea șeptelului în așezările medievale studiate se realiza după reguli care variau de la o specie la alta, precum și de la o regiune la alta, după cum era interesul pentru produsele lor primare sau pentru cele secundare”⁵. Totodată, analiza resturilor osteologice reflectă fenomenul exploatării rumegătoarelor (bovine domestice și ovicaprine) în special pentru obținerea unor produse secundare⁶. Astfel, eșantioanele arheozoologice din spațiul românesc, atribuite secolelor XIV-XVII, cuprind „resturi de animale domestice în proporții mari, care depășesc aproape în toate cazurile 90%”⁷.

Pentru ținutul Orheiului este caracteristică, în linii mari, aceeași situație. Din analiza materialului osteologic, recuperat în ultimii ani în timpul săpăturilor arheologice de la Orheiul Vechi, rezultă că pentru secolele XIV-XVII ponderea resturilor de animale domestice este ridicată, înregistrîndu-se pe ansamblul eșantionului valoarea de 82,19 %⁸. Aici trebuie să ținem cont de faptul că eșantioanele sînt constituite, de obicei, din „resturile a ceea ce locuitorii consumau și nu neapărat a ceea ce creșteau”⁹. Firește, materialul arheozoologic este în mare parte de origine menajeră, dovadă fiind și numeroasele urme de tranșare identificate la nivelul resturilor. Dacă în economia perioadei mongole principalele resurse alimentare identificate sînt ovicaprinele, bovinele domestice și caii¹⁰,

¹ Spinei, *Moldova*, p. 117.

² *Ibidem*, p. 249.

³ Spre exemplu, Giovanni Maria Angiolello, care în anul 1473 l-a însoțit pe Mehmed II în Moldova în campania împotriva lui Ștefan cel Mare, scria următoarele: „Moldova este o țară mînoasă și bogată în vite, boi și cai buni” (v. *Călători străini despre țările române*, I, ed. M. Holban, București, 1968, p. 133).

⁴ L. Bejenaru, *Arheozoologia spațiului românesc medieval*, Iași, 2003, p. 241.

⁵ *Ibidem*, p. 243.

⁶ *Ibidem*.

⁷ L. Bejenaru, C. Hrișcu, *Creșterea animalelor în evul mediu pe teritoriul actual al României: date arheozoologice*, în *ArhMold*, XXII (1999), p. 257-271.

⁸ L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *Date arheozoologice...*, p. 88.

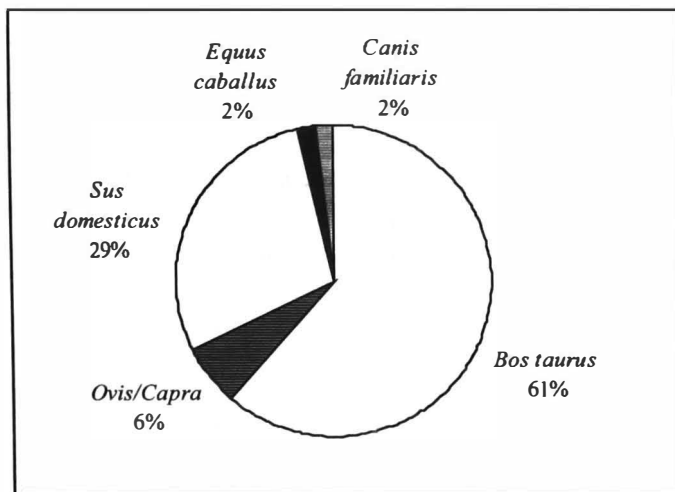
⁹ L. Bejenaru, *Arheozoologia spațiului românesc...*, p. 224; Idem, *Date arheozoologice privind tipologia bovinelor crescute în așezările medievale de pe teritoriul României*, în *ArhMold*, XXVI (2003), p. 328.

¹⁰ L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *op. cit.*, fig. 1 și 3, p. 89.

pentru economia locală, de după retragerea mongolă, este caracteristică creșterea bovinelor și cea a suinelor, după cum reiese din tabelul repartiției resturilor faunistice de mai jos¹:

Secolele XIV-XVII								
<i>Bos taurus</i>	<i>Ovis aries</i>	<i>Capra hircus</i>	<i>Ovis/ Capra</i>	<i>Sus domesticus</i>	<i>Equus caballus</i>	<i>Canis familiaris</i>	<i>Felis domesticus</i>	<i>Bos/ Equus</i>
770	9	6	191	331	86	111	3	41

În umplutura complexelor arheologice, atribuite perioadei secolelor XIV-XVII², ierarhia speciilor domestice, ca frecvență a numărului de resturi, este reprezentată de bovine și porcine, care apar în mod constant pe primele două locuri. A treia poziție este ocupată de către ovicaprine și/sau cal. Media frecvențelor în ierarhia animalelor din șeptel pentru această perioadă, numărul de resturi din unele complexe arheologice fiind prea mic (sub 100), este următoarea: bovine (61 %), porc (29 %), ovicaprine (6 %), cal (2 %) și câine (2%)³.

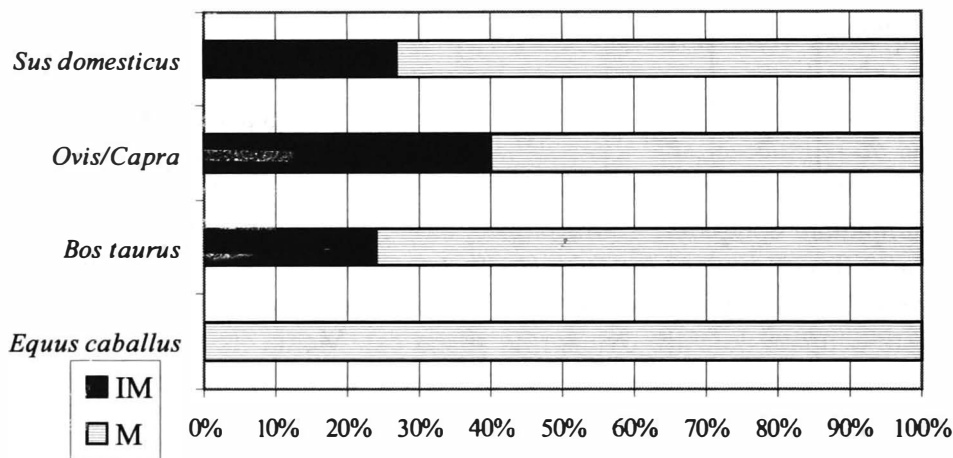
Raportul dintre speciile de mamifere domestice identificate pentru perioada secolelor XIV-XVII

¹ *Ibidem*, tab. 1, p. 86.

² Gh. Postică, *Orheiul Vechi. Cercetările arheologice din anii 1996-2001*, Iași, 2006 (sub tipar).

³ L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *op.cit.*, fig. 2, p. 89.

Ponderea exemplarelor tinere sacrificate, în cazul primelor trei specii, este relativ ridicată, după cum indică raporturile imatur/matur stabilite pe baza materialul provenit din pivnița atribuită secolelor XV-XVI, fapt ilustrat prin figura de mai jos¹.

*Ponderea pe vârste a exemplarelor sacrificate
(pe baza resturilor osteologice din pivniță)*

Remarcăm faptul că resturile de cal nu prezintă urme de tranșare și provin numai de la exemplare adulte. Totuși, nu trebuie exclusă posibilitatea consumării ocazionale a cărnii de cal la acea vreme, întrucât ea a fost semnalată pentru unele așezări medievale de la vest de Prut, precum Baia, Țirgu Trotuș². După încetarea dominației mongole, economia regională pare să se fi axat pe creșterea bovinelor, animale care constituiau peste jumătate din efectivul trupelor domestice, locul secund revenind porcului. Aceeași situație a fost identificată arheozoologic și pentru alte două regiuni ale Moldovei medievale de la vest de Prut: Podișul Moldovei și Cîmpia Moldovei³.

Pentru completarea imaginii referitoare la creșterea animalelor trebuie folosită informația istorică cuprinsă în catastifele cu socoteala pentru goștină a oilor din Moldova. Potrivit catastifului din mai 1591, în ținutul Orheiului au fost găsite 4.376 de oi cu câte 42 de aspri noi și cu câte 53 de aspri vechi⁴, în

¹ *Ibidem*, fig. 4, p. 89.

² L. Bejenaru, *Studiul anatomo-comparat al resturilor faunistice...*, p. 196; L. Bejenaru, C. Hrișcu, *Creșterea animalelor în evul mediu...*, p. 270.

³ *Ibidem*, p. 199-200.

⁴ *Documente-Hurmuzaki*, XI, nr. CCCLIV, p. 225.

comparație cu ținutul Lăpușna – 2.840 de oi, ținutul Bîrlad – 1.500 de oi¹. Acestea au fost cumpărate de următorii gelepi: Constantin Casapul – 550 de oi și Dimitrie al lui Pîrvan – 3.826 de oi. În afară de oile arătate mai sus, „la o casă a ținutului” au fost găsite 2.004 cu cîte 53 de aspri, toate fiind cumpărate de gelepi trecuți în alt catastif².

În ținutul Orheiului, de altfel ca în întreaga Moldova medievală, caii aveau preț mare, fiind folosiți ca mijloc de schimb³. Astfel, în vremea domniei lui Ștefan cel Mare, la 1481, Ivașcu Andronic cumpăra un loc de țarina de la Mihai Purcărescu și fratele acestuia „drept un cal ca de 25 zloți tătărăști”⁴. De aici vedem costul unui cal în această perioadă. De asemenea, la 10 mai 1574, Ion Golăi și Irimia cu soția sa Tudora cumpărau de la domnie „două locuri în pustiu, unul pe Nistru, care se numește Oxintia, între Molovata și între Mocșia” și cu loc „pentru patru mori de ceea parte a Nistrului, pe pîrîu, la gura Iahurlucului, unde se varsă în Nistru și alt loc la capătul Peșterei” cu opt cai buni și patru sute de zloți tătărăști⁵. Același Ion Golăi cumpăra la 28 iunie 1576 de la Petru Șchiopul seliștea Stojiște cu loc de moară, „unde se numește moara lui Mihailaș”, cu cai buni și 400 de zloți tătărăști⁶.

Dovadă a creșterii animalelor în așezările din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI sînt mențiunile documentare referitoare la existența pășunilor, furajelor naturale, care asigurau elevația acestora. Spre exemplu, Alexandru Lăpușeanu dădea uric de întăritură pîrcălabului Căzan pentru două locuri din pustiu, cu loc de iaz și de moară pe Răut, inclusiv, fînațe⁷.

¹ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei...*, p. 256.

² *Hurmuzaki-Documente*, XI, nr. CCCLIV, p. 225. Aceste catastife documentează schimbările profunde care au avut loc în a doua jumătate a secolului XVI în structura economică a Țării Moldovei, determinate de instaurarea suzeranității otomane. Este vorba de renunțarea domniei la vechiul sistem de încasare a veniturilor ei și, prin urmare, generalizarea impozitelor plătite în bani de către toți locuitorii, în afară de boieri. În asemenea situație, dările pe ținuturi erau repartizate anual pe baza unor recensăminte, iar încasarea lor era arendată unor boieri sau negustori. Totodată, se arenda și strîngerea dijmelor în natură unor gelepi din Imperiul otoman (C. Cihodaru, *Acte false...* (III), p. 420).

³ V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală...*, p. 22.

⁴ *D.R.H.*, A, II, nr. 236, p. 360.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21.

⁶ *D.I.R.*, XVI, II, nr. 36, p. 92-93.

⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, Iași, 1914, p. 32, 34; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 215, p. 94.

3.2. Apicultura, vânătoarea și pescuitul

Bogăția florei acestei zone a stimulat creșterea albinelor, ocupație importantă în economia unei gospodării medievale, a cărei practicare asigură cantități apreciabile de miere și ceară și, prin urmare, a unor venituri semnificative. Referindu-se la locul acestei îndeletniciri în viața economică a spațiului românesc în evul mediu, istoricul C.C. Giurescu afirmă următoarele: „albinăritul era foarte dezvoltat; prisăcile erau mult mai numeroase ca în vremea noastră și pe drept cuvânt, deoarece pe atunci mierea ținea locul zahărului, iar lumînările de ceară reprezentau ultimul cuvânt în ce privește tehnica luminatului”¹. De aceea, însăși domnia încuraja înființarea prisăcilor și recomanda atunci când dăruia un întins teritoriu să se întemeieze prisăci².

Domeniul apiculturii a atras atenția cercetătorilor, care prin eforturile depuse au relevat vechimea acestei ocupații la români și beneficiile importante raportate ca rezultat al desfacerii mierii și a derivatelor ei³. Astfel, după recente cercetări în domeniul apiculturii, zona Orheiului a fost inclusă în cea de-a doua zonă apicolă din Moldova medievală, repartiție care corespunde condițiilor naturale propice dezvoltării albinăritului din Țara Moldovei⁴.

Dovadă a practicării albinăritului în ținutul Orheiului sînt mențiunile documentare referitoare la existența prisăcilor, inserate în actele de stăpînire. Astfel, încă la 25 aprilie 1420, Alexandru cel Bun, cînd îi întărea vornicului Oană stăpînirea asupra satelor sale de pe Bîcovăț, inclusiv a celor orheiene, hotăra ca în hotarul stabilit „să-și întemeieze prisăci” (И НА ТОМЪ ХОТАРИ ДА УСАДИТЬ СОБИ ПАСИКИ)⁵. Mai tîrziu, la 6 februarie 1431, același voievod întărea mănăstirii Bistrița patru prisăci, una dintre acestea fiind pe Itchil, respectiv, în ținutul Orheiului⁶. De asemenea, la 31 iulie 1431, Alexandru cel Bun, aflîndu-se la Bistrița, îi întărea mănăstirii două prisăci, una pe Lopatna și alta pe Itchil (ДВѢ

¹ C.C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă la moartea regelui Ferdinand*, București, 2000, p. 157.

² C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun...*, p. 95-96.

³ Gh. Bartoș, *Vechimea albinăritului la români*, în „Terra Nostra”, 1 (1969), p. 123-131; Idem, *Vechimea și continuitatea albinăritului în țara noastră*, în „Apicultura”, XXII (1969), nr. 4, p. 34-37; Idem, *Tehnica albinăritului în perioada feudală*, în „Apicultura”, XXIII (1970), nr. 9, p. 37-40; nr. 10, p. 36-39; nr. 11, p. 38-42; XXIV (1971), nr. 6, p. 40-42; nr. 7, p. 24-26; Idem, *Istoria albinăritului în epoca feudală. Extragerea mierii și cerii*, în „Apicultura”, XXIV (1971), nr. 11, p. 34-36; nr. 12, p. 23-24; I. Ciută, *Vechimea, factorii naturali și zonarea apiculturii în Moldova (sec.XV – mijlocul sec. XVIII)*, în AIIAI, 15 (1978), p. 131-148.

⁴ I. Ciută, *Apicultura, străveche îndeletnicire românească. Referiri speciale la Moldova Evului Mediu*, București, 1994, p. 49-50.

⁵ *D.R.H.*, A, I, nr. 47, p. 67-68.

⁶ *Ibidem*, nr. 101, p. 150-151.

пасѣкы една на Лопатнои и друга пасѣка на Итъкылю)¹. Observăm că inițial mențiunile referitoare la prisăci erau legate de un anume pîriu, lucru care indică asupra faptului că acestea erau așezate în apropierea surselor de apă. Referințele la existența sau la întemeierea unor prisăci, implicit a practicării albinăritului în ținutul Orheiului, devin mult mai numeroase începînd cu domniile urmașilor lui Alexandru cel Bun, Iliș și Ștefan, apoi Ștefan cel Mare, lucru care are legătură, probabil, și cu dinamizarea procesului de colonizare rurală în această zonă, ceea ce a avut implicații serioase în viața economică a ținutului. Cele menționate mai sus se reflectă și în tabelul de mai jos:

Data mențiunii	Amplasarea	Sursa
25 aprilie 1420	pe Bîcovăț	<i>D.R.H.</i> , A, I, nr. 47, p. 67-68.
6 februarie 1431	pe Ichel	<i>Ibidem</i> , nr. 101, p. 150-151.
31 iulie 1431	pe Lopatna și pe Ichel	<i>Ibidem</i> , nr. 104, p. 154-155
14 aprilie 1435	prisacă, la obîrșia Ohrincei „unde este Alexa Rîșcov” și prisaca lui Detelea	<i>Ibidem</i> , nr. 139, p. 193-194.
17 iulie 1436	Macicăuți și cu prisaca	<i>Ibidem</i> , nr. 158, p. 218-220.
2 iulie 1439	prisăcile de la gura Ohrincei	<i>Ibidem</i> , nr. 196, p. 276-278.
20 iulie 1440-1441	Tuzara cu prisacă și Dereneu cu prisacă	<i>Ibidem</i> , nr. 203, p. 288-289.
20 iunie 1453	prisăcile care ascultă de satele Izbișcea și Procopeni	<i>D.R.H.</i> , A, II, nr. 33, p. 44-47.
2 iulie 1455	prisacă la Izbișcea și prisaca lui Bileac pe Nistru	<i>Ibidem</i> , nr. 48, p. 67-69.
13 martie 1495	prisacă la Poroseci	<i>D.R.H.</i> , A, III, nr. 181, p. 328-329.

Locuitorii ținutului Orhei au folosit în economia alimentară și alte resurse animale. O parte din aceste resurse erau cele provenite din vînătoare. Acest lucru este confirmat atît prin resturile osteologice din așezările medievale orheiene, cît și prin mențiunile călătorilor străini. O dovadă a belșugului de vînat este mențiunea francezului Fourquevaux, care a vizitat Moldova în timpul lui Petru Șchiopul, potrivit căreia acesta a vînat, împreună cu prietenii săi, în părțile dinspre Orhei și Soroca, convingîndu-se de numărul mare de mistreți și urși din păduri².

Din ansamblul materialului faunistic, recuperat din umplutura complexelor arheologice de la Orheiul Vechi, au fost determinate resturi de pește³. Dintre vestigiile ihtiologice descoperite în incinta cetății Orheiului, au fost identificate

¹ *Ibidem*, nr. 104, p. 154-155. Potrivit documentului, Alexandru cel Bun stabilea „ca din aceste prisăci, să nu se ia desetina din stupii mănăstirii”, fapt care reflectă caracterul relației dintre domnie și mănăstirea Bistrița în această perioadă.

² Gh. Nedici, *Istoria vînătoarei...*, p. 72.

³ L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *op. cit.*, tabelul 1.

resturi care aparțin sturionilor, pești cu valoare alimentară deosebită, pescuiți, probabil, din Nistru. Ponderea acestor resturi trebuie considerată subevaluată, dată fiind tehnica de recuperare, fără cernere, a materialului arheozoologic. Fără îndoială, regimul hidrologic al regiunii Orheiului, reprezentat de râuri, lacuri, iazuri, era bine exploatat în perioada evului mediu. Sursele scrise atestă existența iazurilor, heleșteielor, bălților, care erau folosite pentru creșterea peștelui, unul din alimentele principale ale populației medievale. Astfel, la 20 decembrie 1437, lui Mihail de la Dorohoi îi erau întărite, alături de satele de pe Răut cu mori și prisăci, și „seliștea unde este iazul la Cornul Bagului”¹. Unul din actele de stăpînire, emise de cancelaria domnească în anii '40 ai secolului al XV-lea, conține informații despre Nicoară de la Tuzara, care stăpînea sate cu mori pe Bîc, prisăci, fîntînă și iazuri². La 2 iulie 1455, Mihail de la Dorohoi primea întărire, alături de sate, și pentru „gîrla și iezerul și cu tot venitul lui”³. La 19 aprilie 1481, Ștefan cel Mare îi întărea lui Ivașcu Andronic un loc la balta Briahnova „ca să-și facă acolo sat, și iaz, și moară, în matca Răutului”⁴. Același domn întărea la 13 martie 1495 copiilor lui Hodco Pășcan ocinele lor, care cuprindeau un heleșteu la fîntînă⁵. De asemenea, la 1500, urmașii lui Mihail Oțel primeau întărire pentru ocina lor, al cărei hotar includea și iazul de la gura Lopatnei, unde cade în Bezin⁶. Mai tîrziu, în anul 1527, Petru Rareș îi întărea lui Ieremia Oțel, fiul lui Avăr Oțel, nepotul lui Mihail Oțel, satele Bezin și Lopatna de Jos, cu heleșteu, și moară⁷. Alexandru Lăpușneanu îi întărea pîrcălabului Căzan două locuri din pustiu, cu loc de iaz și de moară pe Răut și bălți⁸. În anul 1554, același domn iezește lacul din apropierea noii reședințe a ținutului Orhei, fapt consemnat în uricul din 1 mai 1609 de la Constantin Movilă, potrivit căruia domnul dăruia mănăstirilor Dragomirna și Secul „un iaz cu iezătură pustiu lîngă tîrgu Orhei pe apa Răutului pe care să-și păzască și să-și facă și mori, cari iaz mai înainte era ieziț încă de Alixandru voievod și din vreme aceia, sînt trecuți 55 ani pînă la domnia noastră și nimi din domni nu l-au fost înnoit după ci s-au rupt și au stătut părăsit și pustiu, fără folosul nimănu”⁹. Despre acest lac, Dimitrie Cantemir afirma în jurul anului

¹ D.R.H., A, I, nr. 175, p. 245-248.

² *Ibidem*, nr. 203, p. 288-289.

³ *Ibidem*, II, nr. 48, p. 67-69.

⁴ *Ibidem*, nr. 236, p. 360.

⁵ *Ibidem*, III, nr. 181, p. 328-329.

⁶ *Ibidem*, nr. 250, p. 449-451.

⁷ D.I.R., A, XVI, I, nr. 201, p. 228.

⁸ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, Iași, 1914, p. 32, 34; *Catalogul doc. moldovenesti*, supl. I, nr. 215, p. 94.

⁹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 31, p. 42-43. Gestul domnului nu favorizează pentru multă vreme soarta acestui lac. În acest sens, este relevantă mențiunea inserată în uricul din 15 iunie 1741, potrivit căreia „heleșteul cel mare, ce iaste în apa Răutului la tîrgul Orheiului, care dinceput au fost

1716 că este unul dintre cele cinci lacuri ale Moldovei medievale care merită să fie amintite¹.

3.3. Meșteșugurile

Meșteșugurile constituie un alt segment important al vieții economice medievale, care, separându-se de activitățile agricole odată cu constituirea târgurilor, se dezvoltă cu precădere în mediul acestora. Asemenea modificări de structură economică survin încă înainte de întemeierea statelor medievale românești. Astfel, de-a lungul secolului al XIV-lea pe teritoriului viitorului stat medieval moldovenesc, între îndeletnicirile meșteșugărești rurale și cele orășenești, se produc anumite diferențieri. Acestea din urmă, fiind practicate de meseriași cu o specializare mai avansată, desprinși integral sau aproape total de cultivarea plantelor, au dobândit performanțe profesionale care se situau deasupra nivelului celor ale meșteșugarilor de sate². În acest sens, menționăm atelierelor meșteșugărești descoperite la Orheiul Vechi, care erau funcționale, probabil, la mijlocul secolului al XIV-lea. Între acestea era atelierul de orfevrărie, unde se realizau diferite obiecte de podoabă din argint și cupru, pastă sticloasă. Drept dovadă servesc și descoperirea unor tipare din piatră, creuzete, detalii ale unor balanțe miniaturale, o nicovală de giuvaergie, semifabricate ș.a.³ Totodată, un atelier producea plăci din piatră și lut, decorate cu frumoase motive geometrice și vegetale de factură orientală⁴. De asemenea, din inițiativa conducătorilor mongoli au fost întemeiate centre de batere a monedei locale de aramă⁵. Toate acestea fac dovada prezenței unor meșteșugari cu o specializare avansată la mijlocul secolului XIV în orașul de pe Răut, de produsele cărora beneficiau, probabil, atît locuitorii acestui oraș, cît și cei ai așezărilor învecinate.

iezeit de răposatul Alexandru vodă și după ce s-au rupt acea ieziură au stătut pustiu pînă în zilele lui Constantin Moghila vodă și atunce Constantin vodă au socotit folosul acestor 2 mănăstiri Dragomimii și Săcul și l-au dat miluire la amîndouă mănăstirile ca să-și facă șie hăleștiu și mori, să fie de hrana și de folosul sfinților mănăstiri, care neputîndu călugării să-l iezască l-au iezeit mai pe urmă răposatul Vasilie vodă, iar după ce s-au surpat au stătut iarăși neiezeit pînă la vreme domnii noastre”. Heleșteul a fost întărit hatmanului Constantin Ipsilanti, care, de asemenea, n-a fost în stare să-l iezască. De aceea, Grigore Ghica decide să-l întărească iarăși călugărilor celor două mănăstiri „precum le-au fost lor danie de la vechii domni” (v. *op. cit.*, nr. 214, p. 214).

¹ Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 69.

² Spinei, *Moldova*, p. 251.

³ E. Abîzova, T. Reaboj, Sv. Reabțeva, *Piese din metale neferoase de la Orheiul Vechi*, în „Tyragetia”, XIII (2004), p. 49-59.

⁴ E.A. Rikman, *Художественные сокровища древней Молдавии*, Chișinău, 1969, p. 59-69, fig. 40-41.

⁵ L.L. Polevoj, *Нумизматические данные к истории молдавского средневекового города Старого Орхья*, în КСИМК, 66 (1956), p. 79-80; Spinei, *Moldova*, p. 252.

Între meșteșugurile practicate în secolele XV-XVI în așezările din ținutul Orheiului, confirmate prin descoperirile arheologice, menționăm prelucrarea metalelor, a cornului de cerb și a osului, lemnului, pietrei, pieilor, fibrelor vegetale. Se pare că în această perioadă a avut loc înlocuirea parțială a uneltelor din os, piatră cu cele din metal¹. Dacă obiectele din piele și lemn nu s-au păstrat din cauza perisabilității materialului, dintre cele din piatră au ajuns pînă la noi cutiile și rîșnițele. Un meșteșug important era și cel al croitoriei.

Prelucrarea metalelor constituie unul din importante meșteșuguri. Acesta se confirmă prin vestigiile arheologice descoperite atît în tîrgul Orheiului cît și în așezările rurale. Descoperirea bucăților de zgură și a lupelor de fier constituie mărturii convingătoare ale practicării acestei îndeletniciri. Fierul era folosit la producerea atît a obiectelor de uz curent (cuțite, amnare, ace, foarfece, chei, lacăte, închizătoare de ușă, sfeșnice, cîrlige, cuie etc.), cît și a uneltelor agricole, a armelor (vîrfuri de săgeată), a pieselor de harnașament (pinteni, potcoave, zăbale), a accesoriilor vestimentare (catarama) ș.a. (Pl. X-XVIII). Deși în așezările cercetate arheologic n-au fost descoperite ateliere pentru prelucrarea fierului, totuși în preajma acestora au fost descoperite unele obiecte care indică asupra existenței acestora. Spre exemplu, în umplutura unei locuințe de la Poiana a fost găsit fragmentul unui creuzet, ai cărui pereți păstrau zgură de fier, iar pe fundul acestuia era o crustă de culoare roșiatică compusă din nisip fin, impregnat cu fier, avînd grosimea de 2,0-2,5 cm². Potrivit rezultatelor cercetărilor, a fost stabilit că zgura de pe pereții creuzetului și compoziția crustei provine de la reducerea minereului, lucru care sugerează exploatarea locală a lentilelor feruginoase din depunerile sedimentar-aluvionare³. Tipare pentru turnat minereu, creuzete și alte obiecte specifice prelucrării fierului și a metalelor neferoase au fost descoperite la Orheiul Vechi⁴.

În susținerea existenței unor meșteșugari preocupați de prelucrarea metalelor vin mențiunile documentare, care cuprind date despre existența unui anume Fedor faurul, ai cărui strănepoți erau stăpînii satului Șircani din ținutul Orheiului⁵.

Prelucrarea cornului și osului era practicat pentru confecționarea mînerelor și plăselelor pentru obiectele de uz curent, în primul rînd a cuțitelor, ferăstraielor,

¹ A. Gorodenco, *Habitatul medieval rural din Moldova în secolele XIV-XVI*, Chișinău, 1997, p. 22.

² P. Bîrmea, *Сельские поселения...*, p. 186.

³ S. Tabuncic, *Contribuții la cunoașterea meșteșugurilor în satele din partea de răsărit a Țării Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare – personalitate marcantă...*, p. 114-119.

⁴ P. Bîrmea, *Молдавский средневековый город*, p. 125-147; P.P. Bîrmea, T. Reaboj, *Anexele gospodărești de la Orheiul Vechi din secolul al XV-lea și de la începutul secolului al XVI-lea*, în „Arheologia Medievală”, III (2000), p. 85-87.

⁵ D.I.R., A, XVII, vol. IV, nr. 152, p. 111-113.

dălților. Din corn de cerb și os erau cioplite vîrfuri de săgeți, greutăți de pescuit, accesorii vestimentare (nasturi), obiecte de cult (cruciulițe pectorale) și unele obiecte de uz meșteșugăresc. Spre exemplu, pieptenele de bătut urzeală, cioplit din corn de cerb, descoperit într-o locuință de la Orheiul Vechi (complexul nr. 54) era folosit la țesut.

Prelucrarea pieilor și blămurilor este un meșteșug legat indisolubil de alte activități economice, precum creșterea animalelor și vînătoarea, a căror dezvoltare a fost stimulată de abundența materiei prime. Se știe că încă la începutul secolului XV, Țara Moldovei era mare furnizoare de piei și blănuri pentru piețele din Polonia și alte țări. Despre acest lucru aflăm și din privilegiul de negoț dat liovenilor, care atestă exportul din Moldova a pieilor de jderi, de veverițe și de alte animale¹. Din piele erau lucrate încălțăminte (opincile, cizmele), articole de îmbrăcăminte și accesorii vestimentare, precum și tolbe de săgeți, teci de cuțițe, elemente de harnașament etc. Se consideră că din piele erau confecționate și saci mici în care erau purtate iconițele fără inel de prindere². Drept dovadă a prelucrării pieilor și a blămurilor în așezările orheiene stă descoperirea cuțitelor de răzuit și a unor ace de cusut și împungătoare, suvace la Lucașeuca – Cornul Blăjiei³, Poiana⁴ și Orheiul Vechi⁵.

Practicarea torsului și țesutului, această îndeletnicire străveche, se confirmă prin descoperirea în așezările orheiene a unor fusaiole din lut de formă circulară și bitronconică. Astfel, în așezările rurale, precum Brănești, Lucașeuca-Cornul Blăjiei⁶, și în locuințele de la Orheiul Vechi, cercetate arheologic de-a lungul a cîteva decenii, au fost găsite numeroase fusaiole. Acestea erau modelate din pastă de lut și arse în cuptoare sau realizate din cioburi de vase. În legătură cu fusele prevăzute cu fusaiole făcute din pereți de vase, lucrate din os sau modelate din lut au coexistat cu cele din lemn⁷. Totodată, au fost descoperite obiecte care amintesc îndeletnicirea țesutului, pieptenele de bătut urzeala găsit într-o locuință la Orheiul Vechi⁸. În strînsă legătură cu îndeletnicirea torsului și a țesutului era și *meșteșugul croitoriei*. Astfel, în așezările orheiene cercetate arheologic, au fost descoperite vestigii care reprezintă mijloacele indispensabile acestui meșteșug, și anume, acul de cusut și foarfecele. Materialul arheologic recuperat din umplutura locuințelor

¹ V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 26.

² N.G. Porfiridov, *Древнерусская мелкая каменная пластика и ее сюжеты*, în „Советская археология”, 1972, nr. 3, p. 207.

³ I. Hîncu, *Селище Лукашевка*, p. 144.

⁴ P.P. Bîrnea, *Сельские поселения*....., p. 188.

⁵ Material inedit.

⁶ P.P. Bîrnea, *op. cit.*, p. 202-203.

⁷ S. Tabuncic, *op. cit.*, p. 115.

⁸ Material inedit.

cuprinde numeroase exemplare de ace de cusut din fier și foarfece de diferite dimensiuni și forme. Totodată, mențiunile documentare fac dovada practicării croitoriei în ținutului Orheiului. Astfel, în uricul de întăritură dat de Petru Rareș pentru cele trei sate de pe Măiatini: Danilova, Bratcovo, și Vasileuții, nepoților călugărului Mila, între moștenitori era arătată și Agafia, fiica lui Toader croitorul¹.

Meșteșugul prelucrării pietrei era practicat atît în domeniul construcției, cît și pentru producerea unor obiecte de uz curent, cum ar fi cutiile, frecvente în așezările medievale, a rîșnițelor, dar și a unor obiecte de podoabă. Acest lucru se confirmă prin descoperirea la Orheiul Vechi a unor pandantive din șist².

Prelucrarea lemnului. Valoarea lemnului oferit de pădurile românești a fost relevantă în repetate rînduri de lucrările cercetătorilor care au susținut opinia prezenței unei adevărate civilizații a lemnului la români³. C.C. Giurescu accentua în lucrarea sa că a existat o „civilizație ce a cuprins întreaga viață a înaintașilor, începînd cu locuința și mobilierul, continuînd cu uneltele, armele și mijloacele de comunicație”⁴. Locuitorii ținutului Orhei, de asemenea, au utilizat lemnul în economia gospodăriilor lor. Din păcate, perisabilitatea lemnului nu permite conservarea lui, făcînd imposibilă înregistrarea lemnului de cercetările arheologice. Însă sistemul de construcții, existența unor unelte destinate prelucrării lui confirmă practicarea acestui meșteșug⁵. Materialele recuperate din cercetarea siturilor medievale cuprind diferite unelte care indică asupra prelucrării lemnului. Astfel, menționăm descoperirea unor topoare, sfredede, ferestraie, dălți, tesle și altele. Dintre acestea, la Poiana au fost găsite lame de topor⁶, iar la Brănești a fost descoperit vîrfurile unui sfredel⁷. Toate tipurile de unelte proprii acestei îndeletniciri au fost descoperite la Orheiul Vechi⁸. De asemenea, atît în așezările rurale, cît și la Orheiul Vechi au fost descoperite urmele locuințelor și anexelor gospodărești, pereții cărora erau din bîrne și căptușeală verticală sau orizontală din lemn, la fel și gîrlicele, treptele⁹, de asemenea, a diverselor construcții citadine¹⁰.

¹ D.I.R., A, XVI, vol. I, nr. 335, p. 370.

² Material inedit.

³ M. David, *Considerațiuni geopolitice...*, p. 12: „preferința și aptitudinea de a lucra în lemn este predilecția românilor carpați, lucru confirmat în arta plastică populară, reușind să îmbrace stilul gotic bisericesc în acele minunate bisericuți de lemn, abilitatea lor se vede în construcția carului”; L. Someșan, *op. cit.*, p. 47; C.C. Giurescu, *Pădurea în viața și istoria poporului român...*, p. 16.

⁴ C.C. Giurescu, *Istoria pădurii...*, p. 340 și urm.

⁵ D.Gh. Teodor, *Meșteșugurile...*, p. 62-64.

⁶ P.P. Bîrnea, *Сельские поселения...*, p. 184.

⁷ *Ibidem.*

⁸ P.P. Bîrnea, T.F. Reaboj, *Anexele gospodărești...*, p. 85-87.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ L.L. Polevoj, *Деревянное и каменное гражданское строительство в городах Молдавии в XIV-первой половине XVI вв.*, în *Этнография и искусство Молдавии*, Chișinău, 1972.

Olăritul constituie o altă îndeletnicire importantă practică din cele mai vechi timpuri¹. În general, în perioada premergătoare întemeierii statului medieval moldovenesc, ceramica folosită în spațiul românesc era lucrată la roată, arsă relativ bine în cuptoare care permiteau fluxul de oxigen și, doar cu unele excepții, aparținea fondului autohton de forme². Cercetînd materialul ceramic descoperit în așezările din Moldova, inclusiv și în cele orheiene, I. Hîncu a făcut o serie de observații utile legate de terminologia și principiile esențiale în analiza oalelor de lut. Pornind de la faptul că produsul principal al meșterului-olar este vasul de lut, de diferite forme, folosit în viața cotidiană, contează mai întîi de toate formele și dimensiunile vaselor și, implicit, funcționalitatea lor³.

Începînd cu epoca lui Alexandru cel Bun și a urmașilor săi, domeniul olăritului cunoaște mari realizări atît legate de tehnica de realizare, cît și de diversitatea formelor și a decorului. Pasta de lut era de o calitate ridicată; alături de cuptoarele de ars ceramică cu o singură cameră, apar cele cu două camere verticale, care treptat le substituie pe primele. Asortimentul de vase devine mai variat: pe lîngă oala-borcan, oalele cu toartă și străchini, erau produse în număr mai mare castroane, căni, ulcioare, răspîndindu-se pe larg și capacul⁴. Repertoriul ornamental la care au recurs olarii era destul de variat (linii vălurite sau în spirală, nervuri, striuri, împunsături, alveole ș.a.)⁵.

Descoperirea vaselor din lut în toate așezările cercetate arheologic și la suprafață, a cuptoarelor de ars ceramică din secolele XV-XVI ilustrează practicarea pe scară largă a acestui meșteșug în ținutul Orheiului. Fragmente de vase de lut au fost descoperite la Alcedar, Mihuleni, Mateuți, Echimăuți, Davida (azi Gura Bîcului), Lucașeuca⁶. Un cuptor de ars oale de lut a fost descoperit la Davida (azi Gura Bîcului)⁷. Datorită cercetărilor arheologice, efectuate de-a lungul mai multor decenii pe suprafața orașului Orheiul Vechi, a fost scoasă la iveală o colecție impunătoare de ceramică (Pl. XIX-XXII). Aceste vestigii permit conturarea unei imagini clare despre nivelul de dezvoltare a olăritului. La Orheiul

¹ Șt. Olteanu, C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 23.

² E. Busuioac, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova (secolele XIV-XVI)*, București, 1975; E. Neamțu, V. Neamțu, St. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII*, Iași, 1980, p. 96-123; Spinei, *Moldova*, p. 253-256; D.Gh. Teodor, *Meșteșugurile...*, p. 59; A. Paragină, *Habitatul medieval...*, p. 59-60.

³ I. Hîncu, *К вопросу о терминологии и основных принципах анализа глиняной бытовой посуды*, în *Известия АН МССР*, 12 (1965), p. 16-32; Idem, *Молдавская народная керамика*, Chișinău, 1969.

⁴ A. Gorodenco, *op. cit.*, p. 29.

⁵ V. Neamțu, *Istoria orașului medieval Baia...*, p. 98.

⁶ L.L. Polevoj, P. Birnea, *Средневековые памятники...*, p. 81-92.

⁷ *Ibidem*, p. 83.

Vechi, spre deosebire de Suceava, au fost descoperite pînă acum doar cuptoare cu o singură cameră. Totodată, raportul dintre ceramica de culoare roșie și cenușie este diferit de cel de la Suceava. La Orheiul Vechi predomină vasele de lut de culoare cenușie, cele de culoare roșie alcătuiind 6%-30% din totalul vestigiilor ceramice colectate¹. Potrivit observațiilor arheologului P.P. Bîrnea, ceramica de culoare roșie era obținută numai prin arderea acesteia în cuptoare cu două camere². De asemenea, se consideră că la Orheiul Vechi cuptoarele cu două camere erau folosite doar pentru arderea anumitor forme de vase și, în particular, a cahlelor³. Evoluția tehnicii de ardere în această perioadă a contribuit la diversificarea sortimentului de vase produse la Orheiul Vechi, impunîndu-se formele simetrice și zvelte, prelucrate mult mai bine și cu decor bogat⁴.

Din a doua jumătate a secolului al XV-lea în domeniul olăritului survin modificări importante care contribuie la apariția unor activități specializate ale acestui meșteșug. Realizările obținute în domeniul modelării ceramicii decorative în spațiul românesc nu a rămas în afara preocupărilor cercetătorilor, făcîndu-se observații nu lipsite de interes legate de proveniența acestor materiale, evidențiindu-se frumusețea și varietatea decorului⁵. Și la Orheiul Vechi au fost atestate activități specializate ale olăritului. Este vorba de producerea unor cahle de sobă, țevi pentru conducte de apă, olane și cărămidă și alte detalii de arhitectură (Pl. XXIII-XXIV)⁶. Anumite interpretări istorice legate producerea cahlelor la Orheiul Vechi au fost făcute încă în perioada de început a cercetărilor arheologice din așezarea medievală din valea Răutului, cînd a fost descoperit un atelier de ceramică în umplutura căruia au fost găsite un număr impresionant de cahle. Acestea au fost descrise și datate de către G.D. Smirnov cu a doua jumătate a secolului XV⁷. Totodată, arheologul a propus în literatura de specialitate și cîteva încercări de reconstrucție a sobelor cu cahle din reședința orheiană⁸ (Pl.

¹ P.P. Bîrnea, *Молдавский средневековый город*, p. 160.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ E. Neamțu, *Contribuții la cunoașterea motivelor ceramicii ornamentale medievale moldovenești*, în SCIVA, 25 (1974), nr. 2, p. 309-313. În legătură cu aceasta autorul arăta că alături de motivele geometrice, „aflate evident în legătură cu arta populară, de unele reprezentări heraldice, scene de cavaleri – acestea din urmă specifice mai ales mediului domnesc și boieresc – se întîlnesc, de asemenea, reprezentări umane, precum și păsări și animale, pentru care nu se pot găsi întotdeauna, cu ușurință, semnificații”.

⁶ G.D. Smirnov, *Декоративные кирпичи из молдавского города Старый Орхей*, în Известия МФ АН СССР, 4 (31), 1956, p. 67-73; *Idem*, *Производство красноглиняных изразцов и опыт реконструкции печей по материалам Старого Орхей*, în Известия МФ АН СССР, 4 (31), 1956, p. 75-87.

⁷ *Ibidem*, p. 77.

⁸ *Ibidem*.

XXV-XXVII). În ansamblul cahlelor descoperite în această așezare se evidențiază forme variate cu decor preponderent de inspirație geometrică. Referindu-se la motivele decorative de pe cahlele descoperite pe teritoriul statului medieval moldovenesc, P.V. Batariuc sublinia următoarele: „semnificativ ni se pare faptul că pe tot cuprinsul secolului XV în Moldova vor fi folosite pentru construirea sobelor, alături de cahlele cu un repertoriu decorativ variat și cahle simple, nedecorate sau decorate cu motive geometrice, așa cum o probează descoperiri făcute la Orheiul Vechi”¹. Astfel, între particularitățile esențiale ale cahlelor de la Orheiul Vechi relevăm lipsa în decor a motivelor antropomorfe și zoomorfe, excepție fiind doar un fragment de cahlă tîrzie pe suprafața căruia a fost reprezentat un animal fantastic, probabil o Minticoră². Revenind la problema cronologiei cahlelor descoperite aici, menționăm că A. Gorodenco, preocupat de-a lungul anilor de cercetarea olăriei de factură locală de la Orheiul Vechi, ajunge, între alte concluzii, și la cea potrivit căreia la Orheiul Vechi cahlele erau folosite în prima jumătate a secolului XV³. Afirmarea lui se întemeiază atît pe formele prezente și decorul lor, cît și pe faptul că cele două monede care au stat la baza cronologiei cahlelor orheiene au fost descoperite „în umplutura unei gropi, rămasă de la construcție, și nicidecum nu fac parte dintr-un complex închis”⁴.

3.4. Comerțul și circulația monetară

3.4.1. Schimburile comerciale

Referindu-se la viața economică a Moldovei din prima jumătate a secolului XV, istoricul C. Cihodaru arăta că înflorirea comerțului „trebuie pus<ă> în legătură, în primul rînd, cu nivelul atins, în propășirea lor, de meșteșugari”⁵, lucru relevat și de alți cercetători ai medievisticii românești, ale căror numeroase studii se disting prin bogată documentare și acuratețea interpretării⁶. Fără îndoială, acest lucru rămîne valabil și pentru ținutul Orhei, pe teritoriul căruia atît progresele din producția agricolă și cea meșteșugărească, cît și din alte domenii au creat

¹ P.V. Batariuc, *Cahle din Moldova medievală secolele XIV-XVII*, Suceava, 1999, p. 99.

² P.P. Bîrnea, P.V. Batariuc, *Cahle descoperite în Moldova dintre Prut și Nistru*, în *ArhMold*, XVII (1994), fig. 4,3; A. Gorodenco, *Ceramica locală de la Orheiul Vechi în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2000, p. 98.

³ A. Gorodenco, *Ceramica locală de la Orheiul Vechi în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2000, p. 98.

⁴ *Ibidem*.

⁵ C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun...*, p. 120.

⁶ Șt. Pascu, *Relațiile economice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 203-217; C. Șerban, *Contribuții cu privire la problema pieții interne a Țării Românești și Moldovei în timpul feudalismului dezvoltat (sec. XV-XVIII)*, în „*Studii. Revistă de Istorie*”, 17 (1964), nr. 1, p. 27-44; R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, 1965.

importantele disponibilități pentru schimb. Recunoaștem că nu putem vorbi despre negoțul ținutului Orhei în secolele XV-XVI, cu studiul piețelor locale, drumurilor, instrumentarului, produselor reieșind din informațiile precare, obținute prin cercetarea izvoarelor scrise și a celor arheologice.

Deși lipsesc datele despre piețele locale, acestea existau cu siguranță. Mărfurile se desfășeau în târguri, iarmaroace, bîlciuri, precum și în tot cuprinsul Moldovei¹. Se știe că schimburile comerciale erau asigurate de numeroase drumuri pe care circulau locuitorii acestui teritoriu și totodată și produsele pămîntului, naturale sau rezultate din activitățile agricole, ca și cele ale atelierelor meșteșugărești. Prin urmare, crearea și, apoi, utilizarea drumurilor se leagă indisolubil de posibilitățile schimburilor ce se puteau face între produsele diferitelor regiuni naturale, majoritatea drumurilor avînd la origine interese de ordin comercial, „chiar dacă la început individul le-a tăiat pentru folosința proprie, cu timpul ele s-au trasformat și s-au dezvoltat în măsura importanței legăturilor pe care le-au creat”².

În documentele vremii se conțin mențiuni legate de existența anumitor drumuri orheiene. Despre drumurile locale și regionale aflăm din actele de stăpînire, în care erau descrise hotarele ocinelor, drumurile fiind indicate ca semn de hotar. Astfel, un „drum mare” era arătat în uricul emis de cancelaria lui Ștefăniță la 20 aprilie 1518, în care era descris hotarul locului din pustiu, între Ciuluci, Fîntîna Radului, care ajungea „pînă la *drumul cel mare, ci merge la Nistru*”³. Un drum care trecea prin valea Ichelului era menționat în uricul din martie 1527: „iar din *drum vechiu* și din Glod, valea Ichelului și a Bezinului, pînă la movilele mari ce sîntu pe țărmurile Ichelului”⁴. Existența drumului Orheiului vechi se confirmă prin mai multe referințe la acesta. Prima mențiune cunoscută este cea din cuprinsul hrisovului domnesc din 10 mai 1574, în care erau descrise hotarele celor „două locuri în pustiu”, date lui Ion Golăi și lui Ierimia, unul dintre acestea fiind „la capătul Peșterii, din sus de vechiul Orhei, unde cade *drumul vechiului Orhei* în Răut, în vad”⁵. Un segment al *drumului Orheiului*, de data aceasta fiind vorba, probabil, de acel drum pe care se mergea la Orheiul Nou, dar folosit și în vechime pentru a ajunge la prima reședință a ținutului orheian, era menționat în mărturia hotarnică a ocinei Peresecina, al cărei hotar se mărginea cu „drumul cel mare al

¹ V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 57-62; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 123. Aspecte importante ale negoțului local și extern au fost tratate de C.C. Giurescu în monografia sa consacrată istoriei târgurilor sau orașelor și cetăților (v. *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene...*, p. 124-129).

² M.N. Popp, *Drumuri și ocupațiuni vechi...*

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 117, p. 123-124; Chelcu, *Din uric de la bătrînul Ștefan Voievod*, p. 111.

⁴ *D.I.R.*, A, veacul XVI, I, nr. 201, p. 228.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21; v. și *M.E.F.*, I, nr. 84, p. 196-198.

Orheiului”¹. În aceeași mărturie hotarnică a Peresecinei era arătat ca semn de hotar și „drumul care duce din Miclești spre Orhei”². De asemenea, în uricul de mărturie emis în timpul domniei lui Ieremia Movilă pentru satul Minceni era indicat hotarul moșiei care trecea peste „drumul Horodiștei” și „drumul lui Alagul”³.

Luînd în considerare cele arătate mai sus, se poate presupune că ținutul Orheiului era străbătut de o rețea de drumuri de importanță locală și regională folosite de-a lungul secolelor. Dovadă în acest sens este și nevoia permanentă de deplasare, în primul rînd a celor care stăpîneau ocine în ținutul Orheiului, fie mari dregători, membri în sfatul domnesc, și alți slujitori ai domniei, fie reprezentanți ai Bisericii, precum călugării de la mănăstirile Bistrița, Căpriană, Humor, Neamț, Probota, care stăpîneau în perimetrul ținutului atît sate, cît și prisăci, mori și bălți.

Firește că aceleași drumuri erau folosite și de reprezentanții puterii domnești din ținut și apărătorii cetății Orheiului. Pe aceste drumuri circulau mărfurile destinate schimburilor comerciale, care erau stimulate atît de cererile locuitorilor tîrgului Orhei, cît și de ale garnizoanei din cetate. Rolul prezenței acesteia din urmă în dezvoltarea schimburilor comerciale, și implicit, în evoluția tîrgului, era relevat de istoricul N. Grigoraș, care încă în anul 1942 scria următoarele: „așezările urbane au luat naștere sub ocrotirea cetăților. În ele trăia o garnizoană, care avea nevoie de hrană și de o sumedenie de obiecte, care trebuiau aduse din alte părți. Lîngă cetăți sub supravegherea și siguranța garnizoanei, se făceau schimburi periodice, în caz de primejdie atît zidurile cetăților, cît și garnizoanele făceau siguranță”⁴. Fără a supraevalua impactul garnizoanei militare din cetatea orheiană, totuși admitem rolul important avut de aceasta în evoluția tîrgului Orhei și a comerțului din ținut.

Din unele date indirecte, rezultă că produsele oferite pe piața locală erau de natură agricolă (mere, ceară, miere, pește ș.a.) sau meșteșugărească (țesături, fier, vasele din lut și lemn), și în schimb erau cumpărate animale (boi, berbeci, cai) și blănuri⁵. Se comercializau, de asemenea, îmbrăcăminte, accesoriile vestimentare, podoabe ș.a., lucru despre care aflăm datorită cercetărilor arheologice. Astfel, în așezarea rurală de la Saharna au fost descoperite obiecte de podoabă din argint (inele de tîmplă cu lăntișoare, o salbă decorată cu email de diferite culori), lucrate, probabil, de meșteri moldoveni, precum și nasturi de argint de la un caftan bărbătesc, datate cu secolul XVI⁶. Din mormintele descoperite în cimitirele de la

¹ *Ibidem*, nr. 76, p. 176-179.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, nr. 85, p. 199-2002.

⁴ N. Grigoraș, *Dregătorii tîrgurilor moldovenești...*, p. 12.

⁵ P.P. Bîrnea, *Молдавский средневековый город...*, p. 173.

⁶ V. Zelenciuc, N. Kalașnikova, *Vestimentația populației orășenești din Moldova (sec. XV-XIX)*, Chișinău, 1993, p. 31.

Orheiul Vechi au fost recuperate resturi de îmbrăcăminte, accesorii vestimentare, încălțăminte, obiecte de podoabă, vestigii care sugerează schimbul comercial în reședința ținutului. Astfel, asupra unei defuncte cu vârsta de circa 50 de ani îngropată în cimitirul din exteriorul bisericii de mir, lângă zidul de sud al naosului, au fost descoperiți nasturi sferoidali argințați și cuie de la tocurele de încălțăminte cu resturi de piele¹. În mormintele din cimitirul bisericii de piatră din Orheiul Vechi² au fost descoperite ace de păr și nasturi de formă biconică din bronz, un cercel din argint și alte piese vestimentare³.

Dezvoltarea schimburilor comerciale locale pe parcursul secolelor XV-XVI, ca de altfel și din întreaga Țara Moldovei, se leagă de circulația mărfurilor pe *drumul moldovenesc*, creat după confruntarea de la Sinie Vodî, care, după cum se știe, a avut drept consecință deschiderea drumului spre Marea Neagră pentru puterile Europei Centrale⁴. Se pare că unele segmente ale drumurilor orheiene au fost conectate la *marele drum moldovenesc*, arteră comercială care venea de la Liov prin Hotin, și de aici pe valea Nistrului, prin Soroca, Orhei, Tighina, mergînd la Cetatea Albă și Caffa⁵. În legătură cu impactul acestui drum comercial, renumitul istoric francez Jacques Heers afirmă că unul dintre factorii de putere ai Moldovei din secolul XV a rezultat „din situația geoeconomică a țării în raport cu marile curente ale comerțului internațional, iar în secolul XV cel mai important drum al mirodeniilor din Europa Orientală a fost cel care începea la Bursa, trecea prin Pera și Cetatea Albă, pentru a ajunge la Liov, în

¹ G.D. Smirnov, *Раскопки фундамента церкви и погребений*, fondul 3330, dosarul 92, în Arhiva Națională a RM.

² Idem, *Археологические исследования Старого Орхья...*, p. 27-28.

³ P.P. Bîrnea, T. Scerbakova, *Краткие итоги...*, p. 201.

⁴ În legătură cu acest lucru, istoricul Ș. Papacostea (*Drumurile comerciale internaționale și geneza statelor românești în viziunea lui Nicolae Iorga și în istoriografia zilelor noastre*, în SMIM, XVIII (2000), p. 49) afirmă următoarele: „decisivă la capătul acestui lung șir de înfruntări, care nu ne sînt decît imperfect cunoscute, a fost victoria marelui cneaz al lituaniei, Gedimin (corect: Olgerd), asupra tătarilor, la Sinie Vodî în 1362 sau 1363, în urma căreia dominația lituaniană a cuprins Ucraina pînă la Kiev. Fragmentele apusene ale Hoardei de Aur au pierdut, ca urmare a acestei evoluții, legătura cu centrele de putere tătară din Crimeea și de pe fluviul Volga și au fost condamnate la dispariție. Drumul spre Marea Neagră, nestingherit de controlul Hoardei de Aur, era acum deschis puterilor Europei Centrale”.

⁵ Al.I. Gonța, *Legăturile economice...*, p. 43. În legătură cu această arteră, P.P. Panaitescu (*Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în evul mediu*, în Idem, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, ed. a 2-a, volum îngrijit de Șt.S. Gorovei și M.M. Székely, București, 1994, p. 83) arăta că „drumul comercial din Polonia spre Marea Neagră era, în realitate, un debușeu al negoțului orașelor hanseatice și flamande spre Orient. Pe această cale de uscat se făceau schimburile între aceste orașe și negustorii italieni care aveau în această epocă un fel de monopol al comerțului oriental în porturile Levantului și ale Mării Negre. E vorba, deci, de o cale de importanță general europeană”.

Polonia”¹. Acest comerț era bazat pe bunuri și produse de lux, ce satisfăceau solicitările evidente de consum ale unei clase sociale conducătoare cu o imensă bogăție acumulată. Este vorba de mărfuri orientale, numite „mărfuri de peste mare”², reprezentate prin mătase, piper, camhă, tebenci, tămâie, vin grecesc ș.a.³ Această „mișcare comercială”, după cum o numește P.P. Panaitescu, era alimentată în mare parte de italieni, genovezi și venețieni⁴.

Se pare că mediul comercial de pe litoralul Mării Negre era cunoscut anumitor locuitori ai ținutului Orheiului. O dovadă în acest sens este cazul lui Fedorca din Telița, care, la 20 martie 1448 obținea dreptul să se stabilească, împreună cu familia, slujitorii și bunurile sale, fie la Genova, fie în oricare din posesiunile sale orientale⁵. Despre acesta, Șt. Andreescu afirma că este „un exemplu de adaptare perfectă a boierului moldovean în ambianța comercială a coloniilor italiene de pe țărmurile Mării Negre la jumătatea secolului al XV-lea”⁶.

Între alte drumuri comerciale care au favorizat comerțul pe teritoriul orheian menționăm artera care lega Orheiul de Baia, important centru urban de pe valea Moldovei la începuturile statului medieval⁷ și pe acel care mergea de la Soroca la Isaccea prin Lăpușna⁸, târg care se afla în apropierea așezărilor orheiene.

Mai târziu, după strămutarea reședinței ținutului în locul, numit de asemenea *Orhei*, pe aici continua să treacă un drum comercial important. Drept dovadă este existența unei vămi la Orhei. Acest lucru îl aflăm din zăpădul de vânzare-cumpărare a ocinei din satul Nișcani și a poienei Răcila, întocmit în Orhei, la 25 iulie 1599, în prezența lui „Neculai, vameșul cel mare, și Dan, vameș mare, și <...> Chiriac vameșul, și Cîrste vameșul, și Drăghinici, și Mane negustorul”⁹.

¹ J. Heers, *Gênes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, Paris, 1961, p. 272; I. Căzan, E. Denize, *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, 2001, p. 89.

² P.P. Panaitescu, *Producția și viața economică*, în V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală...*, p. 64.

³ Al.I. Gonța, *Legăturile economice ...*, p. 79.

⁴ Idem, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră ...*, p. 85.

⁵ Șt. Andreescu, *Date noi despre „Teodorcha de Telicha” ...*, p. 625-634.

⁶ Idem, *Din istoria Mării Negre...*, p. 86.

⁷ V. Neamțu, *Istoria orașului medieval Baia...*, p. 116-117, unde autorul observa următoarele: „coroborată cu monedele maghiare, deja amintite, descoperite la Baia, Costești și Orheiul Vechi, ceramica de import, asupra căreia ne-am îngăduit să stăruim aici, sprijină ideea existenței unui drum care ducea spre sud și a unor negustori care-l frecventau”. Totodată, V. Neamțu consideră că „nu există nici o îndoială că din sud erau aduse mărfuri destinate unor oameni cu gusturi cizelate, desigur celor care conduceau Moldova, la masa cărora se serveau, în vase de lux, mîncăruri bine condimentate cu mirodenii prețioase și, poate, vinuri de Malvasia, despre care aveau să amintească, mai târziu, în secolul al XV-lea, documentele moldovenești. Probabil că negustorii care băteau acest drum aduceau și țesături scumpe pentru «mai marii pămîntului» și că aceștia vămuiau mărfurile”.

⁸ C. C. Giurescu și D.C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1974, p. 237.

⁹ *M.E.F.*, nr. 70, p. 162-163.

3.4.2. Circulația monetară

În desfășurarea ei, viața economică etalează multiple aspecte de o deosebită importanță, dintre care unul este, fără îndoială, circulația monetară, mijloc vechi și direct, care a facilitat de-a lungul timpului schimburile de produse și plățile necesare. Descoperirea monedelor sub forma unor tezaure sau a unor descoperiri monetare izolate furnizează date relevante în legătură cu circulația banilor din zonă, despre economia perioadei în care a fost emisă sau tezurizată moneda, reflectă folosirea unor anumite căi comerciale și traficul de mărfuri. Astfel, referindu-se la perioada premergătoare celei de care ne ocupăm, adică secolele XV-XVI, numismatul L.L. Polevoj afirma în lucrările sale că prin nord-estul Moldovei, implicit zona Orheiului, trecea hotarul de sud al arealului de circulație a groșilor de Praga. În susținerea ideii, acesta prezenta descoperirile monetare de pe teritoriul Moldovei¹, inclusiv cele găsite pe teritoriul orheian. Lotul de vestigii monetare cuprindea un groș de Praga, emis în timpul lui Vaclav IV (1378-1419), găsit în anul 1892 pe suprafața cetății Orheiului. Totodată, în timpul săpăturilor arheologice de la cetatea Orhei în anii 1947-1953 au fost descoperiți groși de Praga emiși de Jan I (1310-1346) și Vaclav IV (1378-1419). L.L. Polevoj considera că aceste monede erau emise pentru spațiul rus, ele fiind descoperite și în Podolia, Wolynia, Kiev, arătând legătura economică dintre aceste zone².

Apropiindu-ne de perioada de care ne ocupăm, constatăm că, pentru a facilita schimbul intern, Petru I al Țării Moldovei a bătut monedă proprie, iar succesorii acestuia i-au urmat multă vreme exemplul³. Astfel, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun statul moldovenesc dispunea de un sistem monetar propriu destul de solid, cuprinzând numeroase emisiuni monetare⁴. Acestea au circulat împreună cu monedele străine. Se consideră că întemeierea orașelor moldovenești și organizarea vieții comerciale, care asigurau profituri negustorilor străini, pe de o parte, și valorificau produsele agricole indigene, pe de altă parte, au atras în Moldova monedele străine. Acestea erau menționate în documentele interne și externe, care consemnează tranzacții comerciale între localnici, efectuate de cele mai multe ori pe monedă străină⁵. Referindu-se la sistemul monetar intern și extern, Alexandru I. Gonța enumera următoarele monede și unități de schimb care

¹ L. L. Polevoj, *К истории денежного обращения в юго-западной Руси и Молдавии*, în *Известия МФ АН СССР*, nr. 5 (25), 1955, p. 86. Autorul arăta că tezaurul descoperit la Soroca în anul 1895 includea groși de Praga emiși de Vaclav III (IV). Cinci groși de Praga emiși de Carol I (1376-1378) au fost descoperiți pe teritoriul Moldovei, astăzi fiind păstrați în colecțiile Muzeului de Etnografie din Chișinău.

² L. L. Polevoj, *К истории денежного обращения...*, p. 86.

³ O. Iliescu, *Moneda în România. 491-1864*, București, 1970; V. Neamțu, *op. cit.*, p. 118.

⁴ C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun...*, p. 143-144.

⁵ Al. I. Gonța, *Legăturile economice ...*, p. 77.

au circulat în Moldova în secolele XIV-XV: rublele de argint frîncesc; jumătățile de rublă, grivnele de argint; mărcile (denumite în limba polonă „kopa”), ducații (probabil venețieni, căci sînt egali în valoare cu zloții ungurești, dar alții decît zloții ungurești); zloții ungurești (denumiți și „ughi” alteori); zloții tătărești denumiți cîteodată și zloți moldovenești; zloți turcești; asprii; sommele genoveze de la Caffa și Tana; groși moldovenești; jumătate de groși”¹. De-a lungul secolului XVI, emisiunile monetare ale domnilor moldoveni au cunoscut o mare diversitate, care, după părerea lui B. Murgescu, ilustrează „oscilațiile principatului dintre Carpați și Nistru în a se alinia sistemului monetar al unuia sau altuia dintre vecinii săi mai puternici”².

Cu ocazia cercetărilor arheologice și ale celor de suprafață, întreprinse în așezările din ținutul Orheiului, au fost recuperate numeroase monede moldovenești, lucru reliefat de numismatul L.L. Polevoj. Acesta, cercetînd vestigiile orheiene, conchidea, alături de N.A. Mohov, că anume monedele moldovenești erau mijloacele principale de schimb în Moldova medievală, circulația lor contribuind la consolidarea comunității economice de aici³. Astfel, monedele recuperate din umplutura unor locuințe și ateliere meșteșugărești reprezintă emisiuni din timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432), Iliăș și Ștefan (1435-1442), Ștefan cel Mare (1457-1504), Ștefan Lăcustă (1538-1540)⁴. Analizînd vestigiile monetare de la Orheiul Vechi, P.P. Bîrnea a ajuns la concluzia că cea mai mare parte din monedele moldovenești aparțineau domniei lui Alexandru cel Bun, apoi celei lui Ștefan cel Mare (28%), acestea predominînd numeric în raport cu acelea poloneze, ungurești, turcești⁵.

Structura tezaurului de la Săseni (ținutul Orhei) ilustrează circulația monedelor autohtone în secolul XVI în raport cu cele europene. Tezaurul cuprindea 27 de groși moldovenești emise de Bogdan III (1504-1517), alături de

¹ *Ibidem*, p. 92.

² B. Murgescu, *Curcuația monetară în țările române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, p. 148.

³ N.A. Mohov, *Феодалные отношения в Молдавии в XIV-XV вв.*, în *Феодалные отношения в Молдавии в период XVI-XVIII вв.*, Chișinău, 1950, p. 25; L. L. Polevoj, *К истории денежного обращения...*, p. 93. În rîndurile aceleiași pagini, L.L. Polevoj critica părerea istoricilor români din perioada interbelică, care considerau că monedele moldovenești aveau un rol secundar în economia de schimb din Moldova și erau bătute de către domni doar în semn de independență statală.

⁴ *Ibidem*.

⁵ P. Bîrnea, *Молдавский средневековый город...*, p. 176; Idem, *Orașul medieval în Moldova (secolul XV-primul sfert al secolului XVI)*, Chișinău, 1997, p. 72. În această lucrare, P. Bîrnea arată că în timpul săpăturilor la Orheiul Vechi „pe lângă monedele din timpul domniei lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare și a altor domni, au fost descoperiți groși de Praga, monede poloneze, lituaniene, ungurești, turcești”.

15 exemplare de monede ungurești de la Mathia Corvin și 15 monede lituaniene¹. Aceste date au fost completate recent de informațiile noi prezentate de profesorul Gheorghe Postică, potrivit cărora tezaurul de la Săseni cuprindea încă următoarele emisiuni: un polgroș polonez de la Alexandru I (1492-1506), un dinar ungar de la Vladislav II (1498-1503) și trei groși moldovenești de la Bogdan III². Se consideră că tezaurul de la Săseni este singurul lot mai numeros de groși moldovenești teaurizat în spațiul românesc. De obicei, groșii moldovenești, bătuți din argint amestecat cu mult cupru (billon) sau numai din cupru, erau rareori depozitați, din cauza conținutului de metal prețios mult mai scăzut în comparație cu cel al groșilor polonezi cu care circulau la paritate pe piața internă³.

Din analiza actelor de stăpînire prin care erau întărite vînzarea-cumpărarea unor proprietăți, rezultă că așa-numiții *zloți tătărești* erau folosiți frecvent ca unitate de schimb. Astfel, la 6 martie 1443 Ștefan II dădea uric de întăritură pisarului Mihul, care cumpăraseră satul Săseni, „unde trăiește Laur”, pe Cotovșea <azi probabil c. Săseni, r. Călărași> de la Ion Boldur pentru cincizeci de zloți (=ЗА ПАТ(Ъ) ДЕСЪТЪ ЗЛАТЫУ(Ъ))⁴. La 15 aprilie 1482 era întărită cumpărarea satului Cobîlia pe Nistru de către Cozma de la Șteful Spineanul și cu soția sa, Fetca, fiica lui Cămilă, pentru 160 de zoți tătărești (=ЗА РЪ ЗЛАТИ ТАТАРСКИХ(Ъ))⁵. Observăm că asemenea mențiuni devin numeroase spre sfîrșitul secolului XV-începutul secolului XVI.

Pe marginea sensului primar al noțiunii de „zlot tătăresc” s-au pronunțat reprezentanți de seamă ai numismaticii medievale. Între aceștia, E. Oberländer-Tîrnoveanu arăta că așa-numitul „zlot tătăresc” reprezenta un element de tradiție bizantino-balcanică și tătărească, care a cunoscut „o supraviețuire surprinzător de îndelungată” în Moldova⁶. Acesta constituia o monedă de cont folosită în Moldova, echivalentă cu 12 aspri, în anii '40 ai secolului XVI, fiind sinonim cu

¹ A. Niculiță, *Monedele europene din tezaurul de la Săseni, r. Călărași*, în *Programul și rezumatele comunicărilor* (v. p. 15) prezentate la Simpozionul de numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfîntului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1504-2004), Chișinău, 29 septembrie-2 octombrie 2004.

² Gh. Postică, *Noi informații despre tezaurul monetare descoperite la Săseni și Mereni*, în *Programul și rezumatele comunicărilor* prezentate la Simpozionul de numismatică organizat cu ocazia împlinirii a 80 de ani de la ridicarea Scaunului arhiepiscopal și mitropolitan al Ungrovlahiei la rangul de Scaun patriarhal, Chișinău, 20-22 octombrie 2005, (v. p. 14-15).

³ B. Murgescu, *op. cit.*, p. 148.

⁴ *D.R.H.*, A, I, nr. 225, p. 314-316.

⁵ *Ibidem*, nr. 244, p. 371-373.

⁶ E. Oberländer-Tîrnoveanu, *Zlotul „românesc” sau „moldovenesc” – o monedă de calcul de tradiție bizantino-balcanică din Moldova secolelor XV-XVI*, în „Cercetări numismatice”, VIII (2002), p. 223-246.

„zlotul moldovenesc”¹. L.L. Polevoj susținea părerea că termenul de zlot provine de la faptul că aceste monede veneau de la răsărit, din posesiunile tătarilor, din Crimeea, ele fiind, de fapt, venețiene, afirmând că opinia precum că zloții tătărești erau monede genoveze, bătute în coloniile genoveze din Crimeea de unde pătrundeau în Moldova, nu se confirmă prin datele cunoscute². Același cercetător arăta că la Orheiul Vechi a fost descoperită o monedă venețiană care s-a dovedit a fi un fals³. În lucrarea recent publicată, E. Nicolae susține opiniei precum că „zlotul tătăresc” a fost o unitate de calcul avînd la origine hiperperul bizantin și adaptată principalelor monede de aur care au circulat în Nordul Mării Negre: imitațiile ducatului venețian, cel unguresc, precum și alte emisiuni apropiate valoric⁴. Descoperirile monetare ale imitațiilor după ducății venețieni sînt destul de rare în Moldova, lucru care era cauzat de valoarea intrinsecă inferioară valorii de schimb, cotate cu patru aspri mai puțin decît cele otomane reglementare⁵, iar posesorii lor le foloseau la plăți, lăsîndu-și spre păstrare monedele cu o valoare mai mare⁶.

Urmărind căile și modalitățile de pătrundere a monedelor otomane pe piața țărilor române, cercetătorii E. Nicolae⁷ și A. Boldureanu au reușit să evedențieze ritmul de penetrare a acestui tip de monede în funcție de evenimentele politice, militare, atelierele de unde provin piesele de pe piața nord-dunăreană și politica financiară și monetară a Imperiul Otoman⁸. Totodată, E. Nicolae releva faptul că

¹ *Ibidem*.

² În articolul său despre circulația banilor în sud-vestul Rusiei și a Moldovei, L. L. Polevoj (*К истории денежного обращения...*, p. 92-93) arăta impactul reformelor monetare din secolele XIII-începutul lui XIV asupra monedelor italiene și al comerțului european. Autorul afirma că monedele italiene vor fi mijlocul principal de schimb internațional, mai ales odată cu creșterea influenței comerciale a republicilor maritime italiene în Marea Mediterană și în Marea Neagră. Așadar, valoarea înaltă și stabilă a monedei venețiene din aur îi va asigura o situație dominantă și în Moldova ca mijloc principal de plată.

³ Cu toate că aspectul și dimensiunile monedei reprezentau un ducat obișnuit, greutatea și analiza metalografică au arătat că este vorba de un fals. Greutatea acesteia constituie 2,11 g din care o cantitate prea mare de argint, în loc de 3,55 g aur cît trebuia să conțină un ducat adevărat (v. L. L. Polevoj, *op. cit.*..., p. 91).

⁴ E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003, p. 30, unde arată că ducății venețieni „semnați” erau emiși de diferite autorități din Răsărit: pe insulele Rodos sub cavalerii Sf. Ioan de Ierusalim și Chios, sub genovezi, Mytilene sub Gattilusi și Pera în perioada 1421-1442, la acestea adăugîndu-se și țechinii cu legenda degradată, băuți la Chios și poate la Pera în special pentru achitarea tributului Porții Otomane (*op. cit.*, p. 28-29). Producția lor a fost preluată de otomani după cucerirea acestor teritorii.

⁵ E. Nicolae, *Moneda otomană...*, p. 29.

⁶ A. Boldureanu, *op. cit.*, p. 27.

⁷ E. Nicolae, *op. cit.*

⁸ A. Boldureanu, *Moneda otomană...*

începutul pătrunderii monedelor otomane în Moldova, la fel ca și în Țara Românească, precede integrarea acestora în sistemul politic otoman¹. Analizînd situația din țările române, cercetătorul ajunge la concluzia că în a doua jumătate a secolului XV asprul se impune peste tot ca principală monedă de argint și că procesul reflectă, mai ales, efectele economice ale ascensiunii politice și militare otomane: „acapararea unora dintre principalele piețe externe partenere ale țărilor române, luarea sub control a bazinului Mării Negre și, nu în ultimul rînd, a unor foarte bogate resurse miniere care au permis o producție monetară enormă și de foarte bună calitate”². Cu toate acestea, asprul era folosit alături de monedele locale și cele din alte țări europene³.

Descoperirile de monede otomane în zona Orheiului datează de la începutul secolului al XX-lea. Astfel, numismatul A.A. Nudel'man, valorificînd datele de arhivă a pus în circuitul științific tezaurul de monede otomane descoperit în timpul lucrărilor agricole în martie 1908 la Cucuruzeni (azi r. Orhei)⁴. Acest tezaur conținea și o monedă de aur, *altîn*⁵, provenită de la Dimașk, emisă de Mehmed III (1595-1603), care, spre deosebire de frecvența masivă a asprilor otomani, au fost atestați mult mai rar în Moldova⁶. În legătură cu aceasta, A. Boldureanu arată că „nu se cunosc descoperiri monetare care să ne asigure de prezența altînilor înainte de 1520-1541, perioadă care corespunde cronologic cu asprii lui Süleyman I din grupul I, deși teoretic monedele otomane de aur au circulat în regiune mult mai înainte («galbenii turcești»)", concluzionînd că „această situație nu este surprinzătoare deoarece sfera de circulație a aurului este restrînsă, el fiind rar prezent în punga omului de rînd”⁷.

¹ E. Nicolae, *op. cit.*, p. 46.

² *Ibidem*, p. 52.

³ *Ibidem*.

⁴ A.A. Nudel'man, *Топография кладов...*, p. 114-116. Materialele de arhivă conțin date referitoare la soarta acestui tezaur în legătură cu care A. Boldureanu arăta următoarele: „din componența acestuia ispravnicul gubernial a trimis la Comisia Imperială de Arheologie din Sankt-Petersburg 1520 de monede de aur și argint. Monedele reprezentau emisiuni ale Poloniei, Imperiului Romano-German, Transilvania, Spania, Provinciile Unite și Imperiul Otoman. Din componența depozitului au fost selectate 230 de monede bine păstrate, care au fost transmise Ermitajului, iar altele 1290 și partea de jos a vasului de lut au fost retrocedate descoperitorului” (A. Boldureanu, *op. cit.*, p. 36).

⁵ În aceeași lucrare se arată că moneda de aur era destinată îndeosebi comerțului exterior și rămîne astfel cel puțin pînă la moartea lui Süleyman I (1566). *Altînii* nu aveau o valoare nominală fixă, rata de schimb a acestora față de aspru fiind stabilită pe piețele locale” (*Ibidem*, p. 34).

⁶ Tezaurul de la Cucuruzeni se include în categoria celor care conțin piese de aur otomane emise în secolul XVI (incluzînd și altînii lui Mehmed III), încheiate la începutul secolului al XVII-lea (*Ibidem*, p. 34).

⁷ *Ibidem*, p. 31. Potrivit izvoarelor, monedele otomane de aur au fost folosite în Moldova la plata haraciului (M. Maxim, *Considérations sur la circulation monétaire dans les pays roumains et l'empire ottoman dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, în *RÉSEE*, XIII (1975), p. 407-415).

În continuare prezentăm datele care reflectă circulația monedei otomane pe teritoriul ținutului Orhei în secolele XV-XVI¹:

<i>Circulația monedei otomane</i>				
Locul descoperirii	Tipul de monedă (atelierul)/emitentul			
	1451-1512			1512-1603
Cucuruzeni			Altîn (Dimaşc)	Mehmed III
Echimăuți (tezaur)			Aspri (Konstantaniye, Novar, Edirne)	Selim I, Süleyman I
Echimăuți (tezaur)			Aspri (Konya, Tire, Harburt)	Selim I
Echimăuți (tezaur)			Aspri (Karatova, Serez, Sidrekipsi)	Süleyman I
Orheiul Vechi	Aspru (Serez)	Mehmed II	Aspri (Konstantaniye)-3 descoperiri izolate	Selim I
Orheiul Vechi	Aspri	Bayezid II	Aspru (Novar)-1 izolat	Selim I
Orheiul Vechi	Imitații aspru	Bayezid II	Aspri-26 descoperiri izolate (Novar, Karatova, Konstantaniye)	Süleyman I
Rezina (tezaur)	Aspri (14)	Bayezid II-Süleyman I	Aspri	Süleyman I
Rezina (tezaur)	Aspri	Mehmed II		
Săseni (tezaur)	Aspru	Mehmed II	Aspri-2	Selim I
Săseni (tezaur)	Aspri-126 (Novar, Üsküp, Serez, Karatova, Konstantaniye, Edirne, Bursa, Tire)	Bayezid II		
Săseni (tezaur)	Imitații aspru (3)	Bayezid II		
Stahnaia-or. Rezina (tezaur)	Aspri (787)	Mehmed II - Bayezid II - Süleyman I	Aspri	Süleyman I

Din tabelul de mai sus vedem că o parte din monedele otomane descoperite în ținutul Orheiului provin din tezaurul descoperit în anul 1973 la Săseni. Potrivit determinărilor efectuate de A.A. Nudel'man, acesta cuprindea 272 de piese de

¹ Datele prezentate în tabel au fost selectate din paginile lucrărilor elaborate de E. Nicolae și A. Boldureanu.

argint și bilon, structura lui fiind următoarea: Hoarda de Aur – 74, Ungaria – 15, Moldova (Bogdan III (1504-1517) – 27, Imperiul Otoman (Bayezid II) – 141¹. Reexaminînd tezaurul de la Săseni, E. Nicolae stabilește în cuprinsul acestuia existența a 132 de monede otomane (inclusiv trei imitații), respectiv, un aspru de la Mehmed II și 128 de aspri bătuți în timpul lui Bayezid II în ateliere din Novar (=Novo Brdo, Serbia), Üsküp (=Skopje, Macedonia), Karatova (=Kratova, Macedonia), Serez (=Serrai, Grecia, la est de Saloniki), Konstantaniye (=Constantinopol-Istanbul), Edirne (=Adrianopol), Bursa (=Brusa, vechea capitală otomană), Tire (la est de Izmir) și altele neprecizate².

De asemenea, pe suprafața localității Echimăuți (r. Rezina) a fost descoperit în anul 1978 un tezaur de aspri otomani, între care 15 monede, emise în timpul lui Selim I (1512-1520) și 32 de monede, emise în timpul lui Süleyman I (1520-1566)³. Din păcate, nu se cunosc locul, condițiile și nici dacă a fost recuperat integral⁴. Lotul de monede din timpul lui Selim I provin din monetăriile situate în metropolele din Europa (Konstantaniye, Edirne) și în Asia Mică (Bursa, Tire, Konya), lucru care reflectă, în opinia cercetărilor, efortul militar al Otomanilor în Orient⁵. Însă analiza lotului de monede emise în timpul lui Süleyman I indică proveniența asprilor din atelierele balcanice⁶. Reieșind din faptul că asprii descoperiți acoperă integral domnia lui Süleyman I, se presupune că ascunderea tezaurului ar fi avut loc „în contextul agitat al finalului celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușeanu (1564-1568)”⁷. Se știe că pe teritoriul acestui sat au fost atestate descoperiri izolate de monede europene occidentale din secolele XVI-XVII și un tezaur de monede turcești, semnalat la începutul secolului XX în zona fortificației medievale timpurii⁸.

Un lot de aspri otomani, dintre care patru aspri originali și nouă falsuri din cupru argintat, a fost descoperit în zona cetății Orheiului. Editorii micului depozit de falsuri după emisiunile lui Murad II consideră că posesorul acestora „îl va fi pierdut în cursul atacului tăărăsc din 1499, care a dus la distrugerea orașului și a fortificațiilor sale”⁹. Rezultatele analizei falsurilor descoperite la Orheiul Vechi

¹ A. A. Nudel'man, *Топография кладов...*, p. 96-97.

² E. Nicolae, *Moneda...*, p. 89.

³ A. Boldureanu, A. Niculiță, *Tezaurul de aspri otomani de la Echimăuți, jud. Orhei (sec. XVI)*, în „Simpozion de numismatică”, 2002, p. 195-202.

⁴ *Ibidem*, p. 195.

⁵ *Ibidem*, p. 199.

⁶ *Ibidem*, p. 200.

⁷ *Ibidem*, p. 201.

⁸ *Ibidem*, p. 195.

⁹ E. Nicolae, N. Răileanu, *Aspri otomani falși descoperiți la Orheiul Vechi*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2002, p. 189-194.

arată că aceștia au fost bătuți spre sfârșitul secolului XV, iar corelarea acestora cu alte falsuri descoperite la Săseni¹ (ținutul Orheiului) „înlătură orice îndoială în legătură cu existența unei producții moldovenești de contrafaceri ale asprilor otomani”².

Din prezentarea tipurilor de monede care au circulat în Moldova medievală și, implicit, în ținutul Orheiului în secolele XV-XVI rezultă că rolul monedei în schimburile comerciale era important, locul lor de origine ilustrând principalele direcții în care erau îndreptate relațiile comerciale ale locuitorilor de aici.

¹ A. Niculiță, A., Boldureanu, E. Nicolae, *Les aspres ottomans du trésor de Săseni, dép. de Călărași (Rép. de Moldavie)*, în SCN, XI (1995), 1997, p. 201-209.

² *Ibidem*, p. 192-193. Aceeași opinie a fost susținută și în monografia consacrată monedei otomane, în care subliniază faptul că „este evident că asprii originali au conviețuit pe piață cu piese analoge supracotate” (E. Nicolae, *Moneda otomană...*, p. 49).

CAPITOLUL 4

Viața religioasă

4.1. Considerații generale

Unul din cercetătorii consacrați ai istoriei politice a religiei, Marcel Gauchet, afirma că omul se supune unor forțe care îl depășesc și al căror mister îl supraestimează; dar el domină în felul lui ceea ce îndură, dându-și o explicație¹. Această afirmație exprimă legătura substanțială între dimensiunea religioasă și faptul social, lucru care a determinat instituirea confesiunii creștine ca o constantă spirituală definitorie a societății medievale, inclusiv a celei din spațiul românesc.

Despre anumite aspecte ale vieții confesionale din ținutului Orheiului înainte de întemeierea statului medieval moldovenesc aflăm datorită descoperirilor arheologice efectuate pe suprafața acestui spațiu. În acest sens, menționăm necropola de la Brănești, ale cărei vestigii ilustrează modificările survenite în sfera vieții spirituale a comunității de aici². Totodată, acestea indică nivelul de difuzare și de acceptare de către populație a ritului creștin de înmormântare. De aceea, cercetătorii realităților confesionale din Moldova medievală au apelat de fiecare dată și la datele istorice, obținute ca rezultat al studierii sitului de la Brănești, considerate semnificative în relevarea fenomenului de trecere de la practica incinerării defunctului la înhumarea lui³. Se pare că din aceeași perioadă sînt și cele trei morminte de înhumație, descoperite la Lucașeuca în timpul investigațiilor arheologice din anul 1961⁴, acestea fiind tratate în literatura de specialitate fie ca parte a unei necropole⁵, fie ca morminte izolate⁶.

¹ M. Gauchet, *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, trad. V. Tonoiu, București, 1995, p. 12.

² G.B. Fedorov, G. F. Cebotarenco, M. S. Velikanova, *Бранештский могильник X-XI вв.*, Chișinău, 1984.

³ V. Spinei, *Realități etnice și politice*, p. 107-108; D.Gh. Teodor, *Creștinismul*; Idem, *Ritul și ritualul funerar...*; I. Tentiuc, *Populația...*

⁴ G.B. Fedorov, G. F. Cebotarenko, *Памятники древних славян (VI-XIII вв.)*, Chișinău, 1974, p. 103-105.

⁵ D.Gh. Teodor, *Ritul și ritualul funerar...*, p. 50; idem, *Creștinismul...*, p. 97 și 173.

⁶ Gh. Postică, *Repertoriul monumentelor...*, p. 57.

Obiectele de cult, dintre care majoritatea o alcătuiesc cruciulițele pectorale, constituie, de asemenea, mărturii relevante privind viața creștină din viitorul ținut al Orheiului înainte de secolul XV. Se știe că pentru creștini crucea a simbolizat totdeauna „completa uitare de sine în mersul pe urmele lui Hristos”. Creștinul, „ducându-și și crucea” împreună cu Isus, se împărtășește din mîntuirea dobîndită de Isus bătut pe „lemn”, într-o uimitoare comuniune cu El¹. Așadar, pe teritoriul inclus ulterior în unitatea teritorial-administrativă a Orheiului, encolpioanele constituie cea mai răspîndită formă a crucii, mai ales în perioada premongolă. Importanța lor funcțională consta în păstrarea moaștelor sfinte. Meșterii gravau pe suprafața acestora, de obicei, sfinți patroni, care protejau în luptă sau la drum, vindecau boli etc. Dintre cruciulițele-relicviar, considerate vechi-rusești, prezentăm encolpionul recuperat din stratul de cultură de la Orheiul Vechi (Pl. XXVIII/3). Obiectul este din aramă, are înălțimea de 5,6 cm și lungimea brațului orizontal de 4,6 cm. Brațele de formă cruciformă au capetele rotunjite. Encolpionul are analogii la Novgorod în nivelul de cultură din secolul XII². Contextul descoperirii nu permite o datare exactă, însă avînd în vedere analogiile cunoscute cruciulița a fost datată în secolele XI-XIII³. În semiotica creștină această formă de cruce a fost numită „românească”⁴. Altă cruciuliță pectorală, turnată din bronz, a fost găsită la Orheiul Vechi în anul 1953 (Pl. XXVIII/1). Aceasta are, împreună cu inelul de suspendare, înălțimea de 2,6 cm. Brațele ei sînt egale. Extremitățile crucii se termină cu un frumos ornament trifoliat. În centrul acesteia a fost înscrisă o cruce *imissa*. Forme asemănătoare au fost descoperite în tumulii din Vladimir, de pe fostele teritorii ale radimicilor, cu deosebirea că acestea au simbolul crucii înscris într-un romb din inima piesei. Tipul de cruciuliță arătat mai sus este considerat ca „scandinav”, fiind răspîndit începînd cu sfîrșitul secolului X – începutul secolului XI în spațiul baltic, Norvegia, Suedia, Finlanda. În regiunea Moscovei tipul scandinav se întîlnește în mormintele datate cu prima jumătate a secolului XII⁵. De asemenea, cruciulițele simple treflate se găsesc și în Dobrogea, la Păcuiul lui Soare, ele fiind atribuite secolului al XI-lea⁶. Se consideră că motivul trifoliat

¹ *Dicționar enciclopedic al Bibliei*, București, 1998, p. 13. Prin urmare, crucea, care inițial a fost o emblemă romană infamantă, a devenit simbolul sacru, *spes unica* (G. Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, București, 1977, p. 77). În acest sens, se afirmă că de la originile bisericii, creștinii au avut pentru cruce o profundă venerație, instituind un adevărat cult pentru acea „*crucis religiosi*” (A. Martigny, *Dictionnaire des antiquités chretiennes*, Paris, 1889, p. 213 și 217-224).

² M.V. Sedova, *Ювелирные изделия древнего Новгорода (X-XI вв.)*, în МИА, 1959, p. 236.

³ I. Tentiuc, N. Melnikov, *op. cit.*, p. 142-143, fig. 1, 12.

⁴ V. V. Pohlebkin, *Международная символика и эмблематика*, Moscova, 1989, p. 285, fig. 66, 13.

⁵ D.A. Belen'kaja, *op. cit.*, p. 91, fig. 1, 6.

⁶ P. Diaconu, S. Baraschi, *Păcuiul lui Soare*, II, București, 1977, p. 126, fig. 99, 21.

semnifică victoria, reînvierea și înflorirea Sfintei Cruci¹. Cruciulițe asemănătoare au fost descoperite la Vodeanskoje, datate cu secolele XI-XII², în necropola din secolele XI-XIII de la Nefed'evo II³ și în nivelele datate cu secolul XIII de la Novgorod⁴. De aceea, probabil, cruciulița de la Orheiul Vechi, prezentată mai sus, a fost atribuită primelor două secole ale mileniului al II-lea⁵. În același an, de asemenea, la Orheiul Vechi, în nivelul de cultură, a fost descoperită o cruciulița turnată în argint (Pl. XXVIII/5). Cruciulița are înălțimea de 5,1 cm, lățimea brațelor de 4,2 cm. Suprafața obiectului a fost reliefată de cadrul supraînălțat. Acesta, fiind completat de o nervură în relief, formează pe brațele crucii medalioane rectangulare, iar pe brațul inferior unul pentagonal. În interiorul acestuia din urmă au fost înscrise două semne alfabetiforme în relief, care acum sînt ilizibile. Decorul aplicat în partea centrală reprezintă imaginea crucii rusești, flancată de atributele patimilor Mîntuitorului, adică de sulita și trestia cu burete⁶.

Vestigiile prezentate mai sus constituie mărturii importante referitoare la aspectele vieții confesionale înainte de secolul XV pe teritoriul viitorului ținut al Orheiului, toate acestea completînd datele cunoscute relative la viața spirituală din spațiul românesc⁷. Diversitatea formelor de cruci pectorale și a reprezentărilor

¹ I. Tentiuc, N. Melnikov, *op. cit.*, p. 142. Spre exemplu, cercetătorul A. A. Spitzin afirma că aceste simboluri ale crucii semnifică biruința asupra hoardelor păgîne. Constatăm că simboluri asemănătoare, turnate în metal, reliefate pe cărămizi sau pe olane, scrijelate pe blocuri de piatră sau pe pereții unor edificii de cult rupestre, au fost descoperite și în spațiul circumponic, acestea fiind datate atît cu primele secole ale mileniului al II-lea cît și cu ultimele veacuri ale mileniului anterior (Parșina, *Средневековая керамика южной Таврики*, în *Феодалная Таврика. Материалы по истории и археологии Крыма*, Simferopol, 1984, p. 85, fig. 27, 42, 44 și 47). Semne cruciforme, reprezentînd haste cu capetele trifurcate, au fost săpate pe blocurile de piatră de la Murfatlar, datate cu secolul al X-lea (I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, în *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 180-233) sau imprimată pe o cărămidă de la Celei-Sucidava, datată cu secolul al VI-lea (P. Diaconu, *Documente vechi creștine în Dobrogea*, în „Pontica”, XVII, 1984, p.161-163, fig. 2). Acest tip de cruce se răspîndește începînd cu perioada imediat următoare încheierii luptei cu icoanele din secolele VIII-IX (I. Tentiuc, N. Melnikov, *op. cit.*, p. 142).

² M. D. Polubojarinova, *op. cit.*, p. 382, fig. 8,5.

³ N. A. Makarov, *Население русского севера в XI-XIII вв.*, Moscova, 1990, p. 171, fig. XXIV, 15 și 16.

⁴ M.V. Sedova, *op. cit.*..., p. 236, fig. 4, 8, 10.

⁵ I. Tentiuc, N. Melnikov, *op. cit.*, p. 142.

⁶ *Ibidem*, p. 143-144, fig. 1, 7.

⁷ Spinei, *Moldova*; D.Gh. Teodor, *Creștinismul.*; Idem, *Creștinismul în spațiul carpato-dunărean...*, p. 3-9; Idem, *Creștinism și păgînism la est de Carpați în a doua jumătate a mileniului I d. Hr.*, în „Pontica”, XXVIII-XXIX, 1995-1996, p. 215-225; R. Vulpe, *Romanitate și creștinism – coordonate ale etnogenezei românești*, în *De la Dunăre la mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1979, p. 17-22; I. Barnea, *Romanitate și creștinism la Dunărea de Jos*, în „Symposia Thracologica”, 7, Tulcea, 1989, p. 163-177; N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988 și altele.

gravate pe suprafața acestora denotă conținut semiotic bogat cunoscut, probabil, locuitorilor de aici. Ele reflectă tradițiile epocii, valorile acceptate în comunitățile de la Orhei, relevând relații de ordin economic și confesional.

Până la întemeierea statului, pe teritoriul de care ne ocupăm, de altfel, ca și în întregul spațiu românesc, au existat comunități creștine care aveau bisericile lor, incluse, ulterior, în structura ecleziastică creată de Alexandru cel Bun. După cum observa N. Iorga, acest voievod „avea norocul de a-și începe domnia, mulțumită unei împrejurări externe prielnice, cu organizarea canonică a Bisericii moldovene”¹. Mitropolia Moldovei și Sucevei avea reședința în biserica Sf. Gheorghe din Mirăuți-Suceava². Referindu-se la „întocmirea țării” în timpul acestei domnii, P.P. Panaitescu scria următoarele: „Mitropolia Moldovei era numită la început episcopie, pentru că nu avea alte episcopii supuse. Alexandru întemeiază două episcopii noi: cea de la Roman (Cetatea Nouă) și la Rădăuți”³. Astfel, Episcopia de Rădăuți, supranumită a Țării de Sus, a fost creată pentru îndeplinirea „roșturilor religioase” din părțile de nord ale Moldovei cu reședința în biserica Sf. Nicolae din Rădăuți; iar Episcopia de Roman cu reședința în biserica Sf. Paraschiva din Roman își întindea jurisdicția asupra Țării de Jos⁴. Cercetînd raporturile dintre politică și confesiune la începutul evului mediu moldovenesc, istoricul Flavius Solomon conchidea că „în deceniile patru-cinci ale secolului al XV-lea Biserica din partea meridională a Moldovei a avut un rol ridicat de autonomie față de scaunul mitropolitan al Sucevei. Acest lucru a fost atenuat după preluarea puterii de către Ștefan cel Mare”⁵. Astfel, în uricul din anul 1479 mitropolitul Teoctist definea clar raporturile dintre el și „mitropoliții” de Rădăuți, respectiv, Roman, numindu-i „episcopii noștri Tarasie din tîrgul Roman și chir Ioanichie de la Rădăuți”⁶.

Se consideră că în secolele XV-XVI biserica din Țara Moldovei poate fi privită ca o structură medievală, destinată să consolideze autoritatea stăpînitorului său prin influență spirituală asupra enoriașilor. Astfel, bisericile de mir și, ulterior,

¹ N. Iorga, *Condițiile de politică generală în cari s-au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV-XV*, în AARMSI, seria II, XXXV (1912-1913), București, 1913, p. 411. În legătură cu problemă întemeierii și recunoașterii Mitropoliei Moldovei în timpul lui Alexandru cel Bun a se vedea și lucrările lui Șt.S. Gorovei, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei în contextual relațiilor moldo-bizantine*, în „Teologie și viață”, seria a II-a, 1993, p. 29-52; și N. Chifăr, *Contextul politico-religios sud-est european în perioada recunoașterii Mitropoliei Moldovei*, în „Teologie și viață. Revistă de gândire și spiritualitate”, SN, XI (LXXVII), 2001, nr. 1-7, p. 135-150.

² Al.I. Gonța, *Mitropolia și episcopiile ortodoxe moldovenești în secolul al XV-lea*, în MMS, XXXIV (1958), nr. 1-2, p. 24.

³ P.P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun*, p. 12.

⁴ Al.I. Gonța, *op. cit.*, p. 21.

⁵ F. Solomon, *Politică și confesiune la început de ev mediu moldovenesc*, Iași, 2004, p. 186.

⁶ D.R.H., A, II, nr. 184, p. 272-274; nr. 195, p. 292-294.

mănăstirile, acreditînd *mitul naturii divine a domniei*, contribuiau la legitimarea puterii domnului. Totodată, aceste așezăminte de cult au jucat un rol important împotriva prozelitismului catolic¹. De aceea, ele erau înzestrate de către domnie cu diferite privilegii și danii de moșii și obiecte de cult, exemplul domnului fiind urmat și de supușii săi. Puterea episcopală, legată de cea domnească, a pătruns în târguri și sate².

Referindu-se la jurisdicția Mitropoliei Moldovei, M. Păcurariu arăta că aceasta se întindea asupra următoarelor ținuturi moldovenești: Suceava, Neamț, Dorohoi, Hîrlău, Cîrligătura, Iași, Hotin, Soroca, Lăpușna și Orhei³. Astfel, pînă spre sfîrșitul secolului XVI locuitorii ținutului Orhei erau sub jurisdicția directă a Mitropoliei Moldovei. Mai tîrziu, probabil, odată cu înființarea Episcopiei Hușilor în timpul mitropolitului Gheorghe Movilă, cînd între 8 noiembrie și 15 decembrie 1598 a fost hirotonit primul ei titular, episcopul Ioan⁴, ținutul Orheiului a trecut în eparhia acesteia cu reședința în biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel din Huși. Acest lucru rezultă din lucrarea ierarh-cercetătorului Melchisedec Ștefănescu, consacrată târgului și episcopiei Hușilor, în care arată că ținutul Orheiului făcea parte din Eparhia Episcopiei Hușilor, alături de ținutul Fălciului, ținutul Lăpușnei și ținutul Sorociei⁵.

4.2. Lăcașuri de cult

4.2.1. Biserici de mir

Cercetarea unor biserici de mir din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI a fost posibilă datorită în mare parte descoperirilor arheologice din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Ca rezultat al acestora, a fost stabilit că în târgul Orhei, prima reședință a ținutului, au funcționat cel puțin două lăcașuri de cult. Este

¹ Despre rolul jucat de lăcașurile de cult moldovenești în acest sens, Al.I. Gonța (*Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXV (1957), 5, p. 438-455) afirmă următoarele: „cea mai concludentă dovadă că ea și-a făcut datoria este faptul că poporul a rămas credincios ritului ortodox și regatul ungar n-a mai putut să-și întindă stăpînirea asupra Moldovei” Despre contribuția bisericii în limitarea prozelitismului catolic, v. C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 189.

² V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 449.

³ M. Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, I, Iași, 2004, p. 313.

⁴ *Ibidem*, p. 419-420. Se consideră că acest ierarh era de metanie din mănăstirea Rîșca, strădaniile lui fiind concentrate de-a lugal păstoririi sale (1598-1605), cum era și firesc, spre organizarea nou înființatei episcopii (Sc. Porcescu, *Episcopia Hușilor. Pagini de istorie*, Huși, 1990, p. 53). În legătură cu întemeierea Episcopiei Hușilor a se vedea și D.I. Udișteanu, *Episcopia Hușilor (inscripții și însemnări*, Cernica, 1938).

⁵ Melchisedek, *Cronica Hușilor și a episcopiei cu asemenea numire, despre documentele episcopiei și alte monumente ale țerei*, București, 1869, p. 97 (de fapt, pentru ținutul Orheiului se face trimitere la *Arhiva istorică*, I, partea I-a, f. 31); Sc. Porcescu, *op. cit.*, p. 33).

vorba de biserică construită din piatră în centrul promontoriului *Peștere*, la circa 50 m spre sud de edificiile, cunoscute în literatura de specialitate sub numele *caravanserai*-urile I și II; al doilea lăcaș este biserică din lemn, construită la circa 10 m de zidul de est al cetății medievale.

Istoria cercetării celor două așezăminte a început încă la începutul secolului trecut, când V. Kurdinovskij, după vizita de la Orheiul Vechi din anul 1906, unde a constatat existența unor pietre funerare cu inscripții ilizibile, a presupus funcționarea unei biserici medievale¹. Presupunerea acestuia a fost confirmată de cercetările arheologice din anii 1947-1951, coordonate de G.D. Smirnov. Autorul cercetărilor a descoperit fundațiile din piatră ale unui lăcaș de cult, vestigii cunoscute în literatura de specialitate ca „biserică de piatră”. Arheologul Smirnov a stabilit că lăcașul era compartimentat în altar, naos și pronaos, ultimul dintre acestea fiind adosat corpului construcției, mai târziu, în cea de-a doua etapă de elevație. Totodată, el a conchis că altarul era înconjurat de o absidă semicirculară și naosul avea o formă pătrată, elemente planimetrice caracteristice începutului secolului al XV-lea. Relevăm faptul că cronologia bisericii a fost stabilită pe baza fragmentelor de vase de lut, a cărămizilor smălțuite de culoare azurie din pardoseala bisericii, precum și a monedei de aur, emisă în anul 1361². De asemenea, G.D. Smirnov a arătat că biserică a funcționat pînă în anul 1499, când a fost distrusă de invazia tătarilor din Crimeea³. Patru ani mai târziu, în articolul consacrat istoriei Orheiul Vechi, G.D. Smirnov se referea atît la planul și cronologia bisericii, cît și la mormintele cu veșminte și podoabe bogate descoperite în pronaosul bisericii⁴. În legătură cu acest lăcaș de cult, Virgil Vătășianu afirmă următoarele: „monumente surori deosebit de interesante pentru o serie de probleme ale arhitecturii moldovenești din secolul al XV-lea sînt fundamentele unei biserici din Orheiul Vechi și ctitoria marelui logofăt Tăutu din Bălinești”⁵. Istoricul artei medievale susținea cronologia propusă de autorul descoperirii⁶. Însă despre fundațiile

¹ V. Kurdinovskij, *Окрестности Старого Орхья*, în КЕВ, Chișinău, 1906, p. 1317.

² G. D. Smirnov, *Археологические исследования Старого Орхья*, în КСИМЖ, 54 (1956), p. 27-29.

³ Arheologul G.D. Smirnov arăta anul 1499 ca dată a distrugerii orașului Orhei, citînd cronica lui Grigore Ureche, fără a indica, însă, ediția folosită care conține asemenea date. Verificînd această informație, am constatat că în edițiile cronicii lui Grigore Ureche, cunoscute nouă, lipsește orice mențiune legate de acest an.

⁴ Idem, *Из истории Старого Орхья...*, p. 83. În această lucrare arheologul Smirnov numește cele trei compartimente ale bisericii în felul următor: altar (**алтарь**), partea centrală (**центральная часть**), adică naosul, și *pridvor* (**притвор**).

⁵ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale*, I, București, 1959, p. 628-629.

⁶ Despre aceasta V. Vătășianu (*op. cit.*, p. 629) a scris următoarele: „raportul de săpături înclină să dateze această parte a construcției la începutul veacului al XV-lea pe temelii unor cărămizi smălțuite despre care am pomenit și al unei monede de aur din 1361, găsită în șanțul de fundație”.

bisericii credea că „deși aparent robuste” au fost menite probabil „să suporte o construcție de lemn”, atenționând asupra faptului că „nu trebuie uitat că din veacul al XVI-lea ni s-a păstrat un astfel de exemplu la capela cimiterială din fața cetății de scaun a Sucevii, cercetată în cursul săpăturilor din 1952”¹. În lucrarea enciclopedică referitoare la arta medievală românească, V. Drăguț a atras atenția și asupra acestei biserici, afirmând că la începutul secolului al XV-lea a fost construită la Orheiul Vechi o biserică de plan dreptunghiular, cu absida altarului decroșată, amplificată spre sfârșitul secolului cu un pronaos supralărgit, cu partea vestică poligonală, recunoscând în aceasta modelul ctitoriei din Bălinești². În ceea ce ne privește, considerăm că este depășită ideea unei analogii la Bălinești pentru biserica de la Orheiul Vechi. Acest lucru este susținut de cercetările arheologice, efectuate în anii 1993-1995 sub conducerea lui Ion Hîncu, care au adus date noi referitoare la planul și cronologia bisericii³. Ca rezultat al analizei situației arheologice, a fost stabilit că intrarea în biserică era pe latura de sud a pronaosului, lucru care constituie un argument important că elevația bisericii a cunoscut o singură etapă. Totodată, autorul acestor cercetări a stabilit că zidul edificiului, în locul unde se termină naosul și se începe pronaosul, n-a fost deranjat, concluzionând că biserica a fost planificată și construită de la început cu pronaosul lărgit și cu un perete de piatră care despărțea pronaosul de naos. În timpul investigațiilor a fost descoperită intrarea cu scări de piatră în biserică, care era, în opinia cercetătorului, în partea de sud a pronaosului, nu în partea de sud a naosului, lucru presupus de către arhitecții-restauratori. Astfel, Ion Hîncu a constatat faptul că la sfârșitul secolului al XIV-lea sau la începutul secolului al XV-lea la Orheiul Vechi a fost construită o biserică de piatră, alcătuită din altar, naos, pronaos cu lungimea de 18,0 m și grosimea pereților de 1,6 m⁴. O analiză pertinentă a planimetriei și cronologiei lăcașului se regăsește în monografia recentă a arhitectei T. Nesterov⁵. La aceleași probleme se referă și istoricul I. Cereteu în

¹ În continuarea acestei idei, V. Vătășianu (*op. cit.*, p. 629) observa următoarele: „după cum se vede, e iarăși vorba de interferențe între bisericile de lemn – pe care le socot precursora pentru că se găsesc pe o arie mult mai întinsă și reprezintă un tip de lungă durată – și cele de piatră, care apar sporadic, atestate deocamdată numai prin cele două exemple din Transilvania și prin câteva monumente moldovenești, dintre care unele de la începutul veacului al XVII-lea”.

² V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, ed. a 2-a, ed. T. Sinigalia, București, 2000, p. 314.

³ I. Hîncu, *Rezultatele cercetărilor arheologice de la biserică cu pronaosul lărgit din Orheiul Vechi*, în „Tyrageția”, III, 1996, p. 143-144; I. Hîncu, T. Nesterov, *Orheiul Vechi, în Cronica cercetărilor arheologice. A XXX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice. Campania 1995*, Brăila, 1996, p. 85-86.

⁴ I. Hîncu, *Rezultatele cercetărilor...*, p. 139; Idem, *Construcții monumentale...*, p. 18-19.

⁵ T. Nesterov, *Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură*, Chișinău, 2003, p. 66-73.

lucrarea sa referitoare la bisericile și mănăstirile din Moldova în secolul al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea¹.

Firește că, în lipsa izvoarelor scrise care ar putea atesta perioada construirii și funcționării bisericii, cronologia acesteia rămîne incertă, provocînd în jurul acestei probleme discuții în literatura de specialitate².

Alt lăcaș de cult de la Orheiul Vechi care a suscitat interesul cercetătorilor vieții bisericești din Moldova medievală este biserica de lemn, descoperită în timpul săpăturilor arheologice de pe suprafața cimitirului de lângă zidul de est al cetății medievale din anul 1961. Autorul cercetării bisericii de lemn, G.D. Smirnov, a descoperit fundația de piatră a bisericii din care s-a păstrat doar partea sud-vestică a acesteia³. Săpăturile arheologice de pe suprafața sitului au contribuit la stabilirea faptului că partea nord-estică a fundației a fost distrusă ca urmare a trasării șanțului de la începutul secolului XVII, dar fundația altarului în secolul XVI. Autorul atrage atenția asupra faptului că la construcția atît a „palatului”, cît și a bisericii au fost utilizate detalii de arhitectură de la edificiile din perioada Hoardei de Aur. Astfel, G.D. Smirnov considera că biserica a fost construită din lemn pe o fundație din piatră în primul sfert din a doua jumătate a secolului XV, probabil în aceeași perioadă cînd a fost ridicată cetatea de piatră și edificiile din incinta acesteia. Colaționînd datele arheologice cu cele din documentele scrise, autorul descoperirii a înaintat opinia că această biserică a fost distrusă de incendiul provocat de invazia tătarilor din Crimeea din anul 1499, iar fundația acesteia între anii 1600 și 1606, în timpul reconstruirii fortificațiilor orășenești de către Ieremia Movilă voievod⁴. Absida altarului a fost distrusă în timpul construcției șanțului de apărare de la începutul secolului XVII⁵.

P.P. Bîrnea a preluat ipoteza lui G.D. Smirnov, afirmînd că prima biserică creștină de lemn, amplasată în afara zidului de est al citadelei de piatră, a fost construită odată cu această fortificație, încetîndu-și existența în anul 1499 după distrugerea Orheiului de către haniii tătari⁶.

Pînă în prezent, chiar dacã rezultatele cercetării bisericii de lemn au fost introduse în circuitul științific acum patru decenii, și atît datarea, cît și problemele

¹ I. Cereteu, *Biserici și mănăstiri din Moldova (secolul al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea)*, Brăila, 2004, p. 80-81.

² P. P. Bîrnea, *Из истории Старого Орхья...*, p. 15; Vl. Ghimpu, *Biserici din Orheiul Vechi...*; Idem, *Biserici și mănăstiri medievale...* și altele.

³ G.D. Smirnov, L.L. Polevoj, I.A. Rafalovič, *Надгробие XV века из Старого Орхья...*, p. 45-50.

⁴ *Ibidem*, p. 46; G.D. Smirnov, *Раскопки фундамента церкви и погребений*, fondul 3330, nr. 92, în Arhiva Națională RM. Săpăturile au avut loc la mijlocul lunii noiembrie 1961, iar raportul de săpătură indicat mai sus a fost redactat mai tîrziu, după publicarea în 1962 a pietrei de mormînt a lui Cristian, fratele lui Gales.

⁵ G.D. Smirnov, L.L. Polevoj, I.A. Rafalovič, *op. cit.*, p. 46-47, fig. 1.

⁶ P.P. Bîrnea, *Из истории Старого Орхья ...*, p. 33.

ce țin de planimetria bisericii au fost rezolvate, în mare parte, unii istorici încearcă reconstituiri planimetrice ale așezământului de cult, considerându-le valoroase¹. Așadar, acesta considera că biserica, constituită din altar, naos și pronaos, „va măsura în lungime 14 metri, cu ceva mai mult de un metru decît cea de la Putna, probabil, cea mai veche biserică de lemn cunoscută în Moldova, comparabilă cu aceasta și în lățime”, prezentînd și unele analogii din această perioadă din spațiul românesc².

În legătură cu planimetria acestei construcții, arhitecta T. Nesterov a arătat că biserica de lemn avea naosul dreptunghiular, pronaosul îngust, cu intrarea dinspre vest. Totodată, a scris despre faptul că lățimea bisericii a rămas incertă, dar „lungimea ei este marcată de poziția a trei pari – doi marginali și unul intermediar, amplasați la distanțe egale”, și că de la „scheletul pereților s-au păstrat urmele parilor înfiți la colțurile de sud ale clădirii și la mijlocul laturii de sud”, partea de jos a acestora fiind „susținută, dintr-o parte și din alta, de blocuri de piatră, unele din ele avînd inscripții arabe”³. De aici rezultă că aceste blocuri au aparținut unei construcții din timpul orașului oriental Şehr al-Djedid. De asemenea, T. Nesterov a stabilit dimensiunile bisericii de lemn de la Orheiul Vechi, folosind pentru calcularea acestora dimensiunile pietrei funerare din interiorul bisericii, indicate pe relevu⁴. Așadar, după calculele Tamarei Nesterov, biserica era „foarte mică, avînd lățimea de cca 3,6 cm, iar lungimea pereților laterali de 7,2 cm, deci lungimea absidei ar fi ajuns la cca 2,3 cm, iar lungimea totală a bisericii ar fi însumat cca 9,5 cm. Lățimea pronaosului de 1,7 cm a rezultat din construcția peretelui median la o distanță egală cu diagonala pătratului cununii principale, o corelație dintre cele mai răspîndite în arhitectura de lemn, aceasta fiind o dovadă în plus că lățimea bisericii a fost dedusă corect”⁵. Legate de aceste calcule ale dimensiunii bisericii sînt și următoarele concluzii: „se pare că pronaosul a avut o supralărgire, sesizată în volumul bisericii din exterior, asemănătoare bisericii de piatră din același sit”⁶. În favoarea acestei opinii au fost prezentate analogii din spațiul românesc.

¹ Vl. Ghimpu, *Biserici din Orheiul Vechi (secolele XV-XVII)*, în *ArhMold*, XIX (1996), p. 281-291; Idem, *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia*, Chișinău, 2000, p. 83 și urm., fig. 33. Autorul consideră că biserica, constituită din altar, naos și pronaos, „va măsura în lungime 14 metri, cu ceva mai mult de un metru decît cea de la Putna, probabil, cea mai veche biserică de lemn cunoscută în Moldova, comparabilă cu aceasta și în lățime”, prezentînd și unele analogii din această perioadă din spațiul românesc (v. p. 284 și urm.).

² Ibidem, p. 284 și urm.

³ T. Nesterov, *op. cit.*, p. 73.

⁴ Arhitecta T. Nesterov atrage atenție asupra faptului că în literatura de specialitate nu sînt arătate dimensiunile bisericii și nici scara pe relevu (*op. cit.*, p. 75).

⁵ Ibidem, p. 75.

⁶ Ibidem.

Cu certitudine, biserica de lemn funcționa deja în anii 1472-1481¹, mărturie în acest sens fiind piatră de mormânt din interiorul bisericii care acoperea locul de veci al lui Cristian, fratele boierului Galeș, pe suprafața căreia a fost cioplită următoarea inscripție: „în anul 698... s-a stins din viață robul lui Dumnezeu Cristian, luna mai 12 zile. Veșnică lui pomenire și a fost fratele lui pan Galeș”². În ceea ce privește durata funcționării bisericii, nu dispunem încă de date sigure în această privință.

Existența altor biserici de mir în cuprinsul ținutului Orhei în secolele XV-XVI se documentează prin mențiunile actelor de stăpânire, care, deși indirect, indică funcționarea acestora în perioada de care ne ocupăm. Astfel, în actele domnești găsim mențiuni despre slujitorii cultului, preoții, arătați fie în calitate de stăpânitori, fie în calitate de martori la actele de vânzare-cumpărare. Despre popa Simion, căruia i se întăreau poiana Vepreva și un loc de moară pe pîrful Vaticiului de către Iliș Rareș, aflăm din hrisovul din 21 martie 1548³. Acesta își avea parohia în ținutul Orheiului, probabil, în satele din valea Culei sau a Vaticiului. La această dată, în văile acestor pîraie existau satele Borșciari, Vepreva, Hluboca, Deteleva⁴ ș.a. A doua ipostază a preoților, anume cea de martor, denotă nivelul de autoritate de care se bucurau aceștia. Din zăpăsul de vânzare-cumpărare, întocmit în Orhei, la 25 iulie 1599, în prezența a mai mulți „oameni bătrâni și tineri orășeni”, aflăm că în calitate de martori la transmiterea stăpînirii asupra ocinei din satul Nișcani, și cu poiana Răcila de către Gheorghită, fiul Diviceanului „de la Ghetilova”, și Malence, sora Diviceanului, lui Căzacu, fiul Hanțului de la Sferja, pentru 120 de taleri, participau și patru preoți, anume „preotul Istratii cel domnesc, și preotul Necoară, și preotul Vasile, și preotul Sinchetru”⁵. Din cartea de judecată de la Ieremia Movilă aflăm despre funcționarea unei biserici de mir în satul Dîșcova, deoarece acest document îl arată pe Isac, diaconul din Dîșcova, care împreună cu Pîntea păhârnice, fratele lui, se judecau pentru jumătate din satul Bravicea pe Cula și din Poiana cu Alexa, șoltuzul din Iași, și cu Ivașco Doble⁶.

4.2.2. Mănăstiri rupestre

În afară de bisericile de mir, în secolele XV-XVI în ținutul Orheiului funcționau mănăstiri și schituri, săpate în stîncile calcaroase de la Orheiul Vechi, Saharna și Țîpova. Astfel, în bazinul fluviul Nistru sînt cunoscute circa 40 de

¹ Perioada arătată mai sus rezultă din considerentul că ultima cifră a anului indicat ca dată a îngropării fratelui lui Galeș este ilizibilă. Astfel, înhumarea acestuia a avut loc în anii 6980 sau 6989, adică 1472 sau 1481.

² G.D. Smirnov, L.L. Polevoj, I.A. Rafalovič, *Надгробие XV века...*, p. 45-50.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 507, p. 567.

⁴ *Ibidem*, nr. 493, p. 548-549; *M.E.F.*, II, nr. 90, p. 282-285.

⁵ *M.E.F.*, nr. 70, p. 162-163.

⁶ *Ibidem*, I, nr. 81, p. 188-189.

complexe rupestre¹, însă cel mai important dintre toate este considerat complexul monastic rupestru de la Orheiul Vechi. Acesta este amplasat în defileul sinusoidal al râului Răut, pe teritoriul localității actuale Butuceni (c. Trebujeni, r. Orhei). Complexul de mănăstiri rupestre a beneficiat de atenția deosebită a cercetătorilor de la mijlocul secolului XIX pînă în prezent². Dintre contribuțiile recente la studierea acestora menționăm pe cea a arhitectului Eugen Bîzgu, care a cartat mănăstirile și chiliile izolate, săpate în stîncile calcaroase, stabilind patru complexe rupestre³. De asemenea, în anii 1999-2001, la invitația profesorului Gheorghe Postică, coordonatorul săpăturilor arheologice de la Orheiul Vechi, au fost efectuate ample cercetări speologice de către Timur Bobrovskij (Kiev) și Bogdan Riduș (Cernăuți). În timpul acestora, au fost cercetate în detaliu și cartate mănăstirile și chiliile rupestre cunoscute și descoperite altele noi, lucru care a determinat regruparea lor. Așadar, T. Bobrovskij și B. Riduș au grupat lăcașurile rupestre în cîteva complexe dintre care cele mai reprezentative sînt considerate următoarele: complexul rupestru „Peștere”, numit și „de sub cruce”; mănăstirea Bosie; complexul rupestru „Chiliori”, numit și „Schitul lui Rafail”; complexul rupestru „sub Bacotă”⁴.

¹ E. Bîzgu, *Reevaluări cronologice ale complexului monastic rupestru Butuceni-Orhei*, în „Arta’97”, 1997, p. 130.

² C. Stamatî, *О Бессарабии и ее древнейших крепостях*, în „Записки Одесского общества истории и древностей”, 2 (1848), p. 807; Al. Nakko, *История Бессарабии с древнейших времен*, Odessa, 1876, p. 255-258; P. Batiuşkov, *Бессарабия. Историческое описание*, Sankt-Petersburg, 1892, p. 39; P. Kruşevan, *Бессарабия*, Moskova, 1903, p. 83; V. Kurdinovski, *Археологическая поездка по Бессарабии*, în КЕВ, 33 (1906), p. 1070-1071; Idem, *Список древних церквей Бессарабской губернии*, în КЕВ, 13 (1908); Idem, *Пещерные храмы Бессарабии*, în RSIAB, XI (1919), p. 1-4; Arhimandritul V. Puiu, *Mănăstirile rupestre din Basarabia*, în RSIAB, XI (1919), p. 13; Şt. Ciobanu, *Biserici vechi din Basarabia*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice din Basarabia”, I, Chişinău, 1924, p. 2, 41-44; Sava, *Doc. Orhei*; D. Goberman, *Orheiul Vechi*, Chişinău, 1975; V. Grosu, C. Vasilachi, *Латидарные знаки Бутученских пещер*, în Известия АН МССР, 3 (1984), p. 61-69; M. Păcuraru, *Istoria bisericii ortodexe române*, Chişinău, 1994, p. 71; M. Sîrbu, *Orheiul Vechi, în Mănăstiri basarabene*, Chişinău, 1995, p. 233-241; T. Stăvilă, *Ghid de monumente și situri istorice din Republica Moldova*, Chişinău, 1995, p. 20; E. Bîzgu, *Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru – artere de răspîndire a creştinismului*, în „Arta-96”, Chişinău, 1996, p. 99; Gh. Postică, *Mănăstirile rupestre de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin*, p. 20-25; S. Ciocanu, *Biserica rupestră de la Mănăstirea lui Bosie de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin*, p. 26-30 și altele.

³ E. Bîzgu, *Reevaluări cronologice...*, p. 130: 1) mănăstirea rupestră a lui Bosie, numită și „Bărbari”; 2) mănăstirea rupestră de sub clopotniță, numită și „de sub cruce”; 3) schitul lui Rafail; 4) schitul de sub pădurea Bacotă.

⁴ Gh. Postică, *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1999 de la Orheiul Vechi*, în Arhiva Ministerului Culturii al RM, Chişinău, 2000; Idem, *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 2000 de la Orheiul Vechi*, în Arhiva Ministerului Culturii al RM, Chişinău, 2001.

Atît descrierea, cît și locul amplasării complexelor rupestre arătate mai sus vor constitui subiectul unei monografii speciale¹, de aceea acest lucru nu-și are aici rostul. În continuare, ne vom referi doar la unele probleme care ne polarizează interesul. Este vorba, în primul rînd, de problema apariției primelor schituri monahale în această zonă. În legătură cu aceasta, cercetătorii lăcașurilor rupestre de la Orheiul Vechi consideră că apariția acestora poate fi pusă în legătură cu sihăstria primilor creștini, care conform tradiției și-au făcut chilii, acolo unde roca calcaroasă favoriza acest lucru. Acestea au evoluat foarte mult în perioada medievală. Vechile chilii și alte peșteri naturale au fost reamenajate după canoanele religiei creștine. Totodată, creștinii au construit în stîncă chilii noi pentru sihăstrie, biserici și galerii cu multiple încăperi monastice². În literatura de specialitate consacrată fenomenului lăcașurilor de cult rupestre există și alte păreri. Cercetătorii mănăstirilor rupestre din alte zone (Cappadocia, Crimeea) consideră că acestea au apărut într-o perioadă istorică cînd în regiune era stabilitate. Prin urmare, apariția mănăstirilor rupestre nu este legată neapărat de creștinii goniți, care se ascundeau de dușmani. Spre exemplu, Jurij Mogaričev, cercetînd mănăstirile rupestre din Crimeea, a ajuns la concluzia că acestea au fost create nu pentru adăpost împotriva dușmanilor sau din lipsă de mijloace, ci din motive confesionale. Așadar, în opinia lui Jurij Mogaričev întemeierea lăcașurilor de cult rupestre au legătură cu apariția ideilor isihasmului în secolul al XI-lea, mișcare religioasă, care a influențat mult dezvoltarea monahismului, în special sihăstria³.

Chiar dacă mișcarea isihastă a fost cunoscută și în spațiul românesc încă din primele secole ale mileniului II și multe din chiliile monahale de la Orheiul Vechi au fost săpate în locuri greu accesibile, credem că nu se poate admite aceeași cronologie și pentru regiunea de care ne ocupăm. Planul arhitectural al mănăstirilor rupestre de la Orheiul Vechi s-a format, în general, în secolele XV-XVII. Totuși, se consideră că datele epigrafice și arheologice permit o datare timpurie a acestora⁴.

Firește că stabilirea cronologiei lăcașurilor rupestre de la Orheiul Vechi rămîne o problemă dificilă. Ca și alte zone, în complexele rupestre de aici lipsește nivelul inițial de cultură, acumulările descoperite fiind depuse într-o perioadă mult mai tîrzie, uneori chiar după încetarea funcționării complexului. De asemenea, specificul vieții monahale nu favoriza acumularea resturilor culturale

¹ Informație de la profesorul Gheorghe Postică, coordonatorul cercetărilor.

² Gh. Postică, *Mănăstirile rupestre...*, p.22.

³ Ju. M. Mogaričev, *Пещерные церкви Таврики*, Simferopol, 1997.

⁴ Gh. Postică, *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 2000 de la Orheiul Vechi*, în Arhiva Ministerului Culturii al RM, Chișinău, 2001.

în aceste locuri sau în imediata lor apropiere. De aceea, credem că este hazardată încercarea unor cercetători de a stabili nu numai perioada, dar și consecutivitatea cronologică a funcționării complexelor rupestre de la Orheiul Vechi, prezentînd argumente frumos articulate, dar lipsite de temeinicie¹.

Considerăm că activitatea mănăstirilor și schiturilor din bazinul Nistrului s-a intensificat odată cu renașterea isihasmului bizantin la mijlocul veacului XVI. Astfel, începînd cu această perioadă se înmulțesc actele de danie domnească către lăcașurile de cult de la Muntele Athos, Ierusalim etc. În acest sens, se cunoaște închinarea unor moșii și din ținutul Orheiului. Spre exemplu, satul Ocna a fost închinat la 17 iunie 1559 de către Alexandru Lăpușneanu Sfintei Mitropolii de la Patriarhie, „unde este hramul Sfintei Învieri a mormîntului dătător de viață din cetatea Ierusalimului <...> iarăși și Sfintei noastre rugi mănăstirii de la Sfîntul Sava” să fie pentru „chiverniseala acelor sfînte locuri cu tot venitul”². Prin acest act de danie, istoricul Gheorghe Pungă înțelegea „o apropiere a bisericii moldovenești de Patriarhia ecumenică, după mai bine de un veac de la căderea Constantinopolului”, a cărei cauză „trebuie căutată în renașterea isihasmului bizantin, la mijlocul veacului al XVI-lea”³.

4.3. Ritualuri funerare

Prin rit funerar se înțelege o anumită modalitate de tratare a corpului defunctului, care este expresia practică a unei atitudini religioase prin care omul definește concepțiile sale despre divinitate și „lumea de dincolo”, aceasta fiind aspirația sa de a se integra într-un anumit univers⁴. Ritualul funerar cuprinde ansamblul de acțiuni care au loc din momentul decesului pînă la depunerea defunctului în mormînt, adică serviciile sacre, masa funerară, forma și construcția mormîntului, cantitatea, varietatea și poziția mobilierului funerar etc. Acestea se desfășoară conform unui anumit scenariu, mai mult sau mai puțin riguros, care încearcă să depășească condiția evidentă a mortului, căci, dacă moartea reflectă „ruptura”, ritualurile exprimă voința de continuitate, ele fiind, prin consecință, expresia cea mai elocventă a ideologiei funerare a unei comunități⁵. Dintre ritualurile funerare, practicate de către comunitățile medievale, care ridică probleme sînt felul cum era săpat mormîntul, adică forma și adîncimea lui,

¹ E. Bîzgu, *Reevaluări cronologice...*, p. 135-138.

² *D.I.R.*, A, XVI, vol. II, nr. 117, p. 124; P. Mihail, *Documente inedite ale cancelariei moldovenești*, doc. nr. 3, p. 340-341.

³ Gh. Pungă, *Țara Moldovei...*, p. 187.

⁴ V. Sîrbu, *Propositions pour une terminologie unitaire dans les domaines funéraire et sacrificiel. Dictionnaire de termes*, în *Istorie și tradiție în spațiul românesc*, 4, București, 1998, p. 14-15.

⁵ V. Sîrbu, *op. cit.*, p.15.

așezarea defunctului în „casa lui de veci”, avem în vedere poziția și orientarea scheletului, ce ofrande se depuneau și care erau menirea lor etc. Defunctul era așezat în poziție întinsă pe spate cu brațele îndoite din cot și puse pe piept. Trebuie, însă, să ținem cont de faptul că cercetătorilor le rămân necunoscute multe din înțelesurile ascunse ale vechilor practici funerare; cu toate acestea, actul înmormântării prezintă arheologiei o mare varietate a potențialului de informații despre funeraliile din trecut și contextele sociale de atunci¹.

Ritul de trecere creștin a preluat cele mai multe elemente de păgânism. Bani descoperiți în morminte reprezintă practicarea unui obicei păgân păstrat în riturile de trecere² la comunitățile creștine din spațiul românesc. Cercetătorii care au studiat problema aceasta au considerat, cu unele excepții, punerea monedei în mormânt drept un obol funerar (Totenobolus)³. Rădăcinile acestuia sînt puternice, fiind legate de rituri păgîne vechi în legătura cu înmormîntarea. Mitologia morții și ritualului funerar al românilor și al unor popoare din Europa Occidentală vorbește despre „drumul mortului” și despre „vămile văzduhului” situate în fiecare din cele șapte ceruri și despre „vameșii” care inspectează „marfa” sufletului în cursul călătoriei sale celeste⁴, acesta la trecerea vămilelor spre „lumea de dincolo” avînd nevoie de bani. Creștinismul a însușit aceste credințe funerare, practicînd depunerea monedei în gura sau în palma mortului⁵. Obiceiul depunerii monedei în morminte ca obol funerar este documentat în Dobrogea din secolul XI⁶, în zona Banatului din veacul XII⁷.

Studierea problemei evoluției ritualurilor funerare din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI a fost efectuată pe baza datelor obținute ca rezultat al cercetării cimitirelor de la Orheiul Vechi. Din păcate, vestigiile descoperite pe suprafața acestei așezări n-au fost publicate integral, lipsesc determinările antropologice.

¹ M. P. Pearson, *The archaeology of death and burial*, Sutton Publishing, 1999, p. 5.

² L. L. Sibîșteanu, *Elemente păgîne în ritualurile creștine din spațiul românesc*, în „Zargidava. Revistă de istorie”, I, 2002, p. 49.

³ E. Kolnokova, *op. cit.*, în „Slovenská Archeológia”, 15, nr. 1, p. 197, p. 189-254. În perioada medievală timpurie (secolele X-XII) acest obicei legat de înmormîntare se întîlnește pe spații mari din Peninsula Balcanică, regiunea carpato-dunăreană și pînă în Europa Centrală. Astfel, în Ungaria ritualul depunerii obolului funerar a fost certificat prin monede de la Ștefan I, depuse în morminte, adică încă din prima jumătate a secolului al XI-lea. O situație similară a fost confirmată pentru Moravia, unde în a doua jumătate a secolului al XII-lea obiceiul era deja curent (v. *op. cit.*, p. 253).

⁴ M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, trad. C. Baltag, București, 1999, p. 465.

⁵ Cimitire din Moravia, Boemia, Polonia, Ungaria confirmă că în a doua jumătate a secolului al XI-lea obiceiul devine foarte frecvent. Urmărind regresiv obiceiul depunerii monedei în morminte, acesta poate fi ilustrat prin exemplul cimitirelor merovingiene din secolele V-VII, preluat apoi de diverse populații germanice, avari etc. (v. E. Kolnokova, *op. cit.*, p. 247-248).

⁶ I. Vasiliu, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Isaccea*, în „Peuce”, IX (1995), p. 216.

⁷ D. Țeicu, *Necropole medievale (sec. X-XIV) din sudul Banatului*, în „Banatica”, 12 (1993), p. 249.

Rezultatele săpăturilor au fost prezentate în lucrările de specialitate nesistematic și sumar. Acest lucru face imposibilă realizarea unor statistici și a unei analize întemeiate. Spre exemplu, în repertoriul siturilor medievale din secolele XIV-XVII, publicat în anul 1974, autorii acestuia au notat doar atât, că nu departe de baie (care baie?) a fost descoperit un cimitir și că înhumații aveau asupra sa monede de tipul Jucid, emise la mijlocul secolului al XIV-lea¹. Aici este vorba, probabil, despre cimitirul numerotat în literatura de specialitate ca „cimitirul II” și care a fost atribuit perioadei Hoarda de Aur.

În istoricul investigațiilor arheologice pentru perioada anilor 1946-1958, P.P. Bîrnea scria că în anii 1952-1953 au fost descoperite de către G.D. Smirnov trei cimitire (în partea estică, centrală, adică în jurul bisericii de piatră, și în partea vestică a promontoriului Peștere)². În lucrarea referitoare la topografia orașului Şehr al-Djedid, același autor, secondat de T. Riaboj, constata existența a patru cimitire cunoscute la Orheiul Vechi, dintre care două erau atribuite perioadei Hoarda de Aur: II, amplasat în partea vestică, și IV, care nu a fost cercetat, în partea estică a orașului³. Prin urmare, două cimitire dintre cele patru au fost folosite de către locuitorii târgului Orhei. În aceste cimitire înhumarea defuncțiilor a fost efectuată după ritul creștin. Așadar, în cimitirul, amplasat la est de zidul cetății medievale din piatră au fost descoperite o serie de înhumații creștine, lipsite de inventar, orientate pe axa vest-est⁴. Se crede că acest cimitir a fost folosit în aceeași perioadă cu funcționarea cetății de piatră⁵. În anul 1953, G.D. Smirnov a încercat să stabilească cronologia acestui cimitir, atribuindu-l secolelor XIII-XIV pe baza fragmentelor de ceramică roșie smălțuită și nesmălțuită, considerată tipică pentru Hoarda de Aur⁶. Autorul săpăturilor ulterioare de la Orheiul Vechi, P.P. Bîrnea a intervenit cu părerea că acest cimitir a funcționat în perioada moldovenească, opinînd că fragmentele de ceramică sus-menționate puteau nimeri ulterior în nivelul de cultură. Totodată, P.P. Bîrnea afirma că prima biserică creștină din lemn, amplasată în afara zidului de est al cetății de piatră, a fost construită odată cu cetatea în anii 1466-1470, lângă biserică, spre est și sud, formîndu-se cimitirul care și-a încetat existența după distrugerea Orheiului de către hanii tătari în anul 1499⁷. Așadar, acesta considera că cimitirul a apărut în

¹ L. L. Polevoj, P. P. Bîrnea, *Средневековые памятники...*, p. 38.

² P. P. Bîrnea, *Из истории Старого Орхей (1946-1958 гг.)...*, p. 10.

³ P.P. Bîrnea, T.F. Rjaboj, *Топография золотоордынского города...*, p. 276; P. P. Bîrnea, *Из истории Старого Орхей...*, p. 15.

⁴ *Ibidem*, p. 19, 32; G.D. Smirnov, *Отчет о работе отряда Молдавской средневековой археологии Молдавской археологической экспедиции в 1955 у с. Старый Орхей*, în *Arhiva Institutului de Arheologie și Etnografie (Chișinău)*.

⁵ P.P. Bîrnea, *Из истории Старого Орхей...*, p. 18.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 33.

ultimul sfert al secolului XV și din această perioadă datează și înhumațiile din umplutura șanțului de est al fortificației de pământ. Mormintele acestui cimitir au fost deranjate de șanțul valului III (secolul XVII), care a distrus o parte din morminte, și a suprapus cimitirul¹. Cercetările arheologice, efectuate de către profesorul Gheorghe Postică în anul 1996, au contribuit atât la obținerea unor date noi referitoare la ritualul funerar, cât și la stabilirea perioadei de funcționare a acestui cimitir în secolul XV².

Menționăm aici și mormintele, descoperite în interiorul sau lângă biserica de lemn, care făceau parte din cimitirul mai sus menționat. În interiorul bisericii, lângă zidul de sud al naosului și de vest al pronaosului se găsea „locul de veci” al lui Cristian, fratele boierului Galeș³. Defunctul a fost înhumat într-o groapă de formă rectangulară la adâncimea de 0,65 m într-un sicriu de stejar, care avea fundul placat cu șase scânduri perpendiculare. Același lucru a fost atestat și la sicriile descoperite în cimitirul din centrul orașului, atribuit perioadei secolului XVI – începutul secolului XVII. Scheletul era orientat cu capul spre vest, în poziție întinsă pe spate și cu brațele puse pe piept. Starea de păstrare a scheletului este precară. Vîrsta defunctului era de aproximativ 18-20 de ani. În umplutura mormîntului au fost descoperite doar resturi de piele și cuie (pinteni), bătute în tocurile încălțăminte⁴.

În exteriorul bisericii lângă zidul de sud al naosului a fost descoperită latura unei alte pietre funerare. Acest mormînt aparținea unei defuncte, îngropate într-un mormînt de formă rectangulară, la adâncimea de 0,60 m, de asemenea într-un sicriu de stejar, de la care s-au păstrat resturi de lemn. Scheletul înhumatei era în poziție întinsă pe spate, orientat cu capul spre vest, brațele erau îndoite din cot și puse pe piept. Craniul s-a păstrat bine. Vîrsta defunctei era de 50 de ani. În umplutura mormîntului au fost descoperiți nasturi sferoidali argintați și cuie de la tocurile de încălțăminte cu resturi de piele⁵.

În apropierea absidei a fost descoperit alt mormînt în care a fost îngropată o femeie. Scheletul acesteia era în poziție întinsă pe spate, orientat cu capul spre vest, brațele erau îndoite din cot și puse pe piept. În regiunea bazinului au fost depistate resturi de la un craniu deja format al unui copil. La tălpile scheletului s-au păstrat resturile unei încălțăminte împletite, probabil din vițe de tei. Craniul defunctei s-a păstrat într-o stare precară, însă dinții s-au păstrat foarte bine. Autorul crede că moartea femeii a fost cauzată, probabil, în timpul sarcinii sau a nașterii⁶.

¹ *Ibidem*, p. 12.

² Gh. Postică, I. Hîncu, O. Munteanu, *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1996 de la Orheiul Vechi*, în Arhiva Ministerului Culturii al RM, Chișinău, 1997.

³ G.D. Smimov, L.L. Polevoj, I.A. Rafalovič, *Надгробие XV века из Старого Орхья...*, p. 45-50.

⁴ *Idem*, *Раскопки фундамента церкви и погребений...*

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

Cimitirul, descoperit la 11,0 m spre vest de fundația bisericii de piatră din centrul târgului Orhei (secolele XV-XVII), a fost cercetat prin săpături sistematice în anii 1947-1951 de către G.D. Smirnov¹. Acesta cuprindea circa 122 de morminte. Rezultatele cercetărilor au arătat că defuncții au fost înmormîntați după ritul creștin. Astfel, ei au fost depuși în sicrie de lemn, orientați cu capul spre vest, unii cu mici deviații în funcție de anotimpul cînd a avut loc înmormîntarea. Înhumății erau în poziție întinsă pe spate, cu brațele îndoite din cot și puse pe piept sau pe abdomen². Inventarul funerar era foarte sărac. Cea mai mare parte a vestigiilor o constituie monedele, descoperite în 47 de morminte, dintre care 32 ungurești, 10 poloneze și 5 suedeze. Cea mai timpurie monedă este din anul 1527, iar cea mai tîrzie are drept an de emisie 1633. Multe dintre monedele de secolul al XVI-lea sînt perforate, ceea ce atestă folosirea lor ca podoabe³. Astfel, pe baze numismatice cimitirul a fost atribuit sfîrșitului secolului al XVI-lea – începutul secolului XVII. P.P. Bîrnea aduce ca argument în favoarea acestei cronologii și ceramica folosită în această perioadă, descoperită în umplutura locuinței 18 de la marginea cimitirului⁴. În unele morminte au fost descoperite ace de pîr și nasturi de formă biconică din bronz, un cercel din argint și alte piese vestimentare⁵.

Așadar, remarcăm în comunitățile medievale din ținutul Orheiului practicarea ritualurilor funerare creștine comune așezărilor din spațiul românesc. Cimitirele descoperite în această zonă sînt unele obișnuite, aici fiind îngropați atît defuncți maturi (bărbați și femei), cît și copii. În perioada secolelor XV-XVI ritualurile de tratare a defuncților sînt uniformizate, predominînd poziția brațelor îndoite din cot și puse pe piept. Inventarul funerar constă din obiectele personale ale defuncților (obiecte de podoabă, accesorii vestimentare) și monede, depuse ca obol funerar.

4.4. Obiecte de cult

Se știe că viața creștinătății medievale a fost impregnată în toate aspectele ei de imagini simbolistice. Astfel, subscriem ideii că în societatea creștină s-a desfășurat figurarea tuturor noțiunilor sacre și fiecărei reprezentări de natură religioasă i s-a dat o formă precisă, care a pătruns „în toate aspectele vieții și a colorat fiecare mișcare a spiritului, fiecare element de cultură”⁶. O contribuție

¹ Idem, *Археологические исследования Старого Орхья*, în КСИИМК, 56 (1954), p. 27-28.

² P.P. Bîrnea, T.A. Scerbakova, *Краткие итоги...*, p. 199.

³ *Ibidem*, p. 199.

⁴ P. P. Bîrnea, *Из истории Старого Орхья...*, p. 35.

⁵ P.P. Bîrnea, T.A. Scerbakova, *op. cit.*, p. 201.

⁶ J. Huizinga, *Amurgul evului mediu*, București, 2000, p. 213.

importantă la soluționarea problemelor ce țin de spiritualul comunității umane, în general, și de structurile antropologice ale imaginarului și semioticii creștine, în special, o constituie studierea pieselor de cult.

În limitele administrative ale ținutului Orhei au fost descoperite iconițe și o serie de cruciulițe pectorale dintre care deosebim două categorii: 1) cruciulițe-encolpion și 2) cruciulițe simple.

Din seria encolpioanelor face parte jumătatea păstrată a unui relicviar, descoperită în anul 1953 la Orheiul Vechi (Pl. XXVIII/4). Encolpionul a fost turnat din bronz în formă de cruce grecească. În centrul acestuia a fost gravată reprezentarea marelui mucenic Nichita. Sfântul a fost redat în tunică scurtă, cu mâna stângă ținând de gît diavolul, iar în dreapta un băț ridicat de asupra capului, pentru a pedepsi duhul necurat. Acesta din urmă a fost reprezentat într-o formă stilizată, abia deslușită. Scena simbolizează victoria binelui asupra răului, a luminii asupra întunericului, a creștinismului asupra păgânismului¹. La extremitățile brațelor au fost figurate patru busturi de sfinți cu nimb, înscrise în medalioane cruciforme. Piesa are înălțimea de 7,6 cm împreună cu inelul de prindere și lungimea brațelor orizontale de 6,35 cm. Lățimea brațelor este de 1,1-1,2 cm. Extremitatea cruciformă a brațelor are lățimea de 1,7 cm pentru brațul vertical superior și 1,9 cm pentru brațul inferior. Brațele orizontale au dimensiunile egale – câte 1,9 cm. Reversul crucii a fost prevăzut cu un cant care formează un chenar continuu, astfel că la îmbinarea cu a doua jumătate a encolpionului, în interiorul ei, să rămână loc pentru a păstra o relicvă sfântă. Atît imaginile sfinților de pe brațele cruciforme cît și scena centrală au fost executate fără prea multă abilitate, lucru care presupune preluarea ca model a unor reprezentări mai vechi, dar și utilizarea îndelungată a tiparului în care a fost turnată crucea². Cronologia encolpionului prezentat mai sus este incertă, acesta fiind descoperit în nivelul de cultură³. După clasificarea propusă de către profesorul Victor Spinei, acest encolpion se încadrează în categoria obiectelor de cult de tipul E⁴.

Reprezentarea Sfântului Nichita luptînd cu diavolul a fost gravată și pe iconița pectorală de bronz de la Orheiul Vechi, datată cu secolele XV-XVI (Pl. XXVIII/9)⁵. Iconița are înălțimea de 4,1 cm (fără inelul de prindere), lățimea de 4,0 cm și grosimea de 1,5 cm. Sfântul Nichita a fost redat pe una din cele două părți ale iconiței, pe cealaltă fiind reliefat, probabil, bustul Sfântului Nicolae, care

¹ I. Tentiuc, N. Melnikov, *op. cit.*, p. 144.

² *Ibidem*, p. 145.

³ *Ibidem*.

⁴ V. Spinei, *Circulația unor piese de cult în regiunile românești nord-dunărene în secolele X-XVII*, în *Arh. Mold.*, XV (1992), p. 166.

⁵ *Idem*, p. 169.

ține în mîna dreaptă o cruce¹. Aceeași reprezentare a fost atestată pe o iconiță pectorală de bronz de la Murgeni (Vaslui) și pe o cruciuliță de bronz, găsită într-o localitate neidentificată de pe teritoriul Moldovei și care se păstrează în colecțiile Institutului de Arheologie din Iași².

Din aceeași categorie de obiecte de cult de tipul E face parte și jumătatea păstrată a unui encolpion, pe suprafața căruia a fost reprezentat în planul central Sfîntul Sihail, care ține în mînă un sceptru (Pl. XXVIII/7). La extremitățile brațelor au fost redată patru busturi de sfinți cu nimb, înscrise în medalioane³. Această piesă pare a fi identică cu jumătatea unui encolpion, descoperit într-o localitate neidentificată din Bucovina⁴.

Alt encolpion de tipul E, din care s-a păstrat doar o jumătate a fost descoperit, de asemenea, la Orheiul Vechi. Pe suprafața acestuia este reprezentat Isus Hristos răstignit⁵. Obiectul de cult găsit poate fi aversul tipului de cruciulițe fie cu reprezentarea Sfîntului Sihail cu sceptru, fie cu reprezentarea Sfîntului Nichita luptînd cu diavolul. Acest tip de encolpioane, care au gravate pe avers scena răstignirii, iar pe revers fie arhanghelul Sihail, fie marele mucenic Nichita⁶, au fost date în literatura de specialitate grosso modo în perioada secolelor XIV-XVI⁷.

De la Orheiul Vechi provine și cruciulița pectorală, execută din os, datată cu secolele XV-XVI (Pl. XXVIII/8). Pe aversul acesteia au fost reprezentați Isus Hristos răstignit cu inscripția IC XC și busturile Maicii Domnului și a Mariei Magdalena. Reprezentarea Răstignirii a fost redată cu multă abilitate, avînd deasupra chipul Lui pe năframă. În cadrul inferior al crucii a fost redat bustul Sfîntului Nicolae cu inscripția НИ ОЖИ. Pe reversul piesei, în spațiul central, a fost redat Sfîntul Nicolae, înconjurat de busturile cu nimb ale sfinților Vasile, Ioan Gură de Aur și Grigorie, lucru confirmat prin inscripțiile ВАСНАИ, ИВАСИИ și ГРНИГА⁸.

¹ Bîrnea, *Молдавский средневековый город*, p. 146 și fig. 29, 1; Spinei, *Moldova*, p. 169 și fig. 6, 8.

² Spinei, *Moldova*, p. 169.

³ Desenul crucii s-a păstrat în fondul lui G.D. Smirnov de la Arhiva Națională a R.M.

⁴ Spinei, *Moldova*, p. 166.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 166, nota 80.

⁷ *Ibidem*, p. 166. Se cunoaște că analogii ale encolpioanelor din categoria pieselor de tipul E au fost descoperite la Jitomir, Mstislav, date cu secolele XII-XIII (D.A. Belen'kaja, *Кресты и иконки из курганов Подмосковья*, în „Советская археология”, 4 (1976), p. 90, fig. 1,4; M.D. Polubojarinova, *Русские вещи на территории Золотой Орды*, în „Советская археология”, 3 (1972), p. 174 și 177, fig. 2,4; Alexeev, *Мелкое художественное литье из некоторых западнорусских земель (кресты и иконки Белоруссии)*, în „Советская археология”, 1974, nr. 3, p. 215, fig. 4, 2-3).

⁸ P. Bîrnea, *op. cit.*, p. 158-159; V. Spinei, *Circulația unor piese de cult...*, p. 169.

Din colecția de cruci pectorale de la Orheiul Vechi face parte și una descoperită recent în nivelul de demantelare a zidului de sud al cetății medievale de piatră. Această cruce, plată în secțiune, este din plumb; brațele la extremități sînt evazate (Pl. XXVIII/6). În partea superioară a crucii a fost făcută o perforație pentru prindere. Suprafața piesei a fost acoperită cu o patină nobilă. Pe ambele suprafețe piesa are zgîrieturi provenite de la utilizare. Cruciulița se înscrie ca formă în seria așa-numitelor imitații de Malta¹, fiind datată pe bază de criterii stratigrafice cu secolul XV².

Prezentăm aici și obiectul executat dintr-o scoică³, care are o formă cruciformă (Pl. XXVIII/2). Acesta a fost descoperit în zona Orheiului Vechi, are înălțimea de 2,9 cm, lățimea de 2,3 cm și grosimea de 0,2 cm. Brațele se termină în unghi. În spațiul central și la extremitățile brațului vertical au fost incizate linii încrucișate, considerate în literatura de specialitate ca fiind crucea Sfîntului Andrei⁴. Nu excludem faptul că acest obiect, inclus în circuitul științific ca obiect de cult, este o aplică cruciformă. O piesă asemănătoare ca formă, care are în centru și pe brațe perforații circulare și nu incizii încrucișate, a fost descoperită la Păcuilui Soare⁵.

Limba de centură din piele⁶, descoperită la Orheiul Vechi, are pe suprafața ei reprezentarea Sfîntului Gheorghe ucigînd balaurul⁷ (Pl. XXIX). Tratarea acestei

¹ Cruciulițe asemănătoare ca formă au fost descoperite la Davideni (V-VIII) (v. I. Mitrea, *Cercetările arheologice de la Davideni*, în „Memoria antiquitatis”, XXVI, p. 83-84 și fig. 14,1 și 15,2; Idem, *Comunități creștine din secolele V-VII în regiunea subcarpatică a Moldovei*, în „Moldova '99. Sărbătoarea bimileniului creștin”, Snagov, 1999, p. 5-6), Capidava (X-XI) (v. Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, I, București, 1958, p. 234 și 235, fig. 118/1), Păcuilui Soare (XI-XV) (v. P. Diaconu, *op. cit.*, fig. 101/17, 102/4, 5), Sucidava (v. D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a 3-a, București, 1968, p. 470, 471, fig. 147/7), precum și cu două cruciulițe din tezaurul de la Histria (v. E. Condurache și colab., *Șantierul arheologic Histria*, în SCIV, V (1954), 1-2, p. 85-86), de la Pîrjoaia (v. V. Culică, *Cruci romano-bizantine descoperite la Pîrjoaia (r. Adamclisi, reg. Dobrogea)*, în „Dacia., N.S.”, IX (1965), p. 421, fig. 1/11, 15, 19) și altele. Cea mai apropiată analogie, însă, poate fi considerată cruciulița din argint, descoperită în mormîntul 80 din necropola de la Beroe - Piatra Frecăței (v. A. Petre, *La romanité en Scythie Mineure (II-e - VII-e siècles avant notre ère)*. *Recherches archéologique*, în „Bulletin de Association Internationale d'études du sud-est européen”, XVII-XVIII, 1987, p. 78, pl. 144, 238 d).

² Gh. Postică, *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1999 de la Orheiul Vechi*, Chișinău, 2000, în Arhiva Ministerului Culturii al RM.

³ Se consideră că obiectul a fost executat din sidef, ceea ce nu corespunde realității. Stabilirea acestui lucru îl datorăm doamnei dr. Luminița Bejenaru (Facultatea de Biologie din cadrul Universității „A.I. Cuza” Iași).

⁴ I. Tentiuc, N. Melnikov, *op. cit.*, p. 141, fig. 1,1.

⁵ P. Diaconu, *op. cit.*, p. 127, fig. 99,5.

⁶ Centura a fost descoperită în cimitirul de lângă zidul de est al cetății de piatră (Gh. Postică, I. Hîncu, S. Musteață, *Rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1996 de la Orheiul Vechi (raport științific)*, Chișinău, 1997, în Arhiva Ministerului Culturii al RM).

⁷ Scena reprezentată ilustrează una dintre legendele hagiografice transformată într-un simbol religios. Este vorba de legendă transpusă în imagini, care au devenit ulterior temă iconografică

piese în cadrul subiectului referitor la obiectele de cult nu este aleatorie, deoarece credem că în acest caz reprezentarea cu Sfântul Gheorghe a avut, probabil, funcția de protecție, de altfel, ca și un obiect de cult. Reprezentarea scenei Sfântului Gheorghe ucigînd balaurul are înălțimea de circa 5,0 cm, a fost încadrată într-un chenar de formă rectangulară cu latura inferioară rotunjită. Cadrul piesei este ocupat de figura Sfântului Gheorghe, reprezentat pedestru, îmbrăcat într-o tunică scurtă, evazată, proprie costumului militar roman, strînsă în talie cu o centură; sfântul poartă cotiere și, se pare, jambiere din metal cu încheietura genunchiului marcată. Pe umeri poartă mantie. În mîini are sulița cu care străpunge cu un vădit efort balaurul pe care îl calcă în picioare. Balaurul, reprezentat în partea inferioară a piesei, este redat sub forma unei șopîrle monstruoase, care are botul căscat, străpuns de sulița sfântului, are labele ridicate în sus și coada striată care se împletește în jurul piciorului stîng al sfântului. Constatăm o tratare elaborată a figurii și a vestimentației sfântului. Din punct de vedere iconografic această reprezentare se încadrează în grupul reprezentărilor pedestre ale sfântului în lupta cu balaurul¹.

predilectă în arta medievală (St. Metzulescu, *Din simbolurile artei plastice creștine. Reprezentarea Sfântului Gheorghe și dragonul*, în „Mitropolia Banatului”, XV (1965), nr. 1-3, p. 123-144). Plastica medievală din Moldova abundă în numeroase reprezentări ale Sfântului Gheorghe, acesta fiind unul din sfinții militari mult venerat în Moldova. Se ridică biserici în Moldova lui Ștefan cel Mare și a urmașilor lui „întru numele sfântului și slăvitului și mare mucenic, purtător de biruință, Gheorghie” Voroneț (1488) (M. Berza, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 77; *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, ed. V. Drăguț, C. Nicolescu, Iași, 1974, p. 53), Hirău (1492) (*op. cit.*, p. 94), la Suceava (1514-1522) (*op. cit.*). Imaginea sa simbolistică figurează pe obiectele de cult (K. Totev, *Средневековые византийские свинцовые иконы из Северо-восточной Болгарии (К иконографии Святого Георгия драконоборца)*, în „Материалы по Археологии Истории и Этнографии Таврии”, VII (2000), Simferopol, p. 362-369), în pictura murală (C. Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, coord. M. Berza, București, 1964, p. 259-363), broderie (drapele) (v. I.D. Ștefănescu, *Broderiile de stil bizantin și moldovenesc în a doua jumătate a sec. XV*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, coord. M. Berza, București, 1964, p. 506-507; *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 302-303), pe sigiliile târgurilor moldovenești (v. P. Blaj, *Scurt istoric al sigiliilor târgului Suceava*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, 2, 1983, p. 93-94), pe cahle (v. P.V. Batariuc, *Cahle cu Sfântul Gheorghe descoperite la Suceava*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, AP, 39 (1992); Eadem, *Cahle din Moldova medievală secolele XIV-XVII*, Suceava, 1999 ș.a.). În baza acestor vestigii au fost studiate problema evoluției și a răspîndirii scenei sfântului înfruntînd balaurul, simbolistica și tipologia acestei reprezentări în plastica medievală din Moldova.

¹ Această ipostază se întîlnește în sigilografia și gravura bizantină din secolele X-XIII, răspîndindu-se, ulterior, în tot spațiul creștin. Menționăm sigiliul bizantin, descoperit la Trapezunt din secolele XIII-XIV, care avea reprezentat pe revers pe Sf. Gheorghe pedestru. De asemenea, iconițele de plumb din secolele XII-XIII, descoperite în Dobrogea și nord-estul Bulgariei etc. În pictura murală de la mănăstirea Bistrița, datată cu secolul al XV-lea, în frescele de la Curtea de

Pentru completarea tratării acestui tip iconografic al Sfântului Gheorghe, este necesar să ne referim și la figura componentă a lui, și anume, balaurul-șopîrlă încolăcit la picioarele sfântului. Acest motiv îl aflăm în mitologia orientală care reprezintă dragonul (balaurul) ca pe un animal fantastic, sub forma unei reptile hidoase căruia creștinismul i-a dat un conținut creștin. Astfel, balaurul figurează ca un simbol al răului, viciului, păcatului; în asociere cu alte simboluri creștine, balaurul are o singură semnificație aceea a biruinței creștinismului asupra păgînismului sau asupra dușmanului, care, în secolul XV-începutul secolului XVI, de când datează piesa prezentată aici, erau turcii și tătarii din Bugeac și Crimeea. Astfel, pornind de la concepția că societatea medievală era profund marcată de dimensiunea sacrului, nu putem accepta doar funcția de decor a acestei reprezentări. Fără îndoială, reprezentarea cu Sfântul Gheorghe de pe limba de centură avea pentru posesorul ei un anumit conținut simbolistic. Reprezentarea de pe limba de curea descoperită în cimitirul de la Orheiul Vechi constituie o dovadă certă a venerării cultului Sfântului Gheorghe de către orheieni în secolele XV-XVI.

4.5. Gesturi de pietate: stăpîniri orheiene și obiecte și cărți de cult închinat Bisericii

Domnii moldoveni, precum și marii boieri, beneficiari ai unor moșii orheiene sau deținători de dregătorii în ținutul Orheiului, și-au exprimat spiritul de devoțiune dăruind moșii, obiecte și cărți de cult sfintelor altare ale Țării Moldovei.

De-a lungul secolelor XV-XVI, Bisericii moldovenești i-au fost închinat mai multe moșii orheiene, problemă care a rămas pînă acum neelucidată pe deplin, cu toate că s-au făcut anumite încercări în acest sens. Astfel, există un „repertoriu” al satelor din ținuturile Lăpușna, Orhei și Soroca, închinat mănăstirilor în secolele XV-XVII, întocmit de istoricul Mihai Onilă. Această listă cuprinde 14 sate din ținutul Orhei, dintre care șapte sate au fost danii domnești și șapte sate boierești¹. Din lista menționată mai sus, ne interesează, desigur, doar satele orheiene, închinat mănăstirilor în secolele XV-XVI. Autorul listei prezintă în ordine alfabetică satele închinat (Alexinți (1615), Davida (1586), Horodiște

Argeș, în tabloul votiv de la Voroneț (secolul XV), pe sigiliul târgului Suceava etc. O parte din cahlele, descoperite la Cetatea de Scaun de la Suceava, la Curtea domnească din Vaslui, la curtea logofătului Gavril Troțușan de la Părhăuți și la Iași, toate datate cu secolul al XV-lea, păstrează reprezentarea pedestră a sfântului. Remarcăm că în toate aceste reprezentări cu Sf. Gheorghe înfruntînd balaurul poate fi urmărită doar tema comună și nici într-un caz modalitatea de reprezentare, care este unică „prin punerea în pagină a subiectului, prin prezența sau absența unor detalii”, lucru relevat în literatura de specialitate în cazul cahlelor, descoperite în Moldova și datate cu secolul al XV-lea (v. P.V. Batariuc, *op. cit.*, p. 146).

¹ M.P. Onilă, *Satele din ținuturile Lăpușna, Orhei și Soroca...*, p. 152-160.

(1559), Ocna (1559), Trebujeni (1591), cu toate că era preferabilă înșirarea acestora în ordinea cronologică a închinării lor. Cu atât mai mult, după cum vom vedea din datele prezentate mai jos, în unele cazuri anul indicat de Mihail Onilă nu corespunde realității.

Satul *Alexinți* pe Ciorna <azi c. Parcani, r. Șoldănești> a fost închinat mănăstirii Căpriană de către Maria, fiica lui Spancioac, fapt care reiese dintr-un uric emis de Radu Mihnea în 1617. Potrivit acestuia, pentru dania primită, mănăstirea avea uric de întăritură de la Ștefan Rareș¹. În timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu, la 1560, mănăstirii Căpriană îi era reîntărit, împreună cu alte stăpîniri, și satul Alexinți².

Satul *Davidă* era așezat la gura Bîcului <azi c. Gura Bîcului, r. Anenii-Noi>. Se cunoaște că atât satul, cât și iezerele în Nistru, care aparțineau acestuia, au fost dăruite la 1554-1555, împreună cu alte stăpîniri, mănăstirii Humor de către logofătul Toader Bubuioac, ctitorul mănăstirii³.

Pentru actul închinării satului *Horodiște*, așezat pe Nistru <azi c.~, r. Rezina>, M. Onilă indică ca izvor folosit un document din colecția Arhivelor Statului din București (CXIII/8). Potrivit acestuia, satul Horodiște a fost închinat mănăstirii Neamț⁴ în anul 1559, dania fiind apoi întărită în timpul domniei Movileștilor⁵. Din păcate, constatăm că acestea sînt date care nu pot fi verificate de noi la momentul actual.

În cazul satului *Trebujeni*, care era așezat pe Răut <azi c.~, r. Orhei>, este nevoie de o rectificare. Domnul Onilă arată că satul Trebujeni a fost închinat mănăstirii Bistrița la 27 decembrie 1591. Acest lucru reiese cel puțin din includerea satului în lista celor inchinate. Totodată la compartimentul „Note” este scrisă următoarea notiță „Ieromonahul Gavrilie, egumenul Ms. vinde a 1/3 din satul Trebujeni”. Relevăm faptul că într-adevăr hrisovul lui Aron voievod din 27 decembrie 1591 întărește cumpărătura aprodului Gorciul de la ieromonahul Gavril, egumenul sfintei mănăstiri Bistrița, care vinde aprodului a treia parte din jumătatea de sat din partea de sus a satului Trebujeni, cu a treia parte de moară la Feredeșu pentru șapte sute de zloți tătărăști. Prin urmare, ieromonahul Gavril vindea

¹ *M.E.F.*, I, nr. 138, p. 311-313.

² *M.E.F.*, I, nr. 29, p. 74-77.

³ Balan, *Doc. bucovinene* I, nr. 2, p. 59; *D.I.R.*, A, XVI, vol. II, nr. 41, p. 40-41; *M.E.F.*, II, nr. 94, p. 294; *Tezaur sucevean*, nr. 87, p. 64.

⁴ În legătură cu această mănăstire, cunoscutul cercetător al „oamenilor și cărților de altădată”, Emil Turdeanu (*Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Idem, Oameni și cărți de altădată*, ediție îngrijită de Șt.S. Gorovei și M.M. Székely, București, 1997) releva în una din scrierile sale că mănăstirea Neamț „stătea în fruntea celor mai alese manifestări culturale din țară” (v. p. 43).

⁵ M.P. Onilă, *op. cit.*, p. 153.

din partea de ocină care aparținea familiei lui, el fiind fiul pîrcălabului Ieremia¹, parte de ocină cumpărată mai târziu, în timpul domniei lui Ieremia Movilă, de soția lui Ion Golăi de la Gorciul², care încerca să-și întregească stăpînirea „de la capul Peșterii”. De aceea, aici nu poate fi vorba, cel puțin nu la data indicată de M. Onilă, despre închinarea satului Trebujeni mănăstirii Bistrița.

În schimb, mănăstirea Bistrița în perioada secolelor XV-XVI era beneficiara altor stăpîniri din ținutul Orheiului. Încă în luna februarie 1431, Alexandru cel Bun dăruia mănăstirii Bistrița „pentru pomenirea sfintrăposaților părinților noștri și pentru pomenirea și sănătatea domniei mele” patru prisăci, dintre care „a treia <era> pe Itchil”. Gestul domnului era întărit prin următorul blestem: „iar cine ar voi să clinească aceasta, aceia să fie blestemați de Domnul Dumnezeu, și de preacurata lui maică, și de cei patru evangheliști și de cei 12 sfinți și de frunte apostoli și de 318 sfinți și purtători de Dumnezeu părinți, care au fost la Nicheia, și să fie asemenea lui Iuda și blestematului Arie”³. Cîteva luni mai târziu, la 31 iulie 1431, Alexandru cel Bun, aflîndu-se la mănăstirea Bistrița, îi întărește acestui important lăcaș două prisăci în ținutul Orheiului: „una pe Lopatna și altă prisacă pe Itchil”, împreună cu următorul privilegiu „ca din aceste prisăci să nu se ia desetina din stupii mănăstirii”. Dania marelui voievod era întărită de blestem: „iar cine ar voi să clinească aceasta, aceia să fie blestemați de Domnul, și de preacurata lui maică și de toți sfinții care din veac au plăcut lui Dumnezeu”⁴.

De asemenea, în toamna anului 1559, domnul Alexandru Lăpușneanu, pe cînd se afla la ctitoria sa de la Slatina⁵, dădea carte de întărire lui Pavel, egumenul de la mănăstirea Bistrița, care cuprindea textul: „și pe cine va trimite el pentru averile ce sînt spuse și scrise în privilegiile mănăstirii, un loc de prisacă în Lopatna pe Itchil, iar ei sa fie tari și puternici cu această carte a noastră să-și așeze acolo o prisacă, să fie pentru stupii mănăstirii”⁶. Prin uricul din 18 aprilie 1576 mănăstirii Bistrița îi erau întărite o baltă și alte trei prisăci dintre care două erau din ținutul Orheiului: pe Lopatna și pe Itchil⁷. În legătură cu domeniile feudale și

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 14, p. 26.

² *Ibidem*, nr. 19, p. 31-32.

³ *D.R.H.*, I, nr. 101, p. 150-151.

⁴ *Ibidem*, nr. 104, p. 154-155.

⁵ Se știe că Alexandru Lăpușneanu s-a ocupat în mod deosebit de ctitoria sa de la Slatina, asigurîndu-i venituri atît prin înzestrarea acesteia cu moșii, cît și prin contribuția sa la dezvoltarea pelerinajului la sfînta mănăstire. Or, pelerinajul, fără îndoială, era o sursă importantă de venituri și de întreținere a mănăstirilor. De aceea, în anul 1560 Alexandru Lăpușneanu a trimis pe eclesiarhul Maxim și proegumenul Sofronie cu o delegație de călugări la mănăstirea Vatoped de la Sfîntul Munte, pentru a aduce de acolo mai multe moaște de sfinți pentru mănăstirea Slatina (v. E. Branîște, *Rolul Athosului...*, p. 231).

⁶ *D.I.R.*, A, XVI, vol. II, nr. 118, p. 124.

⁷ *Catalog documente – Iași*, nr. 1006, p. 384.

privilegiile mănăstirilor moldovenești, istoricul Al.I. Gonța releva că mănăstirea Bistrița „era singura care a beneficiat de cele mai mari privilegii, deși sub aspectul cultural nu a depășit mănăstirea de la Neamț sau pe cea de la Putna”¹.

Satul **Ocna** <azi s. Ocnița-Răzeși, c. Zorile, r. Orhei> a fost închinat de Alexandru Lăpușeanu Sfintei Mitropolii de la Patriarhie, „unde este hramul Sfintei Învieri a mormîntului dător de viață din cetatea Ierusalimului și unde este rugătorul nostru, chir Gherman patriarh al Ierusalimului, și iarăși și Sfintei noastre rugi mănăstirii de la Sfîntul Sava” să fie pentru „chiverniseala acelor sfinte locuri cu tot venitul”². Dania domnească era întărită prin uricul din 17 iunie 1559 acordat de domn cînd se afla la Orhei. Acest sat a rămas pînă tîrziu în stăpînirea mănăstirii Sf. Sava, drept mărturie în acest sens fiind actele de stăpînire de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea³. Se știe că marea lavră palestiniană a Sfîntului Sava a impulsionat prin activitatea sa fenomenul monahismului, care a jucat „un rol de primul rang în istoria cultului ortodox”⁴. Prin urmare, actul de danie al lui Alexandru Lăpușeanu presupunea o mare miză.

Satul **Pogor** pe Răut <azi s. Pohorniceni, or. Orhei, r. Orhei> a făcut parte din domeniul mănăstirii Probota. Așadar, prin uricul din 16 aprilie 1527, Petru Rareș întărea mănăstirea Probota stăpînirea asupra satului Dobrușa din ținutul Soroca și asupra unor „mori pe Răut, la Pogor și cu tot venitul”⁵. La aceaastă dată satul era inclus, probabil, deja în domeniul mănăstiresc, deoarece uricul din 20 mai 1604, dat de Ieremia Movilă mănăstirii Probota arăta că aceasta „să stăpînească 117 stînjeni la Pogor, cu mori în Răut”⁶.

Satul **Sadova** pe Bîcovăț <azi c. Sadova, r. Călărăși>, era închinat de către Alexandru Lăpușeanu, împreună cu alte stăpîniri, și întărit mănăstirii Căpriană prin cartea domnească de danie din 11 aprilie 1560⁷.

Astfel, proprietatea Bisericii n-a atins proporții mari în ținutul Orheiului în secolele XV-XVI, în comparație cu alte ținuturi ale Țării Moldovei. Situația de aici este asemănătoare pentru această perioadă cu cea din ținutul Hotin⁸, ambele fiind zone de margine ale țării, periclitare de incursiunile de pradă turco-tătare și căzăcești, care se terminau, de obicei, cu devastarea sau chiar distrugerea lor.

¹ Al.I. Gonța, *Domeniile feudale...*, p. 46.

² *D.I.R.*, A, XVI, vol. II, nr. 117, p. 124; P. Mihail, *Documente inedite ale cancelariei moldovenești*, nr. 3, p. 340-341.

³ Mihail, *Documente și zapise moldovenești*, nr. 73, p. 100-101.

⁴ E. Braniște, *Rolul Athosului...*, p. 220.

⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 215, p. 243-244.

⁶ *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 218, p. 95.

⁷ *M.E.F.*, I, nr. 29, p. 74-77.

⁸ I. Gumenii, *Proprietatea bisericească în ținutul Hotin pînă la 1715*, în SMIM, XIX (2001), p. 23-29.

Satele și alte stăpîniri din ținutul Orheiului ajung în posesia Bisericii ca rezultat a închinării acestora pentru pomenirea stăpînului și a rudelor sale. O concluzie care se impune este că în timpul lui Alexandru Lăpușneanu au fost închinare sau întărite mai multe stăpîniri Bisericii, amplasate în ținutul Orhei: „un loc de prisacă în Lopatna pe Itchil”, satul Ocna, Sadova etc. În legătură cu aceasta, Gheorghe Pungă constata că „dacă propaganda protestantă milita pentru reducerea bunurilor bisericesti, în schimb, ortodoxismul est-carpatic a fost sprijinit prin importante danii făcute atît propriilor ctitorii, cît și celorlalte mănăstiri moldovene”¹.

O retrospectivă asupra materialului de care dispunem arată că în ținutul Orheiului în secolele XV-XVI aveau stăpîniri mănăstirile Bistrița (două prisăci, pe Itchil și pe Lopatna, și o baltă), Căpriana (satele Alexinți și Sadova), Humor (satul Davida), Neamț (satul Horodiște), Probota (o parte din satul Pogor și mori în Răut) (Pl. XXX). Astfel, pînă la o nouă revizuire sau completare a fondului de documente puse în circulație, se poate afirma că în ținutul Orheiului în secolele XV-XVI existau cel puțin cinci mănăstiri care aveau în beneficiul lor, pentru întreținerea lor, sate cu locuri de moară, prisăci, bălți etc.

Între marii boieri care s-au remarcat prin gesturi de pietate față de Biserica moldovenească menționăm pe Ioan Bainschi, care, împreună cu soția sa, au dăruit o cruce de mînă cu trei brațe mănăstirii Putna cu hramul Adormirii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioara Maria. Ioan Bainschi era pîrcălab de Orhei în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, căsătorit cu Maria, fiica lui Mateiaș, logofătul lui Petru Rareș, și nepoata lui Gavril Calapod², cu care au avut trei copii: doi fii, Vasile și Gherghentie ieromonahul, și pe Marica³.

Crucea, a cărei existență a fost semnalată de Dimitrie Dan la 1905⁴, este sculptată integral din lemn de cedru și ferecată în argint aurit. Aceasta are înălțimea de 34 cm și lățimea brațelor orizontale de 22 cm, traversa mică de 14 cm și grosimea de 4 cm⁵. Pe ambele suprafețe fețe ale crucii, dar și pe extremitățile brațelor au fost sculptate 37 de scene cu sfințele sărbători și figuri de sfinți⁶. Scenele au fost sculptate, deși la proporții destul de mici, cu „o remarcabilă precizie și claritate”, personajele fiind „armonioase și bine caracterizate, în atitudini firești și variate, surprinse cu o mare migală, dar și cu multă sensibilitate artistică”⁷. De jur împrejur, crucea a fost încrustată cu granate⁸. Crucea este

¹ Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 183.

² M. Székely, *Sfetnicii...*, p. 85.

³ *Ibidem.*

⁴ D. Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 50.

⁵ Cl. Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, p. 559-561.

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.* D. Dan (*op. cit.*, p. 50) descria suprafața crucii în felul următor: ambele părți ale acesteia erau împodobite cu „o mulțime de pietricele roșii, din care azi au rămas numai 23”.

montată pe un miner cilindric, lucrat din argint aurit, care se termină în partea superioară cu o sferă turtită. Pe ferecătura marginală, gravată în limba slavonă, cu litere chirilice, citim următoarea inscripție de danie:

Сѣн крестъ шкова пан Іван Баннскын прѣкълабъ Врхенскѣн и жѣпанца его Маріе и даде ѿ въ монастырѣн шт Пѣтна надеже е храмъ Ѹспенне прѣста Б(огородн)це и Прход(е)ѣа Маріе въ лѣто годъ двѣстъ кѣ.

„Această cruce a făcut-o (ferecat) pan Ioan Bainschi, pîrcălab de Orhei, și jupîneasa lui Maria și au dat-o Mănăstirii Putna, unde este hramul Adormirii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioara Maria, în anul 7074 (1566), august 20”¹.

Dania pîrcălabului Ioan Bainschi și a soției sale, Maria, către unul dintre cele mai importante lăcașuri sfinte ale Țării Moldovei, reprezintă unul din numeroasele semne de pietate ale familiilor boierești din Moldova. La acestea se alătură gestul de mai târziu al marelui boier Ion Golăi. Cu cheltuiala acestuia și a soției sale Ana, beneficiari ai unor moșii orheiene², a fost copiat și ferecat în anul 1575 un Tetraevanghel, destinat unei anume biserici moldovenești. Drept dovadă este însemnarea scrisă în slavonă:

„Cu bunăvoința Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu împlinirea Sfântului Duh, a făcut acest tetraevanghel Ion Golăi, marele logofăt, și soția lui Ana, în zilele evlaviosului domn Io Petru voievod. Și am îngăduit cu inima luminată și curată, și l-am dat la această dumnezeiască biserică pentru sufletul și amintirea (pomana) noastră și a părinților nostri și a dăruțiilor de Dumnezeu fiii noștri; și cine se va ispiti să-l ia sau să-l dea altcuiva, acela are să dea răspuns înaintea groaznicei și nepărtinitoarei judecăți a lui Hristos. În anul 7084 (1575) luna lui octombrie 3”³.

În anul 1910, Ștefan Berechet publică descrierea Tetraevanghelul, păstrat în Muzeul bisericesc de pe lângă Academia din Kiev, alături de un alt manuscris slavon de origine română din secolul XVI. Potrivit caracterizării, Tetraevanghelul cuprindea 278 de pagini, era scris pe pergament de calitate, îmbrăcat cu scoarțe de stejar învelite în catifea verde⁴. Prima scoarță păstra la mijlocul și la cele patru colțuri o culoare mai deschisă, decît cîmpul întreg al catifelei, confirmînd textul însemnării că a fost „ferecat cu ornamente metalice, care acum au dispărut”. Miniaturile și inițialele au fost lucrate cu multă abilitate în aur; chinovar se întîlnește în articolele de dinaintea evangheliilor⁵. Despre aceste două manuscrise,

¹ *Ibidem*.

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21.

³ Șt. Berechet, *Două evanghelii slavone de origină română din secolul al XVI-lea*, în *Documente slave de prin arhivele ruse, culese și traduse de Ștefan Berechet*, București, 1920, p. 7-13.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

cunoscutul cercetător al arhivelor constata următoarele: „au fost scrise de meșteră mînă a caligrafilor veacului al XVI-lea cu o așa artă, încît atrage privirile cercetătorilor din veac nostru”¹.

Blestemul, înscris pe paginile Tetraevanghelului, a fost insuficient pentru a îndepărta pe răuvoitori. Din însemnarea făcută de Teofan, mitropolitul Sucevei, pe una din filele Evangheliei lui Ioan, cartea sfîntă a fost luată de la Ion Golăi de către Iancu Sasul, care l-a decapitat pe marele logofăt, lăsîndu-i familia fără bunurile agonisite. Pribegînd în Polonia, Iancu Sasul, a fost capturat de polonezi în orașul Liov împreună cu averea lui. Mitropolitul Teofan, aflîndu-se în preajma domnului pribeag, a răscumpărat Tetraevanghelul și l-a dăruit mănăstirii Rîșca, ctitoria sa². Mai tîrziu, această carte sfîntă a fost înstrăinată iarăși, fiind dusă în Rusia, probabil, de mitropolitul Antonie „în fuga sa cu trupele rusești la 1739 și care mai tîrziu a fost episcop de Cernigov și apoi de Bielgorod”³.

Despre gesturile de pietate ale familiei Golia se poate vorbi și în cazul daniei de sate și locuri de prisacă, livezi, vad de moară etc., făcute de Ana, soția marelui logofăt, mănăstirii „din Sfîntul Munte, numită Vatopet, unde este hramul Sfintei și Preacuratei și Preblagoslovitei stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Maria”⁴.

¹ *Ibidem*.

² Însemnarea făcută de Teofan, mitropolitul Sucevei, este următoarea: „Cu bunăvoirea dumnezeiască acest tetraevanghel l-a făcut și ferecat Ion Golăi, marele logofăt, și chinuindu-l Iancul voievod, nefiind vinovat, în sfîrșit i-a tăiat capul, și i-a luat toate averile și acest tetraevanghel, și după această fiind gonit Iancu din domnie a fugit în orașul Liov. Atunci și eu, Teofan, mitropolitul Sucevei, am fugit de frica lui Iancul, și răpînd leahul toate averile lui, și văzînd și acest tetraevanghel răpit de strein, și scîrbindu-mă cu duhul cum îl defaimă străinii latini, și ca să nu piară amintirea ferecătorului lui, l-am răscumpărat de la leah, dînd leșilor 100 ughi (galbeni) pentru tetraevanghel, și neputînd să-l scot de la ei, și încă silindu-i Domnița, și cu mare greutate abia l-am scos din mîinile leșilor, și am adăugat, dînd încă 100 taleri, încît pușin de nu mi-am dat tot al meu, și l-am răscumpărat. Atunci m-am întors înapoi și am venit în țara mea și l-am dat la biserica zidită de mine cu hramul cinstitului Prooroc Înaintemergătorul și Botezătorul Ioan în mănăstirea Rîșca. Așadar, cine din fiii panului Golăi îl va lua, sau soția lui, și voiesc să-l plătească, pentru amintirea părinților lor, ci să dea banii de mai sus, 100 ughi (galbeni) și 100 taleri mănăstirii Rîșcăi, și după plată sînt slobozi să-l ia; iar altfel cine se va ispiți să-l mute din biserică, acela să fie blestemat, de trei ori blestemat de Domnul Dumnezeu, de Ioan Botezătorul și de smerenia noastră. Am scris în anul 7090 (=1582), septembrie 10”.

³ Șt. Berechet, *op. cit.*, p. 7-13.

⁴ Sava, *Doc. Lăpușna*, nr. 21, p. 36-37.

CAPITOLUL 5

Puterea domnească și exercitarea ei

5.1. Privire de ansamblu

În sintezele de antropologie politică, termenul de „putere” este conceput, prin excelență, ca un fenomen social, în sensul că „societatea umană nu poate fi concepută în afara existenței puterii politice care are funcția de coordonare, organizare, apărare”¹. Prin urmare, sub aspect conceptual, „puterea apare ca o forță organizatoare a vieții sociale”, iar sub cel istoric *puterea* „se referă, în mod necesar, la un om sau la un grup de oameni”². De asemenea, se consideră că „puterea reprezintă acea formă a influenței care este stabilită prin normele, credințele și valorile societății în care se exercită”³. Așadar, guvernarea oamenilor implică întotdeauna o divizare între comandă și ascultare, între guvernanți și cei care sînt guvernați. Care este, însă, originea și evoluția instituției puterii politice, instituție care-i legitimează pe unii să exercite o influență asupra celorlalți pentru binele tuturor? Aceasta este întrebarea care-și primește răspunsul în sinteza lui J.-J. Wunenburger⁴.

Cele mai vechi scrieri medievale din țările române au oferit, prin conținutul lor valoros, relevanța reflecțiilor asupra accepțiunii conceptului de „putere” și a unor elemente constitutive ale acestui concept în spațiul românesc. Dintre textele deosebit de consistente în acest sens, menționăm *Învățăturile lui Neagoie Basarab*

¹ K. Dowding, *Puterea*, trad. C. Văileanu, București, 1998, p. 10 și urm. Relevăm faptul că reflecțiile asupra ariei de semnificație a conceptului de „putere” sînt la fel de vechi ca și cele asupra unor forme de guvernămînt și dominație, ilustrate în mitologiile și în textele religioase ale vechilor popoare, în care se face trimitere la anumite relații de putere din societate, acestea întîlnindu-se, retrospectiv, pînă la India *Codului de legi al lui Manu*, China lui Confucius etc.

² *Ibidem*, p. 11.

³ *Ibidem*, p. 16.

⁴ J.-J., Wunenburger, *Omul politic între mit și rațiune. O analiză a imaginarului puterii*, trad. M. Căluț, Cluj, 2000, p. 72.

către fiul său Teodosie¹, letopisețele lui Grigore Ureche², Miron Costin³, Ioan Neculce⁴, *Descrierea Moldovei* de Dimitrie Cantemir⁵ etc. Cronistica moldovenească, influențată de tradiția bizantină, prin intermediul creațiilor medio-slave, au contribuit la conturarea unui anumit imaginar al puterii în societatea medievală românească. În paginile lucrărilor indicate mai sus au fost ilustrate fenomene care explică caracterul sau calitatea domniei ca instituție care identifică puterea, transmiterea puterii, formele și subiecții prin care era exercitată puterea, relația domnie – boieri, tacticile și strategiile de luptă etc. În acest sens, se remarcă anumite tratări convergente ale elementelor puterii și exercitării ei, atât în operele scrise de domni (Neagoe Basarab și Dimitrie Cantemir), cât și în cele întocmite de mari boieri (Grigore Ureche, Miron Costin, Ioan Neculce). Actele de cancelarie constituie o altă categorie de surse istorice deosebit de importantă pentru recuperarea unor elemente ale imaginarii puterii. Acestea conțin date despre legitimarea puterii domnești, forme și figuri ale puterii domnești etc. Datele obținute din izvoarele arătate mai sus sînt valabile pentru epoca lor, fără a fi posibile extrapolări, lucru care poate fi motivat prin dinamica fenomenelor politice.

Mitul *naturii divine a domniei* constituie unul dintre componentele ideologiei medievale a puterii din țările române⁶. Prin urmare, deținătorul puterii, adică domnul, „nu își primește autoritatea din ființa sa personală, din individualitatea sa empirică, ci de la un suzeran invizibil, supranatural, voință primordială care conferă viață și forță oricărui lucru, de la Dumnezeu”⁷. Se știe că mitul *naturii divine a domniei*, care legitima puterea domnului în țările române își are originea în ideologia bizantină a puterii, fiind însușită direct din mediul bizantin sau prin filiera sud-slavă⁸. Potrivit mitului, împăratul bizantin era „menitul,

¹ *Învățăturile lui Neagoe Basarab, domnul Țării Românești (1512-1521)*, versiunea grecească editată și însoțită de o introducere și traducere în românește de Vasile Grecu, București, 1942.

² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a 2-a revăzută, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958.

³ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958.

⁴ Ioan Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ed. G. Ștrempele, București, 1982.

⁵ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. N. Stoicescu, București, 1973.

⁶ Conceptul de „putere” nu poate fi absolvit de implicațiile sale religioase. În acest sens, J.-J. Wunenburger (*op. cit.*, p. 16) afirmă că „puterea se înrădăcinează într-o zonă de umbră legată de sacru, care constituie astfel planul secund al oricărei ordini politice”. Aceasta explică constituirea unor mituri cu scopul de a legitima și a consolida puterea, fenomen valabil și pentru societatea medievală, deoarece creștinismul reia ideea antică a întemeierii tradiționale a puterii, expusă de către Sf. Pavel în *Epistola către Romani*, în care se spune că „nu este stăpînire decît de la Dumnezeu, iar cele ce sînt, de Dumnezeu sînt rînduite” (*Ibidem*, nota 2, p. 87).

⁷ J.-J. Wunenburger, *op. cit.*, p. 73. Pentru studierea acestui fenomen, sursele potențiale sînt extrem de variate: acte de cancelarie, izvoare narative, iconografie, numismatică etc.

⁸ Se cunoaște faptul că de-a lungul întregii istorii a Imperiului bizantin, statul și Biserica au constituit pilonii de susținere ai lumii bizantine, raporturile interdependente dintre puterea temporală

preferatul, alesul lui Dumnezeu”, titlurile oficiale fiind „preasfinții și preacrestinii” împărați ai Bizanțului, iar statul bizantin era „puterea păstrată, ocrotită și garantată de către Dumnezeu”¹. Și în țările române, esența harismatică a puterii domnești emana de la Dumnezeu și era exprimată prin tradiționala invocație scrisă la începutul actelor oficiale „Iw voievod, din mila lui Dumnezeu noi, domn al Țării Moldovei”, și fraza de încheiere: „Iar după a noastră viață cine va fi domn al țării noastre dintre copiii noștri, sau din neamul nostru, sau pe cine Dumnezeu va alege să fie domn al țării noastre, al Moldovei”. Relevăm faptul că numele teofor *Ioan*, abreviat „Iw”, care însoțea permanent numele voievozilor și, prin extensiune, ale celorlalți membri ai familiei domnitoare, precum și formula protocolară, care invoca principiul monarhiei sacre Μ(Η)Λ(Ο)CΤΙΪΟ Β(Ο)ΖΗΙΕΘ sau *Dei gratia*, contribuia la consolidarea prestigiului domnesc². Analiza calificativelor, utilizate pentru împăratul și statul bizantin, arată că acestea au fost preluate pentru legitimarea puterii domnului în țările române atât ca formă cât și ca accepțiune. Textele medievale confirmă accepțiunea existentă în epocă potrivit căreia domnul era ca și împăratul bizantin „menit, preferat, ales al lui Dumnezeu”. Mitul *naturii divine a domniei* a fost reflectat cu prisosință în *Învățăturile lui Neagoe Basarab, Domnul Țării Românești* către fiul său Teodosie. În acest text au fost reliefate concepțiile ideologice ale autorului referitor la originea și calitatea domniei. Printre calificativele frecvente ale domnului sînt: „ales din mulți și păstor al popoarelor”, „uns domn” și supus voinței divine etc., conținutul lucrării cuprinzînd exemplele concludente în acest sens³. Același mesaj legat de

și cea spirituală influențînd profund orientările politicii și ideologia puterii (v. H. Ahrweiler, *Ideologia politică a Imperiului bizantin*, trad. Cr. Jinga, București, 2002, p. 121). În tratatul său despre ordinea aulică și ceremoniile de la curte – „Ordinea Imperiului” – Constantin al VII-lea Porfirogenetul constata că „ordinea imperială, în toate accepțiunile acestui termen, nu poate fi înlocuită, întrucît ea reflectă ordinea cerească și decurge din însăși voința divină”. „Întrucît ordinea se concentrează într-o ierarhie riguroasă, treptele piramidei care decurg din aceasta sînt, toate, subordonate vîrfului, respectiv, împăratului, stăpînul absolut al statului și al societății, dar și al lumii totodată, de vreme ce este reprezentantul lui Dumnezeu pe pămînt” (v. H. Ahrweiler, *op. cit.*, p. 129). Astfel, împăratul este comparat cu însuși Hristos, și de aceea, „ordinii bizantine nu i se putea aduce vreo contestație, nici din interior, nici din exterior, întrucît era garantată de Dumnezeu, orice tulburare fiind contrar voinței divine” (*Ibidem*, p. 132), iar curtea imperială bizantină „urma modelul celei divine, încremenită în structura sa ierarhică și neintrînd în contact cu viața cotidiană, după cum nici corul îngerilor și al preafericților nu se amestecă în viața oamenilor” (A. Ducellier, *Bizantinii*, București, 1997, p. 92). Totodată, H. Ahrweiler, autoarea sintezei despre ideologia politică a Imperiului bizantin concluziona că „este ușor să ne imaginăm consecințele acestei convingeri asupra ideologiei imperiale și totodată asupra ansamblului mentalităților bizantine, hrănite din principiul raporturilor privilegiate dintre statul lor și Dumnezeu și ordinea lui” (v. H. Ahrweiler, *op. cit.*, p. 129).

¹ *Ibidem*, p. 129.

² A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, ediție revăzută și adăugită, București, 2001, p. 27.

³ În acest sens, sînt relevante următoarele exemple:

originea divină a domniei era transmis și de către cronicari prin letopisețele lor¹. Un alt principiu fundamental lesne de remarcat în izvoarele avute sub studiu este, de asemenea, preluat din ideologia bizantină a puterii, asigurând vitalitate mitului naturii divine a domniei. Potrivit acestuia toate lucrurile care există sau se petrec pe pământ de „Dumnezeu sînt rînduite”², iar domnul țării, ca „ales a lui Dumnezeu”, este protejatul voinței divine și puterea lui este „păstrată, ocrotită și garantată de către Dumnezeu”. Aici trebuie să menționăm faptul că odată cu trecerea secolelor, aceste principii tind să se estompeze. Influențele provenite din Imperiul Bizantin iau mai degrabă forma unor tradiții impuse de Biserica ortodoxă, la care domnii făceau apel pentru a se legitima în fața supușilor săi. Argumentele pe text, poate cele mai sugestive, le întîlnim la Grigore Ureche³. La

– „o, stăpîne atotțiitorul, făcătorul cerului și al pămîntului, tu ne-ai ales pe noi slujitori ai tăi dintre toți spre a fi casnicii milei tale” (*Învățăturile lui Neagoe Basarab...*, p. 87);

– „căci nu pe toți i-a făcut D-zeu să fie aleși și păstori ai popoarelor ci pe tine te-a așezat ales din mulți și păstor al popoarelor” (*Ibidem*, p. 171);

– „pe tine însă D-zeu de mai înainte te-a ales domn al lor ca ales al lui...” (*Ibidem*, p. 173);

– „căci și mie prea umilitului mi-a dat D-zeu și m’a așezat păstor și domn al turmei lui” (*Ibidem*, p. 25);

– „fă ce-i plăcut lui D-zeu decît ce-i plăcut oamenilor, căci D-zeu doară te-a uns domn, nu oamenii” (*Ibidem*, p. 73);

– „și porunca stăpînului veni către mine ca eu să fiu despărțit de voi și voi de mine; și acum nu pot în alt chip face, ci fie după voia Domnului” (*Ibidem*, p. 125);

– „atunci cînd după trecerea mea din viață o să primești domnia cu ajutorul lui D-zeu...” (*Ibidem*, p. 57).

¹ La Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 72) găsim scris că: „au făcut peciate țării Moldovei, de trăiește pînă într-aceste vremi în mîinile cui alege Dumnedzău a hire domnu țării”, iar de la Miron Costin (*op. cit.*, p. 72), aflăm că „Domnul ori bun, ori rău, la toate primejdiile feritu trebuie, că oricum este, de la Dumnedzău este. Precum dzice Svinta Scriptura: „Nu-i nice o putere, fără de la Dumnedzău dată”; sau „fiindu aceste lucruri, ales a domniilor, supt orînduiala lui Dumnedzău, fără care nu iese domnii” (*Ibidem*, p. 108).

² J.- J. Wunenburger, *op. cit.*, nota 2, p. 87.

³ Din cronica acestuia am ales pentru a fi citate următoarele:

– „și cu vrerea lui Dumnezeu fu izbînda la Ștefan vodă, că pierdură muntenii războiul” (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 101);

– „De care lucru cunoscînd Ștefan vodă, ci numai de la Dumnezeu și de la Preacurata Maica sa, cu mare laudă și izbîndă s-au întorsu la scaunul său, la Suceava” (*Ibidem*, p. 95);

– „fu războiu în Țara Muntenească cu ungurii și cu Țăpăluș și cu ajutorul lui Dumnezeu au biruitu Ștefan vodă” (*Ibidem*, p. 100);

– „și decii s-au întorsu la scaunul său, la Suceava, cu mare pohvală și biruință, de la însuși Dumnezeu de sus” (*Ibidem*, p. 102);

– „iarăși pierdu Iliașu vodă războiul, cum să zice și la scrisoare: unde nu va Dumnezeu, nu poate omul” (*Ibidem*, p. 81);

– „Ci Dumnezeu, acela ce-i ot cîrmuitoriu tuturor celora ce i să roagă cu credință, au acoperitu pe Pătru vodă și i-au datu cale deschisă” (*Ibidem*, p. 155);

– „Așa norocește Dumnezeu pre cei mîndri și falnici, ca să arate lucrurile omenești cîtu sînt de fragede și neadevărate, că Dumnezeu nu în mulți, ce în puțini arată puterea sa, că niminea să nu

cele arătate mai sus, Andrei Pippidi relevă faptul că „solemnitatea cu care cronicarii consideră aceste evenimente drept efectul protecției divine nu e o trăsătură pur bizantină, ci ține de mentalitatea ortodoxă în care, după subjugarea Cetății, popoarele din sud-estul Europei își caută mîngîierea și mîntuirea”¹.

Pe baza celor prezentate mai sus, se poate conchide că atît mitul *naturii divine a domniei*, cît și cel al protecției voinței divine erau valorificate fie pe cale oficială (actele de cancelarie, letopiseșele de la curte), fie neoficială (letopiseșele marilor boieri). Cele două elemente ale ideologiei medievale (*natura divină a puterii domnești și protecția voinței divine*) au determinat caracterul domniei în țările românești. Astfel, scrierile medievale românești conțin referințe numeroase și variate referitoare la problema dimensiunii puterii și a prerogativelor domnești², lucru care a provocat discuții în istoriografia Românească³. Asemenea mențiuni

nădăjduiască în puterea sa, ci întru Dumnezeu să-i fie nădejdea, nici fără cale războiu să facă, cărora li-i Dumnezeu împotrivă” (*Ibidem*, p. 93);

– „Decii ajutorindu puterea cea dumnezeiască, cum să vrea tocmi voia lui Dumnezeu cu a oamenilor, așa i-au coprinsu pre turci negura, de nu să vedea unul cu altul” (*Ibidem*, p. 100);

– „și au biruit Ștefan vodă cu mila lui Dumnezeu și cu ruga Preacistii și a tuturor sfinților și cu ajutorul sfîntului și a marelui mucenic al lui Hristos Procopie, fură biruți muntenii” (*Ibidem*, p. 105);

– „Dumnezeu cel dreptu, acela ce ceartă nedreptatea și înalță dreptatea cu cîtă certare pedepsește pre ceia ce calcă jurămîntul” (*Ibidem*, p. 114);

– „Ci sfatul, măcară cîtu-i de bun, un lucru ce ieste din voia lui Dumnezeu nu să poate schimba” (*Ibidem*, p. 154).

¹ A. Pippidi, *op. cit.*, p. 28.

² Problema caracterului puterii domnești este dezvoltată și la Dimitrie Cantemir. În *Descrierea Moldovei* el amintește că domnii „au exercitat domnia pe care o obținuseră unii prin dreptul de moștenire, alții prin alegerea de către fruntașii țării, cu autoritate încît chiar dacă nu se puteau compara cu mulți principii creștini ca forță și întindere a țărilor stăpînite, totuși nu-i erau nici unuia mai prejos în privința puterii și a dreptului pe care-l aveau asupra supușilor săi. Nu le lipsea nici o prerogativă a puterii supreme cu care se fălesc cei mai mari principii. Afară de Dumnezeu și de sabia lor nu recunoșteau pe nimeni mai puternic în țara lor” (D. Cantemir, *op. cit.*, p. 123). Așa se explică faptul că „domnitorul are putere absolută asupra tuturor supușilor săi...” (*Ibidem*, p. 353) și „nu este nimeni în Moldova care să-i dicteze legi sau să pună stavilă dorințelor lui” (*Ibidem*, p. 237), „căci nimeni n-are dreptul de viață și de moarte asupra vreunui moldovean pentru că acesta este numai al domnitorului” (*Ibidem*, p. 299).

³ Aceasta problemă a suscitat o adevărată polemică în istoriografia românească, ai cărei protagoniști au fost autori de mari sinteze ale istoriei românești. Astfel, A.D. Xenopol considera că puterea domnilor era nelimitată, scriind următoarele : „legal, Domnul nu era îngrădit prin nimic, în voia Domnului stătea tot ce-i trecea prin minte, și nedreptatea cea mai strigătoare la cer putea să ia ființă, de îndată ce Domnul avea inima a o îndeplini... Domnul român avea deci, în vremurile mai vechi ale istoriei noastre, o putere absolută în înțelesul cel mai deplin al cuvîntului. Despotismul asiatic, iată caracterul domniei românești” (v. *Istoria Românilor*, III, p. 161). În opoziție acestei teorii, C.C. Giurescu afirma că „puterea Domnului în ambele principate, departe de a fi absolută, era îngădită de o parte de așezămintele dreptului nescris, «obiceiul pămîntului», care corespunde atît de deplin și de precis acelei consuetudo terrae amintite de documentele Evului mediu apusean, de alta de sfatul principalilor demnitari, pe cari îi consulta în toate împrejurările însemnate”. El nu era deci

referitoare la problema dimensiunii puterii și a prerogativelor domnești se conțin în „testamentul” lui Neagoe Basarab¹, la Grigore Ureche², la Dimitrie Cantemir³ etc. În legătură cu cele afirmate de Dimitrie Cantemir, istoricul Gheorghe I. Brătianu a constatat nepotrivirea părerii ilustrului domn cu „realitățile mai vechi ale organizării de stat moldovenești, și se apropie doar de unele năzuinți ale vremii sale, în care principiile absolutiste triumfau de altfel și în marile monarhii apusene”⁴; la rîndul său, Andrei Pippidi observa că „în evocarea autorității depline, suverane, a predecesorilor lui Cantemir, care cîrmuiau „după voia lor ca și regii”, intră și nostalgie și mîndria de a fi avut, la un moment dat, o asemenea putere, considerată de el cu nimic inferioară celei a tuturor monarhilor europeni”⁵.

un „autocrat obișnuit să dispue fără nici o considerație de persoana și bunurile supușilor săi” (v. C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, 1, p. 343 și II, 2, p. 484). O a treia teorie, intermediară, îi aparține lui N. Iorga care considera că „Domnul nu a dat nici o interpretare, nici o sporire sau creațiune de drepturi. El nu face, în Moldova ca și în Țara Românească, decît să confirme sau să împartă daniile. El nu este astfel nici legiuitor, nici amestecat în procese cari nu pot să se deschidă din cauza condițiilor încă atît de patriarhale ale țărilor. El își culege dijmele, poruncește cu strășnicie să i se facă slujbele, își păzește braniștele” (v. N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, București, III, 1937, p. 416-417).

¹ Neagoe Basarab, adeptul ideii „imperiale”, scria către fiul său: „așa dară și eu am o grădină unică, în care cu ajutorul lui D-zeu mult ostenindu-mă, am făcut-o pe dînsa; iar grădina aceasta este boierii mei și slujbașii mei. Și am împrejmuț-o pe ea cu gard puternic și cu pietre și roditorii ei pomi i-am păzit nestricăți ca să nu vie careva și să-i strice pe ei și cîți pomi i-am ales cu grijă i-am crescut pe dîșii și au înflorit și umbra lor la suflarea lină a vîntului m'am umbrat după plăcere. Și ochii mei din frunzele lor rouă au luat și bucurie, și nu numai la voie bună și bucurie m'au înveselit, ci și sîngele lor și capetele le-au dat pentru mine” (*Învățăturile lui Neagoe...*, p. 123). Așadar, aici domnul apare în calitate de „creator” al unei curți, al unei ordini, respectiv protagonistul unei puteri, asigurată și protejată de voința divină. De aceea, el are putere asupra supușilor săi: „iar dacă nu va face rod, în mîna ta și în puterea ta iarăși va fi, ca să faci cu el cum vrei” (*Ibidem*, p. 127). Însă dimensiunea puterii pe care o exercită îi dă posibilitatea să fie tolerant, milos în limită acceptabilă: „de aceea, fiul meu, dacă îți greșesc ție slujitorii tăi, să nu-i tai pe ei îndată ci lasă și iartă greșelile lor și miluiește-i pe ei și iartă-li lor. Și pedepsește-i pe ei după cum se cuvine, ca să se îndrepteze și în viitor să bage de seamă și să fie iarăși slujitorii tăi dimpreună cu ceilalți, ca mai înainte. Iar dacă nu se vor îndrepta, în voia ta va sta iarăși a-i ucide pe ei și din cale a-i înlătura ca și pe acel pom neroditor” (*Ibidem*, p. 127). Cu toate acestea, domnul trebuie să exercite puterea cu înțelepciune, ținînd seama de faptul că el este „stăpînul”: „cugetă bine și să nu dai cinstea ta cătră dregătorii tăi, că tu i-ai pus pe ei, nu ei pe tine” (*Ibidem*, p. 173).

² În cronică atribuită acestuia găsim următoarea mențiune: „nici legile, nici tocmeala țării pre obicei bune nu-s legate, ci toată dreptatea au lăsat pre acel mai mare, de unde au luat și voie așa mare și vîrf. Deci cumu-i voia domnului, le caută să le placă tuturor, ori cu folos, ori cu paguba țării, care obicei până astăzi trăiește” (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 67).

³ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 123, 237, 299, 353.

⁴ Gh.I. Brătianu, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în principatele române*, București, 1995, p. 14.

⁵ A. Pippidi, *op. cit.*, p. 40.

5.2. Forme ale puterii domnești

Se știe că elementele care alcătuiau modelul imperial, dar și regal sau domnesc erau pietatea, grandoarea, filantropia. Cel „ales din mulți și păstor al popoarelor” trebuia să fie loial, protector, distribuitor al darurilor¹. De aceea, una dintre formele de exercitare a puterii domnești era așa-numita „mila domnului”. Alături de această formă de putere, domnii foloseau și amenințarea cu forța, lucru care sensibilizează oamenii mult mai repede decât orice altceva², deoarece supraviețuirea este scopul principal al oamenilor, și în acest caz, după cum remarca Gerhard E. Lenski în sinteza sa consacrată fenomenului puterii și a privilegiilor, „puterea de a lua viața e cea mai eficace formă de putere”³. În legătură cu aceeași problemă, J.-P. Roux arăta următoarele: „cum dreptul de a ucide nu poate fi acordat fără control, cum se știe la ce se expune beneficiarul acestui drept, cel care varsă sîngele fără a fi un specialist trebuie să se ascundă în spatele unei autorități de la care primește misiunea sau permisiunea și care ia asupra sa riscurile implicite pentru că este abilitată să o facă în virtutea legăturilor sale cu divinul”⁴.

Exercitarea primei forme de putere domnească luată aici în discuție se documentează prin mențiunile din „testamentul” lăsat de către Neagoe Basarab fiului său Teodosie. Potrivit acestora, supușii puteau fi cîrmuiți prin acordarea de favori⁵, deoarece, scrie în textul „Învățăturilor”, „slujitorul tău însă nu are altundeva merge și dobîndi milă și ajutor, decât numai la tine mereu se uită, la propriul lui domn”⁶. Era arătată și consecințele nerespectării acestei „învățături”: „dacă deci nu vei milui tu slujitorii tăi, altundeva să meargă nu au, ci întru inima lor durere vîră și mînie și amărăciune și murmur din amărăciune trimet... căci dacă-l vei milui și cu cuvînt bun îl vei omeni pe el, niciodată nu va uita o bucurie ca aceea și o omenie”⁷. „Mila domnească” trebuia să fie în funcție de meritele fiecăruia în parte: „ci acest măscărici [slujitorii iubiți pentru glume și veselie]

¹ J.-P. Roux, *Regele. Mituri și simboluri*, trad. A. Niculescu, București, 1998, p. 311.

² Acest lucru a fost recunoscut de mulți „observatori ai omenirii” din toate epocile. În legătură cu această problemă, Cicero spunea că „legile amușesc în mijlocul armelor”, iar Hobbes afirmă că „înțelegerile fără sabie sînt doar cuvinte și neînstare să aperse fie și un om”. O confirmare găsim și în constatarea lui Pascal: „fiindcă n-a fost în stare să dea putere dreptății, omul a dat dreptate puterii” (apud G.E. Lenski, *Putere și privilegii. O teorie a stratificării sociale*, trad. D. Ungureanu, Timișoara, 2002, p. 66).

³ *Ibidem*.

⁴ J.-P. Roux, *Regele...*, p. 148-149.

⁵ *Învățăturile lui Neagoe...*, p. 167: „cum este dator fiecare domn pe slujitorii lui proprii să-i dăruiască și miluiască și odihnească”.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

dați-le cu mâna voastră cît se potrivește după tagma lor, celor vrednici însă și credincioși și care vă slujesc serviciu bun, dați după cît se cade și după cît de folositori sînt ca încă și bunăvoința voastră și a lor să o sporîți”¹.

Această formă a puterii, prin care cei viteji și fideli ai domniei beneficiau de bunăvoința domnului, a fost reflectată și de către cronicari. Astfel, în cronica lui Grigore Ureche erau arătate următoarele: „s-au început a dărui ocine prin țară a voinici ce făcea vitejii la oști”²; sau „iară Ștefan vodă s-au întorsu cu mare laudă și au dat învățătură tuturor boierilor să strîngă la Hîrlău, la ziua Sfîntului mucenic Dimitrie și acolo dacă s-au adunat, ospete și bucurie mare au fostu, și pre toți vitejii cei buni i-au dărui Ștefan vodă”³. De asemenea, Miron Costin consemna că „milele domnilor pot aședza țările, nemila și lăcomia fac răsipa țărilor”⁴. Același lucru era evidențiat și de Dimitrie Cantemir, care arăta următoarele: „noii locuitori ai Moldovei nu puteau să-și aleagă pămînturi, ci în măsura în care unul se ilustra mai mult prin acte de vitejie era dărui de domn cu cinstea boieriei și cu sate și pămînturi, spre a-și menține rangul pe care-l căpătase”⁵. De asemenea, în *Descrierea Moldovei* găsim scris că „... toate hrisoavele vechilor neamuri din Moldova, pe temeiul cărora ei își stăpînesc satele și care nu pomenesc de nimic altceva decît de dania și de dărnicia domnului”⁶.

Posesiunea pămîntului constituia sursa esențială legitimării puterii și a prestigiului individual, determinînd apartenența la boierime. De aceea, acordarea daniilor domnești se făcea în funcție de *vislujenia* boierilor, fapt care ilustra raporturile politice dintre domnie și boierime. De asemenea, procesul de acordare a unor posesiuni scoate în evidență și modul în care a fost instituită puterea domnească într-o zonă sau alta a Țării Moldovei.

Cercetarea exercitării puterii domnești în ținutul Orheiului (secolele XV-XVI) prin așa-numita „mila domnească” a fost realizată prin analiza atentă a uricelor de stăpînire, care reprezintă o sursă indispensabilă pentru documentarea demersului nostru. Uricile domnești care întăreau actele de danie pentru *vislujenie* cuprindeau următoarea formulă: „Iar, noi, văzînd dreapta și credincioasa lui slujbă către noi, l-am miluit cu deosebita noastră milă și i-am dat în țara noastră în Moldova, satele anume...” (Тѣмь, мы, видѣвшє егo правoю и вѣрною слoужбoю до нас(ъ), и жалoвали есми егo oсoбною нашєю м(н)л(o)стїю и дали есми емоу оу нашей землѣ, оу Молдавскoи, села на нѣмѣ ...”⁷. Pentru verbul *a*

¹ *Ibidem*, p. 171.

² Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 75.

³ *Ibidem*, p. 144.

⁴ Miron Costin, *op. cit.*, p. 93.

⁵ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 263.

⁶ *Ibidem*, p. 263.

⁷ *D.R.H.*, I, nr. 47, p. 67-68.

milui era folosit slavonescul **ЖАЛОВАТЬ**, iar pentru termenul *milă* – **М(Н)Л(О)СТЬ**. Astfel, pentru „dreaptă și credincioasă slujbă” către domnie au fost miluiți cu „deosebita milă”, dregători și boieri fără dregătorie, viteji; ei primind în stăpânire sate, locuri pustii, prisăci, mori, bălți ș.a. Slujbele răsplătite cu danii domnești nu erau însă exclusiv de natură militară, de exemplu acelea prestate de dieci și preoți.

Domnii Țării Moldovei și-au miluit supușii săi cu diferite stăpîniri orheiene, procesul de acordare a acestora reflectînd, prin excelență, modul în care s-a instituit puterea domnească în ținut.

Înainte de perioada cînd se impune așa-numita „stăpînire de uric” cu drept de succesiune¹, în ținutul Orheiului uricele domnești indică în calitate de stăpîni vechi pe Rosomac, Rujici, Cosco, Radul etc. Aceștia își aveau *curțile* și *casele* în valea Culei. Alții, precum și cei al căror nume nu ne este cunoscut, stăpîneau în valea cursului inferior al râului Răut. De-a lungul unei întinderi mari existau sate, care, „cu toate hotarele lor vechi, pe unde au folosit din veac”, au trecut în posesia lui Oancea logofăt², Mihail de la Dorohoi³. Vechi erau satele așezate pe Cunila (Belești, Cîndrești)⁴ și pe Bîcovăț (Sadova, Țigănești), cele din urmă fiind trecute în stăpînirea vornicului Oană⁵. Acești mari boieri, precum și alții, aveau în posesia lor zeci de sate, formînd stăpîniri parțiale sau compacte ale unor văi, care, cristalizate în structuri de familie și de putere, guvernau țara⁶. În acest sens, datorăm profesorului Mircea Ciubotaru reconstituirea posesiunilor stăpînite de boierii vasluieni în valea Bîrladului⁷. De asemenea, mai recent, colegul Lucian-Valeriu Lefter a reconstituit „adevărate „domenii” din ținutul Vasluiului înainte și în vremea lui Ștefan cel Mare⁸.

Cel mai timpuriu gest domnesc de miluire a boierilor săi fideli cu ocine în ținutul Orheiului pentru slujire datează din 25 aprilie 1420, cînd Alexandru cel Bun întărea prin uric vornicului Oană, „slugă a noastră și credincios boier” zece sate pe Bîcovăț: Cornești, Miclăușești, Loznova, Săcăreni, Vorniceni, Dumești, Țigănești, Lavrești, Sadova și Homicești. Între acestea, cel puțin două, Sadova și Țigănești, erau în aria circumscrisă ținutului Orhei. Întărirea satelor prin „uric cu tot venitul” se făcea în virtutea faptului că Oană vornic „a slujit mai înainte

¹ D. Ciurea, *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII*, în AIIAI, XVII (1980), p. 161.

² *Ibidem*, nr. 158, p. 218-220; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 12, p. 26.

³ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248.

⁴ *Ibidem*, nr. 84, p. 125-126.

⁵ *Ibidem*, nr. 47, p. 67-68.

⁶ N. Djuvara, *op. cit.*, p. 1. Drept urmare a unei cercetări aplicate, N. Djuvara a ajuns că la concluzia că în țările române puterea era monopolizată de un anumit grup de familii.

⁷ M. Ciubotaru, *O străveche așezare de pe valea Bîrladului...*

⁸ L.-V. Lefter, *Boieri și „domenii” în ținutul Vaslui înainte și în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Putnei”, I (2005), nr. 1, p. 61-68.

sfintrăposașilor noștri înaintași cu dreaptă și credincioasă slujbă, iar astăzi ne slujește nouă cu dreaptă și credincioasă slujbă”¹. După moartea vornicului, ocinele au fost moștenite, probabil, de cei trei fii ai săi, Lazăr, Stanciul și Costea, menționați la 3 iunie 1429². La această dată, acestora li se întăreau 18 sate, trei seliști, 20 de locuri de-a lungul Prutului pentru a-și întemeia sate și mănăstirea Humor. Constatăm faptul, fără a găsi încă o explicație, că în uricul, prin care erau întărite satele din „vislujenia” vornicului nu figurau și satele de pe Bîcovăț.

Un alt mare boier al lui Alexandru cel Bun era panul Negrea, care avusese în posesia sa în jur de 20 de sate, centrul puterii sale fiind reprezentat de stăpînirea din bazinul superior al râului Bîrlad³. În ținutul Orheiului, boierul Negrea stăpînea cel puțin cinci sate așezate pe Nistru: Rizina, Sinașeuți, Zăharna, Horodiște și Negrești⁴, primite drept recompense pentru virtuțile militare ale vornicului de la Bîrlad. Acest fapt este scos în evidență de documentele din timpul lui Ștefan cel Mare. Astfel, la 24 ianuarie 1495, Magda, fiica lui Mihul, fiul lui Cananov, fratele lui „Negrilă”, și Costea, fratele lui Toader pisarul, nepoți lui Negrea, împreună cu alții din neamul ei, nepoți lui „Negrilă”, dar și nepoți lui Sima Rugină, și-au împărțit între dînșii satele lor de pe Bîrlad și de pe Nistru⁵. După împărțirea ocinei „străbunicului Negrea”, satul Rizina, așezat la gura Rizinei, „unde a fost Alexa vătămă”, a trecut în posesia Donei, fiica Nastei, nepoata lui Marin, pe care îl vindea la 5 februarie 1495 lui Toader pisarul pentru 70 de zloți tătărești⁶. Alt sat din ocina panului Negrea, Sinașeuți, revenise Fedcăi și surorilor ei, Mărina și Ghinda, fiicele Mălinei, și nepoatei lor Tudora, fiica lui Sima Rugină, și verilor ei Saula, Ivan și Nistor, toți nepoți lui Sima Rugină. La aceeași dată, arătată mai sus, aceștia vindeau satul Sinașeuți aceluiași Toader pisarul, ruda lor, pentru 80 de zloți tătărești⁷. Observăm faptul că numele satelor care făceau parte din stăpînirea de pe Nistru a boierului Negrea (*Rizina, Sinașeuți, Zăharna și Horodiște*) au rezonanță slavă, precum și vătămăniile din aceste sate (*Alexa, Jaza*). Obîrșia slavă a acestora indică vechimea așezărilor întemeiate în valea Nistrului, precum și faptul că panul Negrea a primit dreptul de stăpînire asupra unui teritoriu flancat de sate existente deja și asupra căruia nu exista pînă atunci un act de proprietate.

Un anume boier cunoscut nouă cu numele de *Șărb*, primește întărire de la Alexandru cel Bun, pentru mai multe sate de pe Nistru, între care Ețcani, Lalova, Mateuți, Stodolna și Păulești cu poiene pe Ichel și cu mori⁸. Satele sînt moștenite

¹ *D.R.H.*, A, I, nr. 47, p. 67-68.

² *Ibidem*, nr. 90, p. 134-136.

³ M. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 322.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *D.R.H.*, A, III, nr. 175, p. 318-319.

⁶ *M.E.F.*, II, nr. 66, p. 207-211.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 535, p. 592-593.

de Copcicea, fiul său, care le transmite Tetianei și lui Tatar. În asemenea mod, posesiunile de pe Nistru și cea din valea Ichelului au fost păstrate în familie pînă cel puțin la mijlocul secolului XVI. Astfel, la 3 aprilie 1550, Tetiana și Tatar, nepoții lui Șărb cel Bătrîn, își împărțeau satele între dînșii, în posesia lui Tatar rămînînd Lalova, Mateuți, Stodolna, iar restul, probabil, reveneau Tetianei¹.

Pentru a-și asigura sprijinul unor anumiți boieri, urmașii lui Alexandru cel Bun, Iliăș și Ștefan, au recurs la aceeași formă de exercitare a puterii domnești, acordînd drepturi de stăpînire asupra unor sate sau chiar asupra unor văi întregi din „interiorul” ținutului Orhei. Astfel, între ianuarie 1432 și februarie 1433, Iliăș și Ștefan întăresc lui Staia satele din valea Bîcului: satul „unde este cneaz Onică” și satul de la obîrșia Jelcovei, afluent al Bîcului, Tuzara, unde era cneaz Nicoară². Acesta din urmă reușește să capete în posesia sa satul Tuzara cu prisacă și Dereneu, cu fîntînă, iazuri, mori pe Bîc, toate întărite la 20 iulie 1440-1441 pentru slujire³. În timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanul, satul Tuzara era în stăpînirea lui Fîrtat, Manoileasa și Drăgan⁴, arătat ca „strănepotul lui Faraon”, moștenitorii, probabil, ai ocinei lui Nicoară cneaz. Urmașii acestora, Anghelina, căsătorită cu Toader Averchii, fiica lui Andronic, nepoata lui Fîrtat; Avram din Lucăceni cu fiii săi, nepoții Manoilesii, și nepoții diacului Drăgan, au vîndut, la 1642, părțile lor, fiecare cu cîte 60 de taleri, lui Mihail Săpoteanul. Cealaltă jumătate din satul Tuzara a rămas în posesia „celorlalți răzeși, care țin cea jumătate de sat, partea de sus”. Aici avem un exemplu, așadar, că răzeșii erau copărtașii la o anumită stăpînire, moștenită de la un ascendent comun.

La 1435 vornicul Petru Hudici primea dreptul de stăpînire asupra locului pustiu, la prisaca lui Detelea, care era în valea Culei, unde putea să-și întemeieze trei sate; alt loc întărit „unde este Alexa Rîșcov” și cu prisaca de la obîrșia Ohrincei⁵. Acesta, sau tatăl său, era menționat în sfatul domnesc din 13 decembrie 1421, cînd Alexandru cel Bun acordă cneaghinei Rimgaila o pensie anuală și unele domenii⁶. Petru Hudici a fost membru al sfatului domnesc între anii 1433 și 1449 (cu intermitențe)⁷, menționat pentru ultima dată la 20 iunie 1453, cînd, cu fiul său Iațco și cu ginerele său Șandru, vindeau logofătului Mihu, satul Verijeni⁸. Fiul său, Iațco Hudici este întemeietorul familiei Movileștilor⁹.

¹ *Ibidem*.

² *D.R.H.*, A, I, nr. 108, p. 159-160, 484.

³ *Ibidem*, nr. 203, p. 288-230.

⁴ *Ibidem*, XXVI, nr. 410, p. 345-347.

⁵ *D.R.H.*, A, I, nr. 139, p. 193-194.

⁶ *Ibidem*, nr. 48, p. 69-72.

⁷ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 275.

⁸ *D.R.H.*, II, nr. 33, p. 44-47.

⁹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 275.

La 4 mai 1436, voievozii Iliăș și Ștefan dăruiau boierului Duma Uranie și fratelui său Petru locuri pustii în bazinul râului Ichel, și anume văile „Cobîlca, de la obîrșie pînă la gură, și Bezinul, de la obîrșie pînă la gură, și Sabolna, și Teleșeul, de la obîrșie pînă la gură, și *Peresecina*, de la obîrșie pînă la gură”¹. În hotarul acestei posesiuni au fost întemeiate mai multe sate, precum Bezin, *Peresecina*, Teleșeu ș.a.

Stăpînirea lui Petru Hudici era în hotar cu cea a lui Hodco Crețovici, care primea uric la 17 iulie 1436 pentru locuri pustii pe Cula². Pe moșia acestuia din urmă a fost întemeiat satul numit Deteleva. Satul a fost moștenit de Marena, fiica lui Hodco Crețovici, care vinde ocina pîrcălabului Ivanco. Marica, fiica pîrcălabului, vinde la 16 aprilie 1546 jumătate din satul Deteleva lui Bîlco și fiilor acestuia Nichifor și Simeon, pentru 300 de zloți tătrestî³.

La 1436, logofătul Oancea era miluit cu satele de pe cursul inferior al Răutului, precum Procopinți, și cu moară, Macicăuți cu prisacă, Cozarăuți, Fîntîna Albă și un loc „la Itchil, între Crotolci, mai jos de unde stă Piatră”⁴. Acestea trec mai tîrziu în posesia lui Mihail de la Dorohoi.

Logofătul Mihail de la Dorohoi este considerat unul din cei mai influenți boieri ai vremii sale⁵, trimis de boierii moldoveni cu primul haraci la sultan în primăvara anului 1456. El era fiul protopopului Iuga, împreună cu care, la 1439, primea drept de stăpînire asupra satului Cozarăuți pe Răut, fost al lui Oancea logofăt, asupra locului de la gura Ohrincei cu prisăcile și grădina de la Nistru⁶. Doi ani mai înainte, la 1437, Mihail de la Dorohoi primise în posesia sa o întindere mare din valea Răutului, unde existau deja sate vechi, între care satul „unde este Simeon cneaz”, satul lui Oleșco, satul de la obîrșia Rezinei, „unde șade Țigan”, satul pe Răut, unde este Vadul Pietrii, și mai sus, la capătul Stîncii, încă satele pe Răut, unde este moara, încă satul la Moiatinul de Jos, unde este Nichita, și satul unde șed Grabăuții, și seliștea unde este iazul, la Cornul Bagului, seliștea de sub Măiatini, unde șade Rujici”⁷. În timpul domniei lui Alexandru II, la 1453, logofătul Mihail de la Dorohoi și frații săi Duma și Tador primesc întărire pentru satele Procopinți cu moară, Izbișcea și prisăcile și locul de la Fîntîna Albă⁸, iar în timpul domniei lui Petru Aron, la 1455, la moșiile logofătului erau alăturate o

¹ *D.R.H.*, A, I, nr. 149, p. 204-205.

² *Ibidem*, nr. 157, p. 216-218.

³ *M.E.F.*, I, nr. 87, p. 274-278.

⁴ *D.R.H.*, A, I, nr. 158, p. 218-220.

⁵ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 279.

⁶ *D.R.H.*, A, I, nr. 196, p. 276-278.

⁷ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248.

⁸ *Ibidem*, II, nr. 33, p. 44-47.

prisacă pe Nistru, anume a lui Bileac, cu gîrla și iezerul și cu tot venitul lui¹. La venirea ca domn al lui Ștefan cel Mare, acesta pleacă în Polonia. Mihail de la Dorohoi se întoarce tîrziu în țară. La 28 iulie 1468, Ștefan cel Mare acorda marelui logofăt și fraților acestuia, în urma rugăminților repetate ale regelui polon și ale panilor lui, precum și ale mitropolitului și boierilor moldoveni, un nou salv-conduct pentru a se putea întoarce din Polonia împreună cu toate slugile lor, asigurîndu-i, totodată, că i-a iertat pentru cuvintele și faptele dușmănoase din trecut, că se vor bucura de cinstea în care sînt ținuți toți ceilalți boieri și că își vor recăpăta curtea de pe Siret, împreună cu două sate: Pîrtănoși și Conțești².

Între anii 1436 și 1442, un anume Martin este beneficiarul uricului de întărire pentru satul Tutovinești³, numele acestuia sugerînd o proveniență ardeleană. Același lucru este evident în cazul lui Șandru Onescu, fiul lui Ștefan Ungureanu, care primea întărire pentru satul Măgdicești⁴. Stăpînitori cu nume de proveniență ungurească erau Ion Papa de la Tărciței și Fedor Faurul de la Șircani, Maxim Bolcăș de la Chișinău, precum și alții, antroponime care, legate de o serie de toponime de pe teritoriul ținutului, vin în favoarea ideii „înfîlțării în zonă a unor feudali descendenți din însoțitorii descălecătorilor maramureșeni sau a unor coloniști ardeleni cu nume de origine maghiară românizate”⁵.

În timpul domniei lui Iliăș și Ștefan, grămăticul Mihail Oțel primește drept de stăpînire asupra a două locuri în pustiu: Fîntîna Mare, și cu baltă și cu moară pe Bîc⁶. Acesta era moștenit de fiul său Avăr, apoi de nepotul său Ieremia Oțel, care își (re)întărește, la 1527, uricul de stăpînire asupra satelor Bezin și Lopatna de Jos, cu heleșteu, și moară și fîntînă⁷.

Stan Varzar primea întărire de la Iliăș și Ștefan pentru stăpînirea locul de lîngă *Fîntîna Varcei*, de la gura Putușcăi⁸. Acesta era moștenit de o descendență numeroasă în prima jumătate a secolului XVI.

Nume de stăpînitori neobișnuite în rîndul beneficiarilor din prima jumătate a secolului XV. Este vorba de Gherei, care primește de la Ștefan II, la 1443, uric de stăpînire a unui loc la Vatrice, „unde a fost Ștefan Răspop”⁹. Același domn îi

¹ *Ibidem*, nr. 48, p. 67-69.

² *Ibidem*, nr. 152, p. 221-222.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 220, p. 249.

⁴ *D.I.R.*, XVI, I, nr. 267, p. 300-301.

⁵ M. Ciubotaru, *Toponimia bazinului hidrografic Rebricea (jud. Iași – jud. Vaslui). Oiconimele. Perspectivă istorică (II)*, în AIIAI, XXIX (1992), p. 420. În legătură cu această problemă, de o mare valoare este și studiul M.M. Szekely, *Familii de boieri din Moldova de origine transilvăneană (secolele XIV-XVI)*, în „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, nr. 1-2, 95-104.

⁶ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 201, p. 228; *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 198, p. 224-225.

⁷ *D.I.R.*, A, XVI, I, nr. 201, p. 228.

⁸ Sava, *Doc. Lăpușna*, nr. 6, p. 6-10; *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 329, p. 363-364.

⁹ *D.R.H.*, A, I, nr. 232, p. 327-328.

întărește lui Ostapco Ogorilcu stăpînirea asupra satului „unde a fost casa lui Bugaiciouți”¹.

În timpul domniei lui Ștefan cel Mare, au fost întărite drepturi de stăpînire unor „fideli” ai domniei, între care Ivașcu Andronic, care era beneficiarul uricului din 1481 pentru locul pustiu pe Răut, cu balta Briahnova, loc de iaz și moară²; Maxim Bolcăș primește uric de întăritură de la Ștefan cel Mare pentru locul pustiu pe Răut, la Chișinău³; Coman Băicescul era miluit cu stăpînirea asupra satului Cobîleni⁴; Angica, probabil, tatăl lui Gavril Troțușan, era beneficiarul unui uric de stăpînire asupra satului Ișnovăț⁵; Duma Hurdescu și frații lui, Iurie, Drăguși și Cupce, la 1502, primeau întărire asupra satului Cogîlniceni⁶. Bunicul lui Iațco Frătiță era beneficiarul uricului de întăritură de la Ștefan cel Mare pentru satul Minceni⁷; Hodco Pășcan primea întărire pentru un sat cu heleșteu la fîntînă⁸. În virtutea uricului de stăpînire de la Ștefan cel Mare, Moruzan și Ion Papa erau stăpînii satului Tărcei⁹. Roman Ciurea stăpînea satul Vovinești după un uric de la același domn¹⁰.

La 1507, Bogdan III întărea diecilor Nicoară și Ion Cîrceiu un loc pustiu pe Răut, loc care va deveni mai tîrziu satul Brînzeni, moștenit de urmașii acestuia, care la 26 martie 1606 vînd părți din sat lui Toader Boul¹¹. Același domn întărea dreptul de stăpînire asupra locului pustiu, pe Sagala, și „jumătate de fîntînă, ce se cheamă *Petroasa*” lui Ivan și nepoților săi, Lupșa și Latii¹².

În timpul domniei lui Bogdan III, Toader Bubuiog beneficiază de acordarea unui uric asupra cîtorva locuri pustii, între care și cel de pe Bîc, reîntărit la 1518 de Ștefăniță, unde a fost întemeiat, ulterior, satul Bubuiogi¹³. Acesta va fi închinat mănăstirii Humor, ctitoria marelui logofăt.

Petru Rareș acordă drept de stăpînire lui Căpegnia, care era vătav, asupra satului Căpinești pe Ichel, cu loc de moară în Vatici, cu păduri și cu livezi¹⁴.

Ponici cel bătrîn, beneficiarul satului Leușeni, cu uric de la Petru Rareș, este urmașul Poniceștilor din prima jumătate a secolului XV. În această perioadă, din

¹ *Ibidem*, nr. 261, p. 370.

² *Ibidem*, II, nr. 236, p. 360.

³ Sava, *Doc.Orhei*, nr. 10, p. 18-21.

⁴ *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 152, p. 111-113.

⁵ *Ibidem*, XVI, vol. I, nr. 294, p. 326-328.

⁶ *D.R.H.*, A, III, nr. 270, p. 484-485.

⁷ *M.E.F.*, I, nr. 85, 199-202.

⁸ *D.R.H.*, A, III, nr. 181, 328-329.

⁹ *D.I.R.*, A, XVII, vol. I, nr. 218, p. 153.

¹⁰ *Ibidem*, vol. II, nr. 110, p. 92-93.

¹¹ *M.E.F.*, I, nr. 10, p. 24-26; *D.I.R.*, A, XVII, vol. II, nr. 18, p. 17-18.

¹² *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 51, p. 55.

¹³ *Ibidem*, nr. 119, p. 125-126.

¹⁴ Boga, *Doc. basarabene*, VII, nr. XXXVIII, p. 39-41.

sfatul domnesc al lui Iliăș și Ștefan făceau parte Vlașin Ponici și, probabil, fiul sau fratele acestuia, Stanciul Ponici. Vlașin Ponici apare menționat în sfatul domnesc al lui Iliăș din 8 septembrie 1436¹ pînă la 20 iunie 1438². Stanciul Ponici este menționat începînd cu 5 martie 1438³. Ultima mențiune a acestuia este din 11 februarie 1447, dată trecută pe ultimul act cunoscut ieșit din cancelaria lui Ștefan voievod⁴. Petru Ponici, boier în sfatul domnesc al lui Alexandru voievod la 20 iunie 1453⁵, apoi al lui Ștefan cel Mare începînd cu 8 septembrie 1457⁶ și pînă la cel puțin 28 august 1466⁷. Era mort înainte de 14 octombrie 1473, deoarece la această dată Ilca, fiica sa, plătea pentru omorul săvîrșit de tatăl său⁸. În august 1480, Voica, fiica lui Ponici cel bătrîn, vindea un țigan lui Hărman pîrcălabul⁹. Aici „Ponici cel bătrîn” se referă la Petru Ponici. Opt ani mai tîrziu, în 1488, Ștefan cel Mare cumpăra de la Mihul Ponici, sora lui Marușca și alte rude ale sale, toți nepoți ai lui Giurgea Dvorăște, jumătate din satul Dvorăște cu mori pe Siret cu 400 de zloți tătărăști, pe care a închinat-o mănăstirii Moldovița¹⁰. Un Toader Ponici, tatăl lui Ionașco aprod, era menționat la începutul anilor '80 ai secolului XVI în relație de rudenie (nepot de soră sau cumnat) cu Ion Sturza, sfetnicul lui Petru Rareș¹¹. Din păcate, informațiile documentare care ne stau la dispoziție nu ne permit încă să stabilim legătura sigură dintre Mihul Ponici, Toader Ponici și moșia Leușenii, întărită de către Petru Rareș lui „Ponici cel bătrîn”.

Alexandru Lăpușneanu acordă dreptul de stăpînire lui Toader Biliciu și lui Ionașcu cu frații lui, Ignat și Grozav, asupra locului de prisacă în Frășăni, care acum se numește satul Biliciu, reîntărit prin uric lui Toader Biliciu de Petru Șchiopol la 1586¹².

În timpul primei domnii a lui Alexandru Lăpușneanu, pîrcălabul Sorocei, Căzan, primește întărire pentru două locuri din pustiu, cu loc de iaz și de moară pe Răut, finațe și bălți¹³.

¹ *D.R.H.*, I, nr. 162, p. 225-227.

² *Ibidem*, nr. 184, p. 260-262.

³ *Ibidem*, nr. 181, p. 256-258

⁴ *Ibidem*, I, nr. 272, p. 385-386.

⁵ *Ibidem*, II, nr. 33, p. 44-47.

⁶ *Ibidem*, nr. 65, p. 94-97.

⁷ *Ibidem*, nr. 140, p. 200-202.

⁸ *Ibidem*, nr. 195, p. 292-294.

⁹ *Ibidem*, nr. 227, p. 345-347.

¹⁰ *Ibidem*, III, nr. 31, p. 50-53.

¹¹ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 261, p. 205; M.M. Székely, *Sfetnicii...*, p. 207.

¹² *Ibidem*, nr. 381, p. 316-317.

¹³ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, Iași, 1914, p. 32, 34; *Catalogul doc. moldovenești*, supl. I, nr. 215, p. 94.

La 1572, Ioan vodă acordă drept de stăpînire lui Dumitru, care era armășel, și fraților săi, pentru „o bucată de loc din pustiu la gura Boșcanei, unde se varsă în Ichel pînă la gura Ichelului, cu loc de moară, ca să-și așeze sat”¹.

Prin vînzări și confirmări de ocini, Ioan vodă a urmărit consolidarea poziției unora dintre dregătorii săi de divan. Majoritatea dintre aceștia erau oameni noi, ridicați, probabil, din boierimea măruntă². Este cazul lui Ion Golăi, care în a doua domnie a lui Petru Rareș fusese stolnicul (actul din 30 aprilie 1546³), în perioada anilor 1546-1572 nu face parte din sfatul domnesc, iar în timpul lui Ioan vodă apare ca mare logofăt⁴. În legătură cu ascensiunea lui Ion Golăi, N. Iorga scria următoarele: „același logofăt care iscălește sub actele lui Ion rebelul și care făcea parte din clientela acestuia, adus probabil de el și ridicat fără tranziție la cea mai înaltă situație din stat”⁵. La 10 mai 1574, după victoria de la Jiliștea, Ioan vodă dă și întărește lui Ion Golăi, boier „credincios și cinstit” și slugii sale „credincioase”, pîrcălabului Ieremia, două locuri în pustiu, Oxintia, cu loc „pentru patru mori și alt loc la capătul Peșterei”⁶.

Din cele prezentate mai sus rezultă că marii boieri, cu dregătorii sau fără, au primit dreptul de stăpînire asupra unor teritorii unde existau deja sate așezate, dar asupra cărora nu existase pînă atunci un act de proprietate. Este cazul satelor de pe Nistru, întărite panului Negrea.

În timpul domniilor lui Alexandru cel Bun și a lui Iliăș și Ștefan, apoi a lui Ștefan cel Mare, s-au bucurat de „mila domnului” mari boieri, precum vornicul Oană, vornicul de la Bîrlad Negrea, Petru Hudici, Hodco a lui Crețu, logofătul Oancea, Mihail de la Dorohoi ș.a. De asemenea, au primit posesiuni în ținutul Orheiului slujitori ai cultului și grămăticii, precum protopopii Iuga, Ioil și grămăticii Giurgea, Mihail Oțel ș.a. Totodată, „slugile domnești”, precum Staia, Nicoară de la Tuzara, Duma Hurdescu și frații lui Iurie, Drăguși și Cupce, Maxim Bolcăș ș.a. au beneficiat de „mila domnului”, primind întărire pentru stăpînirea satelor și locuri pustii din ținutul Orheiului. Astfel, prin aceste danii, domnii își îndeplineau misiunea de „părinte, bun păstor al turmei sale”, consolidîndu-și autoritatea în fața supușilor săi.

Pentru a asigura perenitatea, dar și aplicarea hotărîrilor sub urmașii lor, domnii întăreau actele emise de cancelaria domnească cu o formulă sacră (*sanctio*), care era de două feluri: *poena spiritualis* (pedeapsa divină) și *poena*

¹ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 8, p. 15-16.

² D.C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, Chișinău, 1992, p. 53.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 406, p. 447.

⁴ D.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 52-53.

⁵ *Hurmuzaki-Documente*, XI, p. XXIX.

⁶ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 10, p. 18-21.

temporalis (pedeapsa pămînteană)¹. Această formă de manifestare a puterii, care consta din anateme, blesteme ale puterii divine, constituia inițial o formulă obișnuită de întărire a deciziilor sinoadelor și a actelor papale și patriarhale, preluată, ulterior, de cancelaria domnească. Astfel, invocarea pedepsei divine reprezenta un gest de autoritate a voinței domnești în cazul nesocotirii hotărîrilor luate de domnii Moldovei². Într-o epocă obscurantistă, în care biserica avea o influență dominantă, recurgerea la blestem era curentă³, domnul, „uns” al lui Dumnezeu, uzînd de semnificațiile profunde pe care le încorpora sentimentul religios în viața comunității⁴.

Se cunosc numeroase întăriri de donații, mai ales către mănăstiri, în care domnul sancționează cu un blestem groaznic pe cei ce nu le respectă. Astfel, la 10 februarie 1429, Alexandru cel Bun, dăruiește soției sale, cneaghina Marena, și fiului său Petru, mănăstirea Vișnevăț și sate de pe apele afluențe ale Bîcului, unele cuprinse mai târziu în hotarele orheiene, întărind donația sa printr-un blestem înfricoșător. Acesta trebuia să cadă asupra acelor care „s-ar încumeta să clinească dania sau ar sfătui să se clinească”; ei „sa fie blestemați de Domnul Dumnezeu și de preacurata lui maică și de [...] sfintei cruci și de cei patru evangheliști și de cei 12 sfinți și de frunte apostoli și de cei 318 sfinți părinți, purtători de Dumnezeu de la Nicheia și să aibă parte cu aceia care au strigat asupra lui Isus Hristos: sîngele lui, asupra lor și asupra copiilor lor”⁵. O formulă de blestem oarecum asemănătoare era cuprinsă în uricul din 6 februarie 1431, acordat de către Alexandru cel Bun călugărilor de la Bistrița, prin care întărea mănăstirii mai multe proprietăți, între care și o prisacă în valea Ichelului, în ținutul Orheiului. Acesta cuprindea un blestem, care cădea asupra acelor care „ar

¹ M.M. Andreescu, *Puterea Domniei în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, București, 1999, p. 99.

² *Ibidem*, p. 99. Se consideră că *poena spiritualis* a fost folosită în Moldova încă din timpul domniei lui Alexandru cel Bun, aceasta fiind asemănătoare ca formă cu cea din actele lui Mircea cel Bătrîn (v. M.M. Andreescu, *op. cit.*, p. 101). Astfel, în actul din 31 octombrie 1402, emis pentru mănăstirea Moldovița se spune: „Iar domnul care ar strica această danie să fie blestemat de Domnul Dumnezeu, să fie blestemat și de preacurata lui Maică, de cei 12 apostoli de frunte, de cei 318 sfinți părinți și de toți sfinții și să fie asemenea lui Iuda vînzătorul și blestematului Arie, să aibă parte cu acei iudei care au strigat împotriva lui Hristos: sîngele lui asupra noastră și asupra copiilor noștri, amin” (v. *D.R.H.*, I, nr. 23, p. 32-34). În legătură cu această problemă istoricul M.M. Andreescu concluzionează că, spre deosebire de Țara Românească, în Moldova formula *sanctio* a fost folosită sporadic și incomplet, mai ales în secolul al XVI-lea, perioadă în care forma invocației pedepsei divine apare mai mult, după opinia autorului, ca o rugăminte către urmași ca aceștia să păstreze hotărîrile anterioare (v. *op. cit.*, p. 101).

³ V.Al. Georgescu, O. Sachelarie, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831)*, II. *Procedura de judecată*, București, 1982, p. 42.

⁴ D.H. Mazilu, *O istorie a blestemului*, Iași, 2001, p. 255.

⁵ *D.R.H.*, I, nr. 84, p. 124-127.

voi să clintească” dania făcută mănăstirii, urmînd „să fie blestemați de Domnul Dumnezeu, și de preasfînta lui maică, și de cei patru evangheliști și de cei 12 sfinți și de frunte apostoli și de 318 sfinți și purtători de Dumnezeu părinți, care au fost la Nicheia, și să fie asemenea lui Iuda și blestematului Arie”¹. Conținutul formulei de blestem din uricele de danie rămîne, în linii mari, același și în secolul XVI. Spre exemplu, actul de danie al lui Alexandru Lăpușneanu către mănăstirea Căpriana, prin care dăruia numeroase sate, între care Alexinți, Sadova din ținutul Orheiului, era întărit de un blestem, aruncat asupra celui care „s-ar ispiti să strice și să strămute dania de la sfînta mănăstire”. „Stricătorul de danie” urma „să fie blestemat de Domnul Dumnezeu, care au făcut cerul și pămîntul, și de preacinstita lui maică, și de sfinții apostoli Petru și Pavel, și de alți, și de 318 sfinți părinți de la soborul Nicheia, și de toți sfinții bineplăcuți lui Dumnezeu, și ca să aibă parte cu Iuda și cu trecetul Arie și cu alți a Iudei, care au răstignit pe domnul Hristos, sîngele pe dînsii și pe fiii lor, care este și va fi în veci”².

Din cele arătate mai sus, observăm folosirea prestaței necontestate a sacralului în societatea medievală românească, transformată într-o pedeapsă virtuală, fiind menită să garanteze deciziile luate de către cei care, de fapt, identificau puterea terestră.

Folosirea puterii de „a lua viața” de către domnii Țării Moldovei de-a lungul secolelor se documentează prin numeroasele mențiuni din cronicile vremii. Astfel, în cronica lui Grigore Ureche găsim scris următoarele: „fost-au acestu Ștefan vodă om nu mare de statu, mînios și de grabu vărsătoriu de sînge nevinovat; de multe ori la ospete, omorîea fără județu”. În aceeași cronică se arată că în anul 1471 „tăie Ștefan vodă pre Isaiia vornicul și pre Negrilă paharnicul și pre Alexa stolnicul în tîrgul Vasluiului”³. O altă mențiune conține date despre anul 1523 cînd „în cetatea Hîrlăului Ștefan vodă au tăiat pre Arburie hatmanul, pe carile zic să-l fie aflat în violenție, iar lucrul adevărat nu să știe... Și acea plată au luat de la dînsul, în loc de dulceață amar, pentru nevoița lui cea mare, că nici judecatu, nici dovedit au perit. De care lucru mulți înspăimați din lăcuiorii țării au început a gîndi cum vor lua și ei plata ca și Arburie; într-același an, au tăiat și pre ficiorii lui Arburie, pre Toader și pre Nichita”⁴. Potrivit aceleiași cronici, Ștefăniță voievod „pe Costea pîrcălabul și pre Ivanco logofătul și pre Sima vistiernicul și pre alții pre mulți i-au prinsu vii și le-au tăiat capetile în tîrgu în Roman”⁵. Asemenea gesturi de putere se cunosc și în a doua domnie a lui Petru Rareș, despre care în

¹ *Ibidem*, nr. 101, p. 150-151.

² *M.E.F.*, I, nr. 29, p. 74-76.

³ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 96.

⁴ *Ibidem*, p. 145.

⁵ *Ibidem*, p. 146.

cronică scrie: „Pătru vodă, dacă au sosit la Suceava și s-au așezat la scaunul său, acolo au aflat în viclenie și pre Mihul hatmanul și pre Trotușanul logofătul și pre Crasneș și pre Cozma, de carii multă pedeapsă și nevoie avusease Pătru vodă în domnia dintăi, pre carii, cîndu au pribegitu Pătru vodă din țară, i-au fostu închis în cetatea Romanului, avîndu prepus de viclenie, cum s-au și arătatu mai apoi adevărat că au fost vicleni. Și deci îndată au învățat de i-au prinsu și cu grele munci i-au muncitu, mai apoi le-au tăiat și capetile”¹. Despre răfuirea lui Alexandru Lăpușeanu cu boierii țării, la Grigore Ureche găsim consemnate următoarele: „Alexandru vodă dacă s-au curățit de toată grijă denafară și au adus pre doamna sa Roxanda și pre fii săi din Țara Muntenească, au vrut să să curățască și de vrăjmașii săi cei din casă, pre carii prepusesse el că pentru vicleșugul lor au fost scos din domnie. Și i-au chiebatu pre obiceiul boierilor la curte, carii fără nici o grijă și de primejdie ca aceia negîndindu-să, dacă au întrat în curte, slujitorii, după învățatură ce au avut, închis-au poarta și ca niște lupi într-o turmă fără de nici un păstor, au întrat într-înșii, de-i snopiia și-i junghiia, nu numai boierii, ce și slujitorii. Nici alegea pre cei vinovați, ci unul ca altul îi punea suptu sabie, cădea mulțime, dipre zăbrele săriia afară, de-și frîngiia picioarele. Și au perit atunci 47 de boieri, fără altă curte, ce nu s-au băgat în samă”².

Relevantă pentru explicarea gesturilor de putere ale domnilor este afirmația lui Dimitrie Cantemir precum că: „nimeni n-are dreptul de viață și de moarte asupra vreunui moldovean pentru că acesta este numai al domnitorului”³. Se pare că pentru a restrînge exercitarea independentă a forței de către supușii săi, domnul folosea dreptul său unic adesea fără discernămînt, pedepsind „viclenia” boierilor săi.

Unul dintre boierii lui Ștefan cel Mare pedepsiți pentru „viclenie” a fost boierul Negrea, cunoscut în cronicile vechi moldovenesti ca Negrilă paharnic, decapitat în anul 1471 în tîrgul Vasluiului împreună cu Isaia vornicul și Alexa stolnicul⁴. Postelnicul Cozma Șarpe⁵ cu moșii la Puhăceni și la Șerpeni⁶, răzvrătit împreună cu alți vechi boieri împotriva lui Ștefăniță voievod, lua calea pribegiei în anul 1523⁷, ca apoi să-și piardă și viața. Marele logofăt Gavril Trotușan care stăpînea satul „anume Iașnovet, în ținutul Orheiului”, primit de la Ștefan cel Mare

¹ *Ibidem*, p. 163.

² *Ibidem*, p. 190.

³ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 299.

⁴ *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Portret în cronică: Ștefan cel Mare și Sfînt (1504-2004)*, Suceava, 2004, p. 15; *Letopisețul de la Putna nr. II*, în *Ibidem*, p. 34; *Cronica moldo-polonă*, în *Ibidem*, p. 42; Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 96.

⁵ Încă la 1503, Cozma Șarpe, deținea dregătoria de mare postelnic (v. M.M. Székely, *Sfetnicii lui Petru Rareș*, Iași, 2002, p. 60).

⁶ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, p. 235.

⁷ Șt.S. Gorovei, *Mușatinii*, Chișinău, 1991, p. 76.

și întărit la 1531 de Petru Rareș¹, s-a răzvrătit împotriva acestuia. Referindu-se la Gavril Troțușanu, M.M. Székely arăta că acesta s-a implicat personal în evenimentele din 1523, 1538 și 1540 și la venirea lui Petru Rareș în a doua sa domnie, marele boier, probabil, „a fost considerat periculos pentru o domnie liniștită” și de aceea a fost lichidat². După ce a fost ținut „sub pază în Cetatea cea Nouă cu turnuri puternice”³, marele boier Gavril Troțușanu a fost tăiat în ziua de 11 martie 1541⁴.

Cele prezentate mai sus fac dovada a câtorva dintre răzvrătirile împotriva celui care era delegatul („unsul”) lui Dumnezeu pe pământ și care avea deplina putere, garantată de voința divină, „de a lua viața” supușilor săi. Asemenea gesturi de putere devin mai frecvente odată cu diminuarea autorității domnești.

5.3. Reprezentanți ai puterii domnești în ținut

5.3.1. Pîrcălabii de Orhei și alți exponenți ai puterii domnești

Figura principală a puterii centrale în ținuturi și, respectiv, șef al administrației locale era pîrcălabul, persoana care cumula atribuții fiscale, judecătorești și, nu în ultimul rînd, pe cele militare⁵. Astfel, prin intermediul pîrcălabului ca reprezentant al domnului în ținut, era exercitată puterea, cea de a subordona alți oameni, de a-i constrînge să servească și de a asigura, între ei și asupra lor, ordinea și justiția. Principalul sediu al puterii centrale în ținutul Orheiului era cetatea, spațiu fortificat, care adăpostea pe cei care exercitau voința domnului: pîrcălabul și alți exponenți ai administrației, asigurînd, de asemenea, prezența unei garnizoane militare sau, mai mult, a unei populații importante, fie ea permanentă sau temporară⁶. Cetatea Orheiului, alături de celelalte fortificații moldovenești, materializa, făcea sensibilă puterea celui care domnea⁷.

Prima mențiune documentară a pîrcălabiei de Orhei datează din 1 aprilie 1470 și se conține în uricul de întăritură dat de Ștefan cel Mare mănăstirii Neamțului prin care acesteia i se întărea „prisaca lui Chiprian, la Botne, cu

¹ D.I.R., A, XVI, vol. I, nr. 294, p. 326-328.

² M.M. Székely, *Sfetcnicii lui Petru Rareș*, Iași, 2002, p. 425.

³ *Cronicile slavo-române...*, p. 102.

⁴ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1899, p. 348; M.M. Székely, *op. cit.*, p. 434.

⁵ N. Grigoraș, *Instituțiile feudale din Moldova*, București, 1971, p. 286.

⁶ Se știe că în general, dreptul de a fortifica era legat de puterea de a domina pe o anumită suprafață și asupra unui anumit număr de supuși și implicit apărarea acestora.

⁷ În acest sens, credem că poate fi făcută o paralelă cu castelele medievale, care aveau rolul unui semn: trebuiau să materializeze puterea celui care o ocupa și care îi era stăpîn (v. J.-M. Pesez, *Castelul*, în Le Goff, Schmitt, *Dicționar*, p. 90).

mănăstirea de la obârșia Vișnevățului”. Martorii acestui gest domnesc erau membrii sfatului din componența căruia făcea parte și „panul Gangur de Orhei”, fiind menționat după pîrcălabii Hotinului, Cetății Albe, Chiliei și Neamțului și înainte de pîrcălabul de Roman¹. Marele boier Radul Gangur apare în actele de cancelarie în câteva ipostaze: spătar în timpul lui Petru Aron, boier fără dregătorie în sfatul lui Ștefan cel Mare, pîrcălab de Orhei și, apoi, iarăși boier fără dregătorie în sfatul marelui voievod. Prima mențiune a boierului Gangur este inserată în uricul din 2 iunie 1455, prin care Petru Aron întărește logofătului Mihail satul unde era curtea lui pe Siret și alte stăpîniri². În acest act, precum și în altele emise de cancelaria lui Petru Aron, era arătată „credința panului Radul spătar” (=ВѢРА ПАНА РАДУЛА СПАТАРѢ). În calitatea sa de spătar, boierul Radul l-a însoțit, probabil, în luna iunie 1456 pe logofătul Mihail, care a fost trimis la turci să le ducă darea de două mii de zloți ungurești cerută de aceștia și să trateze reducerea ei³. Acest lucru este sugerat de lipsa marelui boier în sfatul domnesc din 8 iunie, 13 iunie, perioada care coincide cu plecarea lui Mihail de la Dorohoi la turci. Totodată, atît spătarul Radu, cît și logofătul Mihail au fost menționați în sfatul domnesc consemnat în uricul din 30 iunie 1456⁴. Mențiunea spătarului Gangur din uricul indicat mai sus constituie ultima referință a acestuia din timpul lui Petru Aron. Așadar, se știe cu certitudine că în perioada 2 iulie 1455 - 30 iunie 1456 marele boier a făcut parte din sfatul domnesc al lui Petru Aron avînd dregătoria de spătar⁵. Începînd cu această dată, nu se cunoaște nimic despre Radul Gangur timp de zece ani. Abia în uricul de întăritură din 15 septembrie 1466, dat de Ștefan cel Mare, era arătată „credința panului Radul Gangur” (=ВѢРА ПАНА РАДУЛА ГАНГУР), în sfatul căruia apare fără dregătorie⁶. Reieșind din cele relatate mai sus, presupunem că în acest an marele boier revine în țară din pribegie. În continuare, între 1466 și 1470, boierul Gangur apare constant în sfatul lui Ștefan cel Mare, dar

¹ I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 146; *D.R.H.*, II, nr. 163, p. 241-243.

² *D.R.H.*, II, nr. 48, p. 67-69.

³ *D.R.H.*, II, nr. 58, p. 85-87. Este vorba de actul din 5 iunie 1456. În comentariile pe marginea acestui document, autorii *D.R.H.* atrag atenția asupra faptului că data reprezintă, probabil, momentul emiterii actului, nu neapărat momentul adunării de la Vaslui.

⁴ *Ibidem*, nr. 61, p. 91-93.

⁵ Marele boier Radul Gangur apare ca spătar în sfatul domnesc al lui Petru Aron consemnat în uricile de întăritură din 2 iulie 1455 (*D.R.H.*, II, nr. 48, p. 67-69), 15 august 1455 (*Ibidem*, nr. 49, p. 69-71), 20 august 1455 (*Ibidem*, nr. 50, p. 71-73), 23 august 1455 (*Ibidem*, nr. 51, p. 73-74), 29 august 1455 (*Ibidem*, nr. 52, p. 74-76), 20 decembrie 1455 (*Ibidem*, nr. 54, p. 78-79), 18 februarie 1456 (*Ibidem*, nr. 56, p. 81-83), 5 iunie 1456 (*Ibidem*, nr. 58, p. 85-87) și 30 iunie 1456 (*Ibidem*, nr. 61, p. 91-93).

⁶ *Ibidem*, nr. 141, p. 202-204. Aici este vorba de documentul care arată că Ștefan cel Mare cumpără de la Stan, Iachim și Simion Babici și de la nepoții acestora satul Jicovul de Sus, pe Suceava, pe care îl dăruiește mănăstirii Putna. Menționăm că doar în acest act marele boier apare menționat cu numele complet de *Radul Gangur*, iar în celelalte emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare a fost consemnat ca *Gangur*.

fără dregătorie¹. Ca pîrcălab al Orheiului, Radul Gangur a fost atestat în uricul din 1 aprilie 1470². El era un boier cu multă experiență în momentul desemnării lui ca pîrcălab de Orhei. Acest document și următoarele emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare pînă la sfîrșitul verii anului 1480 îl menționează pe marele boier ca „pan Gangur, pîrcălab de Orhei” (=вѣра пана Гангоура Орхенскаго)³.

Avem însă o oarecare îndoială în ceea ce privește succesiunea la pîrcălăbia orheiană la mijlocul deceniului al optulea, deoarece anumite lacune din documentele publicate converg spre ipoteza că în vara anului 1476 pîrcălab de Orhei era Galeș (Galiș). Este vorba de uricul din 22 mai 1476, care documentează că în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare figura un anume pîrcălab de Orhei, al cărui nume începea cu litera „Г” și se termina cu „ъ”, lucru interpretat ca fiind Galeș (=Г<АЛЕШ>ъ)⁴. Completarea propusă este legată și de posibilitatea reconstituirii identității pîrcălabului de Orhei prin Galeș (=Г<А>ЛЕШ)⁵, în opoziție cu cea înaintată de editorii *D.R.H.*, Caleș (=К<А>ЛЕШ), în cazul lacunei din uricul din 11 februarie 1478, în care numele pîrcălabului de Orhei se termina cu „...ЛЕША”⁶. Ipoteza propusă de A. Eșanu pare a fi rezonabilă, mai ales că în una din bisericile de la Orheiul Vechi a fost descoperită piatra de mormînt a lui Cristian, din a cărei inscripție funerară rezultă că acesta era fratele lui Galeș (=ГАЛИШ)⁷. Totodată, în umplutura unei locuințe (nr. 37/1980) de la Orheiul Vechi a fost descoperită montura unui inel sigilar de bronz, executat prin turnare, a cărui legenda a fost citită „пан ГАЛИШ”⁸. Aceste date conduc spre ideea că, în

¹ În anii 1466-1470 boierul Gangur apare fără dregătorie în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare consemnat în uricile de întăritură din 15 septembrie 1466 (*D.R.H.*, II, nr. 141, p. 202-204), 1 ianuarie 1467 (*Ibidem*, nr. 144, p. 208-209), 30 iunie 1467 (*Ibidem*, nr. 147, p. 213-214), 11 septembrie 1467 (*Ibidem*, nr. 148, p. 215-216), 5 februarie (*Ibidem*, nr. 151, p. 219-220), 24 septembrie (*Ibidem*, nr. 154, p. 225-227), 2 octombrie 1468 (*Ibidem*, nr. 155, p. 227-229), 9 februarie 1469 (*Ibidem*, nr. 156, p. 230-231), 5 iunie 1469 (*Ibidem*, nr. 158, p. 234-235), 20 octombrie 1469 (*Ibidem*, nr. 161, p. 237-239) și 8 februarie 1470 (*Ibidem*, nr. 162, p. 239-240).

² *Ibidem*, nr. 163, p. 241-243.

³ I. Bogdan, *Documentul Rinzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV*, în *AARMSI*, s. II, XXX (1908), p. 368; T. Bălan, *Vornicia în Moldova*, în „Codrul Cozminului”, VII, Cernăuți, 1932, p. 171; Sava, *Doc. Orhei*, p. XXXV; *D.R.H.*, II, nr. 165, p. 245-247; nr. 166, p. 247-249; nr. 167, p. 249-251; nr. 168, p. 251-253; nr. 169, p. 253-255, nr. 173, p. 255-257; nr. 175, p. 258-260; nr. 177, p. 262-264; nr. 179, p. 264-265; nr. 182-186, p. 268-278; nr. 189, p. 281-283; nr. 191-193, p. 285-291; nr. 195, p. 292-293; nr. 196, p. 294-296; nr. 198, p. 296-299; nr. 199, p. 299-301; nr. 201-203, p. 303-309; nr. 206, p. 312-313; nr. 211-214, p. 318-327; nr. 217-219, p. 329-334; nr. 221, p. 336-339; nr. 224, p. 341-342; nr. 226-227, p. 343-346.

⁴ A. Eșanu, *Vlaicul pîrcălab – unchiul lui Ștefan cel Mare*, Chișinău, 2001, p. 12-13.

⁵ *Ibidem*, p. 13.

⁶ *D.R.H.*, II, nr. 211, p. 318-320.

⁷ G.D. Smirnov, L.L. Polevoj, I.A. Rafalovič, *Надгробие XV века...*, p. 45-50.

⁸ P.P. Birnea, E. Nicolae, *Un inel sigilar descoperit la Orheiul Vechi*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, XC-XCI (1996-1997), nr. 144-145, București, 2002, p. 203-206; materialul

perioada arătată în documentele indicate mai sus, boierul Gangur a fost înlocuit în lunga sa funcționare de boierul Galeș (Galiș). Totuși, trebuie să manifestăm o anumită prudență în asemenea reconstituiri. Se consideră că neamul lui Galeș a jucat un rol important în viața militară și în administrația regiunii.

Cert este însă că din 4 martie 1479 și pînă la 29 august 1480 Gangur a condus pîrcălabia Orheiului¹. Apoi, din 15 septembrie 1480, pentru o perioadă de circa zece ani, boierul Gangur apare iarăși ca membru al sfatului domnesc, dar fără vreo dregătorie². Spre sfîrșitul activității sale politice, probabil, în luna martie 1492, marelui boier i-a fost încredințată a doua oară dregătoria de pîrcălab al Orheiului, pe care a exercitat-o pînă cel puțin în luna noiembrie 1493³. Relevăm aici faptul că uricul din 4 noiembrie 1493 conține ultima mențiune cunoscută nouă, care îl arăta pe Radul Gangur în viață. Referindu-se la acesta, istoricul Nicolae Stoicescu scria în dicționarul său consacrat sfatului domnesc și marilor dregători că Radul Gangur „a avut una din cele mai lungi cariere de dregător, membru al sfatului domnesc (aproape 40 de ani)”⁴.

În anul 1481 boierul Gangur a fost înlocuit la conducerea cetății Orheiului de către Vlaicul, unchiul lui Ștefan cel Mare⁵. Pînă la această desemnare Vlaicul acumulasese, probabil, destulă experiență în calitate de pîrcălab la Cetatea Albă (8 septembrie 1457⁶ – 13 decembrie 1465⁷) și la Hotin (septembrie 1467⁸ – septembrie 1480⁹).

a fost republicat de către autori în limba rusă sub titlul *Перстень-печатка XV в. из Старого Орхья* în „Stratum plus”, 6, 2000, p. 254-259.

¹ *D.R.H.*, II, nr. 212-214, p. 320-327; nr. 216, p. 328-329; nr. 217-219, p. 329-334. nr. 221, p. 336-339. nr. 224, p. 341-342. nr. 226, p. 343-345. nr. 227, p. 345-346.

² *Ibidem*, nr. 229-230, p. 349-353; nr. 233, p. 355-357; nr. 237, p. 360-361; *Ibidem*, III, nr. 3-12, p. 2-21; nr. 14-22, p. 21-39; nr. 24-25, p. 40-44; nr. 27, p. 45; nr. 29-30, p. 46-50; nr. 35-40, p. 58-76; nr. 42-43, p. 78-83; nr. 45, p. 84-86; nr. 47, p. 86-89; nr. 49-51, p. 89-94; nr. 54-60, p. 99-116; nr. 62-63, p. 116-120; nr. 66, p. 122-124; nr. 68-72, p. 125-135; nr. 74-77, p. 140-153; nr. 79-84, p. 153-169; nr. 86-91, p. 169-185; nr. 93, p. 185-187; nr. 96-99, p. 188-199.

³ *Ibidem*, III, nr. 114, p. 222-225; nr. 116-118, p. 226-234; nr. 120-124, p. 234-245; nr. 126, p. 245-247; nr. 129-130; p. 251-256; nr. 133-134, p. 257-260; nr. 136-138; p. 261-267; Gh. Ghibănescu, *Spița familiei „Costache” (După acte și documente)*, în „Ioan Neculce”, fasc. 4, 1924, doc. CXXXVI, p. 208.

⁴ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 271.

⁵ M. Costăchescu, *Observări istorice, I, Cu privire la neamul lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1934, p. 6-7.

⁶ *D.R.H.*, II, nr. 65, p. 94-97.

⁷ *Ibidem*, nr. 129, p. 185-186.

⁸ *Ibidem*, nr. 148, p. 215-216. Aici este vorba despre mențiunea din uricul emis de cancelaria domnească a lui Ștefan cel Mare voievod la 11 septembrie 1467, care îl arăta pe Vlaicul împreună cu fiul său Duma în calitate de pîrcălab de Hotin.

⁹ *Ibidem*, nr. 230, p. 351-353.

Pentru prima dată Vlaicul a fost menționat în uricul din 13 iunie 1451, acordat de Bogdan II, din al cărui sfat domnesc făcea parte. Așadar, actul indicat mai sus arăta „credința boierului Vlaicul” (=ВѢРА ПАНА ВЛАНКУЛА)¹. Odată cu venirea la domnie a lui Ștefan cel Mare, Vlaicul nu a lipsit din sfatul domnesc al marelui voievod timp de 33 de ani². Chiar mai mult, din februarie 1481 era menționat primul dintre sfetnici. De asemenea, potrivit actului din 1 februarie 1481, el îndeplinea deja atribuțiile pîrcălabului de Orhei³. Începînd cu această dată și pînă în vara anului 1484, Vlaicul a deținut importanta dregătorie de pîrcălab al Orheiului⁴. Se știe că alături de Vlaicul la pîrcălabia Orheiului era fiul acestuia, Duma, vărul lui Ștefan cel Mare⁵. Așadar, actele de stăpînire emise în intervalul de timp indicat mai sus consemnează „credința panului Vlaicul pîrcălab de Orhei și a fiului său, Duma” (=ВѢРА ПАНА ВЛАНКУЛА ПРЪКАЛАБА ВРХЕНСКОГО И С(Ы)НА ЕГО ПАНА ДУМА). Perioada în care Vlaicul și fiul său, Duma, și-au exercitat prerogativele administrative, judecătorești și, desigur, militare în ținutul Orheiului (1481-1484) a coincis cu un șir de evenimente importante pentru istoria Țării Moldovei. Este vorba de reluarea plății tributului către Poartă, fixată la 5.000 de galbeni în anul 1481, iar după moartea sultanului Mehmed II (3 mai 1481)⁶ de revenirea la lupta antiotomană⁷. În această perioadă Ștefan cel Mare cucerește cetatea muntenească Crăciuna, aflată în hotar cu Moldova. La 29 mai 1484, cînd pîrcălabul Vlaicul apare pentru ultima dată în actele de cancelarie, Țara Moldovei era în pericol din cauza programului de cucerire a sultanului Bayezid II⁸. De aceea, anul 1484 a fost unul deosebit de dificil pentru statul medieval moldovenesc⁹. Se presupune că forțele tătare, antrenate în războiul din 1484 dintre turci și moldoveni, pentru a face joncțiune cu oastea otomană în drum spre Cetatea Albă, au pătruns pe teritoriul Moldovei, probabil, prin vadul de la

¹ *Ibidem*, nr. 11, p. 11-13. Este vorba de actul prin care Bogdan II întărește lui Dragoș Albescul și fratelui său, Petru, jumătate din satul Albești, pe Stebnic, parte cumpărată de la Vlad Zlătărescu.

² N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 270.

³ *D.R.H.*, II, nr. 233, p. 355-357.

⁴ *Ibidem*, II, nr. 262, p. 401-403.

⁵ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 7-8.

⁶ H. Inalcik, *Imperiul otoman. Epoca clasică (1300-1600)*, ed. M. Maxim, trad. D. Prodan, București, 1996, p. 398.

⁷ În contextul luptei antiotomane Ștefan cel Mare îl învinge pe Basarab cel Tânăr, numit Țepeluș, în bătălia de la Rîmnicul Sărat, domnul muntean fiind fidel turcilor.

⁸ H. Inalcik, *op. cit.*, p. 75. Istoricul, considerat drept „decanul studiilor otomane”, scria că Bayezid (Bîyezîd) II a condus campania împotriva Moldovei, „pe care Mehmed II nu a supus-o niciodată pe deplin”, pentru a liniști trupele și a institui propria sa autoritate.

⁹ Se știe că în anul 1484, după cucerirea Chilieii (14 iulie), la 7 august, după un asediu de 16 zile, a fost cucerită și Cetatea Albă.

Tighina¹, în apropierea hotarelor ținutului Orhei. După cucerirea Cetății Albe de către otomani, aceștia și, mai ales, oastea numeroasă a tătarilor au produs ravagii nu numai în sudul teritoriului dintre Prut și Nistru, dar și în ținuturile din „adîncimea teritoriului Moldovei”². În acest an Vlaicul pîrcălab și-a pierdut, probabil, viața, deoarece nu mai apar mențiuni legate de el. Însă fiul său Duma a participat în sfatul domnesc și în continuare ca boier fără dregătorie sau pîrcălab pînă la 17 martie 1502³. Menționăm că personalitatea lui Vlaicul a atras atenția istoricilor medievali. Ca urmare, acestuia i-a fost consacrată de către Andrei Eșanu o lucrare, în care au fost tratate subiecte legate de obîrșia marelui boier, cariera lui politică și militară, averea și urmașii săi⁴.

Din izvoarele cunoscute nouă rezultă că în anul 1486 dregătoria de pîrcălab al Orheiului era ocupată de Grozea Micotici. Prima mențiune referitoare la Grozea Micotici este cuprinsă în uricul din anul 1468, prin care Ștefan cel Mare voievod întărea cumpărătura lui Steșco Micotici pentru satul Heghedîșani, vîndut de fratele acestuia, Grozea Micotici⁵. Zece ani mai tîrziu, acesta apărea în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare voievod cu dregătoria de comis⁶, pe care a îndeplinit-o pînă cel puțin la 14 mai 1484⁷. În această perioadă, marele boier era menționat în actele de stăpînire atît Grozea comis (=пан(ъ) Грозѧ комис(ъ)), cît și Grozea Micotici comis (=вѣра пана Грози Микотича комиса). De asemenea, în perioada indicată mai sus, boierul Grozea apare în actele de stăpînire ca stăpînitor al satului Iucșani, pe Jijia, cumpărat de la Elena, soția lui Manoil Raicu, și de la fiicele acestuia, Dumșa și Zoica⁸. În toamna anului 1486 marele boier îndeplinea deja dregătoria de pîrcălab al Orheiului. Astfel, în uricul din septembrie 1486 - octombrie 1491, prin care lui Iașco Dolha și fratelui său, Vlaicul, i se întărea satul Peletiuceștii de Jos, apare menționat ca pîrcălab de Orhei Grozea (=вѣра пана Грозѣ прѣкалаба шт(ъ) врхѧ Микотича комиса). Se știe că pîrcălabul Grozea și-a exercitat prerogativele în ținutul Orheiului pînă cel puțin la 20 aprilie 1491, dată la care apare ultima mențiune referitoare la marele boier⁹.

În ceea ce privește stăpînirea unor sate de către pîrcălabii de Orhei din timpul lui Ștefan cel Mare, cu regret constatăm că actele de stăpînire păstrează tăcerea în acest sens. Credem, totuși, că marii boieri, conducători ai pîrcălabiei

¹ Al.Gh. Savu, *op. cit.*, p. 165-166.

² *Ibidem*, p. 170.

³ *D.R.H.*, III, nr. 278, p. 497-499.

⁴ A. Eșanu, *op. cit.*, p. 36.

⁵ *D.R.H.*, II, nr. 150, p. 219.

⁶ *Ibidem*, nr. 211, p. 318-320.

⁷ *Ibidem*, nr. 261-262, p. 399-403.

⁸ *Ibidem*, nr. 241, p. 367-369.

⁹ *Ibidem*, III, nr. 93, p. 185-187.

orheiene, stăpîneau moșii în aria ținutului, chiar dacă astăzi încă lipsesc informațiile relative la această problemă.

Considerăm necesară urmărirea devenirii politice a marilor boieri Radu Gangur, Vlaicul și Duma și Grozea Micotici, pîrcălabi ai Orheiului în timpul lui Ștefan cel Mare. Mai ales că în literatura de specialitate adesea a fost invocat faptul că marele voievod a numit boieri de seamă, și chiar rudele sale, în dregătoria de pîrcălabi al Orheiului, lucru pus pe seama importanței strategice a cetății Orheiului¹, menită „spre a servi Moldovei drept bastion de apărare împotriva năvălirilor tătărăști din ce în ce mai amenințătoare”².

Prin tabelul de mai jos ne propunem să elucidăm evoluția activității politice a pîrcălabilor orheieni înainte și după conducerea cetății Orheiului în timpul domniei lui Ștefan cel Mare:

Data menționării	Radul Gangur	Vlaicul și Duma	Grozea Micotici	Sursa
13 iunie 1451	-	fără dregătorie	-	<i>D.R.H.</i> , II, nr. 11, p. 11-13.
2 iulie 1455	spătar	-	-	<i>D.R.H.</i> , II, nr. 48, p. 67-69.
15-20 august 1455	spătar	-	-	<i>Ibidem</i> , nr. 49-50, p. 69-73.
20 august 1455	spătar	-	-	<i>Ibidem</i> , nr. 50, p. 71-73.
23-29 august 1455	spătar	-	-	<i>Ibidem</i> , nr. 51-52, p. 73-76.
20 decembrie 1455	spătar	-	-	<i>Ibidem</i> , nr. 54, p. 78-79.
18 februarie 1456	spătar	-	-	<i>Ibidem</i> , nr. 56, p. 81-83.
5 iunie 1456	spătar	-	-	<i>Ibidem</i> , nr. 58, p. 85-87.
30 iunie 1456	spătar	-	-	<i>Ibidem</i> , nr. 61, p. 91-93.
15 septembrie 1456	fără dregătorie	-	-	<i>Ibidem</i> , nr. 141, p. 202-204.
8-13 septembrie 1457	-	Pîrcălab de Cetatea Albă	-	<i>Ibidem</i> , nr. 65-66, p. 94-98.
13 februarie - 11 noiembrie 1458	-	Pîrcălab de Cetatea Albă	-	<i>Ibidem</i> , nr. 67, p. 98-100; nr. 70, p. 103-105; nr. 77-78, p. 111-115.

¹ I. Bogdan, *Documentul rîzenilor...*, p. 367; Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți*, p. 264.

² N. Iorga, *Istoria armatei românești...*, p. 63; Sava, *Doc. Orhei*, p. VII.

3 ianuarie - 3 septembrie 1459	-	Pîrcălab de Cetatea Albă	-	<i>Ibidem</i> , nr. 81, p. 116-117; nr. 85-87, p. 121-126.
12 ianuarie – 5 decembrie 1460	-	Pîrcălab de Cetatea Albă	-	<i>Ibidem</i> , nr. 89-90, p. 127-130; nr. 92- 93, p. 131-135; nr. 96-97, p. 136-139.
8 –17 august 1461	-	Pîrcălab de Cetatea Albă	-	<i>Ibidem</i> , nr. 99, p. 140-142; nr. 101, p. 144.
22 aprilie – 3 decembrie 1462	-	Pîrcălab de Cetatea Albă	-	<i>Ibidem</i> , nr. 103- 104, p. 146-149; nr. 106-107, p. 149-155; nr. 108, p. 155-156; nr. 110-113, p. 157- 164; nr. 115, p. 165-167; nr. 119- 124, p. 169-180; nr. 127-129, p. 181-186.
15 aprilie 1463	-	Pîrcălab de Cetatea Albă	-	<i>Ibidem</i> , nr. 115, p. 165-167.
28 aprilie – 2 noiembrie 1464	-	Pîrcălab de Cetatea Albă	-	<i>Ibidem</i> , nr. 119-124, p. 169-180.
3 martie – 13 decembrie 1465	-	Pîrcălab de Cetatea Albă	-	<i>Ibidem</i> , nr. 127-129, p. 181-186.
18 februarie – 8 decembrie 1466	-	fără dregătorie	-	<i>Ibidem</i> , nr. 133, p. 188-189; 135-136, p. 191-195; nr. 138, p. 196-198; nr. 140-143, p. 200-208.
1 ianuarie 1467	fără dregătorie	fără dregătorie	-	<i>Ibidem</i> , nr. 144, p. 208-209.
30 iunie 1467	fără dregătorie	fără dregătorie	-	<i>Ibidem</i> , nr. 147, p. 213-214.
11 septembrie 1467	fără dregătorie	Pîrcălab de Hotin	-	<i>Ibidem</i> , nr. 148, p. 215-216.
2 octombrie 1467		Pîrcălab de Hotin	-	<i>Ibidem</i> , nr. 149, p. 217-218.
5 februarie 1468	fără dregătorie	Pîrcălab de Hotin	-	<i>Ibidem</i> , nr. 151, p. 219-220.
28 iulie – 12 septembrie 1468		Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 152-153, p. 220-225.
24 septembrie 1468	fără dregătorie	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 154, p. 225-227.

2 octombrie 1468	fără dregătorie	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 155, p. 227-229.
9 februarie 1469	fără dregătorie	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 156, p. 230-231.
5 iunie 1469	-	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 158, p. 234-235.
20 octombrie 1469	fără dregătorie	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 161, p. 237-239.
8 februarie 1470	fără dregătorie	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 162, p. 239-241.
1 aprilie 1470	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 163, p. 241-243.
7 mai 1470	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 165, p. 245-247.
28 mai 1470	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 166, p. 247-249.
5 iunie 1470	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 167, p. 249-251.
18 iulie 14<70>	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 168, p. 251-253.
13 august 1471	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 173, p. 255-257.
10 septembrie 1471	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 175, p. 258-260.

24 octombrie 1471	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 177, p. 262-264.
17 ianuarie 1472	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 179, p. 264-265.
25 ianuarie-5 iunie 1472	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 182-186, p. 268-278.
8 ianuarie 1473	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 189, p. 281-283.
iunie-septembrie 1473	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 191-193, p. 285-291.
14 octombrie 1473	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 195, p. 292-293.
9 decembrie 1473	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 196, p. 294-296.
26 august 1474	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 198, p. 296-299.
14 aprilie 1475	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 199, p. 299-301.
25 aprilie-5 iunie 1475	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălabi de Hotin (Vlaicul =Duma)	-	<i>Ibidem</i> , nr. 201-203, p. 303-309.
22 mai 1476	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălab de Hotin	-	<i>Ibidem</i> , nr. 206, p. 312-313.
11 februarie 1478	?	Pîrcălab de Hotin	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 211, p. 318-320.
4 martie-1 august 1479	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălab de Hotin	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 212-214, p. 320-327; nr. 216, p. 328-329; nr. 217-219, p. 329-334.

20 septembrie 1479	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălab de Hotin	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 221, p. 336-339.
<15 martie 1480>	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălab de Hotin	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 224, p. 341-342.
27 mai 1480	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălab de Hotin	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 226, p. 343-345.
29 august 1480	Pîrcălab de Orhei	Pîrcălab de Hotin	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 227, p. 345-346.
11 septembrie 1480	-	Pîrcălab de Hotin	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 228, p. 346-349.
15-17 septembrie 1480	fără dregătorie	Pîrcălab de Hotin	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 229-230, p. 349-353.
1 februarie 1481	fără dregătorie	Pîrcălab de Orhei (Vlaicul =Duma)	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 233, p. 355-357.
31 martie 1481	-	Pîrcălab de Orhei (Vlaicul =Duma)	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 235, p. 358-359.
20 aprilie 1481	fără dregătorie	Pîrcălab de Orhei (Vlaicul =Duma)	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 237, p. 360-361.
15 octombrie 1481	fără dregătorie	Pîrcălab de Orhei (Vlaicul =Duma)	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 240-241, p. 365-369.
15 martie-10 august 1482	fără dregătorie	Pîrcălab de Orhei (Vlaicul =Duma)	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 243-246, p. 369-376.
17 februarie 1483	fără dregătorie	Pîrcălab de Orhei (Vlaicul =Duma)	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 247, p. 376-377.
12 aprilie – 17 octombrie 1483	fără dregătorie	Pîrcălab de Orhei (Vlaicul =Duma)	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 249, p. 378-380; nr. 250-254; p. 380-391.
13 – 29 mai 1484	fără dregătorie	Pîrcălab de Orhei (Vlaicul =Duma)	comis	<i>Ibidem</i> , nr. 257-259, p. 392-398; nr. 261-262; p. 399-403.
<septembrie 1486 - octombrie 1491>	-		Pîrcălab de Orhei	<i>Ibidem</i> , nr. 263, p. 403-405.

14 septembrie - 21 noiembrie 1486	fără dregătorie		Pîrcălab de Orhei	<i>Ibidem</i> , nr. 264-265, p. 405-409.
12 ianuarie – 13 noiembrie 1487	fără dregătorie		Pîrcălab de Orhei	<i>Ibidem</i> , III, nr. 3-12, p. 2-21; nr. 14-19, p. 21-34.
1488	fără dregătorie		Pîrcălab de Orhei	<i>Ibidem</i> , III, nr. 20, p. 34-36; nr. 22, p. 37-39.
9 ianuarie – 13 decembrie 1488	fără dregătorie		Pîrcălab de Orhei	<i>Ibidem</i> , III, nr. 24- 25, p. 40-44; nr. 27, p. 45; nr. 29-30, p. 46-50; nr. 35-40, p. 58-76; nr. 42-43, p. 78-83.
16 ianuarie – 31 octombrie 1489	fără dregătorie		Pîrcălab de Orhei	<i>Ibidem</i> , III, nr. 45, p. 84-86; nr. 47, p. 86-89; nr. 49-51, p. 89-94; nr. 54-55, p. 99-107.
14 ianuarie – 6 decembrie 1490	fără dregătorie		Pîrcălab de Orhei	<i>Ibidem</i> , III, nr. 56- 60, p. 107-116; nr. 62-63, p. 116-120; nr. 66, p. 122-124; nr. 68-72, p. 125- 135; nr. 74-77, p. 140-153; nr. 79-83, p. 153-167.
7 ianuarie – 26 februarie 1491	fără dregătorie		Pîrcălab de Orhei	<i>Ibidem</i> , III, nr. 84, p. 167-169; nr. 86- 91, p. 169-185.
20 aprilie 1491	fără dregătorie		Pîrcălab de Orhei	<i>Ibidem</i> , III, nr. 93, p. 185-187.
15 octombrie 1491	fără dregătorie		-	<i>Ibidem</i> , III, nr. 96- 99, p. 188-199.
<30> martie 1492>	Pîrcălab de Orhei		-	<i>Ibidem</i> , III, nr. 114, p. 222-225.
10 octombrie – 24 noiembrie 1492	Pîrcălab de Orhei		-	<i>Ibidem</i> , III, nr. 116- 118, p. 226-234.
3 martie – 4 noiembrie 1494	Pîrcălab de Orhei		-	<i>Ibidem</i> , III, nr. 120- 124, p. 234-245; nr. 126-127, p. 245- 250; nr. 129-130, p. 251-256; nr. 133- 134, p. 257-260; nr. 136-138, p. 261-267.

De la sfârșitul anului 1494 și pînă în ultimul sfert al secolului al XVI-lea, pîrcălabii de Orhei au fost menționați mult mai rar în documente. Astfel, din comentariile făcute de M. Costăchescu pe marginea actelor publicate, aflăm că, între 12 iulie și 14 septembrie 1499, pîrcălab de Orhei era un anume Ivanco¹. De asemenea, istoricul Al. Boldur, referindu-se la pîrcălabii orheieni, arăta că în anul 1499, Orheiul era cîrmuit de Ivanco și Alexa, fără a indica însă vreo sursă². De fapt, este vorba despre Tratatul de pace de la Hîrlău, încheiat, la 12 iulie 1499, între Ștefan cel Mare și Ioan Olbracht, regele Poloniei, la care participau în calitate de martori Ivanco și Alexa, pîrcălabi de Orhei (**ИВАНКО И АЛЕЗА ПРЪКАЛАБИ Орхенскіи**)³. Actul era întărit de pecetea domnească, de cea a mitropolitului Moldovei și a episcopilor de Roman și Rădăuți, și, de asemenea, de pecețile celor 22 de boieri prezenți la Hîrlău, între care a fost identificată și pecetea în ceară neagră a lui Ivanco pîrcălab (**ПЕЧАТЬ ИВАНКО ПРКАЛ**)⁴. Un alt document din același an, care redă tratatul de alianță încheiat la 14 septembrie, la Suceava, între Ștefan cel Mare și Alexandru, marele duce al Lituaniei, menționează pe Ivanco și Alexa, pîrcălabii Orheiului⁵. Din păcate, este dificilă încă identificarea celor doi pîrcălabi orheieni.

Se știe că la 16 aprilie 1546, era emis un uric, potrivit căruia Marica, fiica lui Ivanco pîrcălab, vinde din ocina sa pentru a se răscumpăra „de la tătari, pentru că nimeni din neamul ei n-a vrut s-o răscumpere”⁶. Același Ivanco pîrcălab era menționat și în ispisocul dat de Bogdan Lăpușeanu la 2 aprilie 1569, în care era arătat că „au venit înaintea domniei sale Mareca și soru-sa Stanca, fetile lui Ivanco pîrcălabul și au vîndut a lor dreaptă ocină și moșie din dres de întăritură ce au avut-o Ivanco pîrcălab dela strămoșul domniei sale Bogdan voievod”⁷. Mențiunea din al doilea document sugerează că acest Ivanco pîrcălab ar fi fost în slujba lui Bogdan III, fiul lui Ștefan cel Mare. În comentariile pe marginea acestui document Aurel V. Sava scria la 1944 că a căutat să facă legătură între pîrcălabul Ivanco și Ivașcu Andronic, din actul datat 19 aprilie 1481, ajungînd la concluzia că „orice ipoteză mi s-a părut încă hazardată”⁸. Din păcate, nici acum, după atîția ani, nu se conturează o legătură verosimilă între aceștia doi, singurul punct comun

¹ M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, II Documente interne (1438-1456), Documente externe (1387-1458)*, Iași, 1932.

² Al. Boldur, *op. cit.*, p. 247.

³ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare, II*, București, 1913, doc. nr. CLXXVIII, p. 417-441.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, CLXXIX, p. 442-446.

⁶ *M.E.F.*, II, nr. 87, p. 274-278.

⁷ Sava, *Doc. Orhei*, p. 14.

⁸ *Ibidem*, p. 15.

fiind locul dăruit de Ștefan cel Mare la 1481 lui Ivașcu Andronic și cel vîndut la 1569 de fiicele pîrcălabului Ivanco. Rămîne încă fără răspuns întrebarea dacă acest Ivanco, care stăpînea moșii în ținutul Orheiului, moștenite de fiicele sale, a fost pîrcălab de Orhei.

Cu certitudine, lista pîrcălabilor de Orhei din această perioadă cuprinde pe un anume Stepan, care era pîrcălab de Orhei la 8 martie 1533, căruia Petru Rareș „îi dăruiește două sate în pustie: unul pe Ialpuh, la rediul Sfîngăcenilor, și altul la gura Malurilor, unde este heleșteul lui Coțofană”¹.

La 25 mai 1543, pîrcălab de Orhei era Cozma Gheanghea, căruia Petru Rareș îi întărește o parte din satul Roșcani pe Suceava, cumpărată de la Andreica Terpicî². Cozma Gheanghea era fratele lui Andreica Șeptelici, executat de Petru Rareș în anul 1543³. Cu toate acestea, marele boier făcea parte din sfatul domnesc al lui Iliăș Rareș în calitate de pîrcălab de Cetatea Nouă⁴. Potrivit autorului lucrării consacrate rolului curților boierești în organizarea militară a Moldovei medievale⁵, într-un document de la Iliăș Rareș, din 8 mai 1549, marele boier Gheanghea era arătat ca pîrcălab⁶, probabil de Cetatea Nouă. Astfel, la curtea pîrcălabului Gheanghea are loc „un tîrg între acest boier și Vascan, fost uricar”, încheiat cu vînzarea „fructuoasă” de țigani, acesta din urmă dăruind o țigancă pentru curtea lui Gheanghea⁷. În anul 1551, cînd conduce solia trimisă de Iliăș Rareș în Polonia, ocupa dregătoria de pîrcălab de Hotin⁸. Mai tîrziu, în sfatul domnesc al lui Ștefan Rareș din 28 martie 1552, Cozma Gheanghea este păstrat doar ca boier fără titlu⁹.

Din păcate, datele care ne stau la dispoziție nu ne îngăduie să arătăm cine a deținut această dregătorie în timpul urmașilor lui Petru Rareș.

În sfatul domnesc al lui Alexandru Lăpușeanu nu apar menționați pîrcălabii Orheiului, deși se știe că, la 20 august 1566, în această funcție era Ioan Bainschi, care împreună cu soția sa Maria dăruia mănăstirii Putna o cruce din lemn ferecată în argint¹⁰.

¹ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 319, p. 352-353.

² *Ibidem*, nr. 375, p. 409.

³ *Ibidem*, nr. 522, p. 582.

⁴ *Ibidem*, nr. 491, p.547-548.

⁵ Gh. Diaconu, *Despre rolul curților boierești în organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV-XV*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, București, 1954.

⁶ *Ibidem*, p. 569, nota 4.

⁷ *Ibidem*, p. 569.

⁸ Corfus, *Documente I*, p. 151.

⁹ V. Pîslariuc, *op. cit.*, p. 132.

¹⁰ D. Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 50.

Venind pe tronul Țării Moldovei, Ioan vodă acordă mai multă importanță pîrcălabiei Orheiului, fapt care nu exprimă, neapărat, intențiile antiotomane ale acestuia din momentul în care își începe domnia, după cum consideră unii istorici¹. Din 12 martie 1572, cei doi pîrcălabi ai Orheiului, boierii Cîrstea și Ion Danciul², erau membri ai sfatului domnesc. Aceștia erau martorii actului de danie a unui loc pustiu de la gura Boșcanei, unde se varsă în Ichel, pînă la gura Ichelului, „cu loc de moară”, de Ioan vodă către Dumitru armășelul și fratelui său Andrușco și Ștefan Ușurelul, Maxim și Radul, care urmau „să-și așeze sat”³. Cei doi pîrcălabi orheieni, Cîrstea și Danciul, erau prezenți în sfatul domnesc al lui Ioan vodă și mai tîrziu, fapt documentat prin mențiunile cuprinse în uricele emise în următoarele perioade: 13-28 decembrie 1572⁴, 17 februarie-10 mai 1573⁵.

Din martie 1574 același Danciul a continuat să ocupe dregătoria de pîrcălab al Orheiului împreună cu Ieremia⁶, care îl înlocuiește pe Cîrstea. Această informație se datorează lui N. Iorga, care, încă la începutul secolului trecut, publica documentul, potrivit căruia, Ioan vodă întărea lui Toader Bucium una din stăpînirile sale, martori fiind membrii sfatului domnesc, între care și pîrcălabii orheieni Danciul și Ieremia⁷. La 10 mai 1574, Ieremia⁸, cu soția sa Tudora, alături de marele logofăt Ion Golăi, era beneficiarul uricului de stăpînire asupra unor posesiuni din ținutul Orheiului⁹. Danciul și Ieremia se află în exercițiul funcției din luna martie¹⁰ pînă cel devreme la 13 mai 1574, cînd erau arătați membri în sfatul domnesc, martori la întărirea satelor Mărcești și Luncani din ținutul Bacău mai multor copărtași¹¹. La 11 iulie 1603, Ieremia Movilă îl împuternicea pe Danciul, „fost pîrcălab”, să hotărînicească satul Golăești din ținutul Orheiului. De

¹ A. Eșanu, V. Eșanu, *Moldova medievală. Structuri executive, militare și ecleziastice*, Chișinău, 2001, p. 39.

² Sava, *Doc. Orhei*, p. XXXV; C.C. Giurescu și D.C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 299-300.

³ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 8, p. 15-16. Satul întemeiat va fi numit *Boșcana*, localizat în ținutul Orheiului.

⁴ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 17-19, p. 13.

⁵ *Ibidem*, nr. 22-24, p. 14-18; nr. 27-29, p. 20-23; nr. 31, p. 24-25.

⁶ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 39, p. 29-30.

⁷ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, partea I *Cărți domnești, zapise și răvașe*, București, 1903, p. 5.

⁸ Al. Gonța (*Indicele numelor de persoane*, p. 289) îl arată pe acest Ieremia ca pîrcălab de Orhei.

⁹ *Ibidem*, nr. 45, p. 36-37.

¹⁰ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 39-40, p. 29-32, nr. 43, p. 33-35.

¹¹ N. Grigoraș, I. Caproșu, *Documentele moldovenești inedite din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, în „Studii. Revistă de Istorie”, 21 (1968), nr. 2, doc. nr. 3, p. 247-250; V. Pîslariuc, *op. cit.*, p. 184.

fapt, Ana, soția lui Ion Golăi, cu Simion Portărescu și „Eremiasa”¹ cereau, „în fața domniei”, ca Danciul „să le fie lor hotarnic”².

În timpul domniei lui Petru Șchiopul, cîrmuirea pîrcălăbiei Orheiului a fost încredințată lui Negrilă (5 martie - 2 mai 1575)³, apoi lui Condrea Bucium, care de-a lungul celor trei ani (1575-1578) a cumulat funcția cu marii boieri Zbiera⁴ și Cămărzan. Mențiunile documentare confirmă acest lucru⁵.

Data mențiunii	Pîrcălăbii de Orhei
16 iulie 1575	Bucium
15 septembrie 1575	Bucium și Zbiera
17-20 aprilie 1576	Bucium
8 noiembrie 1576	Bucium și Cămărzan
5 decembrie 1576	Bucium și Cămărzan
16 martie 1577	Bucium și Cămărzan
22 februarie 1578	Bucium

Condrea Bucium a fost unul dintre boierii importanți ai ultimului sfert de secol XVI. El era fiul boierului Bucium, mare dregător al lui Petru Păreș⁶. Despre frații Bucium, Condrea și Ionașco, I. Minea arăta că erau mari proprietari în ținutul Adjudului în timpul lui Bogdan Lăpușeanu, iar Toader Bucium era unul din marii dregători ai lui Aron vodă⁷. Condrea Bucium, în calitatea de vornic al Țării de Jos, împreună cu Brut postelnicul l-au învins la Bolota pe „domnișorul” Ion Lungul, ridicat „să surpe domnia lui Iancu Sasul”⁸. Înainte de cîrmuirea

¹ Este vorba, probabil, de Frăsina, fiica pîrcălabului Ieremia, deoarece în actul emis o lună mai târziu, la 11 august 1603, era arătat clar că în „fața domniei” s-au prezentat Ana, soția lui Ion Golăi, copiii lor, și Frăsina, fiica lui Ieremia, fost pîrcălab.

² *M.E.F.*, I, nr. 83, p. 195-196.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 60, p. 42-44, nr. 62-63, p. 45-49; nr. 65, p. 49-50; Gonța, *Indicele numelor de persoane*, p. 505.

⁴ I.G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie*, Cernăuți, 1899. În paginile acestei cărți autorul arăta prezența unui anume Zbiera (Sbiera) în sfatul domnesc al lui Petru Șchiopul (*op. cit.*, p. 66-67), fără a indica însă vreo legătură cu Ionașco Zbiera, marele vornic al Țării de Jos, tăiat în 1572, în ziua de Paști (6 aprilie) de către Ioan voievod la venirea sa în domnie (*op. cit.*, p. 61-63). Cu trimitere la acest autor, N. Iorga scria următoarele în prefața volumul XI culese de E. Hurmuzaki (v. *Hurmuzaki-Documente*, p. XXIX): boierul Zbiera era „dintr-o familie de țară, rudă a unei victime a lui Ion-vodă”.

⁵ *Ibidem*, nr. 75, p. 57-58; nr. 78, p. 59-60; nr. 84, p. 63-65; nr. 86-89, p. 66-72; nr. 94, p. 75-76; nr. 95-96, p. 76-80; nr. 100, p. 83-84; nr. 117, p. 89-93.

⁶ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 233, p. 179.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 153-156; I. Minea, *Aron vodă și vremea sa*, în „Cercetări istorice”, VIII-IX (1932-1933), nr. 1, p. 157.

pîrcălăbiei de Orhei, Bucium, rudă a lui Lupea Huru¹, a fost mare paharnic în timpul domniei lui Ioan vodă. Odată cu căderea domnului, Condrea Bucium, împreună cu alți „credincioși și apropiați ai voievodului jertfit”, a plecat, probabil, în pribegie, revenind în țară mai târziu și raliindu-se la domnia lui Petru Șchiopul². În domnia acestuia, marele boier a cîrmuit cetatea Neamțului (1584-1585), a Hotinului (1585-1586), de asemenea a ocupat importanta dregătorie de mare vornic (1580-1584; 1587-1592)³.

Timp de aproape cinci ani lipsesc mențiunile referitoare la pîrcălabii orheieni. Abia în martie 1583 în calitate de pîrcălabi ai Orheiului erau arătați Pațea și Popăscul (14-29 martie 1583)⁴. Același Popăscul, dar împreună cu Nădăbaico erau pîrcălabi de Orhei în aprilie-mai 1583⁵, iar în lunile ianuarie-aprilie 1584, pîrcălabi de Orhei erau Danciul și Durac⁶, ultimul ocupînd această dregătorie și în anul 1589, împreună cu Căpotici⁷. Se cunoaște că Durac a cîrmuit și cetatea Hotinului în anul 1591⁸, iar Căpotici a fost mare postelnic⁹.

În ultimul deceniu al secolului XVI, între pîrcălabii Orheiului menționăm pe Ștefan Răzvan (1595), Bîcioc Oprea (1598) și Gheorghe Balș (1600). Se cunoaște că marele boier Bîcioc Oprea era căsătorit cu Irina, fiica căminarului Neagoe; în anul 1589 ocupa dregătoria de mare armaș, în 1592 era mare postelnic, în 1593 era mare logofăt, în 1594 conducea pîrcălăbia Hotinului, în 1597 ocupa funcția de mare comis¹⁰.

Din cele prezentate mai sus rezultă că spre sfîrșitul secolului XVI lista pîrcălabilor de Orhei menționați în documente devine destul de bogată, după cum remarca și Aurel V. Sava¹¹. Tabelul de mai jos arată care au fost pîrcălabii de Orhei și frecvența apariției acestora în actele de stăpînire în secolul XVI:

¹ Pentru înrudirea dintre Huruiști, respectiv Lupea Huru, tatăl doamnei Marica, și fiul lui, Efreim Huru, Constantin A. Stoide arăta actul din 23 iunie 1585 în care apar: „Anușca Lata, fiica Malii, nepoata lui Huru (Dragoș) și fata ei Magdalena și nepoata ei de soră Maria, fiica lui Condrea (Bucium), toți strănepoți ai lui Efreim (Huru)” (v. Balan, *Doc. bucovinene* I, p. 91; C.A. Stoide, *Frămîntări în societatea moldovenească la mijlocul secolului al XVI-lea*, în AIIAI, XI (1974), p. 79).

² *Ibidem*, p. 81.

³ Gonța, *Indicele numelor de persoane*, p. 117-118.

⁴ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 259, p. 201-203; nr. 261-262, p. 205-209.

⁵ *Ibidem*, nr. 264-265, p. 210-213; nr. 266, p. 213-215; nr. 269, p. 216-218.

⁶ *Ibidem*, nr. 292-293, p. 237-240; nr. 298, p. 244-246.

⁷ *Ibidem*, nr. 509, p. 418-420; nr. 524, p. 435-437.

⁸ Gonța, *Indicele numelor de persoane*, p. 195.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 321.

¹¹ Sava, *Doc. Orhei*, p. XII.

Data mențiunii	Pîrcălabii de Orhei	Sursa
8 martie 1533	Stepan	<i>D.I.R.</i> , A, XVI, vol. I, nr. 319, p. 352-353.
25 mai 1543	Cozma Gheanghea	<i>Ibidem</i> , nr. 375, p. 409.
12 martie 1572	Cîrstea și Danciul	Sava, <i>Doc. Orhei</i> , nr. 8, p. 15-16.
13-28 decembrie 1572	Cîrstea și Danciul	<i>D.I.R.</i> , A, XVI, vol. III, nr. 17-19, p. 13.
17 februarie-10 mai 1573	Cîrstea și Danciul	<i>Ibidem</i> , nr. 22-24, p. 14-18; nr. 27-29, p. 20-23; nr. 31, p. 24-25.
12-27 martie 1574	Danciul și Ieremia	<i>Ibidem</i> , nr. 39-40, p. 29-32, nr. 43, p. 33-35.
5-30 martie 1575	Negrilă	<i>Ibidem</i> , nr. 60, p. 42-44, nr. 62-63, p. 45-49.
2 mai 1575	Negrilă	<i>Ibidem</i> , nr. 65, p. 49-50.
16 iulie 1575	Bucium	<i>Ibidem</i> , nr. 75, p. 57-58.
15 septembrie 1575	Bucium și Zbierea	<i>Ibidem</i> , nr. 78, p. 59-60.
17-20 aprilie 1576	Bucium	<i>Ibidem</i> , nr. 84, p. 63-65; nr. 86-89, p. 66-72.
8 noiembrie 1576	Bucium și Cămărzan	<i>Ibidem</i> , nr. 94, p. 75-76.
5 decembrie 1576	Bucium și Cămărzan	<i>Ibidem</i> , nr. 95-96, p. 76-80.
16 martie 1577	Bucium și Cămărzan	<i>Ibidem</i> , nr. 100, p. 83-84.
22 februarie 1578	Bucium	<i>Ibidem</i> , nr. 117, p. 89-93.
14-29 martie 1583	Pațea și Popăscul	<i>Ibidem</i> , nr. 259, p. 201-203; nr. 261-262, p. 205-209.
12 aprilie 1583	Popăscul și <Nădăbaico>	<i>Ibidem</i> , nr. 264-265, p. 210-213.
23 aprilie 1583	Popăscul și Nădăbaico	<i>Ibidem</i> , nr. 266, p. 213-215.
10 mai 1583	Popăscul și Nădăbaico	<i>Ibidem</i> , nr. 269, p. 216-218.
14 ianuarie-8 aprilie 1584	Danciul și Durac	<i>Ibidem</i> , nr. 292-293, p. 237-240; nr. 298, p. 244-246.
22 mai 1586	Simion și Pană	<i>Ibidem</i> , nr. 391, p. 323-325.
25 aprilie 1589	Durac și Căpotici	<i>Ibidem</i> , nr. 509, p. 418-420.
25 iunie 1589	Durac și Căpotici	<i>Ibidem</i> , nr. 524, p. 435-437.
20 februarie 1598	Bîcioc Oprea	N. Stoicescu, <i>Dicționar...</i> , p. 321.

În această perioadă pîrcălabii de Orhei aveau ca sediu, probabil, noua reședință a ținutului Orhei, deoarece deja în uricul din 10 mai 1574, prin care Ioan vodă întărește stăpînirea lui Ion Golăi, marele logofăt, și a lui Ieremia pîrcălabul cu soția sa Tudora, asupra a două locuri în pustie, era arătat locul „la capătul Peșterei, din sus de *vechiul Orheiu*, unde cade drumul vechi în Răut”¹.

În ultimii ani ai secolului XVI, Ieremia Movilă a început restabilirea sistemului de apărare de pe Răut, fiind motivat de poziția strategică a vechiului Orhei. Drept dovadă servește mențiunea din documentul emis de cancelaria lui Ștefan Tomșa la 13 mai 1612, cînd „au vinit înaintea domnii sale și înaintea boiarilor domnii sale, rugătorii domnii sale călugării de la Sfînta mănăstire a lui

¹ *Ibidem*, nr. 10, p. 18.

Golăe logofătul și al domnii sale cinstit și credincios pan Voico, marele logofăt, cu mare jalobă zicînd că în zilele răposatului Ieremieii Movilă au avut gînd să facă cetate la Peștire, pe apa Răutului și atunci multe sate boierești de prin pregiurul Peștirilor le-au luat și le-au făcut să fie ocol acii cetăți¹. Același act arată cauza abandonării intenției domnești de a reconstrui cetatea Orheiului: „n-au putut să facă acele schimburi, căci l-au apucat moartea...”².

În lucrarea consacrată istoriei Țîrgurilor și cetăților medievale moldovenești, C.C. Giurescu releva faptul că „în fiecare Țîrg sau oraș erau două feluri de organe administrative: unele reprezentînd *obștea* sau *comunitatea orășenilor* și alese de ea, altele reprezentînd pe domn sau pe cel căruia domnul îi transferase drepturile”³. De asemenea, în paginile aceleiași lucrări era arătat că din prima categorie fac parte șoltuzul sau voitul și pîrgarii, iar din cea de a doua vornicul, posadnicul și alți dregători domnești administrativo-fiscali⁴. Organele proprii de conducere erau alese prin participarea tuturor orășenilor care „locuiau în mod permanent, își aveau gospodăria stabilă în cuprinsul Țîrgului”⁵, marea majoritate a acestora fiind, probabil, meșteșugari și negustori.

Șoltuzii și pîrgarii erau cei mai vechi dregători ai Țîrgurilor. Denumirea de *șoltuz*, intrat pe filieră poloneză, vine de la germanul *Schultheiss*, iar *pîrgar* de la *Bürger*⁶. Șoltuzul împreună cu cei 12 pîrgari erau, după cum releva N. Grigoraș, „un fel de auxiliari ai instanței centrale și ai celor locale de judecată”, păstrători ai sigiliului orășenesc⁷. Totodată, aceștia supravegheau „străjile de noapte”, aveau dreptul să aresteze, să judece anumite pricini, să amendeze sau să oblige pe împričinați să se împace, lucru care reiese dintr-o scrisoare adresată de șoltuzul Sucevei dregătorilor din Bistrița⁸. Ei întăreau zapise pentru vînzări, pentru diverse datorii și după iscălituri puneau pecetea Țîrgului⁹. Făcînd o retrospectivă a documentelor cunoscute la mijlocul secolului trecut referitoare la dregătorii Țîrgurilor moldovenești, N. Grigoraș releva faptul că de la întemeierea Moldovei și pînă în a doua jumătate a secolului XVI, „șoltuzii și pîrgarii au fost cei mai de seamă funcționari din Țîrguri și ținuturi”. Aceștia judecau diferite pricini, aplicau pedepse, dădeau documente care erau valabile chiar fără să fi fost întărite de

¹ *Ibidem*, nr. 37, p. 48-49.

² *Ibidem*.

³ Giurescu, *Țîrguri sau orașe și cetăți...*, p. 129.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ N. Grigoraș, *Dregătorii Țîrgurilor moldovenești...*, p. 21.

⁷ Idem, *Instituțiile*, p. 414.

⁸ Idem, *Dregătorii Țîrgurilor moldovenești...*, p. 22-23.

⁹ *Ibidem*, p. 26.

domni, și doar nemulțumiții cu judecata lor aveau dreptul de apel la divanul domnesc, care era ultima instanță de judecată a timpului¹.

Izvoarele conțin informații destul de modeste referitoare la reprezentanții administrației orășenești și ai altor exponenți ai puterii domnești în ținutul Orheiului pe parcursul secolului XV și prima jumătate a secolului XVI. Însă, în a doua jumătate a secolului XVI mențiunile din actele de stăpânire legate de administrația orășenească devin mai frecvente. Așadar, este menționat șoltzul, dregătorul principal al administrației orășenești, care asigura, împreună cu cei 12 pîrgari, menținerea ordinii urbane. Izvoarele arată pe Pantea șoltzul ot Orhei și pe cei 12 pîrgari, Turbori vatag, care erau prezenți la o vînzare în anul 1580 la Orhei². Din acest document, precum și din altele, reiese că plata se făcea de cumpărător „deplin înaintea scaunului nostru... și văzînd a lor de bună voie tocmeală și bună plată, am pus pecetea tîrgului, la acest al nostru zapis să se știe cui va fi nevoie”.

Mai tîrziu, la întocmirea zapiselor de vînzare, pe lîngă șoltz și pîrgari, luau parte „mulți oameni buni și bătrîni”. Astfel, șoltzul cu cei 12 pîrgari de tîrg de Orhei erau prezenți împreună cu mai mulți „oameni bătrîni și tineri orășeni” la întocmirea zapisului din 25 iulie 1599, care legaliza vînzarea ocinei din satul Nișcani, și cu poiana Recila de către Gheorghită, fiul Diviceanului „de la Ghetilova”, și Malence, sora Diviceanului, lui Căzacul, fiul Hanțului de la Sferja, pentru 120 de taleri bani buni³. Din actul emis între anii 1602 și 25 iulie 1603, prin care Aslan, pîrcălabul Orheiului, hotărînicește satele Trebujeni pe Răut și Oxintia pe Nistru, care aparțineau mănăstirii Golia, mărturisind, alături de alte slugi domnești și oameni cinstiți, că „toate trei sate (Molovata, Mărcăuți și Baloșești) sînt vinovate în fața pomenitei mănăstiri”, aflăm și alte slugi domnești, prezente la „cercetare”: Costin vătaful, Peksin vătaful, Ionașco vătaf de sinețari, Dragun, pîrcălabul din Peștera și Tudorache șoltzul⁴.

Vătafii reprezintă o altă categorie de agenți ai puterii centrale, împuterniciți cu atribuții judecătorești în sate. Aceștia executau hotărîrile domnului sau ale sfatului domnesc. Dacă interveneau fapte noi sau alți oameni lezați în timpul îndeplinirii acestora, la cerere, vătafii le fixau termen de judecată la sfatul domnesc⁵. Ei, împreună cu alți dregători locali, dădeau mărturie despre împăcarea părților înainte de a fi făcut apel la vreo instanță de judecată⁶, precum și pentru pierderea

¹ *Ibidem*, p. 30.

² N. Iorga, *Studii și documente*, V, partea I, București, 1903, p. 74.

³ *M.E.F.*, I, nr. 70, p. 162-163.

⁴ *Ibidem*, III, nr. 2, p. 16-18.

⁵ *D.I.R.*, A., XVI, vol. III, nr. 497,

⁶ *Ibidem*, XVII, vol. V, nr. 448.

actelor de proprietate¹. Vătafii erau prezenți și la vânzarea și la cumpărarea moșiilor. Spre exemplu, în actul din 23 august 1611 au fost menționați Culcău vătaful și Ionașcu Costescul vătaful, în fața cărora „au venit înaintea lor Văscan, feciorul Dodușei... de a lui bună voie de nimeni silit, nici asuprit și a vîndut a sa dreaptă ocină și moșie câtă i se va alege din sat din Mihăilașa ce-i în ținutul Orheiului”².

Se pare, totuși, că vătafii judecau în special neînțelegerile în materie de proprietate dintre micii proprietari, pe lângă aceștia activînd în sate și dregători locali ca vistiernicei, dieci, aprozi etc. Astfel, la vânzarea „dreptei ocini și moșii din jumătatea de jos a satului Sămășcani din jumătatea din jumătate a patra parte, care este sub pădurea Horodiștei, pînă la fîntînă și cu loc de iaz și de moară pe riul satului, care este în ținutul Orheiului” asistau următorii dregători locali, indicați după nume: Necula, cămăraș de Ocna, Dumitru fost pitar, Isac diac de Dîșcova, Vlasie pitărel de Morozeni, Andronic păhărnicele de Horodiște³ etc.

5.3.2. Autoritățile sătești și relația lor cu puterea centrală

Cercetările legate de instituțiile medievale din Moldova au scos în evidență faptul că „satul în Moldova, în întregul complex administrativ al statului, a avut totuși o organizare specifică și o conducere proprie”⁴. Numeroasele mențiuni documentează existența unor reprezentanți ai conducerii sătești, între care „vornicii” sau „vorniceii”, împuterniciți de către proprietarul moșiei, și vătămăni, adică cei aleși de către obștea sătească, care susțineau, de obicei, interesele celor dintîi⁵.

Problema vătămănilor din satele moldovenești a provocat o intensă dispută în istoriografia românească. Cuvîntul *vătămăni* este de origine ucraineană și are legătură cu satele rutene din Moldova, organizate după *jus ruthenicum* (D. Ciurea și C. Cihodaru) sau etimonul acestuia trebuie căutat la neamurile turco-tătare (Al.I. Gonța⁶)? O abordare autentică a acestei probleme a condus la constatarea că

¹ *Ibidem*, XVI, vol. IV, nr. 188.

² Sava, *Doc. Orhei*, nr. 35, p. 47.

³ *Ibidem.*, nr. 40, p. 52.

⁴ N. Grigoraș, *Instituțiile...*, p. 416.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Al.I. Gonța, *Satul...*, p. 137-138. Pentru istoricul Al.I. Gonța, vătămăni din Moldova sînt conducători de obști, cu prerogative mai mult administrativ-fiscale, în satele de robi tătari, luați prizonieri și dăruiți de domni unor mănăstiri. Referindu-se la această „explicație ingenioasă”, M. Ciubotaru va atenționa cititorul asupra faptului că etimologia propusă de Al.I. Gonța este falsă și că „întreaga demonstrație care urmează este o interpretare forțată și mistificatoare a documentelor de cancelarie slavonă”. Relevantă este întrebarea lui M. Ciubotaru „asupra rosturilor acestor căpetenii ale tătarilor: robii mănăstirilor și ai boierilor trăiau în obști?” (v. *Între istorie și ficțiune*, în AIIAI, XXIV₁ (1987), p. 546).

vătămanii apar „în sate care par a fi de origine ruteană”¹. În susținerea acestei ipoteze vin mențiunile referitoare la exercitarea autorității centrale de către vătămani în satele orheiene, ale căror denumiri au reflexe slave (de est): *Horodiște, Izbiște, Procopinți, Rizina*. Astfel, potrivit uricului de întăritură emis la 17 iulie 1436 de cancelaria lui Iliș și Ștefan, logofătului Oancea i se dădeau „satele pe Răut anume: Procopinți, unde au fost Procop și Vasile vătămani”². Petru Aron întărea prin uricul din 2 iulie 1455 dreapta ocină „de la înaintășii noștri” logofătului Mihail, printre satele întărite fiind și satul Izbiște, arătând că este locul „unde sînt Danilo și Budul”³. Aceștia din urmă erau, probabil, vătămanii satului. La 24 ianuarie 1495 nepoților lui Sima Rugină li se întărea „satul Horodiște, unde au fost Iaza vătăman”⁴. Din același an datează și actul care confirmă îndeplinirea unei asemenea funcții în „satul Rizina, unde a fost Alexa vătăman”⁵. Aceștia reprezentau autoritățile sătești, care, după N. Grigoraș, aveau „atribuții fiscale, judecătorești, de administrație locală și poate chiar militară”⁶. Atît vorniceii, cît și vătămanii ajutau agenții visteriei să încaseze impozitele⁷. Vătămanii participau la repartizarea muncilor ce trebuiau prestate pentru domnie sau din porunca domnească⁸, la repartizarea cislei⁹, precum și la întocmirea recensămintelor fiscale¹⁰. De asemenea, vătămanii satelor, singuri sau împreună cu alți dregători, după indicațiile primite de la domni, trebuiau să participe la cercetările făcute la fața locului pentru îndreptarea unor hotare de moșii¹¹. Se pare că dregătorii domnești întâmpinau în anumite situații rezistență din partea locuitorilor. Un asemenea caz pare a fi sugerat de textul documentului din 1609, cînd vătămanul satului din Piperniceni era împrumutnicit să-și exercite atribuțiile, iar „care nu va asculta de cartea de întăritură a domnului Constantin Movilă să fie bătut... să-l scoată din sat afară... să fie tare cu cartea noastră dregătorul, bolerenul, vătămanul din satul lor”¹².

Satele cu posesiuni mănăstirești erau supuse autorității dregătorilor mănăstirilor. Drept mărturie în acest sens este uricul lui Ștefan cel Mare din 10

¹ M. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 546.

² *M.E.F.*, II, nr. 22, p. 77-80.

³ *D.R.H.*, A, II, nr. 48, p. 67-69.

⁴ *Ibidem*, nr. 65, p. 205-207.

⁵ *Ibidem*, nr. 66, p. 207-211.

⁶ N. Grigoraș, *Instituțiile...*, p. 416.

⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 215-218, 356, 376.

⁸ I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 600; *D.I.R.*, A, XV, vol. II, nr. 16.

⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 215-218, 356, 376.

¹⁰ *D.I.R.*, A, XVII, vol. IV, nr. 455.

¹¹ *D.R.H.*, A, vol. XIX, nr. 56.

¹² *M.E.F.*, III, nr. 23, p. 59-61.

aprilie 1458, care confirmă călugărilor de la Bistrița stăpîniri în ținutul Orheiului, potrivit căruia plîngerile împotriva oamenilor mănăstirii urmau să se adreseze „însuși domnului sau dregătorului mănăstiresc, care singur va avea putere să-i judece și să încaseze gloabe de la dînșii; nimeni altul nu va avea dreptul să-i judece pe aceia”¹.

Despre cnezi se consideră că în epoca de care ne ocupăm aceștia erau „simpli asociați la acțiunea de cîrmuire și administrare a puterii domnești în sate”². Astfel, din uricul emis la 20 decembrie 1437 aflăm că în satul sub Caragine, la obîrșia Dobrușei <azi c. Recești, r. Rezina>, întărit lui Mihail de la Dorohoi, era cneaz un anume Simeon (=ЕЩЕ СЕЛО ПОУД(Ъ) КАРАЖИНОМЪ, ГДЕ СИМѢВН(Ъ) КНѢЗ(Ъ))³.

Exemplul de mai jos este relevant pentru fenomenul cînd cneazul unui sat devine stăpînitorul acestuia. Așadar, satul Tuzara de la obîrșia Jelcovei <azi în Tuzara, c. ~, r. Călărași> era dăruit de către Iliăș vodă lui Staia, și întărit acestuia prin uric la 4 ianuarie 1432 - februarie 1433. Din textul acestui uric aflăm că la acea dată în sat era cneaz un anume Nicoară⁴, care, mai tîrziu, prin uricul din 20 iulie 1440-1441, a fost miluit „cu deosebită (...) milă” de către domnie „pentru dreaptă și credincioasă slujbă”, întărindu-i-se „un loc, anume Tuzara, pe pîrîul Bîc, mai jos de un stejar, și prisacă în același hotar”, „cît vor putea folosi îndestul pe vechile hotare”⁵.

Acestea sînt doar cîteva din numeroasele acte de cancelarie care documentează exercitarea puterii în așezările rurale prin vătămani, cnezi ș.a.

5.4. Pretendentul la domnie *Ionașco* și orheienii

Istoria Țării Moldovei în secolele XV-XVI a fost marcată de frămîntări provocate de pretenția la tron a diverșilor membri ai familiei domnitoare. Pînă în prima jumătate a secolului XVI acestea erau provocate de crizele dinastice care, în opinia reputatului istoric C. Cihodaru, „au fost deosebit de acute nu numai atunci cînd puterea trecea de la o ramură dominatoare la alta, ci și în timpul minorității unor domni, cînd ea era exercitată de niște regenți care în ceea ce privește titulatura și prerogativele nu se deosebeau prin nimic de domnii obișnuiți”⁶. Însă, din a doua jumătate și mai ales spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, se

¹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, doc. nr. V, p. 8-9.

² Sachelarie, *Instituții feudale*, p. 109.

³ *D.R.H.*, A, I, nr. 175, p. 245-248.

⁴ *Ibidem*, nr. 108, 159-160.

⁵ *Ibidem*, nr. 203, p. 288-230.

⁶ C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, în AIIAI, XIV (1977), p. 103.

întețesc jocurile de influențe de la curtea sultanului, imperialilor și a polonilor, trezind ambiții care erau „în stare să creieze la nesfârșit «drepti moștenitori» ai Moldovei”¹. Referindu-se la această perioadă, N. Iorga scria în capitolul intitulat *Zburdăciunea domnișorilor*, că „atunci se deschide <...> o nouă eră, de „lotri”, căroara „nu le lipsiră ajutoarele”².

Unul dintre numeroșii pretendenți la tronul Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI este un anume *Ionașco*, remarcat de noi prin faptul că a avut o anumită popularitate în ținutul Orhei. Puține informații, dar concludente, avem în legătură cu acest „domnișor”, numit și *Bogdan vodă*, în cronică atribuită lui Grigore Ureche, care a și servit ca punct de plecare pentru interpretările din istoriografia românească. În paginile acesteia găsim scris că „s-au ridicat orheienii și sorocenii [1592] cu un domnișor ce-i zic Ionașco, pre carile îl alesese dintru dînșii cap și-i puseră nume Bogdan vodă”³. Din cuprinsul cronicii reiese că „ridicarea” lor este urmarea aruncării pe țară a dării pe boi și a jafului la care s-au datat cămătarii lui Aron vodă⁴. Evenimentul a captat atenția raportorilor străini. Astfel, în iunie 1592, Marco Zane comunica dogelui Veneției despre „răscoala moldovenilor”, arătând că populația abia își câștigă existența, fiind istovită (*essendo li populi tanto esausti*)⁵. Potrivit cronicii, Aron vodă îi învinge pe „vicienii săi”, iar „pre domnișoru încă l-au prinsu, și i-au tăiat nasul și l-au călugărit”⁶. Așadar, Bogdan vodă (Ionașco), „domnișorul” ridicat de orheieni și soroceni, a fost înfrânt în luna mai 1592 „la Răut” de curtenii și lefegii unguri ai

¹ N. Iorga, *Istoria Românilor*, V, *Vitejii*, ed. a 2-a, volum îngrijit de C. Rezachevici, București, 1998, p. 78.

² *Ibidem*, p. 79. În legătură cu pretendenții la tron din această perioadă de același autor v. și *Rătăcirile în apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan, în secolul al XVI-lea*, în AARMSI, s. III, VIII (1927-1928), p. 283-300.

³ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 220-221.

⁴ *Ibidem*: „mai apoi, văzînd (domnul, n. ns.) că de datornici nu să va putea mîntui, izvodi ca să ia de tot omul cîte un bou. Și așa trimisă în toată țara cu turci, de strîngea, și la carile nu să afla un bou, lua a cui era în satu, de la alții îi lua toți, cîți avea, pentru cei ce nu avea boi, că mulți, de răotăți și de dabile multe, boi nici de hrană n-avea”.

⁵ Raportul lui Marco Zane comunica dogelui Veneției următoarele: „Di Bogdania vi son avisi di qualche rivolutione per le gravezze, et estorsioni grandissime, che patiscono quelle genti, ma li particolari vengono raccontati molto diversamente, che ne aspettero la certezza per referirli alla Serenita Vostra. Ne diro solamente che il Beglierbei della Grecia ha havuto ordine di moversi per andar a quella volta, ne si vicinera così presto, che sara acquietato il romore, essendo li populi tanto esausti, che a pena possono contenersi in vita, ne hanno vicini, che fomentino la ribellione” (v. *Hurmuzaki-Documente*, nr. CXVIII, p. 161). Un rezumat în limba română al acestui pasaj îl găsim la Ilie Minea (*Aron vodă...*, p. 168): „la 27 iunie bailul venețian știa că revoluția în contra lui Aron vodă s-a produs din cauza exploatării prea mari a poporului. Se vorbea la această dată că beglerbegul Greciei are ordin să pornească în Moldova, dacă nu se liniștesc zvonurile. Se mai știa însă că poporul e așa de stors, încît abia trăiește și vecinii nu famentează rebeliunea”.

⁶ *Ibidem*.

lui Aron vodă¹. Firește, prima întrebare care apare ca urmare a lecturării acestui pasaj din cronică este legată de identitatea pretendentului din anul 1592. Cine era acest Ionașco, numit și *Bogdan vodă* ?

În istoriografia românească pretenția lui Ionașco din anul 1592 a fost abordată în lucrările care tratau domnia lui Aron vodă și mai târziu, în perioada postbelică, când erau analizate „răscoalele țărănești ale moldovenilor” din secolul XVI și, cu totul deosebit, raporturile dintre domnie și cămătarii constantinopolitani². Astfel, referindu-se la „greutățile” domniei lui Aron vodă, N. Iorga scria în sinteza sa asupra istoriei românilor următoarele: „se ivise, *nu la cazaci*, ci la veșnic dârjii orheieni și soroceni, un Bogdan-vodă, *pretinzându-se a fi feciorul Lăpușeanului*, deși i se zisese pînă atunci Ionașcu. Ungurii lui Aron biruiră pe Răut o adevărată oștire a răscoalei”. Totodată, marele istoric atrage atenția asupra faptului că „împotriva părerii cuprinse în cronică, despre „răutatea și cumplirea” lui Aron, „domnișorul” fu numai însemnat la nas și trimis la mănăstire³.

În anii '30 ai secolului trecut, istoricul Al. Boldur scria următoarele: „răbdarea ajungînd la sfîrșit, boierii orheieni și soroceni s-au răscolat în frunte cu Ionașcu, care a fost ales principe și numit Bogdan. Aron vodă a strîns oastea și înainte de plecare pentru luptă a tăiat pe trei boieri din curtea sa: pe marele vornic Bucium, pe logofătul Bîrlădeanu și pe vornicul Paos, afirmînd că ei erau în înțelegere cu răsculații. La Răut s-a produs lupta, Aron biruie pe «domnitor», îi taie nasul și-l călugărește”⁴. Dacă în majoritatea lucrărilor acestui eveniment i-au fost consacrate cîteva rînduri modeste, Ilie Minea în studiul asupra personalității lui Aron vodă și a epocii sale a încercat o analiză perseverentă, întrebîndu-se chiar la un anumit moment: „oare răscoala moldovenilor s-a mărginit numai la cele spuse pînă acum?”⁵.

Despre pretendentul Ionașco-Bogdan vodă, C.C. Giurescu și D.C. Giurescu afirmă în sinteza de istorie a românilor că „presiunea fiscală și exactiunile determină o răscoală a orheienilor și soroceniilor, care își ridică «domnișor» pe unul din ei Ionașco, punîndu-i numele de Bogdan vodă. Aron vodă porni împotriva răzvrătiților. Lupta se dă pe rîul Răut; Ionașco este învins, însemnat la nas și călugărit”⁶.

¹ C. Rezachevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova (a. 1324-1881)*, I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 757-758. Istoricul consideră că lupta lui Aron vodă cu pretendentul Ionașco-Bogdan vodă a avut loc după 4 iunie 1592, dată care indică ultimul său document intern păstrat (v. *D.I.R.*, A, XVI, vol. IV, p. 52).

² I. Caproșu, *O istorie a Moldovei...*, p. 62-63.

³ N. Iorga, *Istoria românilor...*, p. 233.

⁴ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei...*, p. 178, 235.

⁵ I. Minea, *Aron vodă...*, p. 103-184.

⁶ C.C. Giurescu și D.C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, p. 314.

În legătură cu obîrșia pretendentului la domnie, ajutat de orheieni și soroceni, păreriile sînt împărțite¹. N. Iorga nu infirmă obîrșia lui Ionașco din Lăpușneni². În lucrarea indicată mai sus, I. Minea, nu se preocupă de identitatea pretendentului, ci doar, fidel pasajului din cronica lui Ureche, menționa că orheienii și soroceni „disperați de răutățile și lăcomia lui Aron vodă, s-au răscolit încontra domniei, dintre dînșii și-au ales cap pe domnișorul Ionașco, căruia lumea a început să-i zică Bogdan vodă acum”³. De asemenea, C.C. Giurescu și D.C. Giurescu arătau că răscolaii „își ridică «domnișor» pe unul din ei, *Ionașco*, punîndu-i numele de Bogdan vodă”⁴. Referindu-se la soarta copiilor lui Alexandru Lăpușneanu, Ștefan S. Gorovei arăta că Ionașco, fiul lui Alexandru Lăpușneanu, murise între 1566-1567, „pretendentul Ionașco fiind «un domnișor», ridicat de orheieni și soroceni la 1592, <care> i-a împrumutat numele, dar sprijinitorii săi l-au rebotezat Bogdan vodă”⁵.

Același lucru îl afirmă și autorii rîndurilor consacrate acestui episod istoric în sinteza națională a istoriei românilor: „acesta se dădea drept Ionașco, un fiu legitim al lui Alexandru Lăpușneanu, care se pare că murise de multă vreme. Luînd numele domnesc de Bogdan, el a fost înfrînt de mercenarii lui Aron Vodă pe Răut, apoi însemnat la nas și călugărit”⁶. Remarcăm faptul că, la indicele atașat la sfîrșitul volumului, Ionașco (Bogdan) este trecut ca „fiul lui Alexandru Lăpușneanu, pretendent la domnie”. Oarecum diferit se pronunță C. Rezachevici în legătură cu obîrșia pretendentului Ionașco. În volumul în care prezintă cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova, el scrie că Ionașco (Bogdan vodă) era un pretins fiu al lui Alexandru Lăpușneanu, relevînd faptul că acesta a fost însemnat la nas – „deci i s-a recunoscut s-ar zice originea domnească”⁷.

Observăm totuși că de fiecare dată în prezentarea acestui episod din istoria Moldovei medievale a fost relevat faptul că pretendentul Ionașco a fost „însemnat la nas și călugărit”. Se știe că „tehnica” creșterii la nas și călugărirea, cunoscută în literatura de specialitate ca *rhinotmeza* sau *rhinocopia*⁸ era aplicată pretendenților

¹ Opiniile diverse care se referă la obîrșia lui Ionașco, Gh. Pungă (*Țara Moldovei...*, p. 294) le-a pus pe seama informațiilor puține „în legătură cu acel *Ionașco* (Ion), care încă din 1555 era preferatul lui Alexandru Lăpușneanu. După unii istorici, acesta ar fi murit înaintea tatălui său, iar după alții el ar fi identic cu acel pretendent omonim, care, luîndu-și numele de Bogdan, a atacat în anul 1592, fiind însă prins și însemnat la nas”.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 233.

³ I. Minea, *op. cit.*, p. 164.

⁴ C.C. Giurescu și D.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 314.

⁵ Șt.S. Gorovei, *Mușatinii...*, p. 112.

⁶ *Istoria românilor*, IV, p. 479.

⁷ C. Rezachevici, *Cronologia domnilor...*, p. 757-758.

⁸ E. Dragnev, V. Pîslariuc, *Rhinocopia în tradiția bizantină și românească medievală*, în *In honorem Ioan Caproșu*, volum îngrijit de L. Leuștean, M.M. Székely, M.-R. Ungureanu, P. Zahariuc,

la tron de obîrșie princiară. În cazul acestora, arată autorii studiului indicat mai sus, „chiar dacă, aparent, corpul fizic, «natural» al acestora este lăsat să trăiască, prin «această operație» este omorît corpul juridic, politic”¹, prin anularea dreptului de a domni, rațiunea acestei practici rezidînd din cerințele față de candidatul la tron, dintre care una era lipsa defectelor fizice². Revenind la practica rhinocopiei aplicată de către Aron vodă lui Ionașco³, căruia în virtutea unei mai vechi tradiții i s-a dat și numele princiar de *Bogdan*⁴, conchidem că acest pretendent nu putea fi un simplu stăpînitor de ocină, ridicat „domnișor” sau cu atît mai puțin unul ales dintre țărani. Acordăm atenție acestui lucru, deoarece în unele lucrări apărute în perioada postbelică și chiar în sinteza națională asupra istoriei României a fost interpretat tendențios pasajul din cronica lui Grigore Ureche, referitor la pretenția lui Ionașco în anul 1592. S-a scris ca despre „o altă răscoală de proporții” comparată cu cea din 1591, cînd „datorită fugii lui Petru Șchiopul din țară și lipsei unei autorități centrale, țărani se ridică din nou împotriva asupritorilor, atacă pe boieri și pe dregătorii domnești, încît majoritatea acestora fug peste hotare”⁵. Oarecum asemănător a fost prezentat acest eveniment și în noul tratat de *Istoria românilor*, în care autorii capitolului referitor la „lupta de supraviețuire în secolul al XVI-lea” (T. Teoteoi, I. Toderașcu) scriu următoarele: „Aron vodă a instituit dări grele în țară pentru plata datoriilor contractate ca și pentru satisfacerea cerințelor Porții de unde i s-a tras și supranumele de «Tiranul». Din această cauză mai cu seamă a împovărătoarei dări pe boi s-a ajuns la o răscoală a orheiienilor și a sorocenilor, care au ridicat și un

Iași, 2002, p. 95-109. Chiar de la începutul acestui studiu captivant, autorii lui arată că „mutilarea corpului, în cazul dat rhinotmeza, se înscrie în dreptul „de viață și de moarte” pe care îl are suveranul asupra supușilor săi”.

¹ E. Kantorowicz, *The King's two bodies. A study in medieval political theology*, Princeton, 1957; apud E. Dragnev, V. Pislariuc, *op. cit.*, p. 95.

² *Ibidem*, p. 95-96.

³ *Ibidem*, p. 106.

⁴ Despre numele date domnilor români v. studiul lui P.H. Stahl, *Les noms des princes roumains*, în *RÉR*, Paris-Iași, XVII-XVIII (1993), p. 129-155.

⁵ *Istoria României*, II, București, 1960, p. 860. În mod asemănător era tratat și în alte studii din această perioadă. Prezintă interes concluziile lui N. Grigoraș din demersul său referitor la „răscoalele țaranilor moldoveni” publicat în anul 1960: „Ca încheiere, se poate afirma că răscoala țaranilor moldoveni din august-septembrie 1591 este un moment important al luptei țărănimii împotriva exploatării feudale și exprimă în același timp linia generală a dezvoltării luptei de clasă din Moldova, care va lua o amploare deosebită în sec. al XVII-lea. De asemenea, mai trebuie atras atenția și asupra faptului că încă unul din personajele «simpatice» ale istoriografiei feudale și burgheze apare în adevărata lui lumină, adică de crunt jefuitor al maselor populare, iar felul cum a fost prezentat de istoriografia amintită nu reprezintă decît o mistificare a adevărului istoric” (N. Grigoraș, *Despre răscoalele țaranilor moldoveni în vremea domniilor lui Petru Șchiopul (1574-1579 și 1582-1591)*, în „Studii și cercetări științifice”, *Istorie*, XI (1960), fasc. 2, p. 227-239.

«domnișor»¹. Sau „acesta (Aron) a introdus darea de un bou de fiecare gospodărie țărănească (1592), impunere nouă, față de care au ripostat țăranii din ținuturile Orhei și Soroaca, alegînd chiar ca domn pe unul dintre ei, Ionașcu. Învinși pe Răut, răsculații au fost reprimăți cu aceeași duritate ca și în 1581, căci domnul și boierii se răzbunau «nu numai pre carii au fostu întru războiu acela, ce și semințiile lor și vinovați și nevinovați»². Totuși, în opoziție cu cele relevate de susținătorii acestei idei a unor „răscoale ale țăranilor” vine mențiunea din cronica turcească, precum că la 1591 Petru Șchiopul, retrăgîndu-se din domnie, a invocat oficial drept motiv faptul că i s-a cerut de la Poartă „să dea mai mult decît era adetul țării”, iar un an mai tîrziu, prin septembrie-octombrie, pretendentul „Bogdan-vodă Ionașcu spunea: „și eu pot să dau dare (*virgii*). Pot să dau chiar mai mult decît el (adică decît Petre Cazacul)”³, care părea că va deține domnia Moldovei, în locul lui Aron⁴. Dacă este adevărată mențiunea din cronicile turcești, atunci aceasta constituie un argument în favoarea ideii că Ionașco nu era unul ridicat dintre țăranii răsculați din cauza „împovărătoarei dări”. Mai ales că intenția de a ajunge la tron a lui Ionașco, numit Bogdan vodă, a fost susținută și de mari dregători, precum Bucium, mare vornic al Țării de jos, logofătul Bîrlădeanul⁵ și vornicul Paos, care au fost acuzați de complicitate de către Aron vodă și decapitați. Apoi după victoria acestuia începu represiunea: „că nu pierdea numai pre carii au fost într-acei război, ce și semințiile lor, și vinovați și nevinovați”⁶.

În legătură cu interpretările unor evenimente istorice drept „răscoale de proporții a țăranilor”, între care și episodul din 1592, Gh. Pungă afirma următoarele: „dincolo de o anumită tendință de intensificare a exploatării, pe care o acceptăm și noi, și în acest caz avem de a face cu o îmbinare a cauzelor social-economice cu cele politice, acestea din urmă putînd fi înțelese doar din contextul intern și internațional al epocii”⁷. Reieșind din cele arătate mai sus, subscriem opiniei regretatului istoric Gh. Pungă, precum că în cazul pretendentului la domnie Ionașco „nu a fost vorba de un țăran proclamat domn – ar fi fost o premieră în istoria Moldovei! – ci de un adevărat os domnesc, unul din urmașii lui

¹ *Istoria românilor*, p. 479.

² *Ibidem*.

³ *Cronici turcești privind țările române*, ed. M. Guboglu și M. Mehmed, I, București, 1966, p. 337.

⁴ *Istoria românilor*, p. 557.

⁵ I. Minea, *Sfîrșitul marelui logofăt Bîrlădeanul și răscoala în contra lui Aron vodă*, în „Revista arhivelor”, III (1936-1937), nr. 1, p. 104-107.

⁶ C.C. Giurescu și D.C. Giurescu, *Istoria românilor...*, p. 314.

⁷ Gh. Pungă, *Au fost răscoale în Moldova veacului al XVI-lea?*, în Idem, *Studii de istorie medievală și de științe auxiliare*, Iași, 1999, p. 143-148.

Alexandru Lăpușeanu, care a avut o anumită popularitate în această parte a țării”¹.

Și mai târziu orheienii au fost implicați în acțiuni similare celei din anul 1592, N. Iorga numindu-i „trezitori de domni tineri și noi”². Astfel, duritatea măsurilor întreprinse de către Ștefan Tomșa II față de boierii neloiali i-a determinat pe cei nemulțumiți să declanșeze o revoltă împotriva domnului în toamna anului 1615. Aceștia, conduși de către logofătul Beldiman, vornicul Bărnoiu, vistiernicul Boul, au fost însă înfrinți în lupta de lângă Iași. Menționăm că atât Beldiman³, cât și Boul⁴ aveau moșii în ținutul Orheiului. Într-o scurtă cronică a familiei Beldiman este arătat că marele vornic Gheorghiiță Beldiman „au fost trăitoriu la Orhei”⁵. De asemenea, drept urmare a participării la lupta împotriva lui Ștefan Tomșa II, paharnicul Frățiman a pierdut „în viclenie, când s-a luat cu acei boieri asupra domniei mele și asupra țării noastre cu foc și sabie și mare război au făcut cu domnia mea aproape de târgul Iașului” satul Volcineț pe Bîc, în ținutul Orheiului⁶.

Orheienii s-au ridicat împotriva domniei lui Gaspar Grațiani: „să rădicasă în dzilele aceștii domnii și un domnișor de la Orhei, ce îndată Gașpar vodă au trimis oaste și au ieșit și singur împotriva lui și l-au prinsu și pre dînsul viu, pre domnișor și cîteva capete de la Orheiu, pre carii i-au și omorîtu îndată. Știia limba sîrbească Gaspar vodă și cîndu i-au mustratu pre căpitaniii cei prinși orheieni, li-au dzis sîrbește: «da imaete srdțe cisto k Gospodarij». Le tălmăciia apoi aceste cuvinte pre rumânie Bucioc vornicul de Țara de Gios, adică: *să aveți inimă curată spre domnu*”⁷.

¹ *Ibidem*, p. 148.

² N. Iorga, *Istoria armatei românești*, I, Vălenii de Munte, 1910, p. 343-344. Marele istoric considera că aceste acțiuni reflectau o întărire a unei „nobilime războinice” noi, care s-a manifestat „din nou, revoluționar, potrivit cu tradițiile lăpușenilor și orheienilor”.

³ Nechifor Beldiman stăpînea satul Sămășcani (*D.I.R.*, A, XVII, vol. III, nr. 234, p. 148).

⁴ Toader Boul, vistiernicul lui Ieremia Movilă, stăpînea la Brînzeni pe Răut (Orhei) (*D.I.R.*, A, XVII, vol. II, nr. 18, p. 17-18). La 4 noiembrie 1609, în domnia lui Constantin Movilă, vistiernicul primea uric de întăritură pentru satul Corlățele, cumpărat cu 100 de ducați (*M.E.F.*, III, nr. 26). În 1610, acesta cumpără de la Ignat cîteva părți din ocina Corlățești cu 200 de taleri (*Ibidem*, nr. 27).

⁵ *D.I.R.*, A, XVII, vol. III, nr. 204, p. 131-132; P. Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași, 2003, p. 159.

⁶ *M.E.F.*, III, nr. 52, p. 112. Satul era dăruit de către Ștefan vodă vornicului Ieremia pentru serviciile prestate (l-a adus în țară pe Grigore Mogîldea, „acel vrăjmaș al domniei mele”) și întărit prin uric din 12 iunie 1616. În anul 1618, fostul vornic Ieremia Băseanu adjuceca satul Rezina pe Nistru din ținutul Orheiului (v. *Ibidem*, I, nr. 149).

⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 67.

CAPITOLUL 6

Tătari, turci și cazaci în ținutul Orheiului

Cercetările legate de raportul dintre istorie și violență efectuate din perspectiva antropologiei istorice au arătat că în istoriografie au fost lăsate la o parte unele aspecte importante, printre care problemele „violentei de război”, de invazie străină, calificată ca „violență extremă”, îndeosebi, „analiza modului în care indivizii, grupurile, națiunile au traversat, provocat sau suportat situațiile de violențe extreme pe care le pune războiul”¹. În legătură cu fenomenul violenței în epoca medievală, istoricul francez Claude Gauvard afirma că „Evul Mediu pare a fi, prin excelență, un timp al violenței”², conflictele de interese, rivalitățile, luptele rezolvându-se de obicei „prin fuga celui mai slab, prin abandonarea unui teritoriu, prin părăsirea locului luptei, a confruntării”³.

În imaginarul nostru ideea de „rău”, violență pentru perioada medievală a fost asociată, de obicei, cu imaginile devalorizante ale invaziilor și, desigur, a „prădării țării”. Astfel, din această categorie fac parte nu numai campaniile militare de pedepsire ale otomanilor, dar și expedițiile/incursiunile de pradă ale tătarilor din hanatul Crimeii și ale cazacilor, aceștea din urmă ținând permanent locuitorii Moldovei medievale sub teroare.

Otomanii încă de la începutul secolului al XV-lea reușiseră să cuprindă cea mai mare parte din Peninsula Balcanică și să-și asigure hegemonia chiar asupra liniei dunărene. La mijlocul secolului al XV-lea, după cum remarca I. Ursu, ei „izbutiseră să pună pecetea definitivă pe cuceririle lor din Europa, prin cuprinderea Cetății lui Constantin (1453) din care și-au făcut capitala”⁴. Din a doua jumătate a secolului al XV-lea, otomanii reprezentau o uriașă putere, a cărei expansiune constituia pentru Moldova „o primejdie mult mai gravă, care decurgea

¹ T. Nicoară, *Istorie și violență...*, p. 24.

² Cl. Gauvard, *Violența*, în Le Goff, Schmitt, *Dicționar*, p. 824.

³ T. Nicoară, *op.cit.*, p. 9.

⁴ I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, p. 3.

din determinarea Porții de a transforma Marea Neagră într-o anexă a Imperiului otoman și de a subordona produsele țărilor pontice necesităților economice și militare ale acestuia”¹. Rezultatele campaniei sultanului Süleyman Magnificul în Moldova din anul 1538, după cum concluziona T. Gemil, au constituit „un moment marcant cu semnificații majore în evoluția noii concepții și politici otomane față de Moldova”, determinând stabilirea formei și a conținutului suzeranității otomane².

Tătarii erau aliați ai otomanilor și apoi, după transformarea hanatului din Crimeea într-un stat vasal Porții otomane³, participau la războaiele declanșate de sultan, obținând prăzi bogate și prizonieri. Aceștia, încă din ultimele decenii ale secolului al XV-lea, au reprezentat instrumente ale politicii sultanilor de la Istanbul, permițându-și, pentru perioade relativ limitate, și inițiative militare proprii în dauna Moldovei. Cronicile turcești îi arată pe tătari ca „vestiți în devastare”⁴. Totuși, expedițiile de pradă ale tătarilor au fost calificate ca acte de reprezentare politică. Astfel, incursiunile tătarilor, aceste „mulțimi violente în acțiune”, erau susținute de o altă „mulțime” cea a turcilor, care o aproba și încuraja pe prima⁵, investindu-i și cu o anumită putere simbolică, care le permitea să poată pedepsi adversarii puterii Semilunii pe care o reprezentau în numele lui Allah. Chiar dacă tătarii au avut și inițiative proprii, invaziile lor pot fi considerate ca un instrument politic, utilizat de Imperiul otoman, un mijloc nu numai de lichidare a bazei materiale a „necredincioșilor”, dar și unul de implementare generală a sentimentului de lipsă de securitate și de frică. Pentru Țara Moldovei, și, implicit, pentru ținutul Orheiului, pericolul din partea tătarilor devine unul endemic începând cu primul sfert al secolului al XVI-lea. Mărturie în acest sens este cuprinsul clauzelor tratatului moldo-polon, încheiat la Cracovia în toamna anului 1517, potrivit căruia părțile conveneau asupra acordării unui ajutor mutual în cazul unei invazii venită dintr-o terță parte, specificându-se pericolul din partea tătarilor⁶.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, *Historia Polonica* a lui Jan Długosz, scriind despre năvălirea tătarilor din anul 1469, îi prezenta pe cazaci drept „fugari, hoți și pribegi, ziși în limba lor Kozaki”, care au intrat în număr

¹ T. Gemil, *Români și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 134; I. Căzan, E. Denize, *Marile puteri...*, p. 96.

² T. Gemil, *op. cit.*, p. 37-43.

³ Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ...*, p. 619.

⁴ *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, I (sec. XV-mijlocul sec. XVII), întocmit de M. Guboglu și M. Mehmet, București, 1966, p. 351.

⁵ T. Nicoară, *op. cit.* Autorul prezintă ideile lui Colin Lucas, care încă în anii '80 ai secolului al XX-lea analiza violențele colective, ca act de reprezentare politică (v. p. 22).

⁶ V. Pîslariuc, *op. cit.*, p. 44.

mare cu oastea tătarească sub conducerea hanului Manyak pentru pradă, o parte în Podolia, iar alta în Moldova¹. După anul 1538, când otomanii au anexat alte teritorii din partea sud-estică a Moldovei, incursiunile cazacilor vor fi tot mai frecvente, pe teritoriul Moldovei avînd loc „duelul secular dintre aceștia și tătari”, așa cum l-a numit N. Iorga².

În acest capitol ne propunem prezentarea unor mărturii ale violenței trăite de către locuitorii din ținutul Orhei în secolele XV-XVI.

Despre invaziile devastatoare ale otomanilor, tătarilor și cazacilor și impactul lor asupra ținutului Orhei în secolele XV-XVI, găsim informații atît în cronicile vremii, în scrisorile adresate de domni și boierii moldoveni bistrițenilor, cît și în actele de stăpînire (proprietate) asupra unor sate, prisăci etc., emise de cancelaria domnească. De aceea, în această lucrare ne propunem analiza acestor categorii de izvoare, în special a actelor de proprietate. Spre deosebire de cronici, care consemnează doar data și amploarea năvălirilor străinilor, actele de stăpînire oferă informații relevante în legătură cu impactul invaziilor și a expedițiilor de pradă asupra unor persoane și locuri concrete, dezvăluind nu numai modalitățile și prețul recuperării libertății personale, dar și anumite aspecte ale relațiilor interumane.

Analiza izvoarelor diplomatice și a celor narative moldovenești arată că istoria ținutului Orhei, unitate administrativă situată la hotarul de est a Țării Moldovei, a fost marcată de violența străinilor și de întregul cortegiu de orori care o însoțesc. Dovadă a periclitării acestui ținut de invaziile turco-tătare este și politica funciară a lui Ștefan cel Mare în această parte a țării, orientată spre consolidarea militară a regiunii, prin acordarea unor stăpîniri elementelor slujitoare ale domniei³. Totodată, la sfîrșitul deceniului al șaptelea, Ștefan cel Mare a construit cetatea Orheiului, dezvoltînd sistemul de apărare de pe Nistru, care avea și rolul de protecție a drumului comercial moldovenesc, al cărui traseu străbătea această zonă⁴. Astfel, Cetatea Orheiului, după cum observa cunoscutul editor de documente Aurel V. Sava, servea „drept bastion de apărare împotriva invaziilor tătarești din ce în ce mai amenințătoare, Hotinul și Cetatea Albă fiind așezate la o prea mare distanță una de cealaltă pentru a apăra singure, în bune condiții, întreaga frontieră răsăriteană a Moldovei”⁵. Iar mai tîrziu, după anul 1538, ținutul Orhei era în proximitatea Bugeacului păzit de cetatea Tighinei, care

¹ I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Jan Długosz*, Iași, 1926, p. 50.

² N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1900, p. 177. În nota 1 de la pagina 178 N. Iorga arată că „încă de la 1524, abia organizați, cazacii, cei din Cercask, pradă pe niște negustori din Caffa și provoacă plîngeri din partea hanului” (cf. *Acta Tomiciana*, VII, p. 51).

³ D. Dragnev, *Zona de apărare...*, p. 18.

⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁵ Sava, *Doc. Orhei*, p. VII.

le asigura turcilor controlul deplin al țărmului moldovean al Mării Negre, controlul asupra gurilor Dunării și permitea legătura terestră cu tătării din Crimeea¹. Prin urmare, ținutul Orheiului era expus, în permanență, acțiunilor devastatoare ale acestora. Majoritatea mențiunilor în acest sens sînt în legătură cu principalele conflicte externe ale țării, cu evenimentele militare mari din istoria Moldovei medievale. Conflictul cu Imperiul otoman fiind „de mai lungă durată și legat direct de stăpînirea asupra Dunării de Jos, ca prelungire economică și militară a Mării Negre”².

Îzvoarele narative, în deosebi cronicile moldovenești, conțin pagini memorabile în legătură cu invaziile otomanilor și incursiunile de pradă ale tătarilor și cazacilor. În acest sens, cronica de la Bistrița relevă următoarele fapte, preluate apoi de Grigore Ureche: „scrie letopisețul nostru că în anii 6947 (1439) noiembrie 28, intrat-au în țară oaste tătarască, de au prădatu și arsu până la Botoșani și au arsu și Țîrgul Botășanii. Așijderea la anul după această pradă la leatul 6948 (1440) dichemvrii 12 zile iarăși au intrat tătării în Țara de Jos, de au prădat și au arsu Vasluiu și Bîrladul”³. Considerăm că aceste mențiuni constituie mărturii indirecte ale acțiunilor de pradă tătarești în așezările orheiene, mai ales că itinerariul obișnuit al acestora trecea și prin ținutul Orhei.

Cronicile țării arată că prima incursiune tătară în Moldova lui Ștefan cel Mare și, respectiv, bătălia de la Lipinți a avut loc în anul 1470⁴. Cu toate acestea, opiniile cercetătorilor referitoare la anul și conjunctura desfășurării acestei incursiuni sînt divergente, majoritatea preluînd anul 1469 după cronica lui Jan Długosz⁵. Spre exemplu, Ilie Minea concluziona următoarele în legătură cu data invaziei tătarilor: „cronica polonă prezintă invazia tătarească înainte de 1469 octombrie, așa că ținînd seama și de cronica veche moldovenească putem admite, că bătălia de la Lipnic s-a dat la 20 august 1469”⁶. În lucrările apărute în ultima vreme figurează aceeași dată⁷. Deosebită este însă opinia lui N. Pienaru, care

¹ E. Denize, *Petru Rareș și Moldova dintre Prut și Nistru*, în RI, VIII (1997), nr. 7-8, p. 482.

² Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale...*, p. 610; I. Căzan, E. Denize, *op. cit.*, p. 95.

³ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 83.

⁴ *Ibidem*, p. 95: „vă leatul 6978 (1470) rădicatu-s-au multă mulțime de oaste tătarască și au intratu în țară să prade, căroara prinzindu-le de veste Ștefan vodă, le-au ieșitu înainte. Și la o dumbravă ce să chiamă la Lipinți, aproape de Nistru, i-au lovit Ștefan vodă cu oastea sa, avgust 20, și dîndu războiu vitejaște, i-au risipit și multă moarte și perire au făcut întrînșii și mulți au prinsu în robie și le luo tot pleanul”.

⁵ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, p. 121; Idem, *Istoria armatei...*, p. 134; I. Ursu, *Ștefan cel Mare...*, p. 37; C.I. Andreescu, *Din legăturile moldo-tătare în sec. XV*, în *Arhiva*, anul 41 (1934), nr. 3-4, p. 148; D. Urzică, *Bătălia din dumbra de la Lipnic*, Iași, 1937, p. 7; N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982, p. 92-93; Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale...*, p. 615.

⁶ I. Minea, *Informațiile românești ...*, p. 50.

⁷ I. Căzan, E. Denize, *Marile puteri...*, p. 98.

ajunge la concluzia că „prima incursiunie tătară în Moldova lui Ștefan cel Mare, înregistrată de izvoarele narrative în 1469 sau în 1470, s-a derulat în primăvara anului 1471”, opinînd că organizatorii atacului au fost tătarii din Crimeea și nu cei din Hoarda Mare¹.

Am insistat asupra acestui eveniment, deoarece această incursiune a tătarilor a fost considerată de către cercetători drept cauză pentru construirea cetății de la Orhei. N. Iorga arată că cetatea Orheiului a fost „înălțată în urma acestei năvăliri a tătarilor”². De asemenea, Aurel V. Sava, editorul documentelor referitoare la târgul și ținutul Orheiului, credea că „în special, năvala din 1469 a oardei apusene tătarești de sub conducerea lui Eminec, fiul hanului Mamai, nimicită de Ștefan Vodă la Lipnic, a fost motivul imediat al întăririi vechei cetăți naturale de pe Răut”³. Patru decenii mai târziu, în lucrarea sa despre campaniile lui Ștefan cel Mare, Al. Gh. Savu afirmă următoarele: „Pentru a nu se mai repeta situația din august 1469, cînd tătarii au pătruns ușor în Moldova speculînd faptul că vadul de la confluența Răutului cu Nistrul fusese slab apărat, Ștefan cel Mare a poruncit imediat după luptă să se înalțe la Orhei o puternică cetate”⁴. Observăm că afirmația colonelului Savu referitoare la motivația și data construirii cetății Orheiului este fermă, lipsește marja de incertitudine, care ar fi utilă în asemenea situații. În lucrările recente a fost păstrată aceeași idee⁵. Spre exemplu, într-un studiu recent, D. Dragnev afirmă că „fortificarea zonei devine deosebit de necesară odată cu intensificarea invaziilor tătare în anii 70 ai secolului al XV-lea. Începînd cu anul 1470, relevă autorul, o importanță deosebită este acordată pîrcălăbiei Orheiului, care avea misiunea de a astupa o breșă în linia de apărare de pe Nistru”⁶.

Luînd în considerare datarea primei incursiuni a tătarilor în Moldova lui Ștefan cel Mare în primăvara anului 1471, susținută de N. Pienaru, consolidarea cetății Orheiului a fost motivată într-adevăr de nevoia securizării hotarului de răsărit a Țării Moldovei. Exista pericolul real al invaziilor tătare. Este posibil ca

¹ N. Pienaru, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu hanatul din Crimeea. O controversă: prima incursiune tătară în Moldova*, în *Ștefan cel Mare și Sfînt. Atlas al credinței creștine: simpozion: Putna, 2004*, Suceava, 2004, p. 280-281. Autorul își bazează aserțiunea pe „tăcerea suspectă a surselor documentare diplomatice asupra unei invazii tătare simultane în Polonia și Moldova, care în accepția cronicilor polone și moldovene s-ar fi produs într-unul din anii 1468, 1469, 1470”. Astfel, îndoiala autorului se referă atît la „precizia cronologică”, cît și la „certitudinea fixării identității stirpei agresorilor – propusă de Jan Długosz și acceptată de compilatorii săi – în neamul tătarilor din Hoarda Mare”.

² N. Iorga, *Istoria armatei...*, p. 325.

³ Sava, *Doc. Orhei*, p. VII.

⁴ Al.Gh. Savu, *Ștefan cel Mare. Campanii*, București, 1982, p. 81.

⁵ N. Răileanu, M. Onilă, *Precizări privind lupta de la Lipnic*, în *Ștefan cel Mare – personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate)*, Chișinău, 2005, p. 27.

⁶ D. Dragnev, *Zona de apărare...*, p. 18.

tătării să fi efectuat raiduri de dimensiuni reduse și limitate la teritoriul limitrof frontierei anterior anului 1471, „bazate pe iuțeală, surpriză și evitarea angajării de lupte cu garnizoanele din teritoriul invadat, pentru a se retrage în siguranță cu «pleanul» dobândit”¹. De aceea, Ștefan cel Mare a început, probabil, reconstruirea cetății Orheiului înainte de declanșarea incursiunii tătarilor la care se aștepta. Răspuns la motivațiile unei eventuale incursiuni a tătarilor prevăzută de domnul Țării Moldovei găsim în „escaladarea de către Ștefan cel Mare a boicotului comercial aplicat Caffei și în plasarea definitivă a lui Mengli Giray ca protector al orașului genovez... Continuarea politicii represive a lui Ștefan cel Mare față de negustorii genovezi pentru a dezvolta comerțul de tranzit prin porturile Cetatea Albă și Chilia și nerezolvarea pe cale amiabilă a masivelor daune materiale provocate comercianților din Caffa, care tranzitau Moldova au condus la transformarea hanului din Crimeea în adversar al voievodului moldovean”². Prin urmare, aceasta l-a determinat pe domnul Țării Moldovei să dezvolte sistemul de fortificații de pe Nistru și, respectiv, construirea cetății de la Orhei.

Dacă primul război dintre Moldova și Imperiul otoman din anul 1475 n-a afectat direct ținutul Orhei, deoarece itinerariile armatei turcești au trecut la o distanță apreciabilă de hotarul ținutului Orhei, acestea ajungând doar pînă la Vaslui³, al doilea război din anul 1476 a cauzat mari distrugerii și jafuri. Acestea au fost provocate de aliatul sultanului – hanul tătarilor din Crimeea, obligat, probabil, de Poartă să participe la campanie, fiind prima mare acțiune întreprinsă în comun cu armata otomană⁴. Cercetătorii arată că cetele tătarilor, conduse de Eminek, au sosit pe marele drum tătăresc la Nistru, trecînd în Moldova, „probabil prin vadul Rașcu și apoi, urmînd valea Răutului, au împînzit regiunea înconjurătoare, provocînd mari distrugerii și jafuri”. Tahsin Gemil publică două documente tătărești referitoare la campania din 1476 a sultanului Mehmed II în Moldova, printre care o scrisoare adresată sultanului în care Eminek Mîrza se lăuda: „am ars numeroase cetăți ale necredinciosului, am luat prăzi multe și nenumărate”⁵. În războiul din 1484 dintre turci și moldoveni au fost antrenate, de asemenea, forțele tătare, care, pentru a face joncțiune cu oastea otomană în drum spre Cetatea Albă, au pătruns pe teritoriul Moldovei, probabil prin vadul de la Tighina, în apropierea hotarelor ținutului Orhei⁶. După cucerirea Cetății Albe de către otomani, aceștia și, mai ales, oastea numeroasă a tătarilor au produs ravagii

¹ N. Pienaru, *op. cit.*, p. 281.

² *Ibidem*, p. 302-303.

³ Al.Gh. Savu, *op. cit.*, p. 90-109.

⁴ *Ibidem*, p. 129-130.

⁵ T. Gemil, *Două documente tătărești referitoare la campania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova*, în AIIAI, V (1968), p. 193.

⁶ Al.Gh. Savu, *op. cit.*, p. 165-166.

nu numai în sudul teritoriului dintre Prut și Nistru, dar și în ținuturile din „adîncimea teritoriului Moldovei”¹.

Mărturiile ale invaziilor tătărești în perioada domniei lui Bogdan III găsim în actele emise de cancelaria domnească. Astfel, din uricul acordat la 20 aprilie 1518 de Ștefăniță voievod lui Ioan Morozanul prin care acestuia i se confirma privilegiul de stăpînire asupra a două locuri în pustie, unul între Ciuluci, și altul la Fîntîna Radului, în ținutul Orheiului, primite în stăpînire de la Ștefan cel Mare, afăm că actul a fost pierdut „cînd au atacat tătarii țara noastră”².

În secolul XVI se întîlesc invaziile și expedițiile de pradă tătărești care afectează ținutul Orheiului. Menționăm marea invazie de la începutul secolului XVI a lui Beti Ghirei, fiul hanului, despre care cronicile relatează că „fără veste cu multă mulțime de tătari pe trei locuri au intrat în țară, de au prădat de la Orheiu până la Dorohoiu și pre Prut în sus, de multă pradă și robire de oameni au făcut și plean de dobitoace au luat”³. De asemenea, la 1513 Beti Ghirei a intrat în Moldova, „de au prădat țara până la Iași și au arsu tîrgul și ținutul Cîrlegăturii și au ajunsu și la Dorohoiu și până la Ștefănești. Iar alți au prădat în jos la Lăpușna și la Chigheciu și de sîrgu vrîndu să iasă cu robii, în Nistru multe suflete au înecat și robi și de ai sei”⁴.

Dovadă a năpastei provocate de tătari în ținutul Orhei în această perioadă este mențiunea inserată în uricul din 28 martie 1533, prin care Petru Rareș întărește nepoților lui Stan Vărzar stăpînirile lor, între care și jumătate din satul Pitușca Seaca (ținutul Orheiului), și care documenta că „privilegiul de danie ce l-au avut ei de la înaintașii noștri, [...], ei le-au pierdut, cînd au atacat tătarii țara noastră și cînd noi am fost în pribegie”⁵. Dimpotrivă, pentru domnia lui Petru Rareș lipsesc informațiile care să dea o referință cît de confuză referitoare la existența unei invazii a tătarilor în Moldova⁶.

Actele de stăpînire emise de cancelaria domnească conțin date valoroase despre invaziile tătarilor și consecințele lor. Despre o pradă a tătarilor, în timpul căreia a fost răpită Marica, fata lui Ivanco, pîrcălab al ținutului Orheiului, aflăm din uricul din 16 aprilie 1546, prin care Bîlco și fiii lui primesc întărire de la Petru

¹ *Ibidem*, p. 170.

² *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 117, p. 123-124; C. Cihodaru, *Acte false...* (III), p. 486; Chelcu, *Din uric de la bătrînul Ștefan Voievod*, p. 111.

³ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 141.

⁴ *Ibidem*, p. 141-142.

⁵ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 329, p. 363-364; C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei...*, p. 113; *Idem*, *Acte false...* (III), p. 489. În comentariile pe marginea textului întregit al documentului din 28 martie 1533, C. Cihodaru arăta că invazia tătarilor menționată în acest document este cea din anul 1518, în timpul domniei lui Ștefăniță voievod, cetele de prădători fiind nimicite de moldoveni în marea luptă ce a avut loc la Gura Ciuhurului.

⁶ C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei...*, p. 114.

Rareș pentru „dreapta lor cumpărătură, jumătate de sat ce este pe Cula, anume Deteleva, jumătatea de sus, căci au plătit pe acea jumătate de sat (...) trei sute de zloți tătarești, în mâinile Maricăi, fiica lui Ivanco pîrcălab”; „și cu acești bani ea s-a răscumpărat de la tătari, pentru că nimeni din neamul ei n-a vrut s-o răscumpere. Și privilegiul de cumpărătură care l-a avut ea și acel privilegiu l-a pierdut cînd a fost la tătari”¹. În cazul particular al Maricăi putem vedea problema generală a robirii locuitorilor, modalitățile și prețul pentru recuperare libertății.

Șirul anilor nefaști pentru locuitorii Moldovei, și desigur, pentru orheieni, continuă cu anul 1564, cînd Alexandru Lăpușeanu vine în a doua sa domnie cu ajutorul turcilor și a acoliților. În legătură cu acest eveniment cronica arată că „au trimis hochimurile împăratului la tătari, de au acoperit țara ca roiul, prădîndu și arzîndu”². Această mențiune a cronicarului este confirmată și prin datele conținute în mai multe acte de cancelarie. Unul dintre acestea este uricul din 27 februarie 1573, dat de Ioan vodă fiilor lui Maxim Bolcăș cărora li se întărește „a lor dreaptă ocină, din dresă de danie ce are tatăl lor Maxim Bolcăș dela strămoșul nostru Ștefan vodă bătrînul un loc de pustie pe Răut, la Chișinău, la capul Piscului Vătricii”, arătînd că „dresurile ce au avut tatăl lor Maxin de danie <...> li-ar fi prăpădit cînd au venit Alexandru vodă cu tătari în țară”³.

O mare pustietate au provocat tătarii și în anul 1574, despre care cronica scrie următoarele: „Iar dacă au perit Ion vodă, tătarii s-au lăsat în pradă piste toată țara, de au robit, de n-au fost niciodată mai mare pustiitate în țară decît atunci, că pre toți i-au coprinsu fără grijă pre la casile lor, unde pînă astăzi între Prut și între Nistru au rămas pustiitate de nu s-au mai discălicat oamenii”⁴. Dovadă în acest sens stau actele de cancelarie. Astfel, în domnia lui Petru Șchiopul au fost date mai multe urice de întăritură care, pe lîngă mențiunile în legătură cu pierderea uricelor, conțin și date despre dimensiunea ravagilor făcute de turci și tătari la sfîrșitul domniei lui Ioan vodă. În aceste texte întîlnim expresii de tipul: „l-au pierdut în vad la Siret cînd au prădat tătarii țara”⁵, „din pricina oștilor și ars de tătari”⁶, despre sate „fiind arse de tătari cînd au prădat țara”⁷, privilegiu pierdut „în zilele lui Ioan vodă cînd au prădat țara turcii și tătarii”⁸, „cînd au lovit tătarii cu război țara și însuși Ioan vodă a pierit”⁹; despre privilegiul pe care l-au pierdut

¹ *D.I.R.*, A, XVI, vol. I, nr. 421, p. 465; *M.E.F.*, II, nr. 87.

² Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 189.

³ Sava, *Doc. Orhei*, nr. 9, p. 17; *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 25.

⁴ *Ibidem*, p. 204-205.

⁵ *Catalog documente - Iași*, nr. 1007, p. 385.

⁶ *Ibidem*, nr. 1020, p. 390.

⁷ *Ibidem*, nr. 1053, p. 400.

⁸ *Ibidem*, nr. 1185, p. 442.

⁹ *Ibidem*, nr. 1022, p. 390.

„cînd au venit tătarii cu război în zilele lui Ioan vodă”¹, „cînd au prădat tătarii țara în zilele lui Ioan vodă”².

Dovadă a impactului înfrîngerii din 1574 este mențiunea din suretul scos de pe uricul din 13 aprilie 1586, potrivit căreia Toader Biliciu și Ionașcu cu frații săi, Ignat și Grozav, au pierdut ispisoacele de danie de la Alexandru Lăpușeanu pentru „un loc din pustiu, în Ciulița Mare, la Fîntîna Ciobanului, în gura pîrului Adîncu și cu loc de moară în Ciuluc și cu loc de prisacă în Frasăni, care acum se numește satul Beliciu” „în zălile lui Ion vodă, cînd au prădat Tătarii, încă sîngur Ion vodă au pierit într-ace vremi”³.

Potrivit mențiunii din uricul de întăritură, acordat la 16 august 1609 de Constantin Movilă lui Chiriță Dumitrache Paleolog pentru moșiile sale, între care satul Leușenii pe Măiatini, cumpărat de la Todosia, soția lui Apostol paharnic, fiica Nastasiei, nepoata lui Ponici cel bătrîn, privilegiile vechi ale lor „au pierit pe vremea tătarilor lui Ioan vodă”⁴. De asemenea, strănepoții lui Nicolae Golăi, a lui Mașcu și a pîrcălabului Albu din satul Mășcăuți arată că „toate documentele, pe care le-au primit de la strămoși, s-au pierdut în vremea prăzilor tătărești”⁵.

Așadar, vecinătatea tătarilor constituia „cel mai mare necaz al tuturor... care nu numai că fură într-ascuns tot ce pot, dar chiar cîteodată cu chip că pornesc cu război asupra Poloniei și nu pot de aceea să nu treacă prin Moldova, nu numai că fac cele mai mari prădăciuni, dar cîteodată duc cu ei în robie pe toți locuitorii satelor și-i vînd la Constantinopol drept ruși”⁶.

Despre distrugerea cetății/tîrgului Orhei în literatura de specialitate au fost vehiculate cîteva opinii. Unii cercetători au pus dispariția cetății pe seama invaziilor repetate ale tătarilor din Crimeea. La baza acestei opinii a fost o ipoteză de lucru a lui G.D. Smirnov, care, publicînd în anul 1953 primele rezultate ale săpăturilor arheologice de la Orheiul Vechi, a presupus că invazia tătarilor din anul 1499 a distrus cetatea. Această presupunere a fost dezvoltată de cei care s-au ocupat de istoria Orheiului⁷, fiind preluată de cercetările ulterioare. Constatăm prezența acestei idei și în lucrări apărute recent. Spre exemplu, în lucrarea sa despre cetățile Moldovei medievale, M. Șlapac scrie următoarele: „pustiirea Orheiului Vechi în 1499 de către tătari a împiedicat dezvoltarea procesului de fortificare urbană. Altă invazie care a provocat mari pierderi cetății a fost cea din 1513. În anii de domnie a lui Ștefăniță incursiunile de jaf ale tătarilor s-au repetat.

¹ *Ibidem*, nr. 1101, p. 415-416.

² *Ibidem*, nr. 1121, p. 421-422.

³ *D.I.R.*, A, XVI, vol. III, nr. 381, p. 316-317.

⁴ *M.E.F.*, I, nr. 102, p. 234-242.

⁵ *M.E.F.*, I, nr. 134, p. 297-302; nr. 144, p. 324-327.

⁶ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 301.

⁷ P. P. Bîmea, *op. cit.*, p. 46.

Se pare că în 1538, ca urmare a atacului otoman în Moldova, așezarea a fost distrusă din nou”¹.

Există și cercetători care susțin distrugerea cetății în timpul celei de a doua domnii a lui Alexandru Lăpușeanu, fiind influențați, probabil, de un mic capitol din letopisețul lui Grigore Ureche cu titlul *Cînd au risipit Alexandru vodă cetățile din Țara Moldovei*². În opoziție cu ideile de distrugere a cetății de către tătari sau turci, C.C. Giurescu afirmă următoarele: „se crede că distrugerea cetății respective ar fi fost făcută, potrivit ordinului turcesc, de către Alexandru Lăpușeanu, în a doua domnie a sa (1563-1568). Dar faptul însăși al distrugerii cetății nu este sigur... Poate că acești orășeni nu erau mulțumiți cu locul vechi, stîncos, unde se afla cetatea”³. Pentru nesiguranța teorii distrugerii cetății Orheiului în această perioadă pledează și Gh. Pungă, remarcînd că „Alexandru Lăpușeanu a întreprins unele lucrări în apropiere de vatra Orheiului Nou, fapt care ne face să presupunem că noua așezare exista încă din acești ani. Mai mult chiar, nu este exclus ca acest domn sau poate fiul său să se fi îngrijit de refacerea cetății: așa ne explicăm de ce, chiar de la începutul domniei lui Ion vodă (1572), pîrcălabii de Orhei sînt trecuți, pentru prima dată în secolul al XVI-lea, ca membrii ai divanului”⁴.

Chiar dacă paginile letopisețelor și unele acte de stăpînire arată distrugeri nemaipomenite, cauzate de invaziile frecvente ale tătarilor la sfîrșitul secolului XV – începutul secolului XVI, nu poate fi stabilită cu certitudine cauza și data dispariției cetății Orheiului. În lipsa unor mărturii probate de o sursă documentară sigură, cum ar fi acte de cancelarie, corespondență publică și privată etc., această problemă rămîne pe seama cercetărilor ulterioare. Cunoaștem totuși că, pentru a-și consolida și definitivă prezența în partea răsăriteană a Țării Moldovei, după terminarea campaniei, la începutul anului 1539, turcii ridicau fortificații în zona graniței cu Polonia. Conform datelor publicate de Eugen Denize, castelanul de Belz, Nicolae Sieniawski, avea motive serioase de îngrijorare din cauza fortificațiilor pe care turcii le ridicau la Tighina și pe care începuseră să le ridice și la Orhei, pe granița de vest a Moldovei⁵.

Despre cazaci ca „actori ai violențelor” în ținutul Orheiul se cunosc mai puține date. Astfel, cronica lui Grigore Ureche arată că „într-aceea vreme

¹ M. Șlapac, *Cetăți medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea)*, Chișinău, 2004, p. 85.

² Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 191: „Alexandru vodă vrîndu să între în voia turcilor, precum să făgăduisă înaintea împăratului că va risipi toate citățile din Țara Moldovei... făcîndu pre cuvîntul împăratului, umplîndu toate cetățile de lemne, le au aprinsu de au arsu și s-au risipit...”

³ Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți*, p. 264-265.

⁴ Gh. Pungă, *A „risipit”...*, p. 257.

⁵ E. Denize, *Petru Rareș...*, p. 479.

odihnindu Ștefan vodă la Vaslui, i-au venit olăcari de sîrgu de la Soroca, cum Lobodă și Nalivaico hatmanii căzăcești au intratu în țară și pradă. Decii Ștefan vodă neputînd suferi pre neprieteni a-i lăsarea să strice țara, ce îndată cu ai săi, cu cîti era, i-au căutat a merge, unde s-au și tîmpinat cu acea oaste căzăcească pe Răutu, la Grumădzești. Fiindu cazacii în pradă rășchirați și lovindu-i noaptea fără veste, fură biruiți cazacii. Atuncia și Lobodă hatmanul căzăcescu fu prinsu de oastea lui Ștefan vodă. Și gonindu-i spre Nistru, Nalivaico hatmanul și cu o samă de cazaci au dat să treacă Nistrul și mulți s-au înecat și un polcovnic al său vestit, Jora, acolo s-au înecat și alți mulți. Și astădzi ieste de pomenit acel loc de-i dzic Vadul Jorăi”¹. Dovadă că locuitorii orheiieni au avut de suferit din cauza expedițiilor de pradă ale cazacilor este cartea de întăritură de la Ieremia Movilă din 25 februarie 1604, dată lui Iațco Frățiță, fiul lui Bogdișor, și altori rude ale lui pentru întreaga ocină Minceni din ținutul Orhei, „unde este casa lor, livezile, pădurile și locurile pentru mori în apa Jidaucăi”. Pentru toate acestea, jeluitorii aveau „mărturii drepte din partea boerilor ocolași și a megieșilor” precum că moșul lor <...> a avut urice de la Ștefan voievod cel Bătrîn, care s-au pierdut în tîrgul Sorocăi, cînd au năvălit acolo cazacii zaporojeni².

În concluzie, cele expuse mai sus constituie doar cîteva mărturii care arată că locuitorii ținutului Orhei au fost afectați în secolele XV-XVI de invaziile otomanilor și de incursiunile de pradă ale tătarilor și cazacilor, acestea întețindu-se odată cu slăbirea autorității domnești și, respectiv, a puterii de stat.

¹ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 102.

² *M.E.F.*, I, nr. 85, p. 199-202.

Concluzii

În finalul acestei cercetări, se impun cîteva considerații cu caracter general. Toate datele, obținute din izvoarele ce ni s-au păstrat, supuse unei atente analize, scot în evidență aspecte ale evoluției ținutului Orhei în perioada secolelor XV-XVI, acestea fiind în conexiune cu acelea ale întregului spațiu românesc de la est de Carpații Orientali.

Ținutul Orheiului cuprindea o regiune de margine a Țării Moldovei, care se termina la Nistru, la hotarul cu Polonia și, implicit, cu teritoriul de unde erau declanșate incursiunile turco-tătare. Premizele constituirii acestuia în limitele administrative de mai tîrziu se cristalizează, probabil, în perioada de pînă la integrarea acestui spațiu în componența statului medieval moldovenesc, cînd teritoriul din dreapta Nistrului era parte a unei importante unități administrative a Hoardei de Aur.

Pentru teritoriul care va forma viitorul ținut al Orheiului, uricele domnești din prima jumătate a secolului XV indică în calitate de stăpîni vechi, contemporani, probabil, cu perioada domniei lui Petru I Mușat, pe Rosomac, Rujici, Cosco, Radul etc. Aceștia își aveau *curțile* sau *casele* pe valea Culei. Pînă la începutul secolului XV în spațiul de care ne ocupăm existau și alte *curți* și *case*, în jurul cărora se întemeiau, probabil, așezări, chiar dacă nu sînt menționate, creînd aparența că acestea lipsesc. Drept dovadă sînt frecvențele mențiuni ale hotarelor de ocine „pe unde din veac au umblat”, cel puțin pentru așezările atestate în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Hotarele ținutului Orhei n-au suferit modificări în perioada secolelor XV-XVI, păstrînd o configurație endocentrică în aria Țării de Jos. Configurația ținutului sugerează o expansiune, declanșată dinspre reședință, care avea o poziție marginală, în mare parte, spre nord și spre vest. Spre est nu trece Nistrul, care constituia granița de est a statului medieval moldovenesc, iar spre sud se oprește la rîul Bîc. Cele două cursuri de ape ca factor geografic au avut un rol important în stabilirea hotarelor ținutului. Astfel, ținutul Orheiului era în hotar dinspre nord cu ținutul Soroca, dinspre vest cu ținutul Iași, dinspre sud cu ținutul Lăpușna și dinspre est fluviul Nistru îl delimita de Regatul polon.

Tîrgul-cetate Orhei, prima reședință a ținutului, întemeiat pe ruinele orașului oriental *Şehr al-Djedid*, a adoptat etimonul maghiar *Várhely* (= *cetate*), probabil, spre sfîrșitul secolului XIV. Acest toponim, precum și altele din apropierea Orheiului, se integrează în seria numelor de localități cu nume de origine ungurească din Moldova. Locul existenței acestora este cunoscut astăzi atît datorită cercetărilor arheologice, cît și a surselor scrise. Ocolul Orheiului nu avea un caracter compact, satele acestuia fiind răsfirate; unele dintre ele erau așezate chiar dincolo de Nistru. Nu cunoaștem care era numărul satelor destinate ocolului cetății și tîrgului Orhei. Totuși, presupunem că ocolul Orheiului cuprindea satele: Golăești, Oxintia, Ivancea, Stojiște, Molovata, Ocna și Ustia.

Descoperirile arheologice, actele de stăpînire emise de cancelaria domnească, izvoarele cartografice referitoare la spațiul ținutului Orhei scot în evidență faptul că tendințele orheienilor pentru amplasarea așezărilor le repetă pe cele generale, proprii geografiei așezărilor românești, răspîndindu-se în funcție de posibilitățile economice, de adăpost și de apărare, oferite de cadrul natural. Așadar, satele erau întemeiate pe cursurile de ape, fie la obîrșia, fie la vărsarea lor, pe fundul sau pe terasele văilor, adeseori la adăpostul pădurilor, pentru a se proteja de incursiunile de pradă ale străinilor, dar neapărat cu *loc de cîmp* și de *farină*, cu *poiene de fînațuri*, cu *loc de iaz*, cu *loc de grădini*, de *prisăci*, cu *loc de moară* etc.

Așezările rurale din ținutul Orheiului în secolele XV-XVI au devenit cunoscute datorită informațiilor excerptate din actele de stăpînire emise de cancelaria domnească și a rezultatelor cercetărilor arheologice. Corelarea celor două categorii de izvoare a contribuit la obținerea datelor referitoare la denumirea, locul amplasării așezării, hotarul ei și structurile economice cuprinse în acest hotar, stăpînitorii și, respectiv, curgerea proprietății, valoarea în bani etc. De asemenea, a fost posibilă, adevărat, în unele cazuri, stabilirea planimetriei și topografiei așezărilor, tipologia locuințelor și a anexelor gospodărești, activitățile economice ale locuitorilor și viața lor spirituală.

În ceea ce privește denumirea așezărilor orheiene, unele au fost numite după anumite elemente geografice în forma lor proprie sau prin derivarea apelativelor, precum *Hluboca*, *Ocna*, *Pietroasa*, *Pitușca Seacă*, *Poiana*, *Stînca*, *Ustia*, *Vadul Pietrii* ș.a. Din analiza toponimiei orheiene am stabilit că denumirile unor sate din secolele XV-XVI, care inițial aveau numele văilor în care au fost așezate, au fost schimbate treptat, fiind numite după numele noului stăpîn. Numeroase sate din ținutul Orheiului, ca de altfel și în toată Țara Moldovei, și-au luat numele de la primii organizatori (vătămăni, cnezi) sau stăpînitori (boieri) ai așezării.

În perioada secolelor XV-XVI în ținutul Orheiului au existat circa 120 de așezări. Dintre acestea, 18 sate au existat pe parcursul întregii perioade de care ne ocupăm. Majoritatea așezărilor probează principiul durabilității, adică s-au păstrat

pînă astăzi cu aceeași denumire, uneori ușor schimbate în timp, și, probabil, în aceleași hotare. În prezentarea așezărilor rurale am arătat, în cazurile în care era posibil, curgerea proprietății pînă la începutul secolului XVII. Prin aceasta am încercat să atragem atenția asupra situației create spre sfîrșitul perioadei de care ne ocupăm, care va avea repercursiuni grave începînd cu secolul XVII, cînd vechii stăpîni, deveniți mici proprietari, vor fi amenințați cu acapararea ocinilor lor de către marea boierime.

Dezvoltarea economică a așezărilor din ținutul Orheiului a fost determinată de evoluția politică, economico-demografică, atît din întreaga Țara Moldovei, cît și din regiunile învecinate, al căror nivel de dezvoltare și-a găsit, mai totdeauna, reflectare în zona de care ne ocupăm. Firește, de-a lungul secolelor XV-XVI viața economică a așezărilor din ținutul Orheiului n-a cunoscut o linie continuă ascendentă, fapt determinat, în mare parte, de anii de secetă și de epidemii de ciumă, de distrugerile produse de invaziile și expedițiile de pradă ale turcilor, tătarilor și cazacilor.

În secolele XV-XVI biserica din Țara Moldovei era o instituție destinată să consolideze autoritatea stăpînitorului său prin influență spirituală asupra enoriașilor. Astfel, bisericile de mir și, ulterior, mănăstirile, acreditînd *mitul naturii divine a domniei*, au contribuit la legitimarea puterii domnului. Aceste așezăminte de cult erau înzestrate de către domnie cu diferite privilegii și danii de moșii și obiecte de cult. Proprietatea Bisericii n-a atins proporții mari în ținutul Orheiului în secolele XV-XVI, în comparație cu alte ținuturi ale Țării Moldovei. Situația de aici este asemănătoare pentru această perioadă cu cea din ținutul Hotin, ambele fiind zone de margine ale țării, periclitare de incursiunile de pradă turco-tătare și ale cazacilor, care se terminau, de obicei, cu devastarea sau chiar distrugerea lor. Satele și alte stăpîniri din ținutul Orheiului ajung în posesia Bisericii ca rezultat al închinării acestora pentru pomenirea stăpînului și a rudelor sale.

În comunitățile medievale din ținutul Orheiului erau practicate ritualuri funerare creștine comune așezărilor din spațiul românesc. În perioada secolelor XV-XVI ritualurile de tratare a defuncțiilor sînt uniformizate, predominînd poziția brațelor îndoite din cot și puse pe piept. Inventarul funerar constă din obiectele personale ale defuncțiilor (obiecte de podoabă, accesorii vestimentare) și monede, depuse ca obol funerar.

Puterea domnească exercitată în ținutul Orheiul era determinată de ideologia medievală a puterii. Aici, ca și în celelalte ținuturi moldovenești, s-a manifestat prioritar una din formele puterii domnești – „mila domnului”. Domnii Țării Moldovei și-au miluit supușii cu diferite stăpîniri în ținutul Orheiului începînd cu Alexandru cel Bun, prin aceste danii îndeplinindu-și misiunea de „părinte, bun păstor al turmei”. În dregătoria de pîrcălab al Orheiului au fost numiți boieri de

seamă, și chiar rude ale domnului, lucru pus pe seama importanței strategice a cetății Orheiului.

Acestea sînt rezultatele cercetării unei teme importante a medievisticii românești, avînd drept scop principal încercarea de reconstituire a perioadei secolelor XV-XVI din istoria Moldovei medievale prin abordarea monografică a problemelor pe care le implică studiul unui ținut vechi și marginal – Orheiul. Semnalăm faptul că anumite probleme, abordate în cuprinsul lucrării de față, vor trebui reluate și aprofundate cu alte ocazii.

Abstract

The study of the historical evolution of administrative units certainly contributes to the knowledge and understanding of political phenomena, of certain aspects of the economic, social and cultural development of villages. The reconstruction of the historical evolution of Moldavian counties contributes to the elucidation of a considerable number of problems concerning the medieval history of Moldova. This is why in this study I have focused my research on the history of the county of Orhei, which, together with some other Moldavian counties, were part of the East-Carpathian medieval state. The history of the district of Orhei can be considered, at this point, a segment of regional history, however, in our approach deal with the essential problems of medieval Romanian history. The small size of the area under research allows a detailed knowledge of the sources and a more exact understanding of the way of organization and functioning of the Moldavian state during the period under investigation, the reconstructive discourse being structured according to the imperatives imposed by today's research.

The elaboration of the present work was impelled by the lack of a broader study in Romanian historiography regarding the district of Orhei on the whole of its specific structures. This work deals with the period comprising the 15th and 16th centuries, these two chronological limits comprising many elements that have the tendency to shape an epoch and justify our interest in it. It is a period when, favored by certain historical conditions, the county of Orhei was able to crystallize; the homonymous borough/fortress reaches the apogee of its development during Stephan the Great's reign and enters a period of decline by the end of the 16th century.

The aim of this study is to offer an, as much as possible, a clear view upon the evolution of the territory included in the district of Orhei, and to determine its importance at the level of the entire territory of medieval Moldova. This research is an attempt to underline the political, socio-economic and religious structures of the region, which functioned during this period, to go deeper in the study of certain phenomena, as well as to reveal those aspects that have been only touched upon, or which previously were not investigated at all.

The historical evolution of Moldavian counties has always been of a great interest in Romanian historiography, this problem being elucidated in many valuable works. The problem of the historical evolution of the district of Orhei during the 15th-16th centuries was investigated in the works dealing with Romanian history as a whole, as well as in works referring to some more specific subjects. Thus, there can be found references to this problem in the main studies of Romanian history, elaborated by N. Iorga, C.C. Giurescu, as well as in the treatises *Istoria României* and *Istoria Românilor*, edited by the Romanian Academy. These works present only short references to the role and significance of Orhei in the political, military and economic life of the country, briefly mentioned while dealing with some more general problems regarding the history of medieval Moldova. Beside the above mentioned works there have also appeared general studies referring to Bessarabia, such as those written by N. Iorga, A. Boldur, I.I. Nistor, that contain important considerations connected with the history of the fortress and borough of Orhei.

The works with a more general character dealing with certain reigns, such as the monograph of C. Cihodaru and that of N. Grigoraș, comprise important references related with the history of the Orhei region. Also the monograph of G. Pungă, focused on the reign of Alexandru Lăpușneanu, contains relevant affirmations about the past of the fortress and borough of Orhei, these being followed by some later works.

The research area of C. Burac is an extended one as the scholar intended to make a complete image of the administrative and territorial organization of Moldova, as well as to follow the circumstances under which the county of Orhei came to being. He is also the author of the list of Moldavian settlements until the middle of the 18th century, the ones of the Orhei region included. In another work, the same author deals with the settlements of Moldova in the period of Stefan the Great's reign, where he presents some data referring to documentary attestations of the rural settlements in the district of Orhei during the Stephanian period.

The researches focused upon deciphering of the problems connected with the genesis and administration of Moldavian boroughs and fortifications, such as those by N. Grigoraș, C.C. Giurescu, V. Spinei, M.D. Matei, L. Chițescu, M. Șlapac, D. Floareș, contributed to the elucidation of the conditions that led to the creation of the fortress/borough of Orhei and their administration.

Among the first historiographical sources dealing with the history of Orhei region, Dimitrie Cantemir's is worth mentioning. According to him, the first residence of the county was situated „on the Western bank of the lake; among the now planted woods that surround the place, there can be seen the traces of an old fortress called by the natives *the Old Orhei*. By its position it appears to correspond to Petrodava of the old Dacia”. Later, by the middle of the 19th

century, C. Stamati, who uses the information received from a boyar called Donici, the owner of a manor near the Old Orhei, writes that: „not far from the city of Orhei, in the forest, where at present there lies the manor of Brănești which belongs to the boyar Donici... on the Răut River, there are preserved the traces of a big Dacian fortress, Petrodava, called by the natives the Old Orhei”. It can be noticed that these lines are influenced by the writings of Dimitrie Cantemir. In addition to these, at the beginning of the 20th century, Z. Arbore pointed to the fact that „today, at Brănești, close to Orhei, the ruins of some old buildings can be seen, called by the natives *the Old Orhei*”.

The exact location of the fortress of Orhei was a subject much debated especially during the interwar period, by such remarkable scholars as St. Ciobanu, Al. Boldur, A.V. Sava. The last one is the editor of an imposing collection of documents referring to the borough and district of Orhei, a volume where the well-known editor published the text of a charter dated the 10th of May 1574, which also describes the place situated „at the end of the Cave, above the Old Orhei, where the road of Orhei meets the Răut River”, emphasizing that „these data, as well as some other numerous documents referring to the Trebujeni village, published in this volume, clearly and incontestably indicate that the Old Orhei was situated close to Trebujeni, *lower than the Cave and above Mășcăuși*”. This fact was later confirmed by the results of some ample archeological investigations in this area.

During the postwar period, along with the general works, there appeared numerous studies dealing with the evolution of the residence of the county of Orhei. These were the results of the archeological investigations made by G.D. Smirnov, P.P. Bîrnea, I. Hîncu, L.L. Polevoj, A.A. Nudelman, T. F. Riaboj, E.A. Abyzova, G. Postică, A. Gorodenco, on the surface of the borough and fortress of Orhei and in some rural settlements of this area.

The reconstruction of the essential historical aspects of the district of Orhei during the 15th-16th centuries determined the use of a broad category of sources. Among these worth mentioning the written (narrative and diplomatic) and the archeological sources. Fully aware of the penury of informative material at our disposal, and, consequently, starting from this major inconvenience, I made my best to reveal the importance of archeological valences, a fact that in such a situation is almost a must. Thus, the materials brought to light due to archeological investigations constitute a special category of sources regarding the study of the territorial, economic and religious structures of the county of Orhei during the 15th-16th centuries. We have also included in this group the epigraphic and numismatic materials, as they also proceed from archeological excavations.

The first archeological vestiges belonging to the 15th-16th centuries that were identified on the territory of the Orhei region are the result of some accidental

discoveries or of archeological *tests*. These date from the first decades of the 19th century, after the annexation of Bessarabia, when, according to the tsarist ukases, in all Russian provinces, Bessarabia included, there had to be made archeological excavations and catalogued all historical and cultural goods. Systematical archeological investigations of the settlements comprised in the medieval county of Orhei during the period of the 15th-16th centuries started in the year 1947 and continued, with some intermittences, until today. The majority of archeological investigations were focused on the first residence of the county of Orhei, especially on the fortress. During several decades there were organized about 50 archeological campaigns, coordinated by G.D. Smirnov (1947-1963), P.P. Bîrnea (1968-1991), I. Hîrcu (1993-1995), and G. Postică (1996-2001). L.L. Polevoj, G.F. Cebotarenco, A.A. Nudelman, E.A. Abyzova, T.F. Riaboj, N.D. Ruseev, A. Gorodenco, etc.

The present monograph represents the doctoral thesis I publicly defended on the 4th of March, 2006 at „Al.I. Cuza” University of Iași, under the scientific guidance of Prof. Dr. Victor Spinei, having as official reviewers Prof. Dr. Gheorghe Postică (Chișinău), Prof. Dr. Mircea Ciubotaru and the regretted Prof. Dr. Claudiu Paradais (Iași).

The structure and dimensions of the chapters of my work were determined by the quantity and quality of information, inevitably unequal, on the one hand, and the specific problems that it arises, on the other.

In chapter I, *Geospatial structures and the anthropic element*, I aimed to illustrate the features of the territory circumscribed to the medieval county of Orhei that acquired more value under the influence of human factor. Thus, I prospected the geospatial structures (relief, climate, hydrographic net, soils, vegetation, fauna) and their connection with the anthropic element, the results being revealed in the following subjects: geography of settlements, modeling of habitat through human activity and geographical forms of the area and toponymy.

Chapter II, *Administrative and territorial organization*, has as object of study the *county* as an administrative and territorial unity and the *fortress/borough* of Orhei as its residence, and, certainly, the implicit problems of these structures: conditions that led to the formation of the region and its historical evolution, its borders, the foundation of the fortress/borough of Orhei, chronology and planimetry of the fortress, topography of the borough, the precincts of the fortress/borough of Orhei and some others.

In this chapter I also intended to present the rural settlements existing during the 15th-16th centuries within the borders of the Orhei region, as its constitutive elements, by using both written records and archeological vestiges discovered in this area and published in specialized literature. The method of work implied first

making some lists of the settlements that were, in fact, samples under investigation. After numerous checks, corroborations and rectifications, the data collected from these sources were classified. The card made for each settlement, as well as the investigated material, varies from one settlement to another. However, there are some points that are common for the presentation of each settlement: a. identification; b. localization; c. first attestation; d. first village owner or founder; e. transmission of ownership; f. money value of an entire village or a part of it; g. infrastructure of the settlement and its economic activities. At the same time I intended to establish the natural frame and the structure of the rural settlements on the basis of documents, as a main source, and of archeological vestiges, taking several cases for my study, among them the settlement Poiana that was archeologically investigated and also mentioned in some documentary sources. This chapter also comprises a subject dealing with the names of the settlements in the district of Orhei.

Chapter III, *Economy*, is dedicated to the study of economic life in Orheian settlements. I generally preferred to reveal the traditional economic activities that were crucial for the evolution of these settlements, as they contributed to the establishment of a certain level of development of the natives. In order to visualize this fact I focused on the presentation of economic structures (mills, vineyards, orchards, grasslands, fishponds and ponds, apiaries), their existence being proved by many documentary references. A special attention was paid to archeological data, that, together with written records, permit a more exact appreciation of the level of development reached by agricultural and handicraft activities, evolution of commerce, etc.

In chapter IV, *Religious life*, I aimed to study the aspects dealing with the spiritual life of the inhabitants of the district, by paying a special attention to places of cult (churches and cave monasteries), funeral rituals and objects of cult. I have also chosen to investigate this subject in the light of such a phenomenon as the possessions of the Church, especially the donation of certain villages and other domains in the district of Orhei to the Church, as, in my opinion, such investigations would solve some problems such as: monastery domain within the limits of a region, causes of its growth or the impossibility of its growing, the size of donations to the Church from the part of the ruler and boyars, etc.

Chapter V, *The princely power and its exercise in the district*, has as object of study the forms of princely power (“princely mercy” and “the power of life taking”) and its representatives (the chief magistrates of Orhei, village authorities). The treatment of these subjects is preceded by an exposure referring to the medieval ideology regarding power and its main components (the myth of *divine nature of rule* and the protection of divine will), that, in fact, legitimated the princely power. As a continuation of this idea, I consider it necessary to

follow the process of awarding of princely donations „for right and faithful service” to the high officials and boyars without an official function, the brave warriors, clerks, etc., to whom the prince granted villages, deserted places, apiaries, mills, ponds, etc., in the district of Orhei during the 15th-16th centuries; and, on the contrary, the manifestation of royal power of „life taking” from some subjects rebellious against his rule. I also had an interest in problems dealing with Ionașco that by the end of the 16th century claimed for rule, and the implication of Orheians in this incident.

In the last chapter, *Invasions of Tatars, Turks and Cossacks in the district of Orhei*, I aimed to elucidate the impact of the devastating incursions of foreigners, especially those made by Tatars, Turks and Cossacks upon the inhabitants of Orhei during the 15th-16th centuries.

All data obtained from the preserved sources, carefully analyzed, point to some aspects in the evolution of the county of Orhei during the period of the 15th-16th centuries, these events having a direct connection with those occurring at the level of entire Romanian space situated in the Eastern part of the Carpathians. The county of Orhei was a marginal district of Moldavia, ending at the Nistru, at the border with Poland and, implicitly, bordering on the territories from where the Turkish and Tatar invaders came.

The borders of the county of Orhei, as well as the borders of some other Moldavian districts, were established in time, depending upon geographical factors and the evolution of political events. The analysis of the Orhei boundaries proves that there were two rivers that had a crucial role in the establishment of the morphology of the county. I mean the Nistru and the Bîc Rivers. The Nistru River had an important function due to the fact that it was the Eastern borderline of medieval Moldavian state. The Bîc River represented a borderline between the Orhei and the Lăpușna counties. Thus, the county of Orhei bordered in its southern part on the Lăpușna county, to the west on the county of Iași, to the north on the Soroca county, and to the east the Nistru River separated it from Poland. Its borders were not changed during the 15th-16th centuries. The morphology of the county of Orhei is characterized by exocentrism, as, in the case of its first residence, the one built on the place of the former Oriental city *Sehr al-Djedid*, and the second one as well, were situated in the Eastern end of the county. This situation determines me to presuppose that the borders of the county, formed on a territory that was in past dominated by Mongols, were organized according to a tradition that evoked the administrative center established during their domination with the afferent area. Though the administration of this territory was difficult to be exercised from Orhei, the place of the residence was displaced with only 18 km due to unknown circumstances.

The fortress and borough of Orhei were built upon the former ruins of the Oriental city called *Sehr al-Djedid*. The existence of these ruins is proved by archeological investigations and written documents. The borough of Orhei belongs to the category of cities that possibly developed near the bounds of an already existent fortification.

The territory circumscribed to Orhei was not compact, its villages being widely scattered; some of them were even situated on the other side of the Nistru River. The exact number of the villages depending on the fortress and borough of Orhei is not certain. However, I presuppose that the territory circumscribed to Orhei comprised at least the woods surrounding the fortress and the villages: Golăești, Oxintia, Ivancea, Stojiște, Molovata, Ocna, Ustia.

The archeological discoveries, charters issued by the princely administration, cartographical sources referring to the territory of the county of Orhei reveal the fact that the tendencies of its inhabitants in choosing places for settling followed the traditional Romanian ones. As a rule the place was chosen according to its economic possibilities of shelter and defense, offered by the natural environment. Thus, villages were situated on the banks of rivers, at their source or mouth, in valleys, often close to or in woods, in order to get protection from invasions.

The rural settlements in the county of Orhei in the period of the 15th-16th centuries became known not only due to archeological investigations, but also due to an analysis of charters issued by the princely administration. A correlation of the two categories of sources provided important data referring to the name and place of the settlements, their borders and economic structures, its owners and the transmission of settlements from one owner to another, their money value, etc., respectively. It has also been possible to establish the planimetry and topography of settlements, the typology of the houses and additional buildings, the economic activities of the inhabitants and their spiritual life.

Some settlements were called according to certain geographical elements: *Hluboca* (from „deep”), *Pietroasa* (rocky), *Pitușca Seacă* (dry Pitușca), *Poiana* (glade), *Stînca* (rock), *Ustia* (river mouth), *Vadul Pietrii* (from „ford”). The analysis of toponymy of Orheian settlements proved that the names of some villages from the 15th - 16th centuries, that initially had the names of valleys that they were placed in, gradually changed, this time taking the names of the new owners. Many villages in the county of Orhei, as well as in the entire Moldavia, took their names from the first owners of the places.

During the 15th-16th centuries there were about 120 settlements in the county of Orhei. Among them, 18 villages existed during this entire period. The majority of the settlements kept their initial names until today, though slightly changed, and, probably, they remained within the old borders. While presenting the rural settlements, we tried, in cases in which it was possible, to show the passage of possession from one owner to another, until the beginning of the 17th century.

Thus we tried to call attention to the situation created by the end of the period under investigation, which, starting with the 17th century led to grave consequences, as the old masters, becoming small owners, were threatened to be assimilated by boyars.

The economic development of the settlements in the county of Orhei was determined by the political, economic and demographic evolution of the entire Moldavia, as well as of the neighboring regions, a fact that was often reflected in the area under investigation. Evidently, during the 15th-16th centuries, the economic life of the settlements in the county of Orhei did not follow a continuous ascending line, a fact that can be easily explained by the destructions produced by the invasions of the Turks, Tatars, and later of Cossacks.

During the 15th-16th centuries the Church of Moldavia was an institution that aimed to consolidate the authority of its sovereign through a spiritual influence upon parishioners. Thus, churches and later monasteries contributed to the legitimating of princely power by accepting the *myth of the divine right to rule*. During the 15th-16th centuries the property of the Church in the county of Orhei was not of big proportions, if compared to some other Moldavian districts. Its situation was similar to that of the Hotin county, both zones being situated at the margin of the country endangered by the invasions of the Turks, Tatars and Cossacks, that usually ending in their devastation or even destruction. Villages and other properties in the county of Orhei became the property of the Church through donations of local owners.

The Christian funeral rituals practiced in the medieval communities of the county of Orhei were similar to those practiced in other Romanian areas. During the 15th-16th centuries the burial rituals became more homogenous, the position of the defunct being with crossed hands on chest. The funeral inventory consisted of personal objects of the defunct (jewelry, clothing accessories) and coins, intended as funeral offering.

The princely influence in the county of Orhei was determined by the medieval ideology of power. Here, as in other Moldavian counties, two main forms of princely power were manifested. The rulers of Moldavia, starting with Alexandru cel Bun, gave their subjects different possessions in the county of Orhei, thus accomplishing their mission of „parent, shepherd of the crowd”. The important function of the chief magistrate of the county of Orhei was occupied by remarkable boyars, and even relatives of the ruler, a fact explained by the strategic importance of the fortress of Orhei, meant to serve as defending bastion against the more and more threatening Tatar invasions.

I will finish this presentation with the hope that my work will contribute to the elucidation of the problems connected with the tumultuous history of the county of Orhei during the 15th-16th centuries.

Translated by Diana Stah

Abrevieri

A. Izvoare, lucrări generale și speciale

- Arbore, *Dicționarul geografic* = Arbore, Z., *Dicționarul geografic al Basarabiei*, ediție îngrijită și prefață de I. Colesnic, Chișinău – București, 2001.
- Bîrnea, *Молдавский средневековый город* = Bîrnea, P.P., *Молдавский средневековый город в Днестровско-Прутском междуречье*, Chișinău, 1984.
- Balan, *Doc. bucovinene* I, VII = Balan, T., *Documente bucovinene*, I, Cernăuți, 1933; VII (1464-1740), îngrijit de I. Caproșu, Iași, 2005.
- Boga, *Doc. basarabene*, I-VI = Boga, L.T., *Documente basarabene*, în „Arhivele Basarabiei”, I-VI (1929-1934), Chișinău.
- Boga, *Doc. din Basarabia* II = Boga, L.T., *Documente din Basarabia*, publicate de L.T. Boga, II, Chișinău, 1938.
- Boga, *Doc. Veprova-Puținței* = Boga, L.T., *Documente basarabene (Acte privitoare la satul Veprova-Puținței – ținutul Orhei. 1547-1800*, în „Arhivele Basarabiei”, anul VI (1934), nr. 1.
- Burac, *Ținuturile Țării Moldovei* = Burac, C., *Ținuturile Țării Moldovei pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 2002.
- Cantemir, *Descrierea Moldovei* = Cantemir, D., *Descrierea Moldovei*, traducere Gh. Guțu, comentariu istoric de N. Stoicescu, studiu cartografic de V. Mihăilescu, indice de I. Constantinescu, cu o notă asupra ediției de D.M. Pippidi, București, 1973.
- Caproșu, *O condică de documente a familiei Donici* I, = Caproșu, I., *O condică de documente a familiei Donici* (I), în AȘUI, SN, XXXV (1989), p. 65-88.
- Catalogul doc. moldovenești*, I = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. I, 1387-1620, <intocmit de I. Leonte, M. Fănescu, M. Regleanu, V. Cute și L. Papadopol>, București, 1957.

- Catalogul doc. moldovenești, II* = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. II, 1621-1652, întocmit de M. Regleanu, Iu. Gheorghian, V. Vasilescu și D. Duca, București, 1959.
- Catalogul doc. moldovenești, III* = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. III, 1653-1675, întocmit de M. Regleanu, D. Duca, C. Negulescu, V. Vasilescu și C. Crivăț, București, 1968.
- Catalogul doc. moldovenești, IV* = *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. IV, 1676-1700, întocmit de M. Regleanu, D. Duca-Tinculescu, V. Vasilescu și C. Negulescu, București, 1970.
- Catalogul doc. moldovenești, supl. I* = *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, supliment I, 1403-1700, întocmit de M. Soveja, M. Regleanu, D. Tinculescu, M. Ciucă și G. Birceanu, București, 1975.
- Catalog documente - Iași* = *Catalog de documente din Arhivele Statului Iași. Moldova*, vol. I, 1398-1595, întocmit de V. Isac, București, 1989.
- Chelcu, Din uric de la bătrîmul Ștefan Voievod* = C. Chelcu, M. Chelcu, „*Din uric de la bătrîmul Ștefan Voievod*”. *Întregiri documentare, în Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, ed. P. Zahariuc și S. Văcaru, Iași, 2003, p. 107-161.
- Corfus, Documente* = Corfus, I., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, III, ediție îngrijită de V. Matei, București, 2001.
- D.I.R., A, XVI-XVII* = *Documente privind istoria României, A, Moldova*, veacul XVI, vol. I-IV; veacul XVII, vol. I-IV, București, 1951-1957
- D.R.H., A, I-III, XIX, XXI-XXII, XXIII, XXIV, XXVI* = *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova*, I, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1975; II, ed. L. Șimanschi, G. Ignat, D. Agache, București, 1976; III, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980; XIX, ed. H. Chirca, București, 1969; XXI-XII, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1971, 1974; XXIII, ed. L. Șimanschi, N. Ciocan, G. Ignat și D. Agachi, București, 1996; XXIV, ed. C. Cihodaru și I. Caproșu, București, 1998; XXVI, ed. I. Caproșu, București, 2003.
- Gonța, Indicele numelor de locuri* = Gonța, Al.I., *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625), Indicele numelor de locuri*, ediție îngrijită și Prefață de I. Caproșu, București, 1990.

- Gonța, *Indicele numelor de persoane* = Gonța, Al.I., *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625), Indicele numelor de persoane*, ediție îngrijită și Prefață de I. Caproșu, București, 1990.
- Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți* = Giurescu, C.C., *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, ed. a 2-a, București, 1997.
- Hurmuzaki-Documente* = *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, IV, partea a II-a (1600-1650), București, 1884; XI, *Acte din secolul al XVI-lea (1517-1612) relative mai ales la domnia și viața lui Petru-vodă Șchiopul*, adunate, adnotate și publicate de N. Iorga, București, 1900.
- Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova* = *Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova (nr. 764-XV, 27 decembrie 2001)* în „Monitorul oficial al Republicii Moldova”, anul IX, nr. 16 (901) din 29 ianuarie 2002, p. 2-24.
- Le Goff, Schmitt, *Dicționar* = Le Goff, J. și Schmitt, J.-Cl., *Dicționar tematic al evului mediu occidental*, trad. M. Roșioru, N. Farcaș, D. Burducea, Iași, 2002.
- M.E.F., I-X = *Moldova în epoca feudalismului*, I, întocmit de P.G. Dmitriev, D.M. Dragnev, E.M. Rusev, P.V. Sovietov, Chișinău, 1961; II-VI, întocmite de D.M. Dragnev, A.N. Nichitici, L.I. Svetlicinaja, P.V. Sovietov, Chișinău, 1978-1987; VIII-2, întocmit de P.G. Dmitriev, Chișinău, 1987; VIII-X, întocmite de L. Svetlicinii, D. Dragnev și E. Bociarov, Chișinău, 1998; 2004 și 2005.
- Nicu, *Localitățile Moldovei* = Nicu, Vl., *Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi*, I-II, Chișinău, 1991.
- Orheiul Vechi. Buletin* = *Orheiul Vechi. Buletinul istorico-arheologic 1998*, Chișinău, 1999.
- Pungă, *Țara Moldovei* = Pungă, Gh., *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994.
- Rezachevici, *Cronologia domnilor* = Rezachevici, C., *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881*, I (secolele XIV-XVI), București, 2001.
- Sachelarie, *Instituții feudale*, = Sachelarie, O. și Stoicescu, N., *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București, 1988.

- Sava, Doc. Orhei* = Sava, A.V., *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944.
- Sava, Doc. Lăpușna* = Sava, A.V., *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937.
- Spinei, Realități etnice și politice* = Spinei, V., *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985
- Spinei, Moldova* = Spinei, V., *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994.
- Tezaur sucevean* = *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393-1849*, întocmit de V.Gh. Miron, M.-Șt. Ceașu, G. Irimescu, S. Irimescu, București, 1983.
- Harta teritorial-administrativă a RM* = *Harta teritorial-administrativă a Republicii Moldova*, scara 1:400.000, întocmită de Institutul „Ingecad”, ediția a 2-a, revăzută în baza materialelor anului 2000.

B. Periodice

- AARMSI = *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, București.
- ACMIB = *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice din Basarabia*, Chișinău.
- AIIAI = *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”*, Iași.
- ArhMold = *Arheologia Moldovei*, Iași-București.
- AȘUI = *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași*, Istorie, Iași.
- BSGR = *Buletinul Societății Geografice Române*, București.
- BSRRG = *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, București.
- MMS = *Mitropolia Moldovei și a Sucevei*, Iași.
- RÉR = *Revue des Études Roumaines*, Paris, Iași.

RÉSEE	= Revue des Études Sud-Est Européennes, București.
RI	= Revista de Istorie, București.
RIM	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău.
RSIAB	= Revista Societății de Istorie și Arheologie Bisericească, Chișinău.
SCIV	= Studii și Cercetări de Istorie Veche, București.
SCIVA	= Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București.
SCN	= Studii și Cercetări de Numismatică, București.
SMIM	= Studii și Materiale de Istorie Medie, București.
АИМ	= Археологические Исследования в Молдавии, Chișinău.
Известия МФ АН СССР	= Известия Молдавского филиала АН СССР, Chișinău.
Известия АН МССР	= Известия Академии наук Молдавской ССР, Chișinău.
КСИМК	= Краткие Сообщения Института Истории Материальной Культуры, Moscova.
КЕВ	= Кишиневские Епархиальные Ведомости, Chișinău.
МИА	= Материалы и Исследования по археологии СССР, Moscova-Leningrad.
АО	= Археологические Открытия, Moscova.

C. Alte prescurtări

c.	= comuna
doc.	= document
ed.	= ediția
fasc.	= fascicola

f.l.	= fără loc
fig.	= figura
m.	= municipiu
n. ns.	= nota noastră
nr.	= numărul (numerele)
<i>op. cit.</i>	= opera citată
p.	= pagina (paginile)
r.	= raionul
RM	= Republica Moldova
s.	= satul
SN	= Seria nouă
trad.	= traducere
urm.	= următoarea (următoarele)
v.	= vezi

Bibliografie

I. Izvoare

A. Documentare

- Aramă, D., *Regeste de documente de la Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări științifice”, *Istorie*, VII (1956), fasc. 1, p. 155-157.
- Bălan, T., *Documente bucovinene*, I, Cernăuți, 1933.
- Boga, L.T., *Documente basarabene (Acte privitoare la satul Veprova-Puținței – ținutul Orhei. 1547-1800*, în „Arhivele Basarabiei”, VI (1934), nr. 1.
- Boga, L.T., *Documente basarabene*, în „Arhivele Basarabiei”, I-VI (1929-1934).
- Idem, *Documente basarabene*, I-VII, Chișinău, 1929.
- Idem, *Documente din Basarabia*, publicate de L.T.Boga, II, Chișinău, 1938.
- Bogdan, I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, *Hrisoave și cărți domnești (1457-1492)*, București, 1913.
- Caproșu, I., *Documentele moldovenești inedite din vremea Movileștilor*, în *AIIAI*, VI (1969), p. 227-236.
- Idem, *O condică de documente a familiei Donici (I)*, în *AȘUI*, XXXV (1989), p. 65-88.
- Idem, *Documente privitoare la istoria orașului Iași, III Acte interne (1691-1725)*, Iași, 2000.
- Catalog de documente din Arhivele Statului Iași. Moldova, I (1398-1595)*, întocmit de V. Isac, București, 1989.
- Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. I, 1387-1620, <întocmit de I. Leonte, M. Fănescu, M. Regleanu, V. Cute și L. Papadopol>, București, 1957; vol. II, 1621-1652, întocmit de M. Regleanu, Iu. Gheorghian, V. Vasilescu și D. Duca, București, 1959; vol. III, 1653-1675, întocmit de M. Regleanu, D. Duca, C. Negulescu, V. Vasilescu și C. Crivăț, București, 1968.
- Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, supliment I, 1403-1700, întocmit de M. Soveja, M. Regleanu, D. Tinculescu, M. Ciucă și G. Birceanu, București, 1975.

- Corfus, I., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, secolul al XVI-lea*, I, București, 1979.
- Idem, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, III, ediție îngrijită de V. Matei, București, 2001.
- Costăchescu, M., *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, I Documente interne. Urice (ispisoace), surete, regeste, traduceri (1374-1437)*, Iași, 1931; II *Documente interne (1438-1456), Documente externe (1387-1458)*, Iași, 1932.
- Idem, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933.
- Idem, *Documente moldovenești de la Bogdan voievod (1504-1517)*, București, 1940.
- Idem, *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod*, București, 1943.
- Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393-1849*, întocmit de V.Gh. Miron, M.-Șt. Ceaușu, G. Irimescu <și> S. Irimescu, București, 1983.
- Documenta Romaniae Historica*, A, *Moldova*, I, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1975; II, ed. L. Șimanschi, G. Ignat, D. Agache, București, 1976; III, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980; XIX, ed. H. Chirca, București, 1969; XXI-XII, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1971, 1974; XXIII, ed. L. Șimanschi, N. Ciocan, G. Ignat și D. Agachi, București, 1996; XXIV, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, București, 1998; XXVI, ed. I. Caproșu, București, 2003.
- Documente privind istoria României*, A, *Moldova*, veacul XVI, vol. I-IV; veacul XVII, vol. I-IV, București, 1951-1957.
- Documentele românești din arhiva mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos*, catalog, vol. I, editat de Fl. Marinescu, Ioan Caproșu, P. Zahariuc, Iași, 2005.
- Hurmuzaki, E., *Documente privitoare la istoria românilor*, IV, partea a II-a (1600-1650), București, 1884; XI, *Acte din secolul al XVI-lea (1517-1612) relative mai ales la domnia și viața lui Petru-vodă Șchiopul*, adunate, adnotate și publicate de N. Iorga, București, 1900.
- Gemil, T., *Două documente tătărești referitoare la Campania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova*, în AIIAI, V (1968).
- Ghibănescu, Gh., *Surete și izvoade*, V, 1908, IX, Iași, 1914.
- Grigoraș, N., Caproșu, I., *Documentele moldovenești inedite din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, în „Studii. Revistă de Istorie”, 21 (1968), nr. 2, p. 243-257.
- Haheu, V., *Repertoriul monumentelor arheologice din Republica Moldova. Raionul Șoldănești*, manuscris în Arhiva Ministerului Culturii din R M.
- Iorga, N., *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, partea I *Cărți domnești, zapise și răvașe*, București, 1903.

- Mihail, P., *Alte acte românești de la Constantinopol (IV) (1596-1860)*, în AIIAI, XII (1975), p. 245-290.
- Idem, *Documente inedite ale cancelariei moldovenești din veacul al XVI-lea (din arhiva metocului Sf. Mormînt din Constantinopol)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, XVII (1964), nr. 2, p. 339-350.
- Moldova în epoca feudalismului*, I, întocmit de P.G. Dmitriev, D.M. Dragnev, E.M. Rusev, P.V. Sovetov, Chișinău, 1961; II-VI, întocmit de D.M. Dragnev, A.N. Nichitici, L.I. Svetlicinaja, P.V. Sovetov, Chișinău, 1978-1987; VII₁₋₂, întocmit de P.G. Dmitriev, Chișinău, 1987.
- Postică, Gh., Hîncu, I., Munteanu, O., *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1996 de la Orheiul Vechi*, Chișinău, 1997, în Arhiva Ministerului Culturii al RM,.
- Postică, Gh., *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1999 de la Orheiul Vechi*, Arhiva Ministerului Culturii al RM,.
- Idem, *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 2000 de la Orheiul Vechi*, Chișinău, 2000, în Arhiva Ministerului Culturii al RM.
- Sava, A.V., *Documente privitoare la tîrgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937.
- Idem, *Documente moldovenești privitoare la romîni de peste Nistru*, extras din „Moldova nouă”, II (1942), nr. 1-3, p. 1-31.
- Idem, *Documente privitoare la tîrgul și ținutul Orheiului*, București, 1944.
- Smirnov, G.D., *Отчет о работе отряда Молдавской средневековой археологии Молдавской археологической экспедиции в 1955 у с. Старый Орхей*, în Arhiva Institutului de Arheologie și Istorie Veche al AȘ RM.
- Idem, *Раскопки фундамента церкви и погребений*, fondul 3330, nr. 92, în Arhiva Națională RM.

B. Narrative

- Bogdan, I., *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, București, 1895.
- Călători străini despre țările române*, I, ed. M. Holban, București, 1968.
- Călători străini despre țările române*, III, ed. M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1975.
- Costin, Miron, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958.
- Costin, Nicolae, *Opere*, I, *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711*, ed. C.A. Stoide și I. Lăzărescu, Iași, 1976.
- Cronici turcești privind țările române. Extrase*, I (sec. XV-mijlocul sec. XVII), întocmit de M. Guboglu și M. Mehmet, București, 1966.
- Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI, publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959.

- Învățăturile lui Neagoe Basarab, domnul Țării Românești (1512-1521), versiunea grecească editată și însoțită de o introducere și traducere în românește de V. Grecu, București, 1942.
- Karadja, C.I., *Delegații din țara noastră la Conciliul din Constanța (în Baden) în anul 1415*, în AARMSI, seria III, VII, mem. 2, p. 59-85.
- Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Portret în cronică: Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004)*, Suceava, 2004.
- Minea, I., *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, Iași, 1925.
- Neculce, Ioan, *Letopisețul Țării Moldovei*, în Idem, *Opere*, ed. G. Ștrempel, București, 1982.
- Panaiteșcu, P.P., *Călători poloni în țările române*, București, 1930.
- Papiu Ilarian, Al., *Tezauru de monumente istorice pentru Romania*, III, București, 1864.
- Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaiteșcu, București, 1955; ed. a 2-a revăzută, ed. P.P. Panaiteșcu, București, 1958.

II. Lucrări generale

- Ahrweiler, H., *Ideologia politică a Imperiului bizantin*, trad. Cr. Jinga, București, 2002.
- Alexandre, P., *Le climat en Europe au Moyen Age*, Paris, 1987.
- Andreescu, C.I., *Din legăturile moldo-tătare în sec. XV*, în „Arhiva”, 41 (1934), nr. 3-4, p. 139-151.
- Andreescu, M.M., *Puterea domniei în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, București, 1999.
- Andreescu, Șt., *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVII)*, București, 2001.
- Andronic, Al., *Orașele moldovenești în secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica”, XI (1965), p. 203-218.
- Antonovici, N. I., *Codrii și numele de Prut și Argeș în continuarea Românilor din S-E Carpaților*, în BSRRG , 56 (1937), p. 273-282.
- Arbore, Z., *Dicționarul geografic al Basarabiei*, ed. I. Colesnic (după ediția din anul 1904), Chișinău, 2001.
- Vacumenco, L., Vejenaru, L., *Изображение Св. Никиты на русских крестах и иконках, найденных в Молдавии*, în „Могилянські читання 2003”, Kiev, 2004, p. 52-55.
- Barnea, I., Ștefănescu, Șt., *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, în *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 180-233.

- Bartoș, Gh., *Vechimea albinăritului la romîni*, în „Terra Nostra”, 1 (1969), p. 123-131.
- Idem, *Vechimea și continuitatea albinăritului în țara noastră*, în „Apicultura”, XXII (1969), nr. 4, p. 34-37.
- Idem, *Tehnica albinăritului în perioada feudală*, în „Apicultura”, XXIII (1970), nr. 9, p. 37-40; nr. 10, p. 36-39; nr. 11, p. 38-42; XXIV (1971), nr. 6, p. 40-42; nr. 7, p. 24-26.
- Idem, *Istoria albinăritului în epoca feudală. Extragerea mierii și cerii*, în „Apicultura”, XXIV (1971), nr. 11, p. 34-36; nr. 12, p. 23-24.
- Batariuc, P.V., *Cahle cu Sfîntul Gheorghe descoperite la Suceava*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, AP, 39 (1992), p. 33-40.
- Idem, *Cahle din Moldova medievală secolele XIV-XVII*, Suceava, 1999.
- Batiuşkov, P., *Бессарабия. Историческое описание*, Sankt-Peterburg, 1892.
- Băcăuanu, V., Martiniuc, C., *Concepția geomorfologică a lui Mihai David*, în „Memoriile Secțiilor Științifice. Academia R.S.R.”, seria IV, X, 1988, nr. 1.
- Băican, V., *Geografia Moldovei (reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII-lea)*, București, 1996.
- Bălan, T., *Vornicia în Moldova*, în „Codrul Cozminului”, VII (1932), Cernăuți, p. 63-204.
- Bejenaru, L., *Caracterele eto-ecologice și de răspîndire ale speciilor de animale sălbatice din România, în concordanță cu evoluția ambientului în prima parte a mileniului II e.n.*, în Arh.Mold., XXI (1998), p. 277-321.
- Bejenaru, L., Hrișcu, C., *Creșterea animalelor în evul mediu pe teritoriul actual al României: date arheozoologice*, în Arh. Mold., XXII (1999), p. 257-271.
- Bejenaru, L., *Studiul anatomo-comparat al resturilor faunistice descoperite în siturile arheologice de secole XI-XVII, de pe teritoriul României (arheozoologia secolelor XI-XVII pentru teritoriul României)*, Teză de doctorat, Universitatea „Al.I.Cuza” Iași, 2000.
- Bejenaru, L., *Arheozoologia spațiului românesc medieval*, Iași, 2003.
- Idem, *Date arheozoologice privind tipologia bovinelor crescute în așezările medievale de pe teritoriul României*, în Arh. Mold., XXVI (2003), p. 325-330.
- Bejenaru, L., Stanc, S., *Archaeozoological data concerning the hunting of the deers in mediaeval Moldavia*, în „Studia Antiqua et Archaeologica”, X-XI (2004-2005), Iași, p. 191-200.
- Belen'kaja, D.A., *Кресты и иконки из курганов Подмосковья*, în „Советская археология”, (1976), nr. 4.
- Berg, L.S., *Bessarabija. Strana-Liudi-Chozjajstvo*, Chișinău, 1993.
- Berza, M., *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958.

- Bițnea, P.P., *Основные признаки села как типа поселения Молдавии в эпоху феодализма*, în *Известия АН МССР*, 1965, nr. 1, p. 12-19.
- Idem, *Зарождение села, как основного типа поселения Молдавии в эпоху феодализма*, în *Известия АН МССР*, 1965, nr. 12, p. 33-43.
- Idem, *К вопросу о керамике галицкого типа на территории Молдавии, în Далекое прошлое Молдавии*, Chișinău, 1969, p. 91-101.
- Idem, *Сельские поселения Молдавии XV-XVII вв.*, Chișinău, 1969.
- Bițnea, P.P., Rafalovič, I.A., *Проблема местного населения Днестровско-Прутского междуречья X-XII вв. и Балкано-Дунайская культура*, în *Известия АН МССР*, 2 (1978), p. 67-75.
- Idem, *Проблемы этнической истории Днестровско-Карпатских земель в конце I - начало II тысячелетия н.э.*, în *Славяно-молдавские связи и ранние этапы этнической истории молдаван*, Chișinău, 1983, p. 79-98.
- Bițnea, P.P., *Молдавский средневековый город в Днестровско-Пруском междуречье*, Chișinău, 1984.
- Idem, *Orașul medieval în Moldova (secolul XV-primul sfert al secolului XVI)*, Chișinău, 1997.
- Blaj, P., *Scurt istoric al sigiliilor târgului Suceava*, în „*Revista Muzeelor și Monumentelor*”, 2 (1983), p. 93-94.
- Bloch, M., *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française*, Paris, 1988.
- Bogdan, I., *Documentul rîzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV*, în *AARMSI*, s. II, XXX (1907-1908), p. 361-439.
- Boia, L., *Probleme de geografie istorică*, București, 1985.
- Boldur, Al., *Istoria Basarabiei*, ed. V. Frunză, București, 1992.
- Boldureanu, A., *Moneda otomană în Moldova (1512-1603)*, teză de doctorat, Chișinău, 2005.
- Bonnefous, P., *Omul sau natura*, București, 1976.
- Bourin, M., Durand, R., *Vivre au village au Moyen Âge*, Paris, 1984.
- Braniște, E., *Rolul Athosului în istoria cultului ortodox*, în „*Ortodoxia*”, V (1953), p. 220-237.
- Braudel, F., *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, trad. de A. Riza, București, 1984.
- Brătianu, G. I., *Demetrius, princeps Tartarorum*, în *RÉR*, IX-X (1965), p. 39-46.
- Idem, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în principatele române*, București, 1995.
- Brunhes, J., Vallaux, C., *La géographie de l'histoire*, Paris, 1921.
- Bulat, T.G., *Moldova dintre Prut și Nistru după harta geografului francez J.-B. d'Anville*, în „*Arhivele Basarabiei*”, 1929, nr. 4, p. 1-6.
- Burac, C., *Ținuturile Țării Moldovei pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 2002.

- Idem, *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare*, București, 2004.
- Busuioc, E., *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova (secolele XIV-XVI)*, București, 1975.
- Butnariu V.M., *Moldova între „spații monetare” și „rațiuni de stat”. Anii 1574-1611*, în SCN, XII, 1997, p. 157-172.
- Butnariu V.M (ed.), *Moldova și economia de schimb europeană. Secolele XIV-XVIII*, Iași, 2002.
- Cantemir, D., *Descrierea Moldovei*, ed. N. Stoicescu, București, 1973.
- Caproșu, I., *Toponimia – argument al durabilității* (I), în „Cronica”, XII (1977), nr. 36 (606), p. 2.
- Idem, *Structuri fiscale și administrative într-un catastif moldovenesc de vistierie din 1606*, în AIIAI, XXX (1993), p. 253-278.
- Idem, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1989.
- Cazacu, P., *Zece ani de la Unire: Moldova dintre Prut și Nistru (1918-1928)*, București, 1928.
- Căzan I., Denize, E., *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, 2001.
- Cebotarenco, G.F., *Население центральной части Днестровско-Прутского междуречья в X-XII вв.*, Chișinău, 1982.
- Cereteu, I., *Biserici și mănăstiri din Moldova (secolul al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea)*, Brăila, 2004.
- Cernovodeanu, P., Rezachevici, C., *Înfăptuiri și priorități în medievistica românească*, în RI, 33 (1980), nr. 7-8, p. 1281-1376.
- Cernovodeanu, P., Binder, C., *Cavalerii Apocalipsului*, București, 1993.
- Chapelot J., Fossier, R., *Le Village et la maison au Moyen Age*, Paris, 1980.
- Chelcu, M., *Mențiuni documentare privitoare la acte emise de cancelaria lui Alexandru cel Bun*, în *In honorem Ioan Caproșu*, volum îngrijit de L. Leuștean, M. M. Székely, M.-R. Ungureanu, P. Zahariuc, Iași, 2002, p. 110-130.
- Chelcu, C., Chelcu, M., *„Din uric de la bătrînul Ștefan Voievod”. Întregiri documentare*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, ed. Petronel Zahariuc și Silviu Văcaru, Iași, 2003, p. 107-161.
- Chifăr, N., *Contextul politico-religios sud-est european în perioada recunoașterii Mitropoliei Moldovei*, în „Teologie și viață”, SN, XI (LXXVII), nr. 1-7, 2001, p. 135-150.
- Chirtoagă, I., *Din istoria Moldovei de sud-est pînă în anii 30 ai sec. al XIX-lea*, Chișinău, 1999.
- Chițescu, L., *Fortificațiile Moldovei în secolele XIV-XVI: cetăți voievodale și fortificații orășenești*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1972.

- Idem, *Cu privire la cetățile Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în RI, 28 (1975), nr. 10.
- Cihodaru, C., *Forme de proprietate feudală în Moldova*, în „Studii și Cercetări Științifice”, VI (1955), nr. 3-4, p. 1-27.
- Idem, *Braniștile și problema apariției rezervei senioriale în Moldova*, în AȘUI, III (1957), fasc. 1-2.
- Idem, *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, în AIIAI, XIV (1977), p. 103-122.
- Idem, *Formarea hotarului dintre Moldova și Țara Românească în secolul al XV-lea*, în *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, ed. N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1982, p. 80-92.
- Idem, *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399-1 ianuarie 1432)*, Iași, 1984.
- Idem, *Acte false în colecția „Documente privind istoria României”, seria A. Moldova (I)*, în AIIAI, XXIII₁ (1986), p. 419-433; partea a II-a, în AIIAI, XXIII₂ (1986), p. 871-884; partea a III-a în AIIAI, XX V₁ (1988), p. 481-497.
- Ciobanu, Șt., *Biserici vechi din Basarabia*, în ACMIB, I (1924) p. 2-44.
- Idem, *Orașele, în Basarabia*, Chișinău, 1926.
- Ciobanu, V., *Contribuții românești la cercetarea raporturilor romano-polone din a doua jumătate a secolului XVI*, în AIIAI, XX (1983), p. 389-401.
- Idem, „*Modelul polonez*” oglindit în literatura istorică medievală românească (secolele XV-XVII). *Considerații generale*, în AIIAI, XXIV₁ (1987), p. 587-593.
- Idem, *La cumpăna de veacuri (țările române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea)*, Iași, 1991.
- Ciubotaru, M., *O străveche așezare de pe valea Bîrladului: Negrești (jud. Vaslui) (I)*, în AIIAI, XX (1983), p. 317-331; (II), în AIIAI, XXI (1984), p. 411-424.
- Idem, *Între istorie și ficțiune*, în AIIAI, XXIV₁ (1987), p. 535-554.
- Idem, *Toponimia bazinului hidrografic Rebricea (jud. Iași) – jud. Vaslui. Oiconimele. Perspectivă istorică (I)*, în AIIAI, XXVIII (1991), p. 301-332; (II), în AIIAI, XXIX (1992), p. 419-451.
- Idem, *Revizuire toponimice: Vlașca și Vlășia*, în „Studii și cercetări de onomastică”, V, Craiova, 2000.
- Idem, *Oronimia și hidronimia din bazinul superior al Bîrladului*, Iași, 2001.
- Idem, *Introducere*, în *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, partea a 3-a, *Toponimia Moldovei în documente scrise în limbi străine (exclusiv slavona). 1332-1850*, Iași, 2004, p. IX-XXII.
- Ciurea, D., *Organizarea administrativă a Moldovei, sec. XIV-XVII*, în AIIAI, II (1965), p. 143-235.
- Idem, *Evoluția așezărilor și a populației rurale din Moldova în secolele XVII-XVIII*, în AIIAI, VI (1969), p. 123-154.
- Idem, *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII*, în AIIAI, XVII (1980), p. 153-228.

- Ciută, I., *Vechimea, factorii naturali și zonarea apiculturii în Moldova (sec. XV – mijlocul sec. XVIII)*, în AIIAI, 15 (1978), p. 131-148.
- Idem, *Apicultura, străveche îndeletnicire românească. Referiri speciale la Moldova Evului Mediu*, București, 1994.
- Cocîrlă, P., *Tîrgurile sau orașele Moldovei în epoca medievală în sec. XV-XVIII*, Chișinău, 1992.
- Condurache, E., și colab., *Șantierul arheologic Histria*, în SCIV, V (1954), nr. 1-2, p. 85-86.
- Constantinescu, N. A., *Dictionarul onomastic românesc*, București, 1963.
- Costăchel, V., Panaitescu, P.P., Cazacu, A., *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1957.
- Costăchel, V., *Contribuții la istoria socială a Moldovei în secolele XIV-XVII*, în „Romanoslavica”, XI (1965), p. 155-165.
- Costăchescu, M., *Observări istorice, I, Cu privire la neamul lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1934.
- Cronț, Gh., *Dreptul de ctitorie în Țara Românească și Moldova. Constituirea și natura juridică a fundațiilor din evul mediu*, în SMIM, IV (1960), p. 77-113.
- Cucu, V., *Geografia populației și așezările omenești*, București, 1981.
- Culică, V., *Cruci romano-bizantine descoperite la Pîrjoaia (r. Adamclisi, reg. Dobrogea)*, în „Dacia. N.S.”, IX (1965).
- Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, coord. M. Berza, București, 1964.
- Dan, D., *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905.
- David, A., *Формирование териофауны Молдавии в антропогене*, Chișinău, 1982.
- David, M., *Considerațiuni geopolitice asupra statului român*, Iași, 1939.
- Dăscălescu, N., *Regiunea Codrilor Basarabiei*, Chișinău, 1936.
- Deffontaines, P., *L'homme et la forêt*, Paris, 1933.
- Demciuc, V., *Petru I Mușat (1375-1391)*, București, 1988.
- Denize, E., *Petru Rareș și Moldova dintre Prut și Nistru*, în „Revista istorică”, VIII (1997), nr. 7-8, p. 477-483.
- Djamo-Diaconița, L., *Contribuții la studiul terminologiei social-politice a slavonei românești (termeni și sensuri specifice cronicilor)*, în „Romanoslavica”, Filologie, XII (1965), p. 93-107.
- Djuvara N., *Les Grands Boïars ont-ils constitué dans les principautés roumaines une véritable oligarchie institutionnelle et héréditaire?*, extras din „Südost-Forschungen”, Munchen, XLVI (1987).
- Diaconu, Gh., *Despre rolul curților boierești în organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV-XV*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, București, 1954, p. 551-571.

- Diaconu, P., *Documente vechi creștine în Dobrogea*, în „Pontica”, XVII (1984), p. 161-163.
- Diaconu, P., Baraschi, S., *Păciul lui Soare*, II, București, 1977.
- Dicționar enciclopedic al Bibliei*, București, 1998.
- Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, trad. R. Hîncu, Vl. Iliescu, București, 1981.
- Dmitriev, P.G., *Народонаселение Молдавии*, Chișinău, 1973.
- Dowding, K., *Puterea*, trad. C. Văileanu, București, 1998.
- Dragnev, D., Cașu, I., Dragnev, E., Pîslariuc, V., *Ștefan cel Mare și Sfint în contextul epocii sale și al posterității*, Chișinău, 2004.
- Dragnev, E., Pîslariuc, V., *Rhinocopia în tradiția bizantină și Românească medievală*, în *In honorem Ioan Caproșu*, volum îngrijit de L. Leuștean, M.M. Székely, M.-R. Ungureanu, P. Zahariuc, Iași, 2002, p. 95-109.
- Drăgan, I. C., Airinei, Șt., *Geoclima și istoria*, București, 1993.
- Drăguț, V., *Dicționar enciclopedic de artă medievală Românească*, ed. a 2-a, ed. T. Sinigalia, București, 2000.
- Duby, G., *L'Économie rurale et la vie des campagnes*, Paris, 1962.
- Ducellier, A., *Bizantinii*, București, 1997, p. 92).
- Durand, G., *Structurile antropologice ale imaginarului*, București, 1977.
- Eliade, M., *Istoria credințelor și ideilor religioase*, trad. C. Baltag, București, 1999.
- Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, I, București, 1994.
- Enciclopedia geografică a României*, coord. E. Posea, București, 1982.
- Enciclopedia geografică a României*, III, București, 1939.
- Enciclopedia României*, III, București, 1938.
- Enciclopedia sovietică a RSSM*, Chișinău, 1986.
- Eremia, A., *Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească*, Chișinău, 1970.
- Idem, *Graiul pământului*, Chișinău, 1981.
- Idem, *Elemente lexicale vechi în toponimia moldovenească*, în *Социально-историческая обусловленность развития молдавского национального языка*, Chișinău, 1983, p. 29-38.
- Eșanu, A., Eșanu, V., *Moldova medievală. Structuri executive, militare și ecleziastice*, Chișinău, 2001.
- Febvre, L., *La terre et l'évolution humaine. Introduction géographique à l'histoire*, Paris, 1938.
- Fedorov, G.B., *Население Прутско-Днестровского междуречья в I тысячелетии н.э.*, în *МИА*, 89 (1960).
- Fedorov, G.B., Sebotarenco, G.F., *Памятники древних славян (VI-XIII вв.)*, Chișinău, 1974.

- Fedorov, G.B., Cebotarenco, G.F., Velikanova, M.S., *Бранештский могильник X-XI вв.*, Chişinău, 1984.
- Filipaşcu, A., *Sălbăţiciuni din vremea strămoşilor noştri*, Bucureşti, 1969.
- Filipescu, C., Giurgea, E., *Basarabia. Consideraţiuni generale, agricole, economice şi statistice*, Chişinău, 1919.
- Floareş, D., *Fortificaţiile Țării Moldovei din secolele XIV-XVII*, Iaşi, 2005.
- Florescu, Gr., Florescu, R., Diaconu, P., *Capidava. Monografie arheologică*, I, Bucureşti, 1958.
- Florian, M., *Introducere în filosofia istoriei*, Bucureşti, 1996.
- Fossier, R., *Païsans d'Occident (X^e-XIVe siècle)*, Paris, 1982.
- Gauchet, M., *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, trad. V. Tonoiu, Bucureşti, 1995.
- Gemil, T., *Românii şi otomanii în secolele XIV-XVI*, Bucureşti, 1991.
- Georgescu, M., Georgescu, G.C., *Mitologie zoocinetică – obiceiuri, credinţe, superstiţii*, Bucureşti, 2002.
- Georgescu, V.Al., *Bizanţul şi instituţiile româneşti pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1980.
- Georgescu, V.Al., Sachelarie, O., *Judecata domnească în Țara Românească şi Moldova (1611-1831)*, II. *Procedura de judecată*, Bucureşti, 1982
- Ghibănescu, Gh., *Organele administrative rurale*, în „Arhiva”, XII (1901), nr. 7-8, p. 289-300.
- Idem, *Spiţa familiei „Costache” (După acte şi documente)*, în „Ioan Neculce”, fasc. 4 (1924).
- Ghimpu, Vl., *Biserici şi mănăstiri medievale în Basarabia*, Chişinău, 2000.
- Giurescu, C. C., *Caracteristici ale vechiului sat românesc*, în „Ramuri”, 1965, nr. 3, p. 20-21.
- Idem, *Nu „retragerea la munte”, ci retragerea la pădure*, în „Muzeul Naţional”, III (1976), p. 13-16.
- Idem, *Istoria pădurii româneşti din cele mai vechi timpuri*, Bucureşti, 1976.
- Idem, *Probleme controversate în istoriografia română*, Bucureşti, 1977.
- Idem, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1997.
- Idem, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă la moartea regelui Ferdinand*, Bucureşti, 2000.
- Giurescu, C.C., şi Giurescu, D.C., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri*, I-II, Bucureşti, 1974, 1976.
- Giurescu, D.C., *Ion vodă cel Viteaz*, Chişinău, 1992.
- Gonţa, Al.I., *Domeniile feudale şi privilegiile mănăstirilor moldoveneşti în timpul domniei lui Ştefan cel Mare*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXV (1957), 5, p. 438-455.

- Idem, *Mitropolia și episcopiile ortodoxe moldovenești în secolul al XV-lea*, în MMS, XXXIV (1958), nr. 1-2, p. 21-36.
- Idem, *Rolul cancelariei moldovenești în slavizarea numelor de locuri în secolele XIV-XVI (originea istorică a Cobîlelor)*, în AIIAI, XIV (1977), p. 261-275.
- Idem, *Femeia și drepturile ei la moștenire în Moldova, după „obiceiul pământului”*, în AIIAI, XVII (1980), p. 597-602.
- Idem, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, 1986.
- Idem, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, ed. I. Caproșu, București, 1989.
- Idem, *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625), Indicele numelor de locuri*, ediție îngrijită și Prefață de I. Caproșu, București, 1990.
- Idem, *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625), Indicele numelor de persoane*, ediție îngrijită și Prefață de I. Caproșu, București, 1990.
- Idem, *Domeniile mănăstirești în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în Al. I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, p. 115-126.
- Gorodenco, A., *Habitatul medieval rural din Moldova în secolele XIV-XVI*, Chișinău, 1997.
- Gorovei, Șt.S., *La începutul relațiilor moldo-bizantine: contextul întemeierii Mitropoliei Moldovei*, în *Romîni în istoria universală*, III, coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, p. 853-879.
- Idem, *Mușatinii*, Chișinău, 1991.
- Idem, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei în contextual relațiilor moldo-bizantine*, în „Teologie și viață”, seria a 2-a, 1993, p. 29-52.
- Idem, *Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV-XVII)*, în „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, nr. 1-2, p. 87-93.
- Idem, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997.
- Idem, *Între istoria reală și imaginar. Acțiuni politice și culturale în veacul XVIII*, Iași, 2003.
- Graur, Al., *Nume de persoane*, București, 1965.
- Idem, *Nume de locuri*, București, 1972.
- Grămadă, N., *Toponimia minoră a Bucovinei*, I-II, ed. I. Popescu-Sireteanu, București, 1996.
- Grigoraș, N., *Dregătorii tîrgurilor moldovenești și atribuțiunile lor pînă la Regulamentul organic*, Iași, 1942.
- Idem, *Vechi cetăți moldovenești*, Iași, 1946.
- Idem, *Opoziția mării boierimi față de politica lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări științifice”, *Istorie*, VII (1956), fasc. 1, p. 35-57.

- Idem, *Despre răscoalele țăranilor moldoveni în vremea domniilor lui Petru Șchiopul (1574-1579 și 1582-1591)*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, XI (1960), fasc. 2, p. 227-239.
- Idem, *Cîteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țăranimii din Moldova în a doua jumătate a sec. al XV-lea*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, XII (1961), fasc. 1, p. 31-50.
- Grigoraș, N., Caproșu, I., *Biserici și mănăstiri vechi*, București, 1968.
- Grigoraș, N., *Instituțiile feudale din Moldova*, București, 1971.
- Idem, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982.
- Gudea, N., Ghiurco, I., *Din istoria creștinismului la romîni. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988.
- Gumenii, I., *Proprietatea bisericească în ținutul Hotin pînă la 1715*, în SMIM, XIX (2001), p. 23-29.
- Idem, *Istoria ținutului Hotin*, Chișinău, 2002.
- Hasdeu, B.P., *Scrieri istorice*, București, 1973
- Heers, J., *Gènes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, Paris, 1961.
- Herodot, *Istории*, trad. A. Piatkovski, F. Vanț-Ștef, București, I, 1961; II, 1964.
- Hîncu, I.G., *К вопросу о терминологии и основных принципах анализа глиняной бытовой посуды*, în Известия АН МССР, 12 (1965), p. 16-32.
- Idem, *К вопросу о соотношении восточнославянской и балкано-дунайской культур лесостепной Молдавии*, în Тр. ГИКМ, 1 (1968), p. 106-120.
- Idem, *Памятники балкано-дунайской культуры X-XIX вв. лесостепной полосы Молдавии*, în Археология, этнография и искусствоведение Молдавии, Chișinău, 1968, 105-125;
- Idem, *Молдавская народная керамика*, Chișinău, 1969.
- Idem, *Керамика славян Поднепровья в X-XII вв.*, în Известия МФ АН СССР, 2 (1971), p. 80-92.
- Idem, *Памятники балкано-дунайской культуры (X-XIV вв.)*, în Древняя культура Молдавии, Chișinău, 1974, p. 127-150.
- Idem, *Этнические черты в жилищах населения Молдавии (X-XIV вв.)*, în Проблемы истории и культуры/Балканские исследования, Moscova, 1976, p. 224-231.
- Idem, *Cetăți antice și medievale timpurii din Republica Moldova*, Chișinău, 1993.
- Idem, *Cu privire la cultura materială a românilor din Moldova în evul mediu timpuriu*, în „Thraco-dacica”, București, XVII (1996), nr. 1-2, p. 218-221.
- Idem, *Străvechi monumente din Republica Moldova*, Chișinău, 1996.
- Idem, *Vetre strămoșești din Republica Moldova. Materiale arheologice informativ-didactice*, Chișinău, 2003.
- Huizinga, J., *Amurgul evului mediu*, București, 2000.

- Ifitimi, S., *Evoluția ocolului domnesc al orașului Iași*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei” SN, I (1995), Iași, 1995, p. 63-74.
- Ifitimi, S., *Ținutul Iașilor în evul mediu (I)*, în „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei”, SN, II-III (1996-1997), Iași, 1998, p. 43-62.
- Idem, *Ținutul Iașilor în evul mediu (II). Indice de localități*, în „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei, SN, IV-VII (1998-2001), Iași, 2002, Iași, 1998, p. 77-105.
- Iliescu, O., *Moneda în România. 491-1864*, București, 1970.
- Inalcik, H., *Imperiul otoman. Epoca clasică (1300-1600)*, ed. M. Maxim, trad. D. Prodan, București, 1996.
- Instituții feudale din țările române. Dicționar*, coord. O. Sachelarie și N. Stoicescu, București, 1988.
- Jordan, I., *Toponimia românească*, București, 1963.
- Iorga, N., *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904.
- Idem, *Istoria armatei românești*, I, Vălenii de Munte, 1910.
- Idem, *Basarabia noastră scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși*, Vălenii de Munte, 1912.
- Idem, *Condițiile de politică generală în cari s-au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV-XV*, în AARMSI, seria II, XXXV (1912-1913), București, 1913, p. 387-411.
- Idem, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. a 3-a, București, 1944.
- Idem, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, București, III, 1937.
- Idem, *Istoria armatei românești*, I, ed. a 2-a, București, 1929.
- Idem, *Istoria românilor*, V, *Vitejii*, ed. a 2-a, volum îngrijit de C. Rezachevici, București, 1998.
- Idem, *Însemnătatea ținuturilor de peste Prut pentru istoria românilor și pentru folclorul românesc*, în AARMSI, XXXIV (1911).
- Idem, *Rătăcirile în apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan, în secolul al XVI-lea*, în AARMSI, s. III, VIII (1927-1928), p. 283-300.
- Idem, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1899.
- Istoria României*, II-III, București, 1962-1964.
- Istoria românilor*, I, coord. M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe; IV, coord. Șt. Ștefănescu, C. Mureșanu, București, 2001.
- Istrati, C., Macovei, A., *Descălecători de sate. Un studiu de caz (I)*, în „Arhiva Genealogică”, II (VII) (1995), nr. 1-2, p. 103-253.
- Krușevan, P., *Бессарабия*, Moskova, 1903.
- Kurdinovski, V., *Археологическая поездка по Бессарабии*, în KEB, 33 (1906), p. 1070-1117.
- Idem, *Список древних церквей Бессарабской губернии*, în KEB, 13 (1908).
- Idem, *Пещерные храмы Бессарабии*, în RSIAB, XI (1919), p. 1-4.

- Leașco, I., *Plaiul natal al Ciocîltenilor de pe malul Răutului*, Chișinău, 1999.
- Lefter, L.-V., *Boieri și „domenii” în ținutul Vaslui înainte și în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Putnei”, I (2005), nr. 1, p. 61- 68.
- Le Goff, J., Schmitt, J.-Cl., *Dicționar tematic al evului mediu occidental*, trad. de M. Roșioru, N. Farcaș, D. Burducea, Iași, 2002.
- Lenski, G.E., *Putere și privilegii. O teorie a stratificării sociale*, trad. D. Ungureanu, Timișoara, 2002.
- Lungu, V., *Ținuturile moldovenești pînă la 1711 și administrarea lor*, în „Cercetări istorice”, XVII (1943).
- Lutic, M., *Hotarul și ocolul curții domnești de la Tîrgu Frumos (secolele XV-XVII)*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei”, SN, II-III (1996-1997), Iași, 1998, p. 39-42.
- Makarov, N. A., *Население русского севера в XI-XIII вв.*, Moskova, 1990.
- Manolescu, R., *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, 1965.
- Martigny, A., *Dictionnaire des antiquités chretiëne*, Paris, 1889.
- Matei, M.D., Emandi, E.I., *Habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (sec. XVI-XVII)*, Suceava, 1982.
- Idem, *Habitatul medieval rural din valea Moldovei și Șomuzul Mare (sec. XI-XVII)*, București, 1982.
- Matei, M.D., *Geneza și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, Iași, 1997.
- Maxim, M., *Considérations sur la circulation monétaire dans les pays roumains et l'Empire ottoman dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în RÊSEE, XIII (1975), nr. 3, p. 407-415.
- Mazilu, D.H., *O istorie a blestemului*, Iași, 2001.
- Mehedinți, S., *Opere complete*, I, București, 1943.
- Melchisedek, *Cronica Hușilor și a episcopiei*, București, 1869.
- Metzulescu, St., *Din simbolurile artei plastice creștine. Reprezentarea Sfîntului Gheorghe și dragonul*, în „Mitropolia Banatului”, XV (1965), nr. 1-3, p. 123-144.
- Miclescu-Prăjescu, I.C., *Noi date privind înscăunarea Movileștilor*, în „Arhiva Genealogică”, IV (IX), 1997, nr. 1-2, p. 159-178.
- Mihail, Z., *Aspecte de civilizație materială rurală românească în secolele XIV-XV pe baza cercetărilor etnolingvistice*, în RI, IX (1986), nr. 9.
- Mihăilescu, V., *Termeni geografici populari*, în BSRRG, 56 (1937).
- Minea, I., *Aron vodă și vremea sa*, în „Cercetări istorice”, VIII-IX (1932-1933), nr. 1, p. 103-184.
- Idem, *Sfîrșitul marelui logofăt Bărlădeamul și răscoala în contra lui Aron vodă*, în „Revista arhivelor”, III (1936-1937), nr. 1, p. 104-107.

- Idem, *Informațiile românești ale cronicii lui Jan Długosz*, Iași, 1926.
- Mitrea, I., *Cercetările arheologice de la Davideni*, în „Memoria Antiquitatis”, XXVI, p. 83-84.
- Mogaricev, Ju. M., *Пещерные церкви Таврики*, Simferopol, 1997.
- Mohov, N.A., *Феодальные отношения в Молдавии в XIV-XV вв.*, în *Феодальные отношения в Молдавии в период XVI-XVIII вв.*, Chișinău, 1950.
- Moldovanu, D., *Prefață*, în *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, *Reperatoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988)*, partea 1, A. Unități simple (Localități și moșii), A-O, București, 1991, p. VII-LXXXII.
- Montesquieu, Ch., *Despre spiritul legilor*, București, 1964.
- Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, ed. V. Drăguț, C. Nicolescu, Iași, 1974.
- Murgescu, B., *Circulația monetară în țările române în secolul al XVI-lea*, București, 1996.
- Musteață, S., *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, Chișinău, 2005.
- Nakko, Al., *История Бессарабии с древнейших времен*, Odessa, 1876.
- Năstase, D., „*Necunoscute*” ale izvoarelor istoriei românești, în AIIAI, XXX (1993), p. 483-500.
- Idem, *Considérations nouvelles sur l'idéologie médiévale du pouvoir. L'apport de Byzance et de l'Europe orientale*, în RÉR, XVII-XVIII (1993), p. 295-297.
- Neamțu, E., *Contribuții la cunoașterea motivelor ceramicii ornamentale medievale moldovenești*, în SCIVA, 25 (1974), nr. 2, p. 309-313.
- Neamțu, E., Neamțu, V., Cheptea, St., *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII*, I, Iași, 1980.
- Neamțu, V., *Istoria medie a României*, Iași, 1982.
- Idem, *Istoria orașului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Iași, 1997.
- Nedici, Gh., *Istoria vânătoarei*, București, 2003.
- Nicoară, T., *Istorie și violență. Lecturi posibile*, în *Caiete de antropologie istorică*, I (2002), nr. 2.
- Nicolae, E., *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003.
- Nicolescu, C., *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, coord. M Berza, București, 1964, p. 259-363.
- Nicu, Vl., *Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi*, I-II, Chișinău, 1991.
- Nimigeanu, V., *România. Geografie umană*, Iași, 1996.
- Nistor, I., *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhundert*, Cernăuți, 1912.

- Nudel'man, A.A., *Топография кладов и находок единичных монет (Археологическая карта Молдавской ССР, 8)*, Chişinău, 1976.
- Idem, *Некоторые наблюдения над находками византийских монет в Карпато-Днестровском регионе*, în АИМ 1977-1978, Chişinău, 1982, p. 27-53.
- Idem, *Очерки истории монетного обращения в Днестровско-Прутском регионе (с древнейших времен до образования феодального Молдавского государства)*, Chişinău, 1985.
- Oberländer-Tîrnoveanu, E., *Zlotul „românesc” sau „moldovenesc” – o monedă de calcul de tradiție bizantino-balcanică din Moldova secolelor XV-XVI*, în „Cercetări numismatice”, VIII (2002), p. 223-246.
- Olteanu, Şt., Şerban, C., *Meşteşugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, Bucureşti, 1969.
- Omul medieval*, coord. J. Le Goff, trad. I. Ilinca și D. Cojocaru, Iași, 1999.
- Panaitescu, P. P., *Alexandru cel Bun. La cinci sute de ani de la moartea lui*, Bucureşti, 1932.
- Idem, *Obştea fărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, Bucureşti, 1964.
- Idem, *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică și socială*, ed. a 2-a, volum îngrijit de Şt.S. Gorovei și M.M. Székely, Bucureşti, 1994.
- Papacostea, Ş., *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în RI, 35 (1982), nr. 5-6, p. 607-638.
- Idem, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum și stat*, în Idem, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988, p. 151-204.
- Idem, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei. Implicații central și est-europene*, în *Români în istoria universală*, III, coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, p. 524-541.
- Idem, *Drumurile comerciale internaționale și geneza statelor românești în viziunea lui Nicolae Iorga și în istoriografia zilelor noastre*, în SMIM, XVIII (2000), p. 45-56.
- Paragină, A., *Habitatul medieval la curbura exterioară a Carpaților în secolele X-XV*, Brăila, 2002.
- Paradais, Cl., *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988.
- Pascu, Şt., *Relațiile economice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Bucureşti, 1956, p. 203-217.
- Păcurariu, M., *Istoria bisericii ortodoxe române*, Chişinău, 1994.
- Idem, *Istoria bisericii ortodoxe române*, I, Iași, 2004.
- Pădurea în proza românească*, antologie, prefață și note de V. Dinu, Bucureşti, 1989.

- Pădurile României*, București, 1981.
- Pearson, M. P., *The archaeology of death and burial*, Sutton Publishing, 1999.
- Petre, A., *La romanité en Scythie Mineure (II-e – VII-e siècles avant notre ère). Recherches archéologique*, în „Bulletin de Association Internationale d'études du sud-est européen”, XVII-XVIII, 1987.
- Pienaru, N., *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu hanatul din Crimeea. O controversă: prima incursiune tătară în Moldova*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine: simpozion: Putna, 2004*, Suceava, 2004, p. 275-306.
- Pirenne, H., *Orașele evului mediu*, trad. Cr. Macarovici, Cluj-Napoca, 2000.
- Pippidi, A., *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, ediție revăzută și adăugită, București, 2001.
- Ploșniță, E., *Muzeul basarabean în fluxul istoriei*, Chișinău, 1998.
- Podgradskaja, E.M., *Торговые связи Молдавии с западно-украинскими землями во второй половине века*, în *Известия АН МССР*, 11 (1962), p. 20-33.
- Pohlebkin, V.V., *Международная символика и эмблематика*, Москва, 1989.
- Polevoj, L.L., *К истории денежного обращения в юго-западной Руси и Молдавии*, în *Известия МФ АН СССР*, nr. 5 (25), 1955, p. 85-93.
- Idem, *Нумизматические данные к истории молдавского средневекового города Старого Орхья*, în *КСИМК*, 66 (1956), p. 79-80.
- Idem, *Деревянное и каменное гражданское строительство в городах Молдавии в XIV-первой половине XVI вв.*, în *Этнография и искусство Молдавии*, Chișinău, 1972.
- Idem, *Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв.*, Chișinău, 1979.
- Polevoj, L.L., Birnea, P.P., *Средневековые памятники XIV-XVII вв.*, Chișinău, 1974.
- Polubojarinova, M. D., *Русские веши на территории Золотой Орды*, în „Советская археология”, 1972, nr. 3.
- Pop, E., *Pădurile și destinul nostru național*, București, 1942.
- Popescu, A., *Supraviețuiri bizantine în sistemul fiscalității comerciale otomane (secolul al XVI-lea)*, în *SMIM*, XVII (1999), p. 129-149.
- Popescu, Gh., *Pădurea și omul*, București, 1985.
- Popovici, A., *Din istoricul unor sate din valea Răutului (sec. XVI-XVIII)*, în *RIM*, 1995, nr. 2, p. 57-62.
- Popp, M.N., *Drumuri și ocupațiuni vechi în țările românești*, în *BSRRG*, 57 (1938), p. 271-286.
- Porcescu, Sc., *Episcopia Hușilor. Pagini de istorie*, Huși, 1990.
- Porfiridov, N.G., *Древнерусская мелкая каменная пластика и ее сюжеты*, în „Советская археология”, 1972, nr. 3.
- Porucic, T., *Relieful teritoriului dintre Prut și Nistru*, București, 1929.

- Idem, *Lexiconul termenilor entopici*, în „Arhivele Basarabiei”, II (1930).
- Idem, *Regiunile naturale ale României în centrul și la răsărit de Prut*, Cluj, 1930.
- Postică, Gh., *Civilizația veche românească din Moldova*, Chișinău, 1995.
- Idem, *Permanență și continuitate în spațiul pruto-nistrean în evul mediu timpuriu*, în „Destin românesc”, Chișinău-București, 1996, nr. 4.
- Idem, *Agricultura medievală timpurie în spațiul pruto-nistrean*, în *Studia in honorem Ion Niculiță*, Chișinău, 1999, p. 268-279.
- Postolache, Gh., *Vegetația Republicii Moldova*, Chișinău, 1995.
- Puiu, V., *Mănăstirile rupestre din Basarabia*, în RSIAB, XI, 1919, p. 13.
- Pungă, Gh., *O scutărie domnească din vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, în AȘUI, XXX (1984), p. 43-49.
- Idem, *A „risipit” Alexandru Lăpușneanu cetățile Moldovei?*, în AȘUI, XXXVII-XXXVIII (1991-1992).
- Idem, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994.
- Idem, *Au fost răscoale în Moldova veacului al XVI-lea?*, în Idem, *Studii de istorie medievală și de științe auxiliare*, I, Iași, 1999, p. 143-148.
- Rașcu, Gh., *Geografia fizică a Basarabiei*, în Șt. Ciobanu, *Basarabia*, ed. a 2-a, Chișinău, 1993.
- Rădulescu, A., *Viața juridică și administrativă a satelor*, București, 1927.
- Răileanu, N., Onilă, M., *Precizări privind lupta de la Lipnic*, în *Ștefan cel Mare – personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate)*, Chișinău, 2005, p. 24-27.
- Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958.
- Rezachevici, C., *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova (a. 1324-1881)*, I, Secolele XIV-XVI, București, 2001.
- Rikman, E.A., Rafalovič, I. A., Hîncu, I.G., *Очерки истории культуры Молдавии (II-XIV вв.)*, Chișinău, 1971.
- Rikman, E.A., *Художественные сокровища древней Молдавии*, Chișinău, 1969.
- Rosetti, R., *Pământul, sătenii și stăpînii în Moldova*, I, București, 1907.
- Roșu, Al., *Geografia fizică a României*, București, 1980.
- Roșu, Al., Ungureanu, I., *Geografia mediului înconjurător*, București, 1977.
- Roux, J.-P., *Regele. Mituri și simboluri*, trad. A. Niculescu, București, 1998.
- Russev, N.D., *Городские центры Днестр-Дунайских земель и Золотая Орда, în Молдавский феодализм. Общее и особенное*, Chișinău, 1991.
- Sadoveanu, M., *Orhei și Soroca*, Chișinău, 1923.
- Sava, A.V., *Boierii mari ai Moldovei, dregători în ținuturi*, în „Revista de drept public”, XVII (1942), nr. 3-4, p. 466-492.

- Sîrbu, V., *Propositions pour une terminologie unitaire dans les domaines funéraire et sacrificiel. Dictionnaire de termes*, în *Istorie și tradiție în spațiul românesc*, 4, București, 1998, p. 14-15.
- Savu, Al. Gh., *Ștefan cel Mare. Campania*, București, 1982.
- Sbiera, I.G., *Familia Sbiera după tradițiune și istorie*, Cernăuți, 1899.
- Sedova, M.V., *Ювелирные изделия древнего Новгорода (X-XI вв.)*, în *МИА*, 1959.
- Sibișteanu, L.L., *Elemente păgîne în ritualurile creștine din spațiul românesc*, în „Zargidava. Revistă de istorie”, I (2002).
- Simionescu, I., *Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă*, București, 1938.
- Smirnov, G.D., *К вопросу о пашенном земледелии в Молдавии в связи с находкой клада сельскохозяйственных орудий XIV в.*, în *Тезисы докладов и сообщений седьмой (Кишиневской) сессии симпозиума по аграрной истории Восточной Европы (октябрь, 1964 г.)*, Chișinău, 1964, p. 41-43.
- Solomon, F., *Completări la genealogia familiei Hajdău*, în „Arhiva genealogică”, II (VII), 1995, nr. 1-2, p. 91-102.
- Idem, *Politică și confesiune la început de ev mediu moldovenesc*, Iași, 2004.
- Someșan, L., *Le sol roumain*, Sibiu, 1944.
- Sovetov, P.V., *К истории наследственного права феодальной Молдавии (до XIX в.)* în *Известия МФ АН СССР*, 56 (1959), nr. 2, p. 3-37.
- Idem, *О праве перехода зависимых крестьян в Молдавии XV-середины XVI вв. Опыт исследования договорных грамот*, în *Известия АН МССР*, 11 (1962), p. 3-19.
- Spinei, V., *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985.
- Idem, *Circulația unor piese de cult în regiunile românești nord-dunărene în secolele X-XVII*, în *ArhMold*, XV (1992), p. 153-174.
- Idem, *Restructurări etnice la nordul gurilor Dunării în secolele XIII-XIV*, în „Carpica”, XXIV (1993), p. 37-65.
- Idem, *Comerțul și geneza orașelor din sud-estul Moldovei (secolele XIII-XIV)*, în „Analele Brăilei”, SN, I (1993), 1, p. 171-236.
- Idem, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994.
- Idem, *La genèse des villes du sud-est de la Moldavie et les rapports commerciaux des XIIIe-XIVe siècles*, în „Balkan Studies”, 35 (1994), 2, p. 197-269.
- Idem, *La genèse des villes médiévales de Moldavie*, în „Archaeology and History of the Middle Ages”, ed. R. Francovich, G.P. Brogiolo, S. Gelichi, R. Hodges, H. Steuer, Forli, 1996, p. 55-70.
- Idem, *Note sull'evoluzione della Moldavia prima di Stefano il Grande*, în „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di

- Venezia”, coord. I.-A. Pop, C. Luca, Fl. Ciure și C.G. Bădeliță, VI-VII (2004-2005), nr. 6-7, p. 13-49.
- Idem., *Cetatea Albă în însemnările de călătorie ale pelerinilor ruși din secolele XIV-XV, în Națiunea română. Idealuri și realități istorice. Acad. Cornelia Bodea la 90 de ani*, București, 2006, p. 483-491.
- Stahl, P.H., *Les noms des princes roumains*, în RÉR, XVII-XVIII (1993), Paris-Iași, p. 129-155.
- Stamati, C., *О Бессарабии и ее древнейших крепостях*, în „Записки Одесского общества истории и древностей”, 2 (1850), p. 805-815.
- Stăvilă, T., *Ghid de monumente și situri istorice din Republica Moldova*, Chișinău, 1995.
- Stoicescu, N., *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971.
- Idem, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974.
- Stoide, C.A., *Frământări în societatea moldovenească la mijlocul secolului al XVI-lea*, în AIIAI, XI (1974), p. 63-91.
- Strabon, *Geografia*, I-II, trad. F.Vanț-Ștef, București, 1974.
- Székely, M.M., *Familii de boieri din Moldova de origine transilvăneană (secolele XIV-XVI)*, în „Arhiva genealogică”, I (VI), 1994, nr. 1-2, p. 95-104.
- Idem, *Sfetcii lui Petru Rareș*, Iași, 2002.
- Șerban, C., *Contribuții cu privire la problema pieții interne a Țării Românești și Moldovei în timpul feudalismului dezvoltat (sec. XV-XVIII)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, 17 (1964), nr. 1, p. 27-44.
- Șimanschi, L., Ignat, G., *Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc*, în AIIAI, IX (1972), p. 107-130 și X (1973), p. 123-149.
- Șlapac, M., *Porțile cetăților medievale din Moldova*, în „Historia Urbana”, VII (1999), nr. 1-2, p. 27-36.
- Eadem, *Palatele fortificate și locuințele comandanților militari din fortificațiile Moldovei medievale*, în „Arta-2001”, Chișinău, 2001, p. 12-14.
- Eadem, *Morfologia turnurilor cetăților medievale din Moldova*, în „Arta-2002”, Chișinău, 2002, p. 31-34.
- Eadem, *Cetăți medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea)*, Chișinău, 2004.
- Tabuncic, S., *Satele din răsăritul Țării Moldovei din secolele XIV-XV în lumina izvoarelor diplomatice interne*, în RIM, 1998, nr. 3-4 (43-44), p. 62-94.
- Idem, *Contribuții la cunoașterea meșteșugurilor în satele din partea de răsărit a Țării Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare – personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate)*, Chișinău, 2005, p. 114-119.

- Idem, *Importanța actelor interne din perioada Movileștilor pentru reconstituirea relațiilor demografice din răsăritul Țării Moldovei în veacul al XV-lea*, în RIM, 2005, nr. 1-2 (61-62), p. 12-18.
- Tentiuc, I., *Populația din Moldova Centrală în secolele XI-XIV*, Iași, 1996.
- Tentiuc, I., Melnicov, N., *Cîteva cruciulițe pectorale din Moldova de est*, în „Revista Arheologică”, 2 (1998), p. 140-150.
- Teodor, D.Gh., *Rituri și ritualuri funerare la est de Carpați în secolele V-XI*, în MMS, LXIV (1988), nr. 3, p. 70-82.
- Idem, *Creștinismul la est de Carpați de la origini pînă în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991.
- Idem, *Creștinismul în spațiul carpato-dunărean în mileniul I d. Hr.*, în „Destin românesc”, Chișinău-București, 1994, p. 3-9.
- Idem, *Creștinism și păgînism la est de Carpați în a doua jumătate a mileniului I d. Hr.*, în „Pontica”, XXVIII-XXIX (1995-1996), p. 215-225.
- Idem, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d. Hr.*, Iași, 1996.
- Idem, *Spațiul carpato-dunăreano-pontic în mileniul marilor migrații*, Buzău, 2003.
- Theodorescu, R., *Implicații balcanice ale începuturilor Mitropoliei Moldovei. O ipoteză*, în *Români în istoria universală*, III, coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, p. 543-566.
- Totev, K., *Средневековые византийские свинцовые иконы из Северо-Восточной Болгарии (К иконографии Святого Георгия драконоборца)*, în „Материалы по Археологии Истории и Этнографии Таврии”, VII, Simferopol, 2000, p. 362-369.
- Tudor, D., *Oltenia romană*, ed. a 3-a, București, 1968.
- Tudoran, M.Gh., *Fondul forestier al Republicii Moldova*, Cluj- Napoca, 2000.
- Tufescu, V., *Valoarea economică a rîurilor moldovenești*, în BSRRG, 59 (1940).
- Idem, *Modelarea naturală a reliefului și eroziunea accelerată*, București, 1966.
- Idem, *Bazele teoretice ale operei geografice a lui S. Mehedinți*, în S. Mehedinți, *Opere alese*, București, 1967.
- Idem, *România. Natură. Om. Economie*, București, 1974.
- Turdeanu, E., *Oameni și cărți de altădată*, ediție îngrijită de Șt.S. Gorovei și M.M. Székely, București, 1997.
- Țeicu, D., *Necropole medievale (sec. X-XIV) din sudul Banatului*, în „Banatica”, 12 (1993).
- Udișteanu, D.I., *Episcopia Hușilor (inscripții și însemnări)*, Cernica, 1938.
- Ursu, I., *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914.
- Urzică, D., *Bătălia din dumbrava de la Lipnic*, Iași, 1937.
- Vâlsan, G., *Văile. Originea și evoluția lor*, în BSRRG, 37 (1916-1918), p. 333-353.

- Idem, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în AARMSI, s. III, VI (1926), mem. 9, p. 193-212.
- Idem, *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul: 1918-1928*, I, București, 1928
- Idem, *Distribuirea în România a trei animale azi dispărute*, în BSRRG, 57 (1938).
- Idem, *Pământul românesc și frumusețile lui*, București, 1940.
- Văcaru, S., *Scriitori de acte din cancelaria domnească a lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, ed. P. Zahariuc și S. Văcaru, Iași, 2003.
- Vătășianu, V., *Istoria artei feudale*, I, București, 1959.
- Vidal de la Blache, P., *Principes de géographie humaine*, Paris, 1922.
- Vulpe, R., *Romanitate și creștinism – coordonate ale etnogenezei românești*, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1979, p. 17-22.
- Wunenburger, J.-J., *Omul politic între mit și rațiune. O analiză a imaginarului puterii*, trad. M. Căluț, Cluj, 2000.
- Zelenciuc, V., Kalașnikova, N., *Vestimentația populației orășenești din Moldova (sec. XV-XIX)*, Chișinău, 1993.

III. Lucrări speciale

- Abyzova, E.N., Birnea, P.P., Nudel'man, A.A., *Древности Старого Орхья (золотоордынский период)*, Chișinău, 1981.
- Idem, *Древности Старого Орхья (молдавский период)*, Chișinău, 1982.
- Abyzova, E.N., *Комплекс сооружений усадьбы XIV в. в Старом Орхее*, în *Археологические исследования средневековых памятников в Днестровско-Прутском междуречье*, Chișinău, 1985, p. 153-160.
- Idem, *Неполивная керамика XIV в. из Старого Орхья*, în *Археологические исследования средневековых памятников в Днестровско-Прутском междуречье*, Chișinău, 1985, p. 38-46.
- Abâzova, E.N., Birnea, P.P., *Топография и культурная стратиграфия Старого Орхья*, în АИМ 1982, Chișinău, 1986, p. 115-126.
- Abâzova, E.N., Riaboi, T., Reabțeva, Sv., *Piese din metale neferoase de la Orheiul Vechi*, în „Tyragetia”, XIII (2004), p. 49-59.
- Andreescu, Șt., *Date noi despre „Teodorcha de Telicha”*, în *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, volum îngrijit de I. Căndea, V. Sîrbu, M. Neagu, Brăila, 2004, p. 625-634.
- Andrieș-Tabac, S., *Sigiliul ȕrgului Peștere*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2003, p. 213-221.

- Apostol, A., *Văsienii*, Chișinău, 2003.
- Bacumenco, L., *Sate și alte stăpîniri din ținutul Orheiului închinat mănăstirilor (secolele XV-XVI)*, în *Conferința Internațională a Tinerilor Cercetători, 11 noiembrie, 2005. Rezumatele lucrărilor*, Chișinău, 2005, p. 201.
- Bejenaru, L., Bacumenco, L., Stanc, S., *Date arheozologice privind complexul Orheiul Vechi*, în „Tyragetia”, XII (2003), p. 85-91.
- Berechet, Șt., *Doi evanghelii slavone de origină romînă din secolul al XVI-lea*, în *Documente slave de prin arhivele ruse, culese și traduse de Ștefan Berechet*, București, 1920, p. 7-13.
- Bîrnea, P.P., Șcerbakova, T.A., *Краткие итоги археологических исследований в Старом Орхее в 1971 г.*, în АИМ, 2 (1970-1971), Chișinău, 1973, p. 199-204.
- Bîrnea, P.P., *Каменное сооружение I в Старом Орхее*, în *Археологические исследования средневековых памятников в Днестровско-Прутском междуречье*, Chișinău, 1985, p. 24-35.
- Bîrnea, P.P., Zilivinskaja, E.D., *Бани Старого Орхее*, în *Средневековые памятники Днестровско-Прутского междуречья*, Chișinău, 1988, p. 4-27.
- Bîrnea, P.P., Russev, N.D., *Гончарный комплекс XIV в. из Старого Орхее*, în *Средневековые памятники Днестровско-Прутского междуречья*, Chișinău, 1988, p. 122-130.
- Bîrnea, P.P., *Из истории исследования Старого Орхее (1946-1958)*, în *Археологические исследования в Старом Орхее*, Chișinău, 1991, p. 5-43.
- Idem, *Orheiul Vechi: unele observații cu privire la procesul de urbanizare în Moldova feudală*, în *ArhMold*, XV (1992), p. 181-184.
- Bîrnea, P.P., Batariuc, P.V., *Cahle descoperite în Moldova dintre Prut și Nistru*, în *ArhMold*, XVII (1994), p. 281-290.
- Bîrnea, P.P., Abyzova, E.N., *Platoul de bronz de la Orheiul Vechi*, în „Tyragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei”, IV-V (1994-1995), p. 147-148.
- Bîrnea, P.P., Riaboj, T.F., *Obiecte de proveniență orientală la Orheiul Vechi*, în „Tyragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei”, IV-V (1994-1995), p. 149-159.
- Idem, *Топография золотоордынского города в Старом Орхее*, în *Vestigii arheologice din Moldova*, Chișinău, 1997, p. 267-282.
- Idem, *Железные изделия XIV века из Старого Орхее*, în *Vestigii arheologice din Moldova*, Chișinău, 1997, p. 282-299.
- Idem, *Культовые памятники золотоордынского времени в Старом Орхее*, în „Revista Arheologică”, 2, 1998, p. 87-95.

- Idem, *Anexele gospodărești de la Orheiul Vechi din secolul al XV-lea și de la începutul secolului al XVI-lea*, în „Arheologia Medievală”, III (2000), p. 85-87.
- Idem, *Два клада из Старого Орхья*, Chișinău, 2000.
- Bîrnea, P.P., Riaboj, T.F., Nicolae, E., Tel'nov, N., *Materiale arheologice relative la economia monetară din epoca Hoardei de Aur descoperite la Orheiul Vechi*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2001, p. 141-149.
- Bîrnea, P.P., Nicolae, E., *Un inel sigilar descoperit la Orheiul Vechi*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, XC-XCI (1996-1997), nr. 144-145, 2002, p. 203-206.
- Bîzgu, E., *Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru – artere de răspîndire a creștinismului*, în „Arta-96”, Chișinău, 1996.
- Idem, *Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru - artere de răspîndire a creștinismului*, în „Sud-est”, 1997, nr. 4 (30), p. 10-19.
- Idem, *Reevaluări cronologice ale complexului monastic rupestru Butuceni-Orhei*, în „Arta'97”, 1997, p. 130-139.
- Boldureanu, A., Niculiță, A., *Tezaurul de aspri otomani de la Echimăuți, jud. Orhei (sec. XVI)*, în „Simpozion de numismatică”, 2002, p. 195-202.
- Ciocanu, M., Nicolae, E., *Un tezaur de monede bizantine descoperit la Alcedar, jud. Orhei*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2003, p. 163-166.
- Ciocanu, S., *Biserica rupestră de la Mănăstirea lui Bosie de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin*, p. 26-30.
- Costăchescu, M., *Satul și târgul Telinești din județul Orhei. Schiță istorică*, Iași, 1934.
- Dragnev, D., *Zona de apărare din ținuturile de est („de margine”) ale Moldovei, în Ștefan cel Mare – personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate)*, Chișinău, 2005, p. 16-20.
- Dron, I., *Enigma toponimului Orhei*, în „Destin românesc”, 1999, nr. 1-2, p. 3-8.
- Eșanu, A., *Vlaicul pîrcălab – unchiul lui Ștefan cel Mare*, Chișinău, 2001.
- Fedorov, G.B., *Посад Екумауцкого поселения, în Культура древней Руси*, Moscova, 1966, p. 272-277.
- Ghimpu, Vl., *Biserici din Orheiul Vechi (secolele XV-XVII)*, în *Arh.Mold.*, XIX (1996) p. 281-291.
- Goberman, D., *Orheiul Vechi*, Chișinău, 1975.
- Gorodenco, A., *Ceramica locală de la Orheiul Vechi în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2000.
- Grosu, V., Vasilachi, C., *Лапидарные знаки Бутученских пещер*, în *Известия АН МССР*, 3 (1984), p. 61-69.
- Hîncu, I.G., *Селище Лукашевка в XI-XV в.*, în *Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР*, Chișinău, 1964.
- Idem, *Поселения XI-XIV веков в Оргеевских кодрах Молдавии*, Chișinău, 1969.

- Idem, *Археологические памятники X-XIV вв. в Ганчештских и Оргеевских кодрах Молдавии*, în „Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes”, II (1970), p. 561-569.
- Hîncu, I., Nesterov, T., *Orheiul Vechi*, în *Cronica cercetărilor arheologice. A XXX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice. Campania 1995*, Brăila, 1996, p. 85-86.
- Hîncu, I., *Rezultatele cercetărilor arheologice de la biserica cu pronaosul lărgit din Orheiul Vechi*, în „Tyragetia”, III (1996), p. 139-144.
- Idem, *Construcțiile monumentale de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin*, p. 14-19.
- Janina, S.A., „Новый город” (*Янги-шехр=Шехр ал-Джедид*) – монетный двор Золотой Орды и его местонахождение, în „Труды ГИМ”, 49, „Нумизматический сборник ГИМ”, V (1977), nr 1, p. 193-213.
- Ianușevici, Z.V., Vișnea, P.P., *Из истории земледелия на территории Старого Орхья*, în *Вопросы экономической истории Молдавии эпохи феодализма и капитализма*, Chișinău, 1972, p. 267-276.
- Moraru, A., Pruteanu, N., *Istoria satului Bravicea*, Chișinău, 1997.
- Nesterov, T., *Bisericile de la Orheiul Vechi în contextul arhitecturii ecleziastice din țara Moldovei*, în „Arta 2001”, p. 42-51.
- Idem, *Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură*, Chișinău, 2003.
- Idem, *Orheiul Vechi și familia domnitoare Movilă*, în RIM, 2005, nr. 1-2 (61-62), p. 4-11.
- Nicolae, E., *Quelques considérations sur les monnaies tatares de „La Ville Neuve” (Yangi-Şehr/Şehr al-cedid)*, în SCN, XI (1995), p. 197-200.
- Nicolae, E., Postică, Gh., *Cîteva monede descoperite la Orheiul Vechi*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2001, p. 135-140.
- Nicolae, E., Răileanu, N., *Aspri otomani falși descoperiți la Orheiul Vechi*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2002, p. 189-194.
- Nicolae, E., *Monedele de cupru bătute în Orașul Nou (Şehr al-cedid)*, în „Simpozion de numismatică”, București, 2003.
- Idem, *O capsulă de teriac descoperită la Orheiul Vechi*, „Simpozion de numismatică”, București, 2003, p. 181-184.
- Niculită, A., Boldureanu, A., Nicolae, E., *Les aspres ottomans du trésor de Săseni, dép. de Călărași (Rép. de Moldavie)*, în SCN, XI (1995), 1997, p. 201-209.
- Niculită, A., *Monedele europene din tezaurul de la Săseni, r. Călărași*, în *Programul și rezumatele comunicărilor de la Simpozionul de numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfîntului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1504-2004)*, Chișinău, 29 septembrie-2 octombrie 2004, p. 15.

- Onilă, M.P., *Satele din ținuturile Lăpușna, Orhei și Soroca care au fost închinat* mănăstirilor (sec. XV-XVII), în „Anuarul Muzeului Național de istorie a Moldovei”, I, Chișinău, 1991, p. 152-160.
- Postică, Gh., *Раскопки средневекового поселения у с. Бутучены*, în AO 1983, Moscova, 1985, p. 358-359.
- Idem, *Satul medieval Petruha - argument al continuității românilor din Moldova*, în *Procesele etnoculturale și etnosociale la finele mileniului I î.e.n. - prima jumătate a mileniului I e.n. în sud-vestul U.R.S.S. și teritoriile limitrofe (tezele referatelor sesiunii a III-a a școlii seminar)*. 27-29 noiembrie 1991, Chișinău, 1991, p. 66-68.
- Idem, *Новые данные о раннесреднековом горизонте в Старом Орхее*, în „Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei”, I (1991), p. 129-139.
- Idem, *Investigațiile arheologice de la Orheiul Vechi în anii 1996-1997*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1997. A XXXIII-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice*, București, 1998.
- Idem, *Cu privire la cronologia cetății medievale de piatră de la Orheiul Vechi*, în *Știința universitară în serviciul progresului uman. Conferința științifico-didactică anuală. Rezumatele comunicărilor, 22-23 mai 1998*, Chișinău, 1998, p. 14-15.
- Idem, *Cercetările arheologice de la Orheiul vechi în anii 1996-1998, Orheiul Vechi*. Buletin, p. 31-33.
- Idem, *Mănăstirile rupestre de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi*. Buletin, p. 20-25.
- Idem, *Precizări pe marginea cronologiei cetății medievale de piatră de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi*. Buletin, p. 38-39.
- Idem, *Repertoriul monumentelor arheologice medievale timpurii din raionul Orhei*, în *Orheiul Vechi*. Buletin, p. 54-63.
- Idem, *Cetatea Orheiului Vechi în lumina cercetărilor arheologice din anii 1996-2000*, în *ArhMold*, XXVI, 2003, p. 91-143.
- Idem, *Vestigii arheologice din perioada lui Ștefan cel Mare la Orheiul Vechi*, în *Ștefan cel Mare – personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate)*, Chișinău, 2005, p. 111-114.
- Idem, *Considerații privind „citadela de pământ” de la Orheiul Vechi în lumina săpăturilor arheologice din anii 1996-2001*, în „Revista arheologică”, SN, I (2005), p. 133-151.
- Idem, *Цитадель золотоордынского города Шехр аль-Джедид (Старый Орхей, Молдова)*, în „Российская археология”, 2005, nr. 2, p. 151-155.
- Idem, *Orheiul Vechi. Cercetările arheologice din anii 1996-2001*, Iași, 2006 (sub tipar).
- Riaboș, T.F., *К вопросу о «больших» домах из Старого Орхей, в Средневековые памятники Днестровско-Прутского междуречья*, Chișinău, 1988, p. 112-121.

- Sîrbu, M., *Orheiul Vechi*, în *Mănăstiri basarabene*, Chișinău, 1995, p. 233-241.
- Smirnov, G.D., Polevoj, L.L., Rafalovič, I.A., *Надгробие XV века из Старого Орхей со славяно-молдавской надписью*, în „Limba și literatura moldovenească”, V (1962), p. 45-50.
- Smirnov, G.D., *Археологические исследования Старого Орхей*, în КСИИМК, 56 (1954), p. 24-39.
- Idem, *Декоративные кирпичи из молдавского города Старый Орхей*, în Известия МФ АН СССР, 4 (31), 1956, p. 67-73.
- Idem, *Из истории Старого Орхей*, în Известия МФ АН СССР, 4 (1960), p. 77-87.
- Idem, *Производство красноглиняных изразцов и опыт реконструкции печей по материалам Старого Орхей*, în Известия МФ АН СССР, 4 (31), 1956, p. 75-87.
- Solomon, F., *Ascensiune și decădere a neamului: cazul familiei Mihuleț (Mihulescu)*, în „Arhiva genealogică”, III (VIII), 1996, nr. 3-4, p. 275-282.
- Șoimaru, V. (coord.), *Cornova*, coord. V. Șoimaru, Chișinău, 2000.

Indice*

A

- Abdallah**, han 69, 70.
- Adîncu**, pîrîu 24, 105, 164, 287.
- Aftimia**, fiica Necuții 114.
- Aftimia**, nepoata lui Pătrașcu 40.
- Agafia**, fiica lui Toader croitorul 124, 186.
- Agafia**, fiica Nastei 133.
- Agafia**, fiica Tudosii 147.
- Agahia**, fiica Chirenei Zberoaia 128, 129.
- Agapia** 24, 111.
- Alagul**, drumul lui ~ 191.
- Albul**, fiul lui Toader Iațco 126, 127, 157.
- Albul**, fiul lui Toader Iațco 126, 127, 157.
- Albul**, pîrcălab 21, 131.
- Alcedar**, sat 64, 67, 187.
- Alexa Rîșcov** 101, 145, 161, 168, 181, 241.
- Alexa**, pîrcălab 262.
- Alexa**, șoltuzul din Iași 107, 108, 119, 144, 165, 166, 212.
- Alexa**, vătămă din Rizina 145, 165, 240, 271.
- Alexa**, stolnic 248, 249.
- Alexandra**, fiica lui Mogîldea 135.
- Alexandru cel Bun** 10, 18, 19, 22, 71, 88, 101, 112, 128, 129, 133, 134, 140, 142, 144, 146, 147, 149, 155, 180, 181, 187, 194, 195, 206, 226, 239-241, 245-247, 293.
- Alexandru II** 121, 128, 129, 144, 242.
- Alexandru Iliăș** 120, 136.
- Alexandru Lăpușeanu** 11, 17, 23, 24, 46, 76, 91, 93-95, 101, 103, 105, 106, 109, 111, 113, 116, 120, 132, 133, 135, 138, 146, 150, 151, 153, 154, 168, 175, 179, 182, 200, 215, 225-228, 241, 245, 248, 249, 263, 275, 278, 286, 287.
- Alexinți**, sat 24, 25, 58, 79, 101, 159, 163, 169, 224, 225, 228, 248.
- Ana Protoaia** 133.
- Ana**, fiica lui Buzdugan din Chiperceni 112, 113.
- Ana**, fiica Șandrei din Tutovinești 153.
- Ana**, nepoata lui Tomșa Piperciu 166.
- Ana**, soția lui Ion Golăi 40, 109, 123, 139, 229, 230, 265.
- Ana**, soția lui Răfei 132.
- Anăisia Dumitrășcoia**, fiica lui Pătrașcu 114.
- Andrei** din Horbinești 127.
- Andrei Donici** 48, 92.
- Andrei**, hatman 105.
- Andreica** 153.
- Andreica Șeptelici**, fratele lui Cozma Gheanghea 263.
- Andreica Terpicici** 263.

* Numele autorilor și titlurile din aparatul critic și bibliografic nu au fost trecute în indice.

Andronic Roșca 132.
Anenii-Noi 109, 117, 160, 225.
Anghelina Irimicioaia din Morozeni 114.
Anghelina, fiica Anușcăi 108, 109.
Anghelina, fiica lui Azghir 158.
Anghelina, fiica lui Lazor Crasniș 124.
Anghelina, fiica lui Simion 104, 105.
Anghelina, mama lui Iachim 147.
Anghelina, mama Ștefanei 104, 105.
Anghelina, soția lui Toader Averchii 154, 241.
Anisia, soția diacului Vasile 131.
Anjinca 128.
Antemia Vascăneasa 26, 106, 147.
Antemia, fiica lui Simion Ciucul 132, 133.
Antimia, soția lui Rusul stolnic 24, 25, 106, 111.
Anton 153.
Antonie, mitropolit 230.
Anușca Lata, nepoata lui Huru 266.
Anușca, fiica Ilcăi 143.
Anușca, fiica lui Mihail Oțel 104, 105, 130, 131, 143.
Anușca, fiica lui Ștefei 153.
Anușca, fiica Nastei 124.
Anușca, mama Anghelinei și a Vlădoaiei 109.
Anușca, mama lui Hilimon, Dorda și Sora 133.
Apostol, paharnic 21, 23, 129, 130, 287.
Apostol, pîrcălab 49.
Apostol Grăjdanu 151.
Apostol Mihuleț 139.
Arbure, hatman 248.
Armanca 147.
Armanca, fiica lui Jurja 102.
Armenia 133.
Aron vodă 17, 25, 101, 123, 156, 265, 273-277.
Arvasia, 24, 111.
Aslan, pîrcălab 134, 137, 269.

Avăr Oțel, fiul lui Mihail Oțel 20, 99, 104, 105, 121, 156, 175, 182, 243.
Avram Bănilă 76.
Avram din Lucăceni 155, 241.
Avram Matei 113.
Avram, diac 146.
Avram, fiul lui Maxim Bolcăș 113.
Axana, fiica lui Irimia 25, 126, 145, 147.
Azghir 158.

B

Baciul 110.
Bahlui, rîu 17, 67.
Bahrin 104, 105.
Bahu, sat 73, 116, 159.
Baia 54, 69, 74, 83, 178, 193.
Bainschi, pîrcălab 119, 120, 228, 229, 263.
Balașa, fiica lui Niculachi Ralli 108.
Balc Băișescul 23, 116, 151.
Banca (Băncea) din Măcicăuți 132.
Basarabia, 27, 50, 59, 77, 110, 117.
Bayezid II 199, 200, 254.
Băișești, sat 23, 116, 151.
Băseanul, Ieremia 146, 278.
Beldiman, Gheorghită 278.
Beldiman, neam 278.
Belești, sat 57, 74, 101, 102, 159, 169, 239.
Beliciu, sat 24, 105, 168, 287, v. și Biliceni.
Beliști, sat 19, 102, 169.
Bereza, sat 58, 78, 102, 103, 144, 159, 163.
Berezlogi, sat 58, 97, 102, 103, 144, 159.
Beriasca 103.
Bezin, pîrîu 20, 43, 99, 104, 130, 164, 182.
Bezin, sat 23, 99, 103, 104, 130, 159, 163, 164, 175, 182, 242, 243.
Bezin, vale 38, 39, 97, 146, 190, 242.

- Biești**, sat 67, 105, 106, 159.
Bileac 155, 181, 243.
Biliceni, sat 25, 57, 80, 105, 118, 159, 164.
Bineva, sat 58, 105, 106, 159.
Bistrița, mănăstire 25, 84, 94, 118, 123, 174, 180, 181, 191, 223, 225-228, 247, 268, 272, 282.
Bîc, rîu 22, 23, 36, 38, 43, 44, 48, 50, 57, 74, 78, 80, 81, 84, 109, 110, 117, 118, 120, 121, 134, 137, 138, 145, 148, 149, 154, 159, 169, 174, 182, 225, 227, 241, 243, 244, 247, 272, 278, 291.
Bîcioc, **Oprea**, pîrcălab 266, 267.
Bîcovăț, vale și pîrîu 18, 38, 43, 44, 57, 74, 78, 80, 81, 101, 142, 144, 146, 155, 180, 181, 227, 239, 240.
Bîlco din Deteleva 20, 119, 242, 285.
Bîrlad, codrii ~ 38.
Bîrlad, oraș 17, 85, 240, 246, 282.
Bîrlad, ținut 75, 179,
Bîrlad, vale și rîu 239, 240.
Bîrlădeanu, logofăt 274, 277.
Bocsăști, sat 24, 26, 57, 106, 159, 169.
Bocșa 106.
Bogdan III 21, 23, 57, 98, 109, 110, 120, 141, 142, 195, 196, 200, 244, 266, 285.
Bogdan Lăpușeanu 60, 116, 262, 265.
Bolcășești, sat 113.
Boldur, 142.
Boldur, diac 145, 146.
Borșciari, sat 58, 106, 126, 157, 159, 212.
Borușcioara, sat 106.
Bosăi. fratele lui Ionașco Rusul 111, 155.
Bosie, mănăstire 213.
Bosioc 110, 111.
Botna, rîu 71, 84.
Botne, toponim 83, 117, 250.
Bozleşcoiu, codru 127.
Braniște, sat 49, 107, 159; v. și Brănești.
Bratăh din Măcicăuți 132.
Bratcovo, sat 21, 57, 107, 159, 186.
Bratul, fratele cneaghinei Marina 101.
Bratul, stăpîn în Horbinești 127.
Bravicea, sat 48, 52, 54, 58, 107, 119, 159, 165.
Brănești, sat 12, 28, 40, 49, 53, 58, 64, 82, 99, 107, 159, 185, 186, 203.
Brătîlă, fratele lui Petru Magdiciu 22, 134.
Brăviceni, sat 65, 108, 138, 151.
Breahnă 108.
Breanova, sat 57, 108, 159, 163.
Brînzani, sat 26, 57, 80, 108, 109, 149, 159, 164, 168, 244, 278.
Bubueci, sat 109, 145, 159, 161.
Bubuioși, sat 57, 109, 110, 120, 121, 145, 159, 168, 244.
Bucovăț, sat 144, 155, 161, 162.
Bucul din Șircani 150.
Budul din Izbiște 128, 271.
Bugaiciouți, sat 57, 11, 159, 163, 244.
Bugeac 76, 77, 224, 281.
Buhai (Buhaice), toponim 110.
Bulăești, sat 58, 110, 159, 169.
Bunata, fiica lui Isai 142.
Bursa, oraș 192, 199, 200.
Butuceni, sat 12, 66, 68, 82, 87, 213.

C

- Caffa** 60, 87, 89, 152, 192, 195, 281, 284.
Candachia 145, 146.
Cappadocia 214.
Caragine, toponim 73, 139, 148, 272.
Catargi, general 117.
Catargiu, **Gheorghe** 92, 131, 150.
Căpegnia, vătav 25, 111, 168, 175, 244.
Căpinești, sat 24, 25, 57, 111, 159, 168, 175, 244; v. și Căpinici.
Căpinici, moșie 48, 111.

- Căpriana**, mănăstire 24, 25, 101, 137, 140, 142, 146, 191, 225, 227, 228, 248.
- Cărăbăț**, pîrcălab 120.
- Cărăiman**, paharnic 92, 136.
- Cărbășeni**, sat 154.
- Cătălina Avrămoaia** 120.
- Căzan**, pîrcălab 24, 111, 168, 175, 179, 182, 245.
- Căzănești**, sat 24, 57, 79, 111, 159, 168.
- Cetatea Albă** 60, 68, 69, 77, 85, 87, 89, 192, 253, 254, 256, 257.
- Cheșenăul Roșu**, toponim 84.
- Chigheci**, codrii 38.
- Chios** 152, 197.
- Chiperceni**, sat 99, 112, 159, 166, 168.
- Chirena Zberoaia** 128.
- Chiriac**, vameș 96, 193.
- Chiriță Dumitrache Paleologul**,
postelnic 23, 26, 110, 111, 115, 129, 130, 287.
- Chișinău**, sat pe Răut 57, 84, 91, 113, 123, 159, 166, 243, 244, 286.
- Chișinău pe Bîc** 84,
- Chivărul**, sat 26, 81, 112, 159.
- Cinișeuți**, sat 148, 162.
- Ciohorăni**, sat 106.
- Ciomîrtăneasa** 155.
- Ciorna**, pîrîu 24-26, 39, 43, 44, 79, 101, 169, 225.
- Ciorna**, sat 81.
- Ciuciuleni**, sat 120.
- Ciucul**, Simion 132, 133.
- Ciulița Mare** 24, 105, 168, 287.
- Ciuluci**, toponim 60, 121, 137, 190, 285.
- Ciulucul Mare**, pîrîu 38, 39, 45, 57, 80, 105, 116.
- Ciulucul Mic**, pîrîu 38, 39, 45, 80.
- Ciulucul Mijlociu**, pîrîu 38, 39, 45, 80,
- Ciumeșeni**, moșie 117.
- Ciurlea**, fiul lui Voicu 132.
- Cîndrești**, sat 57, 74, 112, 120, 159, 169, 239.
- Cîrceiu**, diac 57, 99, 108, 109, 244.
- Cîrstea**, fratele lui Poroseci 132, 133.
- Cîrstea**, pîrcălab 264, 267.
- Clisova**, sat 44.
- Cobac**, pîrîu 101.
- Cobac**, stăpîn în Cubieciani 116.
- Cobăleni**, sat 58, 114, 159.
- Cobilca**, sat 57, 113, 114, 155, 159.
- Cobilca**, vale și pîrîu 38, 39, 97, 113, 242,
- Cobilia**, sat 114, 115, 159, 196.
- Codău**, neam 104.
- Codreanca**, sat 113, 159.
- Codrii Bîcului** 36, 50.
- Cogîlnic**, vale și pîrîu 39, 43, 44, 45, 57, 74, 79, 115, 169.
- Gogîlniceni**, sat 57, 100, 115, 159, 244.
- Colacul**, ocină 148.
- Colisova de Sus** 124.
- Coman Băicescul** 114, 121, 244.
- Condre Oiște** din Ustia 156.
- Condrea**, vistiernic 112, 113, 166.
- Condrești**, sat 120.
- Constantin Casapul** 179.
- Constantin Drăghinici** 103.
- Constantin Ipsilanti**, hatman 95.
- Constantin Movilă** 23, 94, 110, 112, 127, 129, 147, 152, 182, 183, 271, 278, 287.
- Constantin vodă Șerban** 108.
- Constantin**, clucer 151.
- Constantin**, nepotul lui Pătrașcu 114.
- Constantinopol** 17, 200, 215, 287.
- Copceica**, fiul lui Șarb cel bătrîn 22, 121, 129, 133, 134, 140, 149, 241.
- Cornul Blăjiei**, toponim 14, 66, 185.
- Corotceni**, sat 26, 57, 159, 169.
- Cosco** 73, 116, 239, 291.
- Costea**, fiul lui Oană vornic 240.
- Costea**, fratele lui Toader pisar 240.
- Costea**, pîrcălab 248.
- Cotnari** 152.
- Cozarăuți**, sat 57, 73, 116, 159, 163, 242.
- Cozma Pășco** 140.

Cozma Rizeanul 137.
Cozma Stravoe 135.
Cozma Șarpe 249.
Crasneș, 249.
Crăciun din Măcicăuți 132.
Crăciuna, cetate 254.
Crestina, fiica lui Mihail Oțel 104, 105, 130, 131.
Cristea, fiul Miculii 126, 127, 157
Cristea, păhărnicele 26, 115.
Cristea, sulger 115.
Cristian, fratele lui Galeș 28, 210, 218, 252.
Crotolci, toponim 141, 242.
Cubieciani, sat 116, 160.
Cuizăuca, sat 100, 136.
Cula, pîrîu 20, 23, 36, 39, 40, 43, 44, 46, 48, 49, 74, 80, 95, 106, 107, 118, 119, 126, 144, 157, 158, 212, 242, 286.
Culcău, vătaf 270.
Culișău 73, 122-124.
Cunila, pîrîu 38, 43, 57, 74, 101, 102, 112, 159, 169, 239.
Cupce, fratele lui Duma Hurdescu 115, 164, 244, 246.

D

Damian, spătar 112, 113, 166.
Danciul Pohreb 143, 168.
Danciul, fost pîrcălab de Ciceu 104, 105.
Danciul, pîrcălab de Orhei 264-267.
Danilo din Izbîște 128, 271.
Danilova, sat 21, 58, 115, 116, 159, 163, 169, 186.
Danschi, nepot Vasilcăi 106.
Darie Donici 140.
Darie, fiul lui Cărăbăț 120
Dauida (Dauida) 57, 81, 117, 160, 164, 169, 187, 224, 225, 228.
Davidouți, v. Dauida.
Deliu din Măcicăuți, 132.
Dersca, pădure 110.
Despot vodă 148.
Deteleu, sat 23, 58, 118, 119, 126, 157, 160.
Deteleu, stăpînitor 168.
Deteleva, v. Deteleu.
Dimașc 199.
Dimitrie, principe 70.
Diniul, fiul Anghelinei 118.
Divice, sat 57, 138.
Diviceanul din Ghetilova 48, 95, 119, 138, 212, 269.
Dînguleștii, neam 106.
Dîșcova, sat 58, 107, 119, 144, 160, 165, 212, 270.
Dobra 126, 127, 157.
Dobrian 48.
Dobrogea 174, 204, 216, 223.
Dobrușa, pîrîu și vale 22, 38, 39, 43, 45, 57, 74, 79, 137, 148, 150, 151, 164, 272.
Dobrușa, sat 143, 162, 227.
Dodoșa, mama lui Văscan 125, 147.
Dolha, Iațco 255.
Donea, fiica Nastei 145, 146, 165.
Donici, boier 12.
Donici, neam 121.
Donici, sat 97, 103, 141, 143, 146, 159, 160, 161, 163.
Donici, vătav 139, 166.
Donici, vornic 92.
Dorda, fiica Anușcăi 133.
Două Fintini, sat 23, 58, 120, 126, 157, 160; v. și Hluboca.
Dragna, fiica lui Șteful 158.
Dragomirna, mănăstire 94, 95, 182.
Dragoș Albescu 254.
Dragoș, fratele lui Maleșco 137.
Dragoș, stăpîn în Olișcani 139.
Dragotă Vulpescu 118, 125, 126.
Dragun, pîrcălab 269.
Drăgan, diac 155.
Drăgan, popă din Suceava 123, 139.
Drăgan, stăpîn în Sămășcani 48.

Drăgan, stăpîn în Tuzara 154, 241.
Drăganul, sat 23, 57, 109, 120, 160, 169.
Drăgănești, sat 80.
Drăghinici, Constantin 103.
Drăghinici, Ene, hatman 102, 144.
Drăghinici, neam 103.
Drăghinici, Nicolae 103.
Drăghinici, pîrîu 58, 105.
Drăghinici, sat 44, 74.
Drăghinici, vameș 96, 193.
Drăghinici, Vasile 103.
Drăgonicea, pîrîu 106.
Drăguș v. Dragoș.
Drăguși, fratele lui Duma Hurdescu 115, 164, 244, 246.
Dresliceni, sat 114.
Drujeștii, neam 152.
Dulman, 20, 141, 167, v. și Duma Uranie.
Duma Ciochină, 22, 147, 148; v. și Ciochinescu.
Duma Ciochinescu 22.
Duma Hurdescu 115, 164, 244, 246.
Duma Poșescul 40, 130, 131, 143, 168.
Duma Uranie 20, 38, 97, 104, 113, 114, 141, 146, 152, 242.
Duma, fiul lui Vlaicul 77, 253-260.
Duma, fratele lui Mihail de la Dorohoi 121, 242.
Dumitrașco Coceală 112.
Dumitru Movilă 117, 118.
Dunărea, fluviu 36.
Durac, pîrcălab 266, 267.

E

Echimăuți, sat 58, 64, 81, 136, 187, 199, 200.
Edirne 199, 200.
Eminec, fiul hanului Mamai 283.
Enache, fiul Ștefăni 107.
Erciul 109.

Eremiasa, v. Frăsina.
Erhan, nepot Vasilcăi 106.
Ețcani, sat 22, 58, 79, 121, 133, 160, 169, 240.
Evstatie Iorgul 25, 126, 145, 147, 148.

F

Famagusta 152.
Faraon 155, 241.
Fădor 126, 127, 157.
Fădora 150.
Fătul 128, 129.
Feantea, soția lui Apostol Mihuleț 139.
Fedca, fiica Nastei 124.
Fedca, ruda lui Toader pisar 148, 149, 240.
Fedor din Șircani 150, 243.
Fetca, fiica lui Cămilă 115, 196.
Fîntîna Albă, sat 57, 73, 121, 160, 242.
Fîntîna Ciobanului 24, 105, 287.
Fîntîna Mare, sat 57, 121, 160, 243.
Fîntîna Radului 21, 57, 60, 61, 121, 122, 137, 160, 190, 285.
Fîntîna Varcei 19, 22, 61, 142, 243.
Fîntînile Tătărăști 23, 151.
Fîrtat din Trifești 153.
Fourquevaux, călător 181.
Frasăni, sat 24, 105, 168, 245, 287.
Frăsina, fiica lui Ieremia 265.
Frățian 132.
Frățiman, paharnic 278.

G

Gaftona 25, 126, 145, 147.
Galeș, fratele lui Cristian 28, 210, 212, 218, 252, 253.
Gangur, Radu 77, 83, 251, 252, 253, 256.
Gaspar Grațiani 135, 278.
Gaua din Bulăești 110, 111.
Gavril Calapod 228.
Gavril Tunsul 132.

- Gavrilaș** 134.
Gălești, sat 153.
Genova 152, 193.
Ghenghea, Ionașco 136.
Gheorghe Balș 266.
Gheorghe Catargiu 131, 150.
Gheorghe din Biliceni 105.
Gheorghe Movilă, mitropolit 207.
Gheorghe Roșca, fost vistiernic
Gheorghe Siminiceanul 114, 121, 133, 134, 149, 150.
Gheorghe Ștefan, domnul Țării Moldovei 108.
Gheorghe, diac din Voloseni 120.
Gheorghe, sulger 49.
Gheorghită, fiul Agafiei 132.
Gheorghită, fiul lui Ciochină 156.
Gheorghită, fiul lui Diviceanul 119, 138, 212, 269.
Gheorghită, fiul lui Șeptelici 26, 112.
Ghera 103.
Gherasim, tatăl Axiniei Boldușoiaia 120.
Gherei, stăpîn în Vatici 156, 243.
Gherghentie, ieromonah 228.
Gherman, patriarh al Ierusalimului 227.
Gherman, răzeș din Chiperceni 113, 166.
Ghermănești, neam 123.
Ghermănești, sat 57, 122, 160, 163, 169.
Ghetlova, sat 118, 126, 160, 163.
Ghinda, fiica lui Panco 126, 127, 149, 157.
Ghinda, fiica Mălinei 240.
Ghine 154.
Ghinia, fiica lui Cărăbăț 120.
Giurcea Dvorăște 245.
Giurcea, grămătic, fiul lui Ioil 115, 246.
Giurcea, sluga lui Negrea 104, 105.
Gliga, fiul lui Ion 152, 153.
Gligoraș Lața, răzeș 142.
Gligoraș, fiul lui Isachii Albul 131
Golăiasa, soția lui Ion Golăi, v. Ana
Golăești, sat 57, 90-93, 123, 131, 135, 139, 149, 160, 168, 264, 292.
Golia, mănăstire 269.
Gorciul, aprod 123, 124, 225, 226.
Gordinești, sat 127, 136, 160.
Gorești, sat 108.
Grabăuți, sat 58, 124, 156, 160.
Grabăuții, neam 73, 124, 242.
Grăpina 20, 141, 167.
Greblești, sat 40, 114.
Grecia, 18, 200.
Grigore Alexandru Ghica 138.
Grigore Bene fiul lui Avram Matei 113.
Grigore, v. Săpoteanul.
Grișani, sat 57, 125, 160, 169.
Groza, fiica Mărichii 127.
Grozav 24, 105, 245, 287.
Grozava, fiica Magdei 153.
Grozea Micotici, pîrcălab 255, 256.
Grumădzești, sat 289.
Guguliți, fiul lui Dresleoai 114.
Gura Socilor, toponim 19, 22.
Gura Bîcului, sat 57, 81, 117, 160, 187, 225.

H

- Haimezcul** 133.
Hanțul din Sferja 95, 138, 212, 269.
Harburt 199.
Hărman, pîrcălab 245.
Hilimon, fiul Anușcăi 133.
Hirova, sat 44, 57, 73, 107, 118, 125, 126, 159, 160, 169.
Hîrlău, oraș 120, 238, 262.
Hîrlău, ținut 207.
Hîrtop 49.
Hluboca, sat 23, 58, 61, 106, 120, 126, 157, 160, 163, 167, 212, 292.
Hodco Crețovici 20, 40, 157, 242, 246.
Hodco Pașcan 45, 140, 141, 168, 182, 244.
Hoginești, sat 48, 52, 54, 158, 162.
Holobici 25, 118.

Horbinești, sat 57, 127, 160, 169.
Horilcani, sat 58, 81, 90, 127, 160.
Horodiște, pădure 147.
Horodiște, sat 22, 48, 58, 78, 81, 127, 128, 136, 150, 160, 162, 191, 224, 225, 228, 240, 270, 271.
Horodiștei, drumul ~ 191.
Hotin 17, 49, 59, 60, 77, 83, 85, 87, 89, 95, 117, 192, 207, 227, 251, 253, 257, 258, 263, 266, 281.
Hrinco 151; v. și Hrinca.
Hrinea 23, 151.
Hrișani, sat 57, 128, 160, 169.
Huceșca 48.
Hudici, **Petru** 119, 145, 241, 242, 246.
Humor, mănăstire 23, 109, 110, 117, 118, 120, 145, 151, 191, 225, 228, 240, 244.
Huși, episcopie 207.
Huși, oraș 17, 128.

I

Iachim de la Dileu 118.
Iacob, fiul lui Mihail Oțel 104, 105, 121, 130, 131, 143, 168,
Iahurluc, rîu 123, 139, 166, 179.
Iancu Sasul 26, 109, 112, 230, 265.
Iani, ban 156.
Iani, postelnic 110.
Iași, oraș 17, 49, 83, 85, 107, 119, 122, 142, 144, 212, 224, 278, 285.
Iași, ținut 51, 71, 75, 78-80, 126, 163, 207, 291.
Iațco Frățiță 135, 136, 244, 289.
Iațco Hudici 117, 241.
Ichel, pîrîu 19, 20, 24-26, 36, 38, 39, 43-45, 48, 49, 57, 71, 74, 80, 97, 99, 102-104, 106, 111, 113, 130, 137, 140, 141, 144, 152, 159, 163, 169, 175, 180, 181, 190, 226, 228, 240-242, 244, 246, 247, 264.
Ieremia din Măcicăuți 132.

Ieremia Movilă 23-26, 48, 75, 92, 93, 104, 106-109, 111, 112, 115, 119, 122, 123, 125-127, 133, 135, 136, 139, 141, 143-145, 147, 148, 150, 156, 165-167, 191, 210, 212, 226, 227, 264, 267, 278, 289.
Ieremia Oțel 20, 99, 104, 105, 175, 182, 243.
Ieremia, fiul lui Panco 126, 157.
Ieremia, fost vistiernic 121.
Ieremia, hotnog 145, 148.
Ieremia, pîrcălab 60, 84, 90, 113, 123, 124, 136, 139, 166, 226, 246, 264-267.
Ieremia Băseanul 278.
Iftimia, fiica lui Miron 113.
Ilca, fiica lui Petru Ponici 245.
Ilca, fiica lui Stan 82, 136, 143.
Ilca, fiica Nastei 124.
Ilea, cumnatul lui Stan 108.
Ileana, fiica Cernei 143.
Ileana, fiica lui Maxim Bolcăș 113.
Ileana, fiica lui Mogîldea 135.
Ileana, fiica lui Toader Iațco 126, 127, 154, 157.
Iașnoveț, sat, v. Ișnovăț.
Ileana, ruda lui Sava Ghermănescu 122.
Iliăș voievod 18-20, 38, 97, 99, 102-105, 125, 126, 129, 130, 131, 134, 137, 138, 141-144, 148, 152-157, 174, 175, 181, 195, 241-243, 245, 246, 271.
Iliăș, fiul hatmanului Șeptelici 26, 112.
Iliăș Rareș 23, 40, 75, 106, 126, 156, 157, 212, 263.
Iligaci, pîrîu 23, 151.
Ilie Sturzea, paharnic 107.
Imperiul Otoman 179, 197, 198, 200, 280, 282, 284.
Ioan Cioache, nepot Vasilcăi 106.
Ioan Morozanul 21, 60, 122, 137, 285.
Ioan Olbracht, regele Poloniei 262.
Ioan vodă 23, 24, 60, 84, 91, 94, 105, 123, 130, 139, 166, 175, 246, 264-267, 286-288.

- Ioan**, v. Bainschi.
- Ioil**, protopop 115, 246.
- Ion Boldur** 196.
- Ion Golăi** 60,84, 91, 107, 109, 113, 123, 131, 136, 139, 149, 150, 166, 168, 175, 179, 190, 226, 229, 230, 246, 264, 265, 267.
- Ion Jigora** 153.
- Ion Tașinco** 113.
- Ion Papa** 21, 150, 243, 244.
- Ion Sturza** 245.
- Ionaș din Peresecina** 141, 167.
- Ionașco Bucium** 265.
- Ionașco Pilat** 110.
- Ionașco**, aprod 245.
- Ionașco**, fiul lui Gheorghe Siminiceanul 134.
- Ionașco**, fiul lui Șteful 158.
- Ionașco**, fiul lui Toader Stroici 152.
- Ionașco**, fiul Miliu din Stolniceni 112, 120.
- Ionașco**, fiul Todicăi 132.
- Ionașco**, pretendent la domnie 16, 17, 18, 273, 274, 275, 276, 277.
- Ionașco**, v. Ghenghea.
- Ionașco Rusul** 111, 114, 155.
- Ionașco**, v. Zbierea.
- Ionașco**, vătaf 269.
- Ionașcu Costescul**, vătaf 270.
- Ionașcu**, fiul lui Isai 142.
- Ionașcu**, stăpîn în Biliceni 24, 105, 168, 245, 287.
- Ionică** 118.
- Ioniță Breahnă** 108.
- Iordache von Vîrnav** 111.
- Iosip**, tatăl Nastei din Corotceni 26, 115.
- Irina**, fiica lui Ion Solomon 112.
- Irina**, fiica lui Neagoe 266.
- Irina**, fiica lui Nicoară 158.
- Isac**, diacon din Dișcova 48, 107, 119, 144, 166, 212.
- Isac**, v. Morozeanul.
- Isaccea** 69, 193.
- Isachii Albul** 131.
- Isacova**, sat 49.
- Istanbul** 200, 280.
- Istrati**, fiul lui Rusul 114.
- Istrati**, preot domnesc 95, 212.
- Isus Hristos** 221, 247.
- Ișnovăț**, pîriu 36, 80, 128.
- Ișnovăț**, sat 57, 78, 128, 160, 163, 244.
- Itchil**, v. Ichel.
- Iuga**, protopop 116, 138, 155, 175, 242, 246.
- Iurașco Bașotă** 105.
- Iurie**, fratele lui Duma Hurdescu 115, 164, 244, 246.
- Iuzna**, toponim 130.
- Ivancea**, pîriu 36, 43, 44, 65, 100.
- Ivancea**, sat, moșie 48, 65, 90, 92, 93, 107, 292,
- Ivancea-Cotului iazului** 65.
- Ivancea-Fundul Văii** 65.
- Ivancea-Livadă** 65.
- Ivanco** pîrcălab 20, 119, 138, 157, 242, 262, 263, 285, 286.
- Ivanco**, logofăt 248.
- Ivașco Andronic** 57, 60, 98.
- Ivașco Doble** 107, 108, 119, 144, 165, 166, 212.
- Izbiște**, sat 57, 128, 160, 163, 181, 242, 271.
- Izmir** 200.

J

- Jaza**, vătăman 128, 240.
- Jărdăneștii**, neam 148.
- Jelcova**, pîriu 43, 154, 241, 272.
- Jidauca**, vale și pîriu 58, 135, 289.
- Jirebia** 140.
- Jurja**, fiul lui Stețco 102.
- Jurja**, fiul Miculii 126, 127, 157.
- Jurja**, fratele lui Petru Magdiciu 22, 134.

K

Karatova, oraș 199, 200.
Konstantaniye, oraș 199, 200.
Konya, oraș 199, 200.
Kutlubuga 70.

L

Lalova, sat 22, 58, 81, 129, 160, 169, 240, 241.
Lașcu 131.
Lașcu din Ișnovăț 128.
Latii, 141, 244.
Lața, v. Gligoraș ~.
Laur din Săseni 196.
Lazăr, fiul vornicului Oană 240.
Lazor Crasniș 124.
Lăpușna, ținut 71, 75-81, 120, 128, 149, 163, 179, 207, 224, 291.
Lăpușneni, neam 278.
Leu 129.
Levant 192.
Lie 109.
Lipnic 77, 282, 283.
Litva 20.
Lobodă, hatman 289.
Lopatna de Jos, sat 40, 46, 51, 57, 81, 99, 104, 130, 131, 143, 160, 163, 164, 167, 175, 182, 243.
Lopatna, pîriu 43, 130, 180, 181, 226, 243.
Lopatna, vale 23, 39.
Lora 153.
Luca Vetrilă 103.
Luca, fiul lui Jurja 102.
Luca, fiul lui Popăscul 135.
Luca, nepotul lui Lașcu din Ișnovăț 128.
Luca Arbore 112.
Lucacevca, sat 58, 92, 131, 149, 160, 169.
Lucacevca, pîriu 44, 58, 92, 131.
Lucașeuca-Cornul Blăjiei 66, 185.
Luncșoara de Jos 23, 126, 157.

Lupa, soția lui Dimitrie Movilă 117.
Lupăneasa, Varvara 134.
Lupșa 122, 141, 244.
Lupul 132, 133, 158.

M

Macedonia 200.
Macico Rusul 107, 131, 132, 168.
Macovei din Tătărești 151.
Magdalena, fiica lui Ion 23, 151,
Magdalena, fiica Anușcăi Lata 266.
Malence 119, 138, 212, 269.
Malovatet, pîriu 57, 74, 115, 122, 169.
Mamai 283.
Mane, negustor 96, 193.
Manea 104, 130, 131, 143.
Manolache Dimachi, vornic 151.
Manole, ușar, 142.
Manyak, han 281.
Marco Zane 17, 273.
Marcu, răzeș din Chiperceni 113, 166.
Marena, a treia soție a lui Alexandru cel Bun 101, 112, 128, 247.
Marena, fiica lui Hodco Crețovici 20, 119, 157, 242.
Marghita, fiica Nastei 124.
Maria, fiica lui Condrea Bucium 266.
Maria, fiica lui Mateiaș 228.
Maria, fiica lui Spancioc 24, 25, 225.
Maria, fiica Nastei 124.
Maria, soția lui Dumitrache Chiriță 123, 127.
Maria, soția lui Ioan Bainschi 129, 263.
Marica din Chiperceni 166.
Marica, călugăriță 120.
Marica, fiica lui Firtat 153.
Marica, fiica lui Ivanco pîrcălab 20, 119, 242, 262, 285, 286.
Marica, fiica lui Mihail Popăscul 135.
Marica, mama Grozei 127.
Marica, soția lui Ciucul Poroseci 132.
Marica, soția lui Ioan vodă 266.
Marica, soția lui Ion Solomon 112.

- Marica**, soția lui Neculachi Ralli 108.
Marmure 129.
Martin 153, 154, 243.
Marușca, fiica lui Balc Băișescul 23, 151.
Marușca, fiica lui Toader Iațco 126, 127, 157.
Marușca, sora Mihul Ponici 245.
Marușca, fiica lui Mihail Misici 127, 135.
Mașcul, v. Macico Rusul.
Mateiaș Sturza 48.
Mateuți, sat 58, 79, 114, 133, 134, 149, 160, 169, 187, 240, 241.
Mathia Corvin 196.
Maxim, ecleziarhul de la Slatina 226.
Maxim Bolcăș 21, 84, 113, 243, 246, 286.
Măcicăuți, sat 21, 48, 73, 95, 131-134, 150, 160, 163, 168, 181, 242; v. și Mășcăuți.
Măgdicești, sat 22, 57, 134, 160, 168, 243.
Măiatini, pîrîu 21, 23, 44, 73, 107, 116, 125, 129, 156, 169, 186, 242, 287.
Mălăești, sat 12, 82, 108, 110, 111, 161.
Mălița 136.
Mărcăuți, sat 58, 81, 134, 160, 169, 269.
Mărica, fiica lui Diniul 118.
Mărica, fiica lui Ioan Bainschi 120, 228.
Mărica, sora lui Negrilă 102.
Mărica, soția lui Lupu 158.
Măricuța, soția lui Ieremia 132.
Mășcăuți, sat 107, 116, 144, 159, 161, 163, 287.
Mehmed II 176, 199, 200, 254.
Mehmed III 198, 199.
Meleşăni, sat 49.
Meluha 127.
Mereni, sat 57, 81, 134, 135, 160, 169, 196.
Miclea Bălcescu 118, 125, 126.
Miclești, sat 40, 58, 135, 160, 169, 191.
Micul Buză Neagră 107.
Micula 126, 127, 157.
Mieruță 133.
Mihai Purcărescu 142, 175, 179.
Mihai Viteazul 50.
Mihail din Bulăești 110, 111.
Mihail din Dorohoi, logofăt 45, 73, 106, 107, 116, 121, 122, 124, 125, 128, 129, 137, 139, 145, 146, 148, 149, 155, 156, 174, 182, 239, 242, 243, 246, 251, 271, 272.
Mihail Misici 127, 135, 136.
Mihail, fiul lui Ion Golăi 109, 110, 123.
Mihail, fiul lui Iuga protopop 116, 138, 155, 175.
Mihail, stăpîn în Trifești 153.
Mihail Oțel 20, 40, 46, 99, 104, 105, 130, 131, 143, 156, 175, 182, 243.
Mihail Săpoteanul 154, 155, 241.
Mihalcea Durac 139.
Mihăilașa, sat 57, 123, 125, 135, 139, 160, 270.
Mihăilă Popăscul 135.
Mihălache din Brănești 107.
Mihnea, stăpîn în Horbinești 127.
Mihul Magdicu 22, 76, 134, 168.
Mila din Stolniceni 120.
Mila, călugăr 21, 107, 116, 124, 125, 186.
Minceni, sat 58, 115, 135, 136, 152, 160, 169, 191, 244, 289.
Mîrzacul, Vasile 139.
Moara, sat 57, 137, 161; v. și Morovaia.
Mocșie, sat 58, 81, 91, 136, 139, 161, 179.
Mogîldea, Grigore 278.
Mogîldea, pitar 135,
Moldovița, mănăstire 121, 245, 247.
Molești, sat 12, 57, 82, 136, 161.
Molovata, sat 58, 81, 91-93, 136, 137, 139, 161, 166, 179, 292.
Moreni, sat 108.
Morovaia, sat 137, 161, 174.

Morozeanul 21, 60, 119, 120, 122, 137, 285.

Morozeni, sat 43, 58, 97, 108, 114, 137, 159, 161, 169, 270.

Movilău 13, 127, 133.

Movilele Tătărești, toponim 99.

Movileștii, 117, 225, 241.

Muntele Athos 215.

Murașa, sat 57, 137, 161.

Mustea 111.

N

Nastasia Oloaga 26, 115.

Nastasia, fiica lui Albul, nepoata lui Nechita 106.

Nastasia, fiica lui Gheorghe Siminiceanul 134.

Nastasia, fiica lui Vâscan 147.

Nastasia, soția lui Dumitru Buhuș 92, 137.

Nastasica, fiica lui Tudorache Ciurea 111.

Nastea, fiica lui Iosip 115.

Nastea, fiica lui Petru 143.

Nastea, fiica lui Rosomac 118, 125, 126.

Nastea, fiica Marinei 146.

Nastea, fiica Martei 143.

Nastea, fiica Tudosii 147.

Nădăbaicii, neam 139.

Nădăbaico, vornic 139, 136.

Neagul Călmățui, stăpîn în Molești 82.

Neamț, cetate 17, 83, 266.

Neamț, mănăstire 83, 191, 225, 227, 228, 250.

Neamț, ținut 207.

Nechifor Beldiman 22, 48, 147, 148, 278.

Nechifor, fiul lui Bîlco 119, 242.

Nechifor, fiul lui Șteful 158.

Nechifor, răzeș în Chiperceni 113, 166.

Neculai Hucicul din Brănești 107.

Necuța din Cobîlca 114.

Nicoară din Tuzara 45, 118, 154, 155, 162, 174, 182, 241, 246, 272.

Nicoară, diac 57, 98, 108, 244.

Nicolae Golăi 107, 131, 287.

Nistru, fluviu 20, 22, 36-39, 43-45, 49, 50, 54, 57-60, 66, 68, 72, 74, 76-79, 81, 84, 85, 87, 89, 91-93, 100-102, 112, 114, 115, 117, 121, 123, 127, 129, 133, 134, 136, 137, 139-141, 145, 148, 149, 152, 155, 158, 165-167, 169, 179, 181, 182, 190, 192, 195, 196, 212, 215, 225, 240-243, 246, 255, 269, 278, 281, 283-286, 289, 291.

Nișcani, sat 48, 57, 95, 119, 137, 138, 161, 163, 168, 193, 212, 269.

Nițu, aprod 135.

Nîrnova, pîrîu 19, 22, 80.

Novar, oraș 199, 200.

O

Oană, vornic 18, 142, 144, 146, 155, 180, 239, 246.

Oancea, mare logofăt 73, 116, 121, 131, 141, 144, 168, 174, 239, 242, 246, 271.

Ocna, sat 57, 91, 93, 94, 138, 161, 215, 225, 227, 228, 270, 292.

Ocnița-Țărani, sat 138.

Odochia, fiica lui Diniul 118.

Odochia din Pohrebeni 143.

Ohrincea, pîrîu 44, 74, 116, 164.

Ohrincea, sat 58, 138, 139, 155, 161, 164.

Oleșco 73, 139, 168, 242.

Olgerd 192.

Oleșco, 73, 139, 168, 242.

Olișcani, sat 58, 139, 161, 163, 168.

Onciul, pitărel 125.

Onciul, stolnicel 122.

Onică, cneaz 137, 161, 168, 241.

Orhei, prima reședință de ținut, cunoscut ca *Orheiul Vechi*, 53, 54,

- 59, 66, 67, 69-72, 76, 77, 79, 82-87, 89-94, 96, 100, 113, 123, 136, 137, 166, 173, 176, 181, 183-185, 188-192, 196, 200, 204, 208, 213, 214, 217, 222, 224, 262, 267, 281, 283, 284, 287, 291.
- Orhei**, a doua reședință de ținut 49, 94-96, 269.
- Orhei**, ținut 33, 35-40, 42, 43, 45, 46, 48, 51, 53, 55, 57, 60-63, 71-81, 86, 95, 99-104, 111, 118, 120, 122, 125, 129-131, 134-136, 138, 143, 147-149, 152, 156, 158, 165, 167, 168, 171, 172, 174, 176, 179, 182, 186, 190, 207, 212, 224, 226, 227, 246, 269, 270, 273, 278-280, 284.
- Orhei**, ocol 90-93.
- Orhei**, lac 46, 95.
- Orhei**, codri 37, 38, 48-51, 141.
- Orhei**, pîrcălab de ~ 49, 50, 77, 83, 94, 95, 119, 136, 250-262, 266.
- Orza**, popă 112, 113, 166.
- Ostapco Ogorilco** 110, 244.
- Oxintia**, sat 58, 81, 91, 93, 123, 136, 137, 139, 161, 166, 175, 179, 246, 269, 292.
- P**
- Pană**, pîrcălab 267.
- Panca**, 126, 157.
- Paos**, vornic 274, 277.
- Parea** 108.
- Parvana**, răzeș din Tîrzieni 151.
- Partenie**, fiul lui Grigore Bene 113.
- Pășcani**, sat 45, 57, 81, 140, 141, 161, 168.
- Pașea**, pîrcălab 266, 267.
- Păcuiul lui Soare** 174, 204, 222.
- Păduchenii**, moșie, 117.
- Pătrașco**, fiul lui Căzan pîrcălabul 24, 111.
- Pătrașco**, vătaf din Cobîlca 114.
- Pătrașco**, vistiernicel 147.
- Păulești**, sat 57, 140, 161, 169, 240.
- Peksin**, vătaf, 269.
- Pera** 152, 192, 197.
- Peresecina**, vale și pîrîu 20, 39, 44, 97, 141, 242.
- Peresecina**, sat 40, 46, 48, 51, 57, 60, 141, 161, 163, 167, 190.
- Peresecina-Moțca** 66.
- Peștera**, oraș 12, 13, 82, 92, 131, 269.
- Petca** 158.
- Petrică** v. Petru, fratele lui Duma Uranie.
- Petrodava** 12.
- Petru Magdicu** 22, 134.
- Petru Aron** 18, 77, 84, 114, 115, 128, 145, 155, 242, 251, 271.
- Petru din Beliești** 102.
- Petru I Mușat** 71-74, 194, 291.
- Petru Rareș** 19-23, 75, 76, 85, 99, 104, 107, 116, 124, 126, 128, 130, 134, 135, 137, 140, 142, 143, 148, 151, 153, 156, 157, 175, 182, 186, 227, 228, 244-246, 248, 250, 263, 285.
- Petru Șchiopul** 24, 25, 75, 90, 92, 105, 109, 112, 118, 119, 123, 131, 139, 149, 150, 156, 166, 168, 172, 179, 181, 245, 265, 266, 276, 277, 286.
- Petru** v. Hudici.
- Petru**, fiul lui Alexandru cel Bun 101, 112, 128, 247.
- Petru**, fiul Milei din Stolniceni 112.
- Petru**, fratele lui Dragoș Albescul 254.
- Petru**, fratele lui Duma Uranie 20, 38, 97, 104, 113, 114, 141, 146, 152, 167, 242.
- Petru Codău** 23, 104, 105, 130.
- Petru Ponici** 245.
- Piatra**, sat 57, 97, 141, 156, 161, 162, 168.
- Piatră**, 141, 168, 242.
- Pietrosul**, sat 128, 141.
- Pitroasa**, sat 46, 57, 141, 142, 161, 167, 292.
- Piscul Vătricii**, toponim 21, 113, 286.

Pistrueni, sat 80, 108.
Pișcău, sat 99, 156.
Pitușca Seacă, sat 19, 22, 57, 62, 142, 161, 164, 167, 285, 292.
Pîntea, pătârnicele 48, 107, 108, 119, 144, 165, 166, 212.
Pîntea, fiul lui Toader Iațco 126, 127, 157.
Pîrjolteni, sat 57, 80, 81, 101, 102, 112, 128, 146, 159, 160.
Pîrvan, gelep 179.
Pocrișeni, sat 132.
Pocșești, sat 102, 104, 143, 160, 168, 169.
Podolia 37, 194, 281.
Pogor, sat 57, 143, 161, 227, 228.
Pogrubeni, pîriu 106; v. și Drăgonicea.
Pohoarna, sat 143.
Pohârniceni-Petruha 14.
Pohrebeni, sat 58, 66, 136, 140, 143, 150, 161, 168.
Poiana, sat 28, 30, 57, 100, 107, 119, 144, 184, 185, 186, 212, 292.
Polonia, 55, 76, 139, 185, 192, 193, 216, 230, 243, 263, 283, 288.
Ponici cel bătrîn 23, 129, 130, 244, 245, 287.
Ponici, Mihul 245.
Ponici, Stanciul 245.
Ponici, Toader 245.
Ponici, Vlașin 245.
Popăscul din Miclești 135.
Popăscul, pîrcălab 266, 267.
Popovca, sat 135.
Popșești, v. Pocșești.
Popșeștii, neam 130.
Poroseacica, sat 58, 144, 161, 169.
Poroseci, sat 57, 141, 142, 144, 161, 169, 181.
Poroseci, stolnic 132, 133.
Praga, 194, 195.
Prehodiște, sat 118.
Probotă, mănăstire 25, 126, 145, 148, 191, 228.

Procopeni, sat 57, 144, 145, 161, 181; v. și Procopiți.
Procopiți, sat 73, 168, 174, 242, 271.
Pрут, rîu 45, 49, 54, 77, 80, 93, 125, 178, 240, 255, 285, 286.
Purdul, pătârnicele 110, 111.
Purcărescu, Ion 142.
Purcărescu, Mihai 142, 175, 179.
Purcel, sat 23, 57, 81, 109, 145, 161.
Putna, mănăstire 211, 227, 228, 229, 251, 263.
Puținței, sat 49, 58, 106, 119, 145, 157, 159-162.
Puțul Husului, toponim 19, 22.

R

Radu din Grabăuți 73, 124, 239, 291.
Radu Enachi 122.
Radu Mihnea 24, 26, 48, 92, 101, 106, 107, 110, 112, 114, 121, 131, 133, 135, 145, 149, 150, 156, 225.
Radu, fiul lui Stoica 96.
Radu, fratele lui Dumitru armășel 264.
Radu, v. Gangur.
Rafail, schit 213.
Ramandi, fost vistiernic 152.
Răcătău, pîriu 38, 43, 101; v. și Cunila.
Răcila, poiană 48, 95, 119, 138, 193, 212, 269.
Rădăuți, episcopie 206, 262.
Rădenii Vechi, sat 117.
Răfei, 132.
Răfeiasa, v. Ana.
Răut, rîu 12, 14, 21, 23, 24, 36-40, 43-45, 47, 57-60, 65-74, 79, 82-87, 90-95, 98, 99, 106, 108, 110, 111, 113, 116, 121, 123, 128, 131, 133, 135, 137-141, 143, 144, 149, 151, 156, 164, 166, 174, 175, 179, 182, 183, 188, 190, 213, 225, 227, 228, 239, 242, 244, 245, 267-269, 271, 273-275, 277, 283, 284, 286, 289.
Răzvan voievod 23, 104.

Recești, sat 57, 148, 162, 272.
Rezinei, pădurea ~ 79.
Ripiceni, sat 117.
Rizina, sat 58, 145, 161, 164, 240, 271.
Rizina, vale și pîrîu 58, 146, 164, 242.
Rîșca, mănăstire 156, 207, 230.
Rîșcov, sat 58, 145, 161, 163, 164, 168.
Roman Ciurea 158, 244.
Roman din Măcicăuți 95, 132, 133.
Roman, cetate 17, 76, 249, 251.
Roman, episcopie 206, 262.
Roman, fiul lui Gligor din Veprova 126, 127, 157.
Roman, răzeș în Trifești 152, 153.
Roman, oraș 17, 83, 206, 248.
Roman, ținut 172.
România 51.
Rosomac 73, 118, 125, 126, 239, 291.
Roșca, **Andronic** 132.
Roșca, **Gheorghe** 133.
Roșcani, sat 263.
Rublinca, toponim 49.
Rujici 21, 73, 107, 239, 242, 291.
Rusca, 153.
Rusia 17, 27, 49, 117, 197, 230.
Rusul, stolnic 24-26, 106, 111, 114.

S

Sabolna, loc pustiu 146, 161.
Sabolna, vale 38, 97, 242.
Sacotă 109, 143.
Sadova, pîrîu 44.
Sadova, sat 18, 57, 74, 78, 81, 146, 161, 163, 169, 227, 228, 239, 248.
Safta, fiica lui Cărăiman 136.
Safta, fiica lui Toader Boul 108.
Sagala, pîrîu 44, 54, 57, 74, 79, 109, 141, 142, 244.
Salomia, sora lui Poroseci 133.
Saloniki 200.
Sanda, fiica lui Ene Drăghinici 102, 144.
Sandu Sturza 49.

Saula, nepoata lui Sima Rugină 149, 240.
Săma răzeș din Trifești 153.
Sămănanca, vale 39.
Sămășcani, sat 22, 25, 48, 79, 146, 147, 148, 161, 163, 164, 169, 270, 278.
Sănză 22, 151.
Săpoteanul, **Gavril** 148.
Săpoteanul, **Grigore** 148.
Săpoteni, sat 57, 80, 138, 148, 161.
Sărăteni, sat 111.
Săseni, sat 58, 73, 107, 116, 119, 144, 159, 195, 196, 199-201.
Secul, mănăstire 94, 182.
Selim I 199, 200.
Serez 199, 200.
Serrai 200.
Sfîntul Gheorghe, reprezentare cu ~ 222-224.
Sfîntul Ioan Gură de Aur, reprezentare cu ~ 221.
Sfîntul Nichita, reprezentare cu ~ 220, 221.
Sfîntul Nicolae, reprezentare cu ~ 220, 221.
Sfîntul Sava, mănăstire 127, 138, 152, 215, 227.
Sfîntul Sihail, reprezentare cu ~ 221.
Sfîntul Vasile, reprezentare cu ~ 221.
Sidrekipsi 199.
Sima Rugină, stăpîn în Sinașeuți 128, 158, 168, 149, 240, 271.
Simenașco, stăpîn în Mocșie 136.
Simeon Jomir, mare șetrar 25, 126, 145, 147.
Simeon Movilă 105, 127, 158.
Simeon, cneaz 57, 148, 162, 164, 242, 272.
Simeon, fiul lui Bîlco 119, 242.
Simeon, popă 157, 212.
Simion Babici 251.
Simion Portărescu 265.
Simion, fiul lui Petru Codău 104, 105.
Simion, fiul lui Tomșa 135.

Simion, spătar 112, 113, 166.
Simion, pîrcălab 267.
Sinașeuți, sat 58, 145, 148, 162, 169, 240.
Sinie Vodî 69, 192.
Siret, oraș 54, 74, 83, 243.
Siret, rîu 45, 67, 243, 245.
Sîrghie 108.
Skopje 200.
Slatina, mănăstire 226.
Slobozia Hodorozea, sat 67.
Slobozia, sat 128.
Slobozia-Izvorul Cucului 67.
Sofiica 107, 108, 144, 165.
Sofronie, proegumenul de la Slatina 226.
Solca, mănăstire 92, 156.
Solomon, vistiernic 26, 112.
Soloneț, pîrîu 38, 45, 80.
Soltan, sat 57, 137, 149, 162, 169.
Sora din Poiana 107, 108, 144, 165.
Sora, fiica Anghelinei 131.
Sora, fiica Anușcăi 133.
Sora, fiica lui Luca 135.
Sora, fiica Magdei 108, 109.
Sorca din Cobâlca 114.
Soroca, cetate 17, 60, 69, 85, 136, 192, 193, 194, 289.
Soroca, ținut 17, 75-77, 79, 80, 105, 139, 143, 163, 207, 224, 227, 277, 291.
Spancioc, tatăl Mariei 24-26, 101, 225.
Spania 198.
Spărlă 150.
Stan Vărzar 19, 22, 142, 143, 243, 285.
Stan, fiul lui Cioban 108.
Stan, tatăl Ilcăi 82, 136.
Stanca, fiica lui Ivanco pîrcălab 262.
Stanca, nepoata lui Poroseci 133.
Stanca, sat 103.
Stanciul, fiul vornicului Oană 240.
Stăniilești, sat 117.
Stepan Calinic 127.
Stețco Micotici 255.
Stețco, stăpîn în Beliești 19, 102.

Stîncă, sat 57, 149, 162, 167, 292.
Stodolna, sat 22, 58, 79, 121, 129, 149, 160, 162, 163, 240, 241.
Stoica răzeș din Măcicăuți 132.
Stoica, 142.
Stoica, tatăl lui Radul 96.
Straton răzeș din Măcicăuți 132.
Stroici, mare logofăt 152.
Stojiște, sat 51, 58, 92, 93, 131, 149, 162, 163, 179, 292.
Stuhucinile, toponim 123, 139.
Suceava 17, 18, 25, 49, 71, 74, 83, 85, 118, 123, 139, 157, 188, 206, 207, 223, 224, 249, 262, 263.
Sucevița, mănăstire 117, 118.
Suleanica, sat 136, 150, 162.
Süleyman I 198, 199, 200, 280.
Surița, fiica Nastei din Drăgușeni 112, 120.
Susleni, sat 97.

Ș

Șandru, ginerele lui Petru Hudici 241.
Șandru Onescul 22, 134, 243.
Șandre Cortolocico 124, 125.
Șandra, mamei Anei 153.
Șărb cel bătrîn 22, 121, 129, 133, 134, 140, 149, 240, 241.
Șehr al-Djedid, oraș 68, 70, 82, 84, 211, 217, 292.
Șircani, sat 58, 150, 162, 168, 184, 243.
Șirco 150, 168.
Ștefa din Trifești 153.
Ștefana, fiica lui Baciul 110, 111.
Ștefan II 18-20, 38, 97, 99, 102-105, 125, 126, 129-131, 134, 137, 138, 141-144, 148, 152-157, 174, 175, 181, 195, 241-243, 245, 246, 271.
Ștefan Lăcustă 195.
Ștefan cel Mare 10, 12, 16, 18, 19, 21, 22, 57, 60, 76, 77, 82-84, 88, 98, 104, 107, 113, 114, 121, 125, 127, 128, 131, 133-137, 140-143, 145,

147, 149-151, 158, 159, 162, 164, 165, 172, 174, 179, 181, 182, 195, 206, 223, 239, 240, 243-246, 249-256, 262, 263, 271, 281-285.
Ștefan Rareș 24, 101, 225, 263.
Ștefan Răzvan 266.
Ștefan Ungureanu 22, 134.
Ștefăniță 23, 60, 102, 109, 120, 122, 137, 190, 244, 248, 287.
Șteful Spineanu, soțul Fetcăi 115, 196.

T

Tana 195.
Tatar, fiul lui Copcicea 22, 121, 129, 133, 134, 140, 149, 241.
Tărciței, sat 21, 150, 151, 162, 243, 244.
Tătărești, sat 57, 151, 153, 162.
Tăutu, mare logofăt 208.
Teleșeu, vale și pîrîu 38, 39, 43, 44, 57, 97, 103, 146, 152, 242.
Teleșeu, sat 57, 130, 152, 162.
Telița, sat 58, 81, 152, 162, 193.
Teofan, mitropolitul Sucevei 230.
Tetiana, fiica lui Copcicea 22, 121, 129, 133, 134, 140, 149, 241.
Tigheci, ținut 71, 75, 76, 121, 285.
Tighina, 49, 60, 78, 79, 81, 85, 87, 89, 192, 255, 284, 288.
Tigomir 144.
Timofte Volovei, răzeș din Pietroasul 142.
Tire, 199, 200.
Orașul Neamț 85.
Tîrzieni, sat 57, 108, 142, 151, 161, 162.
Toader Averchii, soțul Anghelinei 154, 241.
Toader Biliciu 24, 105, 168, 245, 287.
Toader Bînzare, răzeș din Pietrosul 142.
Toader Bîrsan, vornic de gloată 54.
Toader Boul, vistiernic 26, 108, 244, 278.

Toader Bubuiog, logofăt 23, 110, 117, 118, 120, 145, 151, 168, 225, 244.
Toader croitorul 124, 186.
Toader Iațco 126, 127, 157.
Toader, pîrcălab 152.
Todosia, fiica lui Simenașco 136.
Todosia, soția lui Apostol paharnic 23, 129, 130, 287.
Tofana 112.
Toma Brînză 26, 109, 168.
Tomșa Piperciu 112, 113, 166, 168.
Tona, fiica Nastei 133.
Transilvania 74, 174, 198, 209.
Trebujeni, sat 12, 14, 57, 66-68, 82, 83, 87, 90, 91, 113, 123, 124, 134-137, 160, 161, 174, 213, 225, 226, 269.
Trifești, sat 57, 100, 136, 152, 162.
Trotuș, oraș 17, 178,
Tudora din Șircani 150.
Tudora, fiica Sorcăi 114.
Tudora, fiica lui Toader Iațco 126, 127, 157.
Tudora, fiica lui Sima Rugină 149, 240.
Tudora, soția lui Ieremia 91, 113, 114, 123, 136, 139, 166, 179, 264, 267.
Tudora, fiica lui Ciochină 156.
Tudorache Ciurea 111.
Tudorache, șoltuz 269.
Tudosă 147.
Tudosca 132.
Tulbure, copacul lui ~ 52.
Tulburești, sat 102, 130.
Tutovinești, sat 57, 151, 153, 162, 243.
Tuzara, sat 45, 57, 81, 118, 154, 155, 162, 163, 174, 181, 182, 241, 246, 272.

Ț

Țanpa, martor din Țigănești 155.
Țara Moldovei 11, 18, 29, 40, 63, 68, 72, 74, 76, 77, 81, 83, 90, 93, 94, 96, 123, 147, 165, 166, 168, 171, 175, 176, 180, 185, 192, 194, 206, 224, 227,

229, 233, 238, 239, 248, 254, 264,
272, 280, 281, 283, 284, 288, 291-293.

Țara Românească 172, 174, 198, 236,
247, 275.

Țigan 73, 146, 161, 164, 242.

Țigănești, sat 18, 57, 74, 102, 155, 162,
239.

Țuțurmac 116.

U

Ucraina 20, 139, 167, 192.

Ungurul 108.

Ursu, ginerele lui Vighian 112, 113,
166.

Ursu, fiul Băncei 132.

Ursu, medelnicer 135.

Ustia, sat 57, 78, 81, 90, 92, 93, 155,
156, 162-164, 167, 292.

Üsküp 199, 200.

V

Vadul Jorăi 289.

Vadul Pietrii, sat 57, 62, 149, 156, 167.

Valea Cociornii, toponim 40, 114.

Valea Dumii, toponim 25, 118.

Vartic 109.

Varvara Hohulea, 146.

Varvara Lupăneasa 134.

Varvara, fiica lui Crăciun 132.

Varvara, fiica lui Gheorghe diac 120.

Vasca Lehoaia 143.

Vasca, fiul lui Măriche 111.

Vasilca din Bocsăști 106.

Vasile Buza 112.

Vasile Drăghinici 103.

Vasile Grămadă 110.

Vasile Lozenschi 112.

Vasile Lupu, 26, 46, 48, 92, 95, 96, 111,
112, 131, 133, 151, 154, 156, 183.

Vasile Mîrzacul 139.

Vasile Popăscu 122.

Vasile Sinchetru 96.

Vasile Șutul 132.

Vasile, diac 131.

Vasile, fiul lui Dumitru 147.

Vasile, fiul lui Găua 110, 111.

Vasile, fiul lui Ioan Bainschi 228.

Vasile, fiul lui Neculai din Brănești 49,
107.

Vasile, popă 114.

Vasile, preot din Orhei 212.

Vasile, vătăman din Procopeni 144, 168,
271.

Vasile, vornicel 117.

Vasileuți, sat 21, 58, 124, 156, 160,
163, 169, 186.

Vaslui, ținut 17, 51, 76, 221, 239.

Vaslui, oraș 17, 75, 103, 224, 248, 249,
251, 284, 289.

Vatici, pîriu și vale 25, 38, 44, 48, 51,
58, 66, 67, 74, 111, 119, 157, 175,
212, 244.

Vatici, sat 97, 156, 162.

Vatoped, mănăstire 226.

Vărzărești, neam 103.

Vărzărești, sat 80.

Vășian 124, 125.

Veneția 18, 273.

Veprova, sat 126, 157, 162, 163; v. și
Vîprova.

Verbea, diac 132.

Verejeni, sat 57, 121, 160.

Vighian 112, 113, 166.

Vișneuți, sat 137, 149.

Vîprova, sat 106, 145, 157, 159, 162.

Vîrful Sîngereilor, toponim 105.

Vlad Dolhici, 157.

Vlad Zlătărescu 254.

Vlaicul, pîrcălab 77, 84, 253-260.

Vlasie Stoian, 140.

Vlașco Bășcul 112, 113, 166.

Vlașin din Sămășcani 22, 147, 148.

Vlașin, răzeș în Chiperceni 112, 113, 166.

Vlădoaia, nepoata lui Ungurul 108.

Voico, mare logofăt 268.

Voicu din Măcicăuți, tatăl lui Ciurlea 132.

Voicu, tatăl lui Vasile Șutul, Iacob,
Gavril Tunsul ș.a. 132.
Voinova, pîrîu 140, 153, 154.
Voinova, sat 120.
Voloaca, vale 110.
Volenco 133.
Voloseni, sat 120.
Vovinești, sat 57, 158, 162, 244.

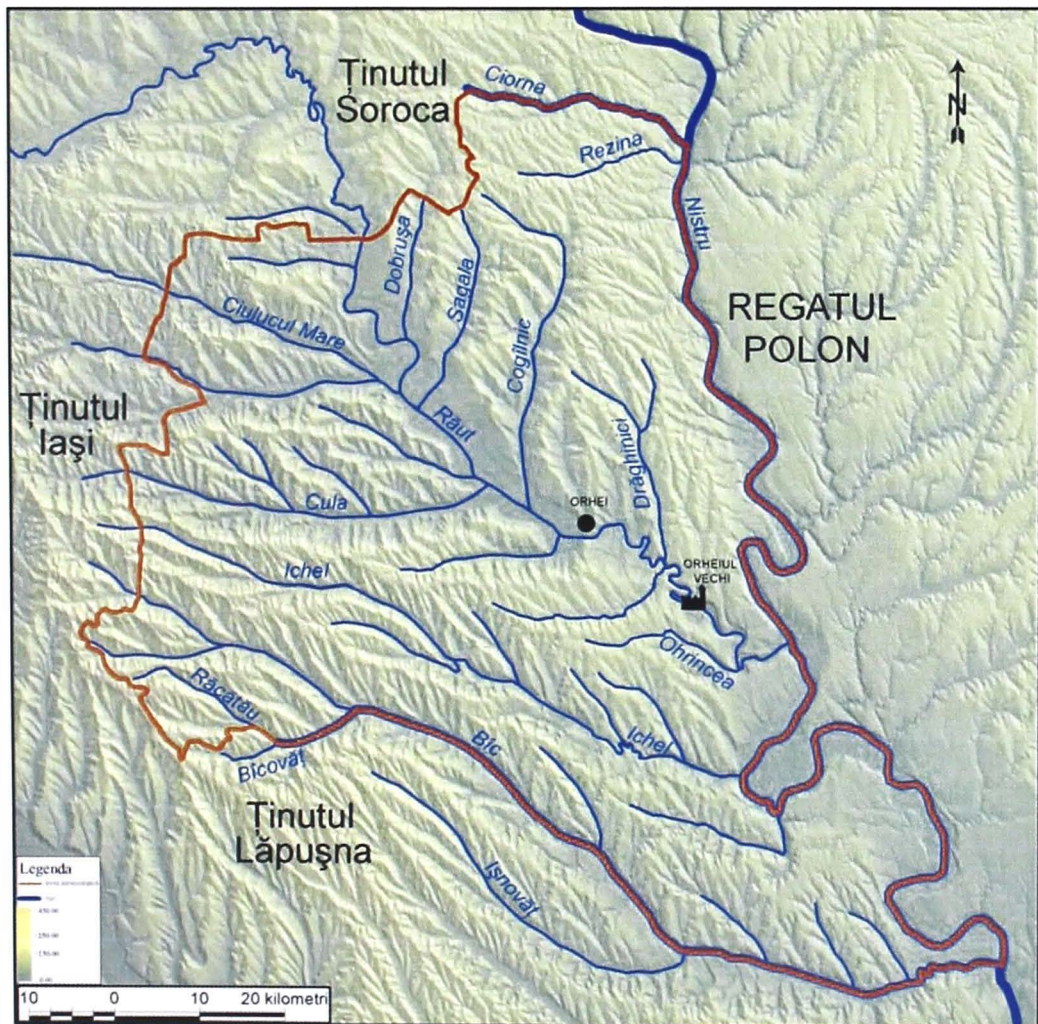
Z

Zăharna, pîrîu 44, 164.
Zăharna, sat 58, 158, 162-164, 240.
Zăvadine, sat și scutărie 94, 105.
Zbierea, Ionașco 265.
Zlatul 132.
Zorea 127.

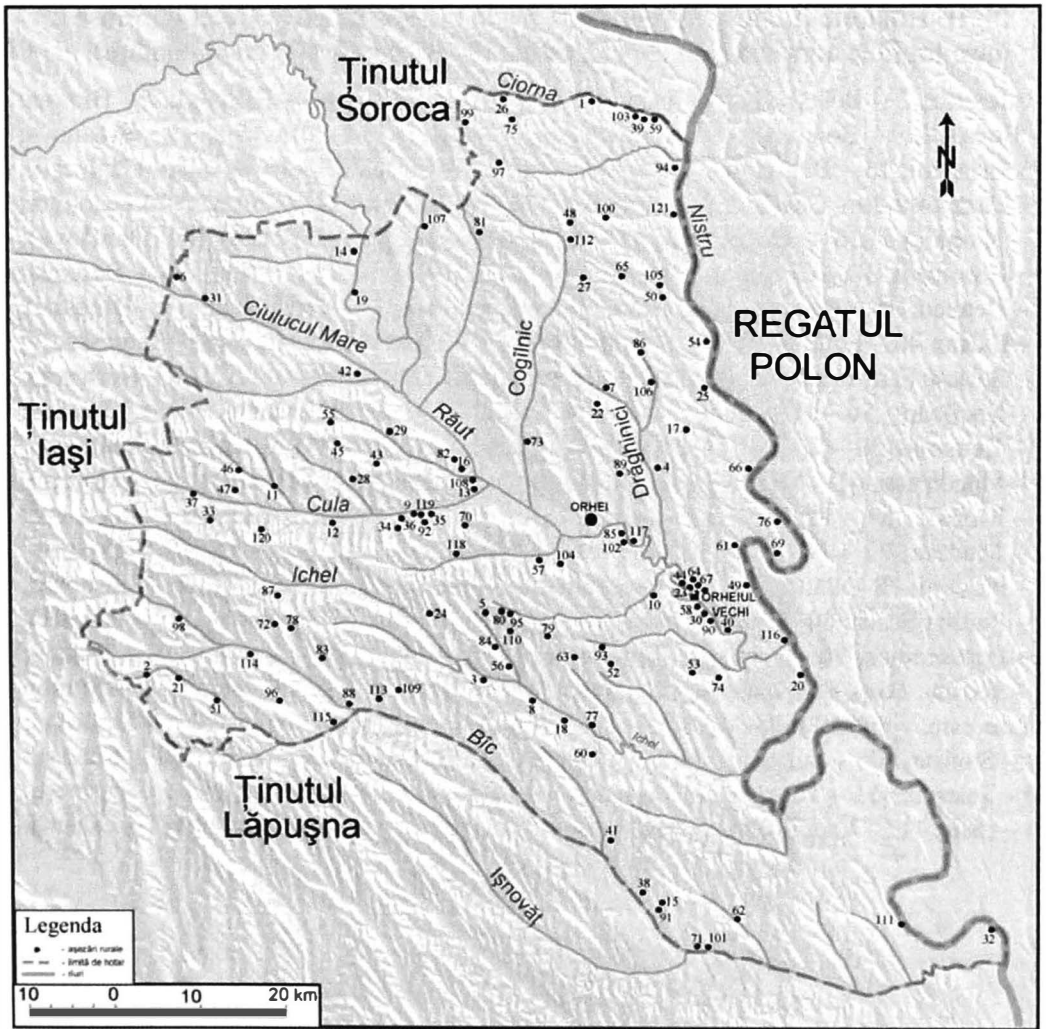
List of Illustrations

- Plate I.** The natural frame of the county of Orhei.
- Plate II.** The borders of the county of Orhei and its settlements from the 15th–16th centuries (according to the documentary sources).
- Plate III.** The promontory *Caves* (photo by G. Postică).
- Plate IV.** The general plan of the Old Orhei town (*apud* G. Postică, 1999).
- Plate V.** The plan of the fortress of Orhei (*apud* G. Postică, 2005).
- Plate VI.** The plan of the “chief magistrate palace” (*apud* T. Nesterov, 2003) and of the public bath of the Old Orhei (*apud* P.P. Bîrnea, E.D. Zilivinskaja, 1988).
- Plate VII.** The map of Orheian settlements of the first half of the 15th century.
- Plate VIII.** The map of Orheian settlements from the period of Stephen the Great and his followers (the second half of the 15th century and the first half of the 16th century)
- Plate IX.** The map of Orheian settlements of the second half of the 16th century.
- Plate X-XI.** Knives unearthed at the Old Orhei.
- Plate XII.** Objects from the 15th–16th centuries unearthed at the Old Orhei.
- Plate XIII.** Objects from the 15th–16th centuries unearthed at the Old Orhei (*apud* P.P. Bîrnea, 1984).
- Plate XIV.** Axes unearthed at the Old Orhei (1-4, *apud* P.P. Bîrnea, 1984).
- Plate XV.** Vestimentary accessories from the 15th–16th centuries unearthed at the Old Orhei.
- Plate XVI.** Trappings details unearthed at the Old Orhei (2, 5-7, 10, *apud* P.P. Bîrnea, 1984).
- Plate XVII.** Arrowheads from the 15th–16th centuries unearthed at the Old Orhei (*apud* P.P. Bîrnea, 1984).
- Plate XVIII.** Weapons from the 15th–16th centuries unearthed at the Old Orhei (11-12, *apud* G. Postică, 2004).
- Plate XIX-XXII.** Ceramics from the 15th–16th centuries unearthed at the Old Orhei (*apud* P.P. Bîrnea, 1984).
- Plate XXIII.** Architectural details from the 15th–16th centuries unearthed at the Old Orhei (*apud* G.D. Smirnov, 1956).

- Plate XXIV.** Tiles from the 15th–16th centuries from the Old Orhei (*apud* G.D. Smirnov, 1956).
- Plate XXV-XXVII.** Tiles stoves used in the Old Orhei during the 15th–16th centuries, reconstruction (*apud* G.D. Smirnov, 1956).
- Plate XXVIII.** Cult objects unearthed at the old Orhei (1-5, *apud* I. Tentiuc and N. Melnicov, 1998; 8-9, *apud* P.P. Bîrnea, 1984).
- Plate XXIX.** Leather belt with the representation of St George unearthed at the Old Orhei.
- Plate XXX.** The map of villages and apiaries from the county of Orhei given to the Church.

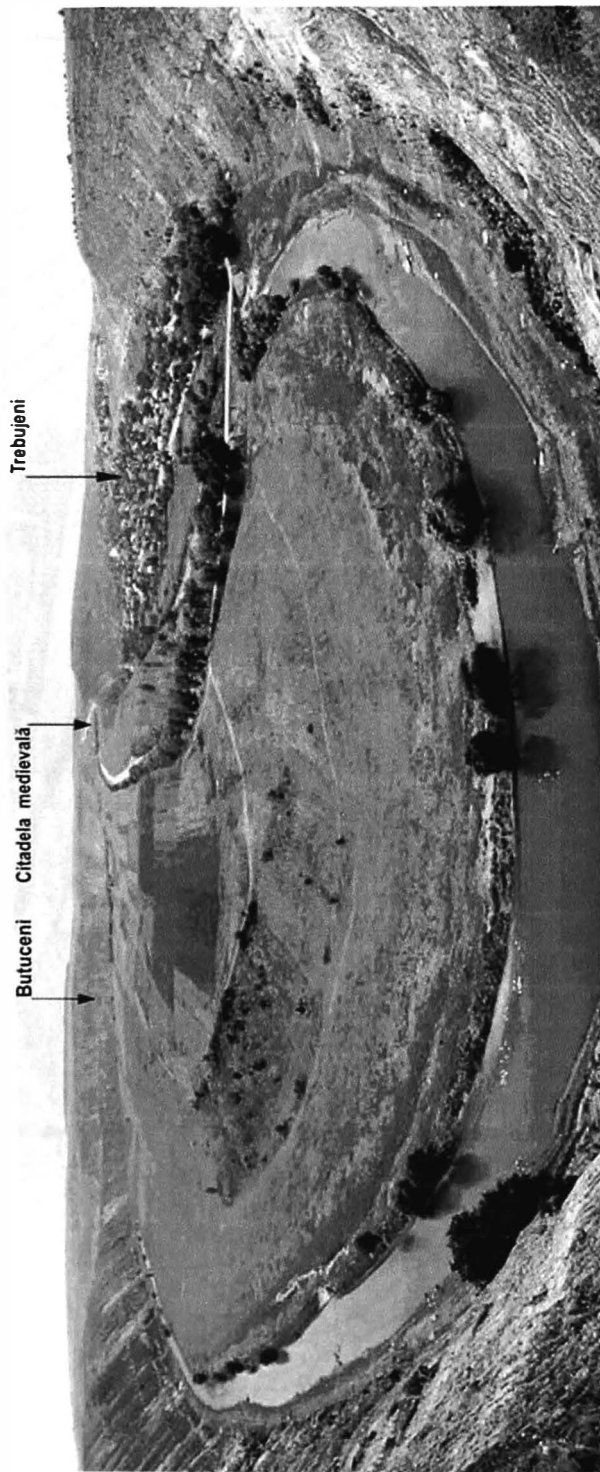

Pl. I. Cadrul natural al ținutului Orhei.

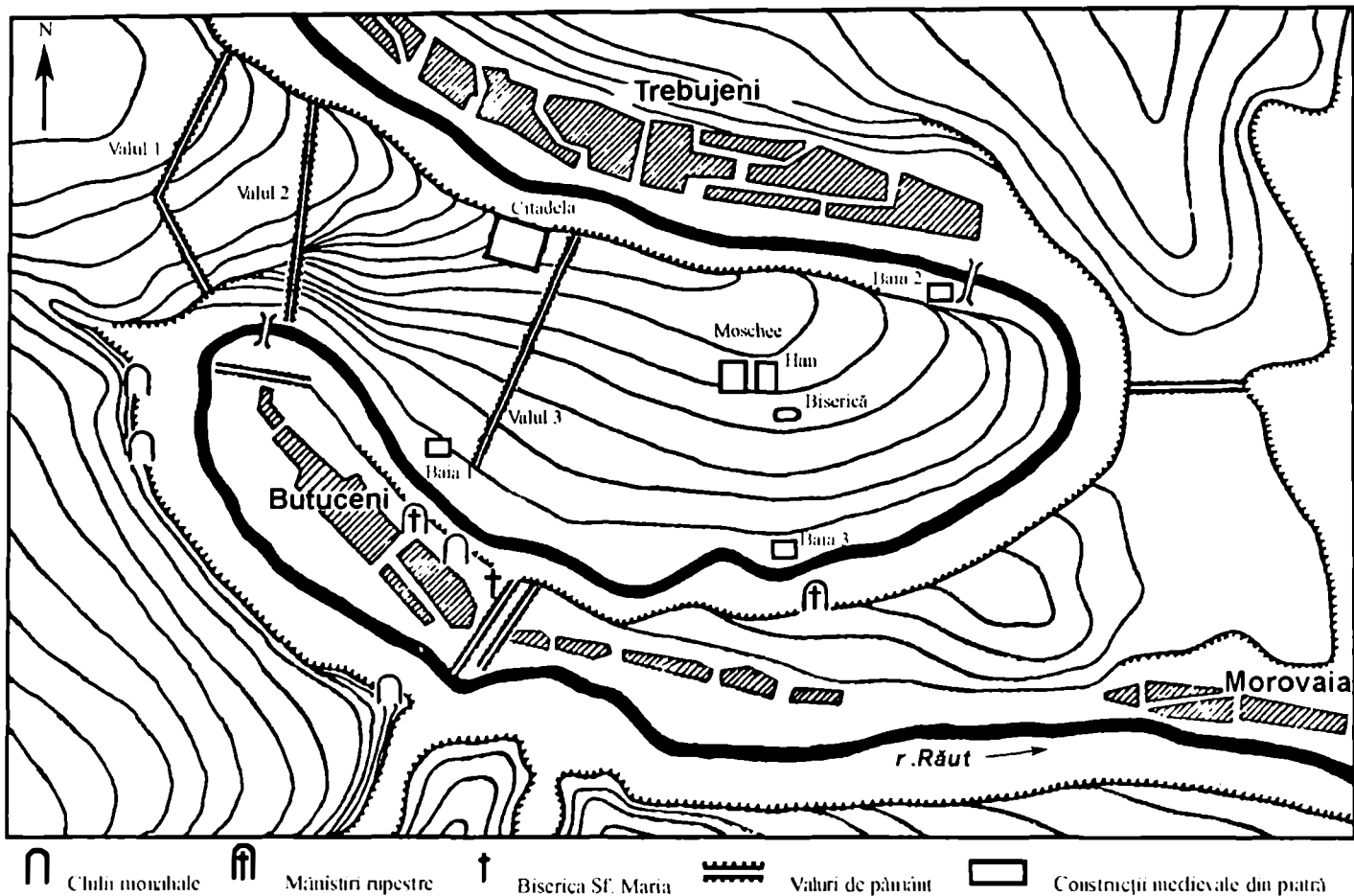

Pl. II. Hotarele ținutului Orhei și așezările din secolele XV-XVI cuprinse între limitele administrative ale acestuia (după mențiunile documentare).

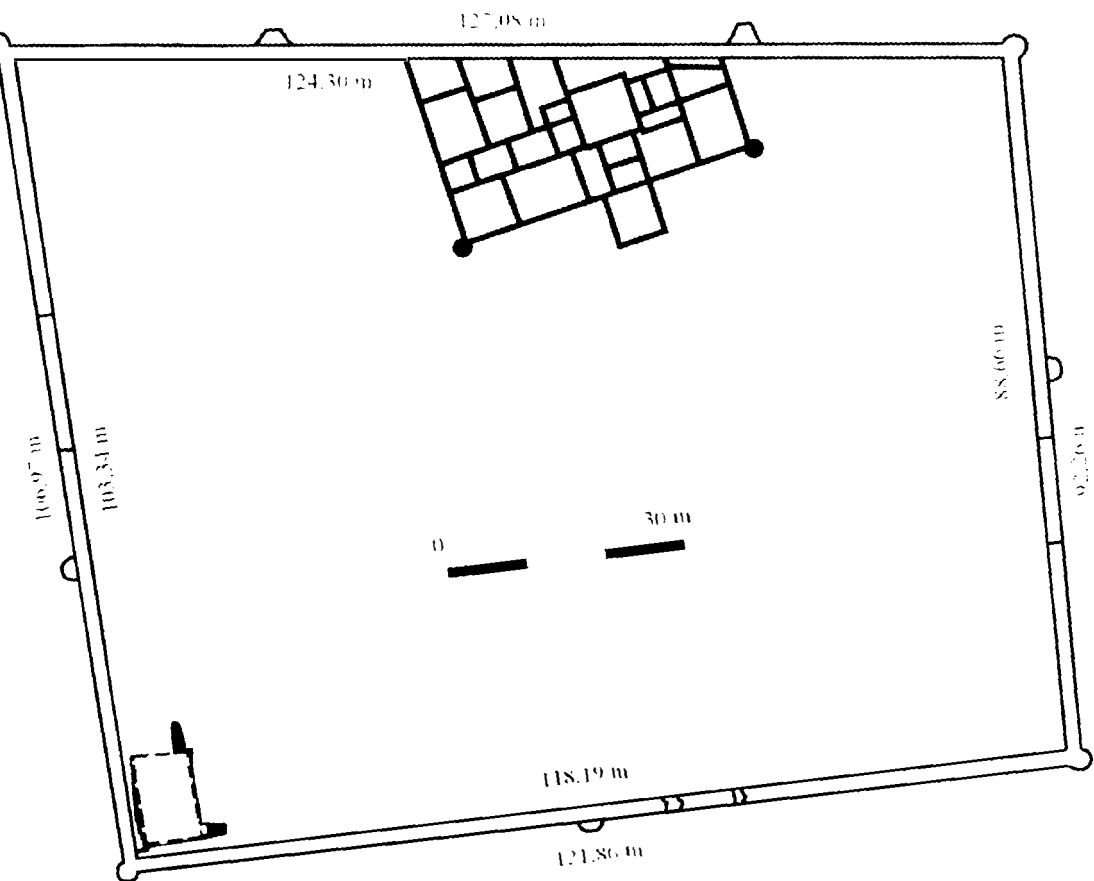
- 1 – Alexinți; 2 – Belești; 3 – Biliești; 4 – Bereza; 5 – Bezin; 6 – Biliceni; 7 – Bineva;
- 8 – Bocsăști; 9 – Borșciari; 10 – Braniște; 11 – Bratcovo; 12 – Bravicea; 13 – Breanova;
- 14 – Brînzeni; 15 – Bubuiogi; 16 – Bugaiciouți; 17 – Bulăești, 18 – Capenegi (Căpinești);
- 19 – Căzănești; 20 – Chivărul; 21 – Cîndrești; 22 – Chiperceni; 23 – Chișinău; 24 – Cobilca;
- 25 – Cobăleni; 26 – Cobîlia; 27 – Cogîlniceni; 28 – Cornul Bagului (Danilova);
- 29 – Corotceni; 30 – Cozărăuți; 31 – Cubieciani; 32 – Davidova (Davida); 33 – Dereneu;
- 34 – Deteleu; 35 – Dișcova; 36 – Două Fîntini (Hluboca); 37 – Drăgușeni; 38 – Draganul;
- 39 – Ețcani; 40 – Fîntîna Albă; 41 – Fîntîna Mare; 42 – Fîntîna Radului; 43 – Ghermănești;
- 44 – Golăești (Trebujeni); 45 – Grabăuți (Vasileuți); 46 – Grișani; 47 – Hirova; 48 – Horbinești;
- 49 – Horilcani; 50 – Horodiște; 51 – Hrișanii; 52 – Ișnovăț, 53 – Izbiște; 54 – Lalova;
- 55 – Leușeni; 56 – Lopatna de Jos; 57 – Lucacevca; 58 – Macicăuți; 59 – Mateuți;
- 60 – Măgdicești; 61 – Mărcăuți; 62 – Mereni; 63 – Miclești; 64 – Mihăilașa; 65 – Minceni;
- 66 – Mocșie; 67 – Molești; 68 – Moara (Morovaia); 69 – Molovata; 70 – Morozeni;
- 71 – Murașa; 72 – Nișcani; 73 – Ocna; 74 – Ohrincea; 75 – Olișcani; 76 – Oxintia;
- 77 – Pășcani; 78 – Păulești; 79 – Peresecina; 80 – Piatra; 81 – Pietroasa; 82 – Pilișoani;
- 83 – Pitușca Seacă; 84 – Pocșești; 85 – Pogor; 86 – Pohrebeni; 87 – Poiana; 88 – Poroseci;
- 89 – Poroseacica; 90 – Procopeni (Procopinți); 91 – Purcel; 92 – Puținței; 93 – Rîșcov;
- 94 – Rizina; 95 – Sabolna; 96 – Sadova; 97 – Sămășcani; 98 – Săpoteni; 99 – Simion („unde este ~ cneaz”);
- 100 – Sinașeuți; 101 – Soltan; 102 – Stînca; 103 – Stodolna;
- 104 – Stojiște; 105 – Suleanica; 106 – Șircani; 107 – Tîrciței; 108 – Tîrzieni; 109 – Tătărești;
- 110 – Teleșeu; 111 – Telița; 112 – Trifești; 113 – Tutovinești; 114 – Tuzara; 115 – Țigănești;
- 116 – Ustia; 117 – Vadul Pietrii; 118 – Vaticce; 119 – Veprova; 120 – Vovinești; 121 – Zăhama.

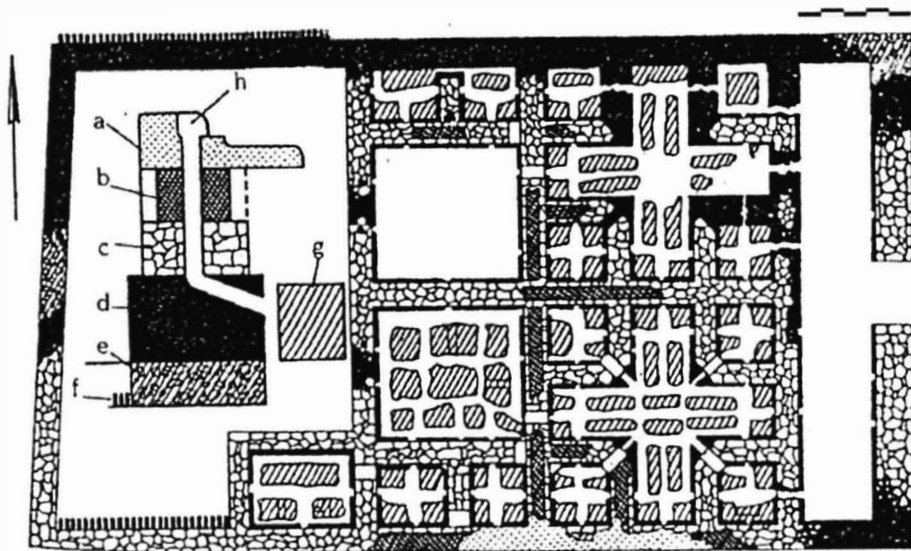
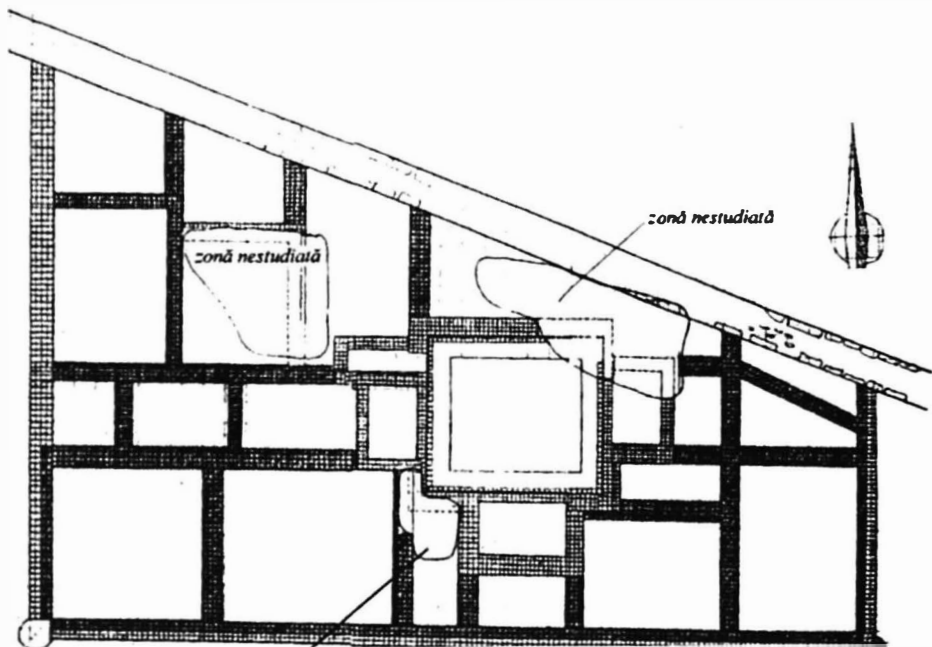
Pl. III. Promontoriul *Peștere* (foto: Gh. Postică)

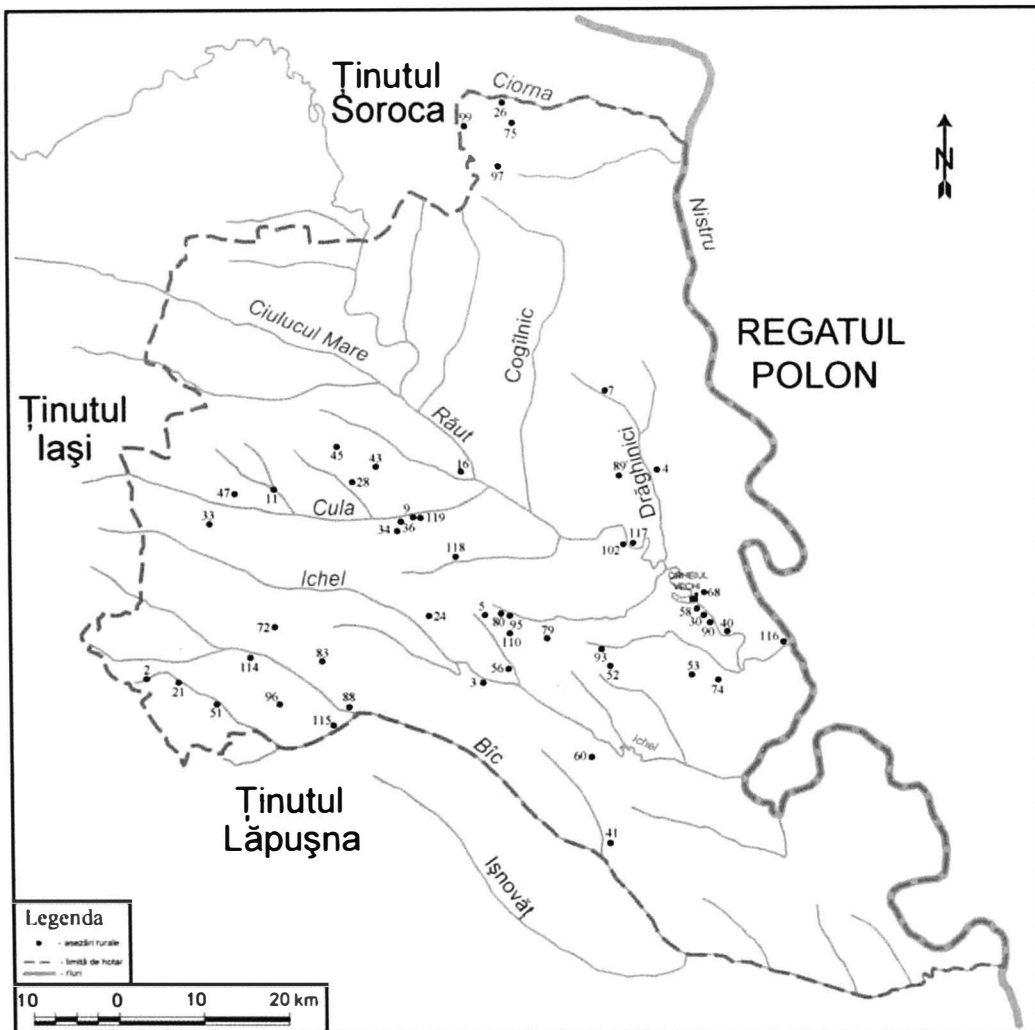
Pl. IV. Planul general al oraşului Orheiul Vechi (apud Gh. Postică, 1999)

Pl. V. Planul cetății Orheiului (apud Gh. Postică, 2005).

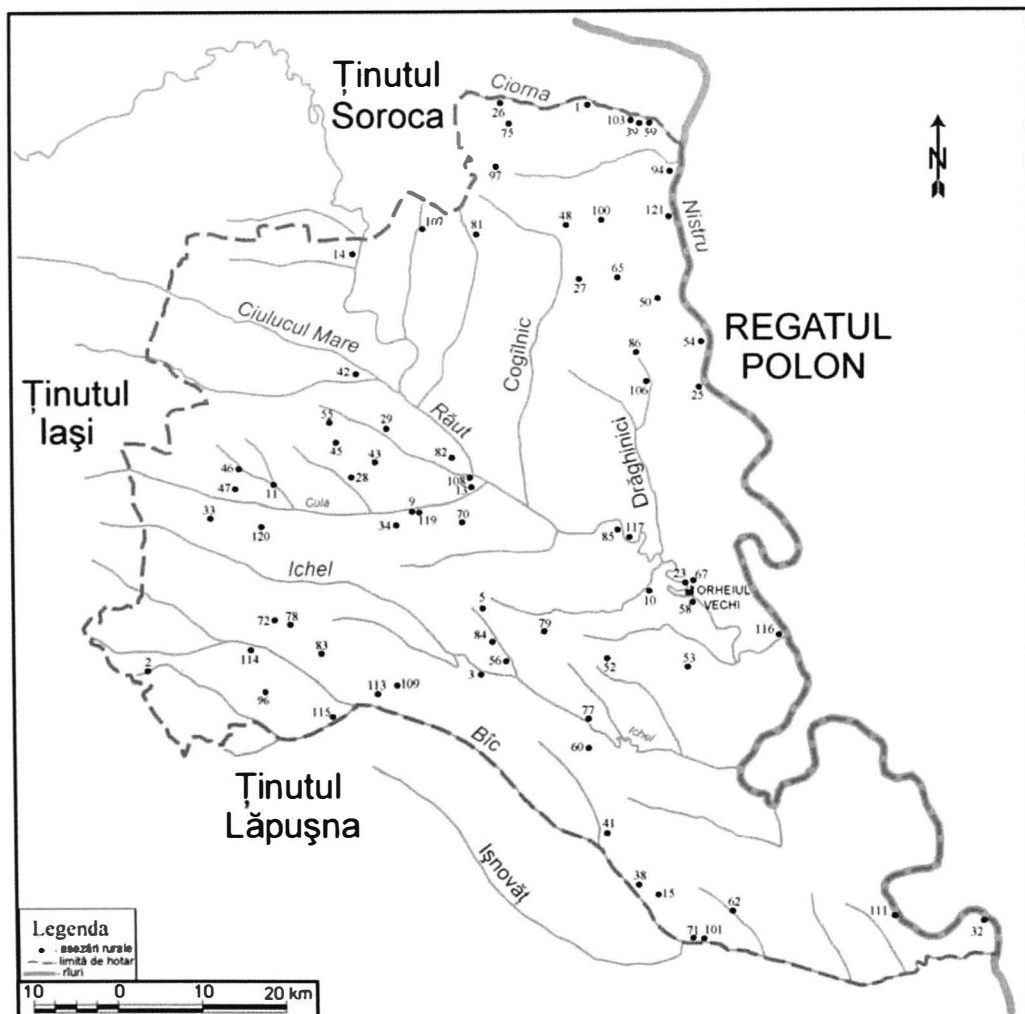

Pl. VI. Planul „palatului pîrcălabului” (apud T. Nesterov, 2003) și al băii publice de la Orheiul Vechi (apud P.P. Bîrnea, E.D. Zilivinskaja, 1988).

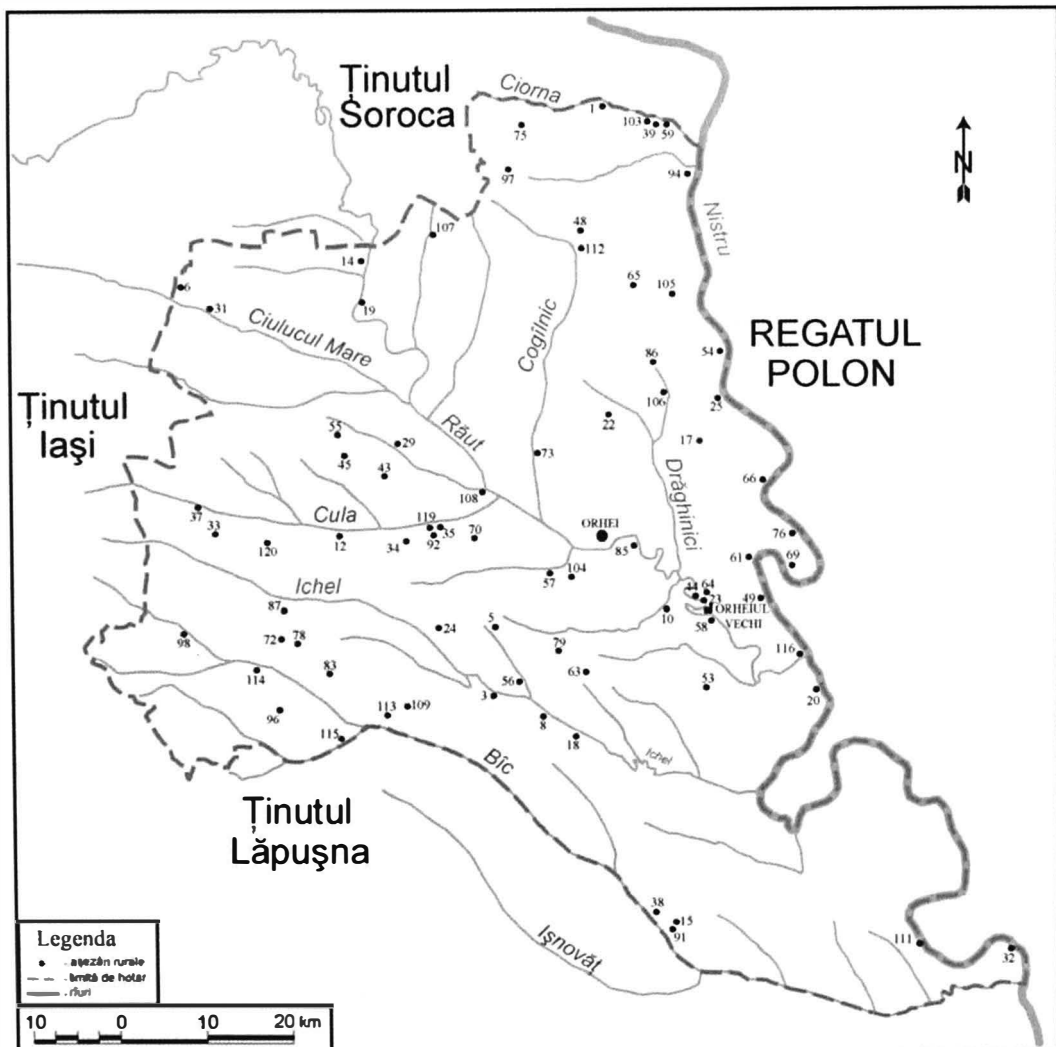
Pl. VII. Harta așezărilor orheiene din prima jumătate a secolului XV.

Belești (2); Biliеști (3); Bereza (4); Bezin (5); Bineva (7); Borșciari (9); Bratcovo (11); Bugaiciouți (16); Cîndrești (21); Cobîlca (24); Cobîlia (26); Comul Bagului (Danilova) (28); Cozărăuți (30); Dereneu (33); Deteleu (34); Două Fîntîni (Hluboca) (36); Fîntîna Albă (40); Fîntîna Mare (41); Ghermănești (43); Grabăuți (Vasileuți) (45); Hirova (47); Hrișanii (51); Ișnovăț (52); Izbiște (53); Lopatna de Jos (56); Macicăuți (58); Măgdicești (60); Moara (Morovaia) (68); Nișcani (72); Ohrincea (74); Olișcani (75); Peresecina (79); Piatra (80); Pitușca Seacă (83); Poroseci (88); Poroseacica (89); Procopeni (Procopinți) (90); Rîșcov (93); Sabolna (95); Sadova (96); Sămășcani (97); Simion („unde este ~ cneaz”) (99); Sîнца (102); Teleșeu (110); Tuzara (114); Țigănești (115); Ustia (116); Vadul Pietrii (117); Vatrice (118); Veprova (119); Zăhama (121).

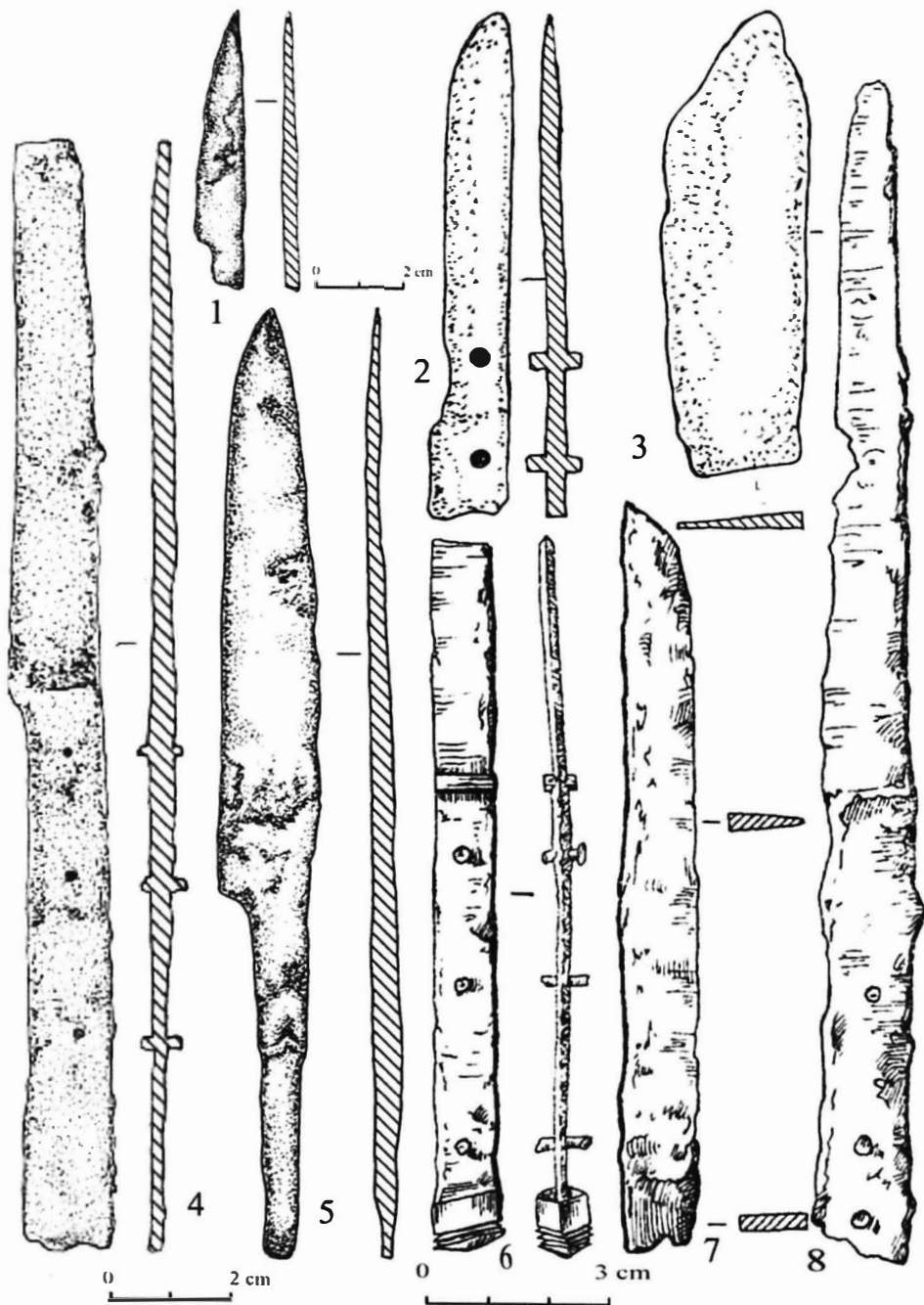
Pl. VIII. Harta așezărilor orheiene din perioada domniei lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi (a doua jumătate a secolului XV-prima jumătate a secolului XVI).

Alexinți (1); Belești (2); Biliești (3); Bezin (5); Borșciari (9); Branște (10); Bratcovo (11); Breanova (13); Brînzeni (14); Bubuiogi (15); Chișinău (23); Cobăleni (25); Cobilia (26); Cogilniceni (27); Cornul Bagului (Danilova) (28); Corotcenii (29); Davidova (32); Dereneu (33); Deteleu (34); Draganul (38); Ețcani (39); Fintina Mare (41); Fintina Radului (42); Ghermănești (43); Grabăuți (Vasileuți) (45); Grișani (46); Hirova (47); Horbinești (48); Horodiște (50); Ișnovăț (52); Izbiște (53); Lalova (54); Leușeni (55); Lopatna de Jos (56); Macicăuți (58); Mateuți (59); Măgdicești (60); Mereni (62); Minceni (65); Molești (67); Morozeni (70); Murașa (71); Nișcani (72); Olișcani (75); Pășcani (77); Păulești (78); Peresecina (79); Pietroasa (81); Pilișoani (82); Pitușca Seacă (83); Pocșești (84); Pogor (85); Pohrebni (86); Rizina (94); Sadova (96); Sămășcani (97); Sinașeuți (100); Soltan (101); Stodolna (103); Șircani (106); Tărciței (107); Tîrzieni (108); Tătărești (109); Telița (111); Tutovinești (113); Tuzara (114); Țigănești (115); Ustia (116); Vadul Pietrii (117); Veprova (119); Vovinești (120); Zăhama (121).

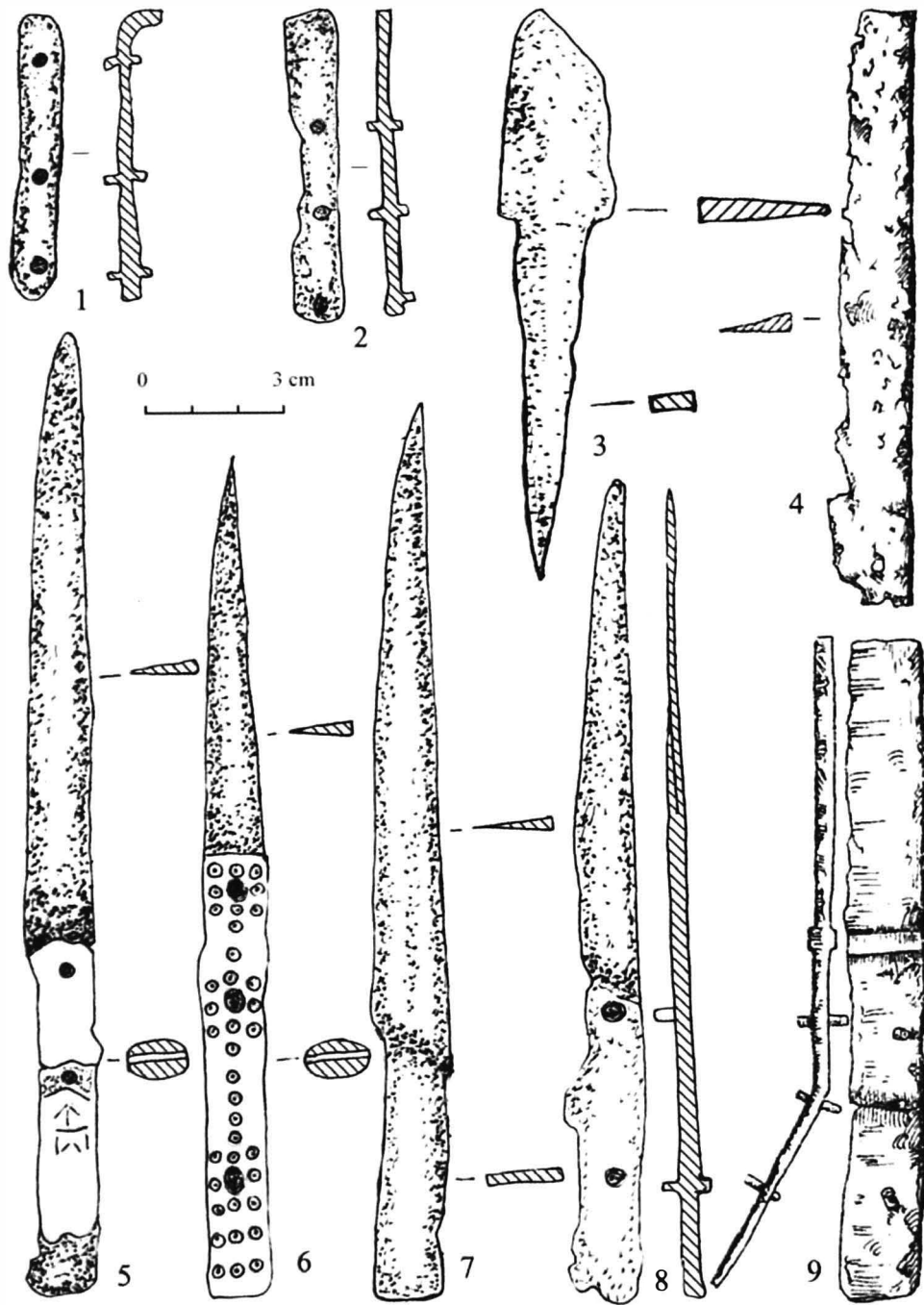

Pl. IX. Harta așezărilor orheiene din a doua jumătate a secolului XVI.

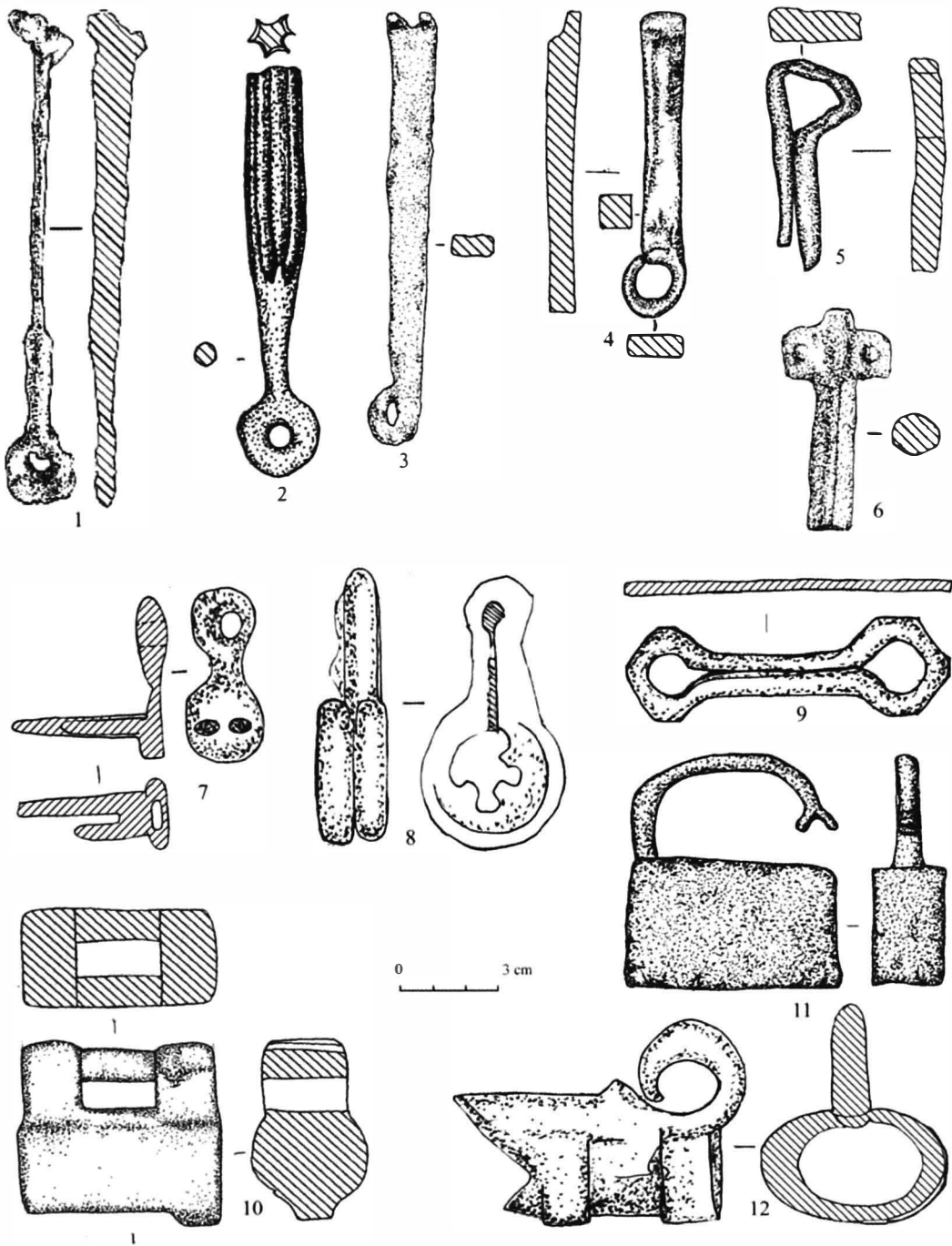
Alexinți (1); Biliști (3); Bezin (5); Biliceni (6); Bocsăști (8); Braniște (10); Bravicea (12); Brînzeni (14); Bubuiogi (15); Bulăești (17); Capenești (18); Căzânești (19); Chivărul (20); Chiperceni (22); Chișinău (23); Cobîlca (24); Cobăleni (25); Corotceni (29); Cubeciani (31); Davidova (32); Dereneu (33); Deteleu (34); Dișcova (35); Drăgușeni (37); Draganul (38); Ețcani (39); Ghermănești (43); Golăești (44); Grabăuți (Vasileuți) (45); Horbinești (48); Horilcani (49); Izbîște (53); Lalova (54); Leușeni (55); Lopatna de Jos (56); Lucacevca (57); Macicăuți (58); Mateuți (59); Mărcăuți (61); Micleşti (63); Mihăilașa (64); Mînceni (65); Mocșie (66); Molovata (69); Morozeni (70); Nișcani (72); Ocna (73); Olișcani (75); Oxintia (76); Păulești (78); Peresecina (79); Pitușca Seacă (83); Pogor (85); Pohrebni (86); Poiana (87); Purcel (91); Puținței (92); Rizina (94); Sadova (96); Sămășcani (97); Săpoteni (98); Stodolna (103); Stojiște (104); Suleanica (105); Șircani (106); Tărciței (107); Tîrzieni (108); Tătărești (109); Telița (111); Trifești (112); Tutovinești (113); Tuzara (114); Țigănești (115); Ustia (116); Veprova (119); Vovinești (120).

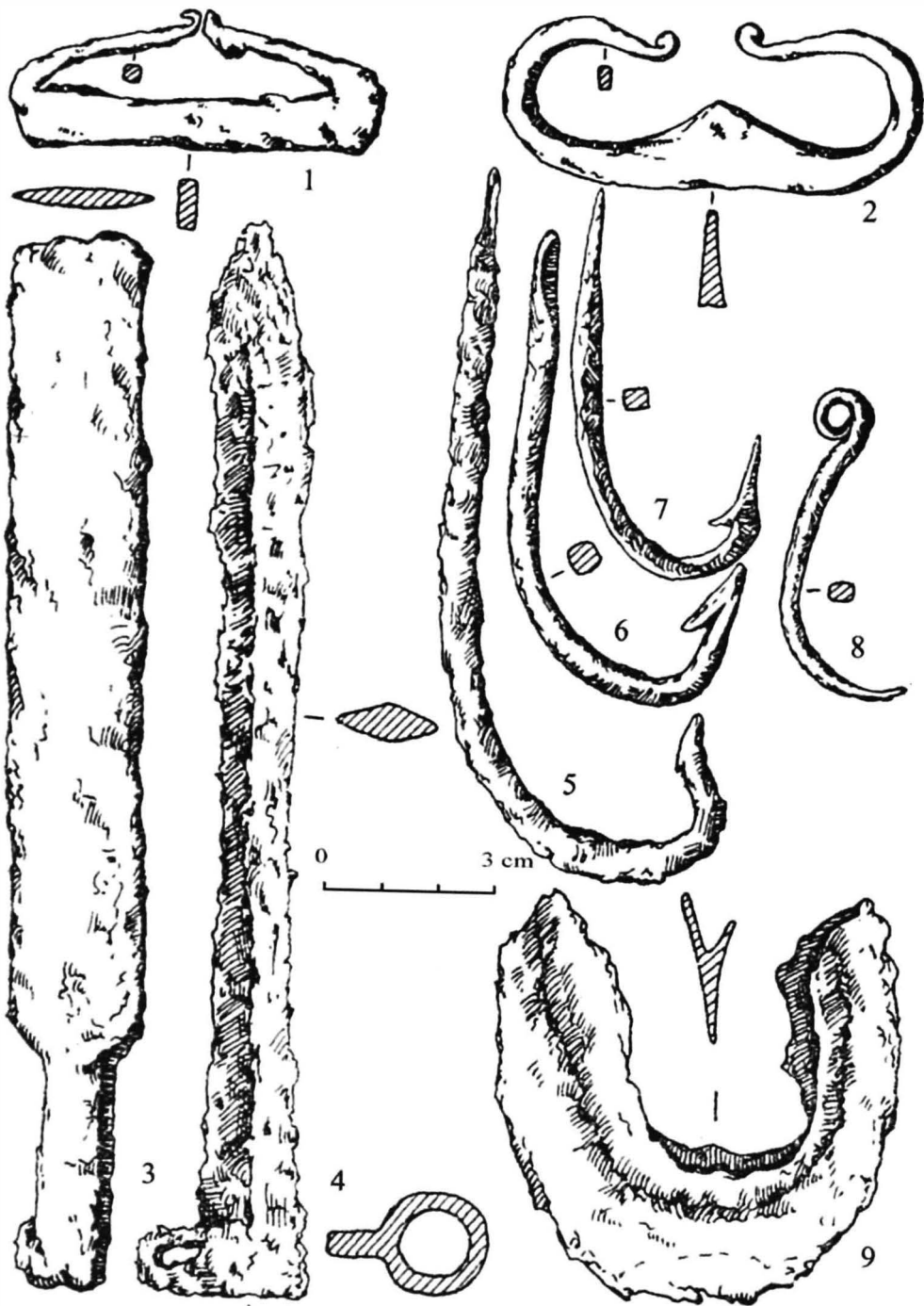
Pl. X. Cuțite descoperite la Orheiul Vechi (6-8, *apud* P.P. Bîrnea, 1984).

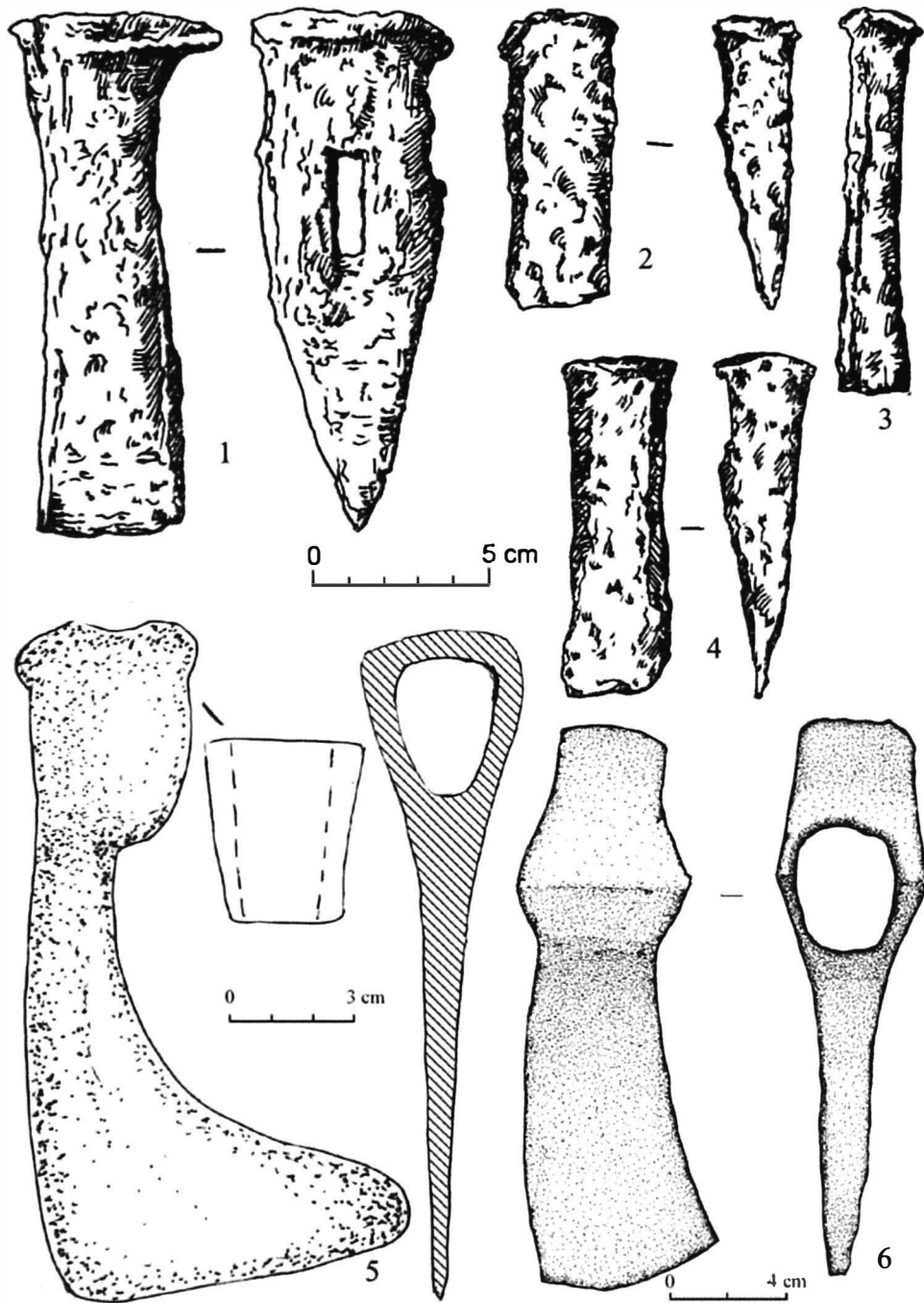
Pl. XI. Cuțite descoperite la Orheiul Vechi (4, 9, *apud* P.P. Bîrnea, 1984).

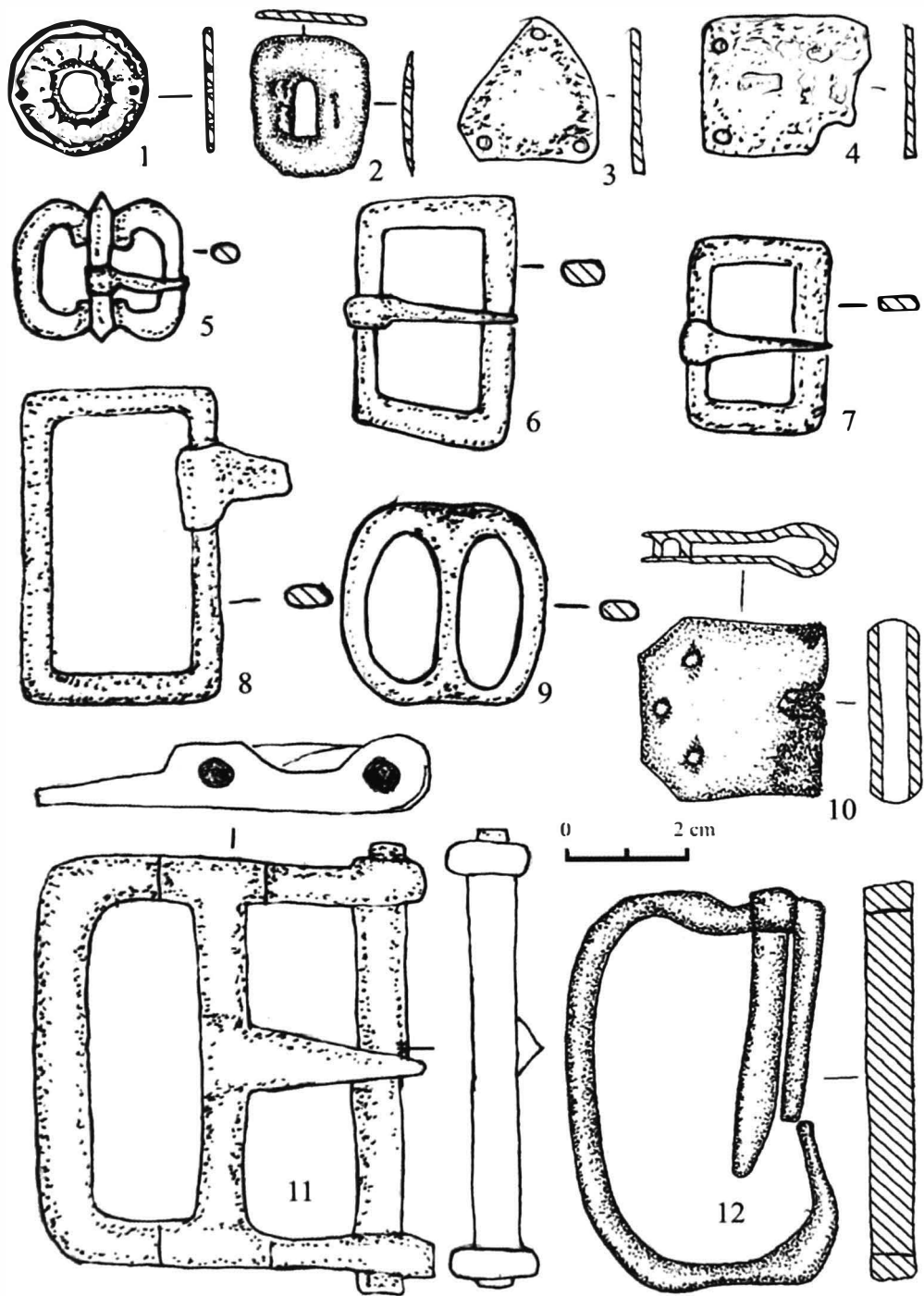
Pl. XII. Obiecte (chei, lacăte, închizătoare de ușă) din secolele XV-XVI descoperite la Orheiul Vechi.

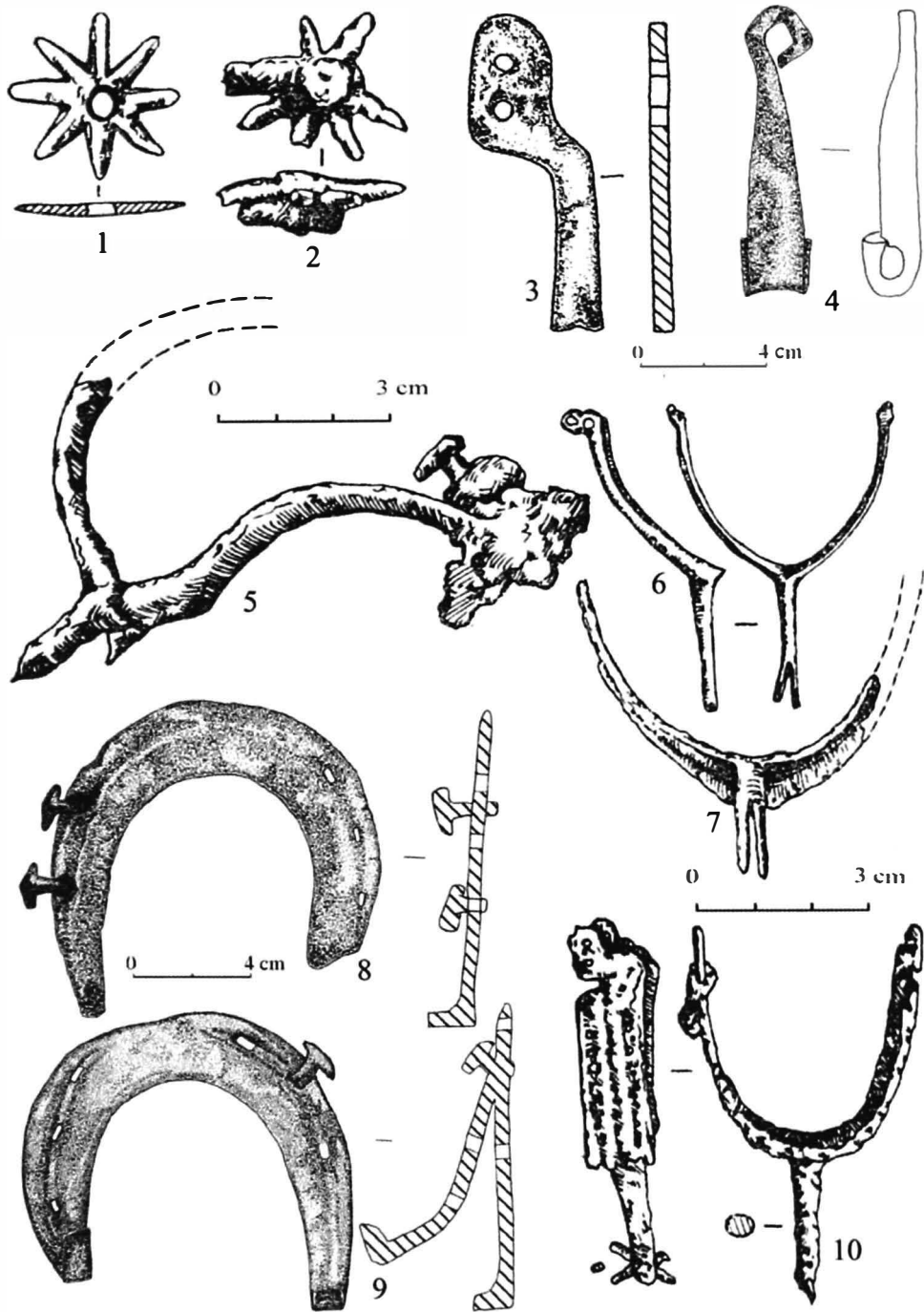
Pl. XIII. Obiecte (amnare, cîrlige ș.a.) descoperite
la Orheiul Vechi (apud P.P. Bîrnea, 1984).

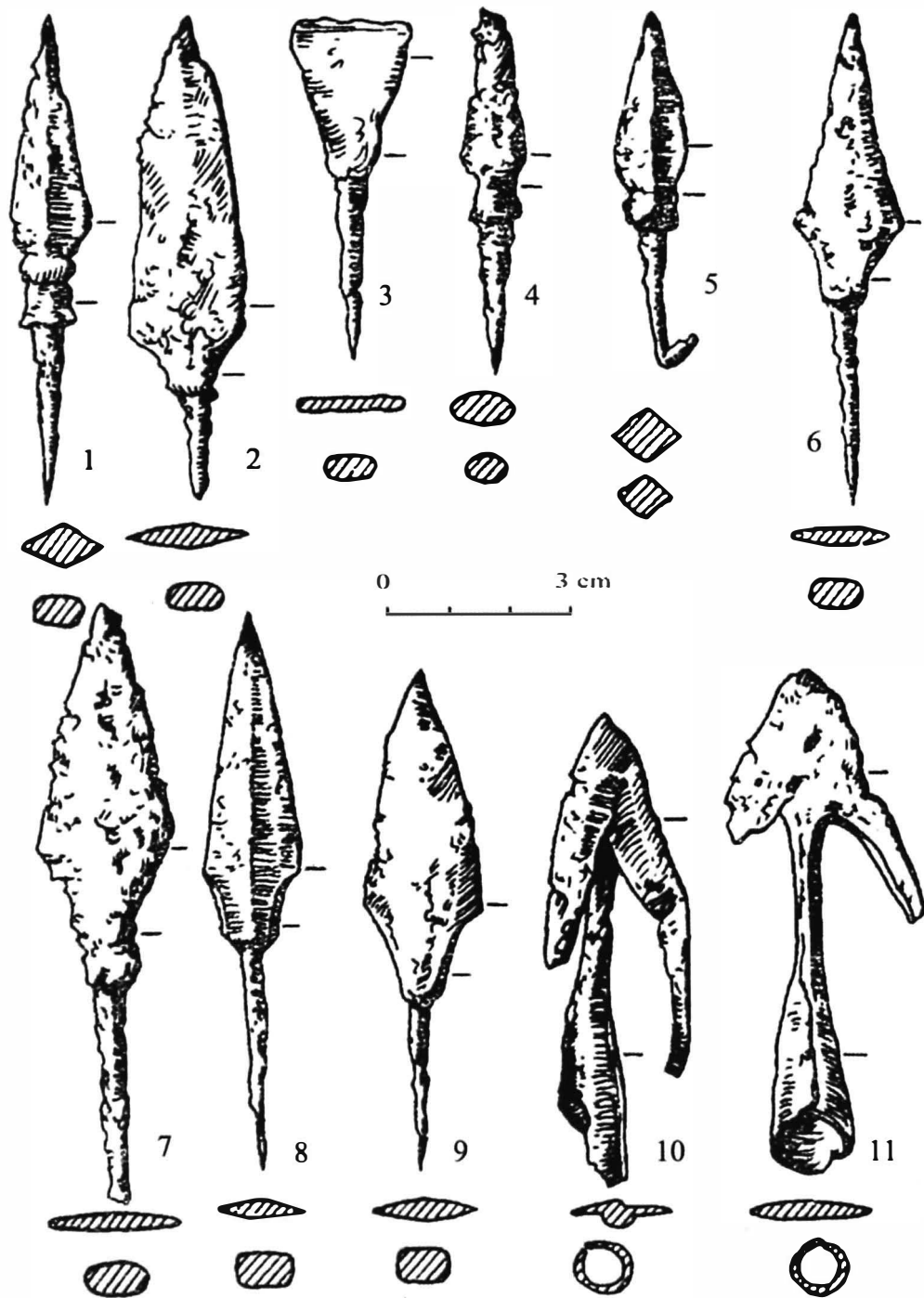
Pl. XIV. Topoare descoperite la Orheiul Vechi (1-4, apud P.P. Bîrnea, 1984).

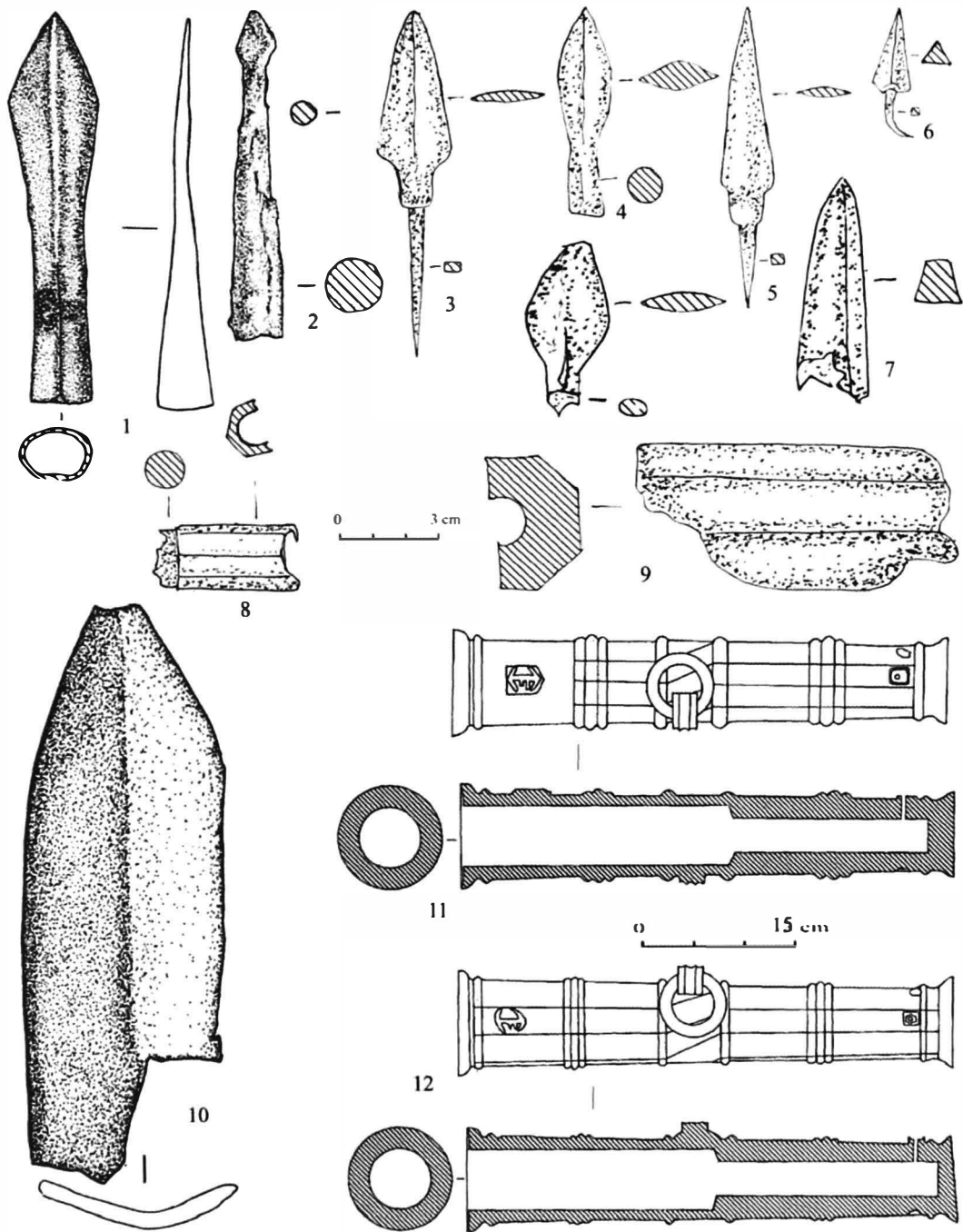
Pl. XV. Accesoriile vestimentare descoperite la Orheiul Vechi.

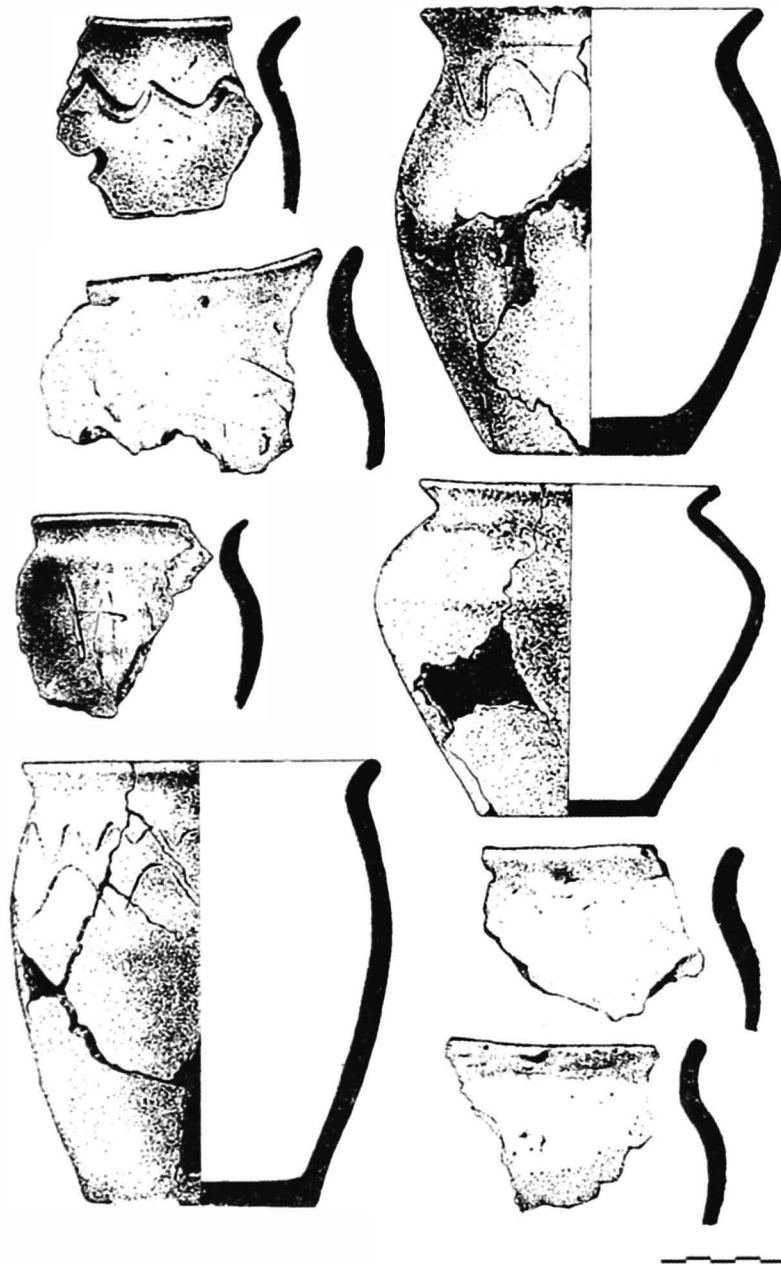
Pl. XVI. Piese de harnașament descoperite la Orheiul Vechi
(2, 5-7, 10, *apud* P.P. Bîrnea, 1984).

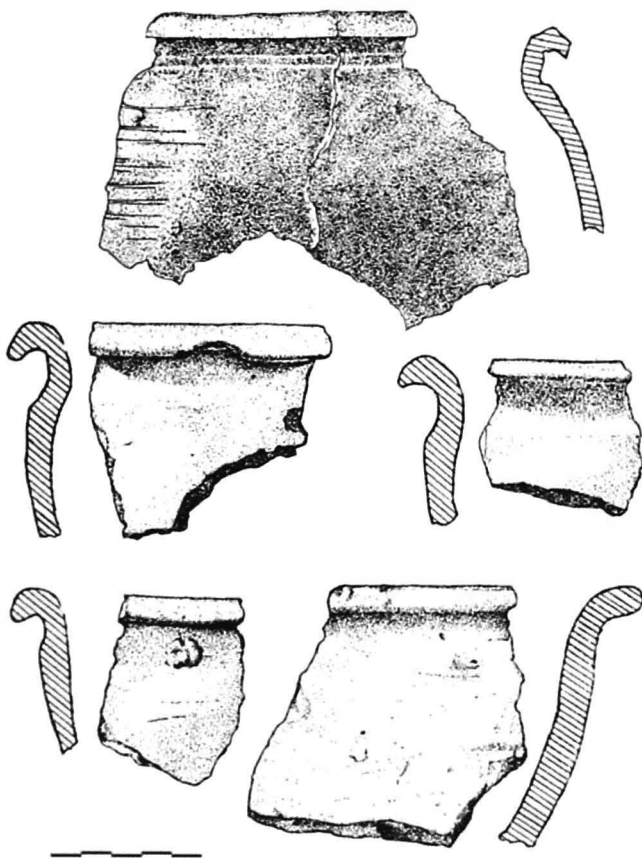
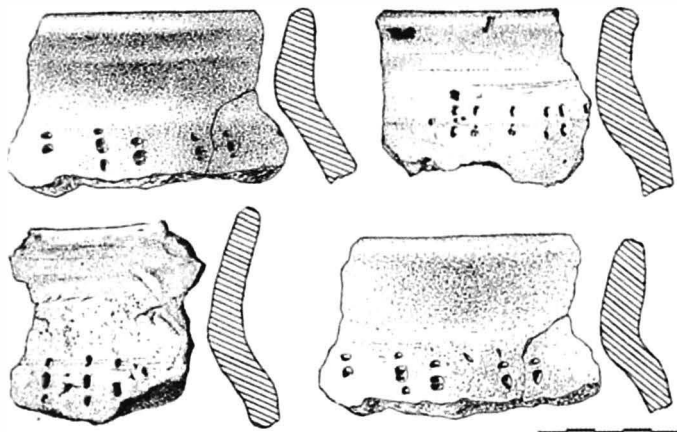
Pl. XVII. Vîrfuri de săgeți descoperite la Orheiul Vechi (*apud* P.P. Bîrnea, 1984).

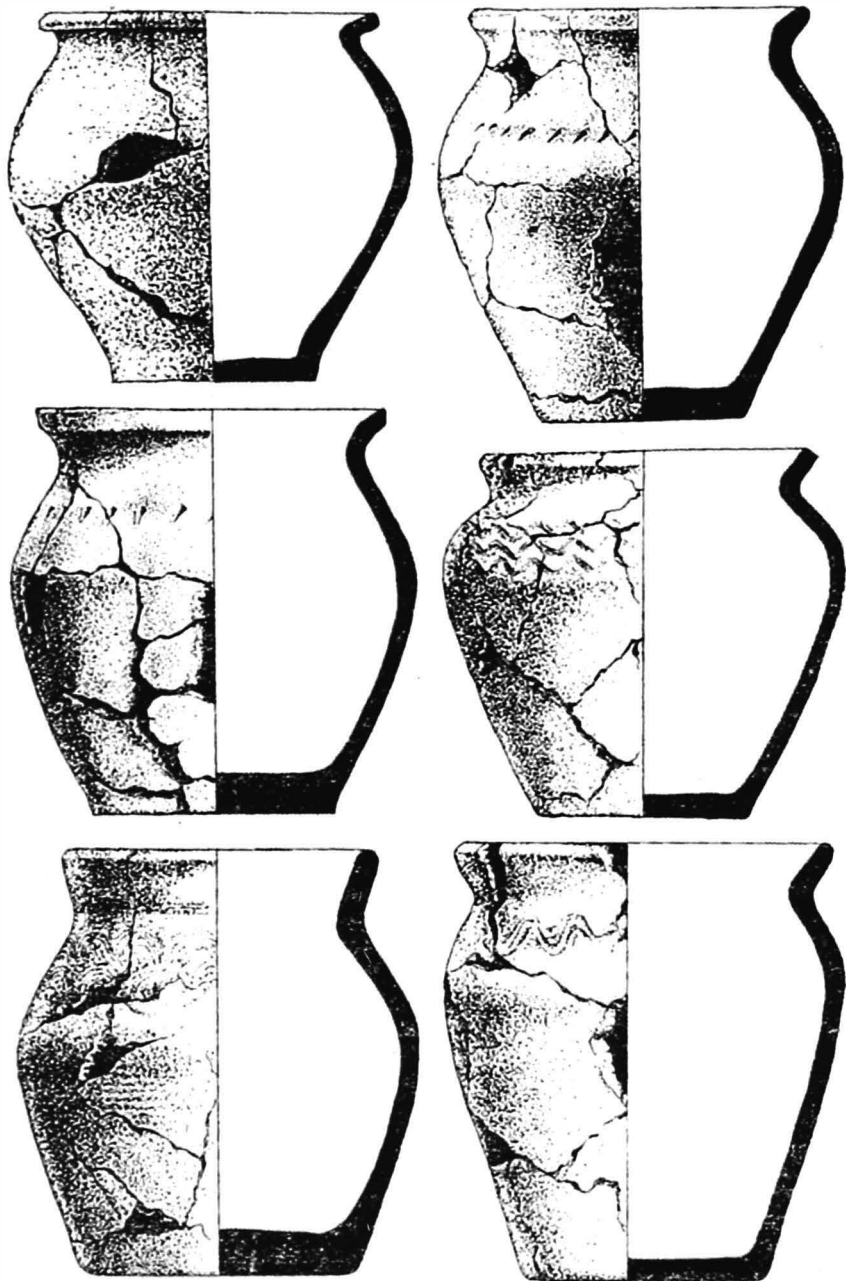
Pl. XVIII. Arme din secolele XV-XVI descoperite la Orheiul Vechi (11-12, *apud* Gh. Postică, 2004).

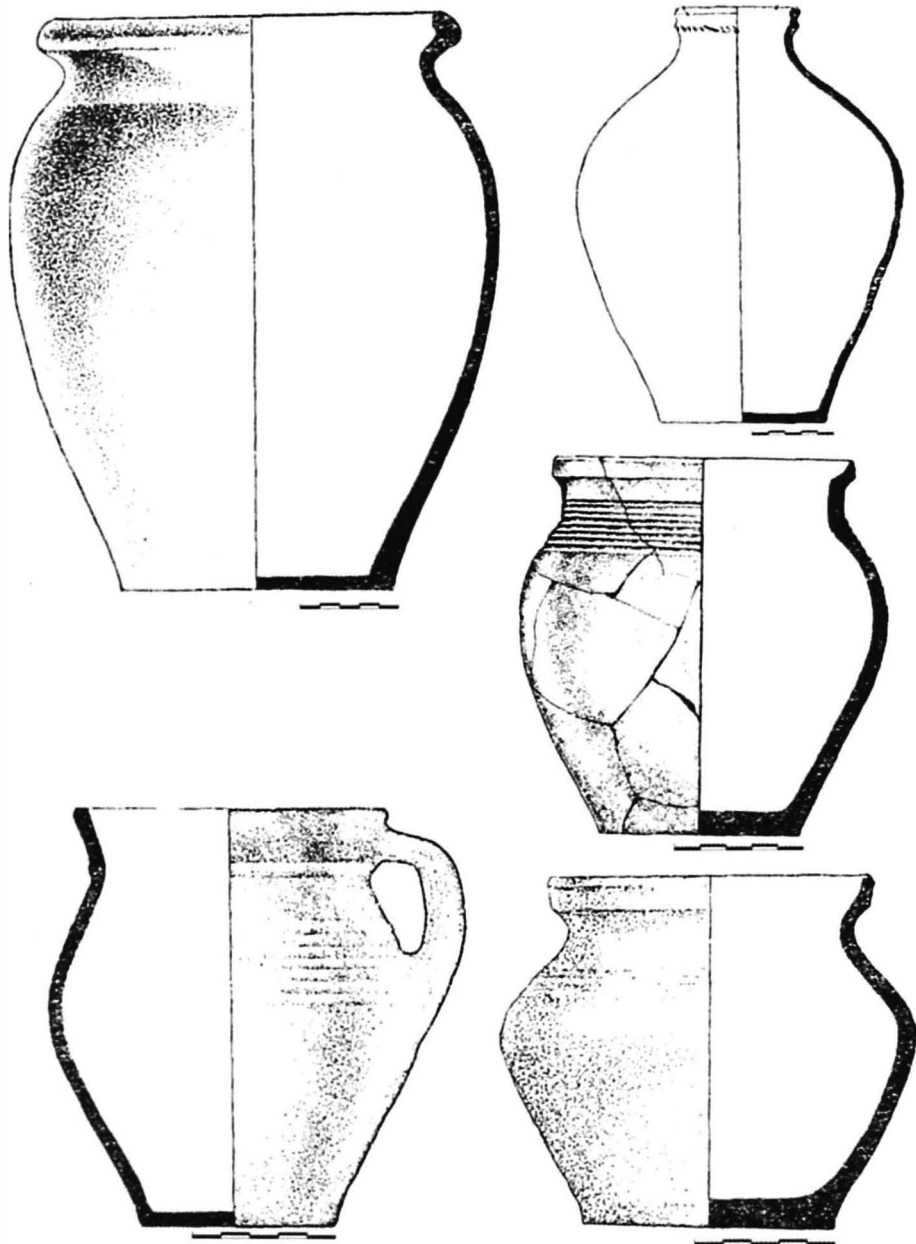
Pl. XIX. Ceramică din secolele XV-XVI de la Orheiul Vechi
(*apud* P.P. Bîrnea, 1984).

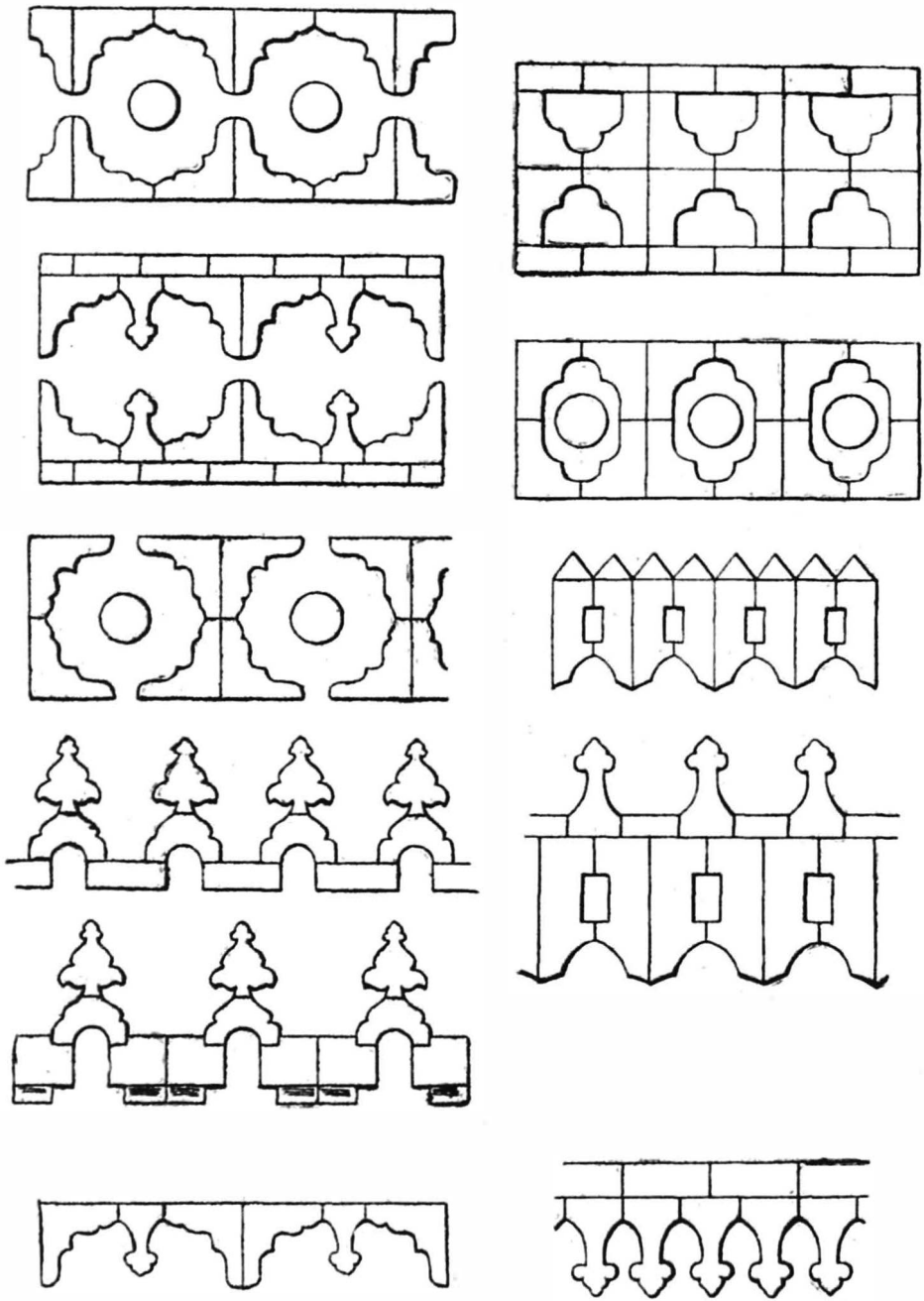
Pl. XX. Ceramică din secolele XV-XVI de la Orheiul Vechi
(*apud* P.P. Bîrnea, 1984).

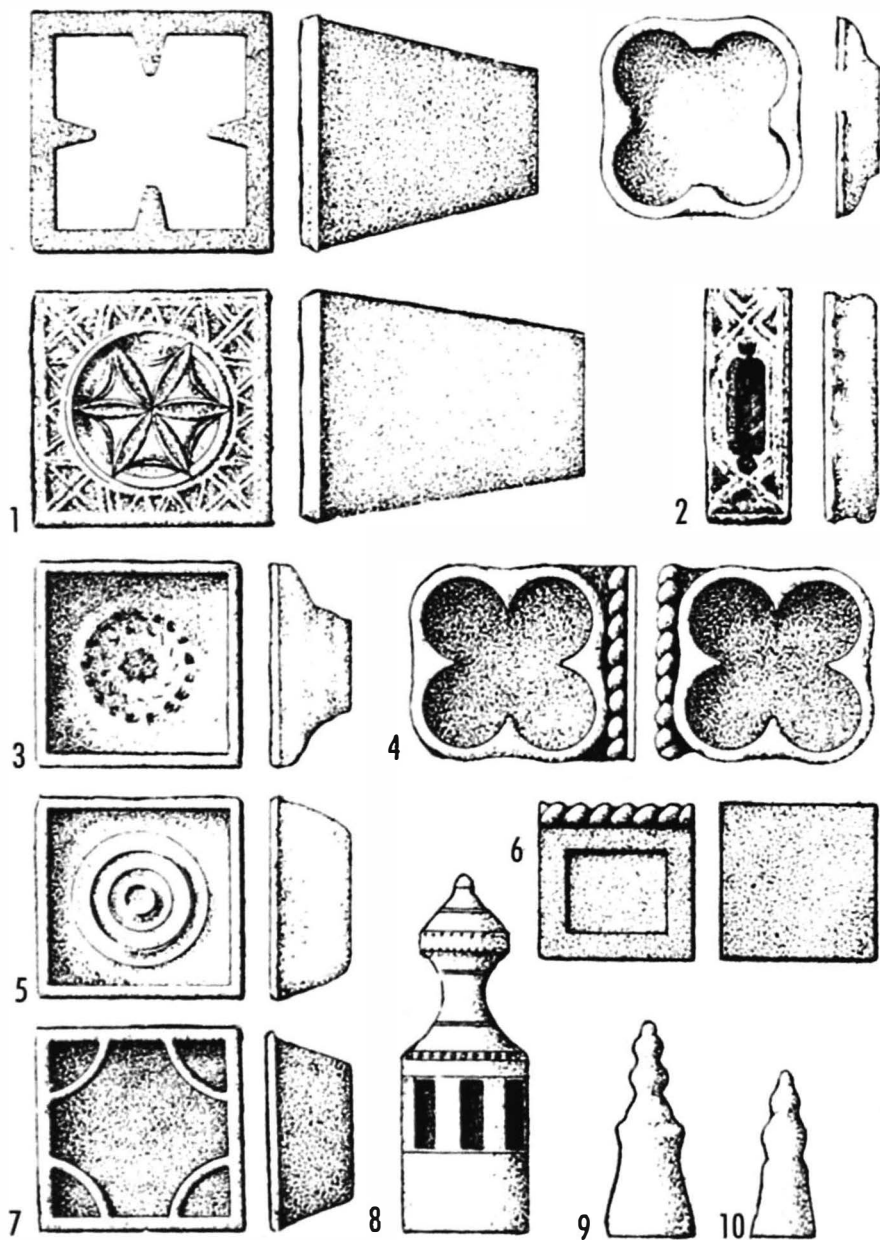
Pl. XXI. Ceramică din secolele XV-XVI de la Orheiul Vechi
(*apud* P.P. Birnea, 1984).

Pl. XXII. Ceramică din secolele XV-XVI de la Orheiul Vechi
(*apud* P.P. Bîrnea, 1984).

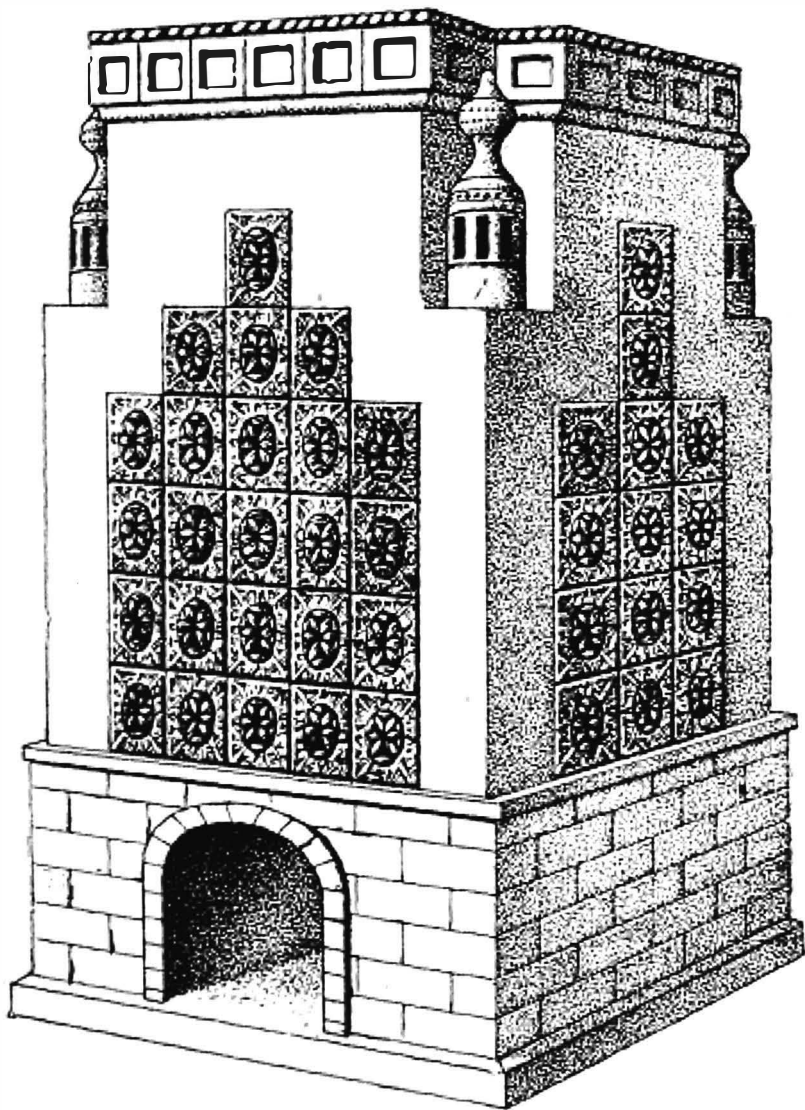

Pl. XXIII. Detalii de arhitectură din secolele XV-XVI,
descoperite la Orheiul Vechi (*apud* G.D. Smirnov, 1956).

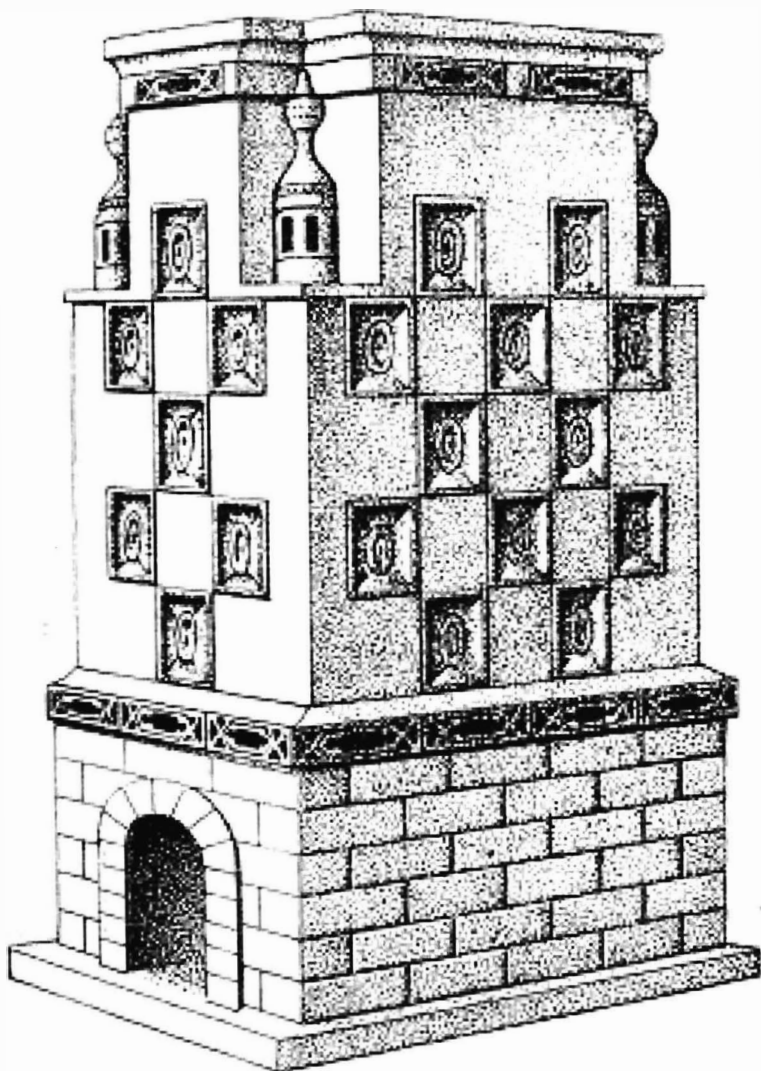

0 ————— 20 cm

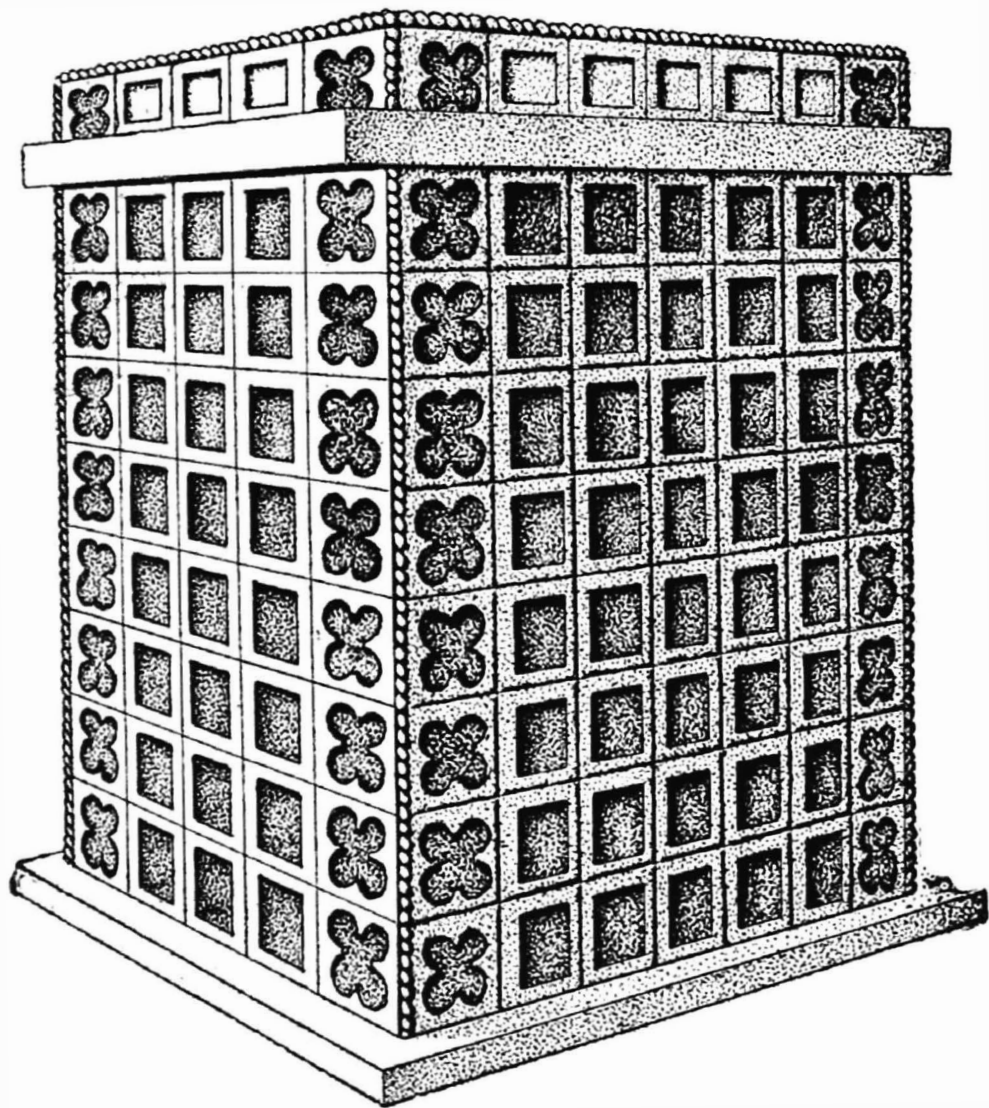
Pl. XXIV. Cahle din secolele XV-XVI de la Orheiul Vechi
(*apud* G.D. Smirnov, 1956).

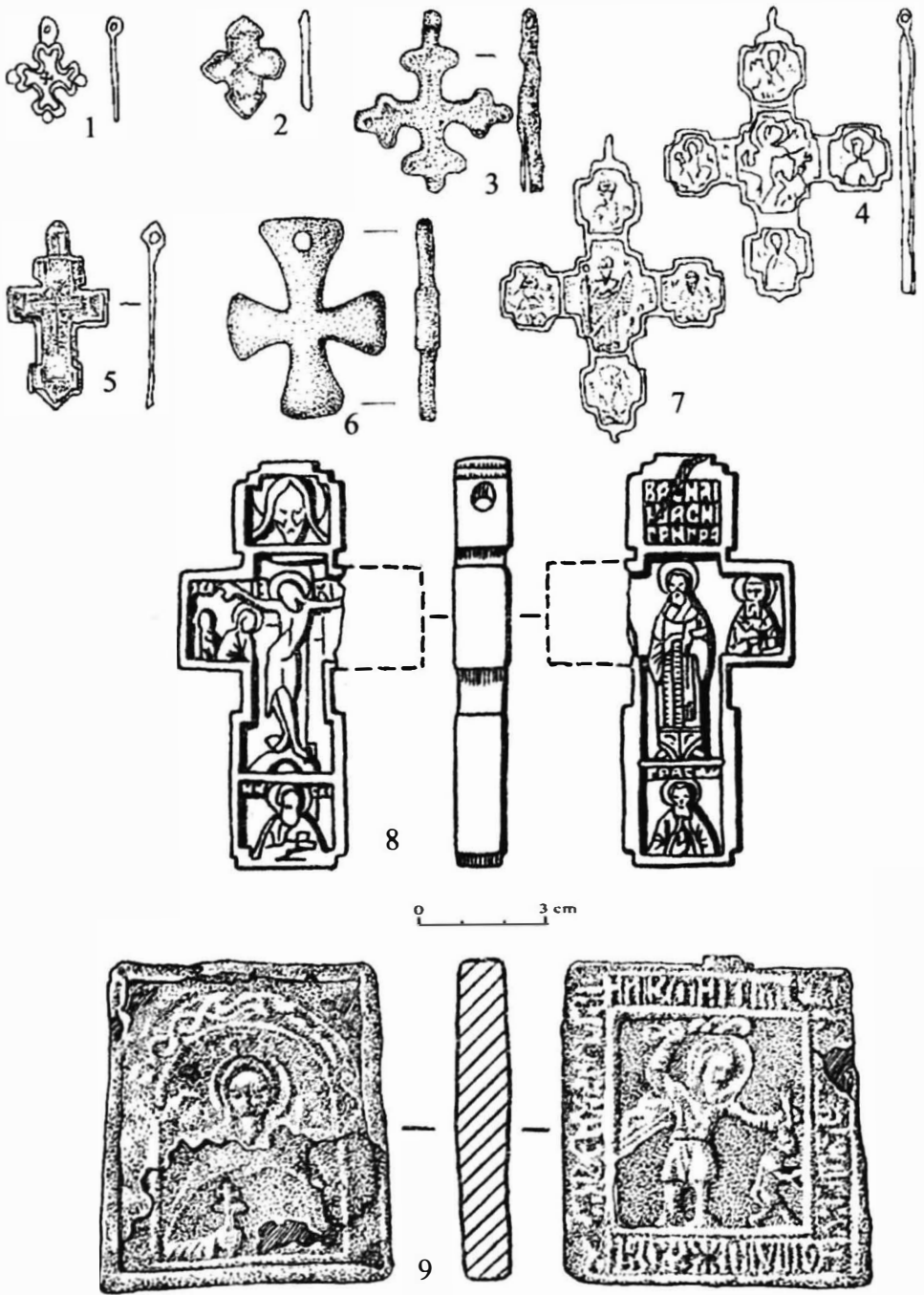
Pl. XXV. Sobă cu cahle folosite la Orheiul Vechi în secolele XV-XVI, reconstrucție (*apud* G.D. Smirnov, 1956).

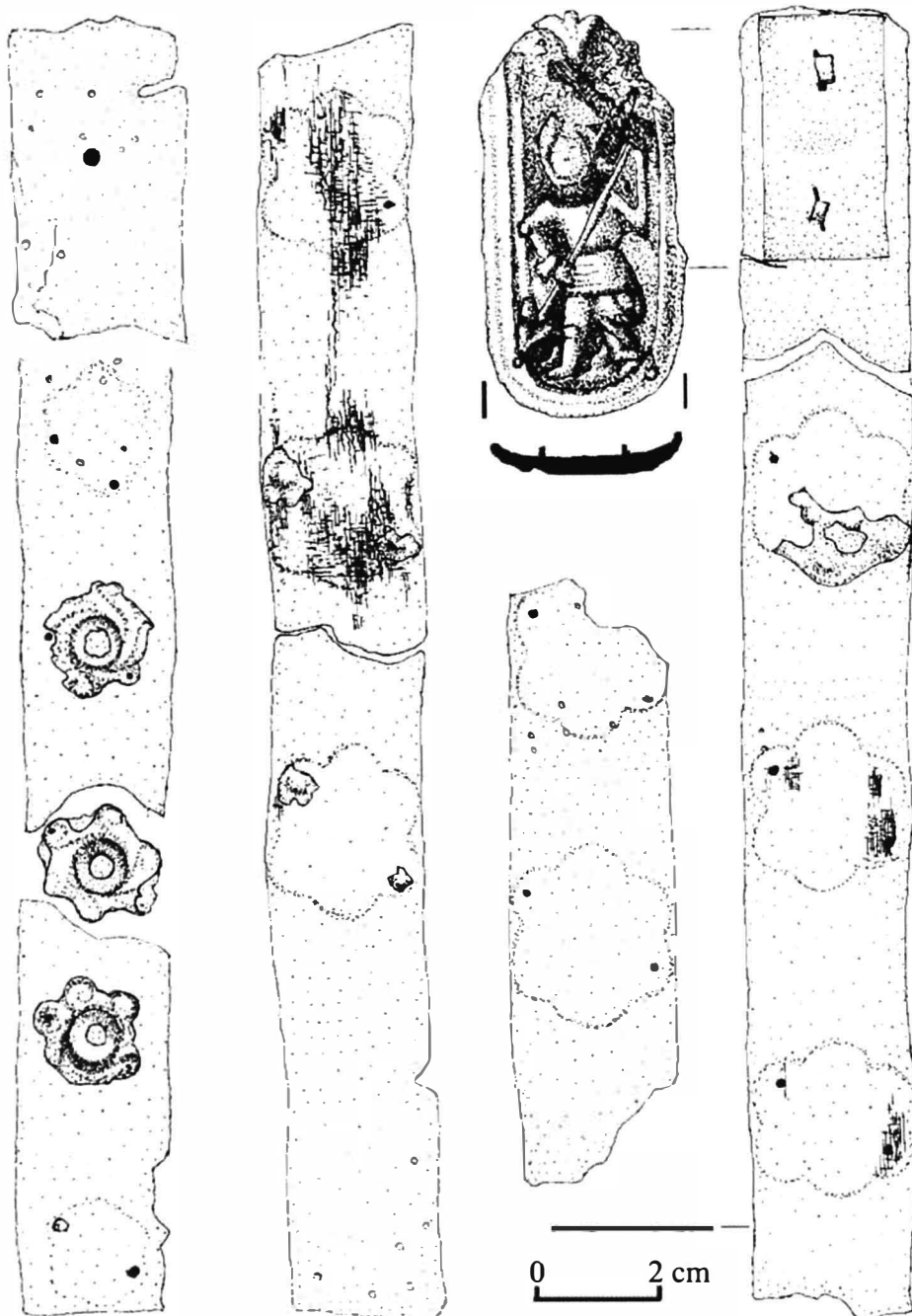
Pl. XXVI. Sobă cu cahle folosite la Orheiul Vechi
în secolele XV-XVI, reconstrucție (*apud* G.D. Smirnov, 1956).

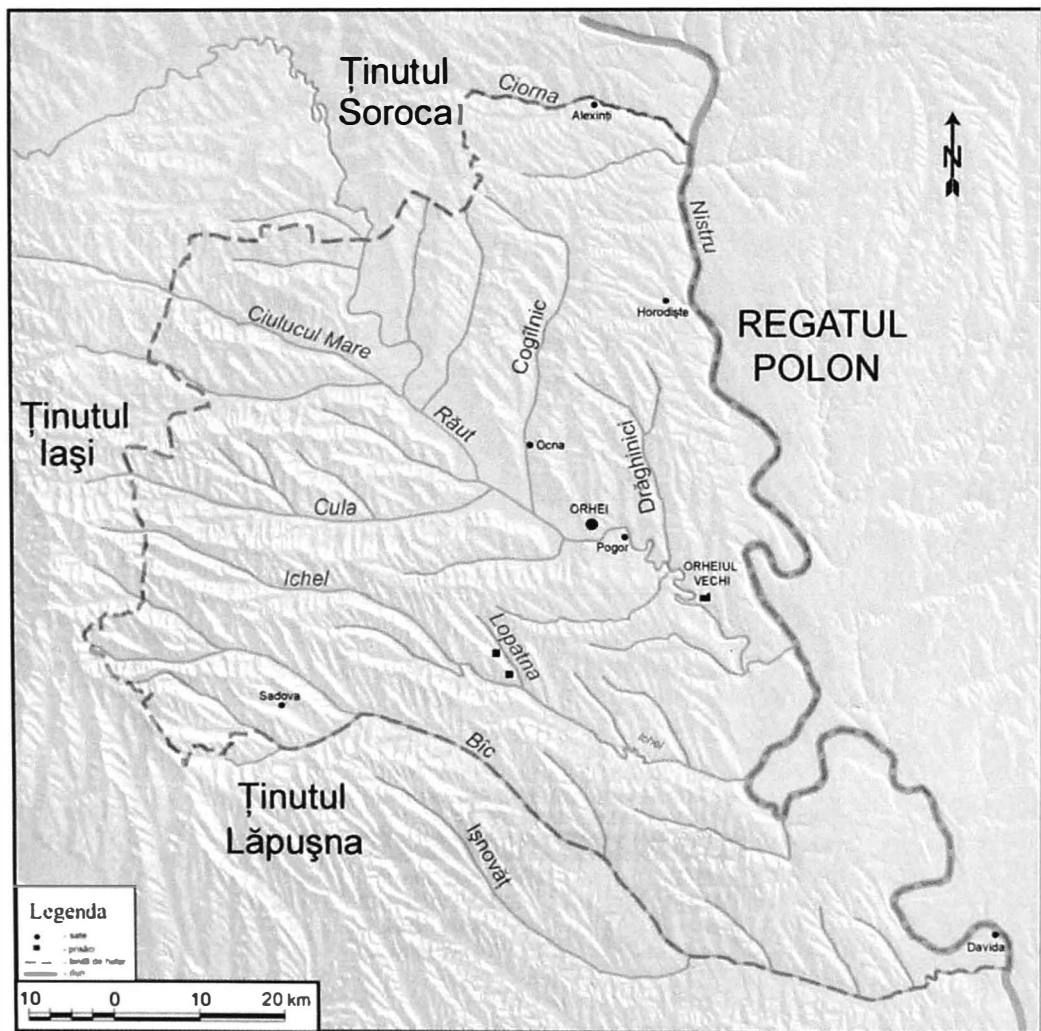
Pl. XXVII. Sobă cu cahle folosite la Orheiul Vechi în secolele XV-XVI, reconstrucție (*apud* G.D. Smirnov, 1956).

Pl. XXVIII. Obiecte de cult descoperite la Orheiul Vechi (1-5, *apud* I. Tentiuc și N. Melnicov, 1998; 8-9, *apud* P.P. Bîrnea, 1984).

Pl. XXIX. Centură de piele cu limbă cu reprezentarea Sfintului Gheorghe descoperită la Orheiul Vechi.

Pl. XXX. Harta satelor și prisăcilor din ținutul Orheiului închinată Bisericii.

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

700511 Iași, Păcurari 9, tel./fax 0232 314947

Format: 70×100/16

Coli tip: 26,375

Apărut: 2006

Comanda: 407

Informații și comenzi:
www.editura.uaic.ro
editura@uaic.ro

Așa cum pentru trăinicia edificiilor este indispensabilă soliditatea fiecărei pietre din temelie, consistența sintezelor asupra devenirii istorice a arealurilor extinse este în mod vital dependentă de calitatea studiilor consacrate microregiunilor. Fără cunoașterea entităților din structura întregului – adică aferente istoriei locale –, nici reconstituirea complexă și nuanțată a acestuia nu este realizabilă la un nivel înalt al dezideratelor științifice. Iată de ce o prospectare amănunțită și multifacțată a unei zone din cuprinsul voievodatului Moldovei, precum cea a Orheiului, întreprinsă cu multa râvnă și pasiune de către Ludmila Bacumenco, este binevenită, cu atât mai mult cu cât istoriografia românească nu beneficia de o astfel de monografie.

Victor Spinei

ISBN: 978-973-703-178-5

ISBN 973-703-178-4

9 789737 031785

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași